

Департамент освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської ОВА
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»
Факультет суспільних наук
Факультет міжнародних економічних відносин
ГО «Асоціація політологів та міжнародників УжНУ»
НДІ політичної регіоналістики УжНУ

**МАТЕРІАЛИ VII МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«ФОРМАТ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН УКРАЇНИ
ТА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ
У КОНТЕКСТІ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ»**

УЖГОРОД – 2022

Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 23 вересня 2022 року) / Ю. Остапець, М. Палінчак (голови редкол.); відповідальні за випуск: М. Вегеш, В. Гиря. Ужгород: ТОВ «Рік-У», 2022. 357 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Юрій ОСТАПЕЦЬ, доктор політичних наук, декан факультету суспільних наук, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – співголова.

Микола ПАЛІНЧАК, професор, доктор політичних наук, декан факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – співголова.

Ірина САВЧЕНКО, заступник начальника управління – начальник відділу молодіжної політики та національно-патріотичного виховання департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської ОВА – співголова.

Олександр БЕРТОЛОН, заступник голови правління ГО «Асоціація випускників політологів та міжнародників УжНУ» – співголова.

Володимир ГИРЯ, кандидат історичних наук, заступник декана факультету суспільних наук, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – співголова.

Лукаш ЛЕВКОВИЧ, доцент Люблінського університету ім. М. КюріСклодовської (Польща), експерт Польського Інституту Центральної Європи – член редколегії.

Маріан ТОКАР, доктор наук з державного управління, професор кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук, директор НДІ політичної регіоналістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Олексій ШАФРАНЬОШ, кандидат політичних наук, начальник відділу зв'язків з громадськістю, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Катерина КЛОПОТАР, студентка спеціальності «Початкова освіта», голова студради факультету суспільних наук, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член редколегії.

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (протокол №1 від 28 вересня 2022 р.)

До наукового збірника увійшли доповіді учасників міжнародної наукової конференції, присвяченої актуальним проблемам російсько-української війни 2014–2022 рр. Вітчизняні та зарубіжні науковці висвітлюють як причини, хід та можливі наслідки російського широкомасштабного вторгнення для України і світу, так і діляться думками про нові геополітичні реалії.

Видання розраховане на широкий читачський загал.

ISBN

© Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції
«Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи
у контексті російсько-української війни», 2022

© Ужгородський національний університет, 2022

© ТОВ «Рік-У», 2022

ЗМІСТ

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ПРИЧИНИ, ХІД, НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Анатолій Круглашов ПРИРОДА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПОТРЕБИ І МОЖЛИВОСТІ (РЕ)КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ	8
Анатолій Романюк ЗМІНИ ПОЛОЖЕННЯ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ НАСТРОЇВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	11
Мирослава Лендьел РЕГІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ У КОНТЕКСТІ НОВОГО ЕТАПУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	20
Юрій Остапець, Ірина Остапець ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2022 РОКУ В ШВЕДЦІЇ ТА ІТАЛІЇ: ПРИЧИНИ ПЕРЕМОГИ ПРАВІХ СИЛ ТА ЯК ЦЕ ВПЛИНЕ НА ПІДТРИМКУ УКРАЇНИ У РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ	25
Sándor Földvári THE RELATIONSHIP BETWEEN PEOPLE AND THEIR ENVIRONMENT FROM THE POINT OF VIEW OF TRANSCARPATHTA AND WESTERN UKRAINE'S OIL FIELDS.....	32
Juraj Kuruc TITLE OF THE PAPER: SEEDS OF PEACE ARE SOWN DURING CONFLICT	34
Олександр Бертолон ПОЗИЦІЯ ОФІЦІЙНОГО БУДАПЕШТА ВІДНОСНО ВІЙНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ ДО ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ В УГОРЩИНІ.....	37
Юрій Мателешко ПРИЧИНИ КРАХУ РОСІЙСЬКОЇ «М'ЯКОЇ СЛИ» В УКРАЇНІ.....	41
Роман Іванчик ІМПЕРСЬКИЙ МЕЗХАНІЗМ ІНТЕГРАЦІЇ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В ПОЛІТИЧНУ СИСТЕМУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	43
Ганна Лавриненко ПОЛІТИЧНА ТУРБУЛЕНТНІСТЬ В КРАЇНАХ ЄС ЯК НАСЛІДОК РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	47
Тетяна Безега ГЕОПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	49
Михайло Зан, Юрій Шипович ДИСКУРС-АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ В СЕРЕДОВИЩІ СВІТОВОЇ КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ.....	58
Надія Кічера ЕТНОПОЛІТИКА СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ПІСЛЯ ПЕРЕПІСУ НАСЕЛЕННЯ 2021 РОКУ ТА ЗАПОРУКИ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВІ.....	71
Василь Мельничук РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ЗМІСТ РЕГІОНАЛЬНОГО ВИМІРУ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	74
Дмитро Ярошенко МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ВИКЛИК ЕТНОПОЛІТИЧНІЙ СТАБІЛЬНОСТІ ТА БЕЗПЕКИ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ	78
Сергій Меткий ПОЛІТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ТА ВНУТРІШНІ ПЕРЕДУМОВИ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	82

Ангеліна Кикина СТАТУС ПАРТНЕРА-УЧАСНИКА ЯК НОВИЙ ФОРМАТ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ІНІЦІАТИВОЮ ТРЬОХ МОРИВ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ І МОЖЛИВОСТІ.....	85
Олексій Шафраньoš ЛІВА / ЛІВОРАДИКАЛЬНА ПОЛІТИЧНА ДУМКА ТА ВПЛИВ НАРАТИВІВ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ..	91
Ігор Лапа МІЖНАРОДНА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА УКРАЇНИ З ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ З РФ	94
Катерина Гринько, Алла Домище-Медяник ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТНК В УМОВАХ ВІЙНИ.....	97
Микола Палінчак, Олексій Педаш МІЖНАРОДНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	102
Олександр Мушинка ОБРАЗ БІЖЕНЦІВ-РОМІВ У СЛОВАЦЬКОМУ І ЧЕСЬКОМУ КОНТЕКСТІ ПІСЛЯ РОСІЙСЬКОГО НАПАДУ НА УКРАЇНУ В ЛЮТОМУ 2022 РОКУ	106
Микола Вегеш УКРАЇНА, ЗАКАРПАТТЯ, УЖГОРОДСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ І РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА	109
УКРАЇНА У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ЗМІНА ГЕОПОЛІТИЧНОГО СТАТУСУ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, ДИПЛОМАТИЧНА, ВІЙСЬКОВА ТА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА	
Łukasz Lewkowicz «AN ALLY FOR DIFFICULT TIMES»: POLAND IN THE FACE OF RUSSIA'S AGGRESSION AGAINST UKRAINE.....	122
Василь Бусленко ПІДТРИМКА СЛОВАЧЧИНОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	123
Максим Колупов ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У ВІДНОШЕННІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ТА ЇХ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ.....	126
Іван Барчій УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	130
Анастасія Лендьєл УКРАЇНСЬКІ УНІВЕРСИТЕТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КРИЗИ ТА НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ: ЯК УБЕЗПЕЧИТИ ТА РОЗВИНУТИ ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ.....	134
Іванна Бабинець ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКО- АТЛАНТИЧНИХ ПРАГНЕНЬ	147
Володимир Гиря ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ	152
Оксана Ледней ПОДОЛАННЯ ТОТАЛІТАРИЗМУ В СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ	156
Віталій Савка ОСНОВНІ ЕТАПИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОСТУПУ ЧЕХІЇ ТА СЛОВАЧЧИНИ	160
Юлія Бендас ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЗМІНИ В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОСТІ.....	163

Світлана Була, Марк Савчук ФЕНОМЕН СУБНАЦІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ В УКРАЇНІ	167
Микола Палінчак, Наталія Кушнір, Дарія Котлярова АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ КНР	173
Микола Палінчак, Юрій Марчук ПРОЦЕСИ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	180
Василь Климончук УКРАЇНСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	184

**ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ
ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ Й ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У ВОЄННИЙ І
ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД**

Маріан Токар АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ	190
Олександр Новак ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ФОРМ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	193
Петро Габрин ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ПРОБЛЕМИ РОМСЬКИХ ВНУТРІШНЬО- ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	197
Ганна Кумар ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН СОЦІАЛЬНИМИ ПОСЛУГАМИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	200
Наталія Красілинець, Наталія Куцина, Каріна Павкевич РОЛЬ ІНСТИТУЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В БОРОТБІ УКРАЇНИ ПРОТИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	204
Вікторія Велика, Віктор Пилипчук АКТУАЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ ДЛЯ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД	206
Крістіна Карапетян ПСИХОЛОГІЯ ЛІДЕРСТВА – ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ АСПЕКТІВ ДІЯЛЬНОСТІ УПРАВЛІНЦЯ	209
Мірелла-Габрієлла Грицан ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКО-КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: на прикладі ПрАТ «Єврокар» в Ужгороді.....	211
Роксолана Попадич АКТУАЛЬНА РОЛЬ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	213
Орест Геча МІСЦЕ ТА РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ В УКРАЇНІ.....	215
Марія Розік ЕЛЕКТРОННА ПЕТИЦІЯ ЯК ВИД ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	218
Володимир Химинець, Анатолій Головка ІНСТРУМЕНТИ АДАПТАЦІЇ СТРАТЕГУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ-РЕЦЕПІЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ	220

**УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ, БІЖЕНЦІ ТА ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ,
РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Кристина Червеняк МАНКУРТСТВО, КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЧИ НЕЙТРАЛЬНІСТЬ – ЦО ГІРШЕ?	224
Валерій Бортніков, Олена Козюпа, Алла Бортнікова, Сергій Байрак РЕФЛЕКСІЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ НА АГРЕСІЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ	227
Юлія Наконечна, Ганна Клименко, Борис Желнов СОЦІАЛЬНІ ВИПЛАТИ УКРАЇНСЬКИМ БІЖЕНЦЯМ: ДОПОМОГА ЄВРОПЕЙСКИХ КРАЇН ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	232
Володимир Комарницький ДО ПИТАННЯ ПАРТІЙНИХ ВЗАЄМОДІЙ ЯК ЧИННИКА ПІДВИЩЕННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	236
Ігор Доцяк СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР	241
Віктор Зінченко ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНОСТІ ТА НАЦІОТВОРЕННЯ	243
Володимир Тарасюк ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА МОВУ ЗМІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ	245
Антон Радько КОНСТИТУЦІЯ УНР: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДОСЛІД	247
Володимир Гиря, Ганна Сасин «АКЦІЯ ЛОРДА РОТЕРМЕРА» І ЗАКАРПАТТЯ.....	251
Юлія Юсип-Якимович МІЖ ВІЙНАМИ: МОВНА СИТУАЦІЯ НА ЗАКАРПАТТІ У 20–40-і РОКИ ХХ ст.....	256
Станіслав Данко, Олексій Шафраньш КОВНЕРІВСЬКІ ПРОЦЕСИ 1942 РОКУ НА ЗАКАРПАТТІ.....	266
Богдан Михальчук ЗГАДУЮЧИ ВАСИЛЯ ХУДАНИЧА	276
Володимир Піпаш ШАНДОР ФОДО – УГОРСЬКИЙ ПАТРІОТ І ДРУГ УКРАЇНИ	277
Валентин Буркало ЗОВНІШНЯ ТА ВНУТРІШНЯ СВОБОДА В ПРОЦЕСІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ДУАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ Й НАБУТТЯ ХРИСТОСВІДОМОСТІ І РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА	280

**ОСВІТА, НАУКА, КУЛЬТУРА ТА РЕЛІГІЯ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

Андріана Зан ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДИСКУРСИ РЕЗУЛЬТАТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ.....	288
Віктор Петрінко КАРЛ РІТТЕР: ГЕОПОЛІТИЧНЕ БАЧЕННЯ СВІТУ	295
Віталій Малімон КУЛЬТУРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ	298

Василь Левкулич НАУКОВО-ОСВІТНЯ СФЕРА У СИЛОВОМУ ПОЛІ ПОТРЕБИ АДЕКВАТНИХ ВІДПОВІДЕЙ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ	301
Павло Павленко «РАДЯНСЬКИЙ ФОРМАТ» ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ. ЄВРАЗІЙСЬКИЙ ДИСКУРС БАПТИЗМУ Й АДВЕНТИЗМУ В УКРАЇНІ	310
Наталія Фіалко, Ігор Олексін ВИЩА ГУМАНІТАРНА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	316
Світлана Ісаєвич ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНІВ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	318
Олеся Стойка ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ	320
Любов Маляр, Марія Кухта ПЕДАГОГІКА М. МОНТЕССОРІ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО І МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	324
Іванна Чейпеш ІНФМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: БАЗОВІ ПОНЯТТЯ	327
Анатолій Ключкович, Тетяна Ключкович ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	329
Микола Вегеш ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ В ХУДОЖНЬОМУ СЛОВІ	332
Анастасія Вегеш СВОЄРІДНІСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО АНТРОПОНІМІКОНУ В СУЧАСНИХ РОМАНАХ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ	346

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ПРИЧИНИ, ХІД, НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Анатолій Круглашов

ПРИРОДА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПОТРЕБИ І МОЖЛИВОСТІ (РЕ)КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

Події російсько-української війни, починаючи з 2014 року, суттєво вплинули на лише на регіональну політику і безпекову ситуацію в Східній Європі та на пострадянському просторі. Вони викликали більш масштабні, далекосяжні і глибинні геополітичні та геоекономічні зрушення в Європі та всьому світі. Після тривалої фази гібридної війни (2014–2022 рр.), в якій Кремль прагнув домогтися власних стратегічних цілей в Україні та регіоні, комбінуючи воєнні та невоєнні методи їх досягнення, ситуація радикально змінилася з 24 лютого 2022 року. Відтоді попередня ідеологічна та пропагандистська маскіровка дійсних цілей війни (ми – не сторона конфлікту, в Україні йде громадянська війна і таке інше) була майже повністю відкинута, а російські війська почали активні наступальні дії водночас вдираючись на Півночі, Сході й Півдні нашої країни. Повномасштабне вторгнення принесло багатотисячні жертви не лише серед військових, які зі зброєю в руках захищають нашу Батьківщину, але й до втрат серед цивільного населення: дітей, жінок та літніх людей. Мільйони наших громадян стали або тимчасово переміщеними особами на теренах своєї країни, або ж біженцями, які шукали власну безпеку переважно в державах ЄС. Відбуваються і тривають запеклі бої на суші і в повітрі, меншою мірою на морі, продовжуються масовані ракетно-бомбові удари по містам і населеним пунктам, зростає перелік місць, які засвідчують звірства окупантів і терористичну сутність політики Кремля щодо України та українців.

Війна триває з важко передбачуваними наслідками та розв'язанням. Українці переконливо демонструють світові свою стійкість і волю до перемоги над ворогом. При цьому Європа та демократичний світ все більше усвідомлюють, що ця війна ведеться не тільки за державну незалежність та майбутність України, але й за безпеку Об'єднаної Європи, майбутнє вільного світу. Це війна проти агресивної авторитарної держави, яка поставила собі за мету у будь-який спосіб «повернути» собі статус світової наддержави.

Проте для аналізу витоків російсько-української війни, глибшого розуміння її цілей і завдань, в тому числі з точки зору московського політичного керівництва, її сприйняття російським суспільством і світовою спільнотою, та й нашого власного розуміння тих загроз, які ми долаємо і маємо подолати, необхідні нові підходи та зусилля. Нам варто здійснити перевірку, верифікацію того наукового арсеналу, понятійного та категоріального апарату, за допомогою якого ми, науковці – політологи та представники інших соціальних та гуманітарних наук розглядаємо ці події, їх витоки, поточний стан та можливі перспективи їх завершення.

Перший з блоків цих важливих концептуальних питань стосується визначення зумовленості, процесів розвитку та результати еволюції політичного режиму в Росії, який і несе всю повноту відповідальності за розв'язану війну та її наслідки. Вочевидь нам потрібно повніше усвідомити як відбувалася трансформація російської політичної еліти від прозахідного, задекларованого курсу на побудову демократичного суспільства та відповідного політичного режиму в цій країні до згортання процесів демократизації. Спершу через прийняття путінської абсурдної вже за самою ідеєю моделі «керованої демократії», потім її розгортання в «суверенну демократію», нарешті вже неприхованого переходу від фасадної демократії до консолідованого авторитаризму. Нині можемо спостерігати появу все більш виразних рис неототалітарного режиму в цій країні.

Сталий зв'язок поміж авторитаризмом та його радикальними формами і войовничим милітаризмом і агресивністю потребує тут подальшого якісного пояснення та вивчення [4]. Адже навіть у типологізації сучасного політичного режиму в РФ серед дослідників не сформувався біль-менш узгоджений підхід. А такі визначення як «путінізм», «рашизм» тощо, хоча й відрізняються виразною ціннісною позицією та емоційним навантаженням у ставленні до описуваних ними явищ, навряд чи можуть становити задовільну основу для подальшого наукового осмислення та теоретичної інтерпретації як політичної еволюції пострадянської Росії, так і стати концептуальним фундаментом аналізу і аналітичною рамкою аналізу сучасного стану і перспектив її ймовірного майбутнього. Між тим належна концептуалізація та досягнення інтерпретаційного консенсусу в середовищі дослідників дуже важливі, хоча б із точки зору пропозицій можливих політичних рішень щодо протидії російському керівництву та формування порядку денного діяльності світового співтовариства щодо Росії. Але все більше стає зрозумілим, що за умов збереження нинішнього політичного режиму та перебування влади в руках сучасних лідерів неможливий ані тривалий і справедливий мир в Україні, ані здобуття перспектив сталої безпеки та прийнятних взаємин між країнами Європи та Росією чи її спадкоємцями.

Другий блок проблем стосується визначення чітких характеристик змісту, власне, принципових рис типологізації зовнішньої політики Росії. Це важливо як з наукового, теоретичного погляду, так з і причин цілком прикладного характеру. З якою саме Росією та її політикою ми маємо справу: імперською [3], неоімперською чи якоїсь іншою?

На погляд автора, існуючі розуміння змісту понять імперія та імперська політика не дозволяють застосовувати їх без суттєвих обмовок і застережень до класифікації сучасної зовнішньої політики Росії. Окрім іншого, російська влада не володіє ані необхідним економічним, ані військово-технічним потенціалом, тими інтелектуальними, фінансовими та й демографічними ресурсами, які дозволяли б їй здійснювати «класичну» імперську політику. Також зовнішню політику Кремля важко визначати як неоімперську [2]. Адже в такому разі через її брутальність, переважання воєнного тиску та застосування відвертого насильства, апеляції до дещо підфарбованих категорій «історичного права» та

врешті-решт химеричних конструкцій глобального месіанізму, спроб вмонтувати у зовнішню прагматичність утопічні та ретроградні ідеологеми мислення — все це та інше, російську політику недоречно визначати як неоімперську. Тому це навряд чи є адекватним визначенням, попри його достатньо широке розповсюдження в науковій літературі, не кажучи вже за публічні дискусії на ці теми.

Починаючи з 2008 р., а тим більше з 2014 р., автор доповіді приходять до висновку, що найбільш адекватним, повним і коректним терміном, яким можна визначати зовнішню (та й певною мірою внутрішню) політику Російської федерації, її зміст і спрямування є, відповідно, поняття ретроімперіалізм та ретроімперська політика.

Під російським ретроімперіалізмом автор розуміє як ідеологічне обґрунтування, так і практичні спроби відновлення, відбудови російської державності в тих її формах та територіальних вимірах, не менше, аніж в тому ж геополітичному статусі і впливовості, які здійснюються на засадах переважно класичних для російської історії міфів про особливе російське покликання та унікальну роль в історії людства. І ці намагання є водночас спробою заперечити як досвід двох розпадів імперської державності на теренах сучасної Росії (1917 та 1991 рр.), так і існуючі світові реалії [1]. Отже, ця ретроградна, реакційна утопія яка стала змістом і метою діяльності російської політичної еліти на чолі з В. Путіним визначає основні завдання сучасної зовнішньої та й внутрішньої політики Кремля. Автор продовжує свої спроби концептуалізувати ці поняття та відповідно ті явища й процеси, які вони визначають. Про що й буде вестися мова в цій доповіді.

Підбиваючи підсумки, висловимо переконання, що ступінь агресивності російської зовнішньої та й внутрішньої політики прямо пропорційна утопічності та безперспективності цих планів і задумів. Вона ж зворотно пропорційна стану опору України та всього світового співтовариства великодержавним, ретроімперським планам Кремля. Останні приречені на поразку. Проте саме болісне питання при цьому полягає в ціні перемоги над черговими кремлівськими химерами та їх виконавцями.

1. KRUGLASHOV, Anatoliy. Eastern Partnership vis-à-vis challenges and doubts. *Studia i Analizy Nauk o Polityce*, 2020, 1: 65–78.
2. KUSHNIR, Ostep. *Ukraine and Russian Neo-Imperialism: The Divergent Break*. Lexington Books, 2018.
3. SAGRAMOSO, Domitilla. *Russian Imperialism Revisited: From Disengagement to Hegemony*. Routledge, 2020.
4. TUNCER, M. A. Ukraine Crisis; An Old-and the New Conflict between Democracies and Autocracies and Footsteps of Russian Imperialism. *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 2022, 11: 346–348.

ЗМІНИ ПОЛОЖЕННЯ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ НАСТРОЇВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Під суспільно-політичними настроями ми розуміємо загальний, або домінуючий/переважаючий емоційний стан, властивий суспільній групі від декількох осіб до цілого суспільства щодо частини або цілого спектру питань суспільно-політичного розвитку країни. Означений стан включає в себе в різній пропорції раціональні та ірраціональні складові. Близьким, але не тотожним поняттям виступає громадська думка. Останнє представляє собою колективну думку/позицію властиву суспільній групі/групам різного формату з одного конкретного питання, або сукупності. Найбільш активно поняття «громадська/суспільна думка» використовується у контексті виборів, або під час їх підготовки. Відповідно відмінності між поняттям суспільно-політичні настрої та громадська думка полягають в тому, що суспільно-політичні настрої покликані до життя, або стосуються широкого кола проблем. А громадська думка сфокусована на конкретних питаннях. По-друге, настрої є більш динамічними/змінними, а думка більш стійким утворенням. Роберт Шапіро оцінюючи значення громадської думки констатував, що вона має визначальне значення для демократії, оскільки представницька демократія безпосередньо пов'язана із виявленням та урахуванням інтересів різних груп виборців. Значною мірою суспільно-політичні настрої так само виступають вагомим індикатором на який політична влада демократичного суспільства мусить зважати, або не може легко ними нехтувати. Відповідно суспільно-політичні настрої та їх трансформації стають вагомим чинником лінії поведінки політичної влади кожного демократичного суспільства, в тому числі і України.

Оцінка стану суспільно-політичних настроїв переважно здійснюється на основі даних опитування громадської думки з допомогою соціологічних агенцій та опитувань експертів, а також шляхом проведення фокус груп. У випадку нашого повідомлення ми звернулися до результатів опитувань, які були проведені після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Зокрема ми використали архів результатів Gradus Research Company, яка створена і діє при Київській школі економіки і провела 9 хвилин опитувань (на 1 жовтня 2022 р.), Соціологічної групи «Рейтинг», КМІСу, Соціологічного підрозділу Центру Разумкова та Фонду Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. Всі означені соціологічні структури регулярно проводять опитування з широкого кола питань життя українського суспільства.

Перед тим, як перейти до характеристики низки виділених нами параметрів слід констатувати, що війна яка почалася 24 лютого 2022 р. кардинально змінила положення цілої держави та кожного її громадянина. Війна призвела до загибелі десятків тисяч наших співвітчизників як в лавах ЗСУ, структурах тероборони, так і мирних громадян, включаючи дітей. Загарбники принесли величезні руйнування міст і сіл, інфраструктури, природних систем. За

оцінками Gradus Research стрес відчули 82 % громадян нашої держави при цьому головними причинами стресу були повномасштабна війна Росії проти України та відчуття загрози подальшої її ескалації [15]. Втрати наших громадян важко обрахувати, але серед наслідків цієї війни особливо виділяються показники вимушеного переміщення/виїзду з місць постійного проживання.

Таблиця 1

Зміна місця проживання (у %) [14]

	01.03	08.03	28.03	20.04	20-22.05	12-15.08	09-11.09
В населений пункт в межах іншої області України	39	46	53	57	18	20	17
В населений пункт в межах області постійного проживання	36	29	20	17	56	61	64
За кордон	15	21	23	20	26	19	19

В першу чергу за цими даними ми бачимо величезну трагедію українців. Вимушене переселення стосувалося в першу чергу мешканців областей де відбувалися військові дії, але також в порівняно меншій мірі воно мало місце в усіх без винятку областях. Одночасно простежуються певні тенденції. Перша за все ми бачимо що до кінця квітня зростали показники кількості громадян, які виїжджали до інших, переважно західних областей України. По-друге, з травня одночасно із зменшенням частки цієї міграції почали рости показники переїзду в межах області, де громадяни постійно проживають, тобто відносно не далеко від постійного місця проживання. Відповідно ми можемо припустити, що певна частина тих, хто лишилися і тих, що повернулися, у випадку загроз. Переважно пов'язаних із обстрілами, переїжджали у відносно безпечні місця власної області або недалеко від свого дому. По-третє, ми бачимо, що після досягнення пікового в травні показника відбулася певна стабілізація частки громадян, які виїхали за кордон. Зафіксована під час опитувань протягом останніх двох місяців частка 19 % зовсім по іншому виглядає, коли ми її розшифруємо – за даними ООН від моменту початку повномасштабного вторгнення станом на 04.10.2022 р. біля 11 млн. українців виїхали за кордон (10 867 098 осіб) [11]. З числа усіх біженців найбільше в'їхали до Польщі – 6 468 695 осіб (майже 61 %) та до Угорщини – 1 511 020 осіб. Безумовно, ці дві країни лежать на кордоні з Україною і власне тому до них/через них лежали головні напрями виїзду. Ми також свідомі, що велика частка вимушених мігрантів на певному етапі поїхала далі, тобто ці дві

країни були для значної частини українців транзитними. Але одночасно ці країни, їх соціальні служби, громадські організації і тисячі громадян провели велику роботу за що українці і Україна дуже вдячні. Протягом означеного періоду часу (з 24.02 по 04.10.2022 р.) повернулися до України 6 468 695 осіб, що становить 59, 53 % від всіх, хто виїхали¹. Серед європейських країн, які прийняли найбільшу кількість українських біженців (на 04.10.2022 р.), виділяються: Польща – 1 422 482 особи; Німеччина – 709 148; Чехія – 442 259; Італія – 157 609; Іспанія – 145 838; Болгарія – 136 160; Сполучене Королівство – 134 200 та Франція – 105 00 [11].

Як ми бачимо певна частина біженців повернулася до України. Але навіть за цих умов загальна кількість громадян України, які змушені перебувати за кордонами власної держави, вражає і свідчить про досить чутливу суспільну проблему пов'язану з подальшою долею цих вимушених мігрантів.

Таблиця 2

Оцінка бажання повернення з-за кордону (у %) [5]

	20-22.05	12-15.08	25-28.08	09-11.09
Хочу повернутися за першої можливості	73	55	55	62
Хочу залишитися на новому місці проживання	12	20	27	10
Інше	4	1	1	1
Важко відповісти	11	25	16	25

Перш за все мусимо констатувати, що показники є динамічними. Коливання зумовлені, на нашу думку, дією багатьох чинників. Серед них – ситуація на фронті у проєкції місця проживання конкретної особи; фінансовий стан родини, яка вимушена була переїхати за кордон; ситуація в кожній конкретній сім'ї, формат допомоги у країні тимчасового перебування та багато інших. Але не залежно від дії означених та інших чинників поважним викликом для України є частка тих, хто планує залишитися за кордоном і тих, хто не визначився. Ми можемо припустити, що серед тих, хто не визначився, так само буде частина націлених на постійне перебування в подальшому за кордоном, але вони з різних причин не готові це артикулювати. Відповідно показник у 10 % з останнього опитування може виявитися не остаточним. Ми свідомі, що результати одного дослідження, навіть за умови, що конкретне питання декілька разів перевірялося в опитуваннях соціологічної агенції, потребують подальшої перевірки з допомогою інших джерел. В цьому контексті цікавими є результати отримані КМІСом у вересні 2022 р.[2].

¹ Статистика ООН охоплює тих осіб, які були зареєстровані і отримали певний вид статусу та допомоги. Ми можемо припустити, що кількість осіб, які виїхали з України в межах окресленого періоду часу, як і кількість тих, хто повернувся, має бути більша. Оскільки дані ООН не охоплюють тих громадян України, які виїзжали за кордон як волонтери, або на певний час по службовим, родинним, навіть комерційним справам. Здебільшого вони не ставали на облік, тому і не відображені у статистиці.

**Чи переїхали б жити до США/ЄС, якби без умов отримали громадянство
(у %)**

Період	Так	Ні	Важко сказати
Жовтень 2020 р.	28,0	69,0	3,0
Вересень 2022 р.	7,0	91,0	2,0

Як ми бачимо, показники частки тих, хто планує на постійно виїхати за кордон, відносно кореспондуються. Одночасно опитування КМІСу обрало дещо інший ракурс і воно є цікавим, як з точки зору порівняння з даними періоду перед війною, так і в контексті самого питання про готовність до виїзду на постійне проживання. Власне виходячи з цього ракурсу і зважаючи на війну та факт потужної вимушеної міграції, результати опитування фіксують, що серед респондентів суттєво скоротилися наміри на еміграцію до високорозвинених, демократичних країн. В даному контексті війна не стала чинником потенційного зростання мігрантів готових емігрувати на завжди, а навпаки зумовила відчутне зменшення настроїв на виїзд. На нашу думку, це свідчить про віру українців у майбутнє власної держави і бажання жити в Україні. При цьому ми мусимо зважати і на соціально-демографічні особливості цієї міграційної хвилі. Нажаль соціологи ще не мають докладного портрету середнього мігранта/мігрантки. Опосередковано ми можемо опертися на інформацію віце-президента Польського Фонду Розвитку (Polskiego Funduszu Rozwoju) Бартоша Марчука/Bartosza Marczuka, який охарактеризував стан міграції українців до Польщі на 28 серпня 2022 р. Зокрема він наголосив, що серед новоприбулих 93 % склали жінки і діти (49 % - жінки і 44 % - діти). В свою чергу 74 % з нових мігрантів мали менше ніж 39 років та 65 % від всіх прибулих вже знайшли собі працю в Польщі [13]. Означені параметри суттєво відрізняються від традиційних характеристик українських заробітчанин в тій самій же Польщі. Переважно українські робітники були чоловіками (60,1 %) і без дітей. Також вікові параметри були більш широкими [12]. Згідно оцінок експертів параметри мігрантів до Польщі є універсальними і властиві більшості біженців незалежно від країни тимчасового перебування. Стан та перспективи міграції українців потребують уважного вивчення як в Україні, так і за її межами. Одночасно, остання таблиця підтвердила важливу залежність: перспектива продовження міграції/тобто час перебування за кордоном, значною мірою залежить і буде в подальшому залежати від стану справ в нашій державі, на даному етапі – від ходу і результатів війни.

Таблиця 4

Як Ви вважаєте, за роки існування незалежної України було більше позитивного чи негативного? [9]

	2001	2011	2016	2019	2021	2022
Більше позитивного	8,0	13,5	11,6	25,9	17,8	37,2
Скільки позитивного, стільки й негативного	37,0	45,8	40,8	45,7	46,3	40,5
Більше негативного	48,0	31,4	41,5	23,3	29,1	15,1
Важко відповісти	8,0	9,2	6,0	5,1	6,8	7,1

Війна також визначальним чином вплинула і на сприйняття українцями періоду незалежності. Як бачимо з даних таблиці 4, напад Росії і героїчний спротив Україні сприяли зростанню позитивних оцінок попереднього розвитку незалежної України та самого факту її існування.

Ще більш відчутні зміни фіксують соціологічні агенції у питанні володіння українською мовою. Зокрема згідно результатів опитування соціологічної агенції Рейтинг (станом на серпень 2022 р.) 76 % респондентів назвали українську мову рідною, російсько рідною ідентифікували 19 %, при цьому 30 % російськомовних вважають українську мову – рідною. Серед респондентів 86 % вважають, що українська мова має бути єдиною державною [7]. Чинник мови, особливо в контексті її прийняття традиційно російськомовною частиною громадян України, добре кореспондується з станом української ідентичності.

Таблиця 5

Динаміка національно-громадської української ідентичності (у %) [6]

1992	2000	2004	2006	2010	2012	2014	2017	2020	05.2022	07.2022
45,6	41,0	44,2	51,6	51,2	48,4	64,4	56,9	61,7	64,6	84,6

Безумовно, будь яка самооцінка є суб'єктивною і детермінується дією багатьох чинників. Тому ми і бачимо помітні коливання по роках. Закономірним є зростання рівнів ідентифікації пов'язані з Помаранчевою революцією 2005 р. та Революцією гідності 2014 р. Факт нападу на Україну і героїчного спротиву та військових досягнень зумовили значний ріст української ідентичності навіть за

умов етнічної гетерогенності українського суспільства. Тобто певною мірою ми маємо практичну відповідь на тривалу дискусію щодо моделі української нації – етнічна чи політична/громадянська. В Україні активно формується громадянська/політична нація. Також відчутних змін зазнало ставлення громадян України до державних та громадських інститутів. Якщо до війни традиційно трійку інститутів, які мали найвищий рівень суспільної довіри складала ЗСУ, церква та волонтери і в переліку лідерів довіри не було державних інститутів, хід війни приніс відчутні корективи. Про це свідчать результати опитування проведеного з 05 по 12 серпня 2022 р. Соціологічною групою Центру Разумкова та Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва [4].

Таблиця 6

Наскільки Ви довіряєте наступним державним органам і соціальним інститутам?

	Державні органи і соціальні інститути	%
1	ЗСУ	91,0
2	Державна служба надзвичайних ситуацій	82,0
3	Національна гвардія України	81,0
4	Волонтерські організації	77,0
5	Державна прикордонна служба	74,0
6	Добровольчі загони	73,0
7	Президент України	71,0
8	Громадські організації	44,0
9	Церква	42,0
10	Національна поліція	39,0

Цілком зрозумілою є ситуація високого рівня підтримки силових структур, які безпосередньо беруть участь у захисті України. Одночасно звертає на себе увагу безпрецедентний для незалежної України рівень підтримки Президента України. Отримані результати дуже добре кореспондуються і з рівнем підтримки персонально до В. Зеленського, як Президента України, що фіксують всі без виключення соціологічні агенції країни. Наведені та інші, що були відображені в опитуванні показники ставлення до інститутів держави свідчать про те, що громадяни України довіряють своїй державі та позитивно оцінюють діяльність низки (не всіх) державних інститутів.

Війна призвела до правдивого землетрусу у ставленні громадян України щодо конфесійної приналежності, політичних акторів та пріоритетів в зовнішньополітичних орієнтаціях.

До якої конфесії / релігії зараховує себе респондент [3]

	Конфесія	Червень 2020	Червень 2021	Липень 2022
1	Православна Церква України	34	42	54
2	Православна Церква без конкретизації	22	12	14
3	Вважаю себе атеїстом	8	7	10
4	Греко-католицька Церква	8	9	8
5	Українська Православна Церква (Московський Патріархат)	15	18	4
6	Протестантська Церква	2	2	2
7	Інші християнські церкви (наприклад, Свідки Єгови і т.п.)	1	2	2
8	Римо-католицька Церква	1	1	1
9	Іудаїзм	0	0	0
10	Іслам	0	0	0
11	Інше	1	4	3
12	Важко сказати	6	2	2

Як бачимо головні зміни відбуваються стосовно самоідентифікації православних. Соціологи фіксують значне зростання самоідентифікації з Православною Церквою України за рахунок Української Православної Церкви (Московський Патріархат). Хоча відповіді респондентів мабуть не кореспондуються з фактичним станом справ щодо приналежності до конкретних храмів відповідних церков на даний час (юридичним оформленням), однак процес визволення українців слід влади Московського Патріархату став незворотнім і він призведе і до наступного юридичного оформлення приналежності релігійних громад.

Під час війни практично жодна соціологічна агенція не проводила відкритих досліджень щодо вивчення рівня готовності підтримувати діючі політичні сили [8]. Виключення становить дослідження, проведене на замовлення National Democratic Institute «Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України» Київським міжнародним інститутом соціології [10]. Отримані результати засвідчили, що рівень позитивного ставлення до політичних акторів зазнав суттєвих змін. По-перше, з парламентських політичних сил лише пропрезидентська партія «Слуга народу» зафіксувала високий рівень позитивного сприйняття - 46 %. По-друге, на другій позиції опинилася гіпотетична політична сила С. Притули, якої на даний момент немає, але потенційно вона може постати, – 32 %. В даному контексті експерти говорять про феномен високої довіри суспільства до волонтерів, уособленням

яких певною мірою є С. Притула. По-третє, цілком очікувано на третю позицію піднялася партія «УДАР» В. Кличка, яка після свого успіху у 2012 р. в подальшому мала не значні рейтинги, – 31%. Рівень позитивної оцінки партії пов'язаний із оцінкою її лідера В. Кличка та його брата В. Кличка, які і під час оборони Києва і в подальшому були в складі головних організаторів захисту Києва і відповідно цілої України. По-четверте, рівень позитивного ставлення українців до інших політичних сил становив менше 20 %. При цьому в багатьох випадках щодо діючих політичних сил було зафіксовано переважання негативного ставлення над позитивним (зокрема, партія «Європейська солідарність» характеризувалася 15 % позитивного і 53 % негативного відношення). Зрозуміло, що подібні результати мають тісну пов'язаність із конкретним моментом проведення опитування, відповідно зміна ситуації в країні здатна вносити свої корективи. Але в цьому та інших подібних дослідженнях простежується тенденція посилення уваги до нових політичних сил, навіть таких, яких немає (приклад гіпотетичної політичної партії волонтера С. Притули), які уособлюються з особами що проявили себе під час війни і нехтування політичними акторами які були відомими, навіть представленими у парламенті України, але які не були помітними під час спротиву агресору. Відповідно продовження дії цієї тенденції може призвести до потужної зміни партійного ландшафту нашої країни за рахунок відходу в минуле партій і лідерів довоєнного періоду, які уособлювалися для більшості українців з старою політикою і численними недоліками і проблемами.

Цілком прогнозованими є тенденції ставлення громадян України до європейської перспективи та долучення до головної безпекової структури на континенті - НАТО. У разі проведення референдуму щодо вступу до ЄС 81% серед усіх респондентів проголосували б «за» вступ. «Проти» вступу до ЄС – 4%. Інші (15%) не брали б участь у голосуванні чи не знають, як голосувати. Дещо нижча підтримка у випадку вступу до НАТО, але також переважна більшість українців проголосували б «за» – 71% серед усіх респондентів, у той час як «проти» проголосували б 7%. 22% населення не брали б участь у голосуванні чи не знають, як голосувати [1]. Важливим в цій констатації є наступні параметри: по-перше, ріст абсолютних показників підтримки вступу України до ЄС та НАТО, по-друге, те, що цей ріст відбувся переважно за рахунок мешканців південної та східної України, частина яких в період до війни були обережними і в значній мірі утримувалися від однозначної підтримки європейського вибору особливо в сфері безпеки.

Отже, повномасштабна війна розв'язана Росією проти України, призвела до значних змін у положенні громадян: гибелі тисяч людей, руйнуванню міст та сіл, матеріальним втратам, вимушеній еміграції мільйонів громадян та детермінувала потужні зміни у їх суспільно-політичних орієнтаціях/настроях. Зокрема, соціологічні опитування фіксують: переважання позитивних оцінок щодо періоду незалежності, абсолютну перевагу національної української ідентичності, різке зростання частки громадян які розглядають українську мову в якості рідної, зростання позитивного ставлення до діяльності низки державних та суспільних інститутів а також готовність перенесення політичних симпатій з

«старих» політичних партій на користь «нових», навіть тих, яких ще немає, але гіпотетичні представники яких проявили себе під час опору агресору. Також абсолютна більшість громадян України однозначно вирішила для себе геополітичні альтернативи на користь Європейського Союзу та НАТО. Тим самим ми можемо констатувати, що війна стала потужним випробуванням для України і українців і вони продемонстрували, що Україна спроможна держава своїх громадян.

1. Геополітичні орієнтації жителів України: результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 р. URL: kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1125&page=2
2. Динаміка готовності переїхати жити до США або ЄС у разі отримання громадянства цих країн: результати телефонного опитування, проведеного 7-13 вересня 2022 року. URL: kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1136&page=1
3. Динаміка релігійної самоідентифікації населення України: результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=1>
4. Довіра до держави: як зберегти національну єдність заради перемоги. URL: <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi>
5. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України – дев'ять хвиля дослідження. Аналітичний звіт. Вересень 2022. URL: [Gradus_EU_wave_9_UA.pdf](https://gradus.eu/wave_9_UA.pdf)
6. Показники національно-громадської української ідентичності (6-20.2022 р.) URL: kiis.com.ua
7. Рейтинг. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022). URL: ratinggroup.ua
8. Українці найкраще ставляться до партій Зеленського, Притули, Кличка, - дослідження. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/politics/ukrajinci-naykrashche-stavlyatsya-do-partiy-zelenskogo-prituli-ta-klichka-doslidzhennya-20072022-462975>
9. Центр Разумкова: День Незалежності України: що об'єднує українців і як ми бачимо перемогу на шостому місяці війни (22.08.2022 р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/den-nezalezhnosti-ukrainy-serpen-2022p>
10. NDI: Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. URL: [NDISurveyUKR.pdf](https://ndisurvey.ukr.pdf)
11. Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation. URL: data.unhcr.org/en/situations/Ukraine
12. 16 wykresów pokazujących, kim jest i czego chce przeciętny pracownik z Ukrainy w Polsce. URL: 300gospodarka.pl/wykres-dnia/16-wykresow-pokazujacych-kim-jest-i-czego-chce-przecietny-pracownik-z-ukrainy-w-polsce
13. Uchodźcy z Ukrainy „omładzają” Polskę. URL: glos.pl/uchodzcy-z-ukrainy-odmladzaja-polsce
14. URL: [Gradus_Dentsu_05052022.pdf](https://gradus.com.pl/research/Gradus_Dentsu_05052022.pdf); [Gradus_EU_wave_9_UA.pdf](https://gradus.com.pl/research/Gradus_EU_wave_9_UA.pdf)
15. URL: [GradusResearch_Report_Suspilne_50K_27042022](https://gradus.com.pl/research/GradusResearch_Report_Suspilne_50K_27042022)

РЕГІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ У КОНТЕКСТІ НОВОГО ЕТАПУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Глобальні та специфічні територіальні виклики, зумовлені розгортанням пандемії COVID-19, підсилили актуальність концепту національної (міжнародної, (суб), регіональної) стійкості, який набув обрисів міждисциплінарного концепту упродовж крайніх п'яти років. Не аналізуючи всю палітру дефініцій «стійкості» (англ. «*Resilience*»), зазначимо, що у міжнародних відносинах, подібно до соціетального виміру, цей стан сприймається як стан самоорганізації, адаптації, трансформації та виживання в умовах негараздів чи кризи. Упродовж останніх років концепт стійкості почав використовуватися як вимір політики Європейського Союзу (далі – ЄС), який змушений реагувати на низку викликів, які ставлять під сумнів навіть доцільність його існування як системи. Така стратегія розглядалася донедавна як шанс для країн Центральної Європи позбутися відставання в інфраструктурному вимірі та набути нового, а, скоріш за все, призабутого значення Східної опори Європи та Трансатлантики у цивілізаційному протистоянні з євразійськими проєктами росії та Китаю [2]. Зауважимо, що не зважаючи на різноманітність підходів до сучасної геополітичної визначеності поняття «Центральна Європа», для потреб цього наукового доробку відносимо до цього ареалу Республіку Польщу, Чеську Республіку, Словаччину, Угорщину (країни Вишеградської групи), а також Словенію та Румунію – наступники постсоціалістичних держав, які уникнули ефекту сучасної «балканізації».

Подібно до частини українських та зарубіжних науковців, політиків, лідерів думок, вже понад десятиліття дотримуємося позиції, що Україну з часу Помаранчевої революції 2004 року, з геополітичної точки зору, слід сприймати теж як складову центральноєвропейського простору. Визначальним є намір більшості суспільства та еліт розвиватися за цивілізаційним проєктом, який поділяють сусідні країни, з якими Україна, до речі, має сталу історичну традицію співіснування в рамках спільної державності. Після Революції Гідності 2014 року рух по траєкторії інтеграції з європейськими структурами вважаємо незворотнім, таким, що означає відмову від східноєвропейської, а, насправді, постімперської (пострадянської) ідентичності.

В Україні у 2021 році, тобто напередодні нового етапу російсько-української війни, який розпочався 24 лютого 2022 року, «національна стійкість» визначалася як потенціал суспільства щодо протистояння існуючим загрозам, адаптації до змін і підтримки сталого функціонування, відновлення після кризи до бажаної рівноваги, що, у практичному сенсі, означало визначення специфічних національних інтересів, особливостей безпекового середовища, факт належності чи неучасті у функціонуванні міжнародних організацій [4].

Тоді ж автором були визначено змінні, які у короткостроковій перспективі впливатимуть на національну стійкість України та відповідний стан Центральної Європи у зв'язку із внутрішньополітичною та міжнародною трансформацією у /

і навколо США, Великої Британії/ЄС та пост-COVID-19. Зокрема було систематизовано фактори, які сприяють досягненню регіональної стійкості у період кардинальної трансформації міжнародного середовища щодо центральноєвропейського регіону або ж відіграють дезінтеграційну роль у формуванні центральноєвропейської єдності із «зовнішнім» світом; визначено значення «українського питання» для формування порядку денного забезпечення стійкості країн Центральної Європи.

До того ж було зроблено висновок, що Центральна Європа, інтегральною частиною якої є Україна, отримала у 2021 р. непередбачувані шанси для зміцнення регіональної стійкості, зокрема за рахунок переважання відносин, у яких домінував конфліктний потенціал, зменшення ролі популізму, дії російської дезінформації. Було обгрунтовано позицію, що пандемія та відхід від владних позицій популістів чи політичних сил, орієнтованих на посилення авторитарних тенденцій у суспільствах (Чеська Республіка, Словаччина, Польща) збільшила шанси на формування позитивного порядку денного у регіональних «центральноєвропейських» відносинах, зокрема за участі України, що у разі застосування управлінського креативу, може набути якості прориву і, без сумніву, зміцнити регіональну стійкість. Мова йшла, насамперед, про можливість для спільного відродження «замороженого» потенціалу фармацевтичної галузі країн регіону, що є питанням національної безпеки у період біологічних загроз. Це стане поштовхом також для ревіталізації логістичної та прикордонної інфраструктури, залучення європейських та приватних ресурсів у наукову інфраструктуру держав, збільшення їх поки що недостатнього інноваційного потенціалу. Ймовірність існування «кризового порядку денного» у середньостроковій перспективі, штучне, яке може перерости в природні, історичні та етнонаціональні конфлікти, об'єктивне часове «забуття» відносин добросусідства актуалізувало запит на молоду генерацію політиків/управлінців/лідерів думок, які однаково чи, принаймні, гармонізовано розуміють специфіку регіону, володіють «есперанто» узгодження інтересів і, основне, керуються добрими намірами [3].

Повномасштабна агресія російської федерації проти України, що розпочалася 24 лютого і яка, де факто, є новим етапом російсько-української війни, що триває з 2014 року, стимулює оцінити в нових безпекових умовах інструментальність припущення про регіональну стійкість Центральної Європи, висловлену у попередніх публікаціях. З методологічної позиції, плануємо розглядати Центральну Європу як (суб)регіональну міжнародну систему, для підтримки функціонування якої є важливими зовнішні виклики та ресурси, які вона може інвестувати для вигідне для себе використання цих шансів або ж нейтралізації тих, які є критичними для її європейськості та цілісності позиції як потенційно єдиного історико-культурного ареалу.

Незважаючи на кардинальну зміну короткострокового та середньострокового «порядку денного» розвитку регіону в умовах російсько-української війни, зростання загроз його безпеці, включно територіальної та щодо мілітарного та людського потенціалів, потенційне зростання громадсько-політичних розколів на фоні погіршення соціально-економічного та

енергетичної ситуації та у результаті інформаційного впливу росії, відмінні позиції окремих держав щодо агресії москви дотримуємося позиції, що Центральній Європі вдасться зберегти регіональну стійкість як підсистеми євроатлантичної системи безпеки та системи соціально-економічного розвитку Європейського Союзу та потенційно окремого гравця у цих структурах. Ця сталість забезпечуються та, водночас, демонструється комплексом різних факторів.

1. Українське питання є і у майбутньому буде утримувати статус одного з основних факторів політичного розвитку центральноєвропейських суспільств. Влада та опозиція у Чеській Республіці, Словаччині та Угорщині, Румунії, частково Польщі та Словенії будуть формувати свою громадсько-політичну підтримку за критерієм «підтримки» чи «не підтримки» позиції України та євроатлантичного (європейського) світу у війні з росією, зокрема у контексті ймовірної енергетичної кризи, економічних труднощів. При тім цілком ймовірним є зміна «ролей» влади та опозиції після урядових криз, які будуть відбуватися, враховуючи різні парламентські системи та терміни виборчих кампаній асинхронно. Водночас враховуючи зростання, хоча й повільне, «проукраїнськості» традиційних важковаговиків ЄС – Франції та Німеччини, – сталість жорсткої антиросійської позиції Великої Британії в урядовій команді консерваторів, безвідносно, хто займає посаду прем'єр-міністра, двопартійний консенсус щодо підтримки України в США принаймні до кінця 2024 року, не передбачаємо антиукраїнську чи навіть нейтралістську фронду центральноєвропейського регіону саме у колективному вимірі. Як влучно зауважив Тімоті Гартон Еш, «війна в Україні є жахливою, але принаймні вона всіх об'єднала» [6].

2. Зростає вірогідність відмови Європейського Союзу від принципу одностайності у прийнятті зовнішньополітичних рішень, що необхідно й у контексті російсько-української війни і в очікуванні наступної хвилі розширенні спільноти, що зменшить вагу окремішньої позиції будь якої європейської країни, включно центральноєвропейських, і спонукатиме до формування (суб)регіональних альянсів, об'єднаних пошуком оптимальних рішень в енергетичній сфері, залучення ресурсів з Європейських фондів та програм, побудови нових логістичних шляхів для імпорту та експорту чи реструктуризації економіки під впливом нової кон'юктури на предмети першої необхідності. Ці чинники і, передусім, війна в Україні підсилюють роль центральноєвропейських держав у формуванні європейської політики, їх зовнішньополітичну емансипацію, спонукають формування ефекту повноцінної участі у «клубі» [7].

3. У випадку посилення євроскептицизму, який є сталою тенденцією у середовищі центральноєвропейських суспільств, альтернативою, пропонованою налаштованими у такий спосіб колами може бути варіант, обраний Великою Британією, яка все одно є важливим гравцем європейського політичного простору, а не панслав'янські чи євразійські наративи, що просуваються прихильники економічного та навіть геополітичного зближення з росією.

4. Енергетична пропозиція України щодо експорту дешевої електроенергії, використання її газотранспортної системи у реверсному напрямі, а також її сховищ, поряд з ресурсами нафтопроводів, що проходять по території центральноєвропейських сусідів, а також СПГ-терміналів можуть створити модель енергетичної взаємодоповнюваності, а, отже, регіональної стійкості, яку не може порушити російський газовий шантаж. До прикладу, українська електроенергетика здатна компенсувати ЄС 5-6 млрд. кубометрів російського газу [5].

5. Україна, яка де-факто довела свою (центрально)європейську ідентичність, також підтвердила свою цивілізаційну функцію захисту простору сусідніх держав від росії, що у контексті зміцнення її збройних сил у технологічному вимірі та за критерієм військового мистецтва лише збільшуватиме свою привабливість для входження у (суб)регіональні формати на кшталт Вишеградської групи, Організації Балто-Чорноморського співробітництва, інші. Для центральноєвропейських держав інтеграція України в ЄС означатиме, що вони перестануть бути європейським «прикордонням, зокрема упродовж складних, у безпековому плані, років-десятиліть, отримуючи шанс увійти до центру «європейської кухні» [10].

6. Не зважаючи на соціальні тертя, які об'єктивно виникають через перебування на території центральноєвропейських держав великої кількості переміщених осіб з України, їх економічні та соціальні системи отримали можливість поповнити втрати на ринку праці та нейтралізувати демографічні загрози, пов'язані із старінням населення, що є помітним зокрема у Польщі. Водночас, за даними, оприлюдненими Європейською Комісією, з 8 млн. українців, які виїхали в країни ЄС після початку війни, вже близько 5 млн. повернулися в Україну, що засвідчує про хибність уявлення, що базовою мотивацією більшості переміщених осіб було скористатися можливістю міжнародного захисту для міграції в Європу [1]. Зауважимо, що країни регіону у форматі Вишеградської групи продемонстрували єдність позиції щодо залучення коштів від Європейської Комісії для підтримки українців, які переважно зупинилися на території, водночас заявивши про гарантування надання адекватного захисту та сприяння [9].

7. Очікуваний (і фантастичний ще у травні 2022 року) початок переговорів про вступ України до ЄС, а, точніше процесу адаптації українського законодавства, процедур, процесів, прийнятих у Співтоваристві означає об'єктивний запит на збільшення технічної, консультативної, експертної допомоги від фахівців центральноєвропейських суспільств, які у такий спосіб зможуть збільшити свою значимість та вплив на формування європейських політик, зокрема у контексті ймовірної зміни процедур прийняття рішення. Так само центральноєвропейські управлінські кола, спеціалізовані агенції, організації отримують винятковий шанс для супроводу грантових програм, програм технічної допомоги, кредитних ліній, які будуть відчинятися перед бенефіціарами з України вже у 2023 році.

8. Прогнозоване у коротко-, середньостроковій перспективі надходження зарубіжних інвестицій публічного та приватного характеру

для відбудови зруйнованої інфраструктури України, реконструкції діючих чи нових підприємств, зокрема у сферах, які є життєвонеобхідними для європейських суспільств відкриває шанс і для колишніх (на початку 2000-х років) європейських «молодих» економічних «тигрів» інвестувати в українську економіку чи виступати стороною супроводу європейських проєктів. Знову ж таки це сприятиме підвищенню економічної ваги сусідів України в європейському вимірі, подвоїть шанси для країн регіону бути логістичними воротами між Україною та Європою.

Зауважимо, що, незважаючи на відмінність оперативних позицій урядів центральноєвропейських держав щодо шляхів завершення російсько-української війни, обсягу та формату санкцій, які ЄС повинен накласти на росію та її представників, 1 липня 2022 р. під час засідання міністрів внутрішніх справ Вишеградської групи було наголошено, що в умовах ймовірного тривалого конфлікту та його довготермінових наслідків, центральноєвропейські держави повинні «покладатися один на одного у їх вирішенні» [9], що також підтверджує об'єктивну взаємозалежність цих суспільств, незважаючи на конфлікти, які виникають в середовищі їх політиків та соціумів та подеколи кардинально різні заяви щодо характеру російсько-української війни. Переконані, що успіхи України у військовому аспекті та політико-дипломатичне єднання цивілізованого світу проти варварської агресії росії сприятимуть подоланню проявів проросійської риторики та політики у Європі, зокрема Центральній. Наступним кроком має стати включення Києва не лише до європейських регіональних, але й субрегіональних структур, точніше – їх переформатування, враховуючи нові геополітичні та гео економічні реалії повоєнної Європи.

1. Брифінг Зеленського та Урсули фон дер Ляен за 15 вересня URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eSuSA7debZs> (дата звернення: 22 вересня 2022 р.).
2. Лендьял М., Мітряєва С. Регіональна стійкість у Центральній Європі після президентства Трампа, Brexit та Covid-19. *Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць* / ред. кол. І.В.Артюмов (голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. Вип. 1–2 (23–24). С. 53–65.
3. Лендьял М. Реагування на виклики Covid 19 як індикатор регіональної стійкості Центральної Європи. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів, прав національних меншин та пандемії Covid-19»* / Відповідальні за випуск: В. І. Гиря., М. М. Вегеш. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. С. 9-15.
4. Резнікова О. О., Войтовський К. С. Щодо концепції забезпечення національної стійкості в Україні URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/analit-resnikova-nationalsecurity-8-2020-1-1.pdf>, 25/04/2021 (дата звернення: 20 квітня 2021).
5. Українська енергетика здатна компенсувати ЄС 5-6 мільярдів кубометрів російського газу URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/24/691825/> (дата звернення: 24 вересня 2022 р.).
6. Timothy Garton Ash: The War in Ukraine and the Future of Democracy in Central Europe. *CEU Democracy Institute*, 2022, URL: <https://democracyinstitute.ceu.edu/articles/war-ukraine-and-future-democracy-central-europe> (дата звернення: 25 вересня 2022 р.).
7. de Gruyter, C. The War in Ukraine is Emancipating Central Europe. *Foreign Policy*, August 3, 2022,

8. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/08/09/central-europe-european-union-ukraine-war/> (дата звернення: 25 вересня 2022 р.).
9. Meeting of the Ministers of Interior of the Visegrad Group Budapest, 30 June 2012, Joint Declaration URL: <https://www.visegradgroup.eu/download.php?docID=497> (дата звернення: 20 вересня 2022 р.).
10. Portnikov V. Ukraine is Coming Back to the Centre of Europe. *Visegrad / Insight*, 14 July 2022, URL: <https://visegradinsight.eu/ukraine-centre-europe-cee/> (дата звернення: 25 вересня 2022 р.).

**Юрій Остапець,
Ірина Остапець**

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2022 РОКУ В ШВЕЦІЇ ТА ІТАЛІЇ: ПРИЧИНИ ПЕРЕМОГИ ПРАВИХ СИЛ ТА ЯК ЦЕ ВПЛИНЕ НА ПІДТРИМКУ УКРАЇНИ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Упродовж незначного проміжку часу відбулися парламентські вибори у Швеції (11 вересня 2022 р.) та Італії (25 вересня 2022 р.). В обох країнах перемогу здобули праві політичні партії. Не риторичним у цьому контексті є питання чи зміниться політика цих європейських держав щодо підтримки України у російсько-українській війні? Саме відповідь на нього та аналіз результатів виборів і є головною метою нашої наукової розвідки.

Партійна та виборча система Швеції. Вищий представницький орган влади Швеції – Ріксдаг складається з 349 депутатів. Із 1998 р. в Швеції запроваджено преференційну пропорційну систему, тобто виборець отримав можливість поставити позначку поряд з ім'ям конкретного кандидата й за певних обставин це може змінити порядок партійного списку. Для цього кандидату потрібно набрати не менше 5 % особистих голосів. Прохідний бар'єр для політичних партій становить 4 % голосів виборців [9].

Відповідно до законодавства вибори відбуваються у 29 виборчих округах, де обирають 310 депутатів. Голоси розподіляються за модифікованим методом Сент-Лаге з першим дільником 1,4. Решта 39 місць, які називаються компенсаційними місцями, розподіляються між різними партіями, щоб забезпечити найбільш точне представництво голосів на національному рівні. На ці компенсаційні місця обираються кандидати, чия партія має найбільший залишок у виборчих округах. Щоб взяти участь у розподілі цих компенсаційних місць, партія повинна набрати 4 % голосів на національному рівні або 12 % у конкретному виборчому окрузі. Така система дає значну перевагу великим партіям (тільки їм під силу подолати 12 %-ий бар'єр у виборчому окрузі), але залишає незначний шанс середнім партіям (здатним зібрати 4 % голосів виборців по країні в цілому) [1; 2; 9].

Заслуговує на увагу шведський досвід залучення молоді до виборчого процесу. Молодь готуються до голосування заздалегідь: директори шкіл мають право запрошувати представників різних політичних партій, щоб учні дізналися

про те, як працює партійна система країни. В той же час з власної ініціативи агітацію у школах партіям заборонено. Як і в більшості інших країн, голосувати у Швеції можна з 18 років, але, на відміну від інших держав, старшокласники все ж таки можуть взяти участь у виборах. Для них проходить експеримент Skolval (шкільні вибори). Він полягає в тому, що школа може подати повідомлення про намір брати участь у виборах, і тоді школярі, починаючи з сьомого класу, можуть голосувати за допомогою тих самих бюлетенів, що й дорослі. Результати цих виборів не зараховуються, але мало чим відрізняються від «дорослих». У 2022 р. за результатами голосування школярів першою все-таки виявилася Поміркована коаліційна партія (27,09 % у школярів проти 19,10 % та «третього місця» у дорослих). У 2022 р. в експерименті взяли участь 1442 школи, в яких проголосували майже 386 тисяч учнів. Аналогічним чином проводяться вибори до Європарламенту, щоправда, у них бере участь на порядок менше шкіл [2].

Швеція – це країна з багатопартійною системою, яку можна назвати системою поміркованого плюралізму (за Дж. Сарторі). Оскільки у законодавстві Швеції не встановлено чітких вимог до реєстрації політичних партій, то це мало наслідком утворення значної кількості партій. Йдеться про 760 партій, більшість з яких є регіональними, або партіями «одного питання».

Упродовж XX – на поч. XXI ст. у політичній системі Швеції домінувала Соціал-демократична робітничка партія Швеції, яка традиційно конкурувала з правою опозицією, котра уособлювалася Помірною коаліційною партією. І лише 13 років (1976–1982, 1991–1994, 2006–2010) вона перебувала в опозиції.

Кардинальним чином ситуація змінилася за останні десятиліття, і пов'язується це з прогресуючим впливом праворадикальної партії «Шведські демократи»: на парламентських виборах у 2006 р. вона отримала 2,9 % голосів виборців, у 2010 р. – 5,7 %, у 2018 р. – 17,5 % [11]. Партія була утворена у 1988 р. внаслідок злиття низки маргінальних ультраправих нацистських та екстремістських груп [4].

До 2010 р. усі шведські партії підтримували політику «санітарного кордону» щодо «Шведських демократів». І лише після їхньої перемоги на парламентських виборах 2010 р. вона вийшла із зони «руконепотискання». Санітарний кордон між поміркованими правими силами та праворадикальними популістами було порушено 20 січня 2020 р., коли лідер Помірної партії У. Крістерссон заявив, що готовий співпрацювати зі «Шведськими демократами» завдяки позитивним змінам у їхньому середовищі. А вже у листопаді 2021 р. праві партії представили спільний бюджет зі «Шведськими демократами», який ухвалив Ріксдаг, оскільки соціал-демократичний уряд меншості не зміг ухвалити власний законопроект [4].

Не підлягає сумніву те, що, тривале перебування Соціал-демократичної робітничої партії Швеції при владі до певної міри деформувало формат партійної системи у бік домінування лівоцентристських сил. В той же час можна констатувати, що нині серед шведських партій немає класичного розподілу на лівих і правих. Він є умовним, оскільки усі парламентські партії підтримують концепцію «держави загального добробуту/шведську модель суспільного устрою», оскільки шведська громадська думка активно виступає на користь цієї ідеї.

Аналіз результатів виборів до шведського Ріксдагу. На виборах до шведського парламенту, які відбулися 9 вересня 2018 р. голоси виборців були розподілені наступним чином: 28,31 % голосів здобула Соціал-демократична партія, 19,8 % – Помірна коаліційна партія, 17,5 % – партія «Шведські демократи», 8,6 % – Партія центру, 8 % – Ліва партія (колишня комуністична), 6,3 % – Християнські демократи, 4,4 % – Партія зелених, 1,6 % – інші партії. У підсумку сформувалася «червоно-зелена» коаліція, яку очолив лідер шведських соціал-демократів С. Левен [11].

Зазначимо, що відповідно до змін у партійній системі відбулися зміни і у основних напрямках електоральної конкуренції. Якщо у минулому (сер. ХХ – поч. ХХІ ст.) головними темами передвиборчих дискусій були економіка і особливості функціонування шведської моделі соціальної держави, то, починаючи з 2010 р. такими темами стали: міграція, членство в Європейському Союзі, національна ідентичність, законність і порядок. А на виборах 2022 р. додалася ще проблематика вступу Швеції до НАТО та допомога Україні у російсько-українській війні. Результати виборів подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати виборів 11 вересня 2022 року до шведського Ріксдагу

Назва партії (рік заснування)	% голосів виборців	К-ть деп. місць	Ідеологія
Соціал-демократична партія Швеція (1889)	30,35	107 (+7)	соціал-демократія, лівоцентризм
Шведські демократи (1988)	20,52	73 (+11)	націоналізм, евроскептицизм, консерватизм
Помірна коаліційна партія (1904)	19,1	68 (-2)	ліберальний консерватизм
Ліва партія (1917)	6,74	24 (-4)	соціалізм, екосоціалізм
Партія центру (1913)	6,72	24 (-7)	центризм, соціальний лібералізм
Християнські демократи (1964)	5,34	19 (-3)	консерватизм, християнська демократія
Партія зелених (1981)	5,09	18 (+2)	зелена політика
Ліберали (1934)	4,62	16 (-4)	правоцентризм, лібералізм

Джерело: побудовано авторами на основі [11]

Отже, за результатами виборів перемогу здобули праві сили, незважаючи на те, що соціал-демократи, які перебували при владі, набрали більше голосів ніж на попередніх виборах, покращивши таким чином свій результат. Праві сили, до складу яких входять правопопулістська партія «Шведські демократи», Помірна коаліційна партія, Християнські демократи, партія «Ліберали» разом здобули 49,5 % голосів і 176 депутатських місць. Ліві сили, які представлені Соціал-демократичною партією, Лівією партією, Партією зелених та Центристською партією, здобули 48,8 % голосів (приблизно на 600 000 менше, ніж їхні опоненти) і 173 місця. Явка виборців, яка завжди була високою (80,6 %), але в той же час нижчою на 6,5 %, ніж на виборах 2018 р. [11].

До основних причин перемоги правих сил на парламентських виборах слід віднести: 1) втому від восьми років ліволіберального урядування на чолі з соціал-демократами; 2) «Шведські демократи» змогли переконати пересічного виборця про загрозу їхньому стабільному життю від мігрантів та іноземного капіталу, і пообіцяли вирішити ці проблеми; 3) зміна поколінь у шведській політиці, а звідси за праві сили голосує молодь, а соціал-демократів підтримує старше покоління.

Зазначимо, що лівоцентристські сили здобули найбільшу кількість голосів виборців у великих містах, кількох університетських містечках, столичному регіоні, а праві політичні сили більшість отримали у сільській місцевості.

На час написання статті урядова коаліція у шведському парламенті не створена, і відповідно неможливо чітко окреслити вектор її зовнішньої політики. Але можна констатувати, що Швеція чітко визначилася зі вступом до НАТО і засудженням військової агресії Росії.

Парламентські вибори в Італії. Парламент Італії має двопалатну структуру і складається з Палати депутатів і Сенату. Відповідно до італійського конституційного референдуму, який відбувся у 2020 р. Палата депутатів скоротилася з 600 до 400 депутатів, а Сенат до 200. Палата депутатів обирається наступним чином: 147 в одномандатних округах, 245 у багатомандатних округах за партійними списками, 8 за пропорційним представництвом у багатомандатних закордонних округах. Для того, що б отримати депутатські мандати політична партія повинна набрати не менше 3 % голосів виборців, а коаліція не менше 10 %.

Партійна система Італії тривалий час демонструвала циклічну закономірність домінування і чергування при владі «лівих» і «правих» сил. Руйнація такої «недосконалої» двопартійності почалася в 80-х рр. XX ст., а вже напередодні парламентських виборів 1994 р. у них з'являються серйозні конкуренти – правопопулістські партії «Вперед, Італія» (С. Берлусконі) і «Ліга Півночі» (М. Сальвіні). Відтак в кінці 90-х партійна система Італії стає біполярною, а, починаючи з середини першого десятиліття 2000-х рр. виникає третій полюс в політичному / партійному житті Італії – «Рух п'яти зірок» [7].

Головними конкурентами на парламентських виборах 2022 р. були такі політичні сили: 1) коаліція правих партій («Брати Італії», «Ліга», «Вперед, Італіє!»); 2) коаліція на чолі з Демократичною партією; 3) партія «Рух п'яти зірок»;

4) дві нові політичні сили, які брали участь у виборах вперше (партія «Альянс зелених і лівих» та виборча коаліція двох партій «Дія – Viva Італія»).

За результатами парламентських виборів 25 вересня 2022 р. перемогу здобула коаліція правих партій. Популістська партія «Брати Італії» на чолі з Дж. Мелоні, яка на виборах 2018 р. набрала 4,26 % голосів, отримала у 2022 р. більше чверті голосів (25,99 %) виборців. Партія виникла з «Італійського соціального руху», який після Другої світової війни створили прихильники Б. Муссоліні, а її прапор символізує вогонь на могилі «дуче» [10]. Сама ж Дж. Мелоні стверджує, що «Брати Італії» – це мейнстримна консервативна партія, просуваючи гасло «Бог, батьківщина і сім'я» [10]. Нині Дж. Мелоні стала обличчям європейських правих консерваторів. Вона очолює «Європейських консерваторів і реформістів» – групу євроскептиків у Європейському парламенті, до якої також належать польська партія «Право і справедливість», партія «Шведські демократи» та іспанська партія «Голос» [1].

Ще одна правопопулістська партія «Ліга» на чолі з М. Сальвіні зменшила свій електоральний результат у порівнянні з виборами 2018 р. вдвічі (8,77 % голосів виборців). Популістська партія колишнього прем'єр-міністра С. Берлусконі «Вперед, Італіє!» здобула 8,11 % голосів виборців, що також удвічі менше у порівнянні з попередніми виборами.

Коаліція, сформована партіями «Брати Італії», «Ліга» та «Вперед, Італіє!», здобула 43,79 % голосів виборців і отримала абсолютну більшість у Палаті депутатів і Сенаті.

Коаліція лівих сил на чолі з Демократичною партією (лідер Е. Летта), до якої також увійшли низка малих ліберальних партій («Європа +», «Альянс зелених і лівих» та інші), зазнав важкої поразки, набравши 26,13 % голосів виборців (Демократична партія набрала 19,07 % голосів).

Популістська партія «Рух п'яти зірок» на чолі з Дж. Конте здобула 15,43 % голосів виборців, втративши у порівнянні з попередніми виборами половину своїх виборців. Розкол у партії відбувся напередодні парламентських виборів по питанню військової підтримки України у російсько-українській війні. Дж. Конте виступав проти такої підтримки. На знак протесту партію залишила група депутатів на чолі з Л. ді Майо.

Центристська коаліція під назвою «Terzo Polo» (третій полюс), сформована К. Календою (лідер партії «Дія») і М. Ренці (лідер партії «Viva Італія»), набрала 7,79 % голосів. Обидва лідери роблять ставку на розбіжності між різними партіями правої коаліції, що на їхню думку може дозволити їм здобути високий електоральний результат. Явка виборців 25 вересня 2022 р. склала 64,07 %, різко знизившись порівняно з голосуванням 4 березня 2018 р. (- 9,79 %) [11]. Результати подані в таблиці 2.

**Результати виборів до італійської Палати депутатів
25 вересня 2022 року**

Назва партії (рік заснування)	Результати виборів у БВО*, %	Усього деп. місць з результатами в ОВО*	Ідеологія
Брати Італії (2012)	25,99 (69 депутат.)	119	націоналізм, соціальний консерватизм, євроскептицизм
Демократична партія (2007)	19,07 (57)	69	соціал-демократія, соціал-лібералізм, європеїзм
Ліга (1991)	8,77 (23)	66	соціальний консерватизм, популізм, євроскептицизм
Рух п'яти зірок (2009)	15,43 (41)	52	популізм, пряма демократія, євроскептицизм
Вперед, Італіє! (2009)	8,11 (22)	45	правоцентризм, ліберальний консерватизм, християнська демократія
Дія – Viva Італія (2022)	7,79 (21)	21	популізм, центризм, соціальний лібералізм
Альянс зелених і лівих (2022)	3,63 (11)	12	зелена політика, лівоцентризм

*БВО – багатомандатний виборчий округ, **ОВО – одномандатний виборчий округ

Отже, результати виборів до парламентів Швеції та Італії черговий раз підтвердили, що у Європейському Союзі відбувається ренесанс праворадикальних політичних сил. Вони усі різні, але спільним для них є євроскептицизм, антиміграційна риторика та популізм. Італійські праві представлені у парламенті чотирма потужними політичними силами «Брати Італії», «Лігою», «Вперед, Італіє!» та «Рухом п'яти зірок».

На час написання статті прем'єр-міністр Італії призначений не був, але ним має стати лідер партії «Брати Італії» Дж. Мелоні. Серед вказаних партій лише лідерка «Братів Італії» широко підтримує Україну. Від початку повномасштабного вторгнення Дж. Мелоні переконує, що виступає за всі зусилля Європейського Союзу та НАТО у допомозі Києву [1; 3; 9]. Вона підтримала лінію М. Драгі щодо надання допомоги Україні [1]. «Оголошення про приєднання до Російської

Федерації чотирьох областей України після фіктивних референдумів, проведених в умовах насильницької військової окупації, не має юридичного чи політичного значення», – заявила Дж. Мелоні [8]. За її словами, «своїми діями В. Путін вкотре демонструє своє неоімперіалістичне бачення радянського зразка, що загрожує безпеці всього європейського континенту» [8].

Лідери інших трьох праворадикальних партій симпатизують В. Путіну та у минулому співпрацювали з ними (наприклад С. Берлусконі), а М. Сальвіні у 2014 р. приїздив до окупованого Криму.

Таким чином, нові уряди у Швеції та Італії, які будуть сформовані за результатами вересневих виборів 2022 р. позитивно ставляться до військової підтримки України.

1. Бондарєва Х. Ультраправа, що підтримує Україну: що відомо про ключову кандидатку в прем'єри Італії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/14/7146768/> (дата звернення 27.09.2022).
2. Вибори в Швеції: 10 особливостей. <https://ru.sweden.se/lyudi-i-obschestvo/demokratiya/vyboru-v-shvecii-10-osobennostej> (дата звернення 25.09.2022).
3. Вдовиченко В., Сидоренко С. «Хороші фашисти» та загроза для Європи: що чекати Україні від нового уряду Італії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/26/7147520/> (дата звернення 28.09.2022).
4. Горбик Р. Ультраправий прорив: чи зменшить коаліція з радикалами підтримку України Швецією URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/16/7146876/> (дата звернення 17.09.2022).
5. Захарова О. Вибори у Швеції. Хто такі Шведські демократи та чому їхня перемога налякала лібералів. URL: <https://thepage.ua/ua/politics/peremoga-pravih-u-shveciyi-hto-taki-shvedski-demokrati> (дата звернення 17.09.2022).
6. Коаліція правих партій з партіями-"друзями Путіна" перемагає на виборах у Італії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/26/7147464/> (дата звернення 28.09.2022).
7. Копинєць Ю. Парламентські вибори у країнах Європейського Союзу у 2018 році: характеристика електоральних результатів та конфігурацій партійного ландшафту. *Політикус: наук. журнал*. 2020. № 3. С. 44–51.
8. Майбутня прем'єрка Італії: Путін - загроза, анексія не має значення. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/30/7147846/> (дата звернення 01.10.2022).
9. Моренчук Анатолій, Моренчук Андрій. Особливості політичної системи Швеції: досвід для України URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/15769/1/18.pdf> (дата звернення 25.09.2022).
10. Павлюк О. Коаліція з «друзями Путіна»: як дострокові вибори можуть змінити зовнішню політику Італії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/23/7147362/> (дата звернення 27.09.2022).
11. The European Elections Monitor (Парламентські вибори в Швеції 11 вересня 2022 р.). URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/the-european-elections-monitor/2022/> (дата звернення 25.09.2022).

THE RELATIONSHIP BETWEEN PEOPLE AND THEIR ENVIRONMENT FROM THE POINT OF VIEW OF TRANSCARPATHIA AND WESTERN UKRAINE'S OIL FIELDS

There are three rich oil and gas fields in Ukraine, but none are yet exploited, which is why Ukraine needs imports. One is located next to the Crimea, under the sea. Another in the Don Basin, where the Dutch company Royal Shell has already started exploration, in 2013, albeit Russia raised a separatist war there in 2014, and the Shell Company stopped its activity due to the hybrid war. The Russian bear began that hybrid war just after the most leading company, the Shell, began to exploit the shale-gas for Ukraine. **Thus, Russian aggression has attacked the very areas where oil and gas are available: the Crimea and the Donbas.** The third oil- and gas-field is located under Transcarpathia, extends into Romania and the other half towards Lviv and Ternopil. This large oil field contains a shale-gas-field in its centre, the Chevron Shale Gas Block. In no case should Transcarpathia be separated from Ukraine, among other reasons, also because this oil must be extracted together throughout the territory, Ternopil and Uzhgorod lie on the surface of the same oil field and gas field. So, let's keep the territorial unit of Ukraine. Let there be peace. Get Russia out from Ukraine, because Russia does nothing good, but it does a lot of harm. Russians can only destroy, they destroy everywhere.

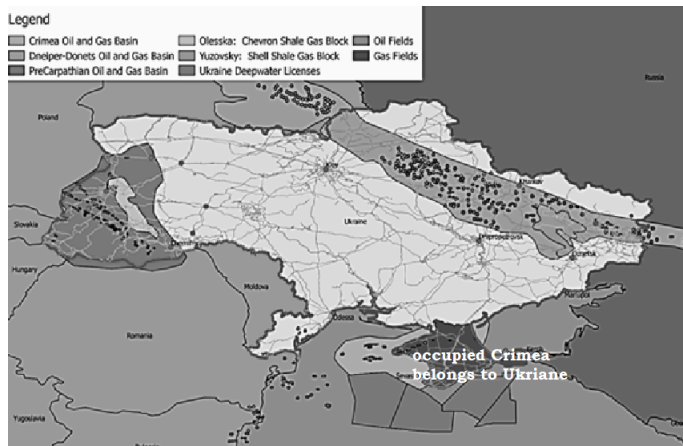
Then oil and gas should be explored by those finances will be given in the repair of war damage. Of course, all this gas is not conventional gas, but shale gas, and there is no Russian technology for it. Russia cannot exploit the shale gas, albeit Russia blocks it in Ukraine, with jealousy. Now the West will not give technology to Russia, the technical equipment and know-how of Russians is at zero. Ukrainian oil and gas can only be exploited using British or American technology. As the English Royal Shell has already started in 2013. It is no coincidence that Britain is the strongest advocate for Ukraine's territorial integrity and independence because the British company Shell was supposed to be Ukraine's gas producer, but then came the Russian aggression. That is why we need peace and territorial unity of Ukraine. No American or English company will go to three countries separately. The territorial unity and independence of Ukraine must be restored, but under international control, so that the joining the European Union would be effective and undisturbed. Transcarpathian Hungarians would not complain if they were a prosperous economic area, together with Lviv. Then there would have good jobs, rich incomes from new companies would come. This is the future. Or Russian tanks.

Ukraine is a rich country, only these raw materials need to be exploited. If the nationalities enjoy themselves as rich people in Ukraine, they will have fewer complaints and more money. Then they prefer to integrate into the Ukrainian state. The current war has shown that those Ukrainian citizens, who were not Ukrainian but Russian speaking, heroically stood up for the defence of Ukraine and fought against the Russian aggressor. Also, the Russian-speaking citizens of Ukraine identified themselves as integrated part of the Ukrainian political nation. And the brutal atrocities

against the civilian population showed that nothing good should be expected from the Russian occupiers. Therefore, if these territories were to fall into Russian hands, they would devastate the population of Ukrainian identity in a terribly brutal way, but at the same time they would not be able to extract oil and especially shale gas, because Russia does not have the modern technology to do this.

In the best case, if Ukraine's territorial integrity is restored, these rich deposits could be exploited by US and British capital investments, and Europe could also buy Ukrainian gas. Europe would buy Ukrainian shale gas exploited by the British, thus European company Royal Shell, and everyone would benefit from it. The blackmail position of the Russian bear would be abolished: no more dictating the price of gas by Russia on the European market, no more blackmail position of Russia for increasing the price of gas with its imperial purposes. That is why it is important that Crimea also be completely returned to Ukrainian hands, because under the seabed near Crimea there are oil fields and gas fields. The extraction of these undersea gas fields near Crimea will be possible under American control with British and American capital. And the security of this would be guaranteed by a few American warships if they were constantly cruising in the Black Sea.

Therefore, Crimea must also be taken back to Ukraine, and the gas there must also be extracted, which requires British and other Western capital and technology, and for the security of this, it is necessary to make the US military presence in the Black Sea continuous, so that peace is continuous.

Ukraine's oil and gas resources pre-conflict (Source: The Energy Consulting Group)

The most important references [All resources were retrieved 22-09-2022]:

1. Pratten, Matt: "The Russia-Ukraine Donbass conflict and the threats to the oil and gas industry: How the Donbass conflict between Russia and Ukraine impacts the oil and gas

- industry” // *Intelligence Fusion*, Sep 12, 2021 - <https://intellfusion.medium.com/the-russia-ukraine-donbass-conflict-and-the-threats-to-the-oil-and-gas-industry-df6160e065ae>
2. NATO Secretary General message to the Ukrainian people on Ukrainian Independence Day, 24 AUG 2022 // *NATO News*, https://www.youtube.com/watch?v=VFK1398O_gs
 3. NATO Secretary General’s statement at the International Crimea Platform, 23 Aug 2022 // *NATO News*, <https://www.youtube.com/watch?v=ADHp0VwxrVk>
 4. NATO Secretary General Jens Stoltenberg’s speech to the AUF summer camp, Utøya, Norway // *North Atlantic Treaty Organization*, 04 Aug. 2022 10:47 - https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_198141.htm
 5. Alexeev, Igor: “The Real Reason Shell Halted Its Ukrainian Shale Operations” // *Oilprice.com* 19 Jun/чер, 2014, <https://oilprice.com/Energy/General/The-Real-Reason-Shell-Halted-Its-Ukrainian-Shale-Operations.html>
 6. Schuler, Dave: The Ukraine Crisis in Three Maps> Casting a bit of cartographic light on the crisis in Ukraine // *Outside the Beltway*, 1 MARCH/квіт, 2014 - <https://www.outsidethebeltway.com/the-ukraine-crisis-in-three-maps>

Juraj Kuruc

TITLE OF THE PAPER: SEEDS OF PEACE ARE SOWN DURING CONFLICT

The war of Russian aggression is currently in its seventh month. It is difficult to predict the exact time and manner of its end. It is very clear however, that the war will have many more victims before the fighting is over. The cost of war, aside from obvious financial aspects, will be in its impacts on human lives. Both those lost and those that will be left to rebuild their country, communities and families. However distant the possibility, the manner in which peace is eventually negotiated, will have profound consequences not only for the aggressor and the valiant defender, but also for the wider central European region. One of the biggest questions marks is going to hang on citizenship, no least because of the eventual Ukrainian membership in the EU. This paper examines two viewpoints that will need to be considered perhaps even before the fighting stops. Firstly it is the protection of human rights, namely legitimate cultural social and economic rights of all citizens. Secondly the issue of Ukrainian refugees, both internally displaced persons and refugees in European countries. These two related issues will present a considerable challenge in the foreseeable future. This is without considering the status and complications of self-proclaimed regions Donetsk and Luhansk as well as occupied Crimea.

Ukraine has been a signatory of multiple UN treaties on human rights for several decades now. Although to European countries reporting cycles of treaties such as the International convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (CERD) or International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (CESR), International Covenant on Civil and Political Rights (CCPR) to name but a few are mere foramlities. These UN treaties are the backbone of intenational human rights regime. There is no need to sermonize on the importance of human rights. The importance of upholding and moreover protecting these rights will be very important

if Ukraine wants to claim its membership in the community of European nations. As is apparent from painful experience of other central European nations with post-Communist experience the effective implementation these conventions through their judicial systems is much harder than writing these principles within the existing body of national legislation.

In the post war Ukraine, there will be two major concerns, namely speedy reconstruction of the country and its economy, returning people will want and need jobs and houses as well as basic infrastructure. Secondly it will be a monumental effort to put in place a large body of legislation and compliance with principles of four freedoms [1] that are required for a full EU membership. These double pressures will require speed and concentrated effort of any post-war government. However there will be pitfalls. Represented by national minorities whose rights within Ukraine will have to be guaranteed by law on one hand but also effectively protected by institutions and at the same time developed through active programs in areas like education, health, housing and employment. This will be enormously challenging, due to diverse nature of minorities as well as the fact that some minorities have states that can claim protection or seek to interfere. Slovak experience shows that Hungarian minority while quite adept at political mobilization can fall prey to predatory practices from Budapest. There is no need to walk around the fact that rights of Russian speakers were used as one of the *casus belli* of the current conflict. There are also rights of the Roma minority that have traditionally suffered discrimination and marginalization in Europe. It will be therefore immensely difficult to support and protect these minorities in a post war era. It will be easy for populist politicians in Ukraine or abroad to paint Ukraine as a fascist state or as a hypocritical regime. Painting a narrative of hate aimed at minorities propagated by the Ukrainian government. Such a narrative must not be allowed to take root. A peaceful and prosperous Ukraine and wider region must be built on successful inclusion of all peoples living in Ukraine.

Second immediate problem will be re-integration of almost 13 million people who have left their homes since the beginning of their conflict [2]. The scale and speed of the refugee flows are unprecedented in history. Million and a half of refugees were granted Temporary Protection status by the five neighboring countries, with Czech republic accepting additional half a million people [3]. This is in stark contrast to previous refugee crisis, when these countries particularly V4 were united in refusing to accept any refugees or as few as possible. The fate of Ukrainian citizens in these countries is stable for now. But there are risks in mid to long term. As war continues public opinion overwhelmingly in support of Ukrainian refugees at the start of the War might turn against them. Although racially, religiously, culturally and to some degree linguistically similar enough to be almost invisible. Rising prices, inflation and an existing pro-Russian populist element might work against the current public opinion. In the long run there are question that only time will show – how many of skilled and partially integrated Ukrainian refugees will choose to stay, rather than return to Ukraine. Better employment prospects and hunger for workforce in central Europe and beyond might entice them to remain. The prospect of having to rebuild and live in places where one might have lost loved ones is beyond daunting. This massive outflux of people will hurt Ukraine. It will moreover present challenges for receiving countries

as well. Although by far not monolithic in terms of ethnic composition the presence of a large body of members of a Ukrainian ethnicity might muddy the already murky waters of domestic ethnic politics. For example if 94,000 Ukrainians with temporary protection status all decided and were given permanent stay permits in Slovakia [4] in addition to the existing almost 10 000 Ukrainians living in Slovakia before the War [5] would make them third most numerous minority in Slovakia. How would this diaspora affect Slovak domestic politics and foreign policy towards Ukraine is a matter of speculation as are exact numbers of returnees and those who will chose and be allowed to remain.

Another aspect is the mutual experience of countries receiving and those who were refugees in the countries of this region. The experiences will for a long generations shape opinions and perceptions. These were up until very recently lacking relying on stereotypes and prejudice. It remains to be seen what new stereotypes will be formed as a result of this horrible War.

It is not the aim of this paper to look at the very sensitive issue of status of peoples living in occupied territories. The active malicious campaign of Russian federation in giving Russian passports to Ukrainian citizens in occupied territories will complicate matters once the fighting stops. It is not expected that cases of statelessness will occur in the aftermath of Russia's War against Ukraine. As was the case in successor countries of former Yugoslavia.

To conclude the issue of citizenship and citizens rights their protection in accordance with UN treaties and covenants will be instrumental in Ukraine's bid for EU membership. It is not just a matter accepting these principles, most of which Ukraine already has in the past. It is the vital case of promoting and protecting citizen's human rights regardless of their ethnicity of language group. All of that while trying to go through a difficult process of reconstruction and EU accession process. Difficult even in peacetime conditions. The second looming issue is a dynamic issue of displaced persons. Those internally displaces but also those currently living in neighboring region. The effect the presence of these large numbers of refugees can only be guessed at. What is certain is that there will be an effect on both Ukraine and the central European region.

1. Freedom of movement of people, goods, services and capital
2. Situation Ukraine Refugee Situation (unhcr.org)
3. Hungary, Romania, Slovakia, Poland and Republic of Moldova
4. Situation Ukraine Refugee Situation (unhcr.org)
5. SODB2021 - Obyvatelia - Základné výsledky (scitanie.sk)

ПОЗИЦІЯ ОФІЦІЙНОГО БУДАПЕШТА ВІДНОСНО ВІЙНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ ДО ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ В УГОРЩИНІ

Наша держава із 24 лютого героїчно захищає свою державність у визвольній війні проти московських окупантів. Із самого початку лідери країн ЄС, США та Великобританія зазначили, що Україна захищає, у тому числі цінності та ідеї всього так званого «Коллективного Заходу». Зважаючи на це, західні партнери нашої держави запровадили безпрецедентні санкції проти економіки країни агресора, а також погодилися надати Україні смертоносну зброю для свого захисту від окупанта.

Після виникнення військових дій в Україні, особливу думку в середині ЄС відносно підтримки Києва у протистоянні з росією займає чинне керівництво Угорщини на чолі прем'єр-міністром Віктором Орбаном та міністром зовнішньої економіки та закордонних справ Петером Сійярто.

Зокрема, офіційний Будапешт у березні поточного року вустами своїх чинних керівників заявив, що виступає проти військової підтримки України, також офіційно постановою уряду заборонив транспортування та поставки країнами НАТО військової техніки до кордонів України. Окрім того, угорський уряд голосніше всіх серед країн ЄС виступив проти накладення «найбільш болючих» санкцій проти РФ у енергетичній сфері, зокрема щодо заборони імпорту нафти та газу [3].

Згадані заяви угорської влади відбулися у розпал виборчої кампанії до парламентських виборів в Угорщині, які відбулися 03 квітня 2022 року. Вище вказані дії чинної угорської влади стали об'єктами гострої критики з боку об'єднаної опозиції країни, яка вперше з 2010 року мала шанси поборотися за перемогу з владною коаліцією «Фідес-ХДНП».

Чинна владна коаліція Угорщини починаючи з 2010 року три рази поспіль перемагала в країні, при цьому постійно отримуючи конституційну підтримку в Державних зборах країни, що забезпечувало фактично абсолютну владу для уряду В.Орбана. Використовуючи дану можливість в країні була прийнята нова конституція (2011) та ухвалено новий закон про вибори в інтересах владної коаліції (2013) [2,74].

Зважаючи на попередній досвід виборчих перегонів, а також особливості виборчої системи, у минулому році шість основних опозиційних партій країни об'єдналися та утворили широкий передвиборчий блок «Об'єднання заради Угорщини», що включає у себе лівих «Демократичну коаліцію», «Угорську соціалістичну партію», праву «Йоббік», ліберальну «Моментум», екологічні партії «Можлива інша політика» та «Діалог за Угорщину». Лідери «Об'єднання заради Угорщини» вирішили висунути єдиного кандидата на пост прем'єр-міністра, сформувані спільний загальнонаціональний виборчий список і координувати свої дії в кожному з 106 виборчих округів країни.

На попередніх праймеріз опозиційних сил на посаду кандидата прем'єр-міністра Угорщини сенсаційно був обраний позапартійний консервативний кандидат, чинний мер провінційного міста Годмезовашаргея – Петер Маркі-Зай, який під час попередніх виборів залучився підтримкою, у тому числі і мера м. Будапешта – Гергея Корачоня та переміг цивільну дружину колишнього прем'єр-міністра Угорщини Ференца Дюрчяня – Клару Добрев.

Основним гаслами передвиборчої компанії П.Маркі-Зая стали відновлення європейських цінностей в Угорщині та боротьба з корупцією у середовищі підприємств близьких до чинної влади [4].

Із початком військової агресії РФ в Україні питання перебігу військових подій у нашій державі стали чи не основною темою передвиборчої компанії в Угорщині. Зокрема, два основні кандидати на пост майбутнього глави угорського уряду різко розійшлися в оцінках можливих дій країни необхідних для підтримки свого безпосереднього сусіда, де проживає приблизно 150 тисячна угорська громада.

Зокрема, прем'єр-міністр В.Орбан висловив солідарність із українським народом та назвав агресією спецоперацію РФ в Україні, однак свою попередні відносини із В.Путіним вказав правильними та логічними, які слугували в інтересах Угорщини. Чинний глава уряду також заявив, що не буде блокувати санкції проти Росії, які вводяться централізовано ЄС, окрім тих які можуть стосуватися енергетичного сектору. Однак Орбан рішенням свого уряду заборонив транспортування летальної зброї країнами НАТО своєю територією до кордонів України, пояснюючи це «міркуваннями особистої безпеки угорської національної меншини», яка компактно проживає на території Закарпатської області [3].

З метою балансування своєї політики угорський уряд відкрив кордони для сотень тисяч біженців в Україні та надав вагому гуманітарну підтримку для нашої держави. Також офіційний Будапешт підтримав надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. У той же час, дії угорської влади відносно війни в Україні були визначені європейськими політичними експертами як найбільш «проросійські» серед усіх країн ЄС.

«Проросійськість» позиції чинної влади експертами пов'язуються із особливими відносинами лідерів Угорщини та Росії. Зокрема, починаючи із 2014 року Віктор Орбан особисто зустрічався із Президентом РФ – В.Путіним 10 разів, остання їхня зустріч відбулася у м. Москві 01 лютого поточного року, напередодні нападу РФ на нашу державу. В результаті Будапешт протягом попередніх років досягнуто економічно вигідні домовленості про співробітництво російським керівництвом у сфері будівництва другого блоку АЕС «Пакш» за рахунок 12 млрд. євроросійського кредиту. В рамках згаданої «дружби» з Москвою Угорщина отримала чи найнижчу ціну на поставку російська природного газу в рамках ЄС, що використовуються чинною владою для збереження низьких комунальних тарифів для угорського населення та є стало чинне основним передвиборчим гаслом «Фідеса». Російська сторона у свою чергу використала Угорщину для проведення вигідних геополітичних рішень, зокрема починаючи з жовтня минулого року, за пропозицією

«Газпрому», згадані поставки газу до Угорщини здійснюються в обхід газотранспортної системи України [6].

У той же час, політичні відносини Угорщини з Україною протягом останніх років досягли чи найнижчого рівня, після всім відомого конфлікту України та Угорщини, який виник у вересні 2017 року після ухвалення нового Закону «Про освіту», який офіційним Будапештом був визнаний таким, що порушує права угорської національної меншини на отримання освіти рідною мовою. Як результат угорський уряд публічно заявив про блокування євроатлантичних прагнень нашої держави. Ситуація не змінилася і після обрання Президентом України Володимира Зеленського, у результаті чинний прем'єр-міністр Угорщини та чинний Президент України так і не провели жодної особистої зустрічі, а відносини двох сусідів характеризувалися взаємними звинуваченнями та скандалами. Згаданими діями офіційний Будапешт відкрито підігрував країні-агресору РФ, який постійно намагався порушити європейську єдність у питанні підтримки територіальної цілісності та суверенітету України [1].

Кардинально іншу позицію відносно військової агресії Росії проти України зайняла угорська опозиція. Зокрема, опозиційні політичні сили на чолі із П.Маркі-Заєм, одразу після початку війни в Україні почали організовувати багатотисячні масові демонстрації в столиці Угорщини у м. Будапешті для висловлення солідарності з нашою державою. Зокрема, П.Маркі-Зай закликав чинний угорський уряд відмовитися від спільних економічних проєктів із Москвою, зокрема від проєкту «Пакш-2», а також дозволити транспортувати летальну зброю своєї території для захисту західних кордонів Європи від навали східного агресора. Як зазначив лідер угорської опозиції у випадку його перемоги на майбутніх парламентських виборах, він відмовиться від співпраці з «кривавим диктатором» Путіним, повернеться до виконання своїх союзних зобов'язань у середині ЄС та НАТО, а також відновить добросусідські відносини із Україною [7].

Реагуючи на вказану позицію опозиції, міністр закордонних справ Угорщини П.Сійярто звинуватив Україну в спробі вплинути на результати парламентських виборів в країні. Зокрема, 30 березня 2022 року напередодні закінчення передвиборчої боротьби, Сійярто стверджував, що звинувачення спирається на отриману ним розмову міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби та українського посла в Угорщині Любов Непоп. Нібито перший подзвонив другій, щоб «проконсультуватися про можливість впливу на результати угорських виборів». Глава МЗС України повністю заперечив факт подібної розмови, та зазначив, що «...прикро бачити, як заради короткострокової передвиборчої вигоди міністр Сійярто готовий вигадувати нісенітницю та руйнувати наші з ним відносини, які ми так довго вибудовували...» [8].

За результатами парламентських виборів, які відбулися 03 квітня 2022 року чинна владна коаліція партій «Фідес-ХДНП» на чолі із прем'єр-міністром Угорщини Віктором Орбаном із можливих 199 мандатів у Державних зборах Угорщини отримала 135 депутатські місця (48 - за партійними списками, 87 – одномандатними округами), що означає чергове отримання чергової

конституційної більшості. У свою чергу, угорський опозиційний блок із 6 опозиційних партій «Об'єднання заради Угорщини» на чолі із П.Маркі-Заєм отримало 57 депутатські мандатів (38 - за партійними списками, 19 – одномандатними округами). До угорського парламенту також потрапила ультра-націоналістична партія «Наша Батьківщина» сформована колишніми членами партії «Йоббік» (6 мандатів за списками) [9].

Успіх владної коаліції угорські експерти пояснили вдалою виборчою технологією обраною «Фідесом», у контексті війни в Україні, з акцентуванням уваги виборців на «популістському» гаслі про те, що основним питанням виборів є питання збереження миру та стабільності на території Угорщини, що «може забезпечити тільки чинний уряд». А також відвертим маніпулятивним твердженням, що у випадку перемоги опозиції, Угорщина стане «учасником» сусіднього військового конфлікту через поставки зброї до України [10].

Слід зазначити, що позиція чинної угорської влади відносно підтримки України у захисті своєї незалежності та територіальної цілісності від зазіхань агресора РФ, особливо виглядає дивною на фоні попередньої історії країни, оскільки Угорщина як ніхто інший у Європі знає, що таке «російська військова інтервенція» проти суверенітету власної країни. Тут варто згадати про визвольну революцію угорського народу 1848–49 років, коли дану боротьбу жорстко придушила царська російська армія, а також 1956 рік, коли радянські танки знищили свободу на вулицях Будапешта, а угорські повстанці марно просили Захід про допомогу.

Позиція чинного керівництва Угорщини щодо закриття очей над вбивствами цивільного населення та окупацією суверенної території країни сусіда України є прямо протилежними тим цінностями яких сповідує гордий угорський народ, тому керівництво угорської держави має твердо відмовитися від вигідних контрактів з «диктаторським режимом Путіна», для того щоб українці та весь цивілізований світ розглядали Угорщини як надійного сусіда та партнера, що очевидно в інтересах і тих угорців, які на сьогодні проживають в Україні.

1. Бертолон О. Позиція Угорщини на міжнародній арені стосовно імплементації мовної статті Закону України «Про освіту». Європа і політика. Матеріали науково-практичної конференції «Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті загострення гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин». (м. Ужгород, 3 травня 2018 року). Ужгород. 2018. С. 32–36.
2. Бертолон О. Політика Віктора Орбана щодо консолідації влади в Угорщині за період 2010–2018 років. *Регіональні студії*. Випуск 18. Ужгород, 2019. С.73–77.
3. Угорщина відмовилася від поставок зброї для України через свою територію. URL.: <https://www.unian.ua/world/viyuna-v-ukrajini-2022-ugorshchina-ne-vidmovlyatimetsya-vid-gazu-i-nafti-z-rf-novini-svitu-11758822.html> (дата звернення: 17.08.2022).
4. Опозиція в Угорщині об'єднується проти Віктора Орбана. URL.: <https://www.dw.com/uk/opozytisia-v-uhorshchyni-obiednuietsia-proty-viktora-orbana/a-56006056> (дата звернення: 18.08.2022).
5. Орбан у Москві розкритикував санкції ЄС проти РФ. URL.: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/1/7133415/> (дата звернення 18.08.2022).

6. Угорщина на службі у Кремля? URL.: <https://rrac.com.ua/ugorshina-na-sluzhbi-u-kremlya/> (дата звернення: 18.08.2022).
7. Головний опозиціонер Угорщини Маркі-Зай підтримав вступ України до НАТО. URL.: <https://infopost.media/golovnyj-opozycioner-ugorshhyny-marki-zaj-pidtrymav-vstup-ukrayiny-do-nato/> (дата звернення: 18.08.2022).
8. Сійярто звинуватив Україну в спробі вплинути на вибори в Угорщині. URL.: <https://forua.com/article/1236827> (дата звернення: 18.08.2022).
9. 2022-es magyarországi országgyűlési választás. URL.: https://hu.wikipedia.org/wiki/2022es_magyarorsz%C3%A1gi_orsz%C3%A1gygy%C5%B1%C3%A9si_v%C3%A1laszt%C3%A1s (дата звернення: 18.08.2022).
10. Választás 2022: tarolt a Fidesz, újra kétharmados kormányzás jön. URL.: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20220404/valasztas-2022-tarolt-a-fidesz-ujra-ketharmados-kormanyzas-jon-537209> (дата звернення: 20.08.2022).

Юрій Мателешко

ПРИЧИНИ КРАХУ РОСІЙСЬКОЇ «М'ЯКОЇ СЛИ» В УКРАЇНІ

«М'яка сила» сьогодні є невід'ємною складовою зовнішньополітичної практики багатьох країн світу. Не є винятком і Росія, яка, згідно досліджень британського агенства «Portland», декілька років поспіль входила в тридцятку лідерів у глобальному рейтингу «soft power» [6]. Однак події 2014 та 2022 рр., коли Росія вдалася до більш звичної для неї «жорсткої сили», засвідчили, що політика «м'якої сили» РФ в Україні була повністю провалена. Можна виділити наступні причини цього краху:

1. Стереотипне ставлення до України як до лояльної та близької в усіх відношеннях держави. Незначні культурні відмінності, досвід єдиної державності, мільйони особистих зв'язків та взаємопроникнення економік, на думку О.Вершиніна, створювали у росіян (зокрема і серед російського політикуму) образ країни, яка є близькою за замовчуванням [1, с. 41–42]. У результаті цього зникло усвідомлення того, що для утримання Києва в сфері впливу Москви необхідне докладання зусиль і формування відповідного зовнішньополітичного курсу. Підхід до України як до братньої країни, яка за будь-яких умов збереже міцні дружні зв'язки з Росією, або виключно прагматичний підхід, який ігнорує історико-культурний російський фактор на Сході та Півдні, на думку деяких дослідників, призвели до відсутності в РФ стратегії і тактики взаємодії з українським громадянським суспільством [2].

2. Переважання в Україні прозахідного національного проекту, який ґрунтується на протиставленні російській моделі розвитку. Українська держава десятиліттями засвоювала елементи саме західної моделі поступу та зробила їх основою побудови власної національної держави. Внаслідок цього західна «м'яка сила», яка пов'язана зі становленням демократичних інститутів, виявилася нерозривно пов'язаною з реалізацією української національної ідеї, що базувалася на основі протиставлення України Росії [1, с. 42]. Відкинувши російський культурно-історичний та політичний досвід, молода українська

держава вибудовувала власну ідентичність, тому будь-який вплив Москви часто розглядався Києвом у якості загрози.

3. Відсутність у Росії власного привабливого образу, який важко сформувати, беручи до уваги особливості її економічної (сильна залежність від експорту нафти та газу) та політичної (недемократичний режим) систем. До сьогоденішнього часу на Росію дивляться як на авторитарну державу з непривабливою політичною культурою, цінності якої значно поступаються західним. Крім того, зовнішня політика РФ, як свідчать розв'язані нею воєнні конфлікти (зокрема у 2008, 2014 та 2022 рр.), не має стійкої моральної та правової основи. Тому не маючи відповідних політичних ресурсів, Росія у проведенні «soft power» змушена була використовувати здебільшого культурно-освітні та, частково, економічні компоненти [4, с. 74].

4. Брак інституційного забезпечення політики «м'якого» впливу Росії. Тільки на рубежі 2000-х – 2010-х рр. в РФ, згідно з президентськими наказами, було створено ряд координуючих органів, що безпосередньо займаються втіленням політики «м'якої сили». Це, зокрема, Федеральне агентство в справах Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, і з міжнародної гуманітарної співпраці (Росспівробітництво) [5], яке до 2014 р. мало три представництва в Україні: два Російських центри науки і культури – в Сімферополі та Києві, а також представництво в Одесі, яке працювало під егідою Генконсульства Російської Федерації. Через вузьку мережу представництв, які функціонували в декількох великих містах, згадані інституції об'єктивно не могли впоратись з покладеними на них обов'язками. Внаслідок цього російські заходи, навіть на південному сході України, проходили рідко і залишалися непоміченими (принаймні для молодіжного середовища) [2]. Особливо це помітно на тлі активності західних некомерційних організацій в Україні: відділення Інституту Гете (ФРН), Британської ради, Французького інституту та ін., які якісно та кількісно переважали російські представництва, порівняно часто проводили масові тематичні заходи, тижні культури європейських держав, конференції тощо.

5. Запізніле в часі проведення цілеспрямованої політики «soft power» на державному рівні. Тільки з початку 2010-х рр. поняття «м'якої сили» почало постійно з'являтися в російських зовнішньополітичних документах [1, с. 39]. У 2013 р. його включили в текст Концепції зовнішньої політики РФ [3]. Певні успіхи цього напрямку російської політики, пов'язані з освітньо-культурною, церковною, економічною та інформаційною сферами, нерідко накопичувалися інерційно, без свідомого та системного застосування інструментів «soft power» [4, с. 76]. Водночас через різні інструменти – освітні програми, конференції та круглі столи, грантові системи, постійні центри-представництва тощо – в українському суспільстві поширювалася саме західні ідеї (європейські чи євроатлантичні). Вакуум, що існував в Україні після розпаду Радянського Союзу, на думку В.Іванченко, абсолютно безперешкодно заповнювався західною тематикою, що позитивно сприймалася українською громадськістю [2]. В той час як РФ намагалася будувати ділові відносини з впливовими українськими

бізнесменами чи політиками, держави Заходу успішно працювали з цільовими групами українського суспільства.

Отже, російська «soft power» в Україні, незважаючи на певні здобутки, в цілому проводилася несистемно, непослідовно та неефективно. «М'яка сила» РФ зазнала невдачі через стереотипізований погляд на Україну як лояльно-споріднену країну, запізніле проведення політики «м'якої сили» на державному рівні, недостатню інституційну основу, внутрішні політичні та економічні особливості Росії в умовах прозахідного курсу нашої держави. Це стало однією з передумов широкомасштабного застосування Росією стосовно України з 2014 та 2022 рр. «жорсткої сили», досвід проведення якої був напрацьований десятиліттями російської воєно-політичної практики.

1. Вершинин А.А. Украинская политика России: между мягкой и жесткой силами. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*. 2016. Т. 9. № 3. С. 38–74.
2. Иванченко В. «Мягкая сила» России и украинский прецедент. *ПСМД*. 2015. 5 декабря. URL: <https://russiancouncil.ru/blogs/viktorii-ivanchenko/2203/> (дата звернення: 08.09.2022).
3. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 12 февраля 2013 г.). URL: <https://legalacts.ru/doc/kontseptsiya-vneshnei-politiki-rossiiskoi-federatsii-utv-prezidentom/> (дата звернення: 12.09.2022).
4. Мателешко Ю. П. Особливості політики «м'якої сили» Росії щодо України (1991–2013 рр.). *Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць*. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. Вип. 2 (25). С. 70-79.
5. Федеральное агентство по делам Содружества Независимых государств, соотечественников, проживающих за рубежом, и по международному гуманитарному сотрудничеству (Россотрудничество). URL: <http://rs.gov.ru/> (дата звернення: 08.09.2022).
6. The Soft Power 30. Overall Ranking 2019 by Portland. URL: <https://softpower30.com/> (дата звернення: 09.09.2022).
7. Van Herpen M. Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy. Rowman & Littlefield Publishers, 2015. 336 p.

Роман Іванцик

ІМПЕРСЬКИЙ МЕЗХАНІЗМ ІНТЕГРАЦІЇ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В ПОЛІТИЧНУ СИСТЕМУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Російська Федерація з самого розпаду СРСР офіційно претендує на спадок «Тієї Країни». Місцями разом з досягненнями успадкувавши й заморожені проблеми, а особливо амбіції. Ці зазіхання всіма правдами й неправдами намагається просувати чинний президент РФ та його уряд, його парламент, його армія.

З весни 2014 року Російська Федерація розпочала активно втручатися в точки сили на своїй Геополітичній периферії. Порушення територіальної

цілісності та захіання на конституційний устрій України наразі є наріжним каменем Всеєвропейської геополітичної ситуації. Звісно, можна згадати серпень 2008 року, де сила була застосована до іншого сусіда РФ – Грузії. Але на той час потенційний «захист» Грузії не розпочав активної геополітичної кампанії. Більше того, на нашу думку, кавказький напрямок не є першочерговим для Росії при існуванні Об'єднаної Європи та НАТО.

Згідно Основного закону Російської Федерації список суб'єктів РФ є фіксованим і поповнюється через спеціальний Федеральний конституційний закон, що укладається після підписання взаємного договору між суб'єктом та урядом [5, 11].

Зрозуміло, що для вступу або формування суб'єктності має бути організована політична система, система органів влади, отримане імперативне рішення регіонального референдуму й згода обох палат парламенту РФ (верхньої на 3/4 й нижньої на 2/3), прийняття нової конституції та інші операції загальнодержавного рівня. Сам федеральний конституційний закон тільки вносить поправки в Конституцію, але превалює над звичайними «федеральними законами». Такий закон був задіяний в ході анексії та інтеграції автономної республіки Крим [5, 11].

Анексія Криму в своїй інституційній природі на фоні сучасних подій виглядає тепер, як цілком безпечна авантюра. Операція з приєднання та інтеграції була запланована та виконана на плідючому, підготовлюваному роками ґрунті. Значною мірою, фактором для успіху став неординарний статус АР Крим, як автономної адміністративної одиниці. Регіон в складі України – унітарної держави. Володіє власним парламентом, кабінетом міністрів, а місто Севастополь не поступається в адміністративному значенні Києву. Всі ці особливості Крим зберіг за собою і в новому «домі» [3]. Далі слідує проза співжиття в складі РФ: економічна інтеграція; побудова інфраструктури як для підняття престижу, так і для підтримання норми життя регіону; участь регіону в парламентських виборах [10]; насаджування функціонерів партії – уніфікація політичної боротьби, створення її ілюзії; поліцейська робота і т. д. [2].

Географічна детермінанта окупації Криму є найбільш очевидною та історично сформованою. Також це буде детермінувати положення в якому опинилася Таврія – Херсонська й Запорізька області по лівому берегу Дніпра. Фактори 78% російського етнічного населення та головної військової бази на Чорному морі також додаються.

Засуджуючи, з одного боку, анексію АР Крим необхідно визнати, що запобіжників проти анексії не було або вони не несли імперативний характер (не було кому їх нав'язувати). Хоча, міжнародне право стоїть проти анексії у вигляді кількох сотень офіційних заяв, декларацій, резолюцій міжнародних організацій всіх рівнів [4]. Російська Федерація керується законами, що діють тільки на її території і прийняті на вигідних російській політичній еліті умовах.

Інтеграція Луганської (ЛНР) та Донецької (ДНР) народних республік не є першочерговим питанням взаємодії з ними. Більше турбує бажання розширити територію своїх маріонеткових союзників. Це вже зовсім інший виток розвитку автономних суб'єктів (прямих чи непрямих).

Окупація Донбасу влітку 2014 була вже кровопролитною для обох акторів (України та РФ). Саме цій ділянці геополітичної боротьби РФ за розширення проявилися ознаки стагнації «підступного плану» по «збиранню земель».

Існування самозваних республік «ЛНР» та «ДНР» під егідою РФ має своє специфічне забарвлення автономії. Незалежними ці утворення назвати можна з дуже грубим допущенням, як сильно б не відстоювали свій суверенітет їх лідери. Тіснота відносин між ЛНР/ДНР та РФ ніколи не передбачала якої-небудь незалежності в прийнятті рішень, окрім хіба що: внутрішньополітичної боротьби у вигляді усобиць та обстрілів суміжних, підконтрольних Україні районів. Порівняно з Кримом, все управлінське виконавче начиння «сепаратистів» будувалося з нуля для того, щоб співпадати з умовами для інтеграції (наразі виникла «затримка») [1, с. 210–213, 9].

Республіки ЛНР/ДНР володіють своїм особливим автономним статусом не de-jure, а de-facto. Тут виділяються власні збройні сили та можливість вести зовнішню економічну політику й взаємне визнання інших членів «Співдружності незваних країн» – Абхазія, Придністров'я. Тут додається ще КНДР [9].

Особливості політичного простору Східної України та популярність специфічної сторони політичних координат України дозволяють Росії реалізовувати будь-яких політичних лідерів, а через них політичні рішення «Центру» з одного боку.

З іншого – регіональні еліти виховані в душі атомізованої політичної боротьби, що межує з організованою злочинністю. Це вимагає більш ретельного втручання в політичне життя ватажків, лідерів громадської думки, місцевого бізнесу та ін. Договори, що апелюють до незалежності й суверенітету республік в реальності існують для різноманітних псевдо-лазівок в міжнародному праві, котре за 2022 рік значно просіло в авторитеті. Для таких угод першочерговим є не стільки протекція, як доступ до нових ходів в напрямку розширення. Ходів на які в інших умовах ніхто б не наважився.

Ранньою весною разом з активним ходом окупації Херсонської, Запорізької та Харківської областей, були сформовані військово-цивільні адміністрації (ВЦА). Харківська область, зрештою, звільнена й не може бути предметом аналізу [8].

Данні окупаційні адміністрації поширювали свій контроль на окуповані території, відповідно до адміністративного поділу. В Херсонській області контролюють до 90% території й громад. В Запорізькій – приблизно 50% [6,7].

Підпорядковуються вони безпосередньо міністерству оборони РФ (МО РФ). Здається, що окупація є строгою й все життя на окупованих територіях залежна від волі окупанта та цілей вторгнення. Це не зовсім так. Звісно, контроль в регіоні має спільний напрямок в сторону центру схожий з врядуванням АР Крим та «ЛНР/ДНР» з помітним базисом військової окупації, завдяки якій подібні адміністративні органи й існують. Центром окупованої Херсонщини став – Херсон. Запорізька ВЦА керується з м. Мелітополь [6,7].

Враховуючи сучасний розвиток адміністративної інфраструктури, економічного розвитку регіонів, та загального характеру військового вторгнення («Спеціальна військова операція») – помітні значні фактори автономності від

центру. Що наводить на думку що будь-яка форма окупації є автономією, порівняно з загальною внутрішньою політикою на суверенних територіях.

Військово-цивільні адміністрації Херсонщини та Запоріжжя сформувалися синхронно на весні (12 березня). Керівництва розмістилися в Херсоні (Херсонська обл.) та Мелітополі (Запорізька обл.). В поліцейських функціях задіяна Національна гвардія, більшість служб пов'язаних з повсякденним життям населення – працюють самостійно й підтримуються ззовні (з території Криму надходить паливо, добрива, електроенергія або генерується потужностями місцевих засобів, або постачається вище згаданим шляхом. Сухопутний коридор між материковою частиною та півостровом сформований повністю (з захопленням Маріуполя) [6, 7].

Поїздка віце-прем'єра РФ Марата Хуснуліна 18 квітня по підконтрольним районам супроводжувалася чіткими заявами про: перспективи регіону в політичній й економічній системі РФ («Дружня російська сім'я» як заявив віце-прем'єр); встановлення обігу двох валют в економічних відносинах населення – з поступовим переходом на рубль; поширення соціальної політики та всіх заохочень для місцевого населення (пенсії, заробітні плати, інші соціальні виплати + гуманітарна допомога); Знаковою особливістю самовизначення даних ВЦА є перехід на державні символи епохи Російської Імперії; створення власних урядових порталів в мережі Internet майже синхронно та з однаковим дизайном; поширення федерального телебачення та радіо; перехід на нових операторів зв'язку [6, 7].

В керівництві окупаційного режиму задіяні централізовано призначені, але представники місцевих політичних еліт, що переслідують не тільки інтереси Центру, але й власні вигоди й сфери впливу в регіоні. Помітним є відбиток в політичній кар'єрі ключових посадовців: Партія Регіонів, Соціалістична партія, КПУ і т. д. Дана риса політичного портрету проросійських еліт, що колаборують з окупаційним режимом є спільною рисою всіх функціонерів окупаційних сил, що в анексованому Криму, що в невизнаних республіках [12].

Кожен з розглянутих випадків окупації демонструє різні особливості автономного існування до та під час поглинання в імперію під назвою Російська Федерація. Кожен з розглянутих регіонів мав різні «стартові параметри» для анексії. Один був приєднаний за кілька миттєвостей. Інші, досі чекають сигналу до «об'єднання» перебуваючи або в окупації, або під непрямим керівництвом Кремля. Ставленики, військові губернатори, місцеві колаборанти та відкриті прихильники окупаційного режиму активно готують ці території до інтеграції. Хоча останні події показали, що їх майбутня доля невідома, як невідома доля всієї авантюри з територіальним розширенням РФ.

1. Асланов С. Невизнані квазидержавні утворення як фактор етнополітичної нестабільності в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*. 2015. № 1 (75). С. 207–215.
2. Жангожа Р. Крим турботи нашої (Міграція росіян до Криму як інструменту інтеграції). *Україна: події, факти, коментарі*. 2017. №4. С. 24–27.
3. Конституція Республіки Крим // URL: <https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1>

- %82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%9A%D1%80%D1%8B%D0%BC (дата звернення: 01. 09. 2022).
4. Міжнародна реакція: протягом семи років з початку окупації Криму Росією України вдалося досягти значних успіхів у консолідації міжнародної політики невизнання спроби анексії півострова / Кримська платформа // URL: <https://crimea-platform.org/news/mizhnarodna-reakciya> (дата звернення: 01. 09. 2022).
 5. Новый текст Конституции РФ с поправками 2022 // URL: <http://duma.gov.ru/news/48953/> (дата звернення: 01. 09. 2022).
 6. Официальный сайт Администрации Запорожской области // URL: <https://zapgov.ru/> (дата звернення: 01. 09. 2022).
 7. Официальный сайт Администрации Херсонской области // URL: <https://khogov.ru/> (дата звернення: 01. 09. 2022).
 8. Радио Свобода / Российские войска покидают север Харьковской области // URL: <https://www.svoboda.org/a/rossiyskie-voyska-ostavili-sever-harjkovskoy-oblasti/32028547.html> (дата звернення: 01. 09. 2022).
 9. ТАСС / Глава Донецкой Народной Республики (ДНР) Денис Пушилин сообщил, что КНДР признала ДНР // URL: https://tass.ru/mezhdunarodnaya-ranogama/15204967?utm_source=google.com.ua&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com.ua&utm_referrer=google.com.ua (дата звернення: 01. 09. 2022).
 10. Тищенко Ю., Горобчишина С. Парадокси ненаписаної державної політики деокупації Криму. Що далі? URL: УНЦПД, 2016. №7. (761). http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=489:paradoksi-nenapisano-derzhavno-pol-tiki-deokupac-krimu-scho-dal&catid=8&lang=ua&Itemid=201 (дата звернення: 01. 09. 2022).
 11. Федеральный конституционный закон от 21.03.2014 N 6-ФКЗ (ред. от 14.07.2022) «О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов - Республики Крым и города федерального значения Севастополя» // URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_160618/ (дата звернення: 01. 09. 2022).
 12. Экс-«регионал», бухгалтерша и горный инженер: кто стал новой властью на оккупированных украинских территориях // URL: <https://www.bbc.com/russian/news-60948087> (дата звернення: 01. 09. 2022).

Ганна Лавриненко

ПОЛІТИЧНА ТУРБУЛЕНТНІСТЬ В КРАЇНАХ ЄС ЯК НАСЛІДОК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Російсько-українська війна стала потужним випробуванням не тільки для України, а й для сталих демократій Західної Європи. Глобалізаційні процеси, котрі охопили більшість держав на світовій арені, перетворилися в політико-економічну пастку. Опинившись у заручниках ситуації, уряди частини європейських держав почали схилитися до політики протекціонізму, намагаючись подолати хиткість власного положення, спричинену загостренням кризи легітимності державної влади. Внутрішні передумови загострення політичної кризи в деяких європейських державах посилюються зовнішніми

факторами в якості російсько-української війни та її наслідками. Зміни у внутрішній політиці європейських країн з початку загострення воєнної агресії Росії проти України стали політичним трендом, котрий має подальші перспективи поширення на теренах Європейського Союзу, що зумовлює безперечну актуальність даного дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати внутрішньополітичні зміни в країнах Європейського Союзу та їх зв'язок з російсько-українською війною.

Серед досліджень, які є актуальними у цьому питанні, можна виділити праці таких науковців та політичних експертів, як А. Гірман, Т. Кузьо, Т. Грачевська, В. Смолій, А. Вігиринський. Вони розглядають перспективи трансформації міжнародного порядку та внутрішньополітичних процесів у державах ЄС у контексті наслідків російсько-української війни.

Повномасштабне військове вторгнення Росії на територію України затягнуло держави ЄС у одну з найбільш потужних політико-економічних криз останніх десятиліть. Не встигнувши оговтатись від коронакризи європейські держави повстали перед черговим випробуванням на міцність, котре особливо торкнулося урядів країн, де політична конкуренція, скандали та інформаційні загравання опозиції з населенням досягли апогею [2].

Так, у Великобританії прем'єрської посади позбувся Борис Джонсон, котрий отримав осуд від політичних опонентів та населення ще у 2020 році через неприпустимі з моральної точки зору дії під час карантину, спричиненого розповсюдженням інфекції COVID-19. І хоча миттєвого покарання для прем'єр-міністра опозиції не вдалося досягти, участь у вечірці стала достатнім підґрунтям для загострення внутрішніх протиріч серед британської політичної еліти. Активна підтримка українського населення та уряду від початку російсько-української війни наклала значний відбиток на фінансово-економічне становище населення Великобританії, чим вдало скористалася опозиція. І відтермінована відставка все ж таки відбулася.

Ще один прецедент – відставка прем'єр-міністра Італії Маріо Драгі. Їй передувало зменшення прихильності парламентарів до діяльності уряду, що згодом трансформувалося у невідтримку частини дій голови уряду. Відсутність широкої підтримки у сукупності з накопиченням навантаження від впливу наслідків російсько-української війни спонукали прем'єр-міністра подати у відставку, котра була прийнята президентом Італії, хоча й з другої спроби.

У Франції президенту Еммануелю Макрону хоча і вдалося переобратися на другий термін, проте після виборів до Національних зборів він втратив абсолютну більшість у парламенті. Погіршення матеріального становища громадян Франції, спричиненого наростаючою економічною кризою, стало потужним аргументом для опозиційних сил, яким вони скористалися, щоб отримати підтримку електорату на виборах. У зв'язку з чим можливості президента Франції з реалізації внутрішнього порядку денного значним чином ускладнилися, що свідчить про перспективу подальшої конфронтації у колах політичної еліти Франції [3].

Парад політичної турбулентності в Європі торкнувся і найближчого українського сусіда – Польщу. Звільнення з посади віце-прем'єра Ярослава

Качинського стало тривожним сигналом для внутрішньої політики Польщі, котрий свідчить про можливість подальших кадрових змін у керівництві держави. Порівняно з іншими країнами Європейського Союзу, Польща отримала чи не найпотужніший удар, пов'язаний з напливом українських біженців, що не могло не позначитися на економічній ситуації в державі. Як наслідок, опозиційні сили отримали потужний аргумент, щоб поставити під питання ефективність дій чинної влади.

В Україні керівництво держави намагається діяти на випередження. Не чекаючи масової невдоволеності населення діяльністю окремих високопосадовців, їх усувають з посад. Найгучнішими стали відставки голови СБУ Івана Баканова та генерального прокурора Ірини Венедіктової. Експерти різняться в оцінках щодо ситуації з їх звільненням, аргументуючи як боротьбою за політичний вплив, так і реакцією на неефективну діяльність чиновників [1]. Проте в будь-якому разі дана ситуація продемонструвала, що політична турбулентність, котра супроводжується кадровими змінами, може мати продовження в Україні навіть під час війни.

Таким чином можна резюмувати, що російсько-українська війна створила певний тренд на внутрішньополітичні зміни в державах Європейського Союзу. Сталий демократичний розвиток перетворився у запеклу політичну боротьбу та конфронтацію політичних еліт. Падіння рівня добробуту населення стало потужним універсальним аргументом для опозиції, особливо за умов наявності попередніх політичних перепитій у владних колах. Політична турбулентність вже охопила значну низку держав, котрі активно підтримують Україну та засуджують агресію Росії. Не виключно, що в подальшому можна буде побачити розповсюдження даного тренду на інші країни ЄС. А для боротьби з ним керівництво держав буде все частіше схилитися до політики протекціонізму, щоб зберегти існуюче статус-кво та прихильність серед населення власних держав.

1. Смолій В. Історик і війна. НАН України. Інститут історії України. 2022. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0016388>. (дата звернення: 31.08.2022).
2. Borrell J. The war in Ukraine and its implications for the EU. European External Action Service. 14 March, 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/war-ukraine-and-its-implications-eu_en (дата звернення: 31.08.2022).
3. Dempsey J. Russia's War in Ukraine Must Change the EU. Carnegie Europe. 05 May, 2022. URL: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/87074> (дата звернення: 30.08.2022).

Тетяна Безега

ГЕОПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

24 лютого 2022 року о 5 годині ранку Володимир Путін офіційно оголосив про «спеціальну військову операцію» [13]. Повномасштабним вторгненням

російської армії в нашу суверенну державу він розпочав новий етап російсько-української війни за незалежність і суверенітет, яка триває з 2014 року.

Основними передумовами виникнення протистояння Росії й України, яке переросло у збройну агресію Росії проти України, є системна криза російської державності, яка трансформується російським політикумом у намагання відновити російську імперію, розширити контроль над частиною світу й утримати за собою світову гегемонію, втрачену з розпадом СРСР та економічним занепадом [8].

Це війна спровокована через цивілізаційний вибір України яка відстоює свою приналежність до європейської цивілізації і водночас – ті засадничі цінності, права і свободи, що лежать в основі Західного світу. Це війна за майбутній порядок світу, де, на думку Путіна, краща організація світу, якою є «руській мір», має перемогти гіршу організацію світу, якою є корумпований, агресивний Захід, що становить небезпеку для цінностей РФ. Важливо пам'ятати, що В.Путін не вважає, що веде війну з Україною – він веде війну з НАТО на українській території. Тут неможлива будь-яка система договорів чи перемир'я – хіба що зміниться влада в Росії. Це не війна за Україну – це війна за майбутні контури цього світу [7].

Неможливо зрозуміти дії, й ті воєнні злочини, які вчиняє Росія в Україні, без розуміння історичного контексту, адже росіяни і українці мають не одне століття протистоянь та ворожнечі. Повномасштабне вторгнення 2022 р. це продовження розпочатого в 2014 р. зазіхання Росії на територіальну цілісність нашої країни, приводом якого послужила Революція Гідності.

21 листопада 2013 року в Україні розпочалися антиурядові протести як реакція на рішення Кабінету Міністрів України про призупинення процесу підготування до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом і значно поширилися після силового розгону демонстрації в Києві вночі 30 листопада [20]. У рамках протестів кінця 2013 року відбувалися, зокрема, мітинги, демонстрації, студентські страйки.

Загалом ці протести були спрямовані на збереження законодавчо закріпленого геополітичного курсу України на Європу, що означав для Росії не лише подальший вихід України з-під її контролю, а й отримання Україною економічних, політичних, а в перспективі і військових гарантій збереження цього курсу.

Наслідком перемоги Євромайдану, що перетворився на Революцію Гідності стало відсторонення президента В.Януковича від влади та його втеча в Росію, відновлення конституції України 2004 року, скасування диктаторських законів, призначення дострокових президентських виборів. Зміна влади кардинально зменшила силу впливу Росії на Україну.

Отже події з кінця 2013 р. увійшли в дім кожного громадянина нашої держави. Україна, про яку ще донедавна в багатьох країнах світу не чули, в один момент, стала найбільш згадуваною державою у світових ЗМІ. Велика геополітична гра в якій беруть участь так чи інакше всі провідні країни світу, або так звана новітня гібридна війна – вже в розпалі, і розпочалась вона набагато раніше подій 2013 р. При цьому кожен з основних гравців, а саме: ЄС, США,

Англія і Росія – ведуть свою власну гру за вплив над територією нашої країни з перспективою на значно більші сфери впливу [6]. В свою чергу, Китай, Японія та ряд інших впливових гравців зайняли вичікувальну позицію.

Місія України полягає в тому, що ми змушенні своїми силами (перш за все – людським ресурсом, що є найбільшою цінністю) запобігти великому збройному конфлікту, що з широкомасштабним вторгненням російських військ 24 лютого 2022 року відбувається на нашій території [4].

Усі генерали як російські так і західні ведуть старі війни, вони базуються на підручниках зі старої війни. Джо Байден є людиною холодної війни: за підручником холодної війни, в умовах нуклеарної загрози, щоби зменшити ціну конфлікту, треба тримати війну в кордонах України. Йдеться про вичерпання Росії ціною України, а також ціною санкцій. Їхня логіка – підтримувати Україну, але не воювати в Україні, хіба би Росія напала на державу НАТО [7].

До 2022 р. назва «антитерористична операція» чи то АТО служила гальмівним фактором, що не давала можливості В.Путіну відкрито говорити в Росії про вторгнення російських військ в братню Україну.

Президент РФ довго шукав приводу для введення відкритої повномасштабної війни, але світу до початку згаданих подій, вдалось запобігати цьому.

Як бачимо, повномасштабна війна на нашій землі – це жах для всього світу. Можна згадати, до яких втрат призвели перша і друга світові війни. Тоді Україна була в когорті тих держав, що зазнали найбільшої шкоди. До чого може призвести розгортання повномасштабного конфлікту, якщо до нього додати атом? Я маю на увазі не жахання Пугіна ядерною зброєю, адже застосування її під великим питанням. Хочу згадати про Чорнобильську аварію у 1986 р. В Україні, крім цієї АЕС, є ще 4 такі потенційні атомні бомби, що можуть становити загрозу не тільки Україні, але і всьому світу загалом [3]. Я вже мовчу про 14 теплових і 11 гідроелектростанцій, а також 27 енергорозподільчих компаній, що у випадку їхнього пошкодження здатні паралізувати всі сфери економіки і призвести до колосальних людських жертв [5].

Захоплення російськими військами Чорнобильської та одної з найбільших у світі Запорізької АЕС в м. Енергодарі під час вторгнення в Україну 2022 р. зробили із Росії не просто державу агресора, але й державу терориста.

Не можна забувати, що Україна є одним з найбільших світових транзитерів енергоносіїв. Через територію нашої держави проходять основні нафтові і газові потоки, що об'єднують в єдине ціле Росію-Україну-Європу. Росія не може заплombувати газу чи то нафтову свердловину, а Європі навіть у випадку диверсифікації все одно потрібні російські газ та нафта. В свою чергу, Україна має не тільки трубу, але й унікальні газосховища. Ця унікальність так званої української «буферної зони» призвела до відкритих газових і тарифних «воєн» між Росією, Україною та ЄС.

Хочу звернути увагу на те, що Україна для Росії була не тільки найбільшим транзитером, але й найбільшим покупцем російського газу в світі. 75% всього споживаного нами газу до нас надходило з території РФ [2]. До того ж, подеколи ціна на газ для братського слов'янського народу була набагато більшою, ніж для

інших європейських країн. Україна посіла почесне шосте місце в світі за обсягом споживання газу, що і зробило її надзвичайно залежною від позиції Росії. Ця ж проблема залежності від російських енергоносіїв зачепила і країни Європи [9]. Отож, як бачимо з подій 2022 р., світ глобальний і країни пов'язані між собою у всіх сферах життєдіяльності, що і спонукало велику кількість держав стати на наш бік.

Місія В.Путіна полягала в тому, щоб перенести російський центр тяжіння далі на захід, приєднавши до Росії Україну, а згодом – і інші держави пострадянського періоду. Відновлення російської «Імперії» є можливим тільки за рахунок України, а її незалежне існування він вважав «великим непорозумінням» [21].

В 2014 році відомий російський кінорежисер Андрій Кончаловський, оприлюднив дуже цікаву статистику, що за останні 10 років у Сибіру зникли 11 000 сіл і 290 міст. Середня щільність Сибіру і Далекого Сходу становить 2 людини на 1 кв. км. Середня щільність Центральної частини Росії становить 46 людей на 1 кв. км. Середня щільність населення Китаю становить 140 люд. на кв. км. Середня щільність населення Японії становить 338 люд. на кв. км. Тож А.Кончаловський запитує: для кого росіяни завойовували Сибір і Курили? Виходить, що для китайців і японців [10].

В свою чергу, китайці і японці вже давно друкують карти, на яких позначають значні російські території як свої. Сибір до речі – це 73% території Росії, на який вона стрімко починає втрачати вплив. В останні роки ці землі, почали масово заселятись китайцями. Не можна забувати і про постійно тліючу загрозу цілісності для Росії, що йде з Кавказу.

Багато аналітиків до 2013 р. прогнозували існування Росії в межах теперішньої території від максимально 20 і мінімально 10 років. Я впевнена, що В.Путін це знає і пішов ва-банк. Сконцентрувавши в своїх руках надзвичайну владу і колосальну кількість нафтодоларів, він вирішив, що зможе протистояти світу, анексувавши Крим та відщипуючи від України область за областю. Тим самим В.Путін порушив не тільки підписаний в 1994 р. Росією, Україною, США, а згодом Великобританією та Китаєм Будапештський меморандум, українське, але й своє, російське законодавство, а також похитнув міжнародний правовий фундамент, що в подальшому може призвести до повного переформатування карти світу.

Попри всі претензії до Європейського Союзу, є одна річ, ефективність якої ми мусимо визнати: після його створення неможливо собі уявити, щоб дві держави ЄС воювали між собою. Це і було основною причиною його створення: унеможливити будь-який воєнний конфлікт, який би виходив із Західної Європи, тому що і Перша, і Друга світові війни були європейськими конфліктами. Система полягає не в тому, що мають бути історично справедливі кордони, якраз навпаки: система полягає в тому, що всі кордони є несправедливі, але непорушні. У такій системі міжнародної політики історичні аргументи взагалі не приймаються, тому будь-які спроби Путіна довести щось історично – це вже є порушення цієї системи [7].

Російські ідеологи та пропагандисти були впевнені: історія вчить тому, що вона нічого не вчить. Що бюрократична машина ЄС, ООН, ОБСЄ та НАТО не здатна об'єднатись та протистояти амбіційним планам Російської «імперії». В.Путін вирішив, що йому не потрібно винаходити велосипед і достатньо діяти за тією схемою, що вже мала місце в світовій історії. На жаль, він знає передумови, але напевно не пам'ятає, чим закінчилися для агресорів перша та друга світові війни.

Для оголошення війни потрібна причина, і вона повинна бути вагомою настільки, щоб на неї «клюнули» потрібні гравці.

Сучасні російські воєнні аналітики, нічого кращого придумати не змогли, аніж ті приводи для початку війни, що вже мали місце в світовій історії [17]. Такий ось «історичний воєнний плагіат». Хто цікавився цією темою, той не буде заперечувати, що головними приводами сучасної світової війни, яку намагається розпалити президент РФ, могли стати, до прикладу: збитий росіянами в 2010 р. літак з польською урядовою делегацією на борту (подібно до вбивства Ф.Фердинанда – перша світова), анексія Криму, збитий росіянами малайзійський літак, на місці якого мав бути російський, та введення російських військ на територію Луганської і Донецької областей (паралель з другою світовою війною).

Велика кількість спроб В.Путіна розв'язати третю світову зробили світ більш виваженим та обережнішим. Надзвичайно економічно залежна від Росії Європа наважилась показати зуби В.Путіну. Твердження російського президента і його близького оточення, що введення економічних санкцій для великої Росії не є чимось страшним, – це велика брехня. Насправді вони дуже бояться санкцій, бо це і є початок краху їхнього режиму. Вони добре розуміли, що ці санкції почнуть діяти на великій території РФ, а їх вплив відчують на собі як еліти так і прості росіяни. В тому числі і тисячі зниклих безвісти та повернутих в трунах бійців, рано чи пізно, сколихнуть та розбудять зазомбоване кремлівською пропагандою населення Росії.

Менталітет російського народу значно різниться від менталітету українського, і В.Путін це добре знає. Росіяни, на відміну від українців, місяцями мирно протестувати не будуть, вони або не виходять на вулиці, або вже як вийдуть – то це не до добра. Таких прикладів в історії Росії достатньо. Керівництво колись великого і неподільного Радянського Союзу теж стверджувало, що гонка озброєнь, введення радянських військ в Афганістан та падіння ціни енергоресурсів на світовому ринку не здатні призвести до розпаду великої радянської імперії. Така самовпевненість в результаті і призвела до появи на карті світу великої кількості нових країн. Запобігти цьому не змогла навіть «залізна» ширма.

Стосовно, твердження В.Путіна, що Крим був «подарований» Україні М.Хрущовим, і що східні області України відносились до російської імперії, свідчать про те, що В.Путін не знає історії або маніпулює історичними даними [4].

Анексувавши півострів Крим, В.Путін вже через кілька місяців не знав, що з ним далі робити. В 1954 р. М.Хрущов, будучи з вигляду простакуватим, але тим

не менше мудрим політиком (на відміну від В.Путіна), не «подарував», а зіпхнув Крим на плечі України [16].

Україна єдина, хто має з півостровом сухопутне сполучення, і вона змогла зробити з пустелі квітучий край. Хочу наголосити, що 80% прісної води надходило в Крим з Дніпра. Україна забезпечувала півострів, енергоносіями, сільськогосподарською, промисловою і хімічною продукцією, комунікаціями та дотаціями. Тож для подальшого утримання Криму у російській орбіті кремлівським чиновникам стало конче необхідно щонайменше заволодіти східними землями України, а саме: Харківською, Херсонською, Одеською, Чернігівською, Сумською, Запорізькою, ну і звісно – Луганською і Донецькою областями. Це – мінімум. Основною метою В.Путіна завжди було заволодіти всією Україною. З воєнної точки зору Україну можливо захопити, при умові великого воєнного ресурсу, але утримати та виграти партизанську війну у такого вмотивованого населення як українці – нереально. Понад сорока мільйонна Україна – це не Чечня, Осетія чи Абхазія.

Півострів Крим, Донецька і Луганська області російським керівництвом в 2014 р. були вибрані для бліцкригу, по причині найбільшої у відсотковому відношенні кількості російськомовного населення, що проживало на території України. Гітлер в Судетах захищав німецькомовне, а В.Путін захищає російськомовне населення, яке нібито не могло жити в Україні і йому конче потрібно було в Росію. Тож, щоб піти легшим шляхом: «чемодан-вокзал-Россия» – вони закликали РФ забрати їх разом з українською землею [18].

Переважна більшість цього населення була постійною глядацькою аудиторією російського телебачення. Завдяки пропаганді російських ЗМІ, ці люди найбільше повірили, що так звані бандерівці – це фашисти, які розстрілюють людей, тільки за те, що вони розмовляють російською мовою. Незнання історії та недостатня кількість елементарних знань про самого С.Бандеру змогли зробити даний міф дієвим для маніпуляцій свідомістю українських громадян в інформаційній війні.

В.Путін добре розумів, що без масової підтримки місцевого населення не можливо підкорити собі Україну. Величезний спротив, який він отримав в 2014 р. на повністю контрольованій російськими спецслужбами території Луганської та Донецької областей, було для нього несподіванкою.

Захоплений росіянами український Крим в цій великій геополітичній грі відіграв роль сиру в мишоловці. В.Путін, необачно поглинаючи півострів, не помітив, як мишоловка за ним зачинилась. Анексія Криму та подальші події, що стались вже згодом, дали змогу світовій спільноті вводити різного роду санкції (на квітень 2022 р. їх кількість становила вже більше як 6 тис.) [12].

Україна за часів В.Януковича отримала значно менший пакет економічних санкцій, ніж отримує зараз РФ. Тоді провідні світові фінансові установи відмовились надавати нам кредити, що дало змогу українцям зрозуміти і зважити, в якому напрямку нам рухатись – в Європейський чи в Митний Союз. Ці санкції і стали локомотивом нашого європейського вибору та появи Євромайдану.

Отже, що тоді казати про вже введений в липні 2022 р. сьомий рівень санкцій проти Російської Федерації, який раніше не мав місце по відношенню ні до однієї країни світу. В кінцевому результаті така необачна політика кремля призведе його, як і всі диктаторські режими, до повного краху. І можливо це зараз звучить дивно, та ми будемо мати змогу спостерігати за відновленням сучасної Київської Русі, але в більш новітньому її ракурсі.

Як бачимо, «Проект Україна» відбувся, і ми зараз споглядаємо, як мільйони людей по всьому світу виходять на вулиці на підтримку європейського вибору українців та проти війни росіяні в нашій державі. Увірвавшись в Україну, В.Путін став не по своїй волі, найбільшим об'єднуючим фактором, який зміг згуртувати та об'єднати колишніх супротивників навколо єдиної державної ідеї. В результаті проведення воєнних дій на наших землях, змусило велику кількість населення з окупованих територій тікати в західні так звані «бандерівські» області нашої держави та в розвинені країни Європи та світу, які прихистили в себе наших людей. Побачений там рівень життя, а також обмін інформацією здатні назавжди зруйнувати міфи, які роками закладались у свідомість цього населення, що в подальшому їм дасть змогу по-справжньому полюбити Україну.

10 грудня 2013 р. в «Financial Times» була надрукована стаття відомого американського аналітика Збігнева Бжезінського під назвою «Росія, як і Україна, стане справжньою демократією», в якій він зазначає: «Як би там не склалося, а події в Україні історично необоротні та геополітично трансформаторські. Раніше, аніж пізніше, Україна стане повноцінною частиною демократичної Європи: пізніше, аніж раніше, Росія наслідує її приклад, якщо не ізолюється і не стане напівзастійним імперіалістичним реліктом». Слова, сказані З.Бжезінським, неодноразово були пророчими, бо саме він свого часу спрогнозував розпад Радянського Союзу [4].

Отже, вже через три дні після широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. російських військ та героїчного спротиву наших Збройних Сил України і нескореного українського народу ми відчули неймовірну підтримку з боку світової спільноти. Три найважчі дні шоку і невідомості перед майбутнім, дали час зрозуміти нам і світу чого ми варті, за що б'ємося і що відстоюємо, адже армія РФ мала в планах захопити Україну за ці лічені дні.

28 лютого 2022 року, на четвертий день після російського вторгнення, Україна розпочала свій неймовірно швидкий поступ в подоланні бюрократичних процедур ЄС. Цього дня була подана заявка на членство в Європейському Союзі. Президент України Володимир Зеленський попросив негайного вступу за «новою особливою процедурою» [25], а президенти восьми провідних держав ЄС закликали прискорити цей процес [23]. 1 березня 2022 року Європейський парламент рекомендував зробити Україну офіційним кандидатом на членство [24], а 10 березня 2022 року Рада ЄС звернулася до Європейської Комісії з проханням дати висновок щодо заявки [19]. 8 квітня 2022 року Урсула фон дер Ляєн особисто передала В.Зеленському законодавчу анкету. 17 квітня 2022 року Україна завершила роботу над першою частиною опитувальника, а 9 травня — над другою [14]. 23 червня 2022 р. Європейська Рада надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу [15].

26 квітня за ініціативи США на авіабазі «Рамштайн» у Німеччині відбулася зустріч глав оборонних відомств та начальників штабів понад 40-а держав світу задля координації збройної допомоги Україні. За підсумками зустрічі де-факто було створено антиросійську коаліцію. Німеччина приєдналася до країн-надавачів зброї. Сполучене Королівство та Франція ухвалили постачати в Україну артилерію та зенітно-ракетні комплекси.

Законопроект про ленд-ліз для оборони демократії Україною від 2022 року був прийнятий одногосно в Сенаті США 6 квітня 2022 року та 28 квітня 2022 року прийнятий у Палаті представників 417 голосами проти 10 голосів [22].

З такою колосальною міжнародною підтримкою Україна обов'язково перемає. З часом, будуть створені міжнародні фонди по реконструкції зруйнованої інфраструктури, відбудеться тектонічний зсув у сприйнятті нашої країни в світі. Якщо і після війни збережемо той самий дух і єдність – Україна стане іншою. У контексті здійснення політичних і економічних реформ багато говорилося про те, що ми маємо великий шанс зробити стрибок у новий технологічний устрій, але ж ніхто не уявляв, що цей шанс прийде у вигляді війни з Росією.

Перемогою ж України у цій війні буде колапс Російської Федерації, коли вона перестане існувати як мілітаризована держава з мілітаризованою економікою, з мілітаризованою ідеологією в результаті її вичерпання на фронті та через дії санкцій. Повне вичерпання призведе до дуже швидкого колапсу режиму, що в історії вже неодноразово ставався, як це відбулося в Росії у березні 1917 року чи в Німеччині в листопаді 1918 року [11]. В кінцевому результаті Росії прийдеться за все заплатити Україні і політичним покаяттям, і виплатою репарацій, а це приведе до того, що вона перестане існувати в сучасних кордонах.

Українці завжди прагнули в Європу, де панують цивілізовані європейські цінності [1]. Стосовно ж духовних цінностей українців, то на мою думку, вони на порядок вищі за європейські. З цього приводу, хочеться нагадати слова великого українського поета Т.Г.Шевченка: «Учитесь, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь» [4]. Бо ці події, що зараз розгортаються на теренах нашої держави, показують, що не тільки ми маємо вчитись, але і Європі та загалом світу є багато чого повчитись і у нас.

1. Безега Т. Євроінтеграція як геополітична складова у процесах впливу на економічний розвиток незалежної України. *Збірник наукових праць навчально-наукового інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету*. Серія: Геополітика України: історія і сучасність. Ужгород: ЗақДУ, 2010. Вип. 2. С. 66–90.
2. Безега Т. Історія питання політико-економічного впливу Росії на нафтову та енергетичну галузі України (1991–2006 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2007. Вип. 7–8. С. 334–340.
3. Безега Т. Роль атомної енергетики в економічному розвитку незалежної України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. Ужгород: Говерла, 2008. Вип.20. С. 61–66.
4. Безега Т. Роль України у великій геополітичній грі. Полемічні роздуми ужгородського науковця – 11.2014. URL: <http://korzonews.info/ua/region/rol-ukrajini-u-velikij-geopolitichnij->

- gri-polemichni-rozdumi-uzhgorodskogo-naukovcja_134460#sthash.rOMyU8WD.dpuf (дата звернення: 10. 09. 2022).
5. Безега Т. Економічна складова демократичних трансформаційних процесів в Україні. *Науковий вісник Лузанського національного університету імені Тараса Шевченка*. Науки: історичні, педагогічні, філологічні, біологічні, медичні науки. Луганськ, 2014. Вип. 1. С. 72–80.
 6. Велика геополітична шахівниця: як не програти Україні у Четвертій світовій війні. 30.05.2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/835672.html> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 7. Грицак Я. Війни модерної доби та російсько-українська війна. 28.04.2022. URL: <https://zbruc.eu/node/111693> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 8. Дацюк А. Важливі як геополітичні, так і військово-технічні причини російської агресії. Про це в другій частині аналітичної статті. Український вектор геополітики Росії: Передумови війни. Частина 2. 13 січня 2015 URL: <https://ua.112.ua/statji/ukrainskyi-vektor-geopolityku-rosii-peredumovy-viiny-chastyna-2-171814.html> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 9. Диверсифікація енергопостачань в Європейському Союзі, Росії та Україні: загальні підходи, наміри і проблеми. Центр Разумкова. Національна безпека і оборона – N 6, 2009. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD110_2009_ukr.pdf (дата звернення: 10. 09. 2022).
 10. Кончаловский А. Куда катится Россия. В цифрах. 13 січня 2014. URL: https://kievvlav.com.ua/mind/kuda_katitsja_rossija_v_cifrah?noredirect=true (дата звернення: 10. 09. 2022).
 11. Корсунський С. Причини і наслідки війни Росії проти України: що буде далі? - 06 березня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tosiya-viyna-ukrayina-shcho-dali/31739012.html> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 12. Мишустин сообщил о более 6000 санкций, введенных против России. 07 апреля 2022 р. URL: <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2022/04/07/917085-sanktsii-vvedennih-protiv-rossii> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 13. Путін о 5-й ранку оголосив про початок операції на Донбасі (оновлено). 24 лютого 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31719676.html> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 14. Україна заповнила фінальну частину опитувальника ЄС для кандидатського статусу. 9 травня 2022. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вступ_України_до_Європейського_Союзу (дата звернення: 10. 09. 2022).
 15. Україна отримала статус кандидата на вступ в ЄС. 23 червня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/23/7354307/> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 16. Цалик С. Блог історика: 1954 рік. Чому Крим перейшов до України. 19 лютого 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-43109792> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 17. Це вже було в Європі. Нагадуємо. 17.09.2014. URL: <https://chas.cv.ua/politics/20130-ce-vzhe-bulo-v-evropi-nagadyemo.html> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 18. Чемодан, вокзал, Россия: Зеленский рассказал, кому не следует оставаться в Донбассе. 6 августа 2021. URL: <https://russian.rt.com/inotv/2021-08-06/СHemodan-vokzal-Rossiya-Zelenskij-rasskazal> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 19. Шлях до членства у ЄС – Україна вже завершила роботу над опитувальником. 17 квітня 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/17/7137973/> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 20. Як Євромайдан став Революцією Гідності: опубліковано масштабну відеореконструкцію подій ночі 30.11.2013. 01.12.2021. URL: <https://novynamia.com/2021/12/01/yak-yevromajdan-stav-revolucziyeyu-gidnosti-opublikovano-masshtabnu-videorekonstrukcziyu-podij-nochi-30-11-2013/> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 21. Dugin Aleksandr: The far-right theorist behind Putin's plan // Farmer, Brit McCandless (12 квітня 2022). URL: <https://www.cbsnews.com/news/aleksandr-dugin-russia-ukraine-vladimir-putin-60-minutes-2022-04-12/> (дата звернення: 10. 09. 2022).

22. Mike DeBonis Congress comes off the sidelines on Ukraine. Will it stay on the field? April 11, 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/04/11/congress-comes-off-sidelines-ukraine-will-it-stay-field/> (дата звернення: 10. 09. 2022).
23. Presidents of 8 EU states call for immediate talks on Ukrainian membership. February 28, 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/presidents-8-eu-states-call-immediate-talks-ukrainian-membership-2022-02-28/> (дата звернення: 10. 09. 2022).
24. Ukraine belongs in EU, Commission chief von der Leyen says. September 13, 2022. URL: <https://www.politico.eu/article/ukraine-eu-commission-chief-von-der-leyen-invite/> (дата звернення: 10. 09. 2022).
25. Ukraine wants to join the EU. Here's how that would work. February 28, 2022. URL: <https://www.npr.org/2022/02/28/1083528087/ukraine-european-union> (дата звернення: 10. 09. 2022).

Михайло Зан,
Юрій Шипович

ДИСКУРС-АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ В СЕРЕДОВИЩІ СВІТОВОЇ КАРПАТОРУСІНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ

Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року визначило кардинально нову «червону лінію» в архітектоніці як міжнародних відносин, так і зміну конфігурації пасьянсу внутрішньої політики України. Військові дії суттєво каталізували процеси негативного сприйняття Росії навіть у середовищі колишніх симпатиків геополітичної гри східного «сусіда». Головним чином це відбулося серед російськомовних громадян нашої країни. Крім цього, відкрита агресія Росії щодо України скоригувала й громадську думку та волонтерські ініціативи репрезентантів карпаторусинської етноідентичності на Закарпатті, громад карпатських русинів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи.

Формат світової карпаторусинської громадськості.

Варто зауважити, що під карпаторусинською громадськістю ми розглядаємо у першу чергу представників тих інституцій, які зосереджені в рамках Світового конгресу русинів (далі – СКР) і його виконавчого органу Світової ради русинів (далі – СРР; голова Степан Лявинець). Тут представлені карпаторусинські громадські організації десяти наступних держав: Словацької Республіки («Русинська оброда на Словенську», Словацька асоціація русинських організацій); Республіки Польщі (організація «Стоварышніа Лемків»); Чеської Республіки (товариство друзів Підкарпатської Руси); Угорщини (товариство Антонія Годинки в Мадярщині, Асоціація русинських організацій Мадярщини); Румунії (Культурне товариство русинів Румунії); України (Крайове товариство подкарпатських русинів); Республіки Сербії (організація «Руска Матка»); Республіки Хорватії (товариство «Руснак»); США та Канади (Карпаторусинський дослідний центр). Поряд із цим зауважимо, що спроба

представників громадської організації «Объединение русинов» із Російської Федерації стати членами СКР на одинадцятому її зібранні в с. Пілішенткерест (область Пешт, неподалік столиці Угорщини) у червні 2011 року через політичну заангажованість не увінчалася успіхом [19, с. 198].

Необхідно наголосити, що хоча *de jure* СКР є громадською організацією, яка зареєстрована в Словаччині, *de facto* саме ця інституція вже понад 30 років координує процес так званого третього карпаторусинського ренесансу, відтак її можна вважати своєрідною мега-організацією громадськості карпатських русинів усього світу. При цьому СКР послідовно репрезентує власне проросійсько-геополітичний вектор. На відміну від СКР, Світова рада підкарпатських русинів без відповідної інституційної мережі, винятково через її лідерів Василя Джугана та Михайла Тяска, які проживають у Чехії, зорієнтована виключно на Російську Федерацію. У цьому можна переконатися «пролиставши» хоча б їхні сторінки у соціальній мережі Meta (Facebook). Геополітично проросійськи налаштований також і Європейський конгрес підкарпатських русинів (співголови Василь Микулин і Дмитрій Сидор). Водночас ця громадська структура після сплеску суспільно-політичної активності щодо «відновлення русинської державності» в 2008–2009 роках наразі перебуває на маргінесах сучасного карпаторусинського громадського руху.

Окрім СКР як мега-організації світового карпаторусинства на рівні практично кожної з названих вище країн представлені також інші громадські організації, які опосередковано залучені або ж не залучені до діяльності СКР і СРР. До прикладу, за офіційними даними Центру культур національних меншин Закарпаття станом на липень 2022 року в Закарпатській області серед 87-ми національно-культурних товариств представлені 11 русинських організацій [20]. Утім, варто зауважити, що в списку немає як «старої» громадської організації «Закарпатське обласне підкарпаторусинське товариство імені Кирила і Мефодія» (голова Дмитрій Сидор; 03.06.1994), так і зовсім «нові» товариства, зокрема, громадська організація «Карпатський русин» (голова Василь Щербей; 20.12.2021) і громадська спілка «Наохтема в рокаши» (голова Станіслав Ганькович; 20.01.2022). Засновником останньої, зокрема, виступило Мукачівське міське об'єднання «Общество молодых подкарпатских русинов» та Мукачівська міська громадська організація «Рідне Мукачєво».

Як ми вже згадували в окремому дослідженні, до карпаторусинської громадськості можна також відносити й лідерів думок, відомих у публічному інформаційному просторі, які вважають себе карпатськими русинами, проте не входять до жодного національно-культурного товариства Закарпаття [6, с. 199]. В контексті нашої студії йдеться про молодого закарпатського блогера Михайла Лижечка (Мигалья Кушницького), громадського активіста Івана Данацка, бізнесмена, політика й колишнього міського голову Ужгорода Сергія Ратушняка.

Застереження напередодні.

Прикметно, що за два дні (! – М.З., Ю.Ш.) до широкомасштабного вторгнення Росії в Україну на сайті Державної служби з етнополітики та свободи

совісті було розміщено відкрите для онлайн-підписання *колективне звернення під гаслом «Україна – мирний дім для всіх нас: звернення на підтримку України»*. Серед багатьох підписантів, представників різних міноритарних етнічних громад України, карпатських русинів у цьому документі в порядку його підписання репрезентують: 1) голова Закарпатського науково-культурологічного товариства ім. О. Духновича Юрій Продан; 2) голова Русинського культурологічного клубу Юрій Шипович; 3) голова обласної спілки громадських організацій «Народна Рада Русинів Закарпаття» Євген Жупан; 4) виконавчий директор русинської громадської спілки «Наохтема в Рокаши» Станіслав Ганькович; 5) член правління русинської громадської спілки «Наохтема в рокаши» Степан Сікора; 6) керівник Мукачівської міської громадської організації «Рідне Мукачево» Роберт Іванчо; 7) керівник громадської організації «Мукачівське міське об'єднання «Общество молодых Подкарпатских русинов» Іван Крафчик; 8) заступник голови Закарпатського науково-культурологічного товариства ім. О. Духновича Михайло Садоха [30].

Заяви про солідарність з Україною.

Необхідно підкреслити, що одним із перших у карпаторусинському громадському середовищі, хто відреагував і наполегливо закликав до засудження військових дій Росії 24 лютого 2022 року в Україні, був редактор інтернет-сайту «Лем.FM. Радіо Рускої Бурсь», прес-секретар Округлого стола русинів Словаччини / Okruhly stôl Rusinov Slovenska, радник Президентки Словаччини з питань національних меншин Петро Медвідь. Власне того ж дня він публічно виступив із закликом до СКР як репрезентанта *«єдного, єднотного, неділительного народу» який повинен «найти силу і ясно декларувати своє нїт війні і підпору тым, котры днесь терплять. Окрем того, не мало бы зїстати лем при словах, але мїг бы ся задумати і над тым, як конкретно можеме нашым братам і сестрам Русинам помочи. Поміч будуть потребовати»* [12]. При цьому Петро Медвідь нагадав про публічну мовчанку СКР у 1999 році, коли війська НАТО бомбардували Сербію. На його думку, прояв солідарності та засудження військової операції має стати символічним вираженням *«підпори наших Русинів, котры там жыють, і котры тым, без вины, так само терпіли. Тота неспособность конгресу зохабила рану»* [12].

У перший день широкомасштабного вторгнення Росії в Україну з власною заявою виступив також відомий Інтернет-проект «guerportal» (Юрій Капац), де вказувалося, що *«нипозеравучи на виыткі мінусы Украины, скапчані из ниузнанём нашего народа, у исись тісний час ю виыткобоко пудпоруєме. Пудпоруєме Украину и осужуєме агресію из бока Російської Федерациі»* [1]. В соціальній мережі «Twitter» також виступив автор ютуб-каналу **«Lemkowitzhistory»** й засновник Товариства русинської літератури / Rusyn Literature Society Старік Поллок зі штату Мінесота (США), який звернув увагу на важливу функціональну роль тих представників карпаторусинської громади, які боронять державу поряд із українцями [26].

Під заголовком **«СТОВАРИШЫНЯ ЛЕМКІВ ВЫСЛОВЛЮЄ СОЛІДАРНІСТ ЖЫТЕЛЯМ УКРАЇНЫ»** 24 лютого на власній сторінці у

соціальній мережі Meta (Facebook) ця русинська організація висловила також свою підтримку українського народу. В цьому зверненні лемки Польщі, які себе відносять до карпаторусинського етносу, констатували: *«Лемківська меншына в Польщы є засмучена агресивным атаком зо стороны Російской Федерації. На Україні прожыват чысленна русиньска/лемківска меншына. Сут то переселенці (і їх потомны) з Лемковины з 40. років ХХ ст., але самособом корінный нарід Підкарпатской Руси. Солідаризуєме ся зо выштыкыма українськыма жытелями, зо выштыкыма народами, што хочут жыти в мирній і незалежній українській державі. Вірime, што правда і свобода переможут. Мы з Вами!»* [18].

Того ж 24 лютого висловило своє ставлення до російського нападу й радіо найстарішої русинської організації Польщі «Руська Бурса» – «Лем.ФМ». У зверненні журналісти підмітили: *«Нажаль, днесь пробудили сьме ся до дня, в котрім мы стали свідками агресивной безпрецедентной воєнської атаки на Україну з боку Російской федерації. З тым не може быти цивілізований світ согласный. На Україні жыє велика русиньска (лемківска) комуніта, хоць їм не суть признаны права. Лем.ФМ творять і нашы редакторы, котры походять із України. Они ведно з нами суть Лем.ФМ! Высловлюєме солідарность нашым русиньськым братам і сестрам, котры жыють на Україні, але і выштыкым жытелям України, цілій українській державі. Сьме думками з вами, жычіме мір вам і світу. Говориме войні ніт!»* [3].

Наступного дня згаданий вище Петро Медвідь розмістив на сайті «Лем.ФМ. Радіо Руской Бурсы» інтерв'ю з головою обласної спілки громадських організацій «Народна Рада Русинів Закарпаття» (далі – НРРЗ) Євгеном Жупаном, який чітко констатував: *«Агресія є агресія. І ніхто агресію не може підтримувати. ... Мы Русины все проти войны, проти агресії. Мы теперь находиме ся в складі України. І то ясне діло, же то наша держава. Коли нашу державу напав агресор, ясне, же протестуєме проти того. ... зато Русинам цілого світа треба підняти свій голос проти того. Проти агресії. Проявити свою солідарность з нами і з наших державов Українов, в котрій мы теперь жыєме»* [10].

26 лютого на засіданні Округлого стола русинів Словаччини крім висловлення солідарності русинським братам і сестрам на Закарпатті та всім жителям України, засудження військової агресії Росії, вже йшлося про потребу гуманітарної допомоги. В документі йдеться про прохання *«выштыкых, котры будьякым способом годны помочи людам з України, якы днесь прожывають найгіршы часы, жебы так зробили. Гуманітарна поміч в подобі фінанчного дару на рахунки організації, котры уж про Україну выголосили збераня грошей на купліня потребного товару, який ся уж зберать про утеченців або ся везе прямо на Україну, ці понука притулку про утеченців, котры будуть приходити, є днесь того найменше, што можеме зробити»* [9].

27 лютого з'являється заява президента Карпаторусинського товариства в США Джона Рігетті, де йдеться про засудження агресії з боку Росії та солідарність *«із выштыкыма людми в Росії, на Україні, і в дальших державах, котры суть проти той войны»* [2]. В той же день публічно висловився член президії Народної Ради Русинів Закарпаття Іван Бузаш (Бинячовський), який у

свою чергу презентував Союз русинських письменників Закарпаття: *«мы вишиткы члены СРПЗ выступаме за скоре заставліня той великой біды, яка стала у нас на Україні і просиме вишиткых наших братів діяти нам на поміч»* [11]. Наступного дня подібну заяву виголосив також Карпаторусинський науковий центр (США), де було висловлено *«солідарность із нашыма колегами, приятелями і родиноу на Україні, што геройскы боюють проти російской атресії»* [11].

Можна стверджувати, що дещо запізнілою реакцією на рішучі ініціативи карпаторусинського громадського діяча зі Словаччини Петра Медвідя стало інформаційне повідомлення на сайті «RUSYN.EU» 27 лютого, де зазначалося, що напередодні (26 лютого) члени СРР у м. Перегу Марє (Румунія) прийняли звернення, де йшлося про солідарність з Україною, *«хоть до днешнього дня Украина Русинѳв, як народность не признала. Русины на Украиніні жиють и самі свідчать о тій трагедії. В тых днях сьме стали свідками воєнської атаки на Украину з боку Російської Федерації, з котров никто з цівілізованого світа не може быти згодный. Солідарізуєме з нашыма людьми, як и з иншыма народами, котры жиють на Украиніні»* [7]. Поряд із цим кінцева частина тексту звернення носить скоріш ультимативний характер, оскільки знову нагадує про проблему визнання карпатських русинів окремою національністю *«на основі Рамкового Договору, котрый Україна подписала 1-го фебруара 1995-го року и котрый вступив силу (здобыв платность) 1-го мая 1998-го року. Мы и надале жадаєме, жебы «План вирішення проблем Українців-Русинів», прийнятый 7-го октовбра 1996-го року и подписанный віцепремером України І. Ф. Курасом, был відмінений (анульований). Надіємеся на скорішоє и мирноє вирішення даного конфлікта»* [7]. Відтак із солідарності та співчуття через агресивні військові дії Росії на теренах України СРР фактично знову нагадала про власний конфлікт у взаєминах із державною владою України.

Дещо пізніше, 2 березня, із заявою про засудження агресії Російської Федерації проти України та її громадян виступило Товариство друзів Підкарпатської Русі в Чехії. У заяві вказувалося про нагальність швидкої реакції з боку Чеської Республіки, ЄС і НАТО та організацію з боку уряду, державних і недержавних установ, громадських організацій та громадян Чехії матеріальної гуманітарної допомоги в Чехії й залучення до цього членів Товариства друзів Підкарпатської Русі [28].

На початку березня також активізувалася публічна реакція щодо війни в Україні з боку лідерів ряду русинських громадських організацій Закарпаття. Зокрема, 2 березня, голова НРРЗ Євген Жупан у окремій заяві виступив із приводу активізації виступів *«радикальних, екстремістських та сепаратистсько настроєних окремих осіб з числа різних національностей, у тому числі і від імені русинів»*. Засуджуючи воєнну агресію Росії проти України, Євген Жупан наголосив, що *«русини нарівні з усіма іншими національностями нашої держави захищають свободу й незалежність України, являються законслухняними громадянами та патріотами України»*. Відтак, лідером НРРЗ було засуджено *«екстремістські провокації, радикальні висловлювання з боку*

окремих осіб, котрі не мають право виступати від імені русинської спільноти краю» [5].

Співавтор цієї доповіді Юрій Шипович від імені Русинського культурологічного клубу 10 березня записав коротке відео-звернення із закликом до НАТО щодо закриття неба над Україною. Воно було виставлено персональний та поширено на корпоративній сторінці Департаменту культури, національностей та релігій Закарпатської обласної військової адміністрації в соціальній мережі Meta (Facebook) [8].

Якщо Євген Жупан і Юрій Шипович зверталися до НАТО та європейських політичних лідерів, то голова Закарпатського обласного об'єднання «Крайове товариство подкарпатських русинів» Микола Бобинець у свою чергу звернувся до відомих представників карпаторусинської громадськості Російської Федерації Андрія Фатули, Михайла Дронова, Тетяни Поп і Михайла Куцина. Очільник Крайового товариства подкарпатських русинів зазначив: *«Бред П. Гецька, што нігда ни быв, ни є и нігда ни буде рупором Карпаторусинув Подкарпатя виджу, як заказуху тих, тко довгий час його опікує. Не реагувучи типирь на віроломное вторгнення РФ на територію незалежного государства Украина Вы автоматично подпоруєте типирішню політику Кремля. Многі діятелі искусства, науки, интеллигенція РФ засудили «спец.операцію,» в Україні, а Вы?»* [24].

Із контекстуально подібним до Миколи Бобинця відео-зверненням «Доста было того Гецька! Доста пропаганды!» виступив молодий карпаторусинський блогер Михайло Лижичко (Мигаль Кушницький). Свій текст сам автор окреслив як необхідне реагування *«на публікацію самопроголошеного «лідера» карпатських русинів, Петра Гецька, котрый сидит у Москві тай розказує ушытко, за што му заплачено»* [4].

Доволі прикметно, що проблематику визнання карпатських русинів в умовах війни та інтеграції України до ЄС у кінці травня публічно підняв і «український русин» Сергій Ратушняк (батько політика – уродженець Вінниччини, а мати – з Великих Лучок на Мукачівщині; також нагадаємо, що в жовтні 2015 року він заявляв, що він – «русин-українець, хохол (син неба)» – М.З., Ю.Ш.). Зокрема, в листі-звернення до Президента України Сергій Ратушняк констатував: *«До речі, пане Зеленський, не заважало би країні, яка прагне в ЄС, визнати русинів (білохорватів) національністю. Адже в ЄС, США, Канаді русини визнані і шановані»* [15]. Колишній міський голова Ужгорода, відомий своєю різкістю й категоричністю у висловлюваннях і діях, у своїх дописах у соціальній мережі Meta (Facebook) та публікаціях у газеті «РІО» різко критикує українську владу, зокрема Президента Володимира Зеленського, звертає увагу на геополітичну складову війни Росії проти України, натякає на попередні домовленості між США та Російською Федерацією щодо подальших перспектив України як держави.

Подібними до дискурсу Сергія Ратушняка є тези скандального громадського активіста Івана Данацка, який розвиває їх на декількох сторінках у мережі Meta (Facebook). До фактора «світової закуліси» та масонських організацій він додає зговір українських олігархів єврейського походження. У спровокованих дискусіях і коментарях Іван Данацко, який чітко позиціонує себе

карпатським русином, не входячи при цьому до жодної з громадських організацій, активно розвиває наступні типові меседжі: «1) Конфлікти, які типирь создавуть народам, фивники своих стран, позад того, як представник «мірового правітєльства» Шваб, в «Давосі», обявив «перезагрузку», або «обнулення»; 2) «Докі наші рудні і близькі воювуть, власть України – торгує!»; 3) «...конкретно йому, Костюху, плювати на нас – русину і на «європейські цінності», бо в Європі, наприклад у сусідній Словачії, русину вузнавуть отдільнов національностейов, як україниць!»; 4) Гратулуву Вам од русину, які не согласні з тим, што Мукачєво, фурт было і є ГЕБРЕЙСЬКИМ «местечком», се наші, русинський город, хоть типирь і окупований татаро-гебрейським ігом....» [16] тощо.

Маємо підстави гадати, що реагуючи на доволі слабку позицію СКР, до цієї організації звернулися й двоє представників Президії НРРЗ Іван Палінкаш та Іван Бузаш (Бинячовський) із Тячівщини. На сторінці НРРЗ у мережі Meta (Facebook) 5 серпня вони виставили пост-звернення до голови СКР, де зокрема зазначили про ризик втягування у Третю світову війну 800 тис. русинів Закарпаття та 15 тис. русинів Сербії. Відтак нині, як ніколи русини «*потребуют єдиненія і помочи, многі годни потребовати гуманітарного прибіжища, еміграції*» [13]. Вони запропонували скликати засідання СКР, де можна б «*розпозирати термінові проблеми, а обратитися до Русин Світа на участь кожного Русина у помочи нужденным а признанні Русин в Україні, як вымога до кандидата в Євроунію. Русини разных держав мают обратитися до своей власти про помуч Русинам України а Сербії. Материнські державы Русин – Чехія, Словачія і Мадяричина мают максимально включитися у надання гуманітарного прибіжища, так як включилася Польша*» [13].

На звернення представників карпаторусинської громадськості Тячівщини голова СКР і СРР Степан Лявинець, який представляє Угорщину, відповів заявою СРР, яку прийняли у м. Криниця-Здруй (Польша). Так, висловлюючи «*єднозначну солідарність з Українов*», у заяві знову наголошувалося на проблемі визнання карпатських русинів «*за окремый корінний народ України. СРР передає комісії Ради Європы і Европскому парламенту документ – отвіт Верховної Рады на жаданя СРР по сєму вопросу, де продемонстровано откритость на можливе позитивне рішення вопроса*». СРР також заапропонувала всім зареєстрованим в Україні громадським організаціям карпатських русинів прийняти відповідні звернення «*о жадости на визнания русиньской ідентиты на Україні*» [13].

Констатуючи вище про домінуючу підтримку України з боку світового карпаторусинства, варто також розглянути й деякі альтернативні соціальні перцепції широкомасштабного вторгнення Росії в Україну. В цьому контексті варто, зокрема, розглянути досвід Румунії, де Культурне товариство русинів Румунії / Uniunea Culturală a Rutenilor din România (голова Георгій Фірцак; представник у парламенті – його син, Юліус Маріан Фірцак), яке входить до СРР, має громадську організацію-опонента – Союз підкарпатських русинів Румунії / Uniunea Rutenilor Subcarpatici din Romania (голова Михайло Лаурук). Так, якщо Культурне товариство русинів Румунії має виразну проєвроатлантичну

спрямованість, то Союз підкарпатських русинів Румунії через трійку вихідців із села Вишня Рівня у повіті Марамуреш – Михайла Лаурука (відомий румунський екс боксер, бізнесмен, меценат), Маріуса Семенюка (виконавчий директор організації, вчитель української та російської мов) і Павла Романюка (вчитель української мови, відомий україномовний письменник і прозаїк, член Спілки письменників Румунії (1990) та України (1994 (! – М.З., Ю.Ш.)), послідовно демонструє проросійський геополітичний вектор. Михайло Лаурук активно поширює в соціальній мережі Meta (Facebook) агітаційний контент проросійського спрямування, у багатьох публікаціях присутні фотографії та пряма мова Володимира Путіна тощо. Він залучається до заходів Посольства Російської Федерації у повіті Марамуреш, є заступником голови ради міжнародного центру «Матица русинов», яка зареєстрована в Москві й пов'язана з відвертою сепаратистською діяльністю Петра Гецька. Про все це на підставі конкретних фактів проросійської діяльності Михайла Лаурука й свідчень респондентів на Мараморошині йдеться у ряді вітчизняних і румунських аналітичних журналістських розслідуваннях [14; 17; 27; 29].

Також слід відзначити, що дотепер окремо так і не засудила російську військову агресію в Україні русинська громадська організація Сербії «Руска Матка», яка представляє цю державу в СКР. Її багаторічний лідер, голова СРР упродовж 2009–2015 років, представник Сербії у СРР, Дюра Папуга з якихось причин не зміг або не захотів (? – М.З., Ю.Ш.) бути солідарним із іншими карпаторусинськими організаціями й виступити проти агресивного вторгнення Росії в Україну 24 лютого.

Волонтерська допомога війську та вимушеним переселенцям.

Окрім згаданих вище звернень і заяв з боку карпаторусинських організацій та їх лідерів, окремої уваги потребує висвітлення волонтерської діяльності, яка була розгорнута вже в другій декаді березня 2022 року. Зокрема, 12 березня голова Культурного товариства русинів Румунії Георгій Фірцак разом із своїм заступником Франціском Галом, очільницею молодіжної організації Світланою Мурешан на пункті переходу кордону «Дяково – Халмеу» передали гуманітарну допомогу для постраждалих українців. Харчові продукти, ліки, засоби гігієни, ковдри, спальні мішки, білизна були зібрані завдяки активістам громадської організації та жителями громади Синміхаю-Ромин / Sânmihaiu Român (повіт Тіміш) [25]. **Гуманітарну допомогу на українсько-румунському кордоні прийняв голова** Крайового товариства подкарпатських русинів Микола Бобинець. В окремому пості він справедливо констатував: *«Карпаторусини перечеркнули стару поговорку: «Моя хыжа з краю...». Руснакы боюють проти російського атресора на передовуї, у тер.оборонах, трудять ся у волонтерскых центрах, чим можуть, помогають ЗСУ (грошима, продуктами и т. д.). Крайовое общество подкарпатскых Русинов, у тіснів сполупраци из словацькыми, румунськыми руснацькыми організаціями передало діла біженців из востока ни єден гуманітарный груз. Так, што карпаторусини Подкарпатя заявлявуть, ож наша хыжа ни з краю (хоть географічно ай) и мы сполу из*

другими національностями нашого края подпоруєме и дале будеме подпоровати ЗСУ обы закончити йсо кроваву бойню» [22].

У квітні Крайове товариство подкарпатських русинів у особі Миколи Бобинця за підтримки голови громадської організації «Руснак» Мійо Шайтоша з Хорватії долучилося до прийому вимушених переселенців із Київщини. Микола Бобинець про це писав наступне: *«Перва фамилія (файта: мати, няньо, дідо и 4 дітий од 3-8 году), што была направлена Крайовим обществом подкарпатських русинув, обживать ся у Хорватії. Перше говорив им из ними. Дякувуть май перше председові дружества «Руснак» Мійо Шайтош за файну стрічу (прийшов за біженцями аж на готар из Мадярцинов), найшов хижу, поміг у реєстрації на поліції, каждый динь интересує ся о них. Дякувуть и старостови села, де ся поселили. Діти днись первый динь пуйшли до школы. Най Всевышній благословить ушиткых добродітелей, што помогавуть чляди из Украйины»* [23].

До гуманітарної допомоги українцям долучилося також Русинське самоврядування м. Кішварда (Угорщина), яке надало гуманітарну допомогу волонтерському центру «Венеція». 1 серпня Микола Бобинець на свої сторінці в Meta (Facebook) висловив подяку *«Татьяні Ерделі та Андреї Цап за підтримку і допомогу у оформленні документів на перевезення гум.грузу»* [21].

Відома русинська поетеса, уродженка с. Павлово на Свалявщині Леся Адамова, яка проживає у м. Брно, з перших днів війни перейнялася долею вимушених переселенців і два місяці пропрацювала на так званому «Виставіщі» у центрі для біженців із України. Вона була задіяна на різних акціях, зокрема, була перекладачкою на Ярмарку вакансій праці для українців, яку zorganizували декілька чеських громадських організацій. Також працювала у виставковому центрі перекладачем Комерційного банку. Весь жах війни, зокрема, проблематика біженців із України вже вилилися поетичними та прозовими рядками поетеси.

Карпаторусинські активісти із Закарпаття Андрій Чухран та Юлія Бута (дівоче – Шипович), які волею долі опинились на заробітках у Данії, взяли також активну участь у допомозі Збройним силам України.

Свій вклад у допомогу українському війську внесло також Закарпатське науково-культурологічне товариства ім. О. Духновича, зокрема, його Виноградівський підрозділ. У серпні 2022 року через волонтерів для воїнів 128 окремої гірсько-штурмової Закарпатської бригади були передані книжки Михайла Чухрана «Сім тайстринок» та «Фіглі фейсбуку». До цього ж військового підрозділу та добровольчого батальйону «Карпатська Січ» активісти Товариства ім. О. Духновича передали комплект (25 екз.) книжки Марії Білак «Вшиткі люди – вшитко знавуть». Волонтери, члени товариства Ольга Гал і Наталя Дубова весь цей час активно допомагають армії, беручи участь у різних волонтерських заходах. Бізнесмен, меценат багатьох карпаторусинських проєктів на Закарпатті Володимир Драгун також багаторазово підтримував Збройні сили України, за що був удостоєний нагороди від Закарпатської військової адміністрації.

Підсумкові узагальнення.

По-перше, вже з початку широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну серед карпаторусинської громадськості було засуджено агресивні воєнні дії східного «сусіда». Найпершими відреагували Петро Медвідь (Словаччина), Інтернет-проект «rueportal» (Юрій Капац; Чехія), організації «Стоварышнія лемків» і «Руська Бурса» з Польщі, засновник «Rusyn Literature Society» Старік Поллок (США), очільник Народної Ради Русинів Закарпаття Євген Жупан. Згодом із народом України солідаризувалися й представники Світової Ради русинів. Водночас вони й надалі наголошували на проблемі визнання карпатських русинів як окремої національності (етнічної групи) на офіційному рівні.

По-друге, варто мати на увазі, що серед карпаторусинської громадськості Чеської Республіки, Румунії та Сербії, очевидно, чи не найбільш виражені проросійські настрої, що зумовлено налагодженими колись зв'язками в Росії. Це відображається у відкритій інформаційній підтримці російської військової інвазії в Україну з 24 лютого 2022 року окремими лідерами карпаторусинського руху, зокрема, Василем Джуганом і Михайлом Тяском (Чеська Республіка), Михайлом Лауруком, Маріусом Семенюком і Павлом Романюком (Румунія) й дипломатичним мовчанням з боку лідерів громадськості в середовищі руснаків Сербії.

По-третє, протестуючи проти російського інформаційного впливу, голова Крайового товариства подкарпатських русинів Микола Бобинець виступив із зверненнями на адресу представників карпаторусинської громадськості Росії. Михайло Лижичко (Мигаль Кушницький) в свою чергу рішуче засудив «лідерство» Петра Геца (обидва є уродженцями с. Кушниця на Іршавщині) в карпаторусинському громадському русі Закарпаття.

По-четверте, починаючи з другої декади березня 2022 року з боку завдяки карпаторусинським громадським організаціям із-за кордону було розпочато надання гуманітарної допомоги. Ефективним комунікатором у налагодженні діалогу з карпаторусинами Хорватії, Румунії, Словаччини та Угорщини став голова **голова** Крайового товариства подкарпатських русинів Микола Бобинець. Активну роботу в рамках гуманітарної допомоги вимушеним переселенням у м. Брно (Чеська Республіка) проводила карпаторусинська поетеса Леся Адамова. До допомоги Збройним силам України у Данії долучилися карпаторусинські громадські активісти із Закарпаття Андрій Чухран та Юлія Бута (Шипович). Значний внесок у допомогу українському війську зробили члени Закарпатського науково-культурологічного товариства ім. О. Духновича на Виноградівщині.

1. Выголошiння блога «Русинський Портал». *Meta*. Дата оновлення: 24.02.2022. URL: <https://www.facebook.com/rueportal/posts/818404655636823> (дата звернення: 20.08.2022).
2. Выголошiння президента Карпаторусинського общества в США. *Rusynacademy.sk*. Дата оновлення: 27.02.2022. URL: <http://www.cms3.rusynacademy.sk/?27-2-2022-%D0%92%D1%8B%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D1%96%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0>

- %B0-%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D0%B2-%D0%A1%D0%A8%D0%90 (дата звернення: 20.08.2022).
3. ВИСЛОВЛЮЄМЕ НАШУ СОЛІДАРНОСТЬ УКРАЇНИ. *Meta*. Дата оновлення: 24.02.2022. URL: <https://www.facebook.com/lem.fm/posts/pfbid01NQgdZRGGr1qNEG8ViRL6n9U82jtR1kyThB3D7Dsn4wjnpYZ5f34dNAoF395FSVB11?refid=12> (дата звернення: 20.08.2022).
 4. Доста было того Гецака! Доста пропаганды! *Мигаль Кушиницький. You Tube*. URL: https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=g9u1USNddno&fbclid=IwAR1W-xWDAMfC7izhN0S9K_c-gsC-yzMDJTJ8feGPvGh4vfZleAETSBEz0Eo
https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=g9u1USNddno&fbclid=IwAR1W-xWDAMfC7izhN0S9K_c-gsC-yzMDJTJ8feGPvGh4vfZleAETSBEz0Eo (дата звернення: 18.08.2022).
 5. Жупан Є. Заява Народної Ради русинів Закарпаття. *Центр культур національних меншин Закарпаття*. URL: <http://centerkultyr.pp.ua/2022/03/04/2-d0%b1d0%b5d1%80d0%b5d0%b7d0%bd%1%8f-2/#more-4430> (дата звернення: 24.08.2022).
 6. Зан М. Особливості політико-партійного представництва лідерів русинської громадськості Закарпаття у контексті проведення місцевих виборів 2020 року. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура*. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів, прав національних меншин та пандемії Covid-19» / Відповідальні за випуск: В. І. Гиря., М. М. Вегеш. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. С. 199–208.
 7. Заявлення (Выголошнія) Світової ради Русинів односно ситуації на Україні, подержанное Закарпатськым областным подкарпато-русинськым обществом имени Кирила и Мефодія. *RUSYN.EU – Независимый медиапортал сообщества свободных русинських журналістів*. Дата оновлення: 27.02.2022. URL: http://rusyn.eu/2022/02/27/zayavleniye-vygoloshinya-svitovoj-rady-rusinov-odnosno-situaci%D1%97-na-ukrajini-podderzhannoye-zakarpatskym-oblastnym-podkarpato-rusinskym-obshhestvom-imeni-kirila-i-mefodiya/?fbclid=IwAR0sKSCUE1cQaUkw15LWivTZLYSBgOOX3qsT-tQa_Cqs8Vn3jXHsFUC8d84 (дата звернення: 16.08.2022).
 8. Звернення голови громадської організації «Русинський культурологічний клуб» Юрія Шиповича до країн-членів НАТО з проханням закрити небо над Україною. *Департамент культури, національностей та релігій Закарпатської ОДА*. *Meta*. Дата оновлення: 11.03.2022. URL: <https://m.facebook.com/%D0%94%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B9-%D1%82%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B9-%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%9E%D0%94%D0%90-101213035505030/> (дата звернення: 18.08.2022).
 9. Медвідь П. Выголошнія ОСРС односно ситуації на Україні. *Rusynacademy.sk*. Дата оновлення: 26.02.2022. URL: <http://www.cms3.rusynacademy.sk/?26-2-2022-%D0%92%D1%8B%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D1%96%D0%BD%D1%8F-%D0%9E%D0%A1%D0%A0%D0%A1->

- %D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE-D1%81%D1%96%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-D0%BD%D0%B0-D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%97 (дата звернення: 20.08.2022).
10. Медвідь П. Голова Народної ради Русинів Закарпаття: Нихто не може підтримувати агресора. *Лем.ФМ. Радіо Руской Бурсы*. Дата оновлення: 25.02.2022. URL: <https://www.lem.fm/holova-narodnoj-rady-rusiniv-zakarpattia-nikhto-ne-mozhe-pidtrimovati-agresoga/> (дата звернення: 18.08.2022).
 11. Медвідь П. Проти війни дав виголошення і Карпаторусинський научний центр ці русиньскы писателі. *Rusynacademy.sk*. Дата оновлення: 01.03.2022. URL: <http://www.cms3.rusynacademy.sk/?1-3-2022-%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8-%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D1%8B-%D0%B4%D0%B0%D0%B2-%D0%B2%D1%8B%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D1%96%D0%BD%D1%8F-%D1%96-%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD%D1%8C%D1%81%D0%BA%D1%8B%D0%B9-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D1%87%D0%BD%D1%8B%D0%B9-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80-%D1%86%D1%96-%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD%D1%8C%D1%81%D0%BA%D1%8B-%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%97> (дата звернення: 20.08.2022).
 12. Медвідь П. Солідарність і єдність. *Rusynacademy.sk*. Дата оновлення: 24.02.2022. URL: <http://www.cms3.rusynacademy.sk/?24-2-2022-%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C-%D1%96-%D1%94%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення: 20.08.2022).
 13. Председателю СКР пану Лявницю Л. *Meta*. Дата оновлення: 05.08.2022. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0V65zYMcnmz8EbuXyeVPrSkVYBSpAzyNf1HRtghq1Xe2LwiWoMXQe3qwx8QXCC2hjl&id=221659364602733 (дата звернення: 20.08.2022).
 14. Присяжнюк М. Розділяй і володарюй: як українці Румунії стають «русинами». *Інформаційне агентство «Українські Національні Новини»*. Дата оновлення: 03.07.2019. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1810819-rozdilyay-i-volodaryuy-yak-ukrayintsirumuniyi-stayut-rusinami> (дата звернення: 18.08.2022).
 15. Ратушняк С. Відкрите звернення до Президента України Володимира Зеленського. *PIO*. 2022. 4 червня (№ 23 (1259)). С. 3.
 16. Русин Данацко І.І. *Meta*. URL: <https://www.facebook.com/podkarpatskaja.rus.3> (дата звернення: 24.08.2022).
 17. Русини Румунії на службі російської пропаганди. *Західний інформаційний фронт*. Дата оновлення: 25.05.2017. URL: https://zahidfront.com.ua/news/Rusini_Rumuni_na_sluzhbi_v_rosijsko_propagandi_.html (дата звернення: 18.08.2022).
 18. СТОВАРИШНЯ ЛЕМКІВ ВИСЛОВЛЮЄ СОЛІДАРІСТ ЖЫТЕЛЯМ УКРАЇНЫ. *Meta*. Дата оновлення: 24.02.2022. URL: <https://www.facebook.com/StowarzyszenieLemkow/posts/pfbid0aR3gHcf5a73amsYhuuy4snw8RucUsFJ6YF3w3irKf4AynC4BGFxiSDD9YxRV7CPI?refid=12> (дата звернення: 20.08.2022).
 19. Шипович Ю. Особливості становлення та організаційного структурування Світового Конгресу русинів. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура*: матеріали V науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн

- Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та теми забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 25 вересня 2020 року). Ужгород, 2020. С. 1965–200.
20. Юридичні адреси національно-культурних товариств Закарпаття. Список обласних національно-культурних товариств станом на липень 2022 року. *Центр культур національних меншин Закарпаття*. URL: <http://centerkylytr.pp.ua/category/%d1%8e%d1%80%d0%b8%d0%b4%d0%b8%d1%87%d0%bd%d1%96-%d0%b0%d0%b4%d1%80%d0%b5%d1%81%d0%b8-%d0%bd%d0%b0%d1%86%d1%96%d0%be%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%be-%d0%ba%d1%83%d0%bb%d1%8c%d1%82%d1%83%d1%80/> (дата звернення: 16.08.2022).
 21. Bobynets Mykola. *Meta*. Дата оновлення: 01.08.2022. URL: <https://www.facebook.com/bobynets.mykola/posts/pfbid027dRDFL1CiVmvKXfrr7ENoucmSoJKTd5WgcZZQfmPwgKoWQQqBmBAf3Z2inqRqyoil> (дата звернення: 18.08.2022).
 22. Bobynets Mykola. *Meta*. Дата оновлення: 02.04.2022. URL: <https://www.facebook.com/bobynets.mykola/posts/pfbid032m7HED7dSwkxVAlbWZyw2VrdEbui3HUGzHRLfQyUhAzRaJlAqsgU8aoxNkSUzVzCl> (дата звернення: 18.08.2022).
 23. Bobynets Mykola. *Meta*. Дата оновлення: 11.04.2022. URL: <https://www.facebook.com/bobynets.mykola/posts/pfbid0d8XUYvRgvQLKjuS4GLtBeLzhv8XRiGcCa4HYud3vmFv4Bqyz49JQXyNwo4DwFtMTI> (дата звернення: 24.08.2022).
 24. **Bobynets Mykola**. *Meta*. Дата оновлення: 15.03.2022. URL: <https://www.facebook.com/bobynets.mykola/posts/pfbid02zegdfnRAuWAYctD41YBCRQfTx3sb8MmDB2E7bc96j5DpLATFeURV3oG2nPEYFZWqI> (дата звернення: 18.08.2022).
 25. Firczak Iulius Marian. *Meta*. Дата оновлення: 15.03.2022. URL: <https://www.facebook.com/IuliusFIRCZAK/posts/pfbid033PhEU6x8TG6d7Ube9xo8ACZiDFYZZpVtUG8E1Pjooweb53qJmVaVH75VMpLHcPWl> (дата звернення: 18.08.2022).
 26. Official statement from RLS founder Starik Pollock regarding the situation in Ukraine. *Twitter*. Дата оновлення: 24.02.2022. URL: https://twitter.com/rusyn_society/status/1497036388990169124 (дата звернення: 20.08.2022).
 27. Ozon S. Cum este folosit un agent de influență al Kremlinului în România. Ruteanul asociat cu mafioți ruși și cu sponsori ai lui Lukashenko. *Ziare.Com*. Дата оновлення: 25.03.2022. URL: <https://ziare.com/kuzmin-ambasador-rusia-romania/mihai-lauruc-omul-rusilor-in-romania-1732028> (дата звернення: 18.08.2022).
 28. Proti ruské agresí! 02.03.2022. *Podkarpatská Rus*. Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi. 2022. № 1. S. 1.
 29. Vlăduț M. Trompetei lui Putin, îi răspundem: Pe aici nu se trece! *Sentinela.ro*. Дата оновлення: 28.01.2022. URL: <https://sentinela.ro/2022/01/28/trompetei-lui-putin-ii-raspundem-pe-aici-nu-se-trece/> (дата звернення: 18.08.2022).
 30. #StandWithUkraine | Україна – мирний дім для всіх нас: звернення на підтримку України. *Державна служба з етнополітики та свободи совісті*. Дата оновлення: 22.02.2022. URL: <https://dcss.gov.ua/zvernennia-etnospilnot-ukrainy/> (дата звернення: 18.08.2022).

ЕТНОПОЛІТИКА СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ПІСЛЯ ПЕРЕПISУ НАСЕЛЕННЯ 2021 РОКУ ТА ЗАПОРУКИ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВІ

Аналіз практики Словацької Республіки у формуванні сучасної політики щодо захисту та забезпечення прав національних меншин, їхньої участі в суспільно-політичному житті, включаючи нові тенденції в контексті перепису населення 2021 та прийняття нових документів у сфері етнополітики (таких як: План дій щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин на 2021-2025 роки, Стратегія рівності, інклюзії та участі ромів до 2030 року тощо) є важливим та інформативним джерелом досвіду. В етнополітиці держави дієво поєднані національні законодавчі, незаконодавчі документи та нормативні акти, а також правові стандарти Європейського Союзу та Ради Європи у сфері захисту прав національних меншин та етнічних груп. Відповідною є також діяльність профільних інституцій держави з питань національних меншин.

На офіційних веб-сайтах Уряду Словацької Республіки та профільних інституцій у сфері національної політики щодо меншин (Комітет у справах національних меншин та етнічних груп, Рада Уряду Словацької Республіки з прав людини, національних меншин і гендерної рівності, Урядовий уповноважений у справах національних меншин Словацької Республіки, Урядовий уповноважений у справах ромської громади, Фонд підтримки культури національних меншин тощо) представлені як деталізовані елементи етнополітичної стратегії держави, так і заходи її практичного впровадження.

Реалізація політики держави щодо національних меншин залежить від етнічної структури населення, відповідно і результатів переписів населення, які проводяться кожні десять років. Так, зокрема у 2021 році в Словаччині відбувся черговий перепис населення, який характеризується значними процедурними змінами. Перепис населення в Словацькій Республіці регулюється як міжнародними нормами, такими як Регламент (ЄС) № 763/2008 про перепис населення, житла, а також чотирма новими нормативними актами 2017 і 2018 років, так і національним законодавством [9]. Національна Рада Словацької Республіки схвалила урядовий законопроект № 223/2019 про перепис населення та житлового фонду у 2021 році та про внесення змін до деяких законів від 18 червня 2019 року. Закон набув чинності 1 вересня 2019 року [10]. Так, під час попереднього перепису у 2011 році громадяни Словаччини могли обирати між паперовим та електронним варіантами переписного листа, а у 2021 році – крім основної, ще й другу національність. Отже, відповідно до зміненої методології перепису також можемо проаналізувати відсоток громадян, які обрали крім першої, і другу національність. Перепис населення тривав шість календарних тижнів (з 15 лютого 2021 року по 31 березня 2021 року). Результати інтегрованого перепису будуть публікуватися поступово до 2024 року [5].

Станом на січень 2021 року в Словаччині проживало 5 449 270 жителів. Згідно з результатами перепису у 2021 році 83,8% населення заявили про

словацьку національність, що становить майже 4,6 мільйона жителів, 600 тисяч мешканців зареєстровано як національні меншини, що становить 10,8% від загальної кількості постійного населення. 422,1 тисяч мешканців задекларували угорську національність (7,75%), 67,2 тис. жителів – ромську (1,23%), 29 тисяч – чеську (0,53%), 23,7 тисяч – русинську (0,44%) національність. Частки інших національностей становлять менше 0,2%, при цьому частка українців у Словацькій Республіці за останнім переписом – 0,17% (9,4 тисячі осіб) [4]. Щодо другої національності, то її вказали 306,2 тисяч жителів, тобто 5,6% населення. При цьому, словацьку, як іншу національність вказали 55,5 тис. жителів, 39,8 тисяч жителів зазначили русинську як другу, 34,1 тисячі – угорську, 89 тисяч – ромську, 16,7 тисяч жителів вказали чеську як другу національність. Як бачимо, у випадку ромської та русинської національностей, як другу їх вказали більше жителів держави.

Чисельність – одна з підстав забезпечення та фінансування потреб меншин, їх освіти, розвитку культури, засобів масової інформації, підтримки телебачення та радіомовлення тощо. Звичайно, це не єдиний фактор, варто також враховувати й інші соціальні та політичні особливості. Система цінностей Словацької Республіки, демократичність її режиму, приналежність до числа країн-членів ЄС, етнічна карта населення держави, наявність регіонів компактного проживання меншин вимагають ефективного функціонування політики держави у всіх сферах суспільно-політичного життя, у тому числі і щодо національних меншин. Відтак у Словаччині налагоджена дієва нормативно-правова та інституційна система етнополітики, про що свідчить і практична реалізація комплексу заходів для забезпечення потреб меншин і, водночас, підтримки міжнаціонального діалогу в державі.

Поряд із законодавчою базою [7], функціональним елементом словацької етнополітики є незаконодавчі документи щодо забезпечення прав та потреб національних меншин на визначений період часу [1; 2; 3]. Зокрема до актуальних документів належать: Національна стратегія захисту та підтримки прав людини в Словацькій Республіці, Довідковий матеріал до частини Стратегії з прав національних меншин, Методологія життя тимчасових компенсаційних заходів у сфері прав національних меншин та етнічних груп щодо маргіналізованих ромських громад [3], План дій щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин та етнічних груп на 2021-2025 роки [1], Стратегія рівності, інклюзивності, участі ромів до 2030 року [6], План дій щодо реалізації Стратегії рівності, інклюзивності, участі ромів до 2022-2024 роки та інші [8].

Позитивним є досвід розробки та прийняття як законодавчих, так і незаконодавчих документів щодо національних меншин у Словаччині з точки зору процедурності та стейкхолдерів, зокрема що стосується участі представників самих національних меншин (у формі зустрічей, консультацій, воркшопів тощо). Розробка подібних документів супроводжується комплексом заходів, у тому числі щодо забезпечення участі у співпраці з профільним Комітетом у справах національних меншин та етнічних груп і представників національних меншин, органів влади та місцевого самоврядування. Крім того, періодичне оновлення незаконодавчих документів щодо національних меншин,

дозволяє краще та результативніше реагувати на потреби та проблеми меншин, ніж, часом формальні, положення законів. Подібного характеру документи є рефлексією як на актуальне життя національних меншин, так і результати реалізації попереднього Плану дій щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин та етнічних груп, рекомендації відповідних моніторингових циклів виконання Словацькою зобов'язань щодо виконання положень Рамкової конвенції про захист національних меншин, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин та інших імplementованих міжнародних документів.

Таким чином, політика Словацької Республіки щодо національних меншин характеризується функціональністю та ефективністю. Особливості її розробки та реалізації дозволяють динамічно реагувати на потреби та проблеми національних меншин в суспільстві. Однак, це не свідчить про відсутність проблемних питань у даній сфері, які насамперед полягають у питаннях прийняття закону щодо національних меншин, необхідності вдосконалення регіональної системи профільних підрозділів із питань національних меншин та інших, які у тому числі зафіксовані у звітах моніторингових циклів виконання Словацькою міжнародних норм щодо захисту прав національних меншин.

1. Akčný plán ochrany práv osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám na roky 2021 – 2025. Bratislava, 2021. 31 s. URL: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3563/akcny_plan_ochrany_prav_osob_patriacich_k_narodnostnym_mensinam_a_etnickym_skupinam_na_roky_2021_-_2025.pdf?csr=12979343570786929930 (дата звернення: 5.09.2022).
2. Akčný plán ochrany práv osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám na roky 2016 – 2020. 19 s. URL: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3563/akcny_plan_na_ochranu_prav_osob_patriacich_k_narodnostnym_mensinam_a_etnickym_skupinam_na_roky_2016_-_2020.pdf?csr=12979343570786929930 (дата звернення: 5.09.2022).
3. Celostátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny. URL: <https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/spravy-a-koncepcne-materialy/celostatna-strategia-ochrany-a-podpory-ludskych-prav-v-slovenskej-republike/?csr=8921692511958992648> (дата звернення: 10.09.2022).
4. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021. Národnosť. URL: <https://www.scitanie.sk/zilinsky-kraj-s-najvyssim-podielom-slovenskej-narodnosti> (дата звернення: 9.09.2022).
5. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021. Statistical Office of the SR. URL: www.scitanie.sk (дата звернення: 9.09.2022).
6. Stratégia pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov do roku 2030. Splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity. 60 s. URL: <https://www.minv.sk/?strategia-pre-rovnost-inkluziu-a-participaciju-romov-do-roku-2030> (дата звернення: 25.08.2022).
7. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny. Legislatíva. URL: <https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/legislativa-metodicka-a-odborna-pomoc/legislativa/?csr=14507014472679662207> (дата звернення: 10.09.2022).
8. Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. Dokumenty. URL: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/dokumenty/?csr=12624679571172647429> (дата звернення: 10.09.2022).

9. Základné informácie o sčítaní 2021. Štatistický úrad SR. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov. URL: <https://www.scitanie.sk/o-scitani/zakladne-informacie-o-scitani-2021#i6> (дата звернення: 9.09.2022).
10. Zákon z 18. júna 2019 o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2021 a o zmene a doplnení niektorých zákonov. URL: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2019/223/vyhlasene_znenie.html (дата звернення: 10.09.2022).

Василь Мельничук

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ЗМІСТ РЕГІОНАЛЬНОГО ВИМІРУ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Фаза повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації на територію України, яка почалася 24 лютого 2022 р., вплинула на формат міжнародного співробітництва на рівні регіонів включно з транскордонним. Якщо раніше йшлося про локальні проекти культурного, просвітницько-інформаційного та гуманітарного спрямування, точкові екологічні ініціативи, систематичне проведення днів добросусідства та под., то зараз контекст поглиблення таких взаємодій повністю підпорядкований потребам і проблемам війни. Йдеться про специфічні види допомоги, яку отримує Україна і українські громадяни, котрі через активні бойові дії були вимушені тікати за кордон, і про порядок денний дипломатичних комунікацій. Щодо останнього, то риторика теж зазнала змін: у ній з'явилася позиція – не лише урядів країн, але й окремих посадовців, представників громад тощо.

Свого часу російська агресія зумовила скасування статусу міст-побратимів для населених пунктів країни-агресора, у тому числі й за кордоном. Станом на квітень 2022 р., понад 150 міст у світі вже розірвали відносини з російськими містами-побратимами, відповідне рішення прийняли міста у таких країнах, як Австралія, Австрія, Велика Британія, Данія, Греція, Естонія, Іспанія, Італія, Канада, Латвія, Литва, Німеччина, Норвегія, Перу, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, США, Фінляндія, Чехія, Швеція, Нідерланди [6].

Зі свого боку, Україна апелює до принципів самоврядності регіонів держав-партнерів з тим, щоб місцеве самоврядування (далі – МСВ) всього світу об'єднувало свої зусилля і вимагало від політиків кожної країни прийняття жорстких рішень, котрі б допомогли зупинити російську агресію, припинити і покарати воєнні злочини, які Росія продовжує чинити в Україні. Зокрема, з таким зверненням до міжнародної спільноти апелював міністр розвитку громад і територій України О. Чернишов [5]. Серед тез, озвучених представникам місцевого самоврядування зарубіжжя українською стороною, як локальні вимоги – долучитися до звільнення полонених представників МСВ, продовжити припинення зв'язків та партнерських відносин з російськими містами-побратимами, так і загальнодержавні заклики – закрити небо над Україною, посилити економічні санкції проти країни-агресора, наростити обсяги наданої Україні зброї тощо. Діалог з партнерами зафіксував підтримку зарубіжних

представників місцевої влади, які однак апелюють до власної повноважності в межах чинного законодавства своїх держав. Серед досягнутих домовленостей – погодження пропозиції «про колективні письмові звернення українських мерів і мерів інших країн до урядів, парламентів на підтримку України і зупинення війни» [5].

Реалії сьогодення призвели до зміни формату співпраці українських міст з зарубіжними містами-побратимами і містами-партнерами. За визначенням О. Богородецької, побратимське партнерство – це суспільно-політичне явище, яким передбачено дружні, рівноправні, довгострокові відносини, що реалізуються в інституціоналізованій і неінституціоналізованій формах між територіальними громадами різних країн (суб'єкти перших – найчастіше органи місцевого самоврядування й громадські організації) у сферах, які становлять взаємний інтерес для зміцнення співпраці та дружби між народами, а також обміну досвідом у розв'язанні соціально-економічних й інших проблем [2, с. 8]. Дослідниця у своїй кваліфікаційній роботі вказувала на актуальність трьох типів побратимського співробітництва: як політичного інституту, політичного процесу та політико-культурної комунікації [2, с. 174].

В умовах війни побратимське співробітництво як політичний інститут функціонує, спираючись на попередньо укладені двосторонні угоди, як політичний процес втілене передусім реалізацією гуманітарних місій від регіону до регіону. До прикладу, від Мюнхена (Німеччина) до Києва (ще у березні до столиці прибули 15 залізничних вагонів гуманітарної допомоги, медикаменти і медобладнання, а ще – 12 реанімоблів, подарованих мерією міста-побратима), від Сучави (Румунія) та Коніна (Польща) до Чернівців (в аеропорту під Сучавою відкрили потужний хаб, куди прибуває багато гуманітарних вантажів для України зі всієї Європи; поляки збирають і передають медикаменти, їжу, теплий одяг та взуття, а також рації і шоломи для військових), від Корвалісу (США) до Ужгорода (тут активності ініційовані не лише місцевою владою, але й громадою, яка збирала гроші на гуманітарні потреби в Україні), а ще від Любліна (Польща) і Праги (Чехія) до Хмельницького, від Плоцька (Польща) до Житомира, від Кельця (Польща) до Вінниці... [10; 7; 1].

Тісні контакти та тривалі партнерські стосунки українських міст забезпечили не лише підтримку своїм регіонам, але й сприяли залученню відповідних ресурсів для найбільш постраждалих від російських обстрілів міст і областей, слугуючи для гумвантажів координаційним штабом і транзитною зоною.

Політико-культурний аспект полягає у розвиткові та поглибленні діалогу, коли міждержавні та міжпарламентські комунікації підкріплюються аналогічними взаємодіями між регіонами. Показовим кейсом є вже згадані зустрічі представників місцевого самоврядування, ініційовані й організовані Міністерством розвитку громад та територій України. Ще один приклад, який хоч і не є поширеним, але формує певний інституційний досвід для співпраці між українською територіальною одиницею та державними інституціями іншої країни, – це співробітництво Закарпатської області та Угорщини, де функціонує Канцелярія Прем'єр-міністра Угорщини з питань координації та співробітництва

області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина) та Закарпатської області (Україна). Вітчизняні урядовці наголошують: «підтримка, яку надає Угорщина у розвитку Закарпаття, має стимулювати область до більш активного впровадження переваг, що надає реформа місцевого самоврядування та децентралізація, яка відкриває двері до глибокого і рівноправного співробітництва регіону та громад з іноземними партнерами» [4].

Тут варто висловити зауваження до окреслених у цитаті пріоритетів: хоча Закарпаття дійсно мало одні з найнижчих показників ефективності впровадження реформи децентралізації, але й Угорщина, як показує досвід, демонструвала доволі фрагментарний характер втілення відповідних реформ, а серед нещодавніх подій – звітом Європарламенту Угорщину віднесли до держав не з демократичним, а з «гібридним режимом виборчої автократії» [3]. Але щодо допомоги у якості оперативного реагування на актуальні потреби сусіднього українського регіону, то вона заслуговує на позитивну оцінку, передусім у галузі підтримки медичної галузі, протидії поширенню небезпечних хвороб, забезпечення необхідними ліками та інвентарем вразливих верств населення та ін. Ідеться переважно про довоєнні програми. Натомість позиція Угорщини щодо допомоги Україні після 24 лютого 2022 р. є відверто пасивною і провокативною на фоні загальноєвропейської позиції. Фіксуємо лише урядову заяву про намір виділити майже 6 мільйонів євро на виплати постраждалим від війни угорцям Закарпаття, передані гумдопомогу для переселенців на території області і медобладнання [8; 9].

Через виклики військового стану оцінка міжнародної співпраці регіонального рівня однозначно змінилася. У неї конкретизувався сенс, її ефективність стала відчутнішою і більш наочною. Одні зарубіжні регіони діляться досвідом, інші адвокують Україну на більш високому державному рівні, треті невпинно відправляють до нашої країни гуманітарні вантажі, четверті забезпечують лікування та реабілітацію наших поранених цивільних і військових, хтось поєднує увесь вказаний функціонал і всі разом підтримують наших біженців. Очевидно, що ідея побратимських міст еволюціонує, її сучасна концепція датована кінцем Другої світової війни, а це означає, що вона не була апробована масштабними військовими подіями. Відтак російсько-українська війна стимулювала усталене побратимство до переходу від риторики до дії, від концептуальності до конкретики, від підтримки до безпосередньої допомоги. Й ці аспекти однаково торкнулися формату взаємовідносин і міст-побратимів, і міст-партнерів, передусім щодо активізації економічної складової. І це логічно, адже першочергові потреби України, так чи інакше, пов'язані з матеріально-фінансовими запитами. Допомога у вирішенні українських проблем – засіб убезпечити свою країну, її регіони від наслідків війни: її можливого поширення на власні території, засилля біженців, які можуть стати тягарем для економіки, не повернувшись додому, затягування з розв'язанням конфлікту, що призведе до ланцюгової реакції криз в Європі та світові загалом. Наостанок не забуваємо про ключовий принцип міст-побратимів «Краще маленька допомога, аніж велике співчуття» – принцип, сформульований у повоєнній Європі, який на рівні

співпраці між регіонами різних держав часто є більш дієвим за стурбованість і занепокоєння великих міжнародних інституцій.

1. 300 тисяч доларів зібрали мешканці американського Корвалісу для допомоги переселенцям в Ужгороді. *Varosh*. 2022. URL: <https://varosh.com.ua/noviny/300-tysyach-dollariv-zibraly-meshkanczi-amerykansogo-korvalisu-dlya-dopomogy-pereselencyam-v-uzhgorodi/> (дата звернення: 08. 09. 2022).
2. Богородецька О. *Співробітництво між містами-побратимами України і Польщі у контексті європейської інтеграції*. Дис. на здобуття наук. ст. к. політ. н. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. 232 с.
3. Європарламент: Угорщину більше не можна розглядати як демократію. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/15/7367617/>(дата звернення: 08. 09. 2022).
4. Закарпаття має скористатися перевагами децентралізації і ефективно використати державну та міжнародну допомогу, – В'ячеслав Негода. *Міністерство розвитку громад та територій України: Офіційний вебсайт*. 2016. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/zakarpattya-maye-skoristatysya-perevagami-detsentralizatsiyi-i-efektivno-vikoristati-derzhavnu-ta-mizhnarodnu-dopomogu-v-yacheslav-negoda/> (дата звернення: 08. 09. 2022).
5. Міжнародний марафон місцевого самоврядування об'єднав більше 1000 муніципалітетів з 35 країн. Діалог продовжать. *Децентралізація: Офіційний вебпортал*. 2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14792> (дата звернення: 08. 09. 2022).
6. Понад 150 міст у світі вже розірвали відносини з російськими містами-побратимами. *Децентралізація: Офіційний вебпортал*. 2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14999> (дата звернення: 08. 09. 2022).
7. Понад півтори тисячі тонн гуманітарної допомоги відправили до різних регіонів України з Чернівців. *АрміяInform*. 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/17/ponad-pivtory-tusyachi-tonn-gumanitarnoyi-dopomogy-vidpravlyu-do-riznyh-regioniv-ukrayiny-z-chernivcziv/> (дата звернення: 08. 09. 2022).
8. Угорщина виділяє майже 6 мільйонів євро на виплати «постраждалим від війни» угорцям Закарпаття. *InfoPost.Media*. 2022. URL: <https://infopost.media/ugorshhyna-vydilyaye-majzhe-6-miljoniv-yevro-na-vyplaty-postrazhdalym-vid-vijny-ugorczyam-zakarpattya/> (дата звернення: 08. 09. 2022).
9. Угорщина передала на Закарпаття перший гумвантаж. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3415011-ugorsina-peredala-na-zakarpatta-persij-gumvantaz.html> (дата звернення: 08. 09. 2022).
10. Українським громадам допомагають європейські міста-побратими. *Асоціація міст України: Офіційний вебсайт*. 2022. URL: <https://auc.org.ua/novyna/ukrayinskyum-gromadam-dopomagayut-yevropeyski-mista-pobratymy> (дата звернення: 08. 09. 2022).

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ВИКЛИК ЕТНОПОЛІТИЧНІЙ СТАБІЛЬНОСТІ ТА БЕЗПЕКИ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Ми живемо у такому світі, в якому можемо спостерігати та віднайти багато явищ та об'єктів, які в світогляді та багажі понять не тільки обивателя, але й людини-вченого, спеціаліста не певної галузі, а життя, здаються достатньо зрозумілими та відомими, такими, що не потребують додаткового пояснення, але їхня сутність є досі не розкритою. Намагаючись показати та висвітлити певні реалії життя окремої особи, суспільства, офіційні обличчя ховаються за ширму пропаганди та державної ідеології. Усі сюжети розвитку політичного життя є зіпсовані та змінені в угоду отримання вигоди шляхом безвідповідальних маніпуляцій. Наша задача полягає у тому, щоб встати на істинний шлях опису політичного буття.

Глобалізаційні процеси, що мають здатність трансформувати політичні інститути не тільки на внутрішньодержавному, але й на міжнаціональному рівнях стають, на нашу думку, рушійною силою до соціальних та економічних причин кризових процесів, відкату від ліберальної демократії до соціалізму у країнах Європейського регіону [2;39]. Стирання кордонів, згідно нашого переконання, є одним із найголовніших викликів, що стоїть перед світовим суспільством Людей, а не загального населення Землі. Питання етнополітичної безпеки є необхідним до швидкого вирішення, першим етапом якого є виніс даної проблеми на обговорення, а не намагання її замовчування.

Початковою точкою розуміння явищ, які будуть об'єктом нашого дослідження є розуміння походження держави у вигляді біологічного організму. Арістотелівське трактування державотворчого процесу за аналогією із людиною «багаторукою, багатогоною, багаточуттєвою» є єдине sentimentальне відхилення від інституційного трактування державного процесу в межах нашого дослідження. Як і будь-який інший організм, політико-суспільне утворення має здатність характеризуватися показниками фізичного виживання. Національна безпека уявляє собою складну багаторівневу систему, в якій невинно відбуваються процеси боротьби із внутрішніми та зовнішніми подразниками [1;42].

Саме з цієї причини, безпека національного організму – теоретично описовий процес, що може бути досліджений за допомогою хронологічних рамок. Процес становлення національних держав на Європейському континенті невід'ємно пов'язаний із існуваннями явища кордонів. Науково святого, за нашим переконанням, поняття, що виступає чітким детермінантом до опису політико-правової системи. Відштовхуючись від традиційного трактування явища національної безпеки, акцент робиться на збереженні національного суверенітету у межах границь, що гарантовані конституцією країни, а також політичними домовленостями із суб'єктами міжнародної системи поза межами визначеної території [4;164]. Беручи до аналізу класичні політологічні

константи, заявляємо про циклічність історичного процесу, що полягає у наступних положеннях: ми повернулися до ситуації, коли основною задачею національної безпеки на відміну від континентального дев'ятнадцятого та двадцятого сторіччя, є не тільки політико-економічні виклики, соціо-культурні вимоги до налагодження стосунків всередині Європейської родини, але й задачі з фізичного виживання державного організму. На відміну від класичного підходу до диференціації явища національної безпеки на внутрішні та зовнішні сфери, через глобалізаційні процеси, задачі з фізичного виживання стають більш розмитими, об'ємними, такими, що важче піддаються інституціоналізації. Наявність та мережевість, зростання неформальних політичних каналів викликають явище ерозії національних суверенітетів, неможливість виконання політичних зобов'язань влади щодо захисту прав своїх громадян всередині держав Європейського Союзу.

Важливо сказати, що сама етнополітологія має міждисциплінарний характер. Тобто є допоміжною дисципліною, інструментом у проведенні прикладних досліджень. Вона знаходиться на перетині предметних полів етнології, антропології, політичної соціології, політичної психології, демографії та геополітики [3;14]. Міждисциплінарність та порівняльний аналіз формують її методологічну основу. Іноземні вчені, що пишуть англійською мовою, використовують для позначення цієї наукової галузі терміни «ethnopolitics» та «ethnic studies», включаючи останні політичні аспекти життєдіяльності етносів. Об'єктивні біологічні характеристики етносів. Проте, починаючи із середини двадцятого сторіччя, розділ знань став персонально маніпулятивним. Досліджуючи книгу «Стверджуюча дискримінація: етнічна нерівність та державна політика» соціолога Натана Грайзера, який на основі досліджень американських етнічних груп виступив проти теорії «плавильного котла», може бути єдиний об'єктивний висновок – показ абсолютно бездоказового результату його дослідження, що одночасно ознаменував початок епохи підміни населення. Замість «американізації», тобто спроби асимілювати представників етногруп у інституціоналізоване життя, почався процес зворотньої дискримінації та насадження етнокультур на загальнодержавному рівні [8]. Цей відступ був показаний у якості першоджерела підміни поняття етнобезпеки, на прикладі США, так як в Західній Європі цей процес почався приблизно на тридцять років пізніше.

Для уникнення непорозуміння та неправильного трактування пропонується введення тез, від яких будемо відштовхуватися. Аналіз теоретико-методологічних підходів до явища міграції, дозволяють нам зробити висновок, про цензурованість наукової генерації та висвітлення понять, що вигідно державній бюрократичній системі. Відмінності дослідницьких підходів, прийнятих у європейській літературі з політології та антропології, дуже чітко проявляються у питанні взаємозв'язку імміграції та громадянства. Антропологи більше цікавляться змістом, який вкладає в розуміння громадянства – окремих індивідів, а також саму біологічну сутність даного актору. В свою чергу, системні, політологи, до прикладу, Дж. Холліфілд і К. Бреттелл стверджують, що з погляду антропологів поведінка мігрантів зумовлена їх соціальною, культурним та

гендерним статусом. Що за їх переконанням є «різко недопустимим», бо «антропологів більше цікавлять існуючі спільноти та міжкультурні порівняння, вони не намагаються побачити міграцію очима мігранта та відчутти, як він сприймає всі пов'язані з міграцією проблеми [5;2]. В даному випадку доречно було б користуватися аргументацією до пояснення такого явища як необхідність збереження національної безпеки. Історичний аналіз допомагає зрозуміти, що країни Західної Європи стали заручниками колишньої колоніальної політики. Верховенство прав та свобод людей, у процесі розвитку Європейських політико-правових інститутів після Другої Світової війни, є не тільки головним досягненням людства, але й формальністю, на яку можуть посилатися особи, зацікавлені у підміні населення. Зростання процесу міграції осіб із колишніх колоній Європейських держав призвів до того, що у великих містах відзначається коливання відсоткового відношення у розмірі 8–10 до мононаціонального складу [8].

Останнім часом через хвилі емігрантів з країн Близького Сходу, що наринала на Європу, все більшу частину населення Франції, Німеччини, Данії починають складати вихідці з таких країн як Сирія, Ірак, Афганістан. Більшість із них мають статус біженців, багато хто намагається через Францію потрапити до більш «стабільної» Великобританії. В даний час «еміграційне» питання у Західноєвропейських країнах стоїть дуже гостро. Регулярно виникають конфлікти, що напряму пов'язані з етнічною належністю певних груп людей. Причиною є відсутність доктринального вирішення колоніального питання, що в даний момент втілюється у процесі «зворотньої колонізації». Нарізне питання стоїть не в кольорі шкіри, а у тому, що асиміляція саме цих етногруп є теоретично неможливою. Відсутність поваги до громадян ЄС, політичної традиції, формальних та неформальних інститутів втілюється у терактах, зворотньою «кольоровою» дискримінацію «білих», та пояснюється абсолютно антропологічними чинниками ненависті та невдячності до європейців. Національна безпека країн Західної Європи є об'єктом багатостраждальним, адже за питанням «захисту прав людей» на прикладі мігрантів, порушуються базисні засади лібералізму та права на життя самих громадян Європи. Повільна окупація, що полягає у реальній відсутності поширення загальнодержавних законів на деякі райони та провінції у європейських країнах, є питанням, що підлягає негайному вирішенню та обговоренню, заради збереження Цивілізації. Міграційна політика є одним із каменів спотикання та конфлікту усередині Європейського союзу, що може стати каталізатором до посилення євроскептичних настроїв, у основі яких є підміна явища лібералізму, соціалізму, що полягає у спонсоруванні та дотаціонуванні членів суспільства, які не приносять практичної та естетичної користі шляхом виділення на це коштів платників податків. Відбувається підміна населення, насадження неприродної для Європи, ісламізації. Явище мультикультуралізму, в своїй основі, несе благі наміри прийняття та дослідження нехарактерних до цього регіону культур, кожна культура має персональне право на існування, але фізичне витиснення цивілізації є злочином. Стирання кордонів, фізична небезпека та претензії на основні права, такі як свобода пересування, ведення

підприємницької діяльності, – можуть бути причиною та приводом до інституційного розколу всередині ЄС [9;24].

Симпатію та прихильність викликає ведення міграційної політики країн Центральної Європи, таких як Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина. Аналіз проведення міграційної політики країн даного регіону, їх специфіки, характерних рис та завдань у рамках правового поля Євросоюзу засвідчує про комплексне вирішення питань міграції на принципах поєднання інституційних рамок ЄС і національної безпеки цих держав, що чітко ними усвідомлюються [6;2]. На основі дослідження впровадження та практичного застосування, ефективності даних підходів, що проявляються у відомостях приїжджених мігрантів, які не можуть бути асимільовані у правовий та культурний статус Європейської родини, можемо заявити про наступні постулати, які мають бути застосовані на рівні Європарламенту, а також в інституційному полі ЄС. Метою державної міграційної політики має бути загальна ідея згуртованості, що гарантує фізичну безпеку і суспільний порядок [7;2], зокрема будується на капіталістичних принципах отримання доходу. Державних апарат має бути не ідеологізованим та таким, що сприяє зменшенню кількості перебування за кордоном численної європейською діаспори по причині неможливості гарантування їх приватної власності та фізичної безпеки на їх території. Міграційна політика має бути спрямована на отримання висококваліфікованих кадрів як з зовнішнього так і з внутрішнього ринку. Поставленим завданням має бути стимуляція до отримання користі членами суспільства шляхом робочих процесів, вироблення матеріальних благ, а не витрата їх на паразитуючих та неприємних для цих земель осіб.

Отже, політика «плавильного котла» може бути застосована до осіб, що відповідально та поважно ставляться до законів та правил суспільства, в яке вони потрапляють. Заочне паразитування на правах людини є злочином та підміною понять. Політика урівняння та відкидання принципу корисності стають причиною внутрішнього розбрату в країнах ЄС, що в майбутньому часовому проміжку є загрозою до існування цивілізації. Основи національної безпеки країн полягають у повазі до Конституції, як інструменту ведення міжнародної політики, проте політична заангажованість, вибірковість та явище зворотньої дискримінації, які є результатом політичних рішень визначених владних політичних сил, є основним ризиком фізичного виживання членів Європейського суспільства.

1. Методологія та методи вивчення міграційних процесів. Міждисциплінарний навчальний посібник. За редакцією Жанни Зайончиківської та Ірини Молодикової. При співпраці з бюро UNESCO 2007.
URL:<https://www.hse.ru/data/725/766/1228/Методология%20и%20методы%20изучения%20мигранционных%20процессов.pdf> (дата звернення: 02. 09. 2022).
2. Яжборівська І.С. Глобалізація та досвід трансформації в країнах Європи. М.: "Academia", 2008. [Електронне джерело]. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/t346.pdf> (дата звернення: 02. 09. 2022).
3. Тишков В.А., Шабаєв Ю.П. Етнополітологія: політичні функції етнічності: Підручник для вузів. URL:<https://www.academia.edu/8710565/> (дата звернення: 02. 09. 2022).

4. Глобальна та національна безпека: Підручник. Київ: Видавництво НАДУ. 2016. 784 с.
5. Copyright © 2000 from Migration Theory: talking across disciplines. Ed. by Caroline B. Brettell and James F. Hollifield. Reproduced by permission of Routledge (Taylor & Francis Group LLC
6. Кормич А.І. Правова регламентація міграційної політики ЄС: обумовленість та значення. 2014. Одеса, 2010. С. 108–111.
7. Флісак К. Польська міграційна політика в рамках права ЄС. 2020. URL: <http://aprpj.wunu.edu.ua/index.php/apl/article/viewFile/1081/1070> (дата звернення: 02. 09. 2022).
8. Frontex – агентство ЄС з безпеки зовнішніх кордонів. URL: <https://frontex.europa.eu/about-frontex/our-mission/> (дата звернення: 02. 09. 2022).
9. Russell, Sharon Stanton. 1986. "Remittances from International Migration: A Review in Perspective," World Development 41. URL: <https://www.jstor.org/stable/2546426> (дата звернення: 02. 09. 2022).

Сергій Меткий

ПОЛІТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ТА ВНУТРІШНІ ПЕРЕДУМОВИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення РФ проти України має історичні та політичні передумови, які відображалися в гібридних формах політичних та економічних передумов. Крім зовнішніх впливів постійно були спроби з боку Росії внутрішнього втручання як в економічну сферу так і в політичні процеси українського державотворення.

Після розпаду СРСР, маючи багато спільного в історичній спадщині, проживання в одній державі в умовах тоталітарного режиму у багатьох політичних колах та в суспільній думці сформувалось хибне враження про вічні добросусідські «братні» стосунки. В таких традиціях продовжувалося становлення української державності, формування економічного простору, розвиток політичних процесів до подій після Революції Гідності.

Відлік російської гібридної війни проти України можна вести з 8 грудня 1991 р., коли в резиденції білоруського уряду Віскулі керівники Білорусі, Росії та України підписали Біловезьку угоду про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД), тим самим констатувавши, що Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування. Відтоді більшість колишніх радянських республік вважали СНД засобом досягнення національної незалежності та зміцнення державності. Натомість Російська Федерація вбачала в Співдружності перехідний етап на шляху до реінтеграції пострадянського простору. Не дивно, що в середині 1990-х російський парламент денонсував Угоду про створення СНД, а теперішня російська влада, особливо після анексії РФ українського Криму у березні 2014 р., висунула тезу про незаконність виходу України й інших колишніх союзних республік зі складу СРСР.

Цьому передували спроби Москви реінтегрувати пострадянський простір шляхом просування власних інтеграційних проєктів на кшталт Євразійського економічного співробітництва (ЄврАзЕС), яке за задумом його організаторів, мало стати новим потужним інтеграційним центром в рамках СНД. Кремлівські реінтегратори на початку 2003 р. ініціювали ще один проєкт під назвою Єдиний економічний простір (ЄЕП), куди мали увійти РФ, Білорусь, Казахстан і Україна. Попри усі намагання російської влади переконати Україну в доцільності створення митного союзу чотирьох держав, український політикум продовжував наполягати лише на створенні зони вільної торгівлі [1, с. 56].

Після Помаранчевої революції в Україні у 2004 р. здавалося, що російські геополітичні проєкти, на кшталт ЄЕП, відійшли у небуття, проте повернення до влади в Україні після президентських виборів 2010 р. донецького кланово-олігархічного угруповання, прихильники до налагодження більш тісної взаємодії з владою РФ, сприяло реанімації Кремлем вже дещо призабутих проєктів, головним з них вбачається Митний союз Росії, Білорусі і Казахстану, до якого кремлівські ре інтегратори прагнули неодмінно долучити Україну навіть попри те, що Україна вела активні переговори про створення Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом.

Задля втягнення України до Митного союзу російська влада використовувала будь-які аргументи: від потенційної вигоди держави Україна, що обчислюється російськими можновладцями багатомільярдними сумами, до обіцянок продавати Україні нафту й газ за внутрішньо- російськими цінами.

Втягаючи Україну в Митний союз і ЄЕП, російська влада прагнула вибудувати свою політику на засадах популярної в російському політичному дискурсі початку 2000-х років доктрині «ліберальної імперії», згідно з якою головні державні й приватні компанії Росії мають взяти на себе керівництво ключовими економічними об'єктами на території СНД, скуповуючи їх активи. Природно, що ключова роль у цій моделі відводилась постачанню енергоносіїв в колишні радянські республіки. Зокрема, російський енергетичний гігант «Газпром» став використовувати збільшення ціни на газ як каральний захід для «неслухняних» сусідів.

«Газова» атака на Україну готувалася Кремлем завчасно й розгорталася за чітко розробленим стратегічним планом. Енергетичний конфлікт зими 2005–2006 рр. між Україною і Росією, і впродовж наступних років, аж до анексії Криму базувався на шантажі цінової політика та підриву авторитету України як транспортера газу до країн Центрально-Східної Європи.

Політику Росії щодо України треба розглядати не лише в контексті протистояння між Сходом і Заходом, а й на тлі внутрішньої ситуації в обох державах, що пов'язане з процесом системних змін у республіках колишнього СРСР.

Розбіжності, що нас цікавлять, торкаються не лише суспільно-культурних питань, особливо в контексті нації творчих і державотворчих процесів. Французький дослідник Антуан Аржаковський, аналізуючи причини російсько-українського конфлікту, пише про українців дещо спрощено, як про націю без держави, а про Росію – як про державу без нації. Дослідник також звертає увагу

на питання національної самосвідомості українців, народу, що довгий час перебував у залежності та був позбавлений власної держави, та росіян, спільноти, сформованої імперською ідеологією. Творення нових та старі історичні міфи у своїх взаємовідносинах творять основу російсько-українського конфлікту і заважають його вирішенню та єднанню між народами. У російській парадигмі В. Путіна, підтримуваного патріархом Кирилом та ідеологами О. Дугініним і В. Сурковим, Росія має віднайти життєві сили та велич «Святої Русі», а також російські землі, де проживає російськомовне населення. Сформована в такий спосіб євразійська імперія буде противагою західній світській цивілізації, що неухильно занепадає. Протилежна парадигма українського народу, народу, що багато років був поневолений своїм російським сусідом, народу, який прагне позбутися залежності від азійської Росії та доєднатися до великої спільноти європейських народів у рамках ЄС, апелює до спадщини Київської Русі [2, с. 256].

Складність системних змін в Україні полягає в тому, що процес трансформації відбувається на чотирьох рівнях: 1) політичному (демократія); 2) економічному (ринок); 3) державотворчому (державна); 4) націєтворчому (нація). Останні події в Україні демонструють важливе значення останніх двох рівнів змін.

Процес формування політичного режиму в Україні відбувався у кілька етапів: 1) правління номенклатури (1991–1994); 2) формування олігархічної системи (1994–2004); 3) зміцнення олігархічної системи (2005–2014). Суть процесу трансформації в Україні полягала в провадженні змін з гори колишньою радянською номенклатурою, що визначала їхній напрям та динаміку. Слабкий розвиток громадянського суспільства у період першого й другого етапів змін суспільного ладу не дозволив попередити формування олігархічної системи. Процес формування політичної та бізнесової еліти незалежної України був підпорядкований принципам функціонування «партії влади». Приватний чи корпоративний інтерес окремих груп номенклатури, а пізніше олігархічних кланів переважав над національними та державними інтересами. У політичній та економічній сфері надалі панували неформальні інститути (політичні та економічні зв'язки у межах «партії влади»), у рамках яких приймалися найважливіші в державі рішення. Ці процеси сприяли формуванню сірої зони в політичному й економічному житті, наслідком чого стало послаблення державних інститутів і посилення ролі та значення олігархів [3, с. 31].

Серйозну загрозу безпеці та модернізації держави становили російські зв'язки олігархів та проросійські політичні об'єднання. Найвідомішою та найвпливовішою була Партія регіонів, що представляла в основі донецьку групу олігархів і прагнула сформувати в Україні «партію влади» за зразком Єдиної Росії. У 2006–2007 роках Партія регіонів утворила коаліцію більшості разом із соціалістами та проросійською Комуністичною партією України, а в 2012–2014 роках самостійно здобула переважну більшість в українському парламенті. У керівництві Партії регіонів та Адміністрації Президента низка політиків відкрито представляли російські інтереси [4, с. 103].

Повернення до старих патерналістичних і силових практик за правління президента В. Януковича та Партії регіонів не отримало підтримки серед більшості громадян, які під час Революції гідності усунули від влади скорумповану та зорієнтовану на Росію правлячу структуру, декларуючи прихильність до європейської, а не євразійської моделі розвитку держави й суспільства.

Провівши дві президентські та парламентські кампанії, впровадивши ряд важливих реформ Україна обрала шлях європейської та євроатлантичної інтеграції. До моменту повномасштабного вторгнення РФ в Україну політичні процеси мали перспективний характер. Гібридна війна Росії проти України відчутно вплинула на зміну геополітичних і цивілізаційних прераференцій українців, що відобразилася у високій підтримці членства України в ЄС та Північноатлантичному альянсі.

Підсумовуючи внутрішні передумови російсько-української війни, серед основних проблем можна зазначити такі: 1) дестабілізаційна конкуренція українських кланово-олігархічних груп за політичні та економічні впливи; 2) злиття політики з бізнесом; 3) слабкість державних інститутів та олігархізація політичної системи; 4) інструментальне використання етнічних, конфесійних і релігійних поділів; 5) сепаратизм.

1. Копійка В., Дорошко М., Балюк В. Гібридна війна Росії проти України: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2018. 56 с.
2. Аржаковський А. Розбрат України з Росією: стратегія виходу з піке. Харків, 2015. 256 с.
3. Колодій А. «Олігархи» й «олігархія» зміст понять та українська політична дійсність. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2001. Вип. 19. С. 31–35.
4. Коржов Г. Олігархічна природа сучасного політичного режиму в Україні. *Демократичний транзит в Україні: підсумки електорального циклу 2004–2007 рр.* Острогор, 2008. 103 с.

Ангеліна Кикина

СТАТУС ПАРТНЕРА-УЧАСНИКА ЯК НОВИЙ ФОРМАТ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ІНІЦІАТИВОЮ ТРЬОХ МОРІВ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ І МОЖЛИВОСТІ

Розгортання країною-сусідом Російською Федерацією повномасштабної кривавої війни проти України змінило не тільки сучасний світоустрій, але й кардинально вплинуло на стрімку переорієнтацію зовнішньої політики української держави в євроатлантичне русло. Завдяки ефективній українській дипломатії та підтримці європейських акторів офіційний Київ зумів сформувати міцну взаємовигідну коаліцію із країнами Європи як у двосторонньому форматі, так і на рівні інтеграційних утворень. У цьому контексті помітне місце було відведено курсу на набуття членства в Ініціативі трьох морів (Тримор'я, Three Seas Initiative, 3SI).

За своєю суттю 3SI – об'єднання 12 держав Центральної та Східної Європи (Латвія, Естонія, Литва, Угорщина, Польща, Чехія, Словаччина, Словенія, Хорватія, Румунія, Болгарія й Австрія), що розташовані між берегами Адріатичного, Балтійського і Чорного морів. Основна ціль Тримор'я полягає в реалізації амбітних проектів у сферах економіки, логістики, енергетики, комунікацій, інфраструктури й цифрових технологій, що дозволить поглибити співробітництво в регіоні по осі північ-південь, а також згуртувати європейську громаду воедино і збагатити трансатлантичні зв'язки [1]. Разом з тим Ініціатива трьох морів виступає у якості своєрідного форуму для розробки механізму максимального ефективного використання державами-учасницями власного геоположення з метою зміцнення національних позицій і досягнення спільних результатів. Звичайно, подібний формат співпраці в безпосередній близькості до кордонів України не міг залишитися осторонь від українських наукових і політичних кіл.

Перші прояви інтересу України до організації мали місце ще у 2016 році, коли нашу державу було запрошено на перший саміт Ініціативи в Хорватії, однак українська сторона відмовилася від участі і не делегувала свого представника, що було серйозним стратегічним прорахунком. Незважаючи на участь нашої країни в кількох проектах 3SI, загалом співпраця була обмеженою і носила характер ad hoc. Проте спільні інтереси, тривалі історичні контакти, географічна, культурно-цивілізаційна та ідеологічна близькість із країнами-членами Тримор'я поряд із сучасними безпеково-політичними та економічними перетвореннями через російську агресію стали основою для здобуття в червні 2022 року особливого статусу партнера-учасника організації.

Статус партнера-учасника дозволяє українській стороні відвідувати щорічні саміти й бізнес-форуми, а отже, мати можливість долучатися до більшого переліку проектів та лобювати власні цілі. Більше того, даний статус не несе за собою зобов'язання спонсорувати Фонд Тримор'я, покликаний забезпечувати фінансову основу для реалізації стратегій Ініціативи. Однак, на відміну від статусу держави-члена, зазначений спеціальний статус можна розуміти як такий, що не надає рівнозначного права голосу при вирішенні питань на порядку денному, а швидше нагадує статус постійного спостерігача, однак із можливістю безпосередньо брати участь у проектах та вносити пропозиції.

Тож які можливості відкриваються перед сторонами за такого розкладу? Виокремимо основні переваги новоствореного формату співпраці між Україною та Ініціативою Тримор'я:

1. Досягнення енергонезалежності від російського палива та забезпечення енергобезпеки в регіоні Центральної і Східної Європи (ЦСЄ). Україна спроможна зробити вагомий внесок у підтримку енергобалансу й зростання конкурентоспроможності нафтогазового ринку ЦСЄ шляхом використання повною мірою величезних вітчизняних підземних газо- і нафтоосховищ [2]. Велика увага в енергоресурсній співпраці приділяється масштабному проекту з інтеграції та синхронізації енергетичної системи країн Тримор'я, складовою частиною якого є газотранспортний коридор «Польща-Україна» і газопровід «Baltic Pipe» (польська ініціатива), що має розпочати

роботу вже цього року. Планується, що трубопровід стане альтернативою домінуючій російській газовій мережі в регіоні, адже постачання газу відбуватиметься з Норвегії через Польщу до країн ЦСЄ, а також і до України. Також варто згадати про «Poland-Slovakia gas interconnector», через який Україна зможе імпортувати природний газ із польських і балтійських терміналів ЗПГ, та газопровід «Eastring Pipeline», що проходить через Словаччину, Угорщину, Болгарію та Румунію, проте наразі перебуває в замороженій фазі.

2. Зближення з Європейським Союзом (ЄС) у рамках макрокурсу на євроінтеграцію. Цілковите приєднання до Ініціативи трьох морів розглядається як важливий крок до набуття членства в ЄС і НАТО.

3. Залучення країн-учасниць і стратегічних партнерів Ініціативи до відбудови України після завершення російсько-української війни. На держави Тримор'я припадає близько 19% ВВП ЄС, тобто їх економічна частка поряд із вкладом стратегічних партнерів (для прикладу, США, Європейська Комісія, Велика Британія) може скласти лівову частку виділених активів для впровадження «Плану Маршалла 2.0» [3]. Більше того, Україна може перейняти технології й досвід центральноєвропейських країн щодо повоєнної відбудови (велика частика сучасних провідних індустріальних, туристичних і культурних міст ЦСЄ були абсолютно знищені в часи Другої світової війни), а також найняти відповідних фахівців із цих країн, що також принесе фінансові, соціальні та іміджеві вигоди останнім.

4. Посилення співпраці у сфері безпеки, зокрема кібербезпеки і в перспективі військових розробок в оборонній галузі, та зміцнення позицій України як головної протиборчої сили проти гегемоністсько-імперіалістичних зазіхань Росії, що несуть пряму загрозу і членам Ініціативи.

5. Потужний імпульс до розширення цифрових зв'язків. Українські програмісти справедливо вважаються одними з найкращих у світі, їх знання і вміння можуть значно прискорити діджиталізацію життєво важливих галузей України і держав-учасниць Тримор'я. Цікаво, що саме досвід члена ЗСІ Естонії як провідного лідера з просування цифрових трансформацій та головної е-країни Європи став основою для створення відомої програми-застосунку «Дія», а зараз українська сторона активно допомагає естонцям розробити власний передовий додаток на основі адаптації «Дії» до естонської архітектури цифрової держави [4]. Серед інших перспективних цифрових проєктів, до яких Україна може приєднатися, виділимо наступні: U-space (Central European Drone Demonstrator; розвиток безпілотних технологій і використання безпілотних літальних апаратів у всіх сферах), створення Транспортної фондової біржі в регіоні трьох морів і багато інших.

6. Використання величезного транзитного потенціалу українських територій для розвитку інфраструктури й логістики між країнами Чорного, Балтійського та Адріатичного морів. Ініціатива на сучасному етапі розглядається як чи не найважливіший логістичний коридор для української держави. Підтвердженням висловленої думки служать слова Президента України Володимира Зеленського: «Держави «Тримор'я» – це наш зв'язок із вільним світом. Постачання зброї до України, постачання палива, збереження життєво

важливих транспортних потоків, зелені коридори для експорту українського продовольства, переміщення людей – усе це працює через територію держав-членів цієї ініціативи» [5]. Незважаючи на військові дії, українська держава продовжує брати активну участь у транспортних проектах, зокрема «Viking Train» (залізниця між Одесою і країнами Балтії), є партнером проекту побудови транс'європейського коридору «Карпатський шлях» (Via Carpathia; сучасне транспортне сполучення між північчю і півднем Європи, а також між адміністративними центрами на заході і в центрі України з містами ЦСЄ; термін завершення – до 2030 року) та прагне долучитися до «Rail Baltica» (високошвидкісна залізниця між країнами Балтії, Західної і Східної Європи). Більше того, багато дослідників переконані, що співпраця з «триморськими» акторами розкриє нові горизонти для експорту української електроенергії до європейського континенту.

Таким чином, статус партнера-учасника дозволяє перемістити Україну в орбіту Ініціативи трьох морів і відкриває додаткові напрямки для розвитку багатосторонньої співпраці. Посилене співробітництво дозволить усім учасникам зайняти набагато сильнішу позицію в Європі та в усьому світі загалом за рахунок звільнення від енергозалежності, нав'язаної східним сусідом, і досягнення економічних вигод завдяки реалізації інфраструктурних, цифрових і логістичних проектів. Зважаючи на те, що в нашій державі знаходиться географічний центр Європи, можна вважати, що Ініціатива трьох морів є незавершеною без України. Утім, даний статус – тільки проміжний етап, оскільки кінцева ціль – членство в об'єднанні. Поряд із можливостями існує чимало викликів, які помітно гальмують політичний курс української держави в цьому руслі:

- необхідність комплексної розбудови і стандартизації української (транспортної, енергетичної та цифрової) інфраструктури відповідно до вимог Транс'європейської мережі (Trans-European Networks, TEN), а також проведення митних реформ, як-от система електронних черг на кордоні для пришвидшення пропускнув здатності та ін.;
- високий ризик неуспішності деяких проектів та їх низька рентабельність у випадку погіршення економічного і безпекового становища в Європі;
- несформованість чіткої позиції серед національних політичних та економічних еліт щодо участі в Ініціативі трьох морів та відсутність стратегічної законодавчої бази з цього питання, зокрема конкретного плану заходів щодо приєднання до інтеграційного об'єднання;
- відповідно до встановлених правил об'єднання тільки країни ЄС можуть набути членства в Тримор'ї, а Україна поки тільки кандидат;
- зовнішній тиск і наддержавний контроль над ЗСІ з боку Євросоюзу, усередині якого відбувається кризова перебудова («переформатування») [6, с. 4];
- відсутність єдиної позиції серед учасників Ініціативи щодо питання залучення України у якості члена через небажання погіршити або навіть загострити відносини з Російською Федерацією;

- спостерігається тенденція до зростання антиукраїнської позиції серед населення низки країн Тримор'я, що зумовлено українською міграційною кризою, погіршенням рівня життя європейців через зростання цін, дефіцит енергоресурсів, виділення фінансів на гуманітарну допомогу та ін. Не останню роль відіграють, по-перше, деструктивна пропагандистська діяльність російських ЗМІ, які формують негативний імідж офіційного Києва та української нації у цілому, спотворюють реальні події і звинувачують українську сторону в усіх проблемах, що мають пряме відношення до Європи; по-друге, багаточисельна російська діаспора; по-третє, потужний вплив комуністичних партій, адже абсолютна більшість членів Ініціативи – держави колишнього пострадянського простору. Як підсумок, можемо спостерігати розгортання «угорського сценарію» або ж, як приклад, нещодавні проросійські протести у Празі [7];

- чинник країни-сусіда Росії, агресивна політика якої унеможлиблює врегулювання політичної, економічної і гуманітарної ситуації та проведення ефективних системних реформ. Також не вирішеними залишаються внутрішньодержавні проблеми, пов'язані з корупцією, непотизмом, злочинністю, недосконалим законодавством і судовою системою, колабораціонізмом тощо.

Виходячи з вищезазначеного, основним стримуючим чинником у питанні інтеграції України з приморськими сусідами виступає необхідність консолідації зусиль української політичної верхівки для активізації дій щодо триморського вектору і політика Російської Федерації, спрямована на заперечення незалежного відцентрового від Кремля курсу колишніх радянських республік, особливо України. Тим не менше, навіть «російський світ» не може зупинити позитивну тенденцію до налагодження міцних зв'язків із державами-учасницями Ініціативи Тримор'я. Це проявляється за рахунок політичної інтегрованості України в регіоні, а саме стратегічного партнерства, зокрема щодо безпекових питань, із Польщею і Литвою в межах об'єднання «Люблінський трикутник», членства в Центральноевропейській ініціативі (ЦЄІ), Дунайській комісії (ДК) та Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), ініціативи створення організації Співдружність демократичного вибору (СДВ), зближення з «Вишеградською четвіркою» (Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина), голування й участі в низці європейських стратегій та ініціатив (наприклад, Стратегія ЄС для Дунайського регіону) і довготривалої провідної ролі українців у реалізації стратегічної ідеї побудови Балто-Чорноморського союзу, який у перспективі має перетворитися на впливове геополітичне наддержавне партнерське утворення, покликане подолати існуючі розбіжності між Західною і Східною Європою (як в ідеологічному, так і економічному планах), значно посилити економічне співробітництво країн-учасників, суттєво послабити вплив КНР, США і Росії в європейському регіоні та сформувати єдину військово-політичну силу задля безпеки європейського континенту. Надійну зовнішню підтримку Україна отримує і від стратегічних партнерів Ініціативи трьох морів, зокрема Великої Британії і США, які складають фінансове ядро Інвестиційного фонду Тримор'я та люблять залучення нашої держави до проектів об'єднання.

У цілому, активна політична діяльність українського керівництва сприяє зростанню іміджу та довіри, а героїчна боротьба українського народу проти країни-агресора викликає повагу у всього світу. Від перемоги України у війні залежить майбутнє Європи і не тільки, тому приєднання до Тримор'я стане потужним посиленням українських позицій як в регіоні, так і на міжнародній арені.

Отже, хоча поки зарано говорити про швидкий перехід із тимчасово-проектної участі до повноцінного членства в Ініціативі трьох морів, безсумнівно новий статус партнера-учасника відкриває широкі можливості для пришвидшення економічного розвитку, ефективного використання геоположення і природних багатств української держави, зміцнення стратегічних відносин із країнами ЦСЄ і посилення енергетичної безпеки. Поряд із цим у короткостроковій перспективі країни регіону можуть виступити в ролі основних донорів повоєнного відродження і надійний безпековий тил українців. У довгостроковій же перспективі українська сторона отримає критично важливі стратегічні переваги для реалізації євроінтеграційних цілей. Звичайно, для досягнення кінцевих результатів потрібно ще провести фантастичну за обсягом роботу, однак Україна як чорноморська держава має всі шанси стати повноцінним членом Тримор'я.

1. Three Seas. URL: <https://3seas.eu/>.
2. Why Is Ukraine Interesting to the Three Seas Initiative? // Promote Ukraine. November 2, 2020. URL: <https://www.promoteukraine.org/why-is-ukraine-interesting-to-the-three-seas-initiative/>.
3. «Наш зв'язок із вільним світом». Що таке Тримор'я і чому Україна прагне приєднатися до цього об'єднання 12 країн ЄС // НВ. 21 червня 2022. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/trimor-ya-shcho-ce-ta-yaki-krajini-do-nogo-vhodyat-ukrajina-stala-partnerom-iniciativi-troh-moriv-50251323.html>.
4. Україна допоможе Естонії створити аналог застосунку Дія // Espresso TV. 2 вересня 2022. URL: <https://espreso.tv/ukraina-dopomozhe-estonii-stvoriti-analog-zastosunku-diya>.
5. The Three Seas Initiative needs the potential of Ukraine – address by President Volodymyr Zelenskyu to the participants of the Three Seas Initiative Summit // The Presidential Office of Ukraine. June 20, 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/potencial-ukrayini-potriben-trimoryu-zvernennya-prezidenta-v-75917>.
6. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна-ЄС / В. Сіденко (кер. проекту) та ін. Київ: Заповіт, 2018. 214 с.
7. Tens of thousands protest in Prague against Czech government, EU and NATO // Reuters. September 4, 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/tens-thousands-protest-prague-against-czech-government-eu-nato-2022-09-03/>.

**ЛІВА / ЛІВОРАДИКАЛЬНА ПОЛІТИЧНА ДУМКА ТА ВПЛИВ
НАРАТИВІВ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ
АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

Невиправдана та злочинна російська агресія щодо незалежної Української держави, стадія повномасштабного військового вторгнення, яка прийшла на зміну повзучій гібридній війні (2014–2022) стала лакмусовим папірцем для багатьох політичних рухів, політичних лідерів, поважних науковців, лідерів думок в цілому світі. Залишитися осторонь кричущого порушення норм міжнародного права, військових злочинів, злочинів проти людяності, вчинених загарбницькою російською армією – це фактично визнати їх нормою у міжнародних відносин у XXI столітті. Європа отримала чергову Велику війну після II Світової, понад 9 мільйонів українців стали біженцями в європейських країнах, майже 7 мільйонів стали внутрішньо-переміщеними особами в межах країни [1, 2].

Тези російської пропаганди, заперечення права нації на самовизначення, заперечення росією існування української нації та української держави повертають нас в найтемніші часи розквіту більшовицького, фашистського та нацистського тоталітарних режимів 20-40 рр. XX століття. Вбиті, закатовані люди на вулицях Бучі, Гостомеля, Ізюма, в десятках українських міст та сіл тільки через те, що вони українці – це російська відповідь всім прихильникам домовленостей та поступкам агресору. Як, враховуючи пекельний досвід I та II Світової війни могло дійти до чергової прірви людяності, краху та безсилля міжнародних організацій? Причини цього ще будуть проаналізовані та вивчені в найближчі роки, ми ж торкнемося реакції на війну розв'язану росією лівої та ліворадикальної політичної думки.

Одним з фундаментальних наративів російської пропаганди в останні, як мінімум 8 років, є твердження, що протистояння з Україною є геополітичним протистоянням із США, блоком НАТО. В останні роки радянська теза про протистояння із «колективним Заходом» все частіше замінюється тезою про протистояння із «англосаксонським світом». Це звуження кола стратегічних ворогів – один із елементів політики внесення розколу в середовищі західних демократій. В контексті цього російського наративу події Революції гідності в Україні, бажання українців жити в європейській спільноті, боротьба за цінності свободи, верховенства права розглядалися, як інспіровані США дії, спрямовані на те, щоб перебрати на себе ці землі, які по праву належать до сфери інтересів росії, як спадкоємиці СРСР. Мало того, у вимогах росії «про гарантії безпеки» у грудні 2021 року були артикульовані вимоги й щодо країн Центральної Європи, Балкан та Балтики. Вимоги стосувалися, зокрема, щодо виведення військ та озброєнь «старих членів» НАТО (які перебували в альянсі до 1997 року) з території нових членів альянсу. Таким чином, це трактувалося росією як намагання повернути собі геополітичний вплив у Європі, яким володів Радянський союз.

Теза про те, що США є справжнім «розпалювачем війни» мала ціллю вплинути на ідеї антиамериканізму, які є достатньо сильними в багатьох провідних європейських країнах, країнах Латинської Америки. Традиційно ідеї антиамериканізму є сильними в антиглобалістському русі, радикальних лівих рухах, висловлювалися багатьма ліворадикальними представниками філософської та політичної думки.

Ноам Чомскі, один з «живих класиків» радикально-лівої думки ще в 2014 році у статті «Політика червоних ліній» щодо анексії Криму писав, що: «У випадку Криму позиції Росії набагато міцніші (ніж позиції США у Гуантанамі на Кубі). Навіть поза великою підтримкою анексії росіянами, Крим є історично російським, там розташований єдиний російський тепловодний порт, база російського флоту, і він має неабияку стратегічну важливість». Варто відзначити, що в статті Україна фактично не згадана, тобто йдеться мова про поле геополітичної гри, територію, за яку йде боротьба США і росії. Стаття – типовий приклад некритичного використання російського нарративу та фактична його трансляція на світову аудиторію [3].

У низці інтерв'ю, які були оприлюднені у 2022 році, Н. Чомські, з одного боку, засуджує російську агресію, порівнюючи її з нападом Гітлера на Польщу в 1939 році, але з іншого боку зазначає, що до війни також довела агресивна політика США, зокрема в плані наступу НАТО на території, які росія вважала своїми. В матеріалі «Як запобігти III Світовій війні» він транслює терміни розпропаганди про «війну до останнього українця», а також те, що Захід фактично змусив путіна розпочати війну, який насправді дає сигнали про те, що він хоче мирну угоду. «У цьому світі є два варіанти щодо України. Як ми знаємо, одним із варіантів є врегулювання шляхом переговорів, яке дасть Путіну вихід, потворне врегулювання. Чи це можливо? Ми не знаємо, бо можемо дізнатися, лише спробувавши, але ми навіть відмовляємося пробувати... Інший варіант – дати Путіну та вузькому колу людей навколо нього чітко й ясно зрозуміти, що їм не втекти, що вони постануть перед судом за військові злочини, що б вони не робили. Борис Джонсон це ще раз повторив: санкції триватимуть, що б ви не робили. Що це означає? Це означає йти вперед і знищити Україну і продовжувати закладати основу для останньої війни [для людства – О.Ш.]» [4].

Значно обережнішим в своїх оцінках є 92-річний Юрген Габермас, представник молодшого покоління Франкфуртської школи, один із інтелектуалів, погляди якого вплинули на становлення руху «нових лівих». У статті «Війна і обурення» на сторінках «Süddeutsche Zeitung» він однозначно зазначає, що агресивна війна, розв'язана росією є порушенням міжнародного права. Але Габермас стурбований тим, що війна може призвести до III Світової, закликає бути обережним у передачі зброї Україні, щоб не підвищувати інтенсивність конфлікту. Занепокоєння філософа також викликає український, «більш національний», менталітет, який може вплинути на постнаціональний і постгероїчний менталітет німця. Важливими, зазначає Габермас, є спроби домовитися з агресором. «Переговори про перемир'я, які ще тривають паралельно з бойовими діями, є виразом цього розуміння, адже вони залишають

відкритим взаємне бачення опонента, як можливого партнера на переговорах» – пише Габермас [5].

Із підтримкою України виступив словенський культуролог та філософ Славој Жижек: «Очевидно, що всі хочуть запобігти початку нової світової війни. Але бувають ситуації, коли зайва обережність лише заохочує агресора. Хулігани за своєю природою завжди розраховують на те, що їхні жертви не чинитимуть опору. Щоби запобігти більш масштабній війні — організувати хоч якийсь стримування — ми також маємо провести чітку межу. Досі Захід робив усе навпаки. Коли Путін лише готувався розпочати свою «спецоперацію» в Україні, президент США Джо Байден заявив, що його адміністрація має почекаати й подивитися, чи піде Кремль на «незначне вторгнення» чи на повну окупацію. Звісно, малося на увазі, що «незначний» акт агресії буде прийнятним» [6].

Також він фіксує користь, яку приносить росії «новий пацифізм», який виражений, зокрема, у Німеччині, який дозволяє агресору ще більше розпалювати свій апетит, адже він бачить, що його бояться. «Німеччина боїться перейти межу, за якою Росія розлютиться по-справжньому. Але тільки Володимир Путін вирішує, де ця межа проходить кожного конкретного дня. Гра на страху західних пацифістів є важливою частиною його стратегії» [6].

В рамках невеличкого формату тез складно деталізувати спектр відношення представників лівої / ліворадикальної політичної думки до проблеми російсько-української війни. Подаючи три різні точки зору відомих публічних інтелектуалів ми прагнули показати найбільш характерні точки зору на військовий конфлікт, які є поширені в середовищі лівих/ ліворадикалів. Ми не можемо стверджувати, що вплив наративів російської пропаганди є визначальним та формотворчим у їхньому сприйнятті війни, але все ж можемо спостерігати, що деякі її тези артикуюються представниками лівої / ліворадикальної політичної думки.

1. Кількість біженців з України після 24 лютого уже перевищила 9 млн осіб, - ООН. URL: <https://espreso.tv/kilkist-bizhentsiv-z-ukraini-pislya-24-lyutogo-uzhe-perevishchila-9-mln-osib-oon> (дата звернення: 20.09.2022).
2. Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні зросла до 6,9 млн осіб – МОМ. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/856074.html> (дата звернення: 20.09.2022).
3. Chomsky, N. The Politics of Red Lines. URL: <https://inthesetimes.com/article/russia-ukraine-noam-chomsky> (дата звернення: 20.09.2022).
4. Noam Chomsky on How To Prevent World War III. URL: <https://www.currentaffairs.org/2022/04/noam-chomsky-on-how-to-prevent-world-war-iii> (дата звернення: 20.09.2022).
5. Герої апокаліпсису. Славој Жижек про війну в Україні. URL: <https://commons.com.ua/ru/heroes-of-the-apocalypse-by-slavoj-zizek/> (дата звернення: 20.09.2022).
6. Habermas, J. War and Indignation. URL: <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/kultur/the-dilemma-of-the-west-juergen-habermas-on-the-war-in-ukraine-e032431/> (дата звернення: 20.09.2022).

МІЖНАРОДНА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА УКРАЇНІ З ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ З РФ

Не беручи безпосередньої участі у війні в Україні, країни світу роблять свій внесок у захист України через фінансову, гуманітарну та військову допомогу.

В період з 24 лютого по 16 серпня Україні було виділено приблизно 100 млрд. дол. США. Однак відносно невеликий відсоток цього фінансування спрямовано на гуманітарну діяльність.

В період з 24 січня по 3 серпня, уряд США зобов'язався надати найбільше озброєння та іншого обладнання. За даними Ukraine Support Tracker Кільського інституту світової економіки, до вказаної дати було обіцяно надати 25 мільярдів доларів військової допомоги.

Країна, що посідає друге місце, Сполучене Королівство, пообіцяла значно менше – трохи більше 4 мільярдів доларів – за вказаний період часу. Однак у відносному вираженні зобов'язання щодо надання військової допомоги становлять приблизно 0,1 відсотка ВВП обох країн. Дивлячись на цей показник, менші сусіди України зробили більший внесок у її військові зусилля, наприклад, Польща (військова допомога в розмірі 0,3 відсотка ВВП) або Естонія (0,8 відсотка). Навіть якщо об'єднати військову, фінансову та гуманітарну допомогу, надану чи обіцяну США, це становитиме лише 0,2 відсотка ВВП країни [1].

Іншими великими донорами військової допомоги Україні є Німеччина та Канада, хоча їхні відносні обіцянки озброєння становлять лише 0,03 відсотка та 0,06 відсотка ВВП відповідно.

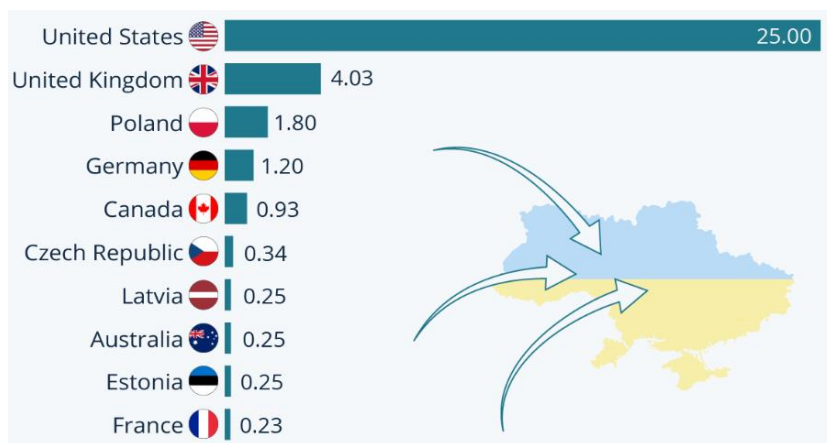

Рис. 1. Надана та обіцяна допомога Україні у період з 24.01.-03.08.2022 р., млрд. дол. США [4]

Аналізуючи дані наведенні на рис. 1. можна стверджувати, що найбільше військової та гуманітарної допомоги було надано США (25 млрд. дол. США) Великою Британією (4,03 млрд. дол. США) та Польщею (1,80 млрд. дол. США).

Якщо ж говорити про надану допомогу у відносному показнику, а саме у відсотку від ВВП країн, то ці дані наведені у рис. 2.

З рис. 2 видно, що такі країни як Естонія та Латвія виділили на допомогу Україні найбільшу частку свого ВВП (0,83% та 0,8% відповідно), а також Польща (0,49%), Норвегія (0,36%) та Литва (0,32%). Найменше з допомоги по відношенню до власного ВВП було виділено Німеччиною (0,08%), Данією (0,09%), Португалією (0,12%) та такими країнами як Чехія, Канада та Словаччина (0,19%).

Рис. 2. Надана та обіцяна допомога Україні, % від ВВП [3]

Фінансування яке надається передусім спрямоване на гуманітарну діяльність або на підтримку необхідної інфраструктури в Україні. Безумовно, одним з найбільших грантів є грант у розмірі 4,5 млрд. дол. США наданий через Світовий банк.

Станом на 18 березня 2022 р. обсяг фінансування призначеного для України склав 1,5 млрд. дол. США. Наприкінці квітня ця цифра зросла до 4,2 млрд. дол. США, а в липні показало, що вона зросла до 8,5 мільярда доларів. Також 69,3 млрд. дол. США було надано у вигляді кредитів та іншого фінансування, що підлягає поверненню.

На початку цього року донори та уряди взяли багатомільярдні обіцянки на майбутнє, наприклад, 10,1 млрд. дол. США у вигляді грантів і позик було обіцяно в квітні та 19,8 млрд. дол. США на зустрічі Великої сімки у травні. Незрозуміло, скільки цього фінансування наразі перейшло саме у форми

грантів та позик. Наприклад, нещодавній пакет грантів і позик від Європейського Союзу в розмірі 8 млрд. дол. США, схоже, містить як нове фінансування, так і елементи попередніх.

Проблеми надання своєчасного фінансування ускладнилися тим, що деякі кошти, обіцяли або оголошували про їх надання декілька разів — усередині країни, на конференціях, на зустрічах G-7, а також на двосторонніх та багатосторонніх переговорах.

Загальне фінансування розвитку України становило 1,8 млрд. дол. США у 2020 році, тоді як зобов'язання щодо гуманітарної допомоги становили лише 168 млн. доларів.

Проте масштаби потреб України значно більше обіцяного. У квітні ООН заявила, що щонайменше 15,7 мільйона людей в Україні терміново потребують допомоги. А Україна заявила, що має дефіцит бюджету в 5 млрд. дол. США на місяць. Колишній міністр фінансів країни Уманський І. І. стверджував, що всі гроші, отримані досі, витрачені, і немає чіткого фінансового плану на наступні півроку.

Тим не менш, Україна отримує значно більше допомоги, ніж інші країни як перебувають у кризах подібного масштабу в усьому світі. У червні аналіз Управління ООН з координації гуманітарних питань показав, що гуманітарна допомога фінансується набагато краще в Україні, ніж у Сирії, Ємені та Афганістані [5].

На початку війни Європейський Союз оголосив про два великих пакети гуманітарної допомоги на суму 330 млн. євро (353 млрд. дол. США) і 500 млн. євро (535 млрд. дол. США).

ЄС також спільно з міжнародним рухом Global Citizen і канадським урядом провів саміт на якому проходила дискусія стосовно надання внесків для України, на якому ЄС пообіцяв виділити 600 млн. євро на підтримку самої України та ще 400 мільйонів євро на підтримку інших країн, які прийняли українських біженців.

Окрім фінансування гуманітарних грантів, ЄС надав кілька пакетів позик та інших фінансових коштів як безпосередньо, так і через Європейський інвестиційний банк.

Тим часом Європейський банк реконструкції та розвитку, який частково належить ЄІБ, а також ЄС і його країнам-членам, виділив 2 млрд. євро кредитного фінансування.

Згідно з The New York Times, уряд США оголосив про декілька пакетів екстреного фінансування для України, один з яких у 40 млрд. дол. США, розподілені відносно

За даними урядового веб-сайту Великобританії, Королівство виділило Україні гуманітарну допомогу та гранти на загальну суму 3,8 млрд. фунтів (4,6 млрд. дол. США), що включає в себе і військову допомогу.

Щодо Німеччини то її лідери зазнали критики за недостатнє постачання зброї Україні та за більш обережний підхід до можливої поразки Росії. Проте Німеччина була відносно щедрою у наданні допомоги, нещодавно надавши грант у 1 млрд. євро.

На початку конфлікту Світовий банк і Міжнародний валютний фонд оголосили про пакети на 2,2 млрд. дол. США і 3 млрд. дол. США. З того часу від обох організацій надходили й інші заяви про фінансування, але в багатьох випадках це гроші, позичені від імені суверенних урядів.

Багато приватних спонсорів також надавали кошти для гуманітарної допомоги Україні. Так Фонд ІКЕА зробив внесок у розмірі 22 млн. дол. США до 200 млн. дол. США яке виділило Агентство ООН у справах біженців. Серед інших донорів цієї ініціативи – приватні компанії від Adidas до Cisco, а також актори Раян Рейнольдс і Блейк Лайвлі.

Технічні гіганти Google і Meta оголосили про фінансування в розмірі 15 млн. дол. США більша частина цих коштів надійде у формі кредитів, які дозволять неурядовим організаціям безкоштовно проводити рекламні кампанії та збирати гроші. Інші технологічні компанії надали підтримку в натуральній формі, зокрема SpaceX Ілона Маска, яка надала супутники Starlink для доступу до Інтернету з космосу на території України [2].

Отже, кожен уряд оголошує фінансування для України по-різному та через кілька каналів, тому завжди існує можливість того, що певне фінансування може бути враховано більше одного разу.

1. Список міжнародної допомоги Україні (з 2014). Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_міжнародної_допомоги_Україні_\(з_2014\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_міжнародної_допомоги_Україні_(з_2014)) (дата звернення: 15.08.2022).
2. Germany to Provide Ukraine With More Than \$500 Million in Aid. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-08-23/germany-to-provide-ukraine-with-more-than-500-million-in-aid> (дата звернення: 10.08.2022).
3. The Countries Pulling Their Weight in Ukraine Aid. Statista. URL: <https://www.statista.com/chart/27331/countries-committing-the-most-of-their-gdp-to-ukraine-aid/> (дата звернення: 15.08.2022).
4. Where Military Aid to Ukraine Comes From. Statista. URL: <https://www.statista.com/chart/27278/military-aid-to-ukraine-by-country/> (дата звернення: 10.08.2022).
5. Who's Really Sending Aid to Ukraine? The Wall Street Journal. URL: <https://www.wsj.com/articles/whos-really-helping-ukraine-volodymyr-zelensky-france-emmanuel-macron-russia-11655410110> (дата звернення: 10.08.2022).

**Катерина Гринько,
Алла Домище-Медяник**

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТНК В УМОВАХ ВІЙНИ

На сучасному етапі розвитку світової економіки відбувається постійне зростання економічної потужності та кількості транснаціональних корпорацій (ТНК), що є дуже важливими передумовами глобалізації економічного розвитку. Головною рушійною силою науково-технічного прогресу виступають ТНК.

Метою публікації є дослідження інноваційної діяльності ТНК на території України в умовах повномасштабного вторгнення Росії та триваючої війни.

В Україні на етапі становлення розвинутої ринкової економіки вирішення проблем, пов'язаних із впровадженням інновацій на промислових підприємствах, набуває все більшого значення. Досі мало уваги приділялося цій галузі економіки. Внаслідок недостатньої вивченості цього питання вітчизняна промисловість серйозно відстає від світового рівня. Україна посідає чільне місце на загальній карті інновацій. Наша країна належить до країн, де рівень доходів нижчий за середній. Проте в загальному рейтингу інновацій вона посідає 45 місце, випереджаючи Румунію, Росію та Індію. У першій трійці рейтингу – Швейцарія, Швеція та США. У своїй категорії Україна входить до трійки лідерів за інноваційністю. Серед країн із нижчим середнім рівнем доходу перше місце після України займає В'єтнам, третє – Індія [1].

Найбільш розвинутою в Україні є сфера інформаційних технологій. За останні 17 років українська ІТ-індустрія зросла майже в 46 разів: зі 110 мільйонів доларів у 2003 році до майже 5 мільярдів доларів у 2021 році. При стабільних темпах зростання в 20–25% розвиток української ІТ-індустрії значно випереджає середні темпи зростання галузі в світі. Кількість ІТ-фахівців в Україні постійно зростає.

Україна на шляху до того, щоб стати найбільшою технологічною державою світу. Українська ІТ-індустрія складається з понад 4000 вітчизняних ІТ-сервісних компаній і понад 110 провідних світових компаній, які мають філії в країні. Samsung, Microsoft, Ring, Snap, Magento, Plarium, Boeing, Siemens та Ericsson – усі мають створені R&D центри в Україні. Запорука успіху української ІТ-індустрії полягає в поєднанні великого потенціалу ІТ-фахівців, вигідного географічного розташування та часового поясу, сильної технічної та наукової спадщини та конкурентних переваг [2].

Україна відкриває величезні невикористані можливості для технологічних компаній. Тут проживає велика кількість освічених і талановитих ІТ-працівників, а зарплата дуже конкурентоспроможна з іншими розвиненими країнами. Відкривши відділ досліджень і розробок в Україні, компанії з будь-якого сектора можуть значно підвищити рівень інновацій та продуктивності.

За останні роки ІТ-індустрія стала важливою складовою української економіки. За даними «ІТ-індустрії України: аналітичний звіт», ІТ є другою за величиною галуззю українського експорту. Податкові надходження від ІТ-сектору в 2014–2017 роках зростали вражаючими темпами – 27% щорічно. Кілька міжнародних ІТ-лідерів відкрили офіси в Україні, зокрема Global Logic, Microsoft, DataArt і Ubisoft.

Україна традиційно була однією з провідних країн Європи за кількістю випускників інженерів, виробляючи щорічно вдвічі більше, ніж такі країни, як Велика Британія та Польща. Українська ІТ-галузь нині успішно конкурує на світовому ринку і є надійним джерелом валютних надходжень, що сприяє підтримці курсу гривні (Рис.1).

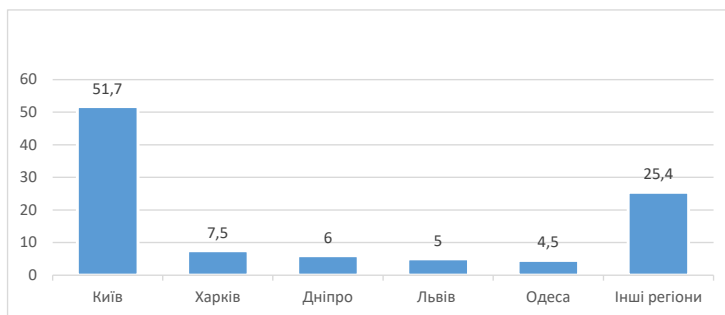

Рис. 1. Географія зареєстрованих ІТ-компаній в Україні, у %

Київ є найбільшим ІТ-центром в Україні, в якому працює понад 1000 стартапів і продуктивних компаній. У Києві розпочали свою діяльність такі успішні компанії-розробники програмного забезпечення, як Terrasoft, MacPaw, PetCube, Netpeak, Jooble, TemplateMonster та Grammarly. Проте Харків, Одеса, Дніпро, Львів та Вінниця також розвиваються як великі центри ІТ-активності [2].

Таблиця 3.1

ТНК, які найбільше постраждали від російського вторгнення в Україну.

Назва ТНК	Штаб-квартира	Кількість дочірніх підприємств в Україні
Bunge	США	10
Scatec	Норвегія	10
Raiffeisen Bank	Австрія	9
WPP	Великобританія	9
Inditex	Іспанія	8
Acciona	Іспанія	7
Corteva	США	6
UNIQA	Австрія	6

Примітка. Складено авторкою за даними GlobalData's Multinational Companies Database [3].

Великі ТНК часто розглядають Україну як країну з політичною нестабільністю, корупцією, родючими ґрунтами та сільським господарством. На жаль, сьогодні Україна не вважається країною інновацій.

Зазвичай українські компанії передають розробку програмного забезпечення та консультування західним компаніям. Крім того, західні компанії відкривають офіси та центри досліджень і розробок в Україні. У списку

компаній, які відкрили науково-дослідні центри в містах України, – Amazon, Google, Oracle і Samsung.

За даними GlobalData, які містять інформацію про 6186 провідних транснаціональних корпорацій (ТНК) світу, трохи більше 300 ТНК мають принаймні одну дочірню компанію в Україні, а чверть цих компаній (27%) мають штаб-квартири в США. Слід зазначити, що з 370320 дочірніх компаній 6186 провідних транснаціональних корпорацій світу в Україні відкрито менше 1% [4].

Bunge, провідна агропродовольча компанія, і Scates, провідний виробник відновлюваної енергії, мають десять дочірніх компаній в Україні. Бангі призупинив роботу через російське вторгнення. Магазили Inditex закрилися, а Henkel тимчасово призупинила виробництво.

Тимчасове призупинення діяльності транснаціональних корпорацій дуже негативно позначиться на економіці України. Транснаціональні корпорації почали згортати свою діяльність в Україні та перевозити співробітників у безпечне місце.

Carlsberg AG, одна з найбільших пивоварень світу, заявила, що призупинила роботу на двох заводах неподалік на сході України та в Києві, щоб захистити працівників. Данський гігант, який налічує 1300 людей у країні, переважно громадян України, також тимчасово закритий третю пивоварню у Львові після того, як завод працював через перебої з газопостачанням.

Компанія ArcelorMittal, яка керує одним із найбільших у Європі сталеливарних заводів у центральній Україні, заявила, що сповільнить виробництво до «технічного мінімуму» та зупинить роботу на своїх підземних шахтах. В Україні на підприємстві працюють 29 тисяч працівників, які втратять роботу.

Найгірше в цьому сценарії те, що невідомо, скільки триватиме війна між Україною та Росією. Весь цей час дочірні підприємства великих ТНК не працюватимуть в Україні або зведуть свою діяльність до мінімуму. Також виходить, що ТНК, які ще не розташовані в Україні, найближчим часом не відкриватимуть свої представництва, а відповідно, не інвестуватимуть в економіку.

Методи державного регулювання економіки ТНК в Україні – це різні методи та прийоми впливу між державою та транснаціональними корпораціями. Аналіз специфічної структури економічних методів діяльності транснаціональних корпорацій, у тому числі прийомів і процедур з питань управління шляхом запровадження фінансово-економічних положень і положень, які сприяють стимулюванню розвитку транснаціональних корпорацій, а також створення громадсько-приватних партнерств з метою створення оптимальних умов для забезпечення високих економічних результатів. На даний момент тенденції державного регулювання діяльності ТНК в Україні створюють мотиви їх діяльності, серед яких ефективне використання ресурсів, вихід на ринки України, дешева робоча сила, підвищення прибутковості та ін.

За даними GlobalData, російсько-українська криза ставить під загрозу частину доходів 130 транснаціональних компаній (ТНК). Провідна аналітична компанія визначила 130 транснаціональних компаній, представлених у Росії та

Україні. За прогнозами, загальні збитки можуть скласти 306,5 млрд доларів США.

Російське вторгнення може мати значний вплив на економічне зростання України, оскільки країні знадобляться значні кошти для відновлення інфраструктури. Ситуація проілюстрована затвердженням фонду в розмірі 1,4 мільярда доларів США в рамках Інструменту швидкого фінансування (RFI) для пом'якшення економічного впливу. Криза також порушила багато глобальних ланцюгів постачання, включно з харчовими продуктами та харчовою олією, оскільки Україна є одним із основних постачальників насіння пшениці, кукурудзи, ячменю та соняшнику.

GlobalTrans Investment, залізнична транспортна компанія, що базується на Кіпрі, отримує найбільшу частку свого доходу з Росії серед ТНК, відстежуваних GlobalData. Далі йдуть голландська технологічна компанія Yandex NV і кіпрська агрокомпанія Ros Agro. Водночас найбільшу частку доходів від України серед ТНК отримує телеком-провайдер VEON, за ним йдуть шведська медична компанія Medicover та австрійський банк Raiffeisen Bank International AG (RBI).

Слід також зазначити, що ТНК не можуть працювати лише в Україні. Через санкції та репутаційні ризики понад 400 іноземних компаній у Росії, деякі з яких працюють у країні десятиліттями, раптово вийшли або призупинили свою діяльність у країні. Цей «Великий торговельний відступ», як його називають, є відповіддю на нищівні санкції Заходу проти Росії за її продовження вторгнення в Україну.

Західні уряди надають Україні сучасну оборонну зброю та накладають фінансові санкції на Москву. Але винні компанії, які сьогодні працюють в Росії. Приймаючи рішення про призупинення чи збереження цих ділових відносин, керівники вищої ланки повинні застосовувати стандарти, які виходять за рамки стандартних запитань про те, чи отримують їхні компанії прибуток і чи дотримуються вони місцевого законодавства. Замість цього ці компанії повинні розглянути, чи допомагає їхня бізнесова діяльність російським військовим, прямо чи опосередковано. Генеральний директор McDonald's Кріс Кемпчінські заявив про намір тимчасово закрити щонайменше 847 російських представництв і вартість цього рішення для компанії очевидна.

Однак, незважаючи на великий потенціал України для ТНК не тільки в технічній, а й у сфері інформаційних технологій, війна в нашій країні практично унеможливило вихід на наш ринок нових ТНК, а також приплив нових прямих іноземних інвестицій. Тому формування українських ТНК може стати одним із стратегічних пріоритетів національної економіки України за умови створення відповідного зовнішнього середовища, зокрема податкових стимулів.

Підсумовуючи тенденції інноваційної діяльності ТНК, зазначимо, що вони все частіше стають двигунами економічного зростання, оскільки створюють найкращі умови для відкриття підприємницьких можливостей, розвитку передових технологій і підвищення кваліфікації робочої сили. Транснаціональні корпорації є одними з найважливіших чинників прискорення розвитку приймаючих країн і регіонів, покращення інфраструктури, забезпечення зайнятості, вирішення соціальних проблем. Матеріальні та

нематеріальні активи ТНК створюють основу для підвищення конкурентоспроможності національних економік, збагачення досвіду та впровадження передових технологій.

1. Dodgson M., Gann D. та Salter A. The Management of Technological Innovation: Strategy and Practice. Oxford University Press, 2018. 53 p.
2. Dollar D. The Global Competitive / D. Dollar, E. Wolf // Journal of International Economics. 2013. No 27 (3–4). Oxford university press. P. 199–220.
3. Тенденції 2022 року в управлінні капіталом. URL: <https://www.globaldata.com/store/report/wealth-management-trends-analysis/> (дата звернення: 22.09.2022)
4. Румянцев А. Міжнародна економіка: Підручник / За ред. Румянцева А.П. К.: Знання, 2004. 449 с.
5. Рокоча В.В., Плотніков О.В., Новицький В.С., Кудирко Л.П. Транснаціональні корпорації: Навч. посібник. К.: Таксон, 2006. 131 с.

**Микола Палінчак,
Олексій Педаш**

МІЖНАРОДНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У 2020 році світ зіткнувся з пандемією COVID-19, яка повністю змінила спосіб життя в багатьох країнах світу через примусове закриття, яке зупинило всі форми соціального життя та економічного розвитку, особливо міграційні процеси, оскільки це запровадило більшість регіонів складність регіонів і різноманітні обмеження на пересування, намагаючись стримати поширення вірусу. У результаті це призвело до безпрецедентної нерухомості в усьому світі. Ще на початку 2022 року в багатьох країнах були відновлені або посилені обмеження на подорожі через появу та поширення нових штамів вірусів.

Європа є найпопулярнішим місцем для міжнародних мігрантів, де станом на 2021 рік прийняло 87 мільйонів мігрантів (30,9% усіх мігрантів), за нею йде Азія з 86 мільйонами (30,5%) [1]. Третім за популярністю регіоном є Північна Америка, куди прибуло 59 мільйонів іммігрантів (20,9%). Далі йдуть Африка (25 млн (9%)) і Південна Америка (15 млн (5,3%)). Цікавий факт, що за останні роки кількість іммігрантів до Латинської Америки зросла вдвічі, ймовірно, через те, що люди спочатку обирають Латинську Америку, а потім переїжджають у північні регіони – до США чи Канади. В Океанії проживає 3,3% усіх мігрантів. Рис 1.

Цікавий той факт, що Сполучені Штати Америки вже 50 років залишаються основним пунктом призначення для мігрантів, адже близько 51 мільйонів міжнародних мігрантів зараз проживають в цій країні. Німеччина займає друге місце (16 мільйонів мігрантів), а третьою країною є Саудівська Аравія (13 мільйонів).

Слід також звернути увагу на існування міжнародних коридорів від країни до країни, серед найбільш популярних: Мексика – США; Сирія – Туреччина; Індія – ОАЄ; РФ – Україна; Україна – РФ; Індія – США; Афганістан – Іран; Казахстан – РФ; Індія – Саудівська Аравія; Бангладеш – Індія.

Близько 80% міжнародних мігрантів – люди працездатного віку, тобто від 16 до 65 років [3]. Цікаво, що з 1990 року частка міжнародних мігрантів у віці до 19 років впала з 19% до 14,5%. Водночас кількість міжнародних мігрантів старше 64 років протягом цих років є стабільною (близько 12%). Якщо звернути увагу на гендерний розподіл, то слід зазначити, що кількість іммігрантів-чоловіків більше, ніж жінок, і з 2000 року (50,6% чоловіків і 49,4% жінок) ця кількість зростає до 2020 року ця кількість становить 51,9% і 48,0% відповідно.

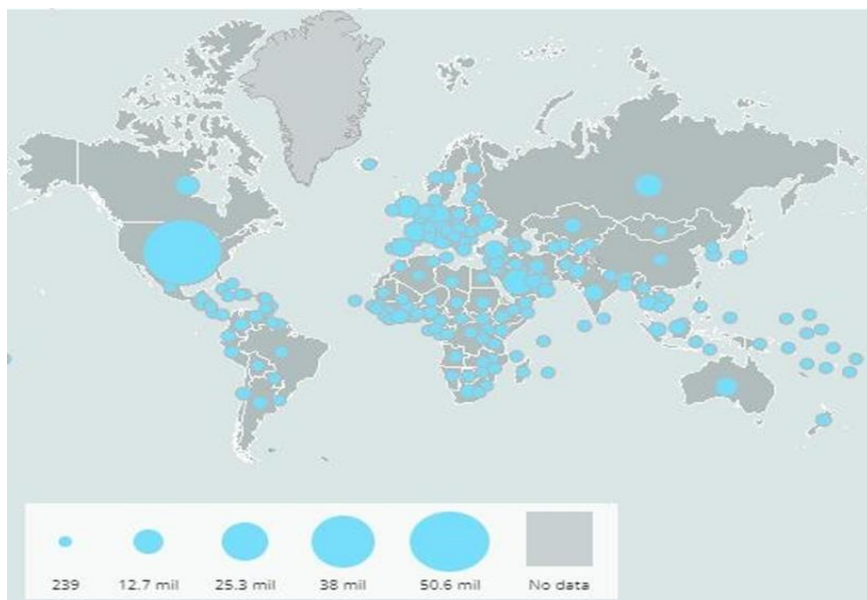

Рис 1. Загальна кількість міжнародних мігрантів на середину 2020 року [2]

Ще одним поштовхом для збільшення потоку міграційних процесів є зміна кліматичних та екологічних умов життя в тому чи іншому регіоні, оскільки в останні роки

Відбувається погіршення навколишнього середовища через стихійні лиха, вихлопи автомобілів та інших транспортних засобів, забруднення природи сміттям і промисловими відходами. Такий вплив на міграційні процеси відомий людству давно, адже ще з часів кочових племен мешканці планети звикли змінювати місце проживання у разі несприятливих умов для життя. Але на даний момент немає такого терміну, як «екологічні мігранти» або «кліматичні мігранти», і також слід зазначити, що вибір почати міграцію робиться в першу чергу не тільки під впливом екологічних або кліматичних факторів, а й

соціально-культурні фактори. Часто до нього додаються соціальні та економічні фактори. Вчені також очікують [3], що кількість мігрантів, тісно пов'язаних з екологічними проблемами, досягне від 25 мільйонів до 1 мільярда еко-мігрантів до 2050 року, при цьому це можуть бути як внутрішні, так і міжнародні мігранти. Станом на 2020 рік погіршення навколишнього середовища часто стимулює внутрішню міграцію.

Що стосується нашої країни, то за останні вісім років значно зросла кількість трудових мігрантів з України. За даними міжнародної міграції [1] Україна посідає восьме місце (близько 6 млн осіб) серед усіх країн, громадяни яких виїжджають на роботу за кордон. Також слід зазначити, що завдяки простоті співпраці, легкості вивчення мови та наявності спільних кордонів більше 1,5 млн українців обрали роботу в Польщі.

Ситуація в Україні різко змінилася 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація повно масштабно вторглася на територію України, і таким чином почалася війна, у перший же день російські війська завдали втрат серед мирного населення під час бомбардувань, і були також зруйновано. Цивільна інфраструктура. Через постійні бомбардування та страх за своє здоров'я та життя вже в перший день на західному кордоні України було багато біженців. Через воєнний стан чоловікам не дозволяли виїхати через загальну мобілізацію, тому більшість біженців з України становили жінки та діти (Рис. 2.).

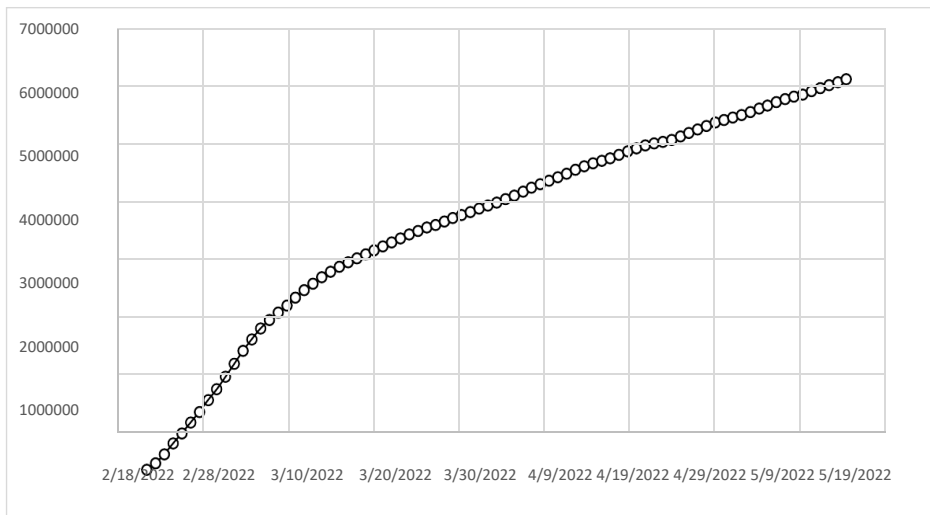

Рис. 2. Кількість вимушено переміщених осіб на території України за датою [4]

Станом на 24 лютого 2022 року країну покинули 80 тисяч українців, загальна кількість біженців щодня збільшується, і станом на 15 травня 2022 року їх кількість сягнула вже 6,224 млн осіб. Серед усіх сусідніх європейських країн Польща прийняла найбільше українців, тобто 4,350 млн осіб, на другому місці – Румунія, яка прихистила 943 тис., Угорщина – 627 тис., Молдова – 468 тис.

українців – і Словаччина – 433 тис. осіб [5]. Водночас під час відкриття гуманітарних коридорів РФ виводить, а фактично депортує людей з окупованих територій, а таких вже 888 тисяч осіб, в тому числі дітей.

Економічний вплив міграції на кожну країну походження залежить, зокрема, від попередніх навичок і зайнятості мігрантів, історії мігрантів у певному регіоні та інвестиційного клімату, тому міграційну політику слід реалізовувати після оцінки всіх аспектів.

Звичайно, це складні процеси, які створюють проблеми як для країни перебування, так і для країни, звідки ці люди мігрують. Наприклад, першими відлякують люди, які мають пройти період адаптації, вони можуть зіткнутися з певними проблемами під час перебування, якщо вони біженці, вони все ще потребують державної підтримки та забезпечення своїх основних потреб, через складні життєві умови, тому що люди стають біженцями в ситуації здебільшого збройного конфлікту. Деякі в країні походження можуть завдати шкоди їх життю та здоров'ю. При цьому програє країна, з якої виїжджають ці важливі людські ресурси та велика кількість робочої сили, що спричиняє певні проблеми на ринку праці.

Ситуація з імміграцією в Україні є складною і зараз важко дати певну оцінку ситуації через постійні зміни. Немає сумніву, що така кількість переміщених осіб чи міжнародних мігрантів призведе до справжнього колапсу зараз і після закінчення війни. Є багато людей, які просто втратили житло і зараз змушені жити в тимчасових таборах для біженців або в модульних містечках, які пропонують західні партнери і вже презентують на Чернігівщині та Київщині. Але головне врятувати якомога більше життів, перемогти російську армію, а потім відбудувати країну.

Отже, усі описані вище чинники сприяють поширенню міграційних процесів, а закріплення та розширення режиму вільного пересування в межах Європейського Союзу сприяло переміщенню високо- та низько кваліфікованих працівників із Центральної та Східної Європи до Західної та Південної Європа. Ми також відзначаємо наявну та зростаючу тенденцію, яка почала розвиватися 30 років тому, щороку у світі все більше іммігрантів змінюють місце проживання для покращення умов життя, можливостей працевлаштування та освіти, а також через сімейні умови чи просто кращий достаток. Для своїх дітей. Не варто забувати про тих людей, які через війну, лихо та можливі переслідування були змушені покинути свої домівки, стали біженцями чи вимушеними переселенцями.

1. World Social Report 2021. UN. 2022. URL:https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2021/05/World-Social-Report-2021_web_FINAL.pdf (date of access: 30.09.2022).
2. Total number of international migrants at mid-year 2020. Migration Data Portal. 2020. URL: https://www.migrationdataportal.org/international-data?i=stock_abs_&t=2020 (date of access: 30.09.2022).
3. International Migration: Drivers, Factors and Megatrends. ICMPD. URL: <https://www.icmpd.org/file/download/51472/file/Policy%20Paper%202020Geopolitical%20Outlook%20on%20International%20Migration.pdf> (date of access: 30.09.2022).

4. Ukraine Refugee Situation. Operational Data Portal. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>(date of access: 30.09.2022).
5. Number of refugees from Ukraine crossing Central and Eastern European borders after Russia's invasion of Ukraine from February 24 to May 19, 2022, by selected country. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1293403/cee-ukrainian-refugees-by-country/> (date of access: 30.09.2022).

Олександр Мушинка

ОБРАЗ БІЖЕНЦІВ-РОМІВ У СЛОВАЦЬКОМУ І ЧЕСЬКОМУ КОНТЕКСТІ ПІСЛЯ РОСІЙСЬКОГО НАПАДУ НА УКРАЇНУ В ЛЮТОМУ 2022 РОКУ

День 24 лютого 2022 року був шоком для цілого цивілізованого світу. Безпрецедентне вторгнення Росії на Україну і початок т. зв. «спеціальної операції» означав, що війна, яка фактично почалася в 2014 році опинилася на зовсім іншому «рівелі». Результатом цього, крім іншого, була масова міграція українських громадян за кордон, у тому числі до Словаччини і Чехії. Між сотнями тисяч біженців, які були змушені покинути Україну, були і Роми.

Реакція словацької і чеської громади на цю ситуацію була не очікувана. І наперекір досить високим тодішнім проросійським преференціям у Словаччині і Чехії – які на жаль продовжуються і надалі [1][2] – реакція була несподівано позитивна. На місцеві умови, неймовірно висока хвиля солідарності, допомоги, активності дала можливість сотням тисяч біженців з України безпечно переїхати до інших країн або і поселитися в Чехії та Словаччині.

Однак сприйняття чеського і словацького суспільства біженців не було незмінним і компактним. Як виявилось, ставлення до біженці було значно селективне. Залишу поза оцінкою різні дезінформаційні структури, які доволі швидко почали критикувати допомогу загалом, і коротко зосереджусь саме на ситуації біженців-ромів у цих державах. У цілому ситуацію можемо проаналізувати – або краще описати – мінімально в трьох категоріях, у рамках, у котрих є декілька специфічних розбіжностей.

1. Першу категорію представляють засоби масової інформації. У тому сенсі можемо розрізнити як мінімум чотири категорії:

- 1.1. Чеські загальні засоби масової інформації;
- 1.2. Словацькі загальні засоби масової інформації;
- 1.3. Чеські ромські або про-ромські засоби масової інформації;
- 1.4. Словацькі ромські або про-ромські засоби масової комунікації.

2. Другу категорію представляють реакції державних органів. У тому сенсі можемо розрізнити як мінімум три категорії:

- 2.1. Державні органи Чехії;
- 2.2. Державні органи Словаччини;

2.3. Адміністрація Уповноваженого Уряду Словацької Республіки у справах ромських громад.

3. Останню категорію в рамках цієї теми представляють реакції гуманітарних громадських організацій. У тому сенсі можемо розрізняти як мінімум дві категорії:

3.1. Реакція громадських організацій в Чехії;

3.2. Реакція громадських організацій в Словаччині.

Початок цілого процесу, який будемо коротко описувати, представляє репортаж чеського журналіста і коментатора Любоша Палати, який вже довго орієнтує свої репортажі, крім іншого, і на ситуацію в Україні (дуже спрощено можемо сказати, що він твердо стоїть на проукраїнських позиціях). Свідченням цього є його репортаж від 3-го березня 2022 р., тобто після вторгнення російських загарбників на територію України, який він опублікував на чеському веб-сайті Dennik.cz під назвою *Шок для словаків. Між біженцями з України є і українські роми* [3]. У цій статті (репортажі) Любош Палата описав тодішню ситуацію на українсько-словацькому кордоні у стосунку до українських ромів.

Дозвольте на цьому місці цитувати декілька речень з цієї статті, які досконало показують сприйняття ромів у Словаччині, а пізніше у Чехії: *„Українські роми не чекали нічого, і як тільки почалася війна, жінки та діти втекли. Проте ромів з України не так тепло приймають у східній Словаччині, як «білих» українців* [3]. Любош Палата далі описує ситуацію в таборі біженців у місті Гуменне, в якому опинилося і немало ромів з України. Голова цього табору, полковник Поухан ромів з України описує однозначно негативно: *«Вони скористалися ситуацією. Це не ті люди, яким безпосередньо загрожує війна. Це прикордонні люди, вони скористалися тим, що ми їм тут готуємо гарячу їжу і вони отримують допомогу з гуманітарної допомоги»*[3].

Стаття Любоша Палати була написана з позицій людини, яка дбає про дотримання основних прав особистості, однак описав вкрай негативне ставлення до ромів з боку представників не тільки словацької громадськості, але і представника словацьких урядових структур. Для журналіста з Чехії це було в актуальній ситуації, як щось незрозуміле.

Реакція словацьких засобів масової інформації прийшла вже наступного дня (4 березня 2022 р.), коли у газеті «Правда» був опублікований репортаж із недалекого прикордонного села Павлівці над Угом, про допомогу українським біженцям-ромам посередництвом дії місцевої Апостольської церкви, яка діє у місцевій ромській громаді, і посередництвом місцевих ромів. Стаття Яни Варгової *У Павловцях допомагають біженцям, яких ніхто не хоче*, по суті представила наратив, який говорить про те, що коли виникає якась проблема з ромами, то цю проблему мають вирішувати ромські або про-ромські організації [4].

Цей наратив поступово почала перебирати і офіційна політика словацького уряду, яка в основному цікавилася ситуацією біженців загалом, а ромів залишила в компетенції адміністрації Уповноваженого Уряду Словацької Республіки у справах ромських громад, яким є на сьогодні Ян Геро.

Про це вже 10 березня 2022 р. писала, наприклад, словацька бульварна газета *Cas.sk* в інформаційній статті *Групи Урядового уповноваженого у справах ромських громад працюють на прикордонних переходах: важлива місія* [5], в

якій дослівно пишеться таке: *«Також на прикордонних переходах з Україною працюють моніторингові групи адміністрації Уповноваженого Уряду Словацької Республіки у справах ромських громад. Їхнє завдання – виявляти кризові ситуації та запобігати подіям, які можуть призвести до нерівного ставлення до українських емігрантів через їх належність до національної меншини. [...] «Наш офіс надає практичну допомогу, яка спрямована в першу чергу на емігрантів, яким легше спілкуватися ромською мовою. Ми допомагаємо їм з перекладом документів, з наданням проживання та транспорту», – сказав Герой. Його офіс також вважає надзвичайно важливим, щоб біженці з уразливих груп отримували своєчасну та правдиву інформацію про можливість знати притулок після прибуття до Словаччини. [...] Управління Уповноваженого Уряду Словацької Республіки у справах ромських громад створило координаційний комітет, членами якого є державні, неурядові організації та церкви»[5].*

Ставлення словацького уряду до цієї справи ставало значно пасивнішим, і детальніше цим ніхто не цікавився (за винятком адміністрації уповноваженого)[6]. Ця пасивність була результатом і того, що переважна частина ромських біженців з України перебувала на території Словаччини доволі коротко. Частина виїхала до інших країн – головним чином до Чехії, Угорщини, але так само до Німеччини тощо – або повернулася назад в Україну.

Інша ситуація була в Чеській республіці, яка для багатьох ромських біженців стала кінцевою державою, або державою, де зупинилися на довший час. Ситуація в Чехії з ромськими біженцями з України була набагато складнішою. У засобах масової інформації досить скоро появились репортажі про ромів, які через відсутність адекватної допомоги залишалися на залізничних станціях Брна чи Праги. Специфіка ромів, крім іншого, полягала ще й в тому, що вони являли собою більші сімейні угруповання (більш чисельні сім'ї), які хотіли бути поселені разом, і частина з них мала, крім українського, і угорський паспорт. Чеський уряд щодо першої специфіки не знав, як швидко реагувати: рішення почали з'являтися аж протягом травня 2022 р., однак дуже скоро появилася реакція в контексті другої специфічної ознаки. Чеський уряд однозначно заявив, що (ромські) біженці з угорським паспортом не мають права на допомогу, бо вони представляють громадян Європейської унії, і ними має займатися в першу чергу уряд Угорщини. Детально про це писали головним чином засоби масової інформації Чехії [7].

Ситуацію з недостойним і важким станом ромських біженців урешті-решт мусили вирішувати чеські громадські організації. У результаті їхніх дій частина ромів була поміщена в різних частинах Чехії, а переважна частина ромських біженців виїхала далі на Захід.

У контексті дій засобів масової інформації інша ситуація була у випадку, коли про стан ромських біженців інформували ромські і проромські медіа. Тут треба однозначно сказати, що їхня роль була не тільки значно позитивна – що в загальному і не дивує, – а й дуже швидка. Абсолютно першим, хто інформував про ситуацію ромів на Україні і на українських кордонах в контексті ромських біженців з України, було ромське веб-телебачення *Gypsy television*, редактор

якого Роберт Гангурбаджо вже 24 лютого 2022 року представив репортаж про ситуацію ромів-біженців з України на українсько-угорському кордоні [8]. Про ситуацію ромських біженців з України дуже позитивно інформувала і ромська редакція Словацького радіо і телебачення, яка принесла декілька репортажів на цю тему [9]. Самостійною темою є інформації від ромського веб-сайту з Чехії *romea.cz*, який уже довгий час систематично інформує про ситуацію ромів, в тому числі і на Україні. Однак аналіз цих інформацій був би вже поза можливостей цієї статті.

1. Čo ruská agresia skutočne znamená pre Slovensko? URL: <https://www.globsec.org/news/coruska-agresia-skutocne-znamenana-pre-slovensko/> (дата звернення: 20.09.2022).
2. Kerekes, D. Na Slovensku prevažuje želanie, aby vojnu vyhralo Rusko. URL: <https://dennik.sk/3008629/na-slovensku-prevazuje-zelanie-aby-vojnu-vyhralo-rusko/?ref=list> (дата звернення: 17.09.2022).
3. Luboš Palata: Šok pro Slováky. Mezi uprchlíky z Ukrajiny jsou i ukrajinští Romové. URL: <https://www.denik.cz/staty-mimo-eu/ukrajina-romove-ukrajinci-uprchlici-slovensko-20220301.html> (дата звернення: 17.09.2022).
5. Jana Vargová: V Pavlovciach pomáhajú utečencom, ktorých nikto nechce. URL: <https://spravy.pravda.sk/regiony/clanok/618919-v-pavlovciach-pomahaju-utecencom-ktorych-nikto-nechce/> (дата звернення: 20.09.2022).
6. Na hraničných priechodoch pracujú tímy splnomocnenca vlády pre rómske komunity: Dôležité poslanie. URL: <https://www.cas.sk/clanok/2654181/na-hranicnych-priechodoch-pracuju-timy-splnomocnenca-vlady-pre-romske-komunity-dolezite-poslanie/> (дата звернення: 20.09.2022).
7. Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. URL: <https://romovia.vlada.gov.sk/pomoc-odidencom-z-ukrajiny/> (дата звернення: 20.09.2022).
8. Romští uprchlíci z Ukrajiny s maďarským pasem. Kde se vzali? Kolik jich v ČR je a mají nárok na nějakou pomoc? URL: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/romsti-uprchlici-z-ukrajiny-s-madarskym-pasem.kde-se-vzali-kolik-jich-v-cr-je-a-maji-narok-na-nejakou-pomoc> (дата звернення: 17.09.2022).
9. Niektorí Rómovia opúšťajú Ukrajinu. Uviazli na maďarskej hranici. URL: https://www.gipsytv.eu/gipsy-television/spravy/slovensko/video-niektor-romovia-opustaju-ukrajinu.-uviazli-na-madarskej-hranici..html?page_id=5772 (дата звернення: 20.09.2022).
10. Dobrý deň, Patria – rómsky. URL: <https://www.rtv.slovensko.sk/televizia/archiv/18567/328196#1182> (дата звернення: 17.09.2022).

Микола Вегеш

УКРАЇНА, ЗАКАРПАТТЯ, УЖГОРОДСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ І РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА (Деякі роздуми про минуле і сучасне нашого краю)

Україна продовжує вести виснажливу національно-визвольну війну з російським агресором, який у 2014 році анексував наш Крим та окупував окремі райони Донецької й Луганської областей. Для багатьох закарпатців ця війна вважалася дещо віддаленою від нашого краю, хоча впродовж 2014–2022 років

чимало наших земляків віддали свої життя, захищаючи українську незалежність. Сотні бійців Збройних Сил України покояться на Пагорбі слави в Ужгороді та цвинтарях багатьох населених пунктів краю. Ми боляче сприйняли звістку про загибель 12 лютого 2015 року в районі м. Дебальцеве нашого земляка, командира розвідувального підрозділу 128-ї окремої Мукачівської гірсько-піхотної бригади майора Віталія Постолакі, більш відомого на фронті під позивним «Апостол». Своє життя за незалежність і державний суверенітет України поклали ужгородець Юрій Біровчак, хустянин Роберт Маслей, виноградівець Золтан Балаж, оноківець Станіслав Кіш, міжгірець Олександр Ігнатишин... На жаль, цей перелік можна продовжувати і продовжувати.

24 лютого 2022 року російський агресор наважився на ще більш страшний і жорстокіший вчинок – почав широкомасштабну агресію проти незалежної України. Потужним ракетним ударом були піддані великі міста України, зокрема й наша столиця. Ось як описала перший день війни українська журналістка Дар'я Бура: «24 лютого о 7 годині ранку задзвонив будильник. Я завжди ставлю його на рано, а потім переводжу ще на годинку. Цього ранку чомусь зайшла в Фейсбук, телефон пікав повідомленнями. Перше, що я побачила – пост Євгенії Подобної: «Україно, переключка! Що де відбувається?». Зайшла в коментарі і не повірила: Запоріжжя – чути винищувачі, Позняки – чути вибухи, Трощина – бахнуло відносно далеко, Біла Церква – чути вибухи, вибухи в районі аеропорту Василькова, Антонов – бахає, Дніпро – чотири вибухи, Київ, Лівобережжя – чути вибухи. В Одесі чути вибухи, Херсонська область – бомблять, в Броварах з 4 ранку чути вибухи, Слов'янськ – з 5 ранку чути вибухи, але далеко, десь Дружківка... Мене почало трусити, розбудила хлопця словами: «Київ обстрілюють і інші міста!». За кілька хвилин у Львові дуже гучно увімкнулася сирена повітряної тривоги. Скільки б я не читала, не думала про тривожні валізи, укриття і підвали – я не знала, куди бігти, що робити, і що означає саме ця повітряна тривога: на нас вже летять, по нам вже стріляють, нас просто попереджають?...» [3, с. 4–5].

У Зверненні до українського народу 24 лютого Президент України Володимир Зеленський чітко і однозначно заявив: «Ми – українці. Ми перебуваємо на своїй землі. Ви – росіяни. Зараз ваші військові розпочали війну. Війну в нашій державі... Нікому не вдасться переконати чи змусити нас, українців, віддати свою свободу, свою незалежність, свій суверенітет... Ми наголошуємо, що не Україна обрала шлях війни... Що робити українцям? Допомогайте національному захисту. Ставайте до лав Збройних Сил України та підрозділів територіальної оборони. Будь-який громадянин із бойовим досвідом буде зараз корисним. Саме від вас і всіх нас залежить, чи вдасться ворогу просунутись далі на територію нашої незалежної держави...» [15, с. 8–10].

На 222-й день широкомасштабного російського вторгнення в Україну можна впевнено стверджувати: по-перше, брутальна агресія і жорстокість таких масштабів зафіксовані вперше після закінчення Другої світової війни, що, безперечно, призведе до нових геополітичних змін в Європі та світі загалом; по-друге, анонсований Кремлем «бліцкриг» цілком провалився, про що свідчать величезні втрати окупаційних російських військ в Україні – понад 60 тис. осіб;

по-третє, уперше з часів Другої світової війни американці пішли на безпрецедентний крок – ухвалили рішення про запровадження ленд-лізу – політики, згідно з якою Сполучені Штати Америки постачають своїм союзникам боєприпаси, техніку, продовольство, стратегічну сировину, включаючи нафтопродукти та матеріальні засоби. Якщо до цього додати, що 40 міністрів оборони країн НАТО і окремих позанатовських країн одноставно підтримали Україну в її справедливій національно-визвольній війні, то висновок напрашується єдиний: росія – це загальне зло, спадкоємниця середньовічної Золотої Орди, яка несе смерть і руйнування не тільки українцям, але й цивілізованому Заходу. Зрозуміло, що цього світ допустити ніяк не може.

Наприкінці 1930-х років Карпатська Україна, проголосивши незалежність, впала жертвою угорсько-гортистського вторгнення, підтриманого Гітлером і Муссоліні. А все почалося з Мюнхенської конференції 29–30 вересня 1938 року, на якій фактично була вирішена доля міжвоєнної Чехословаччини – найдемократичнішої держави тогочасної Європи. І все це відбулося за політики невтручання, «примирення агресора» сильних «світу цього». Це бачили всі, але відкрито засудив угодовську політику власного уряду лише один з найвідоміших державників того часу Вінстон Черчилль: «Ми (Великобританія – Авт.) без війни потерпіли поразку, наслідки якої будемо відчувати дуже довго. Ми пережили страшний етап нашої історії, коли було порушено рівновагу Європи... Не думайте, що це кінець. Це тільки початок розплати. Це тільки перший ковток, перше частування цієї гіркої чаші, яку нам будуть підносити рік за роком» [1, 5, 6]. Яскраво описав наслідки «політики невтручання» славнозвісний Олександр Олесь у своєму безсмертному творі «Європа мовчала»:

«Коли Україна за право життя
З катами боролась, жила і вмирала,
І ждала, хотіла лише співчуття,
Європа мовчала.
Коли Україна в нерівній боротьбі
Вся сходила кров'ю і слізьми стікала
І дружної помочі ждала собі,
Європа мовчала.
Коли Україна в залізнім ярмі
Робила на пана і в ранах орала,
Коли ворушились і скелі німі,
Європа мовчала.
Коли Україна криваві жнива
Зібравши для ката, сама умирала
І з голоду навіть згубила слова,
Європа мовчала.
Коли Україна життя прокляла
І ціла могилою стала,
Як сльози котились і в демона зла,
Європа мовчала».

Перші тижні повномасштабного російського вторгнення в Україну нам дуже нагадували позицію лідерів європейських держав напередодні Другої світової війни. «Масове загальне занепокоєння», «щирі співчуття українцям», заклики до переговорів із кремлівським диктатором... Здавалося, нічого нового у світовій геополітиці. Але, як з'ясувалося, демократичний колективний Захід, урешті-решт, чітко усвідомив усі масштаби і катастрофічні наслідки російської агресії. Перед загрозою знищення опинилися не тільки міста і села України, але й Європа та й світ загалом. Держави, які відстоюють демократичні цінності та ідеали, об'єдналися проти сил абсолютного зла, яке уособлює в собі кремлівський диктатор та його найближче оточення. Завдяки Інтернету сьогодні неможливо приховати тисячі зафіксованих фактів злочинів проти людяності, які здійснюють окупанти на нашій землі: Буча, Гостомель, Ірпінь, Маріуполь, Рубіжне... Світ, хоч із значним запізненням (Грузія – 2008, Крим – 2014, Донбас – 2014–2022), але зрозумів, що несе «русский мир» цивілізованому світу...

А хіба ми цього раніше не знали? Не знали, що собою являє так звана «російська цивілізація», «глибинна російська душа», «російський характер» ... Освічені люди з давніх-давен знали справжню істину і ціну московитам... [16, 19]. Сучасний український дослідник Олександр Палій зібрав докупи висловлювання яскравих постатей світової історії про московитів, які свого часу вкрали від українців назву своєї держави. Наведемо тільки окремі з них. Французький офіцер Жак Маржерет, який на початку XV століття відвідав росію, занотував у щоденнику: «Це найбільш недовірлива і підозрілива нація у світі. Московити грубі та неосвічені, нечемні, брехливі, без віри, без закону, без совісті, заплямовані содомією та незліченними іншими вадами і скотськими пристрастями» [18, с. 165]. Глибокий знавець людських душ французький філософ Дені Дідро ще в 1770-тих роках виніс московитам вирок: «російський народ згнів, не встигнувши дозріти... росіяни з подорожей принесли на свою батьківщину багато поганих ідей тих країн, у яких вони побували, і нічого – з їхньої мудрості; вони привезли всі пороки і не запозичили жодної чесноти. Душа раба підла; він не належить самому собі, тому й не має інтересу дбати про себе і живе в бруді та нечистотах. Це мешканець, який занедбує квартиру, що не йому належить» [18, с. 345]. Сьогодні військові експерти багато говорять про необхідність дотримання правил ведення сучасної війни. Цих правил не звикли дотримуватися росіяни. Можливо, раніше вони з ними рахувались? В українського козацького літописця Самійла Величка є такі рядки: «Тут [в Лубенському монастирі] його [князя Ромодановського] військо знайшло у винному саду заховані скарби багатьох заможних людей і розграбувало їх поміж себе. Те ж зробили з монастирською скарбницею і з усім монастирем узагалі, за винятком однієї тільки Великої церкви... Згадані нечестиві сини дейнеки... напали, за дозволом Ромодановського, на українські містечка та села і без жодної поваги й милосердя шарпали, обдирали й руйнували, не без убивств, і обертали все нанівець...» [18, 245]. Дуже влучну і справедливую оцінку теперішній росії, на наш погляд, дав відомий американський історик російського походження Юрій Фельштинський, який назвав путінський режим мафіозним: «Одна з головних проблем росії – численні комплекси путіна, який намагався

довести, що з росією всі мають рахуватися, як з Америкою. Дуже важко зрозуміти і словами визначити, що саме неправильно в такому підході. Справді, є велика країна росія, найбагатша у світі, якщо мати на увазі корисні копалини, що ховаються в її надрах. Ця країна має ядерну зброю в кількості, достатній, щоб завдати непоправної шкоди всій планеті. Проте більше в цієї країни нічого немає» [25, с. 16].

У 1944 році закарпатські українці ближче познайомилися з новими своїми «визволителями», які принесли з собою власну «культуру» і спосіб життя, що кардинально відрізнялися від того, що сповідували наші батьки і діди. Чи знали мешканці Закарпаття, що таке Радянський Союз? Наша відповідь буде неоднозначною: ті, хто цього бажав, знали. У 1920–1930-х роках Августин Волошин видавав газету «Свобода», яка на своїх шпальтах поміщала численні матеріали про становище українців у СРСР (голодомори 1921, 1932–1933 років, сталінські репресії 1937–1938 років). Чи вірили закарпатці такій інформації? Не завжди. Насправді важко було повірити в цю вершину цинізму, людиноневисті, масових вбивств. Після окупації Закарпаття гортистськими військами в березні 1939 р. тисячі людей нелегально переходили угорсько-радянський кордон, щоб втекти від репресій. Натомість отримували свої три роки таборів за нелегальний перехід кордону, поповнюючи мільйонну армію арештантів ГУЛАГу. До речі, мало хто з них ці три роки ув'язнення пережив. Не до кінця вірив у те, що публікував, і сам Августин Волошин. Августин Штефан, Вікентій Шандор, Юліан Ревай, які неодноразово відвідували помешкання президента Карпатської України в Празі, навесні 1945 р., просили Волошина негайно емігрувати за кордон. Відповідь найвідомішого політика краю минулого століття була чіткою і однозначною: «Я їм нічого поганого не зробив. Я хочу бути із своїм народом». «СМЕРШ» заарештував Августина Волошина – громадянина суверенної держави і етапував до москви, де в Лефортовській тюрмі президент Карпатської України загинув. Ми не знаємо місце, де спочиває вічним сном лідер українців Закарпаття минулого століття... [6].

Про Закарпаття до ХХ століття у світі мало що знали. «Земля без імені» – так метафорично й поетично в минулому відомі письменники й поети називали нинішнє Закарпаття. Сучасний український дослідник Олег Баган справедливо зазначав, що «національне відродження в Закарпатті початку ХІХ ст. ... захлинулося в морі провінційності, вірнопідданства і москвофільства. росія масово тоді скуповувала уми провідних культурників слов'янських країн із тим, щоб зробити з них замість панславистів панмосковітів... Власне доля Закарпаття є яскравим прикладом того, до чого доводили ідеологічні впливи росії на еліти слов'янських народів» [1, с. 96–121, 514–521].

Радикальні зміни в самосвідомості закарпатських українців відбулися в ХХ столітті: утворення Гуцульської республіки, рішення Всеукраїнських зборів 1919 року про возз'єднання краю з Великою Україною, боротьба за надання підкарпатським русинам автономних прав і, врешті-решт, проголошення Карпатської України незалежною державою 14–15 березня 1939 року. Хоча в тих геополітичних умовах цей історичний акт носив більше символічний характер, ніж був наслідком реальної політики, закарпатці гордо заявили перед усім

цивілізованим світом: «Карпатська Україна – складова частина території українського народу. Тому її населення усвідомлює свої обов'язки, що постають перед ним у даний момент не лише стосовно своєї країни, але також стосовно всього українства». Хоча англійський спостерігач Майкл Вінч [8], який у 1939 році перебував на Закарпатті, назвав Карпатську Україну «одноденною державою», сама ідея соборності й незалежності краю надовго залишилася в пам'яті людей, які передавали її з покоління в покоління.

Не випадково через 75 років патріоти Закарпаття відновили Карпатську Січ, яка в березні 1939 року першою в Європі зробила опір фашистським військам. З початком військових дій на сході України, наприкінці травня – на початку червня 2014 року, Олег Куцин організував волонтерську групу зі свободівців, яка почала збирати та доправляти допомогу українським військовим, що несли службу в районі окупованого Слов'янська Донецької області. Допомогали в основному бійцям Національної гвардії і суміжним підрозділам Збройних Сил України. Спочатку волонтерів було всього півтора десятка чоловіків, основу складали хлопці зі Стрия, Закарпаття та Києва. На початку літа 2014 року волонтерами було ухвалено рішення вступити до лав Національної гвардії України. Добровольці пройшли навчання на тренувальній базі в Нових Петрівцях. Було вирішено створити єдиний підрозділ із побратимів-волонтерів, яких на той момент було вже 35 осіб. Так була створена Окрема добровольча чота «Карпатська Січ» 93-ї механізованої бригади Збройних сил України, яка отримала назву на честь однойменної української парамілітарної організації «Карпатська Січ», що існувала на Закарпатті в 1938–1939 роках. Місцем постійної дислокації Окремої зведеної штурмової роти «Карпатська Січ» стала Дніпропетровська область. У жовтні 2014 року «Карпатська Січ» зайняла позиції в селищі Піски та залишалась там до березня 2016 року. За цей час чота стала рототою, взяла участь в обороні Донецького аеропорту, боях за Піски, шахту «Бутовка», Водяне, Опитне, Первомайськ. У березні 2017 року російський слідчий комітет порушив проти Олега Куцина кримінальну справу. І це не дивно, адже, як любив говорити командир: «Ця війна завершиться або в Чопі, або у Владивостоці» [2, 21].

19 червня 2022 року командир 49-го стрілецького батальйону «Карпатська Січ» 93-ї окремої мотострілецької бригади «Холодний Яр» Олег Куцин – Кум загинув під час ворожого обстрілу на Ізюмському напрямку бойових дій. Актуальними продовжують залишатися його роздуми про визвольну місію України: «Ми усвідомлюємо, що зараз вирішується доля Української держави та Нації. Тому йти на фронт необхідно. Ні американські «джавеліни», ні англійські «енлави» за нас цю боротьбу не виграють. Лише ми, українці, здатні подолати ворога, бо ми породили цю імперію і лише ми з допомогою здорового цивілізованого світу здатні її знищити» [2].

На фронтах російсько-української війни героїчну боротьбу проти окупантів веде славнозвісна 128 окрема гірсько-штурмова бригада, яка сформована на Закарпатті. Визнанням вагомого внеску бригади в розгромі окупаційних військ є той факт, що полковники Сергій Шаптала, Сергій Собко і Денис Чаюк удостоєні найвищої державної нагороди – звання Герой України.

Повним кавалером ордена Богдана Хмельницького став наш земляк Юрій Беляков, який очолює одну з бригад ЗСУ. Нещадно громить ворога добровольчий батальйон «Сонечко», який теж заснований на Закарпатті, але його ряди поповнюють воїни з усієї України. Визволяючи Херсонщину, загинув воїн 128-ї бригади аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Іван Пайда. Сьогодні Збройні сили України, завдаючи нищівних поразок військам московських зайд, захищають не тільки власну територію і державний суверенітет, але й виконують роль символічного щита демократичних цінностей від дикої орди, що несе з собою смерть, страждання і руйнацію всього, що досягнуто цивілізацією. Справедливу місію України в цій війні чітко сформулював генерал-майор Герой України Ігор Гордійчук: «Вороги хочуть, аби ми вмерли. Посередині не буде. Тут або перемога, або капітуляція» [13].

У легендарній групі льотчиків, яку на початку повномасштабної війни назвали «Привидом Києва» за їхні атаки на підступах до столиці, був мукачівець Андрій Люташин. Воюючи у складі бригади тактичної авіації, скерував свій підбитий літак на колону ворога, знищивши багато техніки та живої сили окупантів. Указом Президента України від 11 квітня 2022 р. А. Люташин удостоєний звання Героя України (№ 228/2022) посмертно. Кореспондентка «АрміяInfofm» Анастасія Олехнович, яка взяла інтерв'ю в матері героя, донесла до читачів унікальні факти про його життя: «Коли почалась війна, син подзвонив, а я випалила, що вже й сама взяла б у руки автомат, – згадає Людмила Люташина, мати загиблого Героя. – Подумаєш, 71 рік! Андрій заспокоїв: «Не хвилюйся, мамо, у нас на всіх ворогів патронів вистачить» [17]. Андрій Люташин із першого дня війни брав участь у бойових діях у складі бригади тактичної авіації. Саме цих льотчиків за численні успішні повітряні бої та збиті літаки противника назвали збірним найменуванням «Привид Києва». Рідні діляться, що жодних подробиць чоловік не розповідав, лиш непереконливо казав, що «все добре». «Хлопці, будемо жити!» – побратими розповіли, що саме з такими словами Андрій Люташин скерував винищувач на колону окупантів, що сунула на столицю... Перед смертю йому вдалось знищити чимало ворожої техніки та живої сили противника... Андрій знав, що я дуже переживаю за нього, а в мене цукровий діабет, тож не хотів, щоб я хвилювалася – пояснює мати Героя. – Але намагався телефонувати. Мені й неважливо було, що саме він каже, аби почути голос і переконатись, що живий. Я зайвих запитань не ставила, лиш наполягала, аби невістка із онуками перебралась зі столиці до мене. Вони приїхали 7 березня, за день до загибелі Андрія. Тож остання розмова була саме про те, як добрались, як облаштувались. Обговорювали звичайні побутові речі, а вже наступного дня життя назавжди розділилось на щасливе «до» та нестерпне «після» ...

Любов до авіації Андрію Люташину передалась у спадок. Його батько теж був льотчиком, відповідно дитинство майбутній Герой провів на полігонах, серед авіаційної техніки, в атмосфері розмов про небо. Та й мати працювала у штабі. Тому вибір професії для нього був очевидним. – Вчився у Чернігівському військовому училищі, потім служив в Умані. В якийсь момент вирішив попрощатись зі службою, повернутись до цивільного життя, – пригадують побратими. – Вийшов на пенсію, влаштувався на роботу. Але у 2014-му зрозумів,

що потрібен, та знову став на захист країни. Без проблем поновився на службі у складі бригади тактичної авіації, адже фахівці такого рівня завжди потрібні. Проте, що син знову служить та місяці проводить на фронті, батьки дізнались лише через певний час. Пояснив, що не зміг би вчинити інакше, коли країна в небезпеці. Тож, коли із першого дня широкомасштабного вторгнення Андрій одним із перших «пішов у бій», це вже нікого не здивувало...» [17]. 3 жовтня 2022 року поховали полковника Михайла Матюшенка з позивним «Дід», який загинув під час виконання бойового завдання у повітряному бою над Чорним морем. Саме він керував «привидами Києва» [22].

Ужгородський національний університет гордиться своїм професором Федором Шандором, який із зброєю в руках захищає українські землі на харківському напрямку російсько-української війни. Напередодні нападу росії, 23 лютого, Шандор проводив інтелектуальну гру. «Ми багато сперечалися, чи буде війна. Я був упевнений, що ні. Адже логіки у цій війні немає, немає в ній ідеї», – пригадує Федір Шандор у розмові з BBC News Україна. Зізнається, що ця помилкова думка склалася на основі соціологічних досліджень та думок експертів: «Я для себе зробив порівняльний аналіз. Було все: було брязкання зброєю, було залякування, була інформаційна війна, але війни такої... я не припускав. Це безглуздо. Війна – це останній аргумент». Про війну професор дізнався о 6 ранку. Того дня він провів три пари, одна з них – психологія масової поведінки. «Студенти були шоковані, я – також, ми не розмовляли про війну. Навіть традиційну каву з викладачами пили мовчки», – розповідає він. Зізнається, що у перші дні й сам не розумів, що буде далі. Війна вже триває восьмий місяць. Час робити певні висновки. Робить їх і ужгородський професор: «Україна нарешті зварила свій борщ, у якому – закарпатська крумплія, донецька капуста, харківський буряк, маріупольська сіль та ще чимало інших приправ. Але цей борщ справді наше надбання, він український, але ціна такого об'єднання у кольорі борщу... На жаль, крові багато вже пролито заради об'єднання України...» [12].

Кандидат фізико-математичних наук, доцент Українсько-угорського навчального інституту Ужгородського національного університету Віктор Трошкі теж воює у складі Збройних сил України. Він – етнічний угорець, який не проходив строкову військову службу, не мав ні армійського, ні тим більше бойового досвіду. Не перебуваючи в резерві чи запасі, Віктор Бейлович міг і далі спокійно читати лекції студентам чи займатися науковою діяльністю. Про своє рішення стати на захист рідної держави однозначно заявив: «Події останніх днів на Київщині це дуже промовисто ілюструють. Моя бабуся за татом (та, що майже не говорила українською) часто розповідала мені, як червона армія в 1944-му звільняла Закарпаття. І як ставилася до угорців. Було те саме, що ми бачимо у Бучі, Ірпені, Гостомелі та інших населених пунктах – один до одного. Мого дідуся репресували й відправили на Донбас тільки за те, що він був угорцем. Потім, через роки, його реабілітували. Бабуся вже померла, але коли почалася ця війна, я дуже яскраво згадав її розповіді й вирішив зробити все, щоб подібне жахіття знову не докотилося до Закарпаття...» [10].

Цікаві думки про Угорщину й угорців Закарпаття висловив уже згадуваний професор Федір Шандор: «Етнічні угорці не дорівнюють уряду Угорщини. Першими загинули 2 угорці у 2014 році. Зараз теж першим загинув етнічний угорець. Завжди сусідів хочуть розсварити: не «братсьев», а сусідів. Тема Угорщини болюча. Але в них хороша пам'ять, а молоде покоління, яким маніпулюють, часто цю пам'ять не використовує... Угорщину називали щитом Європи від османської навали, від орди. Цю ж місію виконує зараз Україна. У 1956 Угорщина зробила те, що робимо зараз ми. У нас у цих випадках є лиш одна різниця – всі їхні навколишні друзі їх зрадили. Усі ввели війська – Чехословаччина, Румунія, Югославія. Наші друзі нас не зрадили. Просто перші дні оцінювали, чи ми не зрадімо їх, чи не здамо. Угорці мають пам'ятати, що вони теж щит. І про це мають їм нагадувати не українці. Міністерство освіти, вчителі, дідуся-бабусі. Це треба роз'яснити і молодому поколінню» [12].

В Ужгороді вимушено опинилися й науковці в статусі внутрішньо переміщених осіб. Їх, а також інших переселенців, прийняли в Ужгородському національному університеті. Координаторка Волонтеріату нашого вишу Ганна Мелеганіч каже: «Найперше, з чого ми почали, – житло для переселенців. Гуртожитки передусім були готові для поселення. Із третього дня війни, тобто з 26 лютого, ми почали плести маскувальні сітки. І успішно це робимо досі. Виготовили вже понад пів сотні таких. Працюємо за різними напрямками. Збираємо допомогу як для ЗСУ, так і для переселенців». Коли до Ужгорода почало прибувати багато переселенців, у місті заснували «Гастрономічний батальйон Закарпаття». Волонтерка Валерія Попович поділилася думками про пророблену роботу: «Харчувалося по 6 тисяч осіб. Бувало, готували навіть по 6–7 тонн їжі на добу: крім харчування в їдальні, небайдужі роздавали їжу та напої на вокзалах і пунктах пропуску». Студенти і викладачі УжНУ активно долучаються до роботи у волонтерських організаціях «Комітет медичної допомоги Закарпаття» та «Творчі волонтери Ужгорода». Про діяльність останньої випускниця відділення журналістики Юлія Дуб неодноразово заявляла: «Мета – не лише розважити дітей та дорослих, а створити таку атмосферу, аби всі почувалися як вдома, перебуваючи в різних куточках України, та головне – руйнувати стереотипи» [24].

В Ужгородському національному університеті започаткували безкоштовний розмовний курс із української мови, який читає доцентка кафедри української мови філологічного факультету Анастасія Вегеш. «До нас можуть приєднатися люди будь-якого віку, професії, з різним рівнем знання мови, головне – бажання вчитися і твердий намір, – наголошує викладачка. – Основним нашим завданням є подолати мовний бар'єр. Безперечно, усі українці тією чи іншою мірою володіють українською мовою... Через те, що учні нашого курсу більшу частину життя були російськомовними, вони роблять типові помилки. Саме для того, щоб позбутись страху помилитись, ми і зібрались. В основному ми вивчатимемо культуру мовлення, порушення мовних норм: лексичних, орфоепічних, стилістичних, синтаксичних і т. д. Кожний урок буде присвячений певній темі. Сьогодні, наприклад, ми будемо знайомитись і кожен розповідь про себе декілька слів. На основі розповіді будемо виокремлювати помилки, на які

варто звернути увагу. Часто це поширені мовні погіршення, які допускають російськомовні українці, що вирішили перейти на українську. Зізнаюсь, що спочатку були хвилювання: як говорити про мову з людьми, які втікали з-під обстрілів. Але на попередньому занятті ми розмовляли про мову як про елемент державності, і можу відзначити, що всі розуміють наскільки мова є важливою зараз» [23].

Акцент був зроблений на внутрішньо переміщених особах, які проживають у гуртожитках Ужгородського національного університету – наразі їхнє число складає понад 1200 осіб. Ініціативу ужгородських філологів і ректорату високо оцінив проректор Ігор Король: «Це одна з ініціатив, які ми проводимо спільно з департаментом освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської ОДА. Передусім, курси були створені на прохання жителів і адміністрації гуртожитків. Люди усвідомили, що зараз відбуваються незворотні події, і виявили бажання остаточно перейти на українську. Усі вони чудово розуміють українську мову, але щоб почати повсякчас спілкуватися нею, потрібен певний «імпульс» – яким і стануть наші курси. Ми вирішили проводити заняття в гуртожитку №4, адже наразі тут проживає найбільше внутрішньо переміщених осіб – близько 640, але приєднатись до навчання можуть всі. Загальновідомо, що одним із мотивів для нападу російська пропаганда називала «захист російськомовного населення», яке через мову вони також вважали «своїм». І багато людей прийняло для себе правильне рішення відмежуватись від цієї парадигми, вони не хочуть ніяким чином асоціювати себе з «руським міром», який приніс стільки страждань усім українцям» [23].

Після перших тижнів шоку прийшло розуміння, що ця війна – надовго. Тож багато хто прийняв рішення шукати роботу й облаштовуватися в Ужгороді. Але люди стикнулися з проблемою нестачі місць у дитячих садках. А як не маєш де прилаштувати дитину – на роботу не підеш. Для багатьох порятунком стало відкриття в одному з університетських гуртожитків дитячої кімнати, або дитячого простору. Це – гарне відремонтоване приміщення з закупленими сучасними меблями, обладнанням, іграшками та дидактичними матеріалами. І що найважливіше – з професійними педагогами та психологом. Яким, як виявилось, довелося працювати не тільки з дітьми, а й із їхніми батьками... Керівниця відділу міжнародних зв'язків УжНУ Оксана Свеженцева розповідає, що буквально в той же день, коли прийняли рішення шукати спосіб допомоги переселенцям з університетських гуртожитків, побачили оголошення Вишеградського фонду, що він підтримує організації з України, які створюють соціальні можливості для ВПО: «І ми вирішили спробувати реалізувати нашу давню ідею. Описали задум, наша грантова заявка була підтримана. Паралельно домовилися з Волонтаріатом УжНУ, що він буде подаватися на ті гранти, на які не може подаватися університет. Волонтаріат подався на фінансування Карпатського фонду, який працює лише з громадськими організаціями, і частина ресурсів, необхідних для реалізації цього задуму, була залучена з Карпатського фонду. За кошти УжНУ було завершено ремонт кімнати для майбутнього дитячого простору. А ще нам допомогла громадська організація «Неемія», яка привозить діткам водичку, печиво та фрукти. І звичайно, працівники

університету, які приносили з дому іграшки та книжки для дітей. У підсумку буквально за принципом «зі світу – по нитці» ми створили дуже гарну кімнату для дітей у гуртожитку №3» [20].

У привітанні з нагоди відзначення Дня Прапора і Дня Незалежності України ректор Ужгородського національного університету професор Володимир Смоланка справедливо акцентував: «Цьогорічне відзначення наших фундаментальних національних свят відбувається в час важких випробувань, які проходять наша нація і держава у процесі свого історичного становлення. Сотні тисяч наших співвітчизників у кровопролитній війні з росією відстоюють право на існування України як держави, і українців – як етносу. Сотні випускників, студентів, викладачів Ужгородського національного університету пішли на війну боронити Україну, дім, родину. Наш колектив із перших годин війни активно працює на волонтерському фронті. Незалежність в Україні нині має цілком відчутний зміст і реальну, дуже дорогу ціну. За місяці спротиву наш Прапор став символом Української Свободи, незламності, сили духу, яким сьогодні захоплюється увесь світ, символом того, що неможливо перемогти вільних людей у своїй Богом даній країні. Український Прапор – це символ боротьби проти тиранії великодержавного нацизму, жорстокості часів середньовіччя, тотальної брехні, суспільної відсталості та поневолення особистості, символом боротьби Світла з мороком» [9].

Ми, безперечно, переможемо в цій війні, яка для української нації є справедливою і визвольною. Не ми її почали, не ми її спровокували. Навпаки, ми вже перемогли у цій війні. Перемогли ще 24 лютого, коли мільйони українців стали не лише на захист нашої країни, але й закрили своїми грудьми демократичний Захід. Отже, наша війна проти російського агресора є не лише визвольною і справедливою, але й цивілізаційною. Україна та її відчайдушні захисники стали своєрідним брендом для всього світу. Не випадково світлина легендарного українського генерала Валерія Залужного з'явилася на обкладинці престижного журналу «Time» [4], Президенту України Володимирі Зеленському аплодують стоячи як в Європейському парламенті [7], так і в Американському Конгресі [14], а Президент Німеччини розпочинає і завершує свій виступ словами нашого Сергія Жадана [26]. Усе це є доказом визнання заслуг українського народу в боротьбі проти російських поневолювачів – найстрашнішої чуми XXI століття.

1. Баган О. Історіософські есе. Тернопіль: «Крила», 2021. 384 с.
2. Букет Є. Лише українці здатні перемогти імперію зла – слова-заповіт легендарного комбата Олега Куцина. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/21/lyshe-ukrayinczi-zdatni-peremogty-imperiyu-zla-%E2%88%92-slova-zapovit-legendarnogo-kombata-olega-kuczyna/> (дата звернення: 10. 09. 2022).
3. Бура Д., Подобна Є. Лютий лютий 2022. Свідчення про перші дні вторгнення. Харків: Фоліо, 2022. 189 с.
4. Валерій Залужний потрапив на обкладинку журналу «Time». URL: https://zaxid.net/valeriy_zaluzhnyi_potrapiv_na_obkladinku_zhurnalu_time_n1550222 (дата звернення: 30. 09. 2022).

5. Вегеш М. Державотворчі процеси у Карпатській Україні (1938–1939). Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2020. 552 с.
6. Вегеш М., Віднянський С. Августин Волошин / Видання п'яте, доопрацьоване і змінене. Київ: Інститут історії України НАН України – Ужгород: Видавництво ТОВ «РІК-У», 2022. 512 с.
7. Виступ Зеленського: Європарламент аплодує стоячи. URL: <https://konkurent.ua/publication/90071/vistup-zelenskogo-evroparlament-aplodue-stoyachi-video/> (дата звернення: 30. 09. 2022).
8. Вінч М. «Одноденна держава»: свідчення англійського очевидця про події Карпатської України. К.: Темпора, 2012. 348 с.
9. Вітання ректора Володимира Смоланки з Днем Прапора та Днем Незалежності. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/news/z-dnem-prapora-ta-dnem-nezalezhnosti-2022.htm> (дата звернення: 10. 09. 2022).
10. Галас Я. «До війни увялення не мав, як працює артилерія, ніколи навіть автомат в руках не тримав». Історія етнічного угорця, який захищає Україну [Віктор Трошкі]. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/Istoriya-etnichnogo-ugortsa-yakij-zahishchaye-ukrajinu.htm> (дата звернення: 10. 09. 2022).
11. Гарт Д. Як Черчилль врятував цивілізацію. Епічна історія тринадцяти років, які ледь не знищили цивілізований світ / пер. з англ. Я. Губарев. Харків: Вид-во «Ранок»; Фабула, 2019. 336 с.
12. Закарпатці послушали «Діалог про війну» від Федора Шандора. URL: <https://prozahid.com/zakarpatsi-posluchaly-dialoh-pro-vijnu-vid-fedora-shandora-foto/> (дата звернення: 10. 09. 2022).
13. Ігор Гордійчук: «Вороги хочуть, аби ми вмерли. Посередині не буде. Тут або перемога, або капітуляція». URL: https://lb.ua/society/2021/08/19/491734_igor_gordiychuk_vorogi_hochut_abi.html (дата звернення: 30. 09. 2022).
14. Конгрес аплодував стоячи: США почули Зеленського і надають системи ППО. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/165079> (дата звернення: 30. 09. 2022).
15. Місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського. Харків: Фоліо, 2022. 383 с.
16. Москва – Третій Рим. Походження міфу / Упорядник Євген Калюжний. Київ: Смолоскип, 2021. 640 с.
17. Олехнович А. Андрій Люташин скерував палаючий винишувач на колону окупантів, що сунула на столицю. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/08/andrij-lyutashyn-skeruvav-palayuuchuj-vunyshuvach-na-kolonu-okupantiv-shho-sunula-na-stolyczyu/> (дата звернення: 10. 09. 2022).
18. Палій О. (вибір, упорядкування). Збагнути Росію. Свідчення очевидців. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2020. 400 с.
19. Світ про Україну та українців / Упорядник Василь Кирилич. 2-ге вид. зі змінами і доп. Київ: Смолоскип, 2021. 456 с.
20. Світлик Я. Як в УжНУ з допомогою міжнародних партнерів створили гарний простір для дітей переселенців. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/yak-v-uzhnu-z-dopomogoju-mizhnarodnih-partneriv-stvorili.htm> (дата звернення: 10. 09. 2022).
21. Сусол А. Присвоєння командиру «Карпатської Січі» Куцину Олеху Івановичу звання Героя України посмертно. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/159880> (дата звернення: 10. 09. 2022).
22. У Бучі сьогодні поховують керівника «привидів Києва» Михайла Матюшенка, який загинув три місяці тому. URL: <https://www.pb-news.info/2022/10/03/u-buchi-sogodni-rohovayut-kerivnyka-pryvudiv-kyueva-myhajla-matyushenka-yakuj-zagynuv-try-misyaczi-tomu/#> (дата звернення: 04. 10. 2022).

23. Фельцан Г. В УжНУ стартував розмовний курс із української мови для переселенців. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/v-uzhnu-startuvav-rozmovnij-kurs-iz-ukr-movi-dlya-pereselentsiv.htm> (дата звернення: 10. 09. 2022).
24. Фельцан Г. Уже більше 50-ти маскувальних сіток для військових сплетено в УжНУ. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/uzhe-bilshe-50-ti-maskuvalnih-sitok-dlya-vijskovih-splet-v-uzhnu.htm> (дата звернення: 10. 09. 2022).
25. Фельштинський Ю., Попов В. Від Червоного терору до мафіозної держави: спецслужби Росії в боротьбі за світове панування (1917–2036) / Переклад з російської Сергій Громенко. К.: Наш Формат, 2021. 624 с.
26. Штайнмаєр заявив, що Німеччина не визнає псевдореферендуми, і процитував Жадана. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/30/7369823/> (дата звернення: 30. 09. 2022).

УКРАЇНА У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ЗМІНА ГЕОПОЛІТИЧНОГО СТАТУСУ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, ДИПЛОМАТИЧНА, ВІЙСЬКОВА ТА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА

Lukasz Lewkowicz

«AN ALLY FOR DIFFICULT TIMES»: POLAND IN THE FACE OF RUSSIA'S AGGRESSION AGAINST UKRAINE

The Polish authorities have supported Ukraine politically, financially and militarily since the beginning of the Russian aggression. There is a consensus on this issue between the government and the president on the one hand and the opposition on the other hand. Parties that want neutrality or non-involvement on the Ukrainian side are on the margins of the political scene.

On the international level, the Polish government and the president supported Ukraine's application for the status of a candidate for EU membership, which was adopted at the EU summit in Brussels on June 24, 2022. At the Riga summit in June this year, Poland also initiated granting the status of a participating partner for Kiev in as part of the Three Seas Initiative. A certain social phenomenon was the behavior of Polish society in the face of the humanitarian crisis in Ukraine. During the first three months of the Russian invasion of Ukraine, 70% of Poles were involved in helping refugees. The estimated value of private expenditure for this purpose could amount to as much as PLN 10 billion in the analyzed period, i.e. 0.38% of GDP, according to the report of the Polish Economic Institute from July this year. The total value of aid provided to refugees by the authorities and Polish citizens is nearly 1% of Polish GDP. The most popular forms of support were in-kind assistance and money transfers. 59% of the respondents engaged in the purchase of necessary articles, and 53% donated money to refugees. Less frequently used forms of support were assistance in dealing with various types of matters for refugees (20% of respondents) and involvement in voluntary work (17% of respondents). In turn, 7% of respondents declared that they had provided refugees with their own apartment.

The Ukraine Support Trucker research recording military, financial and humanitarian aid from 31 countries around the world (including the EU) has shown that Poland is at the forefront of helping Ukraine. According to data from May 2022, our country provided aid worth 0.45% of its own GDP, which put us in third place after Estonia and Latvia, and ahead of the United States, the largest economy in the world. In August this year. The head of the Chancellery of the Prime Minister, Michał Dworczyk, informed that the value of military equipment donated by Poland to Ukraine exceeded PLN 7 billion. According to the data of the Polish Economic Institute, public expenditure related to guaranteeing refugees access to benefits and social assistance, as well as the possibility of using public services, especially health care and education, will amount to approximately PLN 15.9 billion this year.

As far as social assistance is concerned, the state has played a key role in the most recent period, as it was necessary to include refugees in the socio-state system by enabling access to public and social infrastructure and providing institutional support.

At the next stage – integration – the key will be efficient coordination and mobilization of the potential and resources of various public and social actors. In the coming months, it will be necessary to ensure social cohesion, to eliminate social tensions between the new immigration and Polish society, as well as to enable smooth integration in schools, public institutions, workplaces and wherever there is intense contact between refugees and Polish citizens.

Василь Бусленко

ПІДТРИМКА СЛОВАЧЧИНОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Широкомасштабне військове вторгнення Росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 р. розділило держави на тих, що засуджували відкриту агресію Росії, зайняли нейтральну вичікувальну позицію, відкрито підтримували політику путіна. До перших належить Словаччина. Глава української держави В. Зеленський відзначив, що «словацький народ повною мірою підтримує Україну та громадян нашої держави в боротьбі за свободу й усвідомлює, що це боротьба за нашу спільну свободу та спільні цінності вільної, об'єднаної Європи» [2]. В цьому контексті Словаччина сприяє наданню Україні статусу кандидата на шляху до членства в ЄС та виступає за подальше запровадження економічних санкцій ЄС щодо Росії.

Політичні лідери та впливові політики Словаччини надіслали Україні чіткий сигнал підтримки разом із критикою насильства з боку росії. «Російські імперські амбіції не вище міжнародного права, – заявила президентка Словаччини З. Чапутова після участі у другому саміті Кримської платформи. Словаччина готова продовжувати підтримувати Україну, поки триватиме війна». «Ми завжди підтримували нашого сусіда (Україну) і будемо це робити. Світ підтримує Україну», відзначав прем'єр-міністр Е. Гегер (OĽaNO). Міністр закордонних справ Словаччини І. Корчок (SaS) розкритикував «неспровоковану агресію проти України». Він вважає, що важливо відновити територіальну цілісність України за допомогою всіх її союзників. За його словами «Україна зірвала плани загарбників і бореться за свободу» [1].

Така підтримка виразилася в конкретних площинах, зокрема у формі візитів політичних лідерів держави до України. Так, 8 квітня 2022 р. Прем'єр-міністр Словаччини Е. Гегер зустрівся в Києві з Президентом України В. Зеленським і його українським колегою Д. Шмигалем. Вони разом із президентом Європейської комісії У. фон дер Ляен і головою дипломатії ЄС Ж. Борреллем відвідали м. Бучу та обговорили питання надання допомоги Україні.

31 травня 2022 р. відбувся візит до Києва Президента Словацької Республіки З. Чапутової. Ключовими темами перемовин лідерів стали оборонна та економічна допомога Україні, підтримка надання нашій державі статусу кандидата в члени ЄС, а також посилення санкцій проти Росії. Така співпраця,

на думку Президента України В. Зеленського, будеться на спільному баченні, що надійний мир в Україні та в усій Європі можливий лише на основі повного відновлення територіальної цілісності та поваги до суверенітету нашої держави [2].

Словаччина зробила істотний внесок в обороноздатність України. Зокрема, держава надала Україні систему С-300, обладнання для розмінування. Про це заявив Прем'єр-міністр Е. Гегер під час зустрічі з Президентом України В. Зеленським в квітні 2022 р. [6].

16 лютого 2022 р. уряд Словаччини як відповідь на звернення української сторони про військову допомогу, прийняв рішення про надання Україні двох систем розмінування Вожен 5 та медичних матеріалів на суму 1,7 млн євро. За словами міністра оборони Словаччини Я. Нада (ОЕаНО) «ця допомога Україні, як і всі попередні поставки, будуть відшкодовані Словаччині за рахунок Європейського фонду миру, що є яскравим виразом солідарності Європейського Союзу з Україною» [3].

В середині червня 2022 р. міністр оборони Словаччини Я. Над повідомив, що його країна вже передала Україні чотири гелікоптери Мі-17, один гелікоптер Мі-2, а також боєприпаси для реактивної системи залпового вогню «Град» [7]. Відмітимо, що Словаччина разом з іншими державами і надалі продовжувала постачання зброї незважаючи на погрози Кремля розцінювати такі поставки як військові цілі, що підлягають знищенню.

Словаччина також надавала допомогу українцям, які були змушені тимчасово покинути свої домівки через війну. Станом на травень 2022 р. 78 тисяч українців знайшли прихисток у дружній Словаччині, з них 31 тисяча – діти [2]. Згідно інформації Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки станом на жовтень 2022 р. дозволено в'їзд на територію держави усім громадянам України терміном на 90 днів. В той же час у них є можливість отримати постійний дозвіл на проживання у Словаччині [5].

Важливою і вкрай необхідною стала фінансова допомога Словаччини для біженців з України. З травня 2022 р. матеріальну підтримку біженцям здійснювали такі міжнародні організації як Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Міжнародна організація з міграції (МОМ) і словацький Червоний Хрест за підтримки Міжнародного Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (МФЧХ і ЧП). За чотири місяці, станом на кінець серпня, допомогу отримало близько 29 тис українців [4].

Починаючи із жовтня 2022 р. для людей, які втекли від війни та переїхали жити до Словаччини, змінилося джерело та розмір надання фінансової допомоги. З того часу фінансування перейшло з міжнародного рівня на національний а грошові виплати взяла на себе держава, зокрема Міністерство праці, соціальних справ і сім'ї Словацької Республіки. Окрім того, українці отримували фінансову допомогу в матеріальних потребах для сімей з дітьми, пенсіонерів та людей з обмеженими фізичними можливостями.

Словаччина також активно долучалася до проектів щодо мобілізації європейських держав для допомоги Україні. Одним з них став Братиславський

форум GLOBSEC, який відбувся 2–4 червня 2022 р. у м. Братиславі. Форум зарекомендував себе як провідна платформа в центральноевропейському регіоні та одна з провідних глобальних стратегічних конференцій. З моменту свого заснування він надавав простір як для офіційних, так і для неформальних дискусій, щоб генерувати провідні ідеї щодо викликів нашого часу. Основним тематичним напрямом Братиславського форуму 2022 стала мобілізація підтримки та дій для України та ширшого європейського сусідства. Форум вирізнявся тим, що заохочував до рішучих дій та розробки стратегії для вирішення кризи в Україні. Даний напрям розглядався в більш ширшому контексті пошуку відповідей на питання «Як можна зробити демократії більш стійкими та здатними протистояти авторитарним режимам у розділеному світі?».

Таким чином, військова, гуманітарна, економічна допомога Словаччини, підтримка в наданні нашій державі статусу кандидата в члени ЄС, а також в посиленні санкцій проти росії, свідчать про те, що Україна має надійного союзника. В більш ширшому контексті допомога Словаччини є виявом консолідованої боротьби європейських держав за збереження демократичних цінностей, дотримання норм міжнародного права, побудови нової системи колективної безпеки за умов відкритої агресії.

1. Словацькі політики надіслали меседжі на підтримку України. *Slovak Spectator. Новини зі Словаччини*. 2022. 24 серп. URL: <https://novyny.sme.sk/c/22992678/slovatski-polityky-nadislaly-mesedzhi-pidtrymki-ukrainy.html>: <https://novyny.sme.sk/c/22992678/slovatski-polityky-nadislaly-mesedzhi-pidtrymki-ukrainy.html>
2. Словаччина й надалі надаватиме максимальну безпекову допомогу Україні – Володимир Зеленський за результатами зустрічі із Зузаною Чапутовою у Києві. 31 травня 2022 р. / Президент України. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/slovachchina-j-nadali-nadavatime-maksimalnu-bezpekovu-dopomo-75489> (дата звернення 07.09.2022).
3. Francelová N. Словаччина обговорює подальшу військову допомогу Україні. *Slovak Spectator. Новини зі Словаччини*. 2022. 8 квіт. URL: <https://novyny.sme.sk/c/22880734/slovak-news-in-ukrainian-april-8.html> (дата звернення 17.09.2022) (дата звернення 17.09.2022).
4. Graffyová A. Грошова допомога українцям у Словаччині: нові зміни та вимоги. *Slovak Spectator. Новини зі Словаччини*. 2022. 13 вер. URL: <https://novyny.sme.sk/c/23008083/dopomoha-ukraintsiam-u-slovachchini-zminy-ta-vymohy.html> (дата звернення 15.09.2022).
5. Migračné Informačné Centrum IOM. URL: <https://www.mic.iom.sk/sk/novinky/760-informatsiya-ukrayina.html> (дата звернення 15.09.2022).
6. Slovakia has sent its S-300 air defence system to Ukraine. *Slovak Spectator*. 2022. 8 apr. URL: <https://spectator.sme.sk/c/22881118/slovakia-reportedly-sent-its-s-300-air-defence-system-to-ukraine.html?ref=tab> (дата звернення 17.09.2022)
1. 7. Vojna na Ukrajine: Slovensko darovalo Ukrajinu päť vrtuľníkov *Actuality.sk*. 2022. 16.06. URL: https://www.aktuality.sk/clanok/xpY6xW5/vojna-na-ukrajine-slovensko-darovalo-ukrajine-pat-vrtulnikov/?_ga=2.162588220.102101148.1655367881-162979665.1655367880 (дата звернення 17.09.2022).

ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У ВІДНОШЕННІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ТА ЇХ ПОЛІТИКО- ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ

Війна, яку оголосила Росія Україні під назвою «Спеціальна воєнна операція» стала великим потрясінням для світу, а для найближчих західних сусідів України з Центральноєвропейського регіону особливо відчутною в політико-економічному питанні. Ті процеси, які почала РФ на території України 24 лютого 2022 року безперечно змусили шукати правильну реакцію на них з боку європейських держав. Зокрема, через капіталістичний уклад у світі та пов'язаність всіх держав між собою, перед країнами постало чимало питань у економічній сфері та політичній взаємодії з російською стороною. Стало зрозуміло, що заявка на «Новий світовий порядок» [1] від президента держави-агресора потребує рішучих дій та не залишає багато часу на вибір сторони, до якої ти будеш належати. Дана ситуація безумовно показала слабкі сторони об'єднаної Європи. Велика залежність від російських енергоносіїв продемонструвала неможливість завдати швидкого та болючого удару РФ, проте у XXI столітті війна в центрі Європи для багатьох здавалась скоріше чимось нереальним, ніж серйозною цілком можливою загрозою. Окрім цього, воєнно-політичні процеси таких масштабів із усіма їх складовими дійсно є унікальними та новими у світовій історії. Це доволі важко порівняти із іншими війнами враховуючи усі політико-соціальні аспекти.

Чому ж саме питання наслідків агресії для Центральної Європи та взаємодію між державами з даного регіону та Україною постає важливим? З самого початку війни та по наш час Україна безумовно демонструє силу та характер. ЗСУ з 2014 року через гібридну війну РФ на територіях Донецької та Луганської областей дійсно набули великого досвіду та навичок. Зокрема, співпраця із НАТО та окремими західними державами з високим рівнем військових технологій змогла зробити якісний відбиток на українській армії. Проте, для того, щоб втримати масштабну російську агресію, Україні все одно було би недостатньо всіх тих складових власних ЗС перед переважаючою за кількістю живої сили та техніки Росією. Саме тому ми звертаємося до важливості ведення співпраці у військовому відношенні з тими державами, які би могли допомогти у відсічі агресії. Другим аспектом є економіка. Завдяки наявності чималої кількості корисних копалин на території РФ та їх продажу багатьом країнам світу можна стверджувати і про нерівні економічні можливості з Україною. Навряд чи держава-агресор матиме проблеми забезпечення війни отримуючи з продажу енергоносіїв мільярди прибутки в день [2], коли українська сторона зазнала в перші дні війни руйнування багатьох основних галузей економіки, які наповнювали бюджет в тому числі і фізичним шляхом. Окупація територій, руйнування підприємств та блокування торгівлі з іншими державами вже з перших днів війни без іноземної допомоги скоріш за все просто

обвалили би всю економіку держави. Тому, в розрізі цього актуальність економічної співпраці з іншими державами в період війни є неймовірно високою.

Ведучи мову про країни Центральної Європи, зауважу, що державами, які будуть відображені у даному контексті буде Польща, Угорщина, Румунія та Словаччина. Дані країни чітко належать до Центральноєвропейського регіону та пов'язані кількома спільними факторами. Всі чотири країни мають спільний кордон з Україною та входять до ЄС та НАТО, що є доволі цікавими характеристиками при розкритті суті поставленої тематики.

Польща з самого початку повномасштабної російсько-української війни продемонструвала велику підтримку українській стороні готовністю з самого початку вторгнення приймати біженців та висловленням підтримки у війні [3]. Зокрема, станом на кінець липня Польща витратила близько 1% власного ВВП (5,3 млрд. доларів) на українських біженців, яких сама країна прийняла у кількості більше 2 млн. осіб [4]. З політико-символічного контексту, в умовах страху лідерів різних держав світу відвідувати з офіційними візитами Україну через пряму воєнну загрозу, Президент Республіки Польща Анджей Дуда став першим з 24 лютого іноземним політиком такого рівня, який приїхав до Києва на зустріч із українським Президентом Володимиром Зеленським [5]. Відповіддю на чисельні жести підтримки польської сторони стало відкриття президентом України та Польщі Алеї Сміливості – місця, на якому будуть знаходитись таблички з іменами тих людей, зусиллями яких було надано важливу підтримку Україні у боротьбі з російським вторгненням [6]. Пізніше там була відкрита табличка і колишньому прем'єр-міністру Великої Британії Борису Джонсону. Загалом, Польща стала для України надійним партнером під час війни як у військовому, так і в політичному проявах. За словами керівника канцелярії прем'єр-міністра Польщі, сукупна фінансова допомога Україні з 24 лютого 2022 року склала близько 10 млрд злотих (2,1 млрд євро), з яких 7 млрд – поставлене озброєння [7].

Ще один сусід України із західної сторони – Угорщина, не розділяє польську позицію стосовно російсько-української війни. Ще за два дні до оголошення так званої «спеціальної воєнної операції РФ» прем'єр-міністр Орбан заявив що угорські війська будуть направлені до українського кордону задля безпеки держави [8]. Здавалося б, це не є чіткою ознакою недружніх відносин, проте реакція політичного керівництва на воєнний конфлікт між Росією та Україною зі сторони цієї держави підтвердила зворотнє. Звідси і відмова транзиту зброї для допомоги Україні через свою територію [9], і промови Віктора Орбана у яких він зазначав про істотну провину України у розв'язанні війни через невиконання Мінських угод та неготовність Заходу надати РФ гарантії не вступу України до НАТО [10]. Загалом, окрім певної гуманітарної допомоги українським біженцям від Угорщини не було отримано військової чи економічної. Дана країна взагалі із початком війни практично не висловлюється на рахунок її перебігу чи підтримки певної сторони. Лише в перші дні були проговорені фундаментальні позиції держави стосовно конфлікту, а тепер вони є незмінними і особливо не афішуються. Протягом цього періоду політика Угорщини базується навколо звичного для політичної кон'юнктури питання –

«Чистоти раси та проблеми змішання представників угорської нації із національними меншинами» [11].

Словаччина, практично, за аналогією із Польщею, довго не вагаючись, твердо стала на сторону України. Чого тільки вартує надання оперативної підтримки у фінансовому та логістичному спектрі, а саме 1 млн євро, 12000 боєприпасів калібру 120 мм та 10 млн л дизельного палива [12]. Дана допомога відповідно до розмірів Словаччини, її економічного та військового потенціалу є яскравим підтвердженням зацікавленості держави у відновленні територіальної цілісності України. Окрім цього, підтримка санкцій ЄС проти російської сторони та чисельні заяви щодо категоричного засудження дій держави-агресора від політичного керівництва справляе враження про Словаччину як про надійного союзника України. Так, президентка Словаччини Зузана Чапутова одразу наполягла на притягненні Росії до відповідальності, як єдиної сторони, що винна у розв'язанні воєнних дій на території України, а також на напрацювання механізмів для прийняття України до ЄС [13]. Зокрема, великого значення є ініціатива держави створити спеціальну процедуру входження України до ЄС [14] через специфічність ситуації та постійні бомбардування української території.

Захист державності України розділила також і Румунія. За два дні до початку війни Міністерство оборони Румунії зазначило, що у випадку збройної агресії Росії проти України, вони готові прийняти більше, ніж півмільйона біженців [15], а румунський Уряд з початком війни заявив про надання Україні військової допомоги та готовністю приймати поранених [16]. Загалом, велика культурна відмінність українського та румунського соціуму впливає і на обсяг допомоги та зацікавленості у матеріальній чи духовній підтримці України у боротьбі з російським агресором, тому не дивним є і той факт, що підтримка Румунії в основному була лише на початку війни.

Румунія, Польща, Словаччина та Угорщина, не залежно від ставлення до війни України з Росією, зазнали суттєвих економічних труднощів. В основному, це жорсткі економічні санкції найвпливовіших держав ЄС. У будь-якому випадку, спільність економічних зв'язків у середині ЄС б'є по всіх країнах даного союзу. Угорщина, яка не розривала приязних відносин із РФ, змогла відчути просідання економіки за рахунок того ж самого поступового знецінення євро, до того ж, не допомагаючи матеріально жодній стороні. Польща, як вже зазначалося, віддала 1% власного ВВП на допомогу, заради підтримки біженців з України. Окрім цього, ударом по економіці виступає тотальний розрив економічних зв'язків з росіянами, а також підтримка санкцій. Румунія та Угорщина в контексті даної тематики є досить подібними, а саме в їх відносному нейтралітеті. Румунія підтримує більшість санкцій ЄС, але уряд цієї держави не сильно стурбований воєнними подіями, коли Угорщина дотримується лише невеликої їх кількості та продовжує співпрацювати з Росією. Схожість полягає у культурній віддаленості від української та історичних територіальних претензій. Словаччина активно підтримує Україну та допомагає хоч і тими невеликими ресурсами, враховуючи розмір території та економічний потенціал, але бажання демонструвати протест проти фашизму XXI сторіччя прослідковується дуже

явно. Економічно Словаччина зазнає великих втрат, як і інші держави Європи, проте, спільний Європейський бюджет допомагає мінімізувати негативні наслідки підтримки санкцій проти РФ.

Підсумовуючи, ми можемо виокремити два табори з цих чотирьох держав. Польща та Словаччина в силу культурної та політичної розташованості до України ставляться відповідно та висловлюють свою економічну та політичну підтримку Україні. Чого вартий тільки візит Анджея Дуди в Київ, коли більшість світових лідерів боялися за власну безпеку та заяви президента Словаччини про необхідність створення спеціальних умов вступу до ЄС для України. Угорщина та Румунія віддалені від України через культурно-історичні аспекти, які детермінують політичний вектор держав, тому ставити їх поруч досить логічно. Звичайно, до дрібниць не можна ставити знак «дорівнює» між ними, проте певні закономірності явно простежуються. З чотирьох держав, російська пропаганда спрямована в основному на Польщу, бо вона спрямовує найбільшу допомогу Україні, за нею йде Словаччина та Румунія. Перспективи розвитку міждержавних відносин у світлі російсько-української війни між Україною та чотирма вищезгаданими прогнозовано залишаться на тому ж місці, на якому є і зараз, дотримуючись підтримки існуючого політичного вектору урядів.

1. Толстикова А. Путин заявил о становлении нового мирового порядка [Електронний ресурс] / Анна Толстикова // URA.RU. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://ura.news/news/1052566142>.
2. Луценко Є. За два місяці війни росія заробила €62 млрд від продажу газу, нафти та вугілля, більшість коштів — від країн ЄС [Електронний ресурс] / Євгенія Луценко // Hromadske. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://hromadske.ua/posts/za-dva-misyaci-vijni-rosiya-zarobila-euro62-mlrd-vid-prodazhu-gazu-nafti-ta-vugillya-krayinam-bilshist-koshtiv-vid-krayin-yes>.
3. "Можливо, це була остання зустріч з президентом України": у Дуди прокоментували перебіг війни [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/28/7134880/>.
4. Польща витратила 1% ВВП країни для підтримки українських біженців [Електронний ресурс] // Економічна правда. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/27/689711/>.
5. Анджей Дуда приїхав в Україну та виступить у Раді [Електронний ресурс] // НВ. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/andzhey-duda-prijihav-v-ukrajinu-novini-ukrajini-50244154.html>.
6. Матяш Т. Зеленський і Дуда відкрили Алею сміливості в Києві [Електронний ресурс] / Тетяна Матяш // LB.UA. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/news/2022/08/23/527124_zelenskiy_i_duda_vidkrili_aleyuu.html.
7. В УРЯДІ ПОЛЬЩІ ОЦІНЮЮТЬ ДОПОМОГУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ НА СУМУ 2,1 МЛРД ЄВРО [Електронний ресурс] // FINBALANCE. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://finbalance.com.ua/news/v-uryadi-polshchi-otsinyuyut-obsyahi-dopomohi-ukrani-na-21-mlrd-vro#:..>
8. Угорщина перемищує війська до кордону з Україною [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/22/7134432/>.
9. Угорщина не дозволить транзит летальної зброї для України своєю територією [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/28/7326869>.

10. Орбан про війну Росії проти України. Про що свідчать заяви прем'єра Угорщини? [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/orban-viyuna-rosiya/31966481.html>.
11. Заяви прем'єра Угорщини Орбана про чистоту раси шокували Європу. А ще він говорив про війну в Україні [Електронний ресурс] // ХМАРОЧОС. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/07/27/zayavy-premyera-ugorshhnyu-orbana-prochystotu-rasy-shokovali-yevropu-a-shhe-vin-govoryv-pro-vijnu-v-ukrayini/>.
12. Словаччина відправляє Україні мільйони тонн дизеля, снаряди і гроші [Електронний ресурс] // ТСН. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://tsn.ua/svit/slovachchina-vidpravlyaye-ukrayini-milyoni-tonn-dizelya-snaryadi-i-groshi-1989358.html>.
13. Президентка Словаччини: «за жертви в Україні відповідальність несе Путін» [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-chaputova-ukraina-putin/31726915.html>.
14. Словаччина пропонує створити спеціальну процедуру для приєднання України до ЄС [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/27/7326625/>.
15. DefMin Dincu says Romania could receive over 500,000 refugees in case of conflict in Ukraine [Електронний ресурс] // Agerpress. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.agerpres.ro/english/2022/02/22/defmin-dincu-says-romania-could-receive-over-500-000-refugees-in-case-of-conflict-in-ukraine--869919>.
16. Румунія надасть Україні зброю та готова прийняти поранених [Електронний ресурс] // Radio România Internațional. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://www.ri.ro/uk_uk/%D0%A0%D1%83%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%8F_%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%8E_%D1%82%D0%B0_%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B9%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B8_%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%85-2655736?fbclid=IwAR04B0HyBmOZMz-0k6ALpYY9Msl0WBzwAEe8ed9RKN6zm44kfXsTpKwN0#.Yhs_tJn9oI4.facebook.

Іван Барчій

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Українсько-румунські дипломатичні відносини 01 лютого поточного року відзначили 30-річчя свого існування. Фактично з моменту проголошення незалежності України, відносини двох країн відрізнялися своєю нестабільністю (проблема делімітації морських кордонів виняткової економічної зони та континентального шельфу Чорного моря у районі острова Зміїний, а також претензіями через судноплавний канал Дунай-Чорне море), однак з 2014 року характеризуються зростання підтримки євроінтеграційних прагнень України зі сторони офіційного Бухареста. В умовах розв'язаної повномасштабної війни рф проти України питання безпеки стало особливо важливим напрямком взаємодії між двома державами.

24 лютого 2022 року близько 5 години ранку за київським часом президент росії володимир путін оголосив про військову операцію, спрямовану на «демільтаризацію та денацифікацію України». Цей день ознаменувався початком повномасштабної війни проти України. За лічені хвилини почалися ракетні удари по Україні, в тому числі по Києву. Російські війська вторглися в Україну поблизу Харкова, Херсона, Чернігова та Сум, увійшовши з Росії, Білорусі та окупованого Росією Криму.

Військове вторгнення рф в Україну засудив практично весь цивілізований світ. Румунія відразу виступила з допомогою Україні. Президент країни Клаус Йоганніс заявив на спеціальному засіданні Ради Безпеки країни 24 лютого п. р., що Росія обрала абсолютно незаконний шлях масового військового насильства проти незалежної і суверенної країни. Румунія також відкрила для українських біженців свої кордони. Міністр оборони Румунії Василе Дінку заявив, що країна готова прийняти до 500 тисяч українських біженців. Румунський об'єднаний фонд за підтримки Посольства Румунії в США започаткував Український фонд миру для збору коштів для українських біженців [3].

16 червня 2022 року Президент Румунії, разом із Президентом Франції та главами урядів Німеччини та Італії, особисто відвідав столицю України. Про візит К. Йоганніса в Україні, як зрештою і в Румунії, практично не інформувалося, про нього стало відомо в останній момент. Причому, це пов'язано не з міркуваннями безпеки, адже на противагу про приїзд Еммануеля Макрона, Олафа Шольца та Маріо Драгі хай і без точних дат, але ЗМІ інформували завчасно.

Під час візиту глава румунської держави зазначив, що він приїхав, щоб показати рішучу підтримку й повну солідарність із президентом Володимиром Зеленським та українським народом. За словами Йоганніса, підтримка України у війні з Росією має включати пропозицію статусу кандидата на членство у ЄС. Крім того, під час візиту К. Йоганніс також повідомив, що вже понад 1,3 млн українців перетнули українсько-румунський кордон, рятуючись від російського вторгнення. Водночас, безпосередньо в Румунії понад 2 тисячі українських дітей пішли до школи, а в країні створено 3 тисячі робочих місць спеціально для українців. Окрему увагу президент Румунії звернув на роль його країни в транзиті українських зернових: з початку вторгнення та блокади українських портів Бухарест допоміг експортувати понад 1 млн. тонн зернових з України. Ключову роль в цьому відіграв румунський порт у м. Констанца [4].

Важливим фактором, що визначає позицію Румунії в українській війні, є геополітика, яка передбачає серйозні зміни в балансі сил у Чорноморському регіоні починаючи анексії Криму та його подальшої мілітаризації. кремль офіційно оголосив про великий план модернізації Чорноморського флоту та впроваджує сучасні системи озброєння, які можуть перешкодити входу НАТО в регіон у разі потреби. Румунія, яка відіграє важливу роль серед представників ЄС і НАТО та регіональний лідер в Чорному морі, має протистояти такій радикальній політиці та ревізіонізму [2, 232].

Румунська держава стала активним учасником військових і військово-медичних навчань під егідою НАТО, особливо після початку російсько-

українського конфлікту щодо Кримського півострову та зосередження російських військ біля кордонів України. Румунія виступає лідером із координації регіональних зусиль для розбудови безпекового балансу – а фактично для розробки контрзаходів проти російських провокаційних дій у Чорному морі, таких як створення флотилії НАТО в Чорному морі за участі Румунії, Болгарії та Туреччини [8].

Офіційний Бухарест намагається реалізувати стратегію мінімізації впливу РФ у регіоні, шляхом зменшення імпорту російського газу та заміщення його іншими джерелами енергії. Зазначимо, що К. Йоганніс рішуче підтримує позицію керівництва Євросоюзу в питанні санкцій щодо РФ через війну в Україні та пообіцяв, у разі необхідності, підтримати їх подальше посилення. Позиція Румунії полягала у тому, щоб сприяти продовженню режиму санкцій ЄС щодо РФ поки не відбудеться повне відновлення територіальної цілісності України [7].

Незважаючи на різкі зміни внутрішньополітичної ситуації, для деяких румунських чиновників були характерні публічні заяви щодо відмови визнати анексію Криму та засудження дій Москви в підтримці сепаратистів на Донбасі. Незважаючи на це, українські військові кілька разів проходили лікування в Бухаресті. Поглибилося прикордонне співробітництво, підписано угоду про малий прикордонний рух, продовжує зростати двостороння торгівля. Співпраця між двома країнами зміцнюється, хоча є ще багато невикористаних можливостей і проблем, які необхідно вирішити.

Найскладнішим періодом для відносин на новому етапі став період після ухвалення нового Закону України «Про освіту» у 2017 році, але напругу вдалося послабити завдяки двостороннім консультаціям та цивілізованим роз'ясненням позицій [1, 42].

Зокрема, між країнами підготовлено протокол про співробітництво у галузі освіти між Міністерством освіти та науки України та Міністерством національної освіти Румунії, який має бути урочисто підписаний після закінчення воєнного стану в Україні [5].

Крім того, Президент України В. Зеленський у зверненні до румунського парламенту 04 квітня 2022 року заявив, що тільки ситуація дозволить, він буде вести діалог з офіційним Бухарестом щодо нової всеохоплюючої угоди, яка гарантує абсолютний захист і всебічний розвиток національних меншин – української громади в Румунії та румунської громади в Україні. Таким чином засвідчив, що позиція української влади направлена на шанування та дотримання прав національних меншин країни, та встановлення добросусідських відносин на взаємовигідних умовах [6].

Румунія не є основним гравцем в ЄС і тому не може безпосередньо брати участь у процесі врегулювання військового конфлікту в Україні. Бухарест наполягає на продовженні економічних санкцій ЄС проти Росії. Румунія зробила наступний крок на рівні двосторонніх відносин з Німеччиною: під час двох останніх перемовин президента Румунії із канцлером ФРН головним питанням порядку денного була ситуація в Україні.

Румунія також може використовувати свої особливі відносини з Францією для просування своїх інтересів безпеки в регіоні Східного партнерства.

Офіційний Бухарест також є важливим стратегічним партнером Сполучених Штатів. Сполучені Штати запустили в Румунії наземну систему протиракетної оборони, щоб значно розширити можливості протиракетної оборони НАТО у Причорноморському регіоні.

Стратегічне партнерство між Румунією та Польщею також може бути використане для захисту інтересів безпеки Бухареста в зоні Східного флангу НАТО та посилити безпеку регіону від країни агресора. Дві країни поділяють спільну думку про російський ревізіонізм: близькість до потужних військових баз Росії в Калінінградській області та окупованому Криму.

Стратегія реагування на російську загрозу має визначити, що Румунія може діяти самостійно, а що має діяти разом зі своїми союзниками. Бухарест демонструє дипломатичні ініціативи в НАТО та ЄС і є одним із творців політики НАТО щодо Східної Європи. У той же час, і це для України найважливіше, оскільки Румунія чітко усвідомлює, що, на відміну від деяких інших країн ЄС, російська агресія є історичним викликом не лише Києву, а й усьому європейському порядку.

Для України ж головним завданням є створити такі умови, щоб сучасний етап відносин із Бухарестом не був тимчасовим ситуативним союзом щодо російської загрози, а став початком взаємовигідного і цивілізованого партнерства у стратегічній перспективі. Одним із головних інтересів України є те, щоб Румунія й надалі залишається одним із найрішучіших прихильників західних санкцій проти Росії.

1. Барчій І. Політика Румунії щодо захисту мовних прав румунської меншини в умовах прийняття Закону України «Про освіту». *Європа і політика*. Матеріали науково-практичної конференції «Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті загострення гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин». (м. Ужгород, 3 травня 2018 року). Ужгород, 2018. С. 40–43.
2. Ціватий В. Дипломатичний інструментарій, дипломатія неурядових акторів і регіональні ініціативи Румунії в Чорноморському регіоні (2006–2018 рр.): досвід для України. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Modern Historical and Political Issues: Збірник наукових статей*. Чернівці, 2018. Т. 37–38. С. 228–240.
3. Реакція найближчих до України країн на напад. URL: <http://prismua.org/russian-attack/> (дата звернення: 20.08.2022).
4. Тужанський Д. Перший візит за 7 років: чому президент Румунії Йоганніс приїхав до України. URL: <https://infopost.media/pershij-vizyt-do-kyueva-chomu-prezydent-rumuniyi-jogannis-pidtrymav-ukrayinu/> (дата звернення: 20.08.2022).
5. Володимир Зеленський провів телефонну розмову з Президентом Румунії. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-telefonnu-rozmovu-z-prezidentom-r-72653> (дата звернення: 21.08.2022).
6. Промова Президента України Володимира Зеленського в парламенті Румунії. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-parlamente-74081> (дата звернення: 21.08.2022).
7. Бауер Т. Київ — Бухарест: час партнерського діалогу. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/kyiv-buharestchaspartnerskogo-dialogu>. (дата звернення: 22.08.2022).

8. Despina T. Directiile de actiune adoptate la summitul regional NATO de la Bucuresti. URL: <http://revista22.ro/6024653/directiile-de-actiune-adoptate-la-summitul-regional-nato-de-la-bucuresti-vezideclaratia.html>. (дата звернення: 23.08.2021).

Анастасія Лендєл

УКРАЇНСЬКІ УНІВЕРСИТЕТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КРИЗИ ТА НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ: ЯК УБЕЗПЕЧИТИ ТА РОЗВИНУТИ ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

Вступ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року стало неочікуваним проявом жорстокості у ХХІ столітті, водночас прогнозованим історичним поворотом імперіалістичних амбіцій східного сусіда. За перші сто днів війни російська армія окупувала 20% території країни, знищивши цивільну інфраструктуру на своєму шляху [21]. На сьогоднішній день на українські землі випущено понад 3000 ракет, спрямованих, незважаючи на запевнення агресора, не тільки на військові об'єкти. Міністерство освіти і науки України зібрало численні факти та аргументи, які спростовують це твердження: російські війська руйнують школи та університети, дитсадки та дитячі будинки. Від бомбардувань і обстрілів постраждали 2104 навчальних заклади. З них 215 знищено [1].

Станом на середину серпня найбільше постраждали університети таких регіонів:

- Харківська області (1 об'єкт зруйновано, 19 пошкоджено);
- Донецька області (6 – пошкоджено);
- Запорізька області (4 – знищено);
- Чернігівська області (3 – пошкоджено);
- Миколаївська області (3 – пошкоджено, 2 зруйновано) [3; 11].

Важливо навести приклади того, що відбувається у середовищі університетів на окупованих територіях України. Так, у Мелітополі російські окупаційні війська захопили Таврійський державний агротехнологічний та Мелітопольський педагогічний університети. Про це повідомили 27 травня 2022 року в Запорізькій обласній військовій адміністрації. Згідно з інформацією, цього дня «співробітники Таврійського державного агротехнологічного університету запевнили, що російські військові увірвалися зі зброєю в будівлю університету, те ж саме сталося і в Мелітопольському педуніверситеті. Співробітникам повідомили, що зараз два навчальні заклади об'єднані, а викладачі повинні написати заяву про переведення в об'єднаний «університет» або подати у відставку. Більшість викладачів і студентів не погоджуються на таку співпрацю» [6; 11].

Навіть в умовах повномасштабної війни здобуття освіти учнями шкіл та студентами університетів, інших вищих навчальних закладів є вкрай важливим завданням для суспільства, зокрема у контексті збереження його людського

капіталу. Окрім навчання, школи та університети можуть запропонувати безпечне середовище, регулярний розклад і отримання важливих соціальних послуг, таких як харчування та підтримка психічного здоров'я. Слід відзначити як позитивний – в цих екстремальних умовах – досвід України про те, що після 24 лютого 3,7 мільйона українських учнів мали доступ до онлайн- та дистанційного навчання, незважаючи на «фізичне» закриття шкіл. Це мінімізувало очікувані прогалини у навчанні та, що, можливо, ще більш важливо для підтримки позитивного психологічного стану дітей в умовах війни – зберегло відчуття рутини [31].

Однак довгострокові наслідки конфлікту для доступу та якості освіти все одно викликають занепокоєння. Щоб відремонтувати школи, університети знадобиться багато часу та ресурсів, а багато учнів, студентів та педагогів страждають від стресу та травм, що ускладнює навчання та викладання [31].

Забезпечення функціонування університетів, шкіл, інших навчальних закладів у період воєн, конфліктів та криз є одним із ключових завдань для держави, оскільки ці інституції забезпечують розвиток людського капіталу. І йдеться не лише про фізичну безпеку для учнів, студентів і викладачів та можливість продовжувати навчання, але й про стійкість щодо зовнішнього тиску, який чиниться представниками сторони-агресора. Якщо проаналізувати ситуацію з іншого ракурсу, то збереження людського капіталу під час війни є вагомим фактором для повоєнної відбудови та модернізації країни. Це підкреслює важливість навчання молоді навіть у найскладніші часи, оскільки у такий спосіб здійснюється велика інвестиція в оновлення та розвиток суспільства та держави.

Балканські країни мають досвід вирішення освітніх питань під час і після військово-політичних конфліктів 1990-х років, які об'єднуються поняттям «Югославських воєн». Цікаво спостерігати, як країни Західних Балкан — Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Косово, Македонія, Чорногорія та Сербія — зміцнюють своє партнерство через міжнародні конвенції та освітні завдання, відкидаючи негативні конотації націоналізму, який завдав шкоди їх репутації. На національному та регіональному рівнях освіта виграє від присутності міжнародних інституцій у цих країнах. Європейський Союз є основним гравцем та інтеграційною метою для цих суспільств, встановлюючи орієнтири, до яких потрібно прагнути, незалежно від поточних обставин і темпів розвитку [28]. Наприклад, у Боснії та Герцеговині (БіГ) наслідки конфліктів, навіть через десятиліття після війни, все ще становлять серйозну загрозу для становлення і розвитку цієї нації. Сегментація молодих людей на групи за національністю, релігією чи мовою, неоднакове ставлення до різних спільнот у системі освіти та дискримінація є одними з найбільш помітних [20].

Тому дотримуємося переконання, що досвід балканських країн може бути використаний Україною для вирішення викликів забезпечення ефективності освіти учнівської та студентської молоді, збереження людського капіталу під час війни з росією, зокрема шляхом формування нових інструментів покращення функціонування університетів.

1. Університети в період кризи: досвід та перспективи Західних Балкан

Соціалістична Федеративна Республіка Югославія (з шістьма республіками та двома автономними територіями) і Соціалістична Народна Республіка Албанія були єдиними націями в західній частині балканського регіону аж до 1990 року, що означало функціонування лише двох національних систем вищої освіти. При тім кордон між Югославією та Албанією був закритим у період соціалізму, тому не існувало двосторонньої взаємодії у сфері освіти та наукових досліджень, незважаючи на те, що жодна з країн не була членом соціалістичного блоку навколо Радянського Союзу (кожен представляв різний тип «ревізіонізму» для Москви). Контакти між балканськими державами фактично були відновлені лише після регіональних радикальних перетворень, що розпочалися у 1990 року. [34].

Процеси демократизації на Балканах, зміна міжнародного ландшафту привели до «вкриття» конфліктів, які латентно вже давно існували у середовищі багатонаціональної та штучно створеної Югославії, що, врешті-решт, мало наслідком її розпад та військово-політичний конфлікт між БіГ, Сербією та Хорватією (з квітня 1992 року). Військові дії тривали майже десятиліття і були припинені лише після посередництва та втручання Ради безпеки та миротворчих сил ООН, Сполучених Штатів Америки, інституцій ЄС. Досягнення угоди, яка б задовольнила прагнення боснійських сербів, боснійських хорватів, босняків, їх лідерів виявилось складним завданням [23]. Проте після 1990-х років, сповнених військово-політичними конфліктами, громадськими заворушеннями між сімома новими націями, що сформувалися на території колишньої Югославії, між ними були встановлені нові кордони, в тому числі шенгенський (кордон Республіки Словенії з Хорватією) [34].

Зауважимо, що Словенія є членом ЄС з 2004 року, тому не робила внесок у спільну спадщину розвитку Західних Балкан упродовж перших десятиліть XXI століття, тин більше, що її суспільство значною мірою не ввадає себе приналежним до Балкан. Так само Албанія, з причин, які вже були пояснені вище, не поділяла єдину траєкторію розвитку вищої освіти до 1990 року з сімома іншими країнами регіону. Тим не менше, важливо підкреслити, що колишня соціалістична Югославія була відкритою для країн Заходу, а її освітня система була децентралізованою (через різні мови, освітні та культурні традиції тощо), тому в її національних складових були як подібні, так і досить відмінні елементи [34].

У 1990-х роках із розгортанням регіонального військово-політичного конфлікту на території держав колишньої Югославії спостерігався занепад вищої освіти. Студенти та викладачі зазнавали жахів війни, вимушену міграцію та інші кризові ситуації: як результат, відбувся значний «витік мізків» в інші європейські країни. В декількох випадках університети були розділені за національною ознакою, особливо в Боснії та Герцеговині. Іноді один університет ділився на два, як у випадку з Сараєвським і Мостарським університетами. У Косово в місті Мітровиця тимчасово було створено Сербський університет Приштини та Приштинський університет з албанською мовою навчання. У 1991 році

Університет Тирани також був розділений, хоча й через зовсім інші причини. Цей освітній розкол сприймався як доконаний факт; головний виклик полягав у тому, як забезпечити доступ до вищої освіти зростаючої кількості молодих людей, зберігаючи достатньо високий рівень викладання. Якщо врахувати, що на деяких територіях академічна діяльність була припинена на тривалий час – співробітники були переміщені, а обладнання знищено – реалізувати це завдання було достатньо складно. В умовах ведення військових дій, розростання міжнародних конфліктів для освітнього процесу в університетах склалися екстремальні умови; моральний опір іншій етнічній спільноті, її управлінським інститутам був більш важливий аніж процеси викладання і навчання. Наприклад, косовські албанці продовжували керувати «паралельною системою освіти» у власних домівках аж до 1999–2000 навчального року після того, як на початку десятиліття ними не були сприйняті примусові освітні реформи, запроваджені сербською більшістю [33].

Якщо узагальнити дані з різних країн, то можна визначити загальні негативні чинники розвитку освітніх систем суспільств Західних Балкан у період 1990-2000-х років, а саме:

- сильний націоналістичний і політичний вплив на освіту;
- недостатня увага до освітніх потреб представників інших країн і культур, зокрема ромської спільноти (1 з 4 ромів неписьменний);
- наголос на цінностях етнічної (сербської, боснійської чи хорватської) культури на протигагу іншим. На відміну від офіційної статистики, яка свідчила про рівень неписьменності в 4-5 %, за неофіційними даними не вміли читати та писати 14% осіб старше 10 років. Приблизно 80 % з них були жінками;
- низький рейтинг освіти у глобальному вимірі (Сербія зайняла 33 і 37 місце з 41 країни в PISA 2003);
- низький відсоток населення (від 10 до 14 %), які відвідували університети;
- сильний вплив традиційного процесу навчання;
- недостатні інвестиції в освіту;
- неспроможність закладів освіти впоратися з новими освітніми політиками;
- сегрегація дітей (з особливими потребами, діти ромів та інших меншин) [20].

Зміна законодавства, забезпечення достатніми фінансами, контроль якості та управління університетами були основними проблемами, які необхідно було вирішити на початковому етапі освітніх реформ. Їх реалізації сприяли Європейська асоціація університетів, а також факт залучення до Болонського процесу [33]. У кількох країнах, зокрема у Боснії та Герцеговині, Косово, Македонії, Чорногорії, запровадження нового освітнього законодавства було відкладено на десятиліття через складні умови воєнного часу. Лише Словенії, яка уникла збройного конфлікту, пощастило вирішити деякі концептуальні питання вже на цьому етапі. Ці виклики включали оптимізацію фрагментованої університетської системи та слабкої центральної адміністрації, якість акредитації та оцінки навчальних закладів, їх інтернаціоналізацію та європеїзацію [34].

Стратегічне планування та забезпечення якості – це дві концепції, які можна використовувати для пояснення та аналізу управлінських актів, які

складають сутність Болонського процесу на європейському рівні [19]. Головними його цілями є покращення привабливості та конкурентоспроможності європейських вищих навчальних закладів та підвищення здатності до працевлаштування їх випускників [32].

Для цього потрібно:

- впровадження системи еквівалентних освітніх ступенів, яка, як правило, базуватиметься на двох циклах у більш конкретних і практичних термінах. Мова йде про ступені бакалавра/магістра;
- створення кредитно-трансферної системи ECTS, для полегшення мобільності; сприяння їй шляхом усунення управлінських бар'єрів, зокрема для визнання результатів навчання та здобутих кредитів;
- сприяння європейському співробітництву у сфері забезпечення якості освіти з метою розробки порівнянних критеріїв і методологій;
- просування необхідного європейського виміру у вищій освіті, що стосується широкого спектру показників та інтегрованих програм навчання, навчання та досліджень [32].

Порівняння Болонського процесу у країнах Західних Балкан та в Україні з подальшою розробкою рекомендацій є недоречним, оскільки Україна є повноправним учасником цього процесу з 2005 року [12]. У цій статті приділено увагу окремим моментам, які є найбільш актуальними для університетської освіти України саме на даному етапі російсько-української війни.

1.1 Утвердження академічної свободи та незалежності

Включення положення про академічну свободу та/або автономію університетів до конституцій нових незалежних країн регіону Західних Балкан було однією із найбільш очевидних структурних перетворень після політичних змін у 1990–1991 роках. Ці дві ідеї були новими в юридичному та політичному сенсі. Проте різноманітні обставини в нових незалежних країнах призвели до формування до ще більш помітних відмінностей між реформованими системами освіти. Крім того «боротьба за автономію університетів» в деяких країнах тривала упродовж усього десятиліття. Наприклад, у 1998 році уряд Слободана Мілошевича прийняв новий закон про вищу освіту, який зустрів безпрецедентний опір з боку студентів і викладачів [35].

У країнах регіону уряди все ще несуть відповідальність за фінансування університетів і відіграють важливу роль у розподілі ресурсів. Регулювання держави застосовується навіть для визначення рівня оплати праці викладачів, квот для зарахування студентів. Враховуючи це середовище, місцеві академічні спільноти закликали до реформ, здебільшого зосереджених на посиленні інституційної автономії університетів та виведенні їх з-під прямого державного контролю, підвищенні стандартів навчання та продуктивності в дослідницькому секторі, а також інтеграції та професіоналізації університетського управління [10].

Після проведення реформ всередині 2000-х років вимоги до вищих навчальних закладів почали відповідати стандартам підзвітності, ефективності,

включно досліджень (генерування знань), викладання (розповсюдження знань) та їх суспільної ролі (залучення до соціально значущих знань). Це відповідало європейському освітньому законодавству щодо управління людськими ресурсами в академічному секторі, зокрема щодо надання університетам більшої відповідальності за якість академічного персоналу [26].

У Хорватії вищі навчальні заклади можуть керувати своїми людськими ресурсами відповідно до чітко визначених національних правил. Метою національної Стратегії освіти, науки і технологій є підвищення ефективності управління університетів. Однією з рекомендацій експертів щодо подальшого вдосконалення управління людськими ресурсами у вищій освіті Хорватії є формування дієвих систем управління в академічному середовищі [26]. Академічна свобода, індивідуальність та ідентичність усього академічного персоналу, включно докторантів, асистентів, досвідчених дослідників, викладачів, керівників наукових проєктів і деканів, повинні бути захищені у такий спосіб, щоб стимулювати зростання професійності та креативності академічної спільноти.

2.2 Роль програм ЄС у посткризових освітніх системах Західних Балкан

Іншим важливим моментом для порівняння України із Західними Балканами є ініціативи та інвестиції ЄС, роль яких у розвитку освіти та формуванні людського капіталу зростає з отриманням у червні 2022 року статусу кандидата на вступ до цього наднаціонального утворення. Оскільки ініціативи ЄС розроблені для сприяння міжнародній інституційній співпраці, вони мають вирішальне значення для розвитку багатьох різних організацій. Ці проєкти можуть бути втілені у сферах культури, охорони здоров'я, наукових досліджень. Однак розвиток більш різноманітної, об'єднаної та конкурентоспроможної Європи в усіх сферах людської діяльності залежить насамперед від освіти. Зокрема середньострокова мета ЄС — сприяти та підтримувати стійке зростання — значною мірою залежить від закладів вищої освіти, зокрема університетів. Однак щоб зробити освіту каталізатором зростання, необхідними є постійні та значні інвестиції держави, власне ЄС, приватного сектору в її інфраструктуру та академічний капітал.

Слід підкреслити, що проєкти ЄС мали значний вплив на загальний розвиток фінансової та освітньої систем у Західних Балканах [17]. Зокрема для підтримки регіону застосовувалися ресурси багатьох програм, зокрема «Молодь в дії», «Навчання впродовж життя», Erasmus+, Темпус, Альфа, Едулінк [17].

Підтримуючи формування спільної політики та ініціатив у сфері освіти та навчання, програми фінансування ЄС просувають реформи, ухвалені на європейському рівні, до національного масштабу. Зокрема великі ресурси надаються через Програму навчання впродовж життя, основною метою якої є сприяння трансформації суспільств у передові спільноти, засновані на знаннях [17].

Слід зазначити, що випускникам університетів часто важко знайти роботу через відсутність практичного досвіду та належних консультацій з побудови

кар'єри. Дефіцит програм підтримки підприємництва є ще одним бар'єром, через який молодь не наважується започатковувати власний бізнес [16].

Починаючи з 2000-х років, у партнерстві з Міжнародною організацією праці та Європейським навчальним фондом були започатковані ініціативи сприяння розвитку людського капіталу, зорема молоді. Були реалізовані так звані «флагманські» програми, в рамках яких усім молодим людям пропонувалися опції високоякісної роботи, продовження освіти, учнівства або стажування протягом чотирьох місяців після того, як вони набули статус безробітних або завершили формальну освіту. Флагманська ініціатива базується на перевіреному досвіді іншої успішної програми ЄС, а саме «Гарантії молоді» [8]. Запропоновано чотири фази реалізації програми, кожна з яких може бути корисною для молоді, зокрема тієї, що завершує навчання в університетах:

- *Фаза 1* передбачає формування стратегії реалізації за допомогою важливих зацікавлених сторін;
- *Фаза 2* передбачає здійснення попередньої роботи, необхідної для формування кадрового потенціалу та розвитку інфраструктури.
- *Фаза 3* розглядається як пробна фаза впровадження.
- *Фаза 4* є етапом власне впровадження політики.

Враховуючи високий рівень безробіття серед університетської молоді у регіоні, метою означеної вище програми є вирішення проблем, які зустрічає ця соціальна група на ринку праці, а також ті молоді люди, які здобувають професійну освіту [8]. Очікується, що реалізація ініціативи призведе до загального покращення на ринку праці для молоді та посилить її економічну інтеграцію.

Таким чином, досвід країн Західних Балкан щодо використання ресурсів фондів, програм, ініціатив ЄС для підтримки академічних спільнот і університетської молоді може стати корисним прикладом і орієнтиром для України для покращення якості системи вищої освіти.

2.3 Запобігання «відтоку мізків» і забезпечення людського капіталу

Балканські країни разом з Україною останнім часом були основними постачальниками людських ресурсів, зокрема молоді, на європейський ринок праці. Як показують дослідження, багато лікарів та інших медичних працівників також прагнуть переїхати за межі регіону, додатково до викладачів, вчителів та студентів, міграція яких є теж суттєвою [29]. Загроза «відтоку мізків» стає згубною для майбутнього України: за даними Організації Об'єднаних Націй (далі — ООН) з моменту вторгнення Росії в Україну щонайменше 12 мільйонів людей покинули свої домівки. Станом на 4 липня в ЄС зареєстровано понад 5,2 мільйона українських біженців. Понад 3,5 мільйона осіб подали запити на тимчасове проживання за кордоном [9]. Ця реальність повторює відповідне досвід Західних Балкан: у 1990-х роках внаслідок конфліктів і складних політичних та економічних умов у колишніх державах Югославії відбувся значний відтік високоосвічених людей. Ця тенденція не була призупинена і на початку наступного десятиліття, зокрема найвищий відсоток еміграції молоді

був помітним у Боснії та Герцеговині [24]. Таким чином, ЄС був вимушений разом з урядами балканських держав, інших країн-членів співтовариств шукати варіанти, яким чином мінімізувати негативні наслідки міграції або ж, принаймні, надати їй «маятникового» характеру [15].

Наприклад, Всесвітня університетська служба в Австрії запропонувала програму «Brain Gain» щодо використання потенціалу діаспори для усунення недоліків у дослідницькому та навчальному середовищі «материнських держав». Програма була розроблена для тимчасового повернення експертів з колишньої Югославії для навчання та викладання в регіоні. Ініціатива була профінансована урядом Австрії та реалізована в чотирьох країнах Західних Балкан у період 2002-2011 років, а саме: у БіГ, Косово, Черногорії та Сербії. Це дало змогу провести понад 600 гостьових лекцій науковців, які залишили територію регіону упродовж попереднього десятиліття. Зокрема, Австрія уповноважила факультети та університети в цих державах запросити викладачів або експертів з різних сфер як запрошених лекторів на період від одного до трьох тижнів. Під час останнього етапу програми, який тривав з 2007 по 2011 рік, було додано новий сегмент діяльності: мова йде про тривалий термін перебування (один семестр), який включав також наставництво та дослідницьку діяльність [27].

Опитування, проведене опісля Всесвітньою університетською службою в Австрії, демонструє, що запрошені спікери мали позитивний вплив не лише на покращення якості освіти, але й на розширення міжнародної співпраці університетів. Результати також демонструють ефективність застосованої технології, а саме продовження та розширення співпраці між приймаючими установами та мігрантами. Є очевидним великий інноваційний та управлінський потенціал діаспори для покращення сектору вищої освіти в країнах Західних Балкан. Такі ініціативи можуть бути прикладом для України, адже вочевидь багато високопрофесійних представників академічної спільноти під час і після завершення російсько-української війни залишаться працювати в країнах ЄС.

3. Україна: запозичення досвіду та розбудова європейської системи освіти в умовах війни

Почнемо з того, що в цей кризовий період війни з росією Україна має деякі переваги перед балканськими країнами. Головна з них – це набуття статусу кандидата в ЄС вже в перші місяці війни, збільшенні інвестицій та наданні можливостей українським університетам щодо отримання грантів, стипендій, налагодження обмінів та співпраці. Водночас ці переваги нівелюються руйнуваннями освітньої та дослідницької інфраструктури у результаті агресивних дій російської федерації. Ще більших втрат зазнає людський потенціал внаслідок міграції чи загрози життю.

По-друге, ще одним інструментом, який Україна може застосувати в умовах війни, на відміну від балканських країн у 1990-х роках, є онлайн-освіта. Ця технологія набула статусу дієвої альтернативи так званому «живому навчанню» під час пандемії COVID-19 у 2020-2021 роках. Після повномасштабного вторгнення російської армії в Україну у лютому 2022 року

Міністерство освіти і науки України рекомендувало навчальним закладам оголосити канікули на два тижні для забезпечення працівників, учнів та студентів та переформатування діяльності в умовах воєнних дій та евакуації. Вже у березні організація навчання із використанням дистанційної або змішаної форм навчання відбулася у регіонах, де були відсутніми активні бойові дії. До навчання за місцем тимчасового проживання були включені діти та студенти, які були евакуйовані з небезпечних зон. Водночас у освітніх закладах, які потрапили під російську окупацію або були розташовані недалеко від лінії військових зіткнень за можливості теж здійснювався освітній процес, однак, без сумніву, виключно у форматі онлайн-навчання [5].

Ця технологія, незважаючи на її безсумнівні переваги, виявила в ряд недоліків в умовах війни: у деяких регіонах нестійким був Інтернет зв'язок, багато учнів могли для навчання використовувати лише смартфони батьків [18]. Попри велику користь, онлайн-навчання має інший масштабний недолік в умовах війни: через постійну небезпеку ракетних обстрілів вся територія України є місцем, де не можна стовідсотково гарантувати безпеку У 2022-2023 навчальному році профільне міністерство України рекомендувало органам влади, закладам освіти враховувати безпекову ситуацію та проводити лекції виключно в дистанційному форматі в зоні бойових дій та на тимчасово окупованих територіях. Університети, які розташовані у відносно безпечних регіонах і можуть надати викладачам та студентам укриття під час повітряних тривог, можуть організувати навчальний процес за змішаною або очною формами навчання [4].

Важливо визнати, що вирішення інституційних питань у період війни є складним викликом для університетів, адже головним пріоритетом є забезпечення безпеки студентів та викладачів. Також варто проаналізувати інші завдання, які українським закладам освіти потрібно вирішувати в умовах повномасштабної війни.

3.1 Захист української освіти під час російської агресії

Для захисту освітнього потенціалу та процесу в Україні необхідно, насамперед, здійснити ряд кроків у міжнародно-правовому вимірі. По-перше, потрібно зафіксувати факт нанесення росією ракетних ударів, інших обстрілів боєприписами будівель шкіл, університетів, інших освітніх закладів, їх захоплення для використання з військовою метою. Вже факт окупації певної території означає створення загроз для викладачів, вчителів, студентів та учнів.

По-друге, Декларація про безпечні школи є міждержавним політичним зобов'язанням щодо захисту учнів, вчителів, шкіл та університетів під час збройних конфліктів. Зауважимо, що Україна досягнула до цього міжнародно-правового акту ще у 2019 році, на відміну від росії, яка не взяла на себе юридичні зобов'язання. Україна доклала значних зусиль для виконання своїх зобов'язань, зокрема запровадила дистанційне навчання для забезпечення працівників та учнів і студентів, надала інформацію про атаки на освітню інфраструктуру.

По-третє, росіяк як окупант має бути притягнута до відповідальності за створення загроз для життя учасників освітнього процесу, руйнування інфраструктури. Національні уряди, ООН, інші міжнародні організації повинні заохочувати ініціативи щодо збору переконливих доказів нападів на навчальні заклади, а також послідовно переслідувати представників агресора у неупереджених національних або міжнародних судах, а також допомагати жертвам нападів.

Нарешті, не очікуючи на завершення активної фази війни, уряду України потрібні почати акумулювати кошти з міжнародних джерел для відновлення закладів, які були зруйновані чи пошкоджені російською федерацією [31].

3.2 Переймання досвіду балканських країн: удосконалення освіти в кризовий та посткризовий період

Балканські країни можуть запропонувати Україні досвід відновлення після Югославських воєн, зокрема щодо вдосконалення освітніх систем. Можна виділити три аспекти, реалізація яких у Західних Балканах може слугувати прикладом для України: утвердження академічної свободи та незалежності, розуміння ролі європейських ініціатив та започаткування програм для обмеження масового «відтоку мізків».

По-перше, на стан академічних свобод в Україні впливає тривале перебування значної частини українських земель у складі Російської імперії та Радянського Союзу. Багаторічний ідеологічний диктат в освіті та науці привів у 1990-х роках до так званого «постколоніального стану», який не сприймав філософію академічної свободи [25]. Університети мають бути місцем комунікації та креативності інтелектуалів, які є провідниками у сфері деколонізацію суспільства, водночас просуваючи свободу слова, дослідження, викладання, навчання та управління. Це сприятиме формуванню суспільства, яке є відкритим, інклюзивним та стійким [22]. Російське вторгнення дало потужний поштовх для відходу від старих постколоніальних практик та руху у демократичному напрямку. Використання досвіду управління людськими ресурсами Хорватії, забезпечення у цій країні академічної незалежності та ефективного управління освітою може бути достатньо корисним для України.

По-друге, з отриманням статусу кандидата в ЄС Україна отримує суттєві переваги, зокрема щодо вільного руху людей, товарів, послуг і грошей, отримуючи доступ до ринку з 450 мільйонами споживачів [30]. Це робить інвестиції в Україну більш вигідними, що також пов'язано із функціонуванням освітнього сектору. Вже у 2022 році зростає кількість програм, які пропонуються українським студентам і викладачам у сфері навчання, досліджень і інновацій, а також щодо підтримки викладачів і українських студентів, які навчаються за кордоном [14]. Ознайомлення з досвідом балканських країн, тісна співпраця з ЄС для вирішення найнагальніших освітніх проблем можуть змінити ситуацію та сприяти збереженню та розвитку людського капіталу, формування більш стійкої системи освіти.

Нарешті, питання масового «відтоку мізків» є одним із болючих наслідків війни в Україні. Опитування, проведене в червні Erasmus Student Network серед 528 українських студентів, які перебувають за обміном в країнах ЄС, виявило, що 41 % респондентів планують припинити навчання в Україні, 37 % опитаних ще не визначилися з майбутнім [13]. Показово, що багато європейських, національних ініціатив, починаючи з літа 2022 року спрямовані на створення передумов для повернення студентів та викладачів в Україну, якщо їм будуть надані безпечні місця для проживання та роботи. Багато міжнародних організацій дотримується позиції, що молоді люди та академічна спільнота мають вирішальне значення для відновлення націй після конфлікту. Щоб повернути таланти в Україну, зусилля з реконструкції та розвитку освіти будуть мати вирішальне значення [13]. Гадаємо, що оскільки Всесвітня університетська служба Австрії створила у 2000-х роках ефективну програму для балканських країн, розробка подібної практики для попередження «відтоку мізків» або ж використання їх потенціалу є реальним завданням і для донорів України.

3.3 Відновлення та розвиток людського капіталу: загальні рекомендації

Україна має значні резерви для відновлення людського капіталу. Ці заходи мають охоплювати дві площини, тісно пов'язані між собою та спрямовані на створення сприятливого середовища для університетської освіти. Перша – це повернення громадян України на батьківщину, за умови формування безпечних та гідних умов для проживання та роботи чи здобуття освіти, а друга – побудова ефективної системи формування та розвитку людського капіталу всередині країни [2]. Ці пріоритети можна реалізувати за допомогою комплексу заходів.

1. Реформування системи загальної середньої освіти, яке має базуватися на створенні сприятливого середовища для розвитку талантів у країні, посиленні технічної складової освітнього процесу, забезпеченні рівних умов навчання в місті та селі, використанні кращих світові практики Організації. Впровадження програм цифрової безпеки та гігієни в навчальний процес має бути ознакою часу.

2. Зменшення кількості закладів вищої освіти і натомість формування потужних університетських центрів із сучасним обладнанням, інтегрованих у бізнес-середовище. Державна політика у цій сфері має бути спрямована на створення сприятливого наукового середовища для вітчизняних та іноземних інвестицій. Розширення науково-дослідних проєктів та програм обміну досвідом, підвищення кваліфікації викладачів у закордонних університетах.

3. Важливим напрямком має стати державна програма формування та розвитку цифрової культури в Україні. Така програма має передбачати формування засад, принципів, цінностей національної цифрової культури, механізмів реалізації її серед населення всіх вікових груп, відповідних джерел фінансування. Складовою такої програми має стати впровадження відповідних курсів і дисциплін у навчальних закладах.

1. 132-й день повномасштабної війни в Україні [Електронний ресурс]. Донецький національний університет імені Василя Стуса. 2022. <http://library.donnu.edu.ua/node/554>
2. Залознова Ю. С., Азьмук Н. А. (2022). Людський капітал в умовах війни: втрати і здобутки. *Економіка Та Суспільство*. 2022. Вип. 38.
3. Здоровило Т. Окупанти нанесли ракетний удар по спорткомплексу в Харкові, фото [Електронний ресурс]. Україна молода. 2022. <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/167353>
4. Міністерство Освіти і Науки України [Електронний ресурс]. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. 2022. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rekomendacij-shodo-vprovadzheniya-zmishanogo-navchannya-u-zakladah-fahovoyi-pereadvishoyi-ta-vishoyi-osviti>
5. Соколова Ю. Два варіанти: в Міносвіті розповіли, як організують навчальний процес під час війни [Електронний ресурс]. ФАКТИ ICTV. 2022. <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220309-dva-varianty-v-minosvity-rozpozvily-yak-organizuyut-navchalnyj-proces-pid-chas-vijny/>
6. Украина, И. Вища освіта в окупації: що відбувається з університетами в Мелітополі та Бердянську [Електронний ресурс]. Інформатор UA. 2022. <https://informer.ua/uk/vishcha-osvita-v-okupaciji-shcho-vidbuvaetsya-z-universitetami-v-melitopoli-ta-berdyansku>
7. Altbach P. G. Academic freedom in a global context: 21st century challenges. The NEA 2007 Almanac of Higher Education, 2007. P. 49-56.
8. Bartlett, W., Bonomi, M., & Uvalic, M. The Economic and Investment Plan for the Western Balkans: assessing the possible economic, social and environmental impact of the proposed Flagship projects. European Parliament, 2022.
9. BBC News. How many Ukrainian refugees are there and where have they gone? [Електронний ресурс]. 2022. <https://www.bbc.com/news/world-60555472>
10. Brajkovic L. Higher education in Western Balkans: Recent trends and challenges. International Higher Education, 2016. Issue 87, P. 27-29.
11. Burman A. Ukrainian military asserts 'terrorist' Russia destroyed two universities in Mykolaiv [Електронний ресурс]. Republic World. 2022. <https://www.republicworld.com/world-news/russia-ukraine-crisis/ukrainian-military-asserts-terrorist-russia-destroyed-two-universities-in-mykolaiv-articleshow.html>
12. EHEA (European Higher Education Area and Bologna Process) [Електронний ресурс]. European Higher Education Area. 2022. <http://eha.info/page-ukraine>
13. Ellena S. Ukraine reconstruction key to avoid brain-drain, academics warn [Електронний ресурс]. WwW.Euractiv.Com. 2022. <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/ukraine-reconstruction-key-to-avoid-brain-drain-academics-warn/>
14. European Universities Offer Free Scholarships to Ukrainian Students [Електронний ресурс]. Fierce Education. 2022. <https://www.fierceducation.com/leadership/european-universities-offer-free-scholarships-ukrainian-students>
15. From Brain Drain to attraction of valuable talents in the Western Balkans [Електронний ресурс]. WBC-RTI.Info. 2020. <https://wbc-rti.info/object/document/20976>
16. Gribben A. Tackling policy frustrations to youth entrepreneurship in the Western Balkans. Small Enterprise Research, 2018. 25(2), P.183-191.
17. Jusufi G., Ajdarpasic S. The Impact of EU Programmes on Financing Higher Education Institutions in Western Balkans—Evidence from Kosovo. *LeXonomica*, 2020. 12(1), P. 107-128.
18. Kamenets, A. Millions of Ukrainian children are still in school despite the war [Електронний ресурс]. NPR. 2022. <https://www.npr.org/2022/04/05/1090821103/ukrainian-children-are-still-in-school-despite-the-war?t=1658311590526>
19. Kettunen J., Kantola M. The implementation of the Bologna Process. *Tertiary Education and Management*, 2006. 12(3), P. 257-267.

20. Kreso A. P. The War and Post-War Impact on the Educational System of Bosnia and Herzegovina. *International Review of Education / Internationale Zeitschrift Für Erziehungswissenschaft / Revue Internationale de l'Education*, 2008. 54(3/4), P. 353–374.
21. News, V. O. A. Zelensky: Russia occupying 20% of Ukrainian territory [Електронний ресурс]. VOA. 2022. www.voanews.com/a/zelensky-russia-occupies-20-of-ukrainian-territory-/6600127.html
22. Oleksiyenko A. V. Academic freedom and intellectual dissent in post-soviet Ukraine. *Higher Education Quarterly*, 2021. 76(3), P. 580–594.
23. Owen-Jackson G. Political Peace — Educational War: The Role Played by International Organisations in Negotiating Peace in the Balkans and its Consequences for Education. *Research in Comparative and International Education*, 2008. 3(1), P. 79–90.
24. Pozzi, A. Razvojni potencijal BiH dijaspore (Development potential of Bosnian and Herzegovinian Diaspora) [Електронний ресурс]. Youth Employment and Retention Programme (YERP). 2011. <http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/istrazivanje/default.aspx?id=1810&langTag=bs-BA>
25. Savchyn M. Academic Freedom and Individual Right to Development (To Formation and Exchange of the World of Ideas). *University Scientific Notes*, 2019. P. 6–26.
26. Sušanž Z., Jakopec A., Đorić A. Academics' effectiveness and professional development in Croatia: Challenges for human resource management in higher education institutions. *European Journal of Education*, 2020. 55(4), P. 476–488.
27. Šuh I. The Impact of the Temporary Return of Highly Skilled Migrants From The Western Balkans - the Case of the 'Brain Gain Programme.' *Migrations in the Function of Development*, 2015. P. 85–97.
28. The Balkan Forum [Електронний ресурс]. Current State of Education in the Countries of Balkan Region. 2017. https://www.thebalkanforum.org/file/repository/Education_Briefing_ENG_FINAL.pdf
29. The Way Back: Brain Drain and Prosperity in the Western Balkans [Електронний ресурс]. ECFR. 2018. https://ecfr.eu/publication/the_way_back_brain_drain_and_prosperity_in_the_western_balkans/
30. Ukraine Is Granted European Union Candidate Status [Електронний ресурс]. Time. 2022. <https://time.com/6190557/ukraine-eu-membership-candidacy/>
31. Ukraine Points Up the Threat to Education During War – World [Електронний ресурс]. 2022. <https://reliefweb.int/report/world/ukraine-points-threat-education-during-war>
32. Wächter B. The Bologna Process: developments and prospects. *European journal of education*, 2004. 39(3), P. 265-273.
33. Zgaga P. The Role of Higher Education in National Development. *South-Eastern Europe and Reconstruction of the Western Balkans*. 2010.
34. Zgaga P., Klemencic M., Komljenovic J., Miklavič K., Repac I., Jakacic V. Higher education in the Western Balkans: reforms, development, trends. Key findings from field research. Faculty of Education, University of Ljubljana. 2013
35. Zgaga P. Bologna in the Western Balkans: Reconsideration on higher education reforms in the region. *Nastava i vaspitanje*, 2017. 66(1), P. 7-21.

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКО-АТЛАНТИЧНИХ ПРАГНЕНЬ

Зауважимо, що становлення та розвиток політичних відносин між Україною та Польщею, як двома незалежними суб'єктами, розпочалися з кінця 1991 р., після того, як 2 грудня Варшава першою офіційно визнала незалежність України. І вже 4 січня 1992 р. між державами встановлено дипломатичні відносини. Подальшим кроком у формуванні двосторонніх відносин були офіційні візити представників держав та підписання основоположних документів, що закріпили рівноправність партнерства між двома країнами. Основним документом став Договір про добросусідство, дружні взаємини та співробітництво від 18 травня 1992 р. Новим аспектом у відносинах між Україною та Республікою Польща стало ініціювання Президентом України Л. Кравчуком у 1993 р. створення зони безпеки і стабільності у Центрально-Східній Європі, але з активізацією у Польщі питання входження до НАТО дана пропозиція не знайшла підтримки. Цього ж року підписано польсько-російську угоду про будівництво газопроводу в обхід України, а також звинувачено майора А. Лисенка у шпигунстві проти Польщі. Перелічені події не сприяли поглибленню відносин між обома країнами. Протягом 1991–1993 рр. Україна та Польща задекларували основи конструктивного політичного діалогу, але обидві країни підходили до співпраці прагматично. Україна на даному етапі лише визначалась із зовнішньополітичною стратегією, а Республіка Польща чітко дотримувалась обраного західного вектору політики.

Активізація українсько-польських відносин пов'язана з процесом ядерного розброснення України та загрозою для Польщі можливого утворення російсько-українсько-білоруського блоку. Офіційна Варшава виступала з пропозицією зміцнення міждержавних відносин та ініціативами щодо просування України в європейські та євроатлантичні структури. На політичному рівні тісно співпрацювали у вирішенні важливих питань двосторонніх стосунків вищі державні органи, зокрема парламенти, міністерства, дипломатичні служби України й Польщі. Успішний діалог, що відбувався регулярно, сприяв швидкій ратифікації підписаних угод, уніфікації правових норм і, що найважливіше, зміцненню взаєморозуміння політичних еліт. У березні 1994 р. підписано Декларацію МЗС України і Польщі про принципи формування українсько-польського партнерства, в якій уперше на міждержавному рівні оголошено про стратегічне значення відносин між Україною та Польщею. Починаючи з другої половини 1990-х років, українсько-польські зв'язки у політичній сфері трансформувались у відносини стратегічного партнерства. Умовною датою офіційного оголошення виходу взаємин між обома країнами на цей рівень можна назвати 1996 рік, однак, ще з 1994 року міждержавним відносинам притаманне нарощення взаємодії. Основними угодами, що засвідчили вихід українсько-польських відносин на цей рівень, стали: Спільна Декларація Президентів України і Республіки Польща (червень 1996 р.) та Декларація до порозуміння і

єднання (травень 1997 р.) Із другої половини 1990-х рр. Польщу почали називати адвокатом України в європейсько-атлантичному просуванні. Так, у червні 1994 р. було підписано Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, що набула чинності в 1998 р.; у вересні 1995 р. Україна стала повноправним членом Ради Європи; у червні 1996 р. було затверджено стратегію інтеграції України до ЄС; у липні 1996 р. Україна стала повноправним членом Центральноєвропейської ініціативи; в липні 1997 р. було підписано «Хартію про особливе партнерство між Україною та НАТО»; у грудні 1999 р. прийнято прихильну до України. Спільну стратегію ЄС, а у вересні 2000 р. створено довгоочікувану Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС й прийнято програму інтеграції України до ЄС. Вхідження української сторони у дані структури та участь у різноманітних програмах не обходилися без підтримки Польщі, а також стали можливими завдяки поступовому перетворенню європейського вектору на пріоритетний у зовнішній політиці України. Новий період розвитку українсько-польських політичних відносин характеризується спробами змінити декларативні заяви польського керівництва щодо підтримки європейсько-атлантичних прагнень України реальними практичними кроками.

Велике значення для співпраці мали угоди 2001–2003 рр. про обмін інформацією між міністерствами у фінансовій галузі, про міжурядовий обмін секретною інформацією. Ці документи свідчать про те, що історія співпраці першого десятиліття незалежності логічно спричинила досягнення високого рівня довіри у відносинах України та Польщі. За словами Є. Козакевича, Польща поставила за мету створення двосторонніх інструментів співробітництва, які б полегшили Україні шлях до європейських інституцій. Така політика спрацювала – у 2002 р. Л. Кучма наголосив на європейському виборі країни. Усі ці процеси свідчать про трансформацію білатеральних відносин, яка супроводжувалася зрушеннями в економіці. За даними дослідників-економістів В. Андрушкова та Я. Бакушевича на початку 2004 р. в Україні було зареєстровано 837 підприємств з польськими інвестиціями, що складало 8,9 % усіх підприємств, які отримували інвестиції з-за кордону. Структура цих капіталовкладень становила 55,9 % інвестицій у промисловість, 27,4 % у фінансовому секторі, 11,2 % у торгівлі. Найвагоміші польські інвестиції припадали на промисловий сектор: 18,9 % на хімічну промисловість, 9,9 % на деревообробну, 4,3 % на металообробну, 3,7 % на виробництво продуктів споживання, 2,3 % на виробництво мінеральних продуктів, 2,1 % на фармацевтичну промисловість. Згідно з аналітичною інформацією, наведеною обласними адміністраціями за запитом Посольства України в Республіці Польща, економічні зв'язки між Україною і Польщею не зростали без зупинок, а за період 1993–2000 рр. зменшувалися чи збільшувалися періодично. Це залежало від багатьох чинників, зокрема політичних. Заступник В. Кацеміра П. Черевко також зазначав завершення на 2004 р. підготовки до підписання 8 угод про співробітництво із польською стороною у галузях самоврядування, економіки, екології, культури, освіти, спорту та молодіжних обмінів між територіальними одиницями Вінниччини та воєводств Польщі.

З метою розширення економічних контактів було проведено Регіональний економічний форум Сьвентокшиського воєводства на території Вінниці, на якому відзняли успіхи польських інвестицій, які вкладалися в економіку України. Однією з найделікатніших тем українсько-польських відносин, яка нерозривно пов'язана з процесом примирення, є справа вшанування пам'яті жертв польсько-українських конфліктів. Адже шанобливе ставлення до могил своїх сусідів є свідченням переосмислення спільної історії, яка мала й трагічні сторінки. У 2005 р. завдяки дипломатичним зусиллям вдалося підписати прокол за яким упродовж 2005–2007 рр. Україна й Польща взяли на себе зобов'язання вшанувати понад 80 місць української та польської пам'яті з обох боків кордону. Як зазначив тогочасний посол України в РП, «Важливо, щоб ця позитивна тенденція не звелася до механічного відкриття цвинтарів. Важливо, щоб українські й польські могили стали місцем поєднання, а не роз'ятрювання ран, а тому перед нами стоїть нелегке завдання просвітницької роботи, насамперед серед молодого покоління». Відкриття відновленого Меморіалу загиблим воїнам Української галицької армії та Меморіалу орлят у Львові 24 червня 2005 р. за участі президентів А. Квасневського та В. Ющенка стало вагомим досягненням польсько-українського діалогу. Зокрема на плиті меморіалу, що розташований у центрі польських поховань, зроблено напис: «Тут лежить польський солдат, полеглий за Вітчизну». На порталі колишнього меморіалу збережено напис з міжвоєнного часу: «Вони померли, щоб ми жили мирно». 13 травня 2006 р. у с. Павлокома Підкарпатського воєводства відбувся наступний акт примирення двох народів. Президент України В. Ющенко і Президент Республіки Польща Л. Качинський взяли участь у відкритті пам'ятника-меморіалу 366-м загиблим українцям від рук польської самооборони наприкінці Другої світової війни 3 березня 1945 р.

2007 р. у Варшаві було підписано третю за часи незалежності України Спільну заяву президентів України та РП з приводу 60-х роковин акції «Вісла», в якій в черговий раз обидві держави закликали українців і поляків до продовження процесу примирення, встановлення історичної правди та вшанування жертв таких конфліктів. У грудні 2007 р. у Польщі відбулося вшанування пам'яті жертв у с. Писковичі, де 17 квітня 1945 р. відбулося масове вбивство цивільного населення – українців, які приготувалися до вивезення до УРСР, але знайшли смерть у стінах місцевої школи. Наступною подією, яка мала широкий громадський резонанс, насамперед в польському суспільстві, стало відзначення трагічної події – 65-ї річниці акції проти мирного населення озброєних українських формувань (СС «Галичина», УПА та ін.) у с. Гута Пеняцька, де загинули сотні ні в чому не повинних людей. У пам'ятних заходах, які відбулися 28 лютого 2009 р. взяли участь і президенти Польщі й України Л. Качинський і В. Ющенко. 2009 р. у с. Сагрині завершено роботи з будівництва меморіалу увіковічення пам'яті загиблих українців у 1943–1944 рр. та благоустрою цвинтаря. Після президентських виборів в Україні та Польщі в 2010 р. новообрані глави двох держав підтвердили взаємну зацікавленість у розвитку українсько-польських відносин. Про це йшлося під час робочого візиту Броніслава Коморовського 25 вересня 2010 року в Харкові, а також під час

зустрічі президентів на Ялтинській конференції в Криму в жовтні 2010 р. Така позиція підтверджувалася й на рівні глав урядів. Пріоритетами були реалізація спільних перспективних проєктів, а також підтримка Варшавою євроінтеграційних прагнень Києва. Активними та плідними на цьому етапі стали міжпарламентські зв'язки.

Впродовж 2011 року глави зовнішньополітичних відомств України (К. Грищенко) та Республіки Польща (Р. Сікорський) неодноразово зустрічалися в рамках робочих візитів та міжнародних заходів. Під час робочого візиту К. Грищенко в Польщі 25 лютого 2011 р. було підписано декларацію про створення українсько-польського форуму партнерства. З 1 липня 2011 по 1 січня 2012 р. Республіка Польща головувала в Європейському Союзі. На час свого головування Польща ставила одним з пріоритетів завершити переговори між Україною та Європейським Союзом та парафувати угоди про Асоціацію України з ЄС та про створення зони вільної торгівлі. Де-факто, переговори все-таки закінчилися до кінця 2011 р., але не вийшло вчасно парафувати Угоду. Перешкодою цьому стало укладення та судовий вирок екс-прем'єру Юлії Тимошенко по «газовій справі», що викликало різку критику української влади з боку країн ЄС. У цій ситуації Польща намагалася вплинути на врегулювання ситуації між владою та опозицією. Польща відмовилася від різких заяв в сторону української влади, як зробили деякі країни ЄС, в першу чергу, Німеччина, а також Європарламент у своїх резолюціях. В цілому, починаючи з серпня 2011 року, між Віктором Януковичем та Броніславом Коморовським відбулося 10 зустрічей, які стосувалися питань внутрішньополітичної ситуації в Україні. Протягом 2010-2012 рр. між країнами було підписано 10 нормативних документів, які, однак, не несуть важливого навантаження в двосторонніх відносинах.

Одним з позитивних моментів у відносинах між Україною та Польщею в 2011–2012 рр. можна вважати налагодження співпраці під час проведення Євро-2012, особливо спільну роботу українських та польських прикордонних та митних відомств. У той же час, необхідно відзначити, що сам факт подачі спільної заявки на участь та його успішна реалізація можуть свідчити про особливий статус відносин двох країн. Економічне співробітництво в 2011 р. розвивалося динамічно. Згідно з даними Держкомстату України, за підсумками 2011 р. обсяги зовнішньої торгівлі товарами України з Республікою Польща склали 5 977,4 млн. дол. США. При цьому рівень українського експорту до Польщі склав 2 794,1 млн. дол. США та в порівнянні з 2010 р. збільшився на 56,3%. Рівень польського імпорту в Україну – 3 183,3 млн. дол. США і в порівнянні з 2010 р збільшився на 14,1%. Помітно знизило міжсекторний діалог між представниками України та Польщі відсутність в 2012 р., який вже став традиційним Форуму «Європа-Україна», натхненником якого є польська неурядова організація «Інститут східноєвропейських досліджень». Причина, чому Форум не проводився в 2012 р., не відома, однак можна припустити, що фоном для такого рішення може служити внутрішньополітична ситуація в Україні. Згідно з офіційною позицією лідерів Польщі та України, з початком президентства Володимира Зеленського в діалозі двох країн намітилася певна

«відлига». Як відомо, під час президентського терміну Петра Порошенка, особливо в другій половині, польсько-українські відносини увійшли в стадію кризи, епіцентром якого стали розбіжності на історичному ґрунті. Зокрема, Київ критикував польських колег за визнання (липень 2016 г.) геноцидом подій «Волинської трагедії» та підігрування націоналістичним силам в ліквідації пам'ятників українським колабораціоністам. Сплеск негативних емоцій українських політиків викликало знесення в квітні 2017 року скандального пам'ятника ОУН–УПА в польському селі Грушовічі. Як відповідь Варшаві адміністрація Порошенко оголосила мораторій на ексгумацію польських поховань на Україні, після чого конфлікт став набирати обертів, а лідери країн практично припинили особисті контакти. Остання зустріч президентів Анджея Дуди та Петра Порошенка на Україні пройшла в грудні 2017 року, але, всупереч очікуванням, розрядки політичної напруженості сторони не досягли. Додамо, що в липні 2018 року лідер Польщі брав участь в пам'ятних заходах з нагоди 75-ї річниці «Волинської трагедії», проте в ході візиту на Україну не зустрічався з представниками керівництва країни.

Після перемоги Володимира Зеленського демонстрація неприйняття між країнами стала замінюватися дружелюбністю. В ході перших переговорів з президентом Польщі Анджеєм Дудою в Брюсселі (4 червня 2019 р.) Зеленський підкреслив, що «націлений на сприйняття процесу примирення та недопущення домінування складних питань в історії відносин обох країн». Під час візиту до Польщі (27–28 січня 2020 р.) з нагоди 75-ї річниці визволення Червоною армією концтабору Аушвіц український лідер, виступаючи на пам'ятній церемонії, звинуватив СРСР у розв'язанні Другої світової війни. Також Зеленський розповів про уродженців України, які брали участь у визволенні табору смерті, уникнувши при цьому згадки радянських воїнів. На думку ряду джерел, заяву можна було трактувати таким чином, що у визвольній операції брали участь виключно українці. Примітно, в січні того ж року Зеленський знову відвідував Польщу, де знову заявив про звільнення польських таборів українським народом, не кажучи про участь бійців інших республік СРСР у порятунку в'язнів. На цей раз президент зробив акцент, що в операції брав участь Перший Український фронт, який, за логікою українського лідера, носив таку назву, тому що воювали в ньому українці. «27 січня 1945 солдати нашого Першого Українського фронту – в складі армії Радянського Союзу – звільнили в'язнів табору Аушвіц-Біркенау», – заявив Зеленський у своїй промові. Іншим показовим прикладом, але вже з боку Польщі, став офіційний візит президента Анджея Дуди на Україну, який здійснився вперше з 2017 року. Таким чином, можна говорити, що питання вирішення спірних питань щодо історичних подій – є єдиним можливим шляхом налагодження українсько-польських відносин в усіх сферах життя: як в соціальній, так й в економічній та політичній. Наразі під час повномасштабної війни з Росією, Польща для України є хорошим союзником.

1. Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2004. Вип. 48, ч. 1. С. 3–9.

2. Андрушків В., Бакушевич Я. Україна і Польща – економічні аспекти співпраці. Економіка України. 2005. №11. С. 82–86.
3. Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. *Світ відкриває Україну*. К.: Київська правда, 2000. С. 141–149.
4. Декларація Міністра закордонних справ України та Республіки Польща, про принципи формування українсько-польського партнерства // Історико-архівне управління МЗС України. Ф.: міжнародні договори. Од. зб. 434. 4 арк.
5. Європейський вибір : Виступ Президента України Л. Д. Кучми у Верховній Раді України 18 червня 2002 р. Послання Президента до Верховної Ради України. К.: Преса України, 2002. 94 с.
6. Ковалів Ю. Про польсько-українські відносини в 20–40-х роках ХХ ст. та концтабір «Берега Каргузька». *Слово Просвіти*. 2018. 17-23 трав. (№ 20). С. 4.
7. Козакевич Є. Рухаємося у доброму і бажаному напрямі. *Політика і час*. 1995. № 4. С. 21–26.
8. Кучер В. Використання досвіду Польщі в процесі інтеграції України в Європейський Союз. Дух і Літера: Польські студії (спец. вип.). 2008. № 20. С. 194–228.
9. Макаренко Є. А. Українсько-польське міжнародне співробітництво: реалії і динаміка ХХІ століття. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. наук. пр. К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2004. Вип. 48, ч. 1. С. 3–9.
10. Віднянський С., Мартинов А. Еволюція зовнішньої політики України (1991–2006 рр.). *Український історичний журнал*. 2006. № 4. С. 32–51.
11. Моцик О. Єдне нас культура. Україна і Польща – культурне співробітництво. *Україна дипломатична*: наук. щорічник. Київ, 2010. Вип. 11. С. 618–629
12. Моцик О. Ф. Україна і Польща – стратегічні партнери. *Політика і час*. 2006. № 5. С. 4–9.
13. Спільна декларація Президента України та Президента Республіки Польща // Історико-архівне управління МЗС України. Ф.: міжнародні договори. Од. зб. 1320. 4 арк.

Володимир Гирия

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ СУЧАСНОГО ТЕРОРИЗМУ

Терор і тероризм, як засіб зведення політичних та інших рахунків, метод залякування або нав'язування своєї волі, існує давно. Точної дати народження цього лиха не знають ні історики, ні політологи. Існує думка, наче тероризм як певна система – явище доволі нове, яке постало лише наприкінці ХІХ сторіччя. У певному сенсі це так, адже тероризм, у сучасному його тлумаченні виник на рубежі ХІХ–ХХ століть, але державним терором, терористичними актами (вбивства правителів, опозиційні рухи, які використовували радикальні методи боротьби) пронизана уся історія людства.

Як зазначає американський дослідник У. Лакер «одне з найдавніших відомих історії терористичних угруповань складала сикарії, прекрасно організована секта, яка діяла в Палестині в 66–73 роках н.е.» [3, с. 12]. Сикарії знищили будинок священика Ананії, а також палаци представників династії Іродів, вони спалили публічний архів, щоб знищити розписки боржників. Вони спалювали зерносховища і виводили з ладу систему водопостачання в

Єрусалимі. Вони були екстремістські й антиримські налаштованими націоналістами, але водночас вбачили своїх ворогів у середовищі поміркованої єгипетської і палестинської діаспори, у євреях, котрі стояли за спілку з Римом. З деяких джерел випливає, що в сикаріїв була ретельно розроблена доктрина, так звана «четверта філософія», щось на кшталт юдейського протестантизму. Вони корилися одному лише Богу, не визнавали над собою ніякої земної влади, відмовлялися бачити у священнослужителях посередників між Всевишнім і простими смертними. Інші автори наголошують на тому, що сикарії очолювали рух соціального протесту, налаштовуючи низи проти багатих верхів [3, с. 12–13].

Сполучення релігійного месіанства і політичного тероризму було притаманне і секті асасинів, що виникла в XI ст. В останні роки інтерес вчених до цієї секти посилюється, оскільки багато рис їхньої тактики і стратегії нагадують методи сучасних терористів. З Персії асасини здійснювали набіги на Сирію, вбивали префектів, губернаторів, халіфів. Сучасні дослідники відзначають аскетичну дисципліну сектантів. Асасини вітали мучеництво й смерть в ім'я ідеї і твердо вірили у постання нового світового порядку [1, с. 131].

Існує інша точка зору, представники якої вважають, що терор – це породження Великої Французької революції. Дане поняття увійшло в сучасну мову завдяки жирондистам і якобінцям, які об'єдналися у 1792 р., щоб змусити короля замінити колишніх міністрів лідерами ліворадикальних угруповань. Якобінський уряд запровадив систему державного терору у надзвичайних обставинах, коли в країні одночасно йшли громадянська війна (селянський заколот на півночі і федералістський заколот на півдні) і війна проти іноземної коаліції [52, с. 125]. Як відзначає відомий історик Альфред Манфред: «Сама політика боротьби штовхала якобінців на терор». «Багаті і тирані», жирондисти і фельяни, прихильники монархії і старого режиму менш за все були схильні здавати свої позиції без бою. Вони не тільки чинили відчайдушний опір новій, якобінській владі, яка перемогла 2 червня, а переходили у контрнаступ, встановлюючи прямі зв'язки з урядами європейських монархій і арміями інтервентів, створюючи могутню коаліцію всіх сил внутрішньої і зовнішньої контрреволюції [4, с. 351].

Спочатку якобінці (після народного повстання 31 травня – 2 червня 1793 року) обмежилися м'якими мірами, на кшталт домашніх арештів, але після ряду вбивств: 13 червня Шарлотта Корде вбиває «друга народу» Жана-Поля Марата, 16 червня в Ліоні вбито Шальє; та масових вбивств в Ліоні, Бордо. Тулоні якобінці змушені були піти на жорсткі міри.

Приклад Великої французької революції є дуже важливим, адже, крім того, що в той час виник і оформився термін «терор», він є і прикладом появи спочатку опозиційного тероризму, а потім як реакція – застосування державного терору. Найчастіше все буває навпаки: спочатку держава використовує масовий і тотальний терор, а потім виникають різні терористичні групи, які вчинюють супротив такій урядовій політиці. Дев'ятнадцяте століття привносить у теорію та практику тероризму низку нових ідей. Під впливом анархічних учень окремі особи намагаються боротись із репресивним апаратом держави. Звичайним

явищем стають акти вбивств державних діячів. Водночас «новим словом» стала Марксова ідея «диктатури пролетаріату» як засобу зламу «буржуазного механізму влади» та встановлення комунізму. Хоча треба визнати, що відносини між марксизмом та тероризмом завжди були неоднозначними. З одного боку, Маркс неодноразово засуджував терористичні методи боротьби, які, з його точки зору, не мали нічого спільного зі справжньою революцією, політичними методами борючись проти бланкістської тактики «змов», проти анархічного бунту Бакуніна. А з іншого боку, його ідея «диктатури пролетаріату» стала джерелом терору як за 1917–1953 років в СРСР, так і за часів «червоних кхмерів» Пол Пота в Камбоджі [5, с. 24].

Розглядаючи витoki тероризму, безумовно не можна залишити поза увагою події в Росії наприкінці XIX – початку XX ст. Якщо Велику французьку революцію можна назвати «засновницею» державного терору, то безумовно Росія є «родоначальницею» тероризму в його майже сучасному вигляді. Саме тут виникли перші терористичні організації, які є схожими на сучасні угруповання.

Організація «Народна воля» утворилася після розколу «Землі і волі» 15 серпня 1879 року. Це радикальне крило почало діяти ще задовго до свого організаційного оформлення. Народовольці вчинили декілька невдалих замахів на царя. Після одного з яких імператор помер в Зимовому палаці 1 березня 1881 р. [2, с. 89].

Потрібно відмітити, що після цього активна діяльність пішла на спад, адже народовольці бачили саме в особі Олександра II причини всіх незгод в Росії, він для них був символом багаторічного тиранства, хоча історики схиляються до думки, що народовольці вбили «не того царя», бо саме Олександр II запровадив реформи, завдяки яким імперію можна було перетворити з відсталої аграрної в високо розвинуту індустріальну країну з великим потенціалом. Цар був прихильником ліберальних перетворень, але гнів вилився саме на нього.

Отже, роблячи висновок, потрібно відмітити, що тероризм – це явище, яке існує вже багато століть. Воно існувало практично впродовж усієї історії, постійно вдосконалюючись і набуваючи нових форм та змісту, а в XX столітті воно стало однією з найсерйозніших проблем людства. Нема жодної країни, яка б не постраждала від рух терористів (прямо чи опосередковано).

Разом з тим, необхідно підкреслити, що остаточно сучасний тероризм сформувався в Росії, адже тут впродовж XX–XXI століть це явище було піднесене до державної політики та стало засобом досягнення імперських амбіцій практично усіх лідерів. Як приклад цього свідчать сучасні події в Україні, намагання за допомогою тероризму знищити українську націю.

Щоб зрозуміти суть будь-якого явища мало дати йому визначення, виявити причини виникнення та виділити відмінні ознаки, потрібно ще й охарактеризувати і класифікувати всі види та форми прояву даного феномену. Тероризм, як і будь-яке інше соціальне явище, має багато форм, які постійно змінюються, переплітаються, збільшується їх кількість. Класифікувати види та форми тероризму дуже важко, адже це явище багатопланове і динамічне, але це необхідно для розуміння його сутності. Більшість класифікацій, які зустрічаються в сучасній літературі є достатньо умовними і неповними.

Такою, наприклад, є класифікація запропонована А. Радугіним. Він виділяє політичний і злочинний тероризм. Різниця між ними полягає в цілях і мотивах їх операцій. Терористи намагаються залякати суспільство, змінити державний лад, внутрішню політику і т. д., злочинці ж намагаються, навпаки, не привертати увагу і не зачіпати основи суспільства, в межах якого вони можуть здійснювати свого діяльність. Терористи мають на меті, нанести удар по «системі», а злочинці – набити кишенью. Тому пограбування банку, наприклад, для терористів допоміжна акція, а для злочинців – основна. І, навпаки, якщо терористи вбивству або загрози вбивства надають вирішальне значення, то для «професіоналів» вони виправдані лише у зв'язку з можливістю поживи [6, с. 69].

Ця класифікація має дуже багато вразливих сторін, адже досить важко виділити злочинний тероризм із усієї маси злочинів. Чим пограбування банку злочинними терористами відрізняється від звичайного, кого можна назвати злочинними терористами? До того ж сучасні терористичні організації не здійснюють пограбувань, адже вони фінансуються державами, окремими особами, а також мають свої підприємства.

Ф. Форсайт вважає, що існують чотири різновиди тероризму: національний (регіональний); одномірний (англійський «Фронт визволення тварин»); політичний; релігійний [8, с. 23].

Наведена типологія не може бути взятою за основу при дослідженні тероризму тому, що увесь тероризм є політичним, а тут він виділений окремо, тому постає питання, які організації можна віднести до націоналістичного і релігійного тероризму, не відносячи їх одночасно до політичного.

Найкращою класифікацією на сьогодні є розробка кандидата філософських наук, доцента, начальника кафедри філософії Харківського військового університету М. Требіна, яку він представив у своїй праці «Тероризм в XXI столітті», який виділив критерії, за якими сформовані види, а також – основні ознаки видів тероризму [7].

На нашу думку можна запропонувати часові рамки поділу тероризму, виділивши 4 основні етапи:

1-й період – з моменту виникнення тероризму до початку Першої світової війни. Даний період характеризується великою різноманітністю революційного тероризму та зародженням національно-визвольного тероризму. В цей період терористичні акти носили індивідуальний характер (спрямовані проти конкретної особи) і не супроводжувались великими людськими жертвами. Тероризм носив переважно національний характер.

2-й період – міжвоєнний. Він ознаменувався подальшим розвитком національно-визвольного тероризму, а також загостренням внутрідержавного тероризму. Останнє особливо знайшло своє відображення в «червоному» та «білому» терорі в Росії.

3-й період – середина 60-х–90-і роки XX століття. Відбувається активізація лівого та правого тероризму в Європі та національно-визвольного тероризму. Терористичні акти перестають бути цілеспрямованими та починають супроводжуватися масовими людськими жертвами. Дякуючи зусиллям світової

спільноти активізацію терористичної діяльності в кінці 90-х років XX століття вдалось дещо призупинити.

4-й період – початок XXI століття. На даний етап припадає активізація релігійного та національного тероризму (в першу чергу палестинського та ісламського).

5-й період – початок агресії росії проти України, намагання виправдати відкриття війну проти українського народу.

Таким чином, можна зробити висновок, що з огляду на надзвичайне розмаїття, змикання і переплетення різних форм тероризму, класифікувати їх дуже непросто, і будь-яка форма класифікації буде в чомусь умовною й більшою чи меншою мірою неповною. Практично жодний різновид тероризму не укладається цілком у певну типологічну класифікацію. Але сама така класифікація необхідна, тому що без чітких вихідних критеріїв і параметрів неможливо достовірно охарактеризувати конкретні різновиди сучасного тероризму.

1. Бардін О. Передісторія і генезис тероризму. *Людина і політика*. 2004. №2. С. 130–143.
2. Дорошенко А. Терор і тероризм. *Політика і час*. 1997. № 8–9. С. 14–21.
3. Лакер У. Витоки. *Незалежний культурологічний часопис*. 2002. № 25. С. 6–26.
4. Мартинов А. Виклик з боку терористів. *Політика і час*. 2001. № 10. С. 23–30.
5. Марченко Ю. На тлі ціннісної кризи. Тероризм: анатомія витоків. *Політика і час*. 2003. № 12. С. 61–66.
6. Сафонов А. Необходима глобальна система противодействия тероризму. *Міжнародна життя*. 2003. № 1. С. 34–42.
7. Требин М. Тероризм в XXI веку. Мн.: Харвест, 2003. 816 с.
8. Устинов В. Міжнародний опыт боротьбы с терроризмом: стандарты и практика. М.: ООО Издательство «Юрлит-информ», 2002. 560 с.

Оксана Ледней

ПОДОЛАННЯ ТОТАЛІТАРИЗМУ В СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

Віруси тоталітаризму адаптуються до умов XXI ст., набуваючи якісно нових ознак, тому ми не можемо говорити, що його подолано. Т. Адорно: «Якщо коли-небудь в Америці з'явиться ...фашизм, то він буде називатись антифашизмом». Усталений погляд на тоталітаризм може здатися догматичним. Він може не проявитись в цілому, існуючи лише на рівні індивідуальної свідомості й масової психології. Якщо, тоталітаризм – хвороба суспільного організму, то вона, при відповідному лікуванні, проходить і організм одужує, чи навпаки... зло соціальне та індивідуальне, є в кожному соціумі... Коли ж це примітивізм, дисгармонія, розпад і деградація то подолання його – рух до органічної, живої цілісності, що розвивається. Але, чим більше факторів тоталітаризму поєднується тим жорсткіше стає сам режим.

Причини тоталітаризму криються на екзистенціальному, психологічному, біологічному рівнях також. «Доктрина – тільки зовнішня оболонка й ідеологічне виправдання інстинкту зла, що дремає в душі людства, активується і шукає прояву, знаходячи собі виправдання в інших доктринах». Так само фашизм є виразом ірраціональної характерологічної структури звичайної людини, біологічні потреби якої пригнічувалися. «Фашизм лише служить організованим політичним виразом характерологічної структури середньої людини...».

Зараз масове суспільство породжує відчужених людей і пристрасті – потенційну опору тоталітаризму. Харизматичного диктатора заміняє система масового маніпулювання та анонімний авторитет. «Садистська особистість, яка може вести себе як тия і навіть мила людина, в тоталітарному суспільстві може перетворитися на диявола». Причина деструктиву – хибність соціальної структури суспільства, поширення психічної агресії, тотальної несвободи, залежності від репресивно-бюрократичної машини, суспільної атмосфери численних обмежень. Людина, нездатна опиратися, витісняє своє безсилля агресією на людях чи тваринах, ще слабших за себе. З. Фрейд, що до цього застосував термін «психічна інфекція». Бо натовп перебуває під гіпнотичним впливом об'єкта поклоніння... Сучасна тоталітарна людина – загальнокультурний феномен (футбольні і попфанати – реальний тип такої людини). На теле-шоу і політичних майданах обожнювання зірок переростає у демагогію – феномен масового психозу. «Політичні масові рухи нашого часу, – писав К. Юнг, – являють собою психічні епідемії або, інакше кажучи, масові психози». Тоталітарна особистість не здатна критично оцінювати світ і себе. Розвиток всебічної, цілісної, культурної особистості – самореалізація, що виводить з депресії, агресії та конформізму. Вільна людина розвивається через розв'язання внутрішніх суперечностей у відкритому доступі до джерел інформації і критичний аналіз дійсності (без маніпулювання масовою свідомістю та ефекту зомбування в період виборів). Власна позиція можлива тільки на основі зіткнення альтернативних оцінок, різних точок зору та джерел інформації: ТБ, інтернет, преса, радіо, наукова і критична література, дискусії. Особливе значення в запобіганні тоталітаризму має зрілість, стійкість і гнучкість політичної системи та політичного режиму. У переродженні політичного (народженні тоталітарного) режиму нового суспільства вирішальну роль грають політичні причини.

Фундамент подолання тоталітаризму – радикальні економічні реформи, реконструкція політичної системи до всебічної демократизації. Спадщина тоталітаризму долається, бо суспільства, що модернізуються, можуть бути іншими, якби тільки у їх народів була відповідальність за долю змін. Постійна і наполеглива активність людей – фактор еволюційного розвитку, оптимальніший за революційні стрибки, коли тривалу пасивність змінює екстремізм, руйнація і повернення старого зла в новій формі. Бо, тоталітарна держава навіть здатна трансформуватися, але далеко не в демократичну... Олігархія не пориває зі спадщиною старого тоталітаризму, хоча й офіційно може від нього відмовлятися. Псевдолібералізм – ідейно-пропагандистська основа легалізації корупційних і тінювих капіталів, розграбування держвласності під виглядом приватизації.

Відсутність організованої масової боротьби і справжньої демократизації суспільства – модернізація тоталітаризму оновленої форми (неототалітаризм). Олігархічний капіталізм створений штучно, його походження – сприяння корумпованих чиновників і тоталітарної держави. Ознаки цього: захоплення держвласності номенклатурно-кримінальними структурами під приводом приватизації; авторитарні тенденції у політиці; виродження виборів до фарсу; монополізація ЗМІ олігархами; невиплата зарплат; багатотисячна кількість в'язнів; тортури в правоохоронній системі; корумпованість всіх сфер життя; фактична відсутність суддівської влади; контроль над особистістю інформаційних політтехнологів та технічних засобів; маргіналізація суспільства в результаті розвалу виробництва; масова люмпенізація соціуму; криза культури.

Загроза глобального тоталітаризму впливає з сучасних тенденцій до глобалізації в умовах однополярного світу. Це нагадує державу в умовах однопартійної системи: вона прямує до тоталітаризму, бо відсутня справжня політична конкуренція і противаги на шляху узурпації влади. Наміри переробити світ за однією схемою – демократичний месіанізм – загроза планетарного масштабу, що спирається на інформаційну, військову, фінансово-економічну експансію, а термін «демократія» перетворює на декор. Оцінки З. Бжезінського щодо «глобального панування», «світового панування», «глобального верховенства». «Америка стоїть у центрі ... всесвіту у якому влада здійснюється з єдиного джерела, а саме: Вашингтон, округ Колумбія. І саме тут повинні вестися політичні ігри у сфері влади...». Тоталітаризм на глобальному рівні – закриті фінансово-економічні організації з наддержавними органами, що є інструментом ще більш закритих організацій, які претендують на світове панування і не фігурують у легальній політиці. Зовнішня експансія під гаслом боротьби з тероризмом і насильницьке встановлення демократії – прояв режиму, що претендує на світове лідерство. Тотальна мережа «міжнародних» організацій надає місіонерську допомогу у демократизації інших країн, а фактично здійснює контроль за громадськими організаціями, політичною та інтелектуальною елітою. «Сучасний стан західного світу є не тільки посткомуністичним, а й постдемократичним... тоталітарна демократія – демократичний тоталітаризм». Зміцнення і розширення імперії за рахунок підконтрольних військових блоків веде до гігантоманії, збільшує загрозу глобального тоталітаризму. Домінуюча країна, в умовах одно полярного світу, залишається без противаги альтернативної сили, її демократія є ширмою для антидемократичних порядків у світі, формою експансії та розбудови режимів. Солдатів армії глобального тоталітаризму формує масова культура, шоу-бізнес, технізація. Війна для них – продовження віртуальних розваг. Х. Арндт згадує схожий факт про вбивство пострілом через дірку в таборах смерті. «Демократії» бомбардувальниками і «кольоровими революціями» – тенденція до створення світової тоталітарної імперії, яка нездійсненна, бо суперечить фундаментальним закономірностям розвитку соціуму. Новітній тисячолітній рейх або суперсистема світового експансіонізму, за яким простежується рух до постмодерного неототалітаризму, гарантовано розвалиться під тягарем власних злочинів. Бо є об'єктивні процеси розвитку і старіння цивілізацій, розпаду імперій. Потенційній загрози

глобального тоталітаризму (неототалітаризму) треба протиставити багатополлярну модель, де не буде домінування однієї наддержави в умовах глобалізації. Політична система заснована на ній є стійкішою до зовнішніх впливів. Таку державу неможливо приручити до універсалістської моделі псевдо демократії. Можливо, вона тому й не сприймається усіма, що об'єктивно зберігає країну від зовнішньої залежності. Подолання тоталітаризму повинно бути дійсним, а не зовнішнім. Для реформування потрібна глибока і всебічна демократизація соціуму і держави, розбудова громадянського суспільства; необхідна зміна культури від економічної системи до самосвідомості і політичної культури особистості, правлячого класу, народу в цілому.

Сьогодні навряд чи можна стверджувати, що тоталітаризм минув остаточно, як не минув фашизм, нацизм, комунізм, і сучасні його модифікації у вигляді православного фашизму, православного нацизму «русского мира» тільки підтверджують цей діагноз. Слід згадати концепцію Фукуями про «кінець історії», яка передбачала перемогу ринкового господарства і демократичних інституцій у всесвітньому масштабі. Не враховується, що новий тоталітаризм у суспільстві, що пройшло вишкіл постмодерном, мультикультуралізмом та інформаційним бумом, суттєво трансформується. Незмінною лишається головна риса: домінуюча модель ідентичності, нездатність сприймати іншого, сприйняття незгоди (критики) як зради. Виокремивши основні риси тоталітарної свідомості класичного типу, які, безсумнівно, реанімуються в різних комбінаціях у неототалітаризмі, слід перейти безпосередньо до аналізу тоталітарних ознак, латентних і завуальованих як в політико-управлінському та інституційному рівні, так і в неомодерні.

Сьогодні модернізація здебільше сприймається як наближення розвитку різноманітних суспільств до певного, західноєвропейського взірця, причому з чітко визначеними вимогами стосовно економічної, політичної, соціальної культурної сфер. Слідування єдиній ідеї, сприймання її як істинну в одні інстанції вже породжує формування людини, яка не мислить критично, і кожну інформацію сприймає як правильну і не піддає її власному осмисленню.

Подолання тоталітарного мислення важливе не лише для посттоталітарних суспільств, як пережитків минулого, але і для кожної людини. Важливо зрозуміти і осмислити власну поведінку, знаходити істину, і шукати спосіб подолати ознаки такого мислення. Нав'язування цінностей, як економічних так і соціальних може призвести до формування людини-споживача. Різносторонність, не догматичність, відкритість а головне власне осмислення і фільтрування зовнішньої інформації, правильне розуміння своїх внутрішніх імпульсів, нескінченний аналіз та жага до пізнання може допомогти подолати тоталітарне мислення.

Без сумніву, подолання тоталітаризму ХХ століття, є важливим кроком, це доводить лише те, що суспільство має потенціал до розвитку. Але посилення до утворення тоталітарних організацій сьогодні означає, що внутрішнє «зло» як жага до тоталітарних утворень не є подоланим і глибоко на підсвідомому рівні, не лише індивідів, а і всього суспільства. Тому боротьба з цим потребує часу.

Отже, можна зробити висновок, що подолання тоталітарного мислення це складний процес, який лежить на плечах кожного індивіда особисто, це насамперед психологічний, духовний, ментальний розвиток і боротьба. Важливим є і розвиток інформаційний, здатність до критичного мислення, різноманітність джерел інформації: інтернет, преса, радіо, наукова і критично література, головне дискусії як шлях до нового і розкриття власних думок і формування власного мислення.

Загрозою тоталітаризму в глобальній міжнародній арені можуть виступити: – радикальні економічні реформи, реконструкція політичної системи до всебічної демократизації. Спадщина тоталітаризму долається, бо суспільства, що модернізуються, можуть бути іншими. Постійна і наполеглива активність людей – фактор еволюційного розвитку, оптимальніший за революційні стрибки, Активна громадянська позиція також є важливо, зацікавленість у розвитку власної держави, і перенесення інтересу на глобальний рівень, відсутність конформізму і бажання вдосконалюватися і є шляхом який допоможе говорити про тоталітарне мислення, не як психологічну хворобу сьогодення, а як про тимчасове явище, яке зусиллями кожного подолане і осмислене.

1. Адорно Т. Исследование авторитарной личности. Москва: Серебряные нити, 2001. 416 с.
2. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. Київ: Дух і Літера, 2002. 584 с.
3. Бжезинский Збигнев. Великая шахматная доска: господство Америки и его геостратегические императивы. Москва: Международные отношения, 1998. 260 с.
4. Гадяцький В.І. Екзистенційні причини тоталітаризму та його подолання. *Грані*. 2008. №1. С. 102–106.
5. Масенко Л. Імперський синдром. *Сучасність*. 2008. №10. С. 52–56.
6. Пелих В.А. Витоки та поняття тоталітаризму. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1998. №3. С. 121–127.
7. Райх В. Психология масс и фашизм. Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997. 496 с.
8. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «я» / перевод Коган Я., Ермаков И. Санкт-Петербург: Азбука, 2014. 192 с.
9. Юнг К. Психология нацизма. О современных мифах. Москва: Практика, 1994. 450 с.

Віталій Савка

ОСНОВНІ ЕТАПИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОСТУПУ ЧЕХІЇ ТА СЛОВАЧЧИНИ

Зближення Словацької та Чеської Республік з Європейським Союзом спочатку сприймалося як процес «повернення в Європу», реінтеграція у простір, складовою якого (хоча й периферійною) безперечно була Чехословаччина до початку Другої світової війни. Тому кроки, що робилися після відомих подій 1989 р. з метою воз'єднання із Західною Європою, розглядалися як природний наслідок внутрішніх змін. Пріоритет європейського напрямку у зовнішній

політиці Словаччини і Чехії є цілком обґрунтованим.

Ставши у 1993 р. суверенними державами, Словаччина та Чехія продовжили зовнішньополітичну лінію ЧСФР, основним пріоритетом якої був якнайшвидший вступ до НАТО та Європейського союзу.

Десять років інтеграції Словацької та Чеської Республік до Європейського Союзу можна поділити на три періоди: 1993–1997 рр.; 1998; 1999 – 2003 рр.

Перший період – з 1993 по 1997 р. – характеризується нестабільністю державних інститутів Словаччини та Чехії, незвиненістю партійної системи, економічною кризою, гострими протиріччями у внутрішньополітичному житті (переважно це стосувалося Словацької Республіки). У цей період керівники СР та ЧР, які приділяли основну увагу політичному аспекту інтеграції та недооцінювали складні інституційні реалії ЄС, так само як і важливість виконання умов ЄС відповідно до «глав» переговорного процесу, продемонстрували обмеженість своїх поглядів на євроінтеграцію.

Уряд Словацької Республіки, який очолював у цей період, В. Мечіар декларував бажання своєї країни стати повноправним членом Європейського союзу, але насправді в Словаччині не проводилися реформи, необхідні для створення стабільних демократичних інститутів, будівництва правової держави, дотримання прав людини та захисту національних меншин, тобто для виконання основних умов прийняття до ЄС. Відносини з Євросоюзом у зазначений період характеризувалися недовірою, численними демаршами та взаємними звинуваченнями. У результаті у грудні 1997 р. на саміті в Люксембурзі Словаччина була виключена зі списку країн ЦСЄ – потенційних учасників першої хвилі розширення Європейського союзу.

У Чеській Республіці період 1993–1997 рр. також характеризувався багатьма протиріччями, які, щоправда, не мали таких далекосяжних наслідків, як у Словаччині. Чеський уряд очолював В. Клаус. Незважаючи на критику Клаусом певних дій Європейського союзу, зокрема експансії на схід, його уряд, керуючись національними інтересами та виходячи зі схвалених ним зовнішньополітичних пріоритетів, все ж таки вжив низку заходів щодо зближення з ЄС та виконання поставлених перед ЧР умов. В результаті на саміті в Люксембурзі 1997 р. Чехія на відміну від Словаччини увійшла до «першої хвилі» розширення ЄС.

Таким чином, у зовнішній політиці Словацької та Чеської Республік у перший із виділених періодів спостерігалися прямо протилежні тенденції. У результаті 1993–1997 рр. Чеська Республіка випередила Словацьку Республіку у підготовці до вступу до Європейського Союзу.

1998 рік виявився переломним для Чехії та ще більшою мірою для Словаччини. В обох республіках відбулися парламентські вибори. Пріоритетне місце у передвиборчих програмах практично всіх політичних сил у СР та ЧР займали заходи щодо подальшого просування до Європейського союзу.

Новому Уряду Словаччини на чолі з М. Дзуріндою вдалося вивести країну зі стану міжнародної ізоляції та створити внутрішні механізми та структури, оптимальні для підготовки Словацької Республіки до вступу до Європейського Союзу. Вжиті заходи увінчалися успіхом. У грудні 1999 р. на саміті в Гельсінкі

представники ЄС прийняли історичне для Словаччини рішення про відкриття переговорів щодо прийняття її до членів союзу.

Соціал-демократичний уряд на чолі з М. Земаном, який прийшов до влади в Чехії, продовжив зовнішньополітичну лінію попереднього уряду, внісши до неї деякі зміни. У сфері зовнішньої політики першочерговим завданням стало якнайшвидше виконання умов Європейського Союзу та вступ до нього як повноправного члена. Взаємини із сусідніми країнами теж отримали новий імпульс.

У третій період – з 1999 по 2003 р. – питання, пов'язані з євроінтеграцією, стоять на першому місці в урядових програмах СР та ЧР. Уряди обох країн, прагнучи компенсувати прорахунки та помилки, допущені в першій половині 90-х років, визначили для себе вельми високий темп підготовки до вступу до Євросоюзу, який їм вдалося зберегти до підписання в Афінах угоди про вступ до ЄС 10 нових членів.

Прихід до влади у Словаччині внаслідок парламентських виборів 2002 р. коаліційного уряду М. Дзурінди був позитивно сприйнятий органами ЄС, оскільки за період із 1999 по 2002 р. йому вдалося здійснити «маленьке диво»: Словаччина виконала свої зобов'язання у повній відповідності до наміченого графіка.

В історії Чеської Республіки парламентські вибори 2002 р. також відіграли важливу роль. Новий уряд на чолі з В. Шпідлою продовжив зовнішньополітичну лінію свого попередника. Однак напередодні публікації оціночних доповідей ЄК про прогрес, досягнутий асоційованими членами у процесі підготовки до членства в ЄС 2002 р., Чехія відставала від Словаччини.

Таким чином, за період з 1999 по 2003 р. політичним керівництвом Словаччини було вжито максимальних заходів для виконання всіх умов прийняття до членів ЄС, і Словаччині спільно з Литвою за якістю та темпами підготовки до членства в Європейському союзі вдалося випередити всі інші країни-кандидати, у тому числі Чеську Республіку.

Заходи, які вживалися обома країнами, щоб стати повноправними членами ЄС, стали сильним стимулом до позитивних внутрішніх перетворень – реформування економіки, демократизації політичних інститутів, прогресивних змін у соціальній сфері. Встановлення органами Європейського Союзу жорстких термінів для виконання умов підготовчого етапу відіграло стимулюючу, мобілізуючу роль та надало інтеграційному процесу необхідної динаміки. В успішному та швидкому розвитку цього процесу були зацікавлені як країни-кандидати, так і Європейський союз, який надавав їм допомогу у різних галузях.

1. *Aler J.* Integračné procesy na Slovensku. Súhrnná správa o stave spoločnosti za rok 1998 a trendoch na rok 1999. Bratislava, 1998.
2. *Bombík S.* Blížšie k Európe. Štúdie a články. Bratislava, 1995.
3. *Figel J., Adamiš M.* Slovensko na ceste do Európskej únie. Kapitoly a súvislosti. Bratislava, 2003.
4. *Gyárfášová O.* K Európskej únii o krôčik bližšie. *Mosty*. 2001. No. 3.
5. *Krejča M.* Asociácia medzi Európskym spoločenstvom a Slovenskou republikou. Bratislava, 1994.

6. Leška V. Dostihne Slovensko své sousedy na cestě do Evropské unie? *Mezinárodní vztahy*. 2000. No. 2.
7. Lombardini V., Kuderjavý J., Kurucz M. Cesta Slovenska do Európskej únie. *Medzinárodné otázky*. 1999. No. 1.
8. Mesežnikov G. Prezentácia vzťahu Európska únia - Slovensko hlavnými politickými aktérmi. *Medzinárodné otázky*. 1999. No. 1.
9. Rybář M. Rozšiřovanie európskej únie smerom na východ a inštitucionálna reforma. *Medzinárodné otázky*. 1999. No. 4.
10. Telička P. Aktuální stav jednání o přistoupení ČR k EU. *Mezinárodní politika*. 2001. No. 1.
11. Urban L. Užitečný sborník o přípravě ČR na vstup do EU. *Mezinárodní politika*. No. 2.
12. Witzová I. Vstupní rozhovory mezi českou republikou a Evropskou unií: čas politických rozhodnutí. *Věstník ÚMV*. 2000. No. 10.

Юлія Бендас

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЗМІНИ В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ СУЧАСНОСТІ

«Вперше ми можемо відчутти реальну пропорцію особливостей і подій на сцені всього світу і можемо шукати формулу, яка виражатиме певні аспекти, у всякому разі, географічної причинно-наслідкового зв'язку у всесвітній історії» (Гелфорд Джон Макіндер).

Поняття «геополітика» існувало ще з давніх часів. На сьогодні налічується кілька десятків визначень геополітики, але найкраще визначення геополітики – це міждисциплінарна наука, яка вивчає в єдності географічні, історичні, політичні, економічні та інші взаємодіючі фактори, що здійснюють вплив на стратегічний потенціал держави та розробляє прогнози її розвитку [5]. На меті геополітики є пояснення як зовнішньої, так і внутрішньої політики держав з точки зору географічних і соціальних факторів. Раніше цю науку сприймали однобоко, тобто як науку про вплив геопростору на політичні цілі та інтереси держави, то у нинішньому трактуванні сприймається як середовище, яке впливає на економічні, політичні, соціальні й інші відносини як у середині держав, так і між державами. Особливість геополітики визначається її справжніми суб'єктами, тобто це лише великі держави, які здатні значно впливати на перебіг, розвиток, занепад глобальних процесів. Сутність геополітики є утворення (скоріш формування) глобального порядку, нав'язування світу «своїх» моделі цивілізаційного розвитку. Прикладом може слугувати Захід, який підданий впливу Сполучених Штатів, який нав'язує свою модель існування незахідним країнам (цивілізаціям), що зазвичай призводить до геополітичних конфліктів.

Зміни в геополітичному просторі сучасності. Геополітика розвивалась і була на слуху від часів Стародавнього світу і до нинішніх днів, але останні десять років ХХІ століття можна вважати «затишшям геополітики». Чому саме так? Після вступу в Європейський Союз ряд країн у 2004 році роль великих держав-гравців була, нібито сформована, а тому відбувався період адаптації та

співіснування. Розглянемо період адаптації та співіснування на прикладі Європи та Росії. Згодом такі країни як Угорщина, Франція та Німеччина почали лобювати питання енергозабезпечення Росії Європи, що поступово робило ЄС залежним від російського газу та нафти. Сполучені Штати і Росія, як і в період Холодної війни, намагалися заволодіти чим більше впливом на міжнародній арені. Україна була і є важливою стратегічно-геополітичною країною адже відіграла (і відіграє) важливу історичну роль. Вона була і є країною-буфером між цивілізованим світом і Росією. Україна, на жаль, була під жорстким російським авторитетом, але парадокс у тому, що в 2010 році президентські вибори в Україні стали вирішальними для майбутнього країни [6]. Обрання в президенти Віктора Януковича стало точкою відліку викорінювання російського впливу. Українська свідомість почала прокидатися і усвідомлювати куди варто змінити політичний та бізнес спектр. «Геополітичне затишшя» порушило події 30 листопада 2013 року, коли були застосовані неправомірні дії щодо мирної акції студентів та громадських активістів. Причиною стало надмірна концентрація влади в руках проросійського президента та відмова у підписанні документу щодо Асоціації з ЄС [9]. Відповідь Росії не змусила себе довго чекати. Лютий – березень 2014 року вторгнення в Крим, а потім анексія його. Квітень 2014 року нападом зі Сходу України [8].

Глобальним переломом стала пандемія на початку 2020 через вірус Covid-19. Вона внесла свої корективи в політиці, економіці та системі охорони здоров'я починаючи локальним і закінчуючи глобальним рівнями. Здавалось, що пандемія мала об'єднати людство у спільній боротьбі проти страшного вірусу, але все було навпаки: люди ділилися на групи «за» і «проти», колапс в економічній сфері по всьому світі, примуси влади, що більше розпалювало ворожнечу між суспільством та владою. Після двох складних років у пристосуванні до нових умов, що могло порушити геополітичний, гео економічний та гуманістичний простір? Одна країна вчинила злочин проти всього людства, проти цивілізованого світу і наразі можемо бути свідками історичних подій, і це Росія. Вона готувала ганебний план «повторення історії», але навряд чи уявляла, що у якості антигероя для цивілізованого світу. Тімоті Снайдер, американський історик та письменник, у своїй книзі «Дорога до несвободи. Росія, Європа, Америка» чітко описав не тільки хід думок російського диктатора Путіна, а й сутність його влади в недалекому 2012 і на сьогодні. «З 2012 року намагання уявити гіршу Росію, що застрягла в минулому, і крашу Росію, спроектовану в майбутньому, втратили будь-який сенс, оскільки реформаторський уряд зараз намагається пов'язати ці два періоди часу. Ненависть з боку Європейського Союзу та Сполучених Штатів мала стати передумовою російської політики. Путін звів російську державність до свого олігархічного клану та свого моменту часу. Єдиним способом відвернути бачення майбутнього краху було позначити демократію як безпосередню й постійну загрозу. Оскільки Путін перетворив майбутнє на прірву, йому нічого не залишається, як спіткнутися об її край, видаючи себе за майстра дзюдо. У 2012 році Путін дав зрозуміти, що під демократією має на увазі ритуалізовану підтримку своєї особи» [3]. Звідси можна визначити намір Росії в обличчі Путіна

– стати державою гегемоном, державою «визволительницею», державою «єдиної особи». Вже були приклади лідерів «вождів» в історії. Вони культивували (ритуалізували) свою особу: Йосиф Сталін, Адольф Гітлер, Ніколай Чаушеску і т. п., а який був їх кінець? В історії є властивість повторюватись, а у людей забувати.

Бжезінський Збігнєв, американський та політичний діяч, був глибоко переконаний, що «американське верховенство... витворило новий міжнародний порядок», основними рисами якого є: «колективна система безпеки, що включає інтегроване командування і військові сили (НАТО, Америко-японська угода про безпеку так далі); регіональна економічна співпраця (АПЕК, НАФТА) та спеціальні глобальні кооперативні інституції (МВФ, ВОТ); процедури, що акцентують на досягненні загальної згоди у прийнятті рішень, навіть якщо домінують Сполучені Штати; надання переваги демократичному членству в ключових альянсах; зародження глобальної конституційної і правової структури (від світового трибуналу для розслідування злочинів Боснійської війни)» [5]. Боротьба за геополітичне «верховенство», за гегемонію між Америкою та Росією (тоді СРСР) триває вже довгий час. «Холодна війна» закінчилась ще 1990 році розпадом радянського союзу, але з упевненістю можна стверджувати, що вона триває і досі, і вона не припиниться до тих пір, поки одна з країн не бути повністю знищена. Сполученні Штати Америки вирішили вчергове скористатися становищем країни, щоб встановити «свій міжнародний порядок», і полем вирішення своїх політичних стосунків стала Україна. Європа залежна від думки Сполучених Штатів (політичний, економічний, корпоративний та інші сфери впливу) і «майже» зайняли місце держави гегемона. Вже від 26 вересня 2022 року «понад 1 млн. барелів нафти зі США щодня поставлятиметься до Європи, щоб замінити російську сировину» цитують директора нафтотрейдера Vitol ЗМІ [4]. Енергоресурси являються невід'ємним інструментом впливу на політику тієї чи іншої країни світу і може впливати на прийняття архіважливих державних, міжнародних рішень.

Яка країна чи союз могла б (могли б) скласти серйозну конкуренцію для Сполучених Штатів? Варіантів є декілька. Дехто вважає, що Скандинавські країни, дехто, що Європейський Союз, а дехто, що це Великобританія. Серед норвежців панує думка: «Росія – це сплячий ведмідь, а Китай – це сплячий дракон. Ведмідь вже прокинувся і невдовзі прокинеться дракон». Не погодитись з цією думкою неможливо, адже в багатьох країнах світу китайці зробили свій куточок, де розвивають не тільки свою культуру, а й бізнес та локальний вплив на суспільство (такі містечка і райони називаються «China Town», один з таких є у Нью-Йорку). Китай завжди мав особливе місце у геополітиці, але зважаючи на події 2020 (пандемія) та 2022 (війна України з росією, у центрі Європи) має всі можливості скласти конкуренцію в праві держави гегемона, адже активно займається розвитком внутрішнього і зовнішнього ринків, покращення торгівельних зв'язків та вміло справляється у будь-якій сфері з кризовим становищем. Збігнєв Бжезінський безсумнівно вважає, що «регіонально вищий Китай повинен стати далекосхідним якорем Америки у традиційній сфері політики сили, тим самим сприяючи розвиткові євразійської рівноваги сили, де

Великий Китай на Сході Євразії відповідав би в цьому відношенні ролі Європи, яка розширюється на Заході Євразії» [5].

«Наказовому» популізму бути. Термін «популізм» походить від латинського «*populus*», що означає «народ», міцне з'єднання з самою демократією. Популізм часто спричиняє представлення «народу» як пропагандиста. Популісти, як правило, прагнуть розкрити «людям», як вони гноблені. При цьому вони не прагнуть змінити «народ», а прагнуть зберегти «спосіб життя» останнього, як він існує зараз, розглядаючи його як джерело добра. Хоча популістські лідери часто представляють себе як представників «народу», вони часто походять з елітарних верств суспільства. На меті є розгляд один із видів популізму, так званий «наказовий», адже це мало досліджуваний феномен популізму.

Яскравим прикладом сучасності є Володимир Путін, президент Росії. Він не був представником елітарного суспільства, а був вихідцем з КДБ. Коротко переходячи до суті, різнобічність путінської влади почалася одразу після вторгнення в Україну та усвідомлення, що це не початок розквіту, а початок кінця Росії, як держави. Для того, щоб зрозуміти весь фарс політичної системи та надмірне культивування російської ЗМІ особою Путіна – це звернути увагу на телебачення і що транслюється крізь це. Кожен провальний крок представляється, як національна гордість і кожне неконституційне політичне рішення стає свіже-конституційне (тобто, всі зміни є ситуативними та влаштовані на комфорт еліти). Все більша центрованість влади фактично створює очікування негайної зміни опозиції, яка потім виявляється у вуличних протестах, але, як свідчать факти, все ще не під єдиним і організованим керівництвом. Виходить своєрідний парадокс.

Отже, занадто внутрішній контроль уряду розглядається як привід для ініціювання публічної акції щодо де-легітимізації уряду. Це коротке замикання насправді дуже небезпечно, оскільки воно є фактором радикалізації політичного конфлікту. Це усвідомлення, щодо публічної акції у суспільстві приходить поступово, адже є ілюзія, що не мають свободи, коли вона насправді є і потрібно чинити опір. З одного боку, в опозиційному таборі виникають очікування скасування сили легітимної влади; з іншого боку, закваска, створена протестами, викликає репресивну поведінку, що все більше виправдовується логікою виняткових обставин.

Одним із фундаментальних елементів політичної гібридизації є поширення «наказового» популізму. Двома політологами, Стівеном Левицьким і Луканом Уаєм [1], було проаналізовано проблему довговічності революційних режимів з урахуванням політичних режимів останніх століть. Як вони підкреслили, без сумніву, революційні режими характерні довше за інші політичні режими. На думку цих двох учених, причини цієї особливості залежать від чотирьох порядків факторів:

1. Руйнування незалежних енергетичних центрів
2. Сильна правляча партія;
3. Невразливість для переворотів;
4. Посилені можливості примусу.

Підсумовуючи можна зробити наступні висновки:

- 1) Про геополітику знову говорять. Вона була, є і буде предметом для дискусій. Якщо виникає період «затишшя», то це означає процес перебудови; реформа, яка у свій час матиме експлозивний характер.
- 2) Змінні в геополітичному просторі сучасності непередбачувані, але прогнозовані. Боротьба за звання держави гегемона триває, і триватиме, поки не буде повного знищення одного з них.
- 3) Популізм ніколи не втратить своєї актуальності, а навпаки, розширює свої горизонти. «Наказовий» популізм так названий через свою сутність, і вона описується у двох словах: наказ та репресія.

1. Anselmi M. Post-populism in Latin America: On Venezuela after Chávez. 2017. 410–426 p.
2. Kirchick J. The end of Europe. Dictators, Demagogues, and the Coming Dark Age. Yale University. 2017. 254 p.
3. Snyder T. The road to Unfreedom: Russia, Europe, America. NY. 2018. 341 p.
4. Vitol. // URL : <https://nv.ua/ukr/tags/vitol.html> (дата звернення: 10. 09. 2022).
5. Вереш М. М., Петрінко В. С. Геополітична енциклопедія: Навчальний посібник. Ужгород. 2017. 492 с.
6. Вибори Президента України 17 січня 2010 року. // URL : <https://cvk.gov.ua/vibory/vibori-prezidenta-ukraini-17-sichnya-2010-roku.html> (дата звернення: 10. 09. 2022).
7. Лебедева М. М. Мировая политика: Учебник для вузов. Москва. 2003. 351 с.
8. Російсько-українська війна (з 2014). // URL : <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 10. 09. 2022).
9. Угода про асоціацію. // URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociasiu> (дата звернення: 10. 09. 2022).
10. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. Пер. з англ. Роман Корнута. Київ. 2018. 576 с.

**Світлана Була,
Марк Савчук**

ФЕНОМЕН СУБНАЦІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ В УКРАЇНІ

Століттями Українська державність була прихованою за адміністраціями загарбницьких держав. Кожна з них залишила неабиякий слід в місцевому менталітеті, культурі та політичному світогляді. Після здобуття незалежності, в 1991 році, Україна опинилася перед вибором, на яких основах будувати фундамент власних інститутів. Нескінченна низка політичних криз національного рівня не могла бути фактором зміцнення державності. В країні, у різних територіальних кордонах, сформувалися неформальні субнаціональні одиниці, які володіють легітимною локальною політичною елітою, власною інституційною структурою, системою засобів здобуття та розподілення влади, тобто є політичним режимом. В умовах децентралізації управління, вільного доступу до ЗМІ та національної влади, яка традиційно швидко втрачала

популярність серед населення, субнаціональні політичні режими стали невід'ємною частиною вітчизняної політичної системи. Оскільки вони чинять значний вплив на політичний процес, важливо чітко визначити передумови їх виникнення для операціоналізації та спроби подальшого прогнозування перспектив їх впливу на український політикум.

Сьогодні субнаціональні політичні режими в Україні є предметом значної кількості наукових розвідок. Популярність цієї тематики тільки зростає. Прикладами цієї активності можуть стати роботи Т. Бевз, В. Гнатюка, М. Кармазіної, А. Ясінської, В. Яремчука, серед закордонних дослідників відзначити варто К. Мацузато.

Субнаціональні політичні режими розвиваються у векторі, що був заданий на стадії їх формування. Передумови їх утворення можна шукати в різних аспектах політичного. Починаючи від економічних та культурних передумов, закінчуючи інституційним ландшафтом та юридичною базою, в межах яких вони утворювалися. Систематизація та операціоналізації наявних даних про характер субнаціональних політичних режимів є необхідною для їх розуміння та подальшого прогнозування. Особливої уваги може вимагати партологічна складова, а також характер політичної еліти. Саме наявність легітимних формальних чи неформальних локальних лідерів часто зумовлює специфіку методів здійснення та розподілення влади в межах субнаціональної одиниці. Відтак, тема може бути розкритою з декількох сторін із залученням різних аспектів.

Для подальшого аналізу необхідним є виокремлення феномену українських субнаціональних політичних режимів. В межах нашої держави сформувались багато складносурядних організацій, які, в різних територіальних кордонах, мають різні інституційні механізми та політичні ознаки. Ці організації представляють систему пов'язаних між собою різнонапрямлених режимів, одні з яких успадковують демократичні традиції, а інші – рухаються за напрямком автократії. Політичні реалії сьогодення демонструють неоднорідність політичної влади в регіонах, їх відносини із центральною владою та напрямки діяльності можуть кардинально відрізнитися через різні субнаціональні режими, які затвердилися ще до початку війни. Тож, в цій статті я вважаю за головне розглянути феномен українських субнаціональних політичних інститутів з точки зору їх формування та специфіки, для розуміння розвитку їх у майбутньому в умовах війни.

Причини формування субнаціональних політичних режимів необхідно починати шукати з огляду на ретроспективу формування сучасної України. Історично ці території входили до різних державних утворень та протягом віків були відірвані одне від одного. Відтак, в субнаціональних одиницях формувалася різна масова свідомість, культура, традиції та політичний дискурс. Лиш за радянських часів більшість етно-культурних земель українців були об'єднані в одну державну організацію, традиції окремих регіонів підлягали уніфікації та знищенню, але вплив радянської пропаганди неоднаково відобразився на різних регіонах [5, с. 31–33].

Згідно з останніми дослідженнями, жителі різних українських регіонів не в рівному ступені відносять себе до української та/або регіональної спільноти. Виокремлюється тенденція, яка полягає в тому, що рівень загальноукраїнської ідентичності зростає, але в територіальному та етнічних вимірах залишається значна відмінність в цьому процесі. Так, наприклад, на питання «Як би Ви відповіли самі собі на запитання: «Хто я такий?», лише 65% відповідали «громадянин/ка України», причому, здебільшого ця відповідь розповсюджена на західних та центральних територіях країни. На сході та півдні поширеною (проте ще не домінуючою) була самоідентифікація із іншою національністю, локально-регіональною ідентичністю або радянською приналежністю [12].

На основі вищеописаного, можна встановити, що на рівні досліджень свідомісних настанов, чинник традицій та історичного підґрунтя є домінуючим та продовжує впливати на утворення регіональної ідентичності. Різне далеке (імперське) та недалеке (радянське) минуле створює поняття «унікального регіону» серед населення та організовує культурну основу для формування регіонального політичного режиму [5, С. 31–33].

В країні існує низка процесуально-правових актів, які регулюють державну політику в сфері місцевої влади. В конституції місцевому самоврядуванню присвячений окремий XI розділ, в якому йдеться про захист прав людей на самоуправління в межах місцевих громад. Формалізований погляд дає можливість розгледіти два ключових блоки принципів місцевої політики: загально-правові (легальність, підзвітність гласність, належність влади до народу) та спеціалізовані (поєднання місцевих і національних інтересів, виборність, самостійність в межах повноважень і т.д.) [3]. З огляду на неможливість рівномірного втілення цих принципів на усій площині українського простору, виникнення субнаціональних політичних режимів є очікуваним процесом, що суміжний із демократизацією.

Характерно, що субнаціональні політичні режими, як правило, створювали неформальну інституційну базу, яка оформляла вотчину для керування тих чи інших кланів та груп. Аналізуючи локальні режими в різних осередках України, можна помітити, що більшість незакритих кримінальних проваджень, порушень прав людини та nepотична система утворюються навколо закритої зацікавленої групи, яка монополізує владу в регіоні, районі, місті. Дуже яскравим прикладом цього може бути Сумська область, яка, вже на зламі століть, характеризувалась власною фінансово-промисловою групою, якій належала повна, майже абсолютна, політична влада в регіоні, яка вважала необхідним використання методів твердої руки. «Ламати через коліно», – фраза, яку промовив тогочасний очільник Сумської ОДА В. Щербань, який за примітками вчених вважав себе ледь не «абсолютним королем» області [8, с. 36–66].

Під час розділення країни між олігархічними структурами і подальшої узурпації місцевої влади в окремих регіонах, було відсутнє громадянське суспільство в Україні. На той момент в молодій державі в принципі не існувало чіткої стратегії сталого регіонального розвитку, розуміння необхідності впровадження демократичних практик у місцевих процесів та конкурентного доступу до ЗМІ. В останній декаді минулого сторіччя, коли по всій країні люди

роками могли не бачити пенсійних виплат, через порожнечу в бюджеті, на Дніпропетровщині існувала штучна стабільність, яку подавали як здобутки регіональної влади. Таким чином, місцева еліта отримувала легітимізацію для вкорінення свого субнаціонального режиму, навіть залучаючи загальнодержавний ресурс [2, 4].

Аналізуючи інститут свободи слова в Україні, ми отримуємо достатньо стійку кореляцію між рівнем демократизацією та вільністю преси. Чим більший індекс демократичності отримувала Україна, тим вищий індекс свободи слова можна було очікувати. При детальному розгляді випадків порушень свободи слова можна побачити, що деякі субнаціональні одиниці, наприклад: Київ, Харків, Запоріжжя та Одеса, характеризуються нижчою вільністю для висловлення думок та журналістської діяльності, яка виявлялась у нападах на журналістів, засобах тиску та цензуруванні. Схожою ситуація є і серед прозорості регіональних ЗМІ. Відтак, Львівські засоби масової інформації у півтора рази відкритіші та оприлюднюють більше інформації про себе, ніж Дніпропетровські. Придушення свободи слова в окремих регіонах є проявом утвореного в їх межах субнаціонального політичного режиму, який, за своїми характеристиками, в багатьох аспектах відрізняється від державного [1, 7, 14].

Подібну неоднорідність серед регіонів, яка робить свій внесок у формування альтернативному центральній владі режиму, можна прослідкувати у сфері дотримання громадянських прав, прозорості та підзвітності влади, корумпованості місцевих державних службовців та проявам непотизму. Рівень розвитку цих інститутів, як правило, залежить від ресурсної бази, якою володіє місцева еліта. Відтак, неформальний інститут корупції має виразніші ознаки в регіонах з великим фінансовим потоком та слабо розвиненим громадянським суспільством. На думку «Громадської організації всеукраїнський центр протидії корупції та сприяння правоохоронним органам», найбільш корумпованим містом в Україні є Одеса. Вигідне географічне положення, яке стало причиною утворення найбільшого транспортного хабу в Україні, низка великих промислових підприємств та близькість регіональної еліти із криміналітетом утворює підґрунтя для поширення корупції [14]. На Волині, навпаки, спостерігається зворотна ситуація. Невелика ресурсна база, за результатами дослідження, стала причиною найменшого в Україні рівня корупції [11].

У загальному, українська місцева політика рухається в напрямку збільшення прозорості та підзвітності. Проте цей процес не є рівномірним та, враховуючи підвищення конкуренції серед міст у сфері прозорості та підзвітності, збільшення балів не завжди гарантує підвищення рейтингових позицій. Найбільш прозорими містами України були Маріуполь та Львів. Субнаціональний режим в Донецькій області, після анексії частини її території, кардинально змінився та почав рухатися в напрямку демократизації, в той час як вся Львівщина традиційно розглядалась як осередок розвиненого народовладдя [9, 15].

Важливим аспектом формування субнаціональних політичних режимів є місцеві партійні системи. За результатами виборів 1990 та 1994 років, які стали установчими для української державності та почали процес демократизації

суспільства, боротьба зосереджувалась між комуністичними та демократичними силами. І хоча комуністи в косметично-оновленому вигляді зберігали за собою домінацію, в західних регіонах вони поступилися національно-демократичним силам. В обласних радах трьох Галицьких областей, КПУ зайняла місце опозиції та в подальшому стрімко втрачала свої позиції. Зміна влади у західному регіоні дала зелене світло для пришвидшеної демократизації цих областей, в яких був мінімізований вплив экс-партійної верхівки, що на сході країни все останнє десятиріччя 20ст. монополізувала в своїх руках більшість влади та будувала автократичні анклави [10].

З часом, та з зміною запитів у суспільстві, які відображались у партійних програмах та лозунгах, результати виборів стали все більше поляризувати українські регіони по лінії захід/схід, але вже за результатами місцевих виборів 2006 р. видно, що важливу роль стали відігравати місцеві політичні сили. Регіональні партії, враховуючи місцеву електоральну кон'юнктуру, дещо посували парламентські партії, отримували представництво у легістратурах та закріплювалися на рівні субнаціонального актора, не маючи загальнодержавних амбіцій. Проте місцеві політичні сили ще не стали головною силою в регіонах [10].

Принципова зміна в політичній системі України наступила після Революції Гідності. Зміни доторкнулися і до субрегіональних одиниць. На міських, районних та обласних рівнях представництво отримало 80 непарламентських партій. Деякі з них отримали представництво по всій Україні, а деякі – були утворені навмисне, як локальні політичні проекти. Загалом, цей виборчий цикл відрізнявся від попередніх більшою кількістю локальних та субрегіональних партій. В наслідок цього, характерною рисою цих виборів стала висока фракційність, яка, через ідеологічну подібність, не вилилась у політичну кризу, а затвердила постмайданні зміни в політичному просторі [6, с. 188–202].

Ще раніше почали утворюватися «блоки» в підтримку регіональним лідерам, але крайні місцеві вибори виявили найбільшу популярність локальних політичних проектів, що часто представляли обличчя окремих місцевих політиків. Ці блоки, як правило, створювалися місцевою елітою для розширення або збереження власного впливу та здебільшого під'язувалися з конкретним політичним суб'єктом, який володів високою пізнаваністю. Ідея полягає в наданні голові місцевої ради утворити окрему фракцію у місцевій раді, задля затвердження власного політичного курсу та отримання більшої незалежності від інших сил, зокрема зі сторони центральної влади [6, с. 154–172]. Так в найбільших українських містах перемогу здобули чинні мери, а серед десяти найбільших міст лише в одному Кривому Розі найбільшу підтримку отримала партія, яка була представлена у Верховній Раді (ОПЗЖ) [13]. Цей процес міг стати наслідком фактичного узгодження між елітою та суспільством умов співіснування. Відповідно, в більшості регіонів закріпилися субнаціональні політичні режими, які в умовах децентралізації, здобувають ще більше унікальних від центру ознак.

Фактор фінансової незалежності та децентралізації відіграє ключову роль в такій політичній конфігурації. Вона забезпечує місцевій політичній еліті

автономність, яка обмежується лише силовим блоком, контроль над якою номінально має «Київ». В умовах високого рівня корумпованості, ключовим для силовиків є джерела їх особистого збагачення, а, значить, вони стають відкритими для взаємодії з локальними кланами. Регіональні групи інтересів зосереджують в своїх руках більшість влади та, знаходячись у публічній опозиції із, як правило непопулярною, центральною українською владою, отримують особистісні дивіденди. Під таким кутом погляду роль неформальних інститутів є головною в утвердженні субнаціональних політичних режимів [5].

Підсумовуючи вищезазначене, відмітимо, що українська політична система протягом років була пов'язана з субнаціональними політичними режимами. В молодій українській державі, через низку історико-культурних та політико-економічних факторів, утворилося багато субнаціональних політичних режимів. Вони володіють різними характеристиками, які детерміновані їх територіальним розташуванням, місцевою політичною елітою, наявністю промислових потужностей та розвитком громадянського суспільства. Різні умови перебігу процесу демократизації є зовнішньою характеристикою локальних режимів. В умовах війни особливо важливим стає необхідність розуміння специфіки регіональної політики для об'єднання країни. Відтак, стратегічної ваги набувають подальші розвідки в темі феномену українських субнаціональних політичних режимів, з метою найбільшої мобілізації державних ресурсів на шляху до перемоги.

1. Барометр Свободи Слова [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova>
2. Бевз, Т. Регіональні політичні режими Дніпропетровщини: етапи формування, специфіка функціонування та особливості трансформації. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 88 (2). С. 77–111.
3. Гришук М.В. Принципи місцевого самоврядування як основні засади організації та функціонування місцевого самоврядування: політико-правовий аналіз. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (керівник авт. кол.), Л. І. Кормич (ред.), М. А. Польовий (відп. секр.) [та ін.]; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса, 2009. Вип. 37. С. 266–270.
4. Кармазіна М., Бевз Т., Горбатюк М., Зорич О. Регіональні політичні еліти в Україні: особливості формування, цінності та ідентичності (кінець 1991–2019 рр.). Київ: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 264 с.
5. Кармазіна М., Бевз Т., Ротар Н. Регіональні політичні режими в Україні: підстави формування, специфіка функціонування, особливості трансформації. К.: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 248 с.
6. Манайло-Приходько Р. Ю. Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України дис. ...канд. політ. наук: 23.00.02. 2018. 291 с.
7. Прозорість регіональних медіа [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <https://imi.org.ua/infographics/prozorst-media-i37788>
8. Регіональні політичні еліти в Україні: аналіз літератури з проблеми та характеристика емпіричної бази для вивчення феномену (кінець 1991–2018 рр.). / За ред. М. С. Кармазіної Київ, ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 264 с.
9. Рейтинги прозорості та підзвітності міст – 2020. Аналітичний Звіт. [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <https://wiki.nazk.gov.ua/wp->

- content/uploads/2021/04/Analichnyj-zvit.-Rejtyngy-prozorosti-ta-pidzvitnosti-mist-2020-1.pdf
10. Розумний М., Павленко І. Партиїне законодавство та розвиток політичних партій в Україні. К.: НІСД, 2015. 20 с.
 11. Стан корупції в Україні. Інфографіка [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: https://www.ukrinform.ua/gubric-other_news/1935532-stan-koruptsiji-v-ukrajini-infografika.html
 12. Ткачук А. Ф., Наталенко Н. В. Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки. К.: ТОВ «Видавництво «Юстон», 2020. 97 с.
 13. Український Центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Проект «Партиїна система України після 2019 року: ключові особливості та перспективи подальшого розвитку». Київ – 2020, Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_part_sistem.pdf
 14. Яке місто в Україні найбільш корумповане? [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <http://anticorruption.com.ua/news-yake-msto-ukrayini-nayblsh-korumpovane.html>
 15. Яремчук В. Д. Регіональні політичні режими в Україні: Львівщина (1990–2017 рр.). К.: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 112 с.

**Микола Палінчак,
Наталія Кушнір,
Дарія Котлярова**

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ КНР

На сучасному етапі відбувається динамічне економічне зростання та укріплення позицій Китаю у світі. Розширення зв'язків України з Китаєм в політичній, економічній, культурній та інших сферах є одним із важливих напрямів зовнішньої політики та викликає необхідність поглибленого дослідження економіки КНР її основних показників та функціонування. Дослідженню економіки Китаю, основних економічних показників та проблем її подальшого розвитку присвячено праці В. Новицького, Ю. Пахомова, В. Седнева, С. Нікішенка, Гончарука А, Чумака, Лі Феня, Лінь Чжіхуа, Ю. Куна, Менг Хіна та інших. Метою дослідження є аналіз основних економічних показників КНР, динаміки їхніх змін, чинників які мали вплив на економіку країни, а також проблем з якими стикаються економічні процеси у країні.

Китайська Народна Республіка має високодохідну ринкову економіку, яка включає економічне планування через промислову політику та стратегічні п'ятирічні плани. Економіка складається з державних підприємств (ДП) і підприємств змішаної форми власності, а також великого внутрішнього приватного сектору та є відкритою для іноземного бізнесу в системі, офіційно описаній як соціалістична ринкова економіка. Китай має другу за величиною економіку світу за номінальним ВВП із загальним обсягом близько 17,7 трильйонів доларів США (114,4 трильйонів юанів) у 2021 році, і є найбільшою економікою світу з 2016 року за паритетом купівельної

спроможності (ПКС). За прогнозами стверджується, що Китай стане найбільшою економікою світу за номінальним ВВП до 2028 року [12].

Китай є найбільшим у світі виробником і експортером товарів. Також це найшвидше зростаючий споживчий ринок у світі та другий за величиною імпортер товарів. Китай також є найбільшим у світі споживачем багатьох товарів, на нього припадає близько половини світового споживання металів. Китай є нетто-імпортером послуг. Це найбільша торгова держава у світі яка відіграє визначну роль у міжнародній торгівлі [1].

Згідно з офіційними даними Світового банку, у 2021 році валовий внутрішній продукт (ВВП) Китаю становив 17734,06 млрд. дол. США. Величина ВВП Китаю становить 0,85 відсотка від світової економіки.

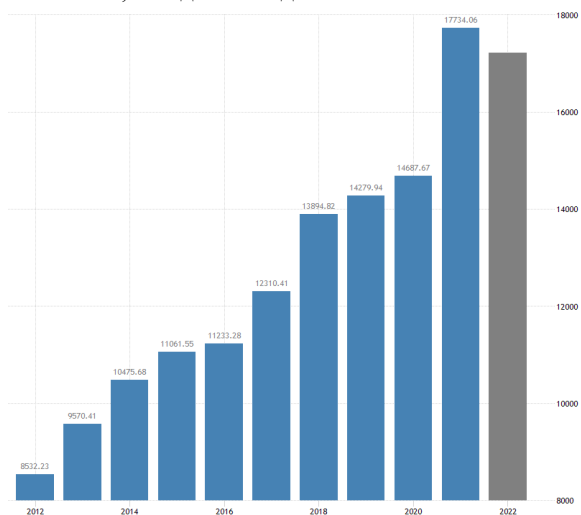

Рис. 1. ВВП Китаю у період з 2012 по 2022 рр., млрд. дол. США [8]

Згідно з даними рис. 1 ВВП Китаю перебуває у постійному зростанні так у 2022 році цей показник склав 8532,23 млрд. дол. США, далі поступово зростав зі значним стрибком у 2018 р. та досяг свого найбільшого значення на даний момент у 2021 р. – 17734,06 млрд. дол. США. незважаючи на кризові явища у світі та період пандемії COVID-19.

Проте слід зазначити, що економічне зростання Китаю різко сповільнилося в другому кварталі. За даними Державного статистичного управління, ВВП Китаю зріс лише на 0,4% у порівнянні з 4,8% у попередньому кварталі. Це найгірша динаміка з першого кварталу 2020 року, коли було зафіксовано падіння на 6,8%.

У другому кварталі тиск на економіку Китаю значно посилювався на тлі складної міжнародної обстановки, повномасштабної війни України та РФ, а також спалахів пандемії COVID-19 усередині країни. У квітні відбулося різке падіння основних економічних показників. Проте завдяки низці заходів у травні економіка стабілізувалася та почала відновлюватися в червні.

Влада КНР планує досягти зростання ВВП у 2022 році на 5,5%, у 2021 році зростання склало 8,1%.

Слабкі дані посилюють побоювання щодо глобальної рецесії, оскільки країни підвищують процентні ставки, щоб приборкати стрімку інфляцію. Це створює ще більше труднощів для споживачів і компаній у всьому світі, оскільки вони борються з проблемами, пов'язаними з війною в Україні та перебоями в ланцюжках поставок [3].

Мінімальна заробітна плата в Китаї так само як і ВВП постійно зростає. У 2012 році вона складала 1450 юанів, у 2019 та 2020 рр. даний показник склав 2480 юанів. Та у 2021 та 2022 рр. склала 2590 юанів/місяць (362,27 дол. США). Динаміка зростання заробітної плати наведена на рис. 2.

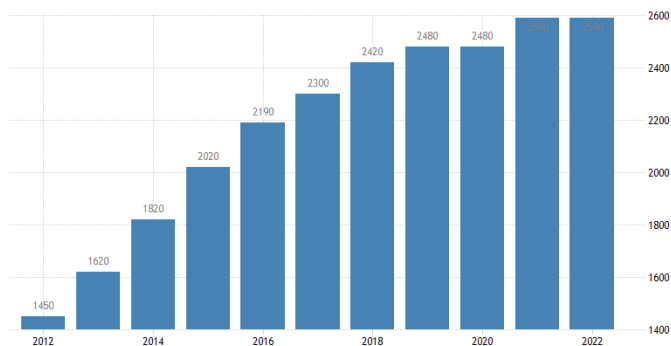

Рис. 2. Динаміка зростання мінімальної заробітної плати в Китаї у 2012-2022 рр., юань/місяць [10]

Валовий внутрішній продукт на душу населення в Китаї у 2021 р. становив 11188,30 дол. США. ВВП на душу населення в Китаї еквівалентний 89 відсоткам середнього світового показника.

Аналізуючи дані рис 3. можна стверджувати, що як і загальне ВВП і мінімальна заробітна плата, так і показник ВВП на душу населення в КНР в період з 2012 року постійно зростав і досяг найбільшого значення у 2021 р.

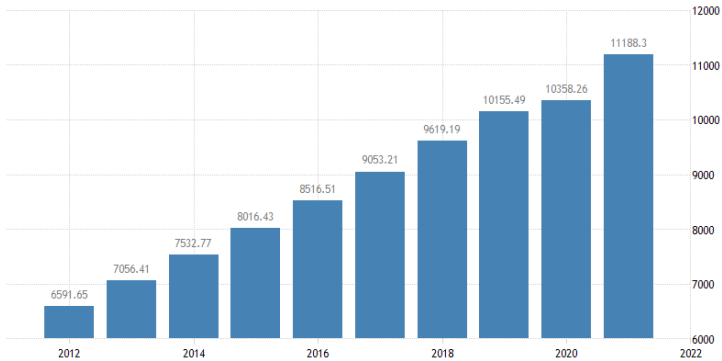

Рис. 3. ВВП на душу населення у 2012-2021 рр., дол. США [7]

Щодо інфляції, то річна інфляція в Китаї несподівано впала до 2,5% у серпні 2022 року з липневого 2-річного максимуму в 2,7%, і становила менше ніж ринкові прогнози в 2,8%. Ціни як на продовольчі, так і на непродовольчі товари знизилися навіть на тлі суворих COVID-обмежень і несприятливої погоди. Вартість продуктів харчування зросла на 6,1%, уповільнившись порівняно із зростанням на 6,3% у липні, що було найшвидшим темпом збільшення за останні 22 місяці. Крім того, вартість непродовольчих товарів зросла на 1,7% у серпні 2022 р., зменшившись з 1,9% у липні, через уповільнення інфляції у галузі транспорту та зв'язку (4,9% проти 6,1%), житла (0,6% проти 0,7%), побутових товарів та послуг (1,3% проти 1,4%). Показники інфляції у сфері охорони здоров'я залишилися стабільними і склали (0,7%), але у галузях освіти та культура дещо прискорилося (1,6% 08.2022 р. проти 1,5% 07.2022 р.) (рис. 4).

Китай встановив цільовий показник індексу споживчих цін на рівні приблизно 3% на 2022 рік, як і в 2021 році. У місячному вимірі споживчі ціни в серпні несподівано впали на 0,1%.

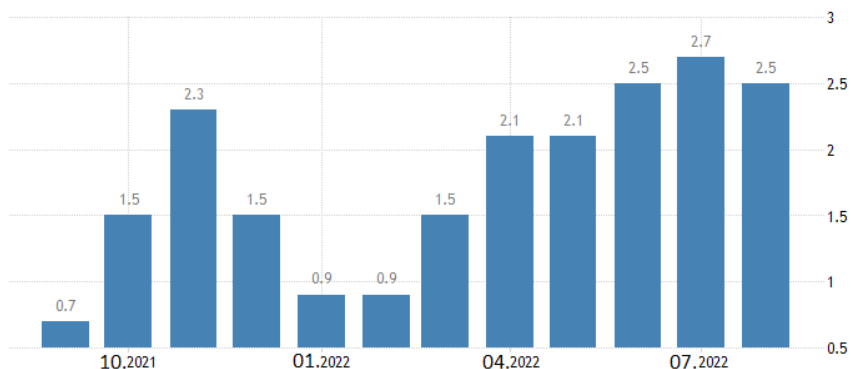

Рис. 4. Показник інфляція у період з 09.2021 р. по 08.2022р., % [9]

Валютні резерви Китаю в серпні 2022 року скоротилися на 49,2 млрд. дол. США до 3,055 трлн. дол. США, що є найнижчим показником з жовтня 2018 року, порівняно з ринковими прогнозами в 3,079 трлн доларів. Серпень - другий місяць поспіль у якому спостерігалось падіння кількості золотовалютних резервів в основному через загальне зміцнення долара через очікування, що Федеральна резервна система продовжить жорстку політику задля уникнення глобальної рецесії.

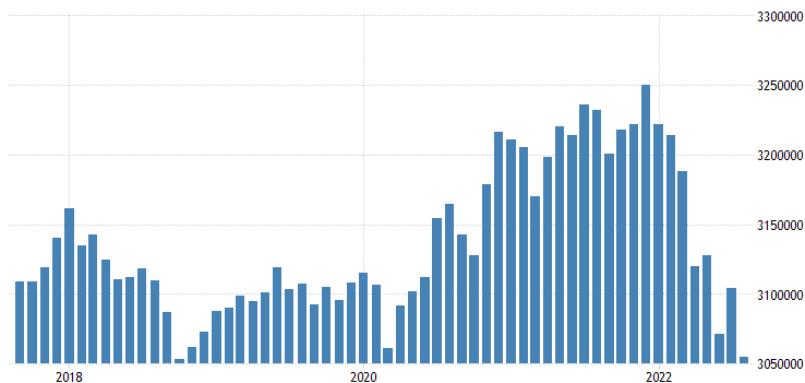

Рис.

5. Динаміка золотовалютних резервів КНР у 2018-2022 рр, млрд. дол. США [6]

Юань впав на 2,24% по відношенню до долара в серпні, тоді як долар виріс на 2,7% по відношенню до кошика інших основних валют. Водночас золоті резерви впали до 107,49 млрд. дол. США на кінець серпня зі 109,84 млрд. дол. США на кінець липня (рис. 5).

Профіцит торговельного балансу Китаю несподівано впав до тримісячного мінімуму в 79,39 млрд. дол. США в серпні 2022 року з 59,13 мільярда доларів США в тому ж місяці роком раніше, і значно нижче ринкових прогнозів у 92,7 мільярда доларів США через більш м'яке зростання експорту на тлі перебоїв у заводському виробництві після нових обмежень спричинених COVID-19 та історичної спеки, тоді як зовнішній попит зменшився через різке зростання інфляції в багатьох країнах. Поставки зросли на 7,1% порівняно з минулим роком, що є найнижчим зростанням поставок і першим однозначним зростанням з квітня, проте нижче ринкових прогнозів у розмірі 12,8%. В той час як імпорт зріс на 0,3%, що є найповільнішим зростанням вхідних поставок з часів стагнації в квітні, і є також меншим за прогнозоване зростання на 1,1% (рис. 6).

За період з січня по серпень 2022 р. позитивне сальдо торгівлі становило 560,52 млрд. дол. США, при цьому експорт зріс на 13,5%, а імпорт – на 4,6% порівняно з роком раніше.

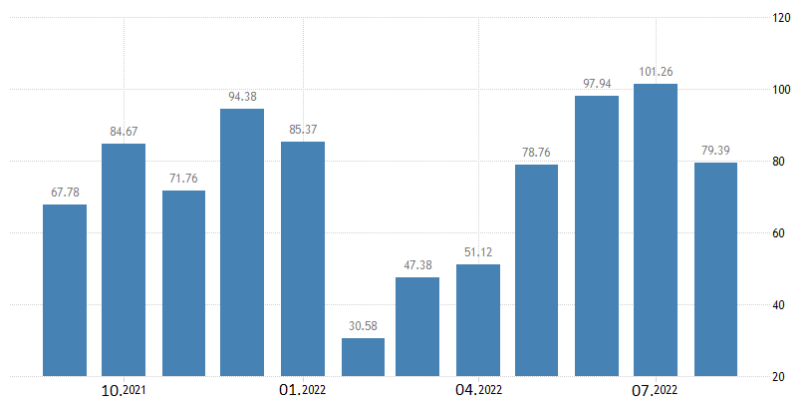

Рис. 6. Сальдо торговельного балансу КНР 09.2021 р. – 08.2022 р., млрд. дол. США [5]

Стосовно основних проблем з якими стикається економіка Китаю можна виділити наступні:

1. Війна з боргами. Падіння в боргову яму для Китаю почалося разом зі світовою фінансовою кризою 2007-2008 років. Тоді всі країни намагалися стимулювати власні економіки, аби зменшити наслідки так званої великої рецесії. На відміну від країн Заходу, які бачили вихід з кризи в централізованій підтримці економік державами шляхом збільшення дефіцитів бюджетів, Піднебесна зробила ставку на зростання банківського кредитування. Як наслідок, за шість років корпоративний борг відносно ВВП зріс майже вдвічі до 125%. Утім, розв'язана у 2018 році торгова війна зі Сполученими Штатами, а згодом пандемія COVID-19 звели нанівець усі старання влади і змусили офіційний Пекін повернутися до практики вирішення проблем шляхом збільшення боргу [11].

2. Проблеми забудовників. Житлова нерухомість була найпопулярнішим напрямком інвестування. Однак темпи урбанізації почали падати, і з 2017 року продажі квартир не зростають. У 2021 році через дії компартії крихка ситуація на ринку перетворилася на критичну. У рамках боротьби із закредитованістю забудовникам обмежили можливості отримання нових позик, а для населення – оформлення іпотеки [2].

3. Дорога електроенергія. На китайську економіку припадає до 50% світового видобутку вугілля. Цей брудний, але дешевий енергоносіє є головним джерелом електроенергії для тисяч підприємств. У 2022 році влада обмежила фінансування шахт. Коли на ТЕС закінчилися запаси, у країні почалися віялові відключення, зупинки підприємств та ледь не сталися проблеми з водопостачанням. Щоб врятувати ситуацію, влада відкрила фінансування галузі та збільшила імпорт вугілля [4].

4. Демографія. У 2021 році влада дозволила мати трьох дітей. Такий крок обумовлений переписом населення, згідно з яким народжуваність знизилася до найменшого з 1961 року показника. За останні вісім років цей показник упав майже вдвічі. Приріст населення у 2012 році становив 0,74%, у 2020 році – 0,15%. Проблемою є і структура зайнятості. У країні – високий рівень внутрішньої міграції, 200 млн людей з непостійною зайнятістю та 600 млн перебувають на межі бідності. Саме ці громадяни першими відчують наслідки майбутньої економічної кризи, що може призвести до політичної дестабілізації.

Китаю одна з двох найбільших економік світу. Згідно з аналізом показників всі перебувають у постійному зростанні. Лише у 2020–2022 роках спостерігалось зменшення динаміки зростання економіки, що спричинено пандемією COVID-19 та рядом інших факторів серед яких політика самої держави у деяких галузях, а також погіршення відносин з США за часів президенства Дональда Трампа та під час недавнього загострення Тайванського питання.

Піднебесна потерпає від проблем і шукає шляхи виходу. Один з них – переорієнтувати стратегічно важливі сектори економіки на внутрішній ринок, зменшити в них частку іноземного капіталу та зробити себе самодостатніми. Таким чином Китай хоче стати менш уразливим до тиску США та зробити період турбулентності своєї економіки більш контрольованим. Однак економічні проблеми та конфронтація зі США стимулюють комуністичну партію вдаватися до більш жорстких заходів та ще більше закриватися.

1. Економіка Китайської Народної Республіки. Вікіпедія – Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Економіка_Китайської_Народної_Республіки (дата звернення 10.09.2022).
2. Китай очима Азії. Колективна монографія / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців. Київ, 2017. 316 с. (дата звернення 5.09.2022).
3. Макроекономічні показники URL: http://nauka.kushnir.mk.ua/makroekonomika/gdp/gdp_ukraine.html. (дата звернення 12.09.2022).

4. Юсип О. Л. Особливості організації змішаного типу економічної системи Китаю / О. Л. Юсип // Актуальні проблеми державного управління. 2016. – № 2(50). – С. 1-8. (дата звернення 12.09.2022).
5. China Balance of Trade. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення 15.09.2022).
6. China Foreign Exchange Reserves. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення 15.09.2022).
7. China GDP per capita. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення 13.09.2022).
8. China GDP. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення 13.09.2022).
9. China Inflation Rate. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення 16.09.2022).
10. China Minimum Monthly Wages. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення 11.09.2022).
11. China vs. USA URL: <http://www.tagesanzeiger.ch/ausland/asien-undozeanien/China-vs-USA/story/23079758>. (дата звернення 10.09.2022).
12. Williamson, Peter J.; Hoenderop, Simon; Hoenderop, Jochem (3 April 2018). "An alternative benchmark for the validity of China's GDP growth statistics". Journal of Chinese Economic and Business Studies. 16 (2): 171–191. (дата звернення 15.09.2022).

**Микола Палінчак,
Юрій Марчук**

ПРОЦЕСИ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Інвестиції займають особливе місце в сучасній економіці України, тому розвиток цього напрямку є перспективою для новітніх технологічних процесів, яких потребує наша країна. Нині без залучення іноземних інвестицій неможливо належно розвивати економіку країни, оскільки вони є запорукою системного розвитку матеріально-технічної бази, стимулювання ринкової конкуренції, підвищення рівня життя в країні. Залучення іноземних інвестицій, порівняно з традиційними джерелами фінансування, надає додаткові сили, джерелом яких є використання іноземного організаційно-управлінського досвіду, доступ до кращих нових технологій, розвиток експортного потенціалу підприємницьких структур та економіки в цілому. Ефективним джерелом фінансової підтримки та стимулом для таких перетворень можуть бути іноземні інвестиції, під якими зазвичай розуміють придбання компанією фізичних активів для використання в досягненні її довгострокових бізнес-цілей. Тотальна війна стала новим фактором впливу на рівень ділової активності та інвестиційного середовища в Україні. Так, інтегральний показник індексу інвестиційної привабливості України в першому півріччі 2022 року знизився на пів пункту і склав 2,17 бали з 5 можливих.

Метою публікації є дослідження основних проблем залучення інвестиційної діяльності в Україну в сучасних умовах.

В даний час іноземні інвестиції сприяють економічному розвитку держави, забезпеченню ефективного використання її національних ресурсів, вирішенню проблем зайнятості, формуванню загального рівня заробітної плати, зміні умов конкуренції в економіці країни перебування. На даний момент результати процесу залучення іноземних інвестицій впливають на всі сторони розвитку суспільства, зміни економічного середовища країни, шляхи забезпечення її існування та розвитку.

Приплив іноземних інвестицій необхідний для подолання нинішньої економічної кризи, подолання спаду виробництва та підвищення якості життя у світі. Але слід пам'ятати, що інтереси українських компаній, з одного боку, не збігаються з інтересами іноземних інвесторів. Українські компанії зацікавлені у відновленні виробничого потенціалу та опануванні західної культури менеджменту. Але зрозуміло, що іноземні інвестори зацікавлені в тому, щоб скористатися великим внутрішнім ринком України, кваліфікованою та дешевою робочою силою. Тому вирішувати цю проблему (заохочення інвесторів вкладати кошти в український бізнес) необхідно шляхом створення привабливих умов, тобто сприятливого інвестиційного клімату. Порівняно з міжнародною торгівлею та кредитом, нові способи залучення іноземних інвестицій в інших формах з'явилися в епоху «реформ». У світовій практиці малим бізнесом, будівлями, спорудами, акціями та частками управляють спільні підприємства, транснаціональні корпорації, лізингові компанії та корпорації з повністю іноземною власністю.

Формування міжнародної власності у формі спільних підприємств, широко використовуваного універсального фонду міжнародного капіталу, не використовувалося в радянській економіці до періоду реформ [1]. Однак іноземні інвестиції мають багато переваг перед позиковим капіталом та іншими видами фінансової допомоги. Вони є джерелом коштів для інвестування виробництва, впровадження прогресивних технологій, ноу-хау, передового менеджменту і маркетингу. Крім того, порівняно з позиками та кредитами, корпоративні інвестиції допомагають отримати кошти для продуктивного розвитку без збільшення зовнішнього боргу країни, що призводить до прямого залучення іноземних інвесторів.

Україна зробила лише перші кроки у світовій економіці, але є багато об'єктивних причин, які гальмують цей процес. Однією з причин є низький рівень іноземних інвестицій в економіку України. Успішний розвиток економіки України значною мірою залежить від залучення іноземного капіталу, який вважається найефективнішим джерелом зовнішнього фінансування.

При аналізованні ринку іноземних інвестицій в Україні слід вивчити його структуру та динаміку, які визначають основні показники та напрями економічного розвитку країни-реципієнта. Так, індекс інвестиційної привабливості України за 2021 рік зріс з 2,4 до 2,84. Як зазначили в Мінекономіки, Європейська Бізнес Асоціація (ЄБА), що представила результати дослідження під час експертної дискусії щодо поточного стану інвестиційного клімату в Україні. Дослідження також показало значне покращення настрою вищого керівництва фірм-членів ЄБА, зокрема, 32% респондентів вважають, що

за 6 місяців інвестиційний клімат покращився [2]. Слід зазначити, що обсяг прямих іноземних інвестицій, вкладених в українську економіку, є дуже низьким, а українська економіка щорічно потребує близько 20 мільярдів доларів інвестиційних ресурсів. [2]. Україна залучає набагато менше інвестиційних ресурсів, ніж інші країни. Наприклад, щоб вийти на рівень розвитку Польщі, нашій країні потрібно щорічно протягом 10 років залучати вдвічі більше поточних інвестицій. Для прикладу розглянемо квартальний графік інвестицій за останні десять років (рис. 1).

млн. дол. США

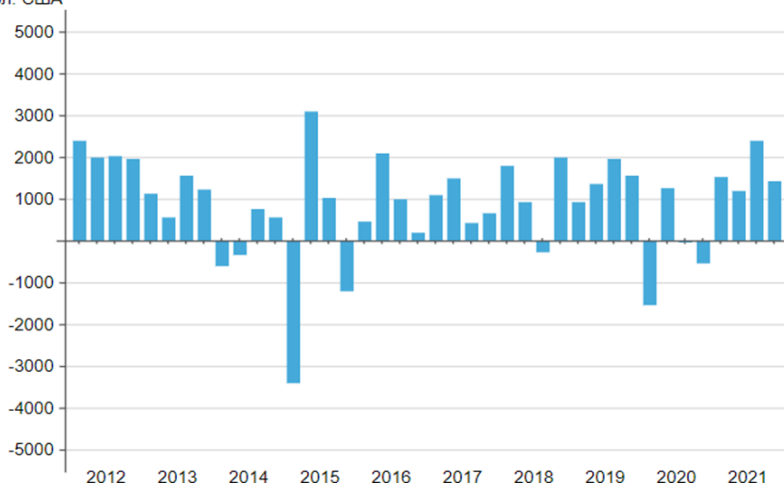

Рис 2.1. Надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України за останні 10 років [3]

Основними причинами такого низького рівня активності іноземних інвесторів в Україні є:

- внутрішні політичні та економічні негаразди;
- військові дії на Сході;
- анексія Криму;
- корупція;
- інфляція;
- податкове навантаження;
- відсутність ефективних реформ;
- високий рівень корупції та зuboжіння населення.

Враховуючи той факт, що інвестиційна привабливість країни залежить насамперед від стабільності її економічної та політичної ситуації зрозуміло, що Україна вже давно є однією з найнебезпечніших країн Східної Європи для інвестицій.

У 2021 році чистий притік за операціями round tripping продовжив зростати. Його обсяги оцінено у 1.6 млрд дол. США, що становить 68.5% притоку ПІІ в Україну (рис. 2.).

Залучення інвестицій має сприяти структурній модернізації, сталому та збалансованому розвитку національної економіки та загалом підвищити її рівень міжнародної конкурентоспроможності.

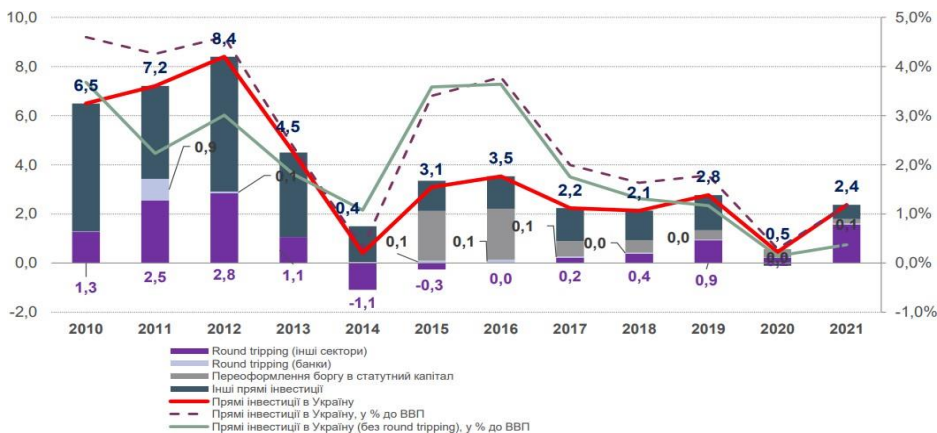

Рис 2. Вплив операцій round tripping на обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну [4]

Отже, основними проблемами, які нині перешкоджають процесу залучення іноземних інвестицій, є: політична та законодавча нестабільність, проблема забезпечення надійних гарантій від змін в українському законодавстві, величезний податковий та адміністративний тиск, високий рівень корупції та бюрократії, висока інфляція, складні реєстраційні, дозвольні та митні процедури. Основним шляхом вирішення проблеми іноземного інвестування має бути: покращення інвестиційного середовища шляхом удосконалення державного та приватного законодавства, що регулює інвестиційні відносини відповідно до європейських стандартів; реалізація інвестиційних проектів за принципом одне вікно. Створення економічних механізмів захисту від ризиків іноземних інвестицій шляхом надання державних гарантій інвесторам та їх відображення на законодавчому рівні. Для розробки ефективної інвестиційної політики, яка сприятиме залученню іноземних інвестицій в економіку країни, необхідні подальші дослідження.

1. Мазур, Н. А., Кушнір, О. К. (2022). Капітальні інвестиції в економіці України: значення та вплив в умовах змін. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, 1(4). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-03-05> (дата звернення: 10.10.2022).

2. European Business Association : сайт. URL: [http:// www.eba.com.ua/uk](http://www.eba.com.ua/uk) (дата звернення: 10.10.2022).
3. Обіход Т. В. (2022). Головні засади економіки України в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, 1(4). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-03-02>(дата звернення: 10.10.2022).
4. Оцінка обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping) за 2010–2019 рр. URL: [https:// bank.gov.ua/statistic](https://bank.gov.ua/statistic) (дата звернення: 10.10.2022)

Василь Климончук

УКРАЇНЬСКА ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Політичні процеси сучасної України, які характеризуються безпрецедентною конфліктогенністю, і побудовані на основі мовних, релігійних, історичних, політичних, соціокультурних, етнічних та інших ціннісних вподобань, впливають на конфлікт ідентичностей. За умови військової агресії 2014 року на окремих територіях Донецької і Луганської областей, окупації Криму та повномасштабного вторгнення російськими військами в лютому 2022 року проблема ідентичності набула більш виражених та деструктивних форм. Питання, які раніше виражали риторичний характер, стали основою конфлікту і умовно причиною збройного вторгнення, а саме уявний розподіл на «свої/чужі», «вони/ми», «порятунок своїх», були використані як підстава до дій та втручання.

Новітні виклики, які маніпулювали свідомістю громадян, поставали під час виборчих кампаній представниками низки політичних сил, які через програмні ідеологеми формували деструктивну пропозицію щодо федералізації України, відмови від євроінтеграційного вибору, позитивного ставлення до країни агресора, дискредитації влади щодо її спроможності. Не менш агресивною була діяльність керованих ЗМІ, які пропагували міфічні ідеї та несли інформаційний розкол в суспільстві.

Маніпуляції суспільною свідомістю утруднювали демократичні зміни, гальмували процеси укріплення інститутів української державності, унеможлилювали консолідацію еліти й самоорганізацію всього суспільства на демократичних засадах. Реальною загрозою є те, що замість єдиного, соборного й цілісного суспільства може з'явитися суспільство контридентичностей, із притаманною йому політичною та ціннісною «ксенофобією» і, відповідно непрогнозованими перспективами [9, с. 5].

На основі аналізу кризи національної ідентичності в Україні через співвіднесення «локального» та «універсального» (Україна – Світ, Європа, Євразія), конфлікту і інтеграціоністських сценаріїв (західний вектор, «багатовекторність», східний вектор) та ізоляціоністських концепцій «повного нейтралітету» показується, що й «похід» в Європу, і багатовекторність, і «повний

нейтралітет» в сучасних умовах мало здійсненні. Що ж стосується «східного» інтеграціоністського сценарію, то його історична безперспективність для України полягає у непрорахованій підключеності до несумісного з інтересами України як незалежної держави історичного проекту, оскільки неоімперська доктрина Росії (офіційно проголошена) заснована на принципах і цінностях, протилежних тим, які домінують в українському соціумі. Однією з національних небезпек для України є невщухаюча дискусія між прибічниками концепції політичної (або громадянської) нації й етнічної моделі нації, «спрацювала» чи «не спрацювала» національна ідея тощо. Ми дотримуємося позиції підтримки теорії політичної нації, яка ефективно працює в багатьох країнах світу, особливо поліетнічних. Теорія української політичної нації є протилежною «радянському проекту»: вона пропонує шлях «втягування» різних рівноправних етносів, які проживають в Україні, в орбіту українства як «спільного проекту», української мови та культури як провідних, але рівних з іншими; зорієнтована на створення міцної держави без етнічних конфліктів.

З проаналізованих сценаріїв формування національної ідентичності в Україні (і загроз її національній безпеці у вигляді потенційного розколу країни) у формі сценарію «етнічної нації» можна зробити висновок, що вихід за межі зазначеного сценарію можна знайти на шляхах усвідомлення того факту, що, по-перше, дзеркальна симетричність згаданих нами двох сценаріїв пов'язана з тим, що обидва вони виступають похідними від інтеграціоністських стратегій, і, по-друге, реалізація сценарію української політичної нації залежить не від гіпотетичного третього шляху, а від політичної волі влади з реалізації стратегії підпорядкування інтеграціоністського проекту (або проектів) проекту «національної ідентичності» (а не навпаки). Сказане означає, що інтеграціоністський проект прямо впливає з реалізації універсального компонента «національної ідеї», тобто того, яким чином «нація» консолідується у межах глобального «історичного часу» і бачить себе у межах «Великої Історії», як держава підтримує громадянина (а не «етнічну фігуру»), незалежно від його етнічної належності, а він – державу [1, с. 70–71].

Вибір же цього універсального виміру не пов'язаний з протиставленням «етнічна нація/політична нація» (це протиставлення перебуває на рівні «локального» виміру), дискусіями, інколи безплідними, але лежить на рівні більш глибоких «метафізичних» передумов.

Необхідно враховувати, що суспільний організм є настільки складною живою системою, що не може змінитися в одну мить, оскільки демократичні перетворення повинні бути не тільки інституалізовані, але, найголовніше, повинні усвідомлюватися більшою частиною населення. Кардинальні суспільні зміни пов'язані не тільки з утворенням нових політичних демократичних інститутів, але й з їхньою ефективністю, їхнім впливом на конкретні долі мільйонів людей зі своїми проблемами і можливостями знайти себе в новому демократичному суспільстві і прийняти його.

Криза ідентичності в системах, що трансформуються, особливо в її зтяжньому варіанті, несе реальну загрозу повернення до застарілих політичних форм та інститутів, зростання сепаратизму, аж до розпаду держави,

громадянського протистояння і непокори. Вона є свого роду точкою біфуркації суспільного розвитку і може супроводжуватися тривалими і виснажливими для суспільства «війнами за ідентичність», може бути значною перешкодою суспільної стабілізації і єдності суспільства щодо цінностей і цілей його розвитку [4, с. 5–6].

Таким чином через розуміння політичної ідентичності як найважливішого ресурсу суспільного розвитку, як каталізатора суспільних змін, можна стверджувати, що процес політичної ідентифікації відіграє основну роль в об'єднанні зусиль людей для вирішення суспільно значущих завдань, у забезпеченні життєдіяльності політичних інститутів.

Аналіз розвитку концепту в основі наукових розвідок лежить розуміння політичної ідентичності як найважливішого ресурсу суспільного розвитку, як каталізатора суспільних змін. Стверджується, що процес політичної ідентифікації відіграє основну роль в об'єднанні зусиль людей для вирішення суспільно значущих завдань, у забезпеченні життєдіяльності політичних інститутів. Тому основною метою дослідження стали: аналіз стану політичної ідентичності в сучасному українському суспільстві як реальності і як наукової проблеми; виявлення основних протиріч політичної ідентичності українців, природи і чинників їх формування; визначення перспектив і стратегії становлення колективної загальнодержавної ідентичності на основі демократичної консолідації українських громадян, протистояння військовій агресії та сучасним геополітичним викликам.

З появою незалежної національної держави виникла потреба українського суспільства в консолідованій політичній ідентичності, розвиток якої вимагав зміцнення внутрішньої єдності населення за допомогою конструювання нової моделі ідентичності, здатної замінити колишню радянську. Невизначеність загальнозначущих цілей (особливо, у 90-х роках), поліетнічність населення України, наявність регіональних соціокультурних відмінностей, труднощі трансформаційних процесів і реформ, відсутність спільних пріоритетів у питаннях внутрішньої і зовнішньої політики в українському політикумі й у суспільстві в цілому загальмували процес консолідації громадян України.

Характерною особливістю процесу формування загальнонаціональної ідентичності було те, що український етнос до 1991 року не мав своєї реальної незалежної державності. Тому формування політичної ідентичності почалося з консолідації українського етносу як ядра політичної нації, що було абсолютно логічним та історично виправданим.

Як справедливо зауважує Е. Вілсон, «українську ідентичність ще треба «перебудувати», відокремивши її від інших національних історій, з якими пов'язувалося життя українців протягом сторіч – російської, радянської, польської, угорської тощо» [2, с. 378].

Формування політичної нації за допомогою етнічного націоналізму було характерним практично для всіх колишніх республік СРСР. Культура титульного етносу, мова, національні символи виступали потужним політичним ресурсом, істотним чинником легітимзації нових політичних режимів. На думку Ернеста Геллнера, націоналізм і національну ідентичність у колишніх радянських

республіках (крім Росії) можна охарактеризувати як «заморожені». Вони були законсервовані радянською інституційною структурою, світової економіки і політики, а після розпаду СРСР розвивалися за моделлю націоналізму «другого етапу», тобто кінця XIX століття, якому і був притаманний підхід до політичної спільноти в термінах «одна держава – одна нація» [6, с. 69].

Можна стверджувати, що політична ідентичність громадян України в роки незалежності формувалася у відповідності з соціально - економічними та політичними умовами, повноцінно відображаючи їх затяжний і суперечливий характер, демонструючи хворобливий стан українського суспільства. Сьогоднішній стан політичної ідентичності в Україні більшістю аналітиків характеризується як «криза», яка обумовлена комплексом специфічних чинників формування політичної ідентичності і її особливими проявами, які притаманні саме українському суспільству. Одним із чинників кризи політичної ідентичності в Україні, була криза радянської держави, її ідеології, концепції, що склалася в суспільстві. Тоталітарний метод управління процесом формування радянської ідентичності ефективно використовував всі наявні засоби і методи: марксистсько-ленінську ідеологію, освіту, ЗМІ, дисциплінарні, метод «залізну завісу» тощо. Зусиллями керівництва держави й компартії радянська ідентичність витіснила ідентичність релігійну та етнічну. Слід також зазначити, що більшість радянських людей відчували себе цілком комфортно в цих умовах, тому що не знали іншого життя (виїзд за кордон, особливо в західні країни, був практично неможливий), а «залізна завіса» захищала їх від стану дискомфорту.

Друга причина кризи політичної ідентичності в сучасній Україні – це трансформація політичного режиму і політичної системи, яка неминуче передбачає трансформацію суспільної свідомості та власне політичної ідентичності через кризу. Криза і застій старої радянської системи були точкою біфуркації для визначення нової історичної альтернативи суспільного розвитку. Новими орієнтирами виступали національний суверенітет і демократичні цінності, такі, як плюралізм, влада закону, індивідуальна свобода, ринкова економіка, високі стандарти життя тощо.

Труднощі перехідного періоду полягали в тому, що одночасно потрібно було формувати нову політичну ідентичність і проводити модернізацію політичних інститутів. Поставлені завдання ускладнювались переоцінкою політичних цінностей, історії, авторитету й долі, поляризацією суспільства за ідеологічною, ціннісною ознакою, включно зі всіма орієнтирами внутрішньої і зовнішньої політики. Ринкові реформи супроводжувалися надзвичайно тяжкою економічною кризою, маргіналізацією населення, зростанням корупції і злочинності. Незалежність і свобода, до якої так прагнули мільйони людей, у той же час дали невизначеність стану й невпевненість у своїй ідентичності, життєві перспективи втратили колишню визначеність [11, с. 184].

Третя складова в парадигмі кризи політичної ідентичності в Україні універсальна для країн сучасного світу, вплив процесів глобалізації на політичне самовизначення громадян. Під глобалізацією розуміють процес соціальних змін останніх двох десятиліть, що полягає у формуванні єдиного всесвітнього ринку (тобто перемоги лібералізму в загальносвітовому масштабі), всесвітньої

інформаційної відкритості (Інтернет), появі нових інформаційних технологій, а також збільшення глобального культурного зв'язку між людьми і народами. На думку Е. Гідденса, під глобалізацією слід розуміти інтенсифікацію соціальних відносин, які пов'язують віддалені

райони таким чином, що локальні феномени формуються під впливом подій, що відбуваються на дуже великій від них відстані, а глобальні – у великій мірі визначаються локальними змінами [10, с. 64].

Тривала геополітична невизначеність негативно позначається на внутрішньому стані українського суспільства. Відсутність чіткої позиції на початковій стадії формування незалежної держави і сьгоднішні дискусії в українському політикумі деформують найважливіший напрямок розвитку до національної консолідації та євроінтеграційного вибору.

На думку С. Трояна, Україна «знаходиться на перехресті трьох великих і потужних цивілізаційних просторів: західноєвропейського, євразійського, ісламського, тому в українському суспільстві очевидні розходження й навіть протистояння щодо культурно-цивілізаційних орієнтацій. Належність України до периферійних зон декількох цивілізацій дозволяє визначити її приналежність до розколотих цивілізацій» [1, с. 188–190].

Новим виміром формування української ідентичності, її самоствердження та проявом стали події на Майдані у 2013–2014 роках. Саме Революція Гідності вкотре продемонструвала прагнення українців до консолідації, євроінтеграційного вибору, готовності відстояти свої переконання та ідентичність. Євромайдан показав неприйнятність «євразійського» проекту для більшої частини населення, а російська агресія унаочнила несумісність «східнослов'янської» ідентичності з національним інтересом та потребою мобілізації й відсічі екзистенційному ворогові. Відсутність, за поодинокими винятками, активного чи пасивного опору з боку населення й масовий перехід на бік ворога місцевої міліції і спецслужб символічно підтверджував путінську тезу про те, що українці і росіяни – один, штучно розділений, народ, – тезу, яка для носіїв «східнослов'янської» ідентичності зовсім не є чимось чужим і обурливим. Хоч як прикро, але мусимо визнати, що в умовах війни саме цей тип ідентичності заохоче, провокує агресора й водночас обеззброює, демобілізує, схилиє до колаборації значну частину населення [9, с. 15].

Якщо аналізувати джерела російсько-української війни, погоджуємося з думкою українського вченого І. Рафальського, що російсько-українська війна не має жодних економічних передумов. Ця війна є лише зіткненням несумісних ідентифікаційних уявлень. Політична поведінка проросійськи орієнтованих громадян України є виявом їхньої ідентичності, притаманної їм системи цінностей і ціннісних орієнтацій [8, с. 353].

Проаналізувавши певні теоретичні концепти та історичні періоди ми прийшли до висновку, що формування української політичної нації, як основи державотворення, відбувається у постійному пошуку оптимальних моделей взаємодії й взаємозумовленості регіонального й загальнонаціонального аспектів під впливом чинників глобального розвитку з урахуванням співвідношень конфліктного і консенсусного, закономірного й випадкового, шляхом

гармонізації міжетнічних стосунків та забезпечення інтеграції українського суспільства.

Об'єднуючим фактором національної ідентичності стала військова агресія Російської Федерації проти України, яка відбувається всупереч нормам і принципам міжнародного права та міждержавних договорів. Національна консолідація та стійкість української нації демонструє всьому світові про виняткові особливості та прагнення до свободи, справедливості, інтегрованості в євроатлантичний простір.

Об'єктами російської агресії стали також демократичні інститути США, ЄС та інших країн. Поширення дезінформації російськими державними телеканалами, фінансування Кремлем праворадикальних партій у Німеччині та Франції, розпалювання міжетнічної та міжрелігійної ворожнечі засобами інтернет-мереж усі ці дії вказують на глобальний характер російської агресії.

Черговим викликом сучасності є глобальність світу. Така особливість, як еміграція з України, яка відбувається в умовах російсько-української війни, низького рівня життя, відсутності перспектив для самореалізації людини.

Отже подальший розвиток України можливий лише на засадах актуалізації базисних цінностей європейської цивілізації, які можуть об'єднати і консолідувати українське суспільство в умовах нових глобалізаційних викликів.

1. Андреева О. Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією. К.: Парламентське видавництво, 2009. 360 с.
2. Вілсон Е. Українці: несподівана нація / Пер. з англ. О. Грищенко, Н. Гончаренко. К.: «К. І. С.», 2004. 552 с.
3. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм / Пер. з англ. К.: Таксон, 2003. 300 с.
4. Пашина Н. Формування політичної ідентичності в умовах демократичної трансформації українського суспільства: Монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. 416 с.
5. Рафальський О., Самчук З. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 688 с.
6. Рафальський О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. 400 с.
7. Рябчук М. Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – Історичні причини та політичні наслідки. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2019. 252 с.
8. Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації/Аналітична доповідь. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2015. 160 с.
9. Троян С. Сучасна Україна: від локальної цивілізації до консолідації суспільства. *20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього*: матеріали XI науково-практичної конференції. К.: Національна академія управління, 2011. 404 с.
10. Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Stanford University Press, 1991. 256 p.

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ Й ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У ВОЄННИЙ І ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Маріан Токар

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

В умовах повномасштабної агресії путінського режиму Російської Федерації в Україну в 2022 році вкотре актуалізувалася проблема державної безпеки та охорони громадського порядку. Повноцінно ці аспекти до сьогодні не були вирішені, а відтак потребують глибокого переосмислення, виходячи із сучасних обставин геополітичного та внутрідержавного та регіонального становища. Реформа децентралізації, з її районуванням та передачею певних управлінських повноважень на місцеві органи публічної влади, не була доведена до логічного завершення. Втім, гостра фаза російсько-української війни не зняла цю проблему з порядку денного, а навпаки – посунула її у пріоритетну площину післявоєнного періоду. Сподіваємося, що пошук нових напрямків вдосконалення й унормування сталої системи державної безпеки та охорони громадського порядку на місцях, зокрема засобами публічного управління, відтепер в Україні буде здійснюватися із урахуванням прогалин і недоопрацювань, які викрила сучасна війна.

На сьогодні питання державної безпеки та охорони громадського порядку регулюється Законом України «Про національну безпеку України», який «визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз» [2]. Зокрема, у Розділі 1 (Загальні положення) у Ст.1 (Визначення термінів) профіксовано, що «державна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру» [2]. Документ містить і інші базові та похідні положення, які регулюють зміст і характер безпекових основ у державі. Очевидно, після закінчення російсько-української війни та укладення договору про міждержавне співіснування з Росією зміст цього закону підлягатиме перегляду з урахуванням нових стратегічних постулатів.

Яку ж роль може відігравати публічне управління для забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку в Україні?

Питання слід розглядати в проблемному розрізі. Перш за все, виходимо з того, що головною передумовою формування відповідних планів, програм і стратегій є державотворча синергія держави і суспільства, їх відповідних органів та інституцій. Саме від тісної співпраці органів державної (публічної) влади та інституцій громадянського суспільства залежатиме адекватна й ефективна політика щодо формування дієвих системних заходів реалізації засад державної безпеки й проведення необхідних заходів з охорони громадського порядку.

Форми і засоби реалізації такої політики стануть справжньою перевіркою українського суспільства на демократичну зрілість, на виклики, які гостро постали внаслідок масштабної агресії росіян проти України в останнє десятиліття.

На наш погляд, функціонально вирішення проблеми державної безпеки та охорони громадського порядку залежить від комплексу нормативно-правових, організаційно-управлінських, соціально-групових, матеріально-фінансових, інноваційно-технологічних, інформаційно-сміслових, прогностично-моделюючих аспектів. Усі вони повинні включати високий рівень відповідальності перед державою і суспільством, враховувати динаміку розвитку політичного режиму та публічного управління, стан соціально-економічного і національно-культурного буття українського народу.

Які заходи можуть забезпечити формування і стабільність державної безпеки та охорони громадського порядку?

Комплекс таких заходів має мати суб'єктно-інституційну проєкцію: заходи держави (1), заходи місцевої влади (2), заходи громадських інституцій (3). Озвучимо деякі моменти, які пріоритетно мають бути враховані в змісті кожного з них.

1. *Заходи держави*, передусім, включають систему законодавчих нормативно-правових актів, які регулюють теоретико-методологічне й інструментально-методологічне забезпечення проблеми, а також формують цілісні функціональні політично-управлінські цінності, що також забезпечують здійснення об'єктивної політики в інтересах держави і суспільства та кожного їх представника.

2. *Заходи місцевої влади* крім іншого повинні передбачати питання регулювання безпековими регіональними аспектами, включати постійний моніторинг потенційних загроз і ситуативних викликів, контролювати ефективність громадського порядку, здійснювати прогностично-моделюючі дії тощо. Тут можна спрогнозувати і на низовій адміністративно-територіальній ланці стан розвитку територіальної громади та її управління у змісті готовності до захисту інтересів місцевого населення, їх потенційної самоорганізації, участі в безпекових формуваннях (зокрема й після повернення з фронту військових), співпраці з шерифами, тощо.

3. *Заходи громадських інституцій* мають об'єктивно наповнити змістом характер і параметри взаємодії органів публічної влади й представників громадянського суспільства, сприяти громадському (цивільному) контролю за діяльністю державних і недержавних закладів, установ, організацій та спонукати до співпраці й публічної персоніфікованої відповідальності за державну безпеку та охорону громадського порядку всіх індивідуальних і колективних членів соціумного простору. У даному контексті можна виміряти й об'єктивний рівень стану розвитку громадянського суспільства.

Усі названі заходи повинні мати концентрований вигляд й уберігати від нівелювання «національної або державної самоідентифікації», а також втрати для громадян «суб'єктивної значущості держави» та її основоположного призначення [1, с. 111]. Крім цього, чимало неназваних нами заходів можуть

носити і ситуативний характер, а їхня кількість тільки цементуватиме основи державної безпеки та охорони громадського порядку [3, с. 107].

Які можемо висловити прикінцеві візії щодо перспектив вирішення досліджуваної проблеми?

Для гарантованої державної безпеки та охорони громадського порядку в післявоєнний період потрібно врегулювати правові норми функціонування всієї безпекової системи, чітко регламентувати повноваження і межі її дій та змісту використання відповідного інструментарію з її інноваційними підходами і засобами. Відповідною потребою виникатиме значне вдосконалення організаційно-управлінського аспекту через професійний вишкіл публічних службовців та управлінців органів публічної влади, правоохоронців у напрямку активної співпраці з інституціями громадянського суспільства, окремими активістами й небайдужими до суспільної стабільності на місцях громадянами.

Беручи до уваги новизну підходів у багатоманітному суспільстві, слід провести масштабну інформаційно-сміслову кампанію для громадян із метою просвітницького пояснення всіх необхідних аспектів, які формують комплекс функціонального забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях. У цьому контексті варто об'єднати зусилля інтелектуальної еліти, органів публічної влади й громадських активістів, які б сформували спеціальні інформаційно-сміслові центри для виконання зазначених завдань.

Ураховуючи вище назване, необхідно розширити й простір публічної комунікації з усіма верствами населення, різноманітними віковими, гендерними, соціальними, релігійними й етнонаціональними спільнотами з метою консолідації українського суспільства й урахування соціально-групових та індивідуальних інтересів і потреб громадян, особливо в регіонах, де компактно проживають представники національних меншин України.

Особливу увагу необхідно приділяти потенційно вразливим регіонам, де має місце висока ймовірність конфліктів, спричинених історичними, геополітичними, релігійними й мовно-національними передумовами. Відтак, система державної безпеки та охорони громадського порядку в такому регіоні має мати об'єктивне прогностично-моделююче підґрунтя, високу ступінь організаційно-управлінської ваги й незмінно забезпечуватися відповідними заходами антикризового потенціалу на державному рівні.

Також необхідно на державному рівні сприяти відповідному матеріально-фінансовому й інноваційно-технологічному супроводу розвитку системи державної безпеки та охорони громадського порядку, що буде можливим при включенні досліджуваного питання до стратегічних планів післявоєнної відбудови України.

І, нарешті, у змісті євроінтеграційної ходи України слід вивчити міжнародний досвід формування й здійснення державної безпеки та охорони громадського порядку крізь засоби публічного управління. Цьому має посприяти курс на європеїзацію системи публічного управління загалом.

1. Демидко Д. Особливості управлінських факторів трансформації ідеологічної соціалізації на сучасному етапі у контексті національної безпеки в Україні. *Публічне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку*. 2020. Вип. 16. С. 111–115. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/16-2020/21.pdf>
2. Закон України «Про національну безпеку України». *Верховна Рада України. Законодавство*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Мюджахіт Бал. Сучасні проблеми стратегічного управління в умовах забезпечення публічної безпеки. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том 32 (71). № 4. С. 104–108.

Олександр Новак

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ФОРМ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження режиму воєнного стану на території України, безумовно, стало каталізатором стрімких змін у порядку організації публічної влади на всіх ланках суспільного життя. Такі зміни є природною реакцією на будь-яку зовнішню загрозу існуванню держави, зокрема і на таку, яка набуває форми збройної агресії. Утім, непередбачуваний та хаотичний характер причин, які викликають трансформацію системи владних інституцій у державі не став перешкодою для можливості врегулювання процедури впровадження таких перетворень на нормативно-правовому рівні.

Однак, здійснення змістовного аналізу окремих особливостей функціонування держави в умовах дії режиму воєнного стану не може бути послідовним без визначення понять, які становлять основу подальших досліджень. До таких понять, безперечно, належить і «публічна влада», до визначення якого різними вченими було застосовано широке коло підходів, які, Р.М. Максакова об'єднала спільною ознакою, яка відслідковувалась у обраних шляхах до його тлумачення – панування однієї сили над іншою (влада природи над людиною, влада людини над природою, влада людини над людиною) [1]. На думку автора, вищевказане твердження абстрактно, але влучно передає сутність влади, оскільки розглядає таке поняття в його природних рамках – як певне нерівне співвідношення, між є тими, що переважають, та тими, над ким встановлена перевага. У процесі свого дослідження Р.М. Максакова підсумувала, що публічну владу слід розглядати як суспільне відношення панування-підкорення між суб'єктами, що реалізується в процесі соціального управління у формах самоуправління та владарювання [1]. Водночас авторкою було запропоновано визначення публічної влади як підходу до її розуміння через призму сукупності кваліфікуючих ознак. Такий підхід дозволив дійти висновку про те, що публічну владу слід розуміти як масову соціальну легітимну владу що реалізується на основі принципу представництва і базується на довірі людей та здійснюється на благо суспільства [1].

На думку автора, своєрідним формально-юридичним відгалуженням від тези щодо тлумачення публічної влади як певного незбалансованого співвідношення є запропонована П.А. Трачуком дефініція публічної влади. Так, науковець говорить, що інститут публічної влади – це сукупність конституційних принципів і норм, які визначають основні засади її функціонування. Серед таких засад П.А. Трачук виділяє: правонаступність та конституційний характер публічної влади; джерело та форми здійснення публічної влади; конституційне закріплення статусу органів публічної влади, що визначає легітимний характер публічної влади та правові форми її діяльності; організаційну і територіальну структуру публічної влади; завдання та функції публічної влади як офіційного представника інтересів суспільства на внутрішній та зовнішньополітичній арені; публічну владу як специфічний вид правовідносин [2].

Для цілей даного дослідження доцільним є зупинитися на розгляді деяких елементів із окремих засад, які на думку П.А. Трачука визначають основу функціонування публічної влади. Елементами, які будуть предметом подальшого дослідження, є форми здійснення публічної влади та її територіальна структура, а саме - місцеве самоврядування та порядок його реалізації в умовах воєнного стану.

Для створення необхідного контексту варто відзначити, що порядок організації публічної влади в цілому в умовах воєнного стану в Україні характеризується принциповістю та системністю побудови, що можна прослідкувати, зокрема, шляхом змістового аналізу основного документа, який визначає порядок розподілу влади в державі – Конституції України. Наприклад, одна з перших згадок словосполучення «воєнний стан» відображена у статті 64 розділу II «Права, свободи та обов'язки громадянина» Основного Закону, яка визначає надзвичайний або воєнний стан як обов'язкову передумову для реалізації окремих обмежень прав та свобод людини [3]. Вказана норма декларує, що обмеження прав та свобод, втілені через дію режиму воєнного стану, є строковими, а строк їхньої дії підлягає обов'язковому визначенню. Водночас, стаття 64 Конституції України обмежує сферу власного застосування, оскільки передбачає ряд винятків серед прав, до яких можуть бути застосовані обмеження. До таких винятків належать право на рівність перед законом, на життя, гідність, свободу та особисту недоторканність, на житло, шлюб, недопустимість позбавлення громадянства, тощо [3]. На думку автора, зміст вимог статті 64 Конституції України узгоджується та є послідовним твердженням про проголошення України соціальною та правовою державою, в якій людина, її життя та здоров'я, визнаються найвищою соціальною цінністю. Лімітація застосування воєнного стану як підстави для обмеження людських прав та свобод дозволяє стверджувати про соціальну пріоритетність в підході до організації публічної влади у відповідних умовах.

Утім, враховуючи визначення Конституцією України окремих основоположних засад побудови діяльності владних інституцій в умовах воєнного стану, Основний Закон залишає деталізацію власних положень законам України. Так, стаття 92 Конституції України передбачає, що правовий режим

воєнного і надзвичайного стану визначається виключно законами, зміст яких в силу статті 8 базується та відповідає нормам, встановленим Конституцією України [3]. Спеціальним законом, який визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб, став Закон України від 11 червня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану в Україні» [4]. Зважаючи на те, що правовий режим воєнного стану та нормативно-правовий масив, який врегульовує умови його дії, зачіпають широке коло відносин, автор вважає за доцільне зосередити увагу на місцевому самоврядуванні як окремій формі реалізації публічної влади.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану в Україні» (надалі - Закон) Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, військово командування, військові адміністрації, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України [4]. Вказана норма відповідає Конституції України в частині гарантування права на місцеве самоврядування та не змінює правовий статус представницьких органів на місцях. Водночас, стаття 10 Закону передбачає, що у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність [4]. Зміст вищевказаної статті дозволяє вкотре відзначити принциповий підхід до організації діяльності органів публічної влади, зокрема щодо сталості правових інституцій в умовах воєнного стану. Однак, такий принциповий підхід омине органи місцевого самоврядування, оскільки Закон не відносить їх до переліку суб'єктів, діяльність яких не може бути припинена, що, крім іншого, відповідає статті 64 Конституції України, яка не передбачає неприпустимість обмеження права на місцеве самоврядування. За таких обставин, доцільним є розгляд сутності окремих аспектів диференціації в умовах воєнного стану правового статусу представницьких органів місцевого самоврядування та органів державної влади як елементів організації публічної влади на території України. Зокрема, неприпустимості припинення повноважень суб'єктів, визначених у статті 10 Закону, протиставляється можливість трансформації сільських, селищних, міських районних та обласних рад. Так, стаття 4 Закону передбачає, що на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної

інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації [4]. Абзац 2 вищезазначеної статті вказує на те, що рішення про утворення військових адміністрацій приймається Президентом України за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування. Автор зауважує, що рішення про утворення військової адміністрації є підставою для припинення повноваження органу місцевого самоврядування, у зв'язку з вимогами частини 5 статті 78 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», зміст якої передбачає, що повноваження сільської, селищної, міської, районної в місті, районної, обласної ради достроково припиняються з дня набрання чинності актом Президента України про утворення відповідної військово-цивільної, військової адміністрації [5]. Вказане слугує обґрунтуванням для подальшого вживання у даному дослідженні термінів «трансформація» та «перетворення» в контексті діяльності та правового статусу органів місцевого самоврядування, оскільки Закон передбачає передачу повноважень припинених рад новоутвореним військовим адміністраціям. Крім того, на думку автора, відображення наслідків впровадження правого режиму воєнного стану у законах, що регулюють різні опосередковано або безпосередньо пов'язані сфери суспільного життя, підтверджує системний характер порядку організації публічної влади в Україні.

Варто зазначити, що стаття 4 Закону також розмежує підстави для перетворення сільських, селищних, міських рад від підстав для трансформації районних та обласних рад. Зокрема, Закон вказує, що військові адміністрації населених пунктів утворюються в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а в районі, області військові адміністрації утворюються у разі нескликання сесії відповідно районної, обласної ради у встановлені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» строки або припинення їх повноважень згідно із законом, або для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку [4]. Аналіз змісту вищезазначених норм дозволяє виділити дві форми трансформації органів місцевого самоврядування за критерієм нормативних підстав – форсовану та автоматичну. Зміст форсованої трансформації полягає у прийнятті рішення про утворення військової адміністрації у зв'язку з наявністю певних об'єктивних факторів – необхідності забезпечення дії Конституції України та законів України, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, незалежно від повноважності органу місцевого самоврядування, на території якого утворена військова адміністрація. Автоматична трансформація ж передбачає обов'язкове утворення військової адміністрації на відповідній території пов'язане з фактом припинення повноважень представницького органу місцевого самоврядування у порядку, встановленому чинним законодавством.

За результатами проведеного дослідження автором проаналізовано зміст окремих підходів до визначення поняття «публічної влади», відзначено, що

порядок організації публічної влади в цілому в умовах воєнного стану в Україні з нормативно-правової точки зору характеризується принциповістю та системністю побудови. Крім того, аналіз чинного законодавства дозволив встановити окремі принципи побудови діяльності органів публічної влади, а також особливості реалізації такої форми публічної влади в умовах воєнного стану як місцеве самоврядування, зокрема автором запропоновано визначення форм трансформації представницьких органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

1. Трачук П.А. Поняття місцевої публічної влади: сутність, зміст, форма URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_1/94.pdf.
2. Максакова Р.М. Публічна влада: поняття, ознаки, форми URL: http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/1281/1/Maksakova_Public_authorities.pdf
3. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану в Україні» від 11.06.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997
6. № 280/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

Петро Габрин

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ПРОБЛЕМИ РОМСЬКИХ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Початок російської агресії 24 лютого 2022 р. спричинив масову внутрішню та зовнішню міграцію громадян України, серед яких значну частку складають представники ромської етнічної меншини.

З кінця лютого до Закарпатської області почали прибувати перші ромські внутрішньо-переміщені особи. Організаційно-управлінські проблеми, пов'язані з масовим прибуттям ромів, лягли на плечі представників органів місцевого самоврядування, територіальних громад, ромських неурядових та релігійних організацій, Закарпатської ОВА.

До Закарпаття ромські ВПО найбільше прибували з таких областей як Київська (м. Київ, Ірпінь, Буча, Бровари, Вишгород), Харківська (м. Харків, Мерефа, Ізюм), Донецька (м. Краматорськ, Слов'янськ, Вугледар), Херсонська (м. Херсон, Нова Каховка), Луганська, Одеська, Миколаївська, Запорізька, Кіровоградська (м. Бобринці, Кропивницький), Дніпропетровська (м. Дніпро, Кривий Ріг). Переважно, роми добиралися евакуаційними потягами до залізничних станцій західних областей.

Прикінцевим населеним пунктом, до якого добиралися більшість ромських ВПО став Ужгород. Тільки в одному мікрорайоні міста, де компактно проживає ромська громада (Радванка), через місяць після початку війни було

розміщено до 250 ромських ВПО [1]. Поступово, кількість ромських ВПО тільки в Ужгороді досягла понад 1 тис. осіб. Вони проживали як у місцях компактних ромських поселень міста (мікрорайони Радванка, Шахта, вул. Тельмана, Гранітна) у будинках людей, у приміщеннях ромських церков та НУО [Човка], так і у місцевих закладах освіти (т. зв. «ромських» школах №№ 13 та 14), інших прилаштованих приміщеннях (спорткомплексі «Юність», Палаці для дітей та юнацтва).

Іншими населеними пунктами області, де розміщували ромські родини ВПО, стали такі міста як Мукачево, Свалява, Перечин, Берегово, Великий Березний, смт Середнє та ін. Певна частина ромських ВПО, яка мала бажання та можливість, виїхала до країн Європейського Союзу.

До початку російського вторгнення, дорадчий орган ромів на рівні Закарпатської ОДА – «Обласна громадська рада ромської національної мешини при Закарпатській обласній державній адміністрації», – у зв'язку з раптовою смертю її голови Бориса Бучка у січні 2022 р. [2], був фактично бездіяльним.

Представники ромського громадського сектору на місцях, фактично, взяли на себе основні зусилля з розселення та надання гуманітарної допомоги ромських ВПО. У місті Ужгород це – «Об'єднання ромів Ужгорода» (Мирослав Горват), БО «Романо дживіпен» (Іван Балог), БО «Благо» (Елеонора Кулчар), ГО «Рома» (Світлана Адам). Ромські церкви також активно приймали переселенців, зокрема такі як: «Відродження» (Степан Фечо), «Церква Ісуса» (Віктор Фонтош), «Авен Езер» (Іван Балог). Варто наголосити, що ромські НУО Ужгорода організовували харчування та проживання не тільки ромських ВПО, а й українців, молдован, навіть корейців.

На сьогодні організаційно-управлінські питання щодо координації зусиль з допомозги ромським ВПО в межах регіону вирішуються на рівні заступників голови Закарпатської ОВА та відповідних структурних підрозділів, насамперед Департаментом культури, національностей та релігій (директор Євген Тишук).

У квітні – травні 2022 р. у стінах Закарпатської ОВА було проведено ряд зустрічей на міждержавному рівні щодо організаційно-управлінських проблем ромських ВПО. В обговоренні проблем ромів з боку Закарпатської ОВА взяли участь заступник голови Мирослав Білецький та працівники ОВА, представники ромських НУО. З боку Словацької Республіки також взяли участь радник прем'єр-міністра Словацької Республіки з питань транскордонного співробітництва Едуард Бураш, радник прем'єр-міністра Словацької Республіки в справах ромів Ян Бук, уповноважений представник уряду Словацької Республіки в справах ромів Ян Герой та Павол Паніс Генеральний консул Словацької Республіки в Ужгороді [6]. Однак після серії проведених зустрічей, про їхні домовленості та конкретні результати офіційно не повідомлялося.

На рівні Закарпатської ОВА була озвучена і проблема з ромськими ВПО, які стали біженцями або шукачами притулку у країнах Європи. Мається на увазі підняте на рівні уряду Чехії питання масової міграції ромів з України, у т.ч. не із зони бойових дій, заради отримання соціальних виплат. Голова Закарпатської ОВА Віктор Микита стосовно цієї проблеми наголошував: «Також ми рекомендували Чехії піти за прикладом нашого уряду й обмежити виплату

коштів тим переселенцям, які евакуювалися до них не із зони бойових дій. Наприклад, переселенці з Київської області зараз на Закарпатті уже не отримують виплат, бо на місці їхньої прописки нема бойових дій. Таким чином цьому «соціальному туризму» можна запобігти» [5].

Державними та місцевими органами влади, до яких безпосередньо почали звертатись ромські ВПО за правовою та соціальною допомогою стали такі як: місцеві ЦНАПи, відділи Державної міграційної служби, РАЦСи, органи соціального захисту населення. Ромські ВПО масово звертаються до пунктів видачі гуманітарної допомоги при органах місцевого самоврядування, а умовою отримання такої допомоги є офіційно оформлений статус ВПО.

Міжнародна гуманітарна допомога для ромських ВПО надходить з різних країн. Найбільшу допомогу надають ромські неурядові та релігійні організації Словацької та Чеської Республік, а також Німеччини (фонд «Память, відповідальність та майбутнє») [3]. Міжнародна фінансова допомога у т.ч. ромським ВПО надходила від таких організацій як ООН (ПРО ООН, Дитячий фонд ООН ЮНІСЕФ), МОМ та ін.

До головних проблем, з якими стикаються ромські ВПО у Закарпатській області можна віднести такі:

- 1) втрата або відсутність особистих ідентифікаційних документів, які посвідчують особу, у т.ч. дітей;
- 2) правозахист та проблема доступу до якісної правової допомоги;
- 3) відсутність належних житлово-побутових умов для проживання;
- 4) нерегульованість питання державних соціальних виплат;
- 5) слабкий доступ до медичного забезпечення та погані санітарно-гігієнічні умови проживання у місцях масового скупчення людей;
- 6) дошкільна та шкільна освіта ромських дітей з числа ВПО.

Організаційно-управлінськими проблемами щодо покращення становища ромських ВПО є такі:

- 1) слабка координація зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування та ромських НУО на місцях;
- 2) відсутність комплексної правової підтримки та консультацій з боку державних юридичних інституцій
- 3) відсутність інформації щодо умов проживання та проблем ромських ВПО в інших районах області;
- 4) слабка співпраця між власне ромськими неурядовими та релігійними організаціями щодо питань допомоги ВПО;

Через півроку після початку російського вторгнення в Україну, БО «Чіріклі» (м. Київ) отримала результати соціологічне дослідження, в яких зазначено: «Близько 100 тис. ромів в Україні, за нашими оцінками, вимушено покинули свої домівки. Близько 50 тис. виїхали за кордон, але в останні кілька місяців ми фіксуємо тенденцію повернення людей. Люди повертаються через те, що не можуть знайти адекватний прихисток у країнах Східної Європи, стикаються з упередженим ставленням» [4].

Таким чином, початок та хід російської агресії проти України спричинив поглиблення кризових явищ у ромських громадах, десятки тисяч представників яких змушені були тікати у західні області країни та закордон.

1. Бодня О. Служба у ЗСУ, будівництво барикад та волонтерство: як ромська громада на Закарпатті допомагає під час війни. *Суспільне новини*. 16.07.2022. URL: <https://suspilne.media/261158-služba-u-zsu-budivnictvo-barikad-ta-volonterstvo-ak-romska-gromada-na-zakarpatti-dopomagaє-pid-cas-vijni/> (Дата звернення: 12.09.2022).
2. Відійшов у вічність один з лідерів ромської громади Закарпаття. *ПЕРШИЙ.com.ua*. 25.01.2022. URL: <https://persij.com.ua/vidijshov-u-vichnist-odin-z-lideriv-romskoyi-gromadi-zakarpattya/> (Дата звернення: 12.09.2022).
3. Габрин П. Німецька делегація в Ужгороді. *Інформаційно-аналітичне агентство «RomaUA»*. 31.07.2022. URL: <https://romaua.org.ua/news/ukraine/1659225801067> (Дата звернення: 14.09.2022).
4. Горчинська О. «Люди обирають залишатися в Україні». Ромський активіст Юліан Кондур – про життя спільноти в умовах війни, патріотизм і російську пропаганду. *НВ Life*. 08.09.2022. URL: <https://life.nv.ua/ukr/lyudi/yak-zhivut-romi-v-ukrajini-pid-chas-viyini-ta-yak-stavlyatsya-do-rosijskoji-propagandi-50268358.html> (Дата звернення: 14.09.2022).
5. Когутич Т. Закарпаття зараз на порозі «економічного дива», – Віктор Микита в інтерв'ю Укрінформу. *Закарпатська обласна військова адміністрація*. 06.06.2022. URL: <https://carpathia.gov.ua/news/zakarpattya-zaraz-na-porozi-ekonomichnogo-diva-viktor-mikita-v-intervyu-ukrinformu> (Дата звернення: 13.09.2022).
6. Словаччина готова надавати гуманітарну допомогу ромській громаді в області. *Закарпатська обласна військова адміністрація*. 03.05.2022. URL: <https://carpathia.gov.ua/news/slovachchina-gotova-nadavati-gumanitarnu-dopomogu-romskij-gromadi-v-oblasti> (Дата звернення: 14.09.2022).
7. Човка В. Ромська громада Ужгорода приймає переселенців. *Інформаційно-аналітичне агентство «RomaUA»*. 23.05.2022. URL: <https://romaua.org.ua/news/ukraine/1653331259059> (Дата звернення: 13.09.2022).

Ганна Кумар

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН СОЦІАЛЬНИМИ ПОСЛУГАМИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Проблеми забезпечення громадян соціальними послугами завжди були актуальними. Вирішення питань залежало від комплексу інструментів і заходів навіть у мирний час. Після початку російсько-української війни у 2014 році, а особливо під час повномасштабної агресії росіян проти України на початку 2022 року – ці проблеми стали надскладними.

Проблеми соціального забезпечення загострилися у всіх сферах і напрямках людської життєдіяльності. Біженці і переселенці, військові та добровольці, медичне забезпечення і харчування, побутове навантаження – усе це лягло важким тягарем на соціальні служби й організації в Україні, які пов'язані з соціальними та іншими публічними послугами. Гострою є потреба в отриманні соціальних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, спеціального медичного

обслуговування. Не знімається з порядку денного потреба в отриманні належних соціальних послуг у сфері культури та відпочинку. Молодь і діти висловлюють гостру потребу в створенні кращих умов для отримання послуг в системі позашкільної освіти. Актуальним є налагодження відповідної системної роз'яснювальної роботи серед населення про порядок отримання соціальних послуг.

Нагальною залишається потреба в належній організації надання соціальних послуг. Навіть у мирний час, за реальної можливості отримати ту чи іншу послугу, клієнт наражався на складні процедури, формалізм, прояви корупції та байдужості чи навіть ворожості з боку співробітників соціальних служб. Це і тоді призводило до зневіри до системи надання соціальних послуг, зниження активних дій щодо реалізації права на послуги і посилення соціальної напруги у відносинах між державою та громадянином. Під час війни, в умовах воєнного стану ці проблеми набувають особливої чутливості в публічно-управлінських та соціальних відносинах.

Тому, найперше, органам місцевої виконавчої влади та самоврядування в умовах воєнного стану в Україні необхідно спрямувати зусилля на повне забезпечення поінформованості громадян щодо можливостей та порядку отримання соціальних послуг у складних суспільно-політичних та соціально-економічних обставинах. Важливо вжити системних заходів щодо деконцентрації сфери надання соціальних послуг і широкого залучення до неї недержавних структур громадянського суспільства, інституцій третього сектора, які проявляють бажання суспільно-корисної допомоги, наприклад – волонтерства. І хоча передбачати в місцевих бюджетах кошти на фінансування соціально значущих ініціатив (проектів, програм) громадських організацій, спрямованих на надання публічних послуг громадянам і навіть соціально уразливим категоріям населення, у таких обставинах видається важко, усе ж на перспективу такі умови можна передбачити.

В умовах воєнного стану значно зростає навантаження на кадровий ресурс. Соціальні служби повинні бути укомплектовані стійкими до стресу кваліфікованими співробітниками у достатній кількості і на необхідних фінансових засадах. Такі служби мають бути забезпечені й комунікацією з інституціональними засобами – центрами прийняття рішень, максимально наближеними до користувачів шляхом територіальної децентралізації та покладання відповідальності на місцеву владу.

Під час воєнного стану принципи активізації життєвої позиції клієнта і партнерських відносин з користувачами соціальних послуг та активістами співтовариств повинні переважати в діяльності соціальних служб, але для їх реалізації в службах недостатньо відповідних умов. Тут є специфічні обставини й складності. Якщо структура і склад служби функціонують у непрозорому механізмі та піддаються незрозумілим для співробітників змінам, а напрями роботи і пріоритети діяльності міняються, то управлінські рішення не завжди виявляються ефективними, оскільки виконавцям доводиться функціонувати в умовах невизначеності принципів, форм, методів соціальної роботи. У такому випадку організаційний контекст обумовлює сприйняття клієнта не як людини,

що зазнає труднощів, а як проблему, що продукує проблеми для соціального працівника.

Складність оцінки ефективності соціальної служби щодо досягнення мети багато в чому обумовлена мінливістю цілей соціальної служби, що ініціюється надвідомчими органами управління в умовах воєнного стану. Чітка концептуалізація діяльності соціальної служби і визначення оптимальної структури організації, які дозволять відповідати на соціальний запит, не порушуючи цілісності організації і її функціонування забезпечать стабільність і оптимальний розвиток соціальних служб, які не можуть бути досягнуті без зацікавленості в цьому вищих органів публічної влади.

В умовах воєнного стану змінюються певні пріоритети. Стає важко подолати розрив між декларованими управлінням цілями і пріоритетами в соціальній підтримці, з одного боку, і реально здійснюваними заходами по їх досягненню, з іншого, тобто подолати комунікативну дистанцію між учасниками процесу формування, формулювання, артикуляції і виконання заходів по підвищенню ефективності соціального обслуговування та оцінці ефективності діяльності соціальних служб.

Основні напрями діяльності в таких обставинах визначаються органами державного (публічного) управління. У зв'язку з цим соціальні служби змушені вести політику подвійних стандартів в оцінці результатів своєї діяльності.

Таким чином, державним, комунальним установам та організаціям, які надають соціальні послуги, необхідно змінювати ставлення соціальних працівників до клієнтів з опікунського на партнерське, спростувати процедуру надання соціальних послуг, виходячи з потреб населення, що їх потребує, впроваджувати регулятивну систему моніторингу та оцінки якості надання соціальних послуг, конкретизувати спектр видів соціальних послуг. Надважливо при наданні соціальних послуг прагнути, щоб користувачі цих послуг не опинилися в стані ізоляції від суспільства.

У сучасних умовах гострої суспільної кризи, що є наслідком воєнного стану, стала очевидною та нагальною необхідність розвивати взаємодопомогу населення, пропагувати суспільну єдність, громадську консолідацію. Уміння брати участь у справах один одного (взаємодопомага) та приймати на себе відповідальність за власні справи (самодопомага), освоєння власних ресурсів і ресурсів найближчого оточення – це навички, допомогу у формуванні яких можуть надати соціальні служби. Соціальну роботу необхідно активізувати у напрямку співробітництва з волонтерами, соціальними підприємствами, громадськими організаціями, благодійними та добродійними осередками всіх форм власності, підпорядкування та самоорганізації.

Важливою у вирішенні досліджуваних проблем є організаційно-управлінська складова. Практику соціального обслуговування необхідно реалізовувати в рамках гнучкішої, прив'язаної до місцевих особливостей і доступної населенню системи соціальних служб.

Наявність загальних законів і норм надання допомоги, що вважаються перевагою державних, інституційних систем соціальної роботи в умовах мирного часу, під час війни можуть виявитися недоліком, що додає адресній

допомозі «безособовий» характер, коли потреби конкретного громадянина не «вкладаються» в універсальний гарантований перелік. Якщо необхідні додаткові послуги, клієнт повинен платити або миритися з неможливістю їх отримання. При цьому у багатьох випадках навіть мінімальна оплата за певну послугу сприймається як моральна травма, образа.

Українська держава повинна надати людям можливість діяти самостійно і відмовитися від практики ухвалення універсальних, але економічно не забезпечених правових норм, пов'язаних із соціальною допомогою населенню, знайшовши можливості фінансувати в той же час конкретні громадські ініціативи або проекти [1].

Українське суспільство і самі люди, що потрапили в жахливі умови війни, підтримують своє «право» бути безпорадними і безініціативними, а отже, підтримують патерналізм та контролюючі форми поведінки держави відносно себе. Небезпека людському існуванню, втрата близьких, самотність, втрата соціального статусу, втрата домівки і роботи, виключення із «нормального життя» – сучасна трагедія України, людська травма, а інколи й безвихідь.

Так, Українська держава сьогодні стоїть перед життєвоважливими викликами. Існує нагальна необхідність підвищення ефективності державної соціальної практики, зниження фінансових втрат, пов'язаних із безадресністю соціальних послуг, фінансуванням потужностей мережі державних закладів тощо [2]. Але необхідно зробити все можливе для відстоювання державної незалежності України та її найціннішого скарбу – людського ресурсу. Тому важливо сприяти ініціативності громадян, неприбуткових громадських організацій, які орієнтуються на надання соціальних послуг, створити належні організаційно-правові та публічно-управлінські умови реалізації права громадян на участь у розробці й здійсненні політики, спрямовувати власну соціальну політику на профілактику та попередження виникнення конфліктів у складних життєвих обставинах, широко розвивати партнерство з недержавними організаціями в організації різноманітних суспільно-корисних справ, впровадити систему заходів з розвитку волонтерського руху серед населення.

1. Глухова Г. Новітні підходи в організації діяльності соціальних служб: зарубіжний досвід для України. *Збірник наукових праць ОРІДУ НАДУ*. Одеса, 2008.
2. Сіленко А. Соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві. *Людина і політика*. 2003. С. 118–128.

Наталія Красілинець,
Наталія Куцина,
Каріна Павкевич

РОЛЬ ІНСТИТУЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В БОРОТЬБІ УКРАЇНИ ПРОТИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Агресія Росії проти України стала справжнім випробуванням для кожного з нас. Ми всі об'єдналися в єдине для того, щоб дати відсіч окупанту. Завдяки цій агресії зразу стало зрозуміло наскільки високий рівень патріотизму та солідарності зростає в українського суспільства. Нажаль, не кожен українець ще зрозумів важливість патріотизму та того, наскільки важливо захищати свою державу не лише на фронті, але й і в інших соціально-економічних сферах життєдіяльності. Проте, можна впевнено говорити, що влада і громадяни, держава і суспільство сьогодні виступають єдиним фронтом, що став на захист України і українців.

Можна зауважити, що різноголосся серед українського суспільства та відсутність стовідсоткової солідарності не є дивною. Цьому сприяла й підривна діяльність агентів «русского мира» в Україні, які намагалися дестабілізувати ситуацію в Україні, дезінформували українців, маніпулювали їхніми національними і патріотичними почуттями, провокували релігійні, мовні та національні конфлікти [2]. Та все ж війна все розставляє на свої місця...

Мільйони українців покинулися 24 лютого 2022 року від звуків ракет, вибухів, нищівних ударів ворога.... Однак всім добре відомо, що війна розпочалась ще у лютому 2014 року, але не мала таких масштабів [5]. Слід зауважити, що більшість людей потребували підтримки та порятунку і тут на допомогу приходять громадські об'єднання (організації), які в свою чергу належать до провідних інституцій громадянського суспільства.

Громадянські інституції завжди відігравали важливе значення для держави та суспільства в цілому. Їхня роль у період повномасштабної війни зросла ще більше. Творчі спілки, асоціації, організації роботодавців та ще багато інших, зараз, у період повномасштабного вторгнення працюють ще більше, адже розуміють – це потрібно для перемоги.

Велике значення відіграють благодійні організації, які допомагають людям із різних куточків України, допомагають фронту. В час повномасштабного вторгнення тисячі українців стають переселенцями, біженцями самі того не бажаючи. Цим людям охоче допомагають волонтери. Як приклад можна навести ГО «Волонтери Закарпаття» [3], які допомагають як ВПО (внутрішньо-переміщені особи) так і військовим. Варто зауважити, що до організації належить близько 200 людей, серед яких багато молоді. Завдяки спільній праці, волонтери змогли забезпечити військових технікою, більш ніж на 5 млн. грн. Ще одним прикладом благодійної організації є «Волонтеріат УжНУ» [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. До волонтерства долучились викладачі університету, випускники та всі бажаючі. Практично з перших днів війни почали плести маскувальні сітки, у музеї УжНУ зробили склад із одягом для

переселенців, у гуртожитки університету почали заселяти ВПО [3], згодом оголосили безстроковий збір дитячих малюнків, які додаватимуть мотивації нашим військовим тощо. Вагомий внесок у дозвілля та розвиток дітей постраждалих від бойових дій вносять творчі спілки та асоціації, які показують майстер-класи та всіляко відволікають дітей від подій сьогодення.

І таких громадських інституцій, які допомагають у боротьбі проти російської агресії можна назвати безліч. Адже кожен розуміє, що без сильного тилу – не буває сильного фронту. Кожен із нас працює для перемоги, яка обов'язково буде, адже все буде Україна!

Так, очевидним залишається той факт, що з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну, люди помітно об'єдналися, надаючи підтримку один одному і спільними зусиллями наближуючи країну до перемоги. Громадські організації по всій країні теж відіграють важливу роль у цьому. Варто зауважити що активне залучення громадянського суспільства до діяльності, пов'язаної з подоланням наслідків війни, залежить від того чи була держава підготовлена до початку війни та чи мала відповідно розроблені алгоритми врегулювання наслідків спричинених нею.

У 2014 році Україна взагалі не була готова до наступу російського ворога. Тоді саме організації громадянського суспільства взяли на себе майже всю першочергову допомогу – від евакуації цивільних з зони бойових дій до купівлі форми для армії, від надання правових консультацій до написання законів. Численні волонтерські ініціативи, які були утворені в перші місяці війни, в подальшому вирости у великі громадські організації, благодійні фонди, які і зараз допомагають постраждалим від війни.

Але не можна сказати і те, що у 2022 році Україна була повністю готова до війни, однак мужність і рішучість українського народу та його керівництва у боротьбі за захист суверенітету, територіальної цілісності та свободи України допомогли швидко зреагувати і сформувати подальший план дій.

Волонтерські організації, громади, засоби масової інформації та низка інших організацій показали готовність українців допомагати один одному у вирішенні питань евакуації, розміщення переселенців, надання їм першої гуманітарної допомоги. Варто зазначити, що інституції громадянського суспільства зі сходу України також були змушені виїхати на захід, через загрозу репресій з боку окупантів. Але вони не припинили діяльність навіть ставши вимушеними переселенцями. Це вкотре показало, що не потрібно ділити народ України на східних і західних, адже у кризових ситуаціях ми завжди готові підтримати та допомагати один одному, бути одним цілим.

Отже, роль інституцій громадянського суспільства України у боротьбі держави проти російської агресії є надзвичайно важливою в усіх аспектах. Так, 5 вересня у Брюсселі, відбулося 8-ме засідання Ради асоціації Україна – Євросоюз, за підсумками якого було прийнято спільну заяву, де ЄС також зазначив, що високо оцінив громадянське суспільство України за його незмінну ключову роль у розвитку стійкості України проти російської агресії [4]. І це чудовий показник, який після перемоги України над Росією, після завершення війни слід буде тільки покрашувати.

1. Не забувати, що триває війна: ГО «Волонтеріат УжНУ» продовжує працювати задля перемоги. *Uzhgorod.net.ua*. URL: <https://uzhgorod.net.ua/news/168811>
2. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості: аналіт. доп. / Яблонський В.М., к. і. н., доц. (керівник авторського колективу); Корнієвський О.А., д. політ. н., доц.; Василюк С.М.; Вауліна Ф.В.; Вознюк П.Ф., к. політ. н.; Горелов Д.М.; Калашнікова О.Є.; Крисенко О.В., к. філос. н.; Лазаренко В.І.; Лендел М.О., д. політ. н., доц.; Мітряєва С.І., к. і. н.; Опалько Ю.В.; Палій Г.О., к. політ. н.; Пеліванова Н.І.; Сербіна Ю.В., к. політ. н.; Спірідонова Л.М.; Фісун О.А., д. політ. н., проф. К.: НІСД, 2014. 78 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-04/grom_suspbdf01.pdf
3. Роль громадянського суспільства під час війни Росії проти України. *Zmina*. URL: <https://zmina.info/columns/rol-gromadyanskogo-suspilstva-pid-chas-vijny-rosiyi-proty-ukrayiny/>
4. Спільний пресреліз за підсумками 8-го засідання Ради асоціації Україна – ЄС. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%>
5. Як працює тил Закарпаття. *Карпатський об'єктив*. URL: <http://life.ko.net.ua/?p=130235>

**Вікторія Велика,
Віктор Пилипчук**

АКТУАЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ ДЛЯ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Місцеве самоврядування – це право територіальної громади вирішувати питання місцевого значення. Ще з давніх часів були створені громади, які займалися різними питаннями для покращення рівня життя. Люди збиралися і вибирали собі старосту, який виступав головою громади і представляв її в вищих органах. Майже в кожному селі, селищі та місці сформована своя громада або об'єднана із сусідньою. Однією з важливих складових ефективного функціонування місцевого самоврядування є право громади на громадську ініціативу. Вона може стосуватися будь-якого питання і повинна бути розглянута місцевим самоврядуванням як обов'язкова.

Актуальність ініціативи полягає в тому, що жителі безпосередньо розуміють проблему і за допомогою колективних дій можуть звернутися до органу місцевого самоврядування для її вирішення. Загальна структура механізму реалізації місцевої ініціативи включає: подачу заявки на здійснення ініціативи, створення ініціативної групи, збір підписів прихильників пропонуваніх змін або удосконалень, оформлення відповідних документів, перевірку відповідності ініціативи, розгляд представницькими органами, ухвалення або відмова в ухваленні ініціативи. На практиці більшість громадянських ініціатив пов'язують із питаннями функціонування громадянського суспільства на рівні громади та об'єднання громадян і вирішенням питань безпеки, впорядкованості, громадських заходів.

Сама участь у громадській ініціативі формує в громадян політичну небайдужість, громадську та організаційно-управлінську культуру, прагнення до розширення власної участі у побудові дієздатного громадянського суспільства зі свідомим та ініціативним громадянином у центрі, пов'язани з актуалізацією зовнішньої загрози національній безпеці держави та російсько-українською війною. Отже, навіть в умовах воєнного стану в Україні спостерігаємо збільшення громадських ініціатив на тлі підвищення політичної свідомості населення та підняття національного духу. Громада більше співпрацює з органами місцевого самоврядування для покращення благоустрою на місцях. В цифрову епоху кожна ініціатива активно просувається в інтернет-ресурсах та соціальних мережах, що допомагає збільшити масштаб залучених людей.

Є і деякі нюанси. В рамках демократії більшість не завжди враховує інтереси меншості. Є певна частина громадян, які або не будуть брати участь в ініціативі, або буде мати інтереси, котрі не відповідають більшості. В цілому, громадська ініціатива – це хороший інструмент участі громадськості в політичному житті певної територіальної общини. Також це можливість взаємодіяти з органами місцевого самоврядування та недопустити свавілля, якщо є місце такому.

Практична реалізація місцевою владою питань на місцях – запорука успішної держави. Ця закономірність є очевидно зрозумілою, але складною в її реальному виконанні. Починаючи із 2014 року, в нашій країні триває втілення реформи децентралізації. Цей процес є безумовно потрібним для вкорінення принципів субсидіарності, часткової автономії у різних сферах діяльності для територіальних громад. Правильно закладена тенденція надалі повинна розвиватися безпосередньо місцевою владою: впровадженню громадської ініціативи не як умовного механізму, який створений задля замилювання очей, а як постійного реального взаємозв'язку влади і жителів громади, що уособлюватиме собою обов'язковий управлінський інструмент у вирішенні питань різного значення в територіальній громаді [6, с. 5–6]. Тобто, на рівні місцевого самоврядування вибудовуватиметься неофіційна ланка влади – громадянське суспільство, яке не тільки бореться за справедливість з управлінським апаратом та вказує на його помилки, а й саме безпосередньо бере участь у публічному управлінні. Потреба в такому взаємному управлінні виникає для того, щоб зробити ефективнішим врядування у певній територіальній одиниці. Важливу увагу також треба звернути на тому, що можливості громадськості повинні бути системними.

Проблем та викликів є занадто багато, зазвичай, вони перевищують економічну спроможність, яка є наявною в місцевому бюджеті. Виникає питання правильного розставлення пріоритетів стосовно поставлених питань перед громадою і їх подальша реалізація в цій послідовності. У більшості випадків після формування цих показників владою на місцях, у жителів виникають питання та занепокоєння до виконаної роботи стосовно визначення послідовності потреб, тому що така діяльність призводить до неефективного витрачання коштів, адже не реалізовано те, що є першочерговим для громадян. Ці всі наслідки не закладають розвиток як громади, так і держави в цілому, тому

роль громадської ініціативи виступатиме тут об'єктивним баченням реальної ситуації. Адже саме вони найбільше зацікавлені в потребі правильного вирішення проблем.

Наступним кроком з боку громади повинна бути перевірка втілення спільно поставлених завдань: влада повинна звітувати стосовно кожного вирішеного питання – виконаної роботи та витрат на них. Саме ці функції ознаменують системність можливостей (формування і контроль), що сприятиме ефективнішому вирішенню проблем. Війна, яка сьогодні триває в Україні, лише доводить необхідність співпраці звичайних людей із владою. Така згуртованість надасть більші можливості, які дозволять ліквідувати критичні ситуації, саме ініціативи та надання певних видів ресурсів з боку мешканців громад, є тією рушійною силою.

Якщо говорити про важелі впливу на владу з боку громадян, то нормативно-правова база України надає такі можливості: Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3], «Про органи самоорганізації населення» [4], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [1] у частині про органи самоорганізації населення; Закони України: «Про місцеве самоврядування в Україні» [3], «Про органи самоорганізації населення» [5] у частині про загальні громадські збори; Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3], «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [2] у частині про місцеві ініціативи; Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» у частині про громадські слухання [3].

Отже, у місцевому самоврядуванні є велика потреба громадської ініціативи. Громадяни братимуть активну участь у формуванні бюджетних коштів та їх подальшому використанні, що змусить владу ефективно реалізовувати свої повноваження. І саме ця закономірність забезпечить систему стримування та противаг на місцевому рівні, коли громадяни контролюють свою владу, а вона відповідно підлаштовує свої впровадження під ініціативи громади для легітимізації своїх рішень.

1. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». *Верховна Рада України. Законодавство*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
2. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». *Верховна Рада України. Законодавство*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». *Верховна Рада України. Законодавство*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Закон України «Про органи самоорганізації населення». *Верховна Рада України. Законодавство*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>
5. Закон України «Про органи самоорганізації населення». *Верховна Рада України. Законодавство*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>
6. Карий О.І., Панас Я.В. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування: Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Асоціація міст України. К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с. <https://auc.org.ua/sites/default/files/library/6misiniweb.pdf>

ПСИХОЛОГІЯ ЛІДЕРСТВА – ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ АСПЕКТІВ ДІЯЛЬНОСТІ УПРАВЛІНЦЯ

Лідер має вирішальне значення для успіху кожної команди. Візьмемо, наприклад, оркестр, який складається з усіх найкращих музикантів світу, але не має диригента. Незважаючи на те, що кожен оркестрант може грати ідеально сам, без диригента він створить лише несумісну мелодію. Ця ж концепція стосується спільнот, компаній і держав. Без лідера нічого не буде гладко.

Ранні дослідження психології лідерства вказували на той факт, що лідерські навички є вродженими здібностями, з якими люди народжуються. Лише нещодавно з'явилися офіційні теорії лідерства, незважаючи на те, що лідерство стало поняттям інтересу на початку часів.

Існує чимало способів визначення лідерства. Деякі теорії лідерства намагаються пояснити, що відрізняє лідера, а деякі пояснюють, як стають великими лідерами. Теорія «Великої людини» вважає, що вроджені риси, з якими людина народжується, сприяють чудовому лідерству. Ситуаційна теорія рекомендує лідерам прийняти стиль лідерства залежно від поточної ситуації, тоді як поведінкова теорія стосується навчання навичкам, необхідним для того, щоб стати хорошим лідером. Теорії лідерства існують не тільки в історії. Це концепції з дієвими порадами, які можуть бути прийняті багатьма, від виконавчих менеджерів до громадських лідерів і урядовців.

Вимогою до лідерських навичок є природне відчуття авторитету та комфорту на керівній посаді, оскільки лише тоді співробітники довіряться лідеру і дозволитимуть керувати процесом.

Отже, турбота про підвищення ефективності організаційної діяльності повинна виражатися в конкретних діях керівника (управлінця, службовця), що охоплює діагностику та розвиток управлінського потенціалу менеджерів усіх рівнів, діагностику управлінського потенціалу кадрового резерву (щоб з'ясувати бажання менеджерів перебрати на себе управлінські функції). А компетентність керівника є визначальною для: визначення наряду діяльності (загальне бачення мети, стратегія діяльності, формування організаційної культури); об'єднання людей (формування та управління, створення коаліцій, налагодження зв'язків); мотивація і спонування (стимулювання активності й творчості, формування цінностей та емоцій, навчання) [1, с. 35].

Отже, лідерство – це бачення – знання, куди ти йдеш, чого хочеш досягти, і можливість поділитися цим баченням, щоб люди слідували за ним. Управління полягає в контролі – як ми потрапляємо туди, куди нам потрібно, як максимізувати ефективність «послідовників».

Макс Вебер визначає 3 категорії в контексті володіння владою. Категоризація Вебера не робить різниці між «лідерством» і «управлінням». Тим не менш, вони дуже інформативні [2]. Першою з категорій Вебера є «традиційний авторитет». Повноваження володіти владою приходять через приписування – ви народжені, щоб мати повноваження або успадковуєте їх через

те, ким ви є. Друга категорія Вебера – «харизматичний авторитет». За харизматичним лідером слідують і йому дозволяється здійснювати владу завдяки винятковим особистим якостям, які захоплюють людей. Нарешті, третя категорія, визначена Вебером, – це «раціонально-правовий авторитет». За цим лідером стежать і йому підкоряються, тому що система – особливо правова система – каже, що вони мають владу в цій системі [2].

Традиційна влада та раціонально-правова влада, оскільки вони переважно ситуативні, дуже контекстуальні. Главу одного племені можна прийняти з повагою під час відвідування іншого племені, але малоймовірно, що його будуть слухатися, якщо його вказівки також не будуть передані старостою племені, що приймає, якому буде приписано повноваження давати такі вказівки. Подібним чином поліцейського навряд чи слухатимуться без його або її форми чи посвідчення. Учителю втрачає свої раціонально-правові повноваження в позаурочний час.

Харизматичний авторитет, будучи передусім диспозиційним – менш контекстний і більш узагальнений. «Особлива людина» в одному контексті часто може бути особливою людиною в іншому контексті, оскільки вона несе в собі свої особливі якості. Однак не всі контексти вимагають від особливо харизматичного лідера особливих якостей. Так, наприклад, Уїнстон Черчилль був видатним лідером Великої Британії під час війни, але його британський електорат категорично відкинув у 1945 році, коли люди почали думати про те, яким суспільством виховання та турботи має бути післявоєнна Британія.

По-перше, усім лідерам та управлінцям важливо усвідомлювати, що людьми керують різні мотиваційні системи в різних контекстах, хоча можуть переважати індивідуалістичні або конформістські/колективістські уподобання. Таким чином, незважаючи на те, очевидно, що деякі аспекти управління мають застосовуватися універсально – наприклад, здоров'я та безпека – потрібна значна гнучкість у тому, які стратегії мотивації використовуються.

Другим моментом у цьому питанні є його важливість для запрошення на роботу й просування по службі. Визнано, що прийняття таких рішень може бути неймовірно дорогим для організації. Залучення потрібних людей із мотиваційним складом, який відповідає цій ролі, має вирішальне значення, якщо будь-яка організація хоче бути успішною.

І нарешті, стиль управління має відповідати культурі людей, якими керують. Також необхідно узгодити організаційно-управлінську культуру людей із будь-якими системами, функціями, структурами, які існують або будуть запроваджені.

1. Галанець В. В. Реформування державного управління шляхом кластеризації. *Модернізація системи державного управління: теорія та практика: матеріали наук.-практ. конф. за між нар. участю*, 20 квітня 2012 р. / За наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева у 2 ч.: Ч. 1. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2019. С. 34–38.
2. Weber, M. *Economy and Society*. University of California Press, Berkeley. 1922.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКО-КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: на прикладі ПрАТ «Єврокар» в Ужгороді

Кадрова політика вважається основоположною та дуже важливою складовою корпоративної культури всіх сучасних підприємств незалежно від їх форми власності. Від грамотності побудови та ефективного застосування кадрової політики залежить процвітання фірми та кожного з її кадрів.

Кадрова політика є фундаментальною складовою управління та розвитку будь-якого підприємства. Через кадрову політику здійснюється реалізація цілей і завдань управління персоналом, тому її вважають ядром системи управління персоналом.

Управління кадровою політикою підприємства є дуже складним, багатограним та багатоаспектним феноменом.

Кадрова політика представляє собою механізм управлінської та виробничої діяльності підприємства, за допомогою якого реалізується місія компанії та досягаються стратегічні цілі в довгостроковій перспективі.

Механізм управління кадровою політикою – це система планів, норм і нормативів, організаційних, адміністративних та соціальних заходів, спрямованих на вирішення кадрових проблем й задоволення потреб підприємства у персоналі.

Результат кадрової політики залежить від ефективності реалізації складових системи управління кадровою політикою: механізму управління та організації управління кадровою політикою.

Кадрову політику ПрАТ «Єврокар» визначає провідний напрямок кадрової роботи. Це сукупність принципів, методів, форм організаційного механізму з вироблення цілей і завдань на довгостроковий період та спрямований на збереження та розвиток кадрового потенціалу, на створення відповідального високопродуктивного згуртованого колективу, забезпечення високих стандартів охорони й безпеки праці. Система кадрової роботи ПрАТ «Єврокар» побудована з дотриманням норм Конституції України, Цивільного кодексу України, Кодексу законів про працю України, Загальної декларації з прав людини.

Кадрова політика ПрАТ «Єврокар» має за головну мету забезпечення сьогодні та у майбутньому кожної посади й робочого місця персоналом належної кваліфікації.

Незважаючи на триваючий воєнний стан в Україні, всі роботодавці мають і надалі продовжувати ведення кадрового обліку. На час воєнного стану організація кадрового діловодства і архівного зберігання кадрових документів здійснюється на розсуд роботодавця, тому компанія самостійно визначає порядок роботи відділу кадрів, а також перелік кадрової документації, яку необхідно оформляти під час дії воєнного стану.

Водночас для дотримання прав працівників обов'язковою залишається вимога до роботодавця стосовно ведення достовірного обліку виконаної працівником роботи та витрат на оплату праці.

Таким чином, законодавство не скасовує обов'язок роботодавця щодо ведення кадрових діловодних процесів, а передбачає можливість самостійно визначати (1) порядок організації кадрового діловодства, (2) порядок роботи кадрових служб, (3) перелік кадрових документів.

В рамках сучасного підходу до управління людськими ресурсами на ПрАТ «Єврокар» персонал розглядається як найбільш дорогий ресурс. Для забезпечення безпечних умов праці, пожежної безпеки, правильної експлуатації обладнання, дотримання вимог технологічних процесів, недопущення виробничого травматизму та професійних захворювань.

У відповідності до вимог Закону України «Про охорону праці» та нормативно-правових актів з охорони праці на підприємстві ПрАТ «Єврокар» впроваджена та діє система управління охороною праці. З цією метою: призначені відповідальні особи за безпечне виконання робіт та експлуатацію устаткування підвищеної небезпеки із числа посадових осіб, які пройшли відповідне навчання з питань охорони праці, розроблені необхідні інструкції для професій та видів робіт, положення, програми та інші нормативні документи з питань охорони праці.

Відділом кадрів ведеться вся кадрова документація, облік складу підприємства, зберігаються та заповнюються трудові книжки.

Проводиться контроль за виконанням керівниками підрозділів наказів та розпоряджень по роботі з особовим складом. Вивчається рух кадрів, тобто за яких причин відбувається цей рух. Проводиться аналіз та розробляються заходи по його припиненню. Активно ведеться робота по створенню резерву на вакантні посади у майбутньому.

На час оголошення воєнного стану усі повідомлення та документи з питань трудових відносин, накази (розпорядження) власника або уповноваженого ним органу можуть здійснюватися та вестися в електронній формі з використанням технічних засобів електронних комунікацій або шляхом відправлення електронних носіїв, на яких записано цей документ, відповідно до законодавства у сфері електронного документообігу.

Підприємство працює над створенням сучасних умов роботи, що сприяють відкритому спілкуванню, високій ефективності роботи та особистісному розвитку її персоналу.

Поряд із цим, ПрАТ «Єврокар» намагається розробляти та реалізовувати політику, що сприяє формуванню етичних засад, довіри, відданості, командного духу й прийняттю різноманітності на робочому місці.

АКТУАЛЬНА РОЛЬ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Україна започатковує політику у сфері місцевого самоврядування на європейських цінностях, засадах демократії та національної єдності, яка спрямована на підвищення якості життя, економічних і соціальних стандартів, спроможних ОТГ і потужних територій [1, с. 160]. Відповідно до таких трансформаційних процесів децентралізації постає необхідність вирішення проблем, а також забезпечення соціально-економічного розвитку інфраструктури та належного рівня життя територіальних громад.

Кожна територіальна громада є унікальна по своєму, а також процес вироблення стратегії планування у місцевому розвитку є специфічний для кожної громади, тому що це все залежить від якості управління територіальним розвитком, використання ресурсів, моніторингу реалізації стратегічного плану, потенціалу громади та багато іншого. Для того щоб місцева громада була спроможна до всіх викликів у суспільстві і була потужною на рівні європейських можливостей, пропонується новітній інструментарій розвитку території – стратегічне планування. Як категорія, стратегія планування розвитку територіальних громад – це системна технологія обґрунтування та ухвалення найважливіших рішень щодо місцевого розвитку, визначення бажаного майбутнього стану території та способу його досягнення, що базується на аналізі зовнішнього оточення території та її внутрішнього потенціалу і полягає у формуванні узгоджених із територіальною громадою дій, на реалізації яких концентруються зусилля, ресурси основних суб'єктів і місцевого розвитку [2, с. 5].

Започаткування стратегії планування у територіальних громадах завжди є актуальним, тому що це ефективний та якісний інструмент управління процесами їх розвитку. Стратегічне планування розвитку громади є довгостроковою програмою, яка повинна мати за мету амбітні цілі, щоб реалізувати у житті громади. Стратегія громади дозволить проаналізувати зовнішнє та внутрішнє середовище для прийняття рішень, позиціонувати громаду на місцевому рівні, а також визначити слабкі і сильні сторони, за допомогою SWOT-аналізу. Розбудувати механізм моніторингу та оцінювання реалізації стратегії, з огляду на необхідність не лише планувати майбутні зміни в громаді, але й здійснювати системне відслідковування та оцінювання результативності їх виконання громади. Моніторинг у майбутньому допоможе усунути небажані наслідки від впровадження стратегічного плану, для того щоб зміцнити спроможність громади до багатьох викликів у суспільстві. Потрібно враховувати і аналіз найкращих практик здійснення стратегії планування у територіальних громадах це сприятиме забезпечення ефективних рішень і удосконалення механізмів процесу стратегічного планування. Можна сказати що жодна стратегія не є ідеальною, але краще коли вона є, ніж коли її немає, тому що завжди знайдеться можливість у процесі стратегічного планування внести

корективи та доповнення. З цього приводу можна процитувати слова поета Френка Герберта: «Є такий вислів про відкриті землі, що один напрямом не гірший за інший» [3].

Існування стратегічного планування громади є життєво необхідним, оскільки мешканці громади мають чітку мету, перед розробкою плану потрібно залучитися підтримкою і співпрацювати з місцевим головою, старостами сіл, розробити та визначити виділення коштів із місцевого бюджету, які будуть направлені на фінансування розробки і запровадження плану. Для цього необхідно громаді розробити і затвердити склад робочої групи. Розробка стратегічного плану – це не односторонні зобов'язання місцевої влади перед населенням, а організація конструктивного діалогу органів місцевого самоврядування, державної влади, громадських організацій, населення і підприємств, розташованих на території, з метою її розвитку та сприяти зміцненню іміджу території у громадян і потенційних інвесторів як такої, що має перспективне майбутнє [2, с. 15].

У процесі складання стратегії планування пропонується постійно запитувати і залучати думку населення з різних питань. Ефективним методом може бути створення мешканцями: опитування населення та анонімне анкетування, залучення засобів масової інформації, використання місцевих газет, Інтернет-ресурсів (розробка сайту місцевої громади на офіційному сайті громади) та поінформованість у соціальних мережах «Facebook», «Instagram» та ін.

Як видно, з вище сказаного у необхідності стратегічного планування територіальної громади, значна роль приділяється залученню спектра громадськості до процесу стратегічного планування розвитку самої громади. Тому що мешканці мають можливість: аналізувати середовище прийняття рішень, виявити загрози і можливості у зовнішньому середовищі територіальної громади, порівняти слабкі і сильні сторони, визначити чітку місію процвітання громади та отримати і забезпечити достатню поінформованість та прийняття стратегічних рішень про нематеріальні і матеріальні ресурси.

Отже, можна зробити висновки, що стратегічне планування у територіальній громаді – це процес реалізації рішень про майбутні напрями діяльності. Це найкращий спосіб використання ресурсного забезпечення і володіння компетентністю у вирішенні питань громади, а також використання нових можливостей, які з'являються на довготривалому виконанні стратегії планування. Саме тому використання стратегічного планування у територіальних громадах з безумовним дотримання принципів стратегії дасть можливість більш комплексно та ефективно проаналізувати існуючу ситуацію, розробити ефективні заходи з досягненням встановлених територіальною громадою цілей. І саме така активність стратегічного плану, намаганнями територіальних громад бажала знайти найкращі та адекватні інструменти, які б приносили користь у громаді, а також могли відповідати на виклики сучасних пріоритетів територіальної громади. Адже успішними стають ті громади, які мають стратегічний план майбутнього розвитку і працюють для реалізації стратегії всією громадою.

1. Проданик В.М., Шинкарьов А.М. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: організаційно-правові механізми. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 3. С.158 – 166.
2. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні. DESPRO. К.: ТОВ «Софія – А». 2012. 88 с.
3. З розробки стратегії все тільки починається. *Децентралізація в Україні*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13243>.

Орест Геча

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ В УКРАЇНІ

Теоретичні аспекти проблематики формування громадського суспільства та його впливу на різноманітні процеси в державі досліджувались такими вітчизняними вченими як: В.В. Кононенко, О.С. Твердохліб, Т.В. Гончарук, М.Л. Шумка та іншими. Вони зосередились в своїх роботах на дослідженні проблем даної тематики в контексті євроінтеграції України та політичних змін в державі перших двадцяти років незалежності, а також вивчені досвіду країн Східної Європи, що є надзвичайно важливим для України, проте недостатньо розкритою є тема власне недавніх історичних передумов втілення цих змін та впровадження реформ вже не тільки в теоретичній площині, а й в практичній, їх значення для подальшого розвитку сектору державного управління та публічного адміністрування України в майбутньому.

Сучасні умови становлення та розвитку держав, союзних утворень, альянсів тощо, змушують суспільства знаходити нові інструменти для побудови прогресивної правової держави, серед них основним є створення інститутів громадського контролю (референдуми різних рівнів, всенародні опитування, об'єднання політичних партій центрального апарату державної влади з громадськими активістами на місцях, започаткування державних та міжнародних грантових проектів спрямованих на створення потужної впливової групи громадських організацій тощо.) Становлення впливових громадських суспільств лягло в основу створення демократичних інститутів державної влади, передових країн Світу, які поступово делегують частину власних повноважень громадським організаціям та місцевим виконавчим органам державної влади.

Україна фактично залишається країною в процесі трансформації, тобто перехідною державою, що переходить від чітко регламентованої, потужно централізованої радянської системи управління, до сучасної європейської – ліберально-демократичної, децентралізованої, громадсько-орієнтованої вертикалі управління.

В Україні законодавчо ще не визначено місце та роль громадськості в ухваленні тих чи інших важливих рішень, що впливають на всебічний розвиток суспільства, котре ще до тепер гальмується поляризацією неоднорідного українського суспільства. Україні, як суспільству, необхідно втілити в життя модель управління, що базується на збалансованому співвідношенні окремо взятого громадянина → громадськості → держави.

Саме тому, визначена тема дослідження залишається актуальною, потребує всебічного вивчення та поглиблення наявних знань.

Процес створення перших сучасних громадських організацій в Україні розпочався ще в радянські часи, а саме в період розпаду СРСР (1989–1991 рр.), саме в цей час були засновані перші невідконтрольні радянській владі організації («Меморіал», «Товариство Т. Шевченка», «Гельсінська Спілка» тощо), що принципово відрізнялись за своєю спрямованістю та принципом організації від тих, що були підконтрольними комуністичному апарату [2]. Створення громадських організацій, в тому числі, політичних в радянському суспільстві носило характер всесоюзного нововведення, оскільки радянська система ієрархії влади була націлена на знищення будь-яких проявів невідконтрольності тих чи інших структур та оскільки радянська модель управління державою зруйнувалась разом з радянською державою в пост-комуністичних країнах розпочався процес лібералізації, що і призвів до зародження вже справжнього громадського провладу в Україні [2]. Проте не у всіх країнах колишнього СРСР виникли потужні громадськості, в сусідніх до України країнах, а саме Російській Федерації та Білорусі прояви громадськості були швидко подавлені діючими диктаторськими режимами.

Причинами становлення такої авторитарної системи в сусідніх РФ та РБ є :

- відсутність свободи слова,
- фактична заборона політичного плюралізму,
- централізований апарат управління,
- ментальні наслідки історичного минулого цих народів,
- концентрація значних повноважень в руках однієї людини чи групи людей,
- заборона будь-якої опозиційної діяльності,
- заборона громадських організацій, що не є підконтрольними режиму;

Українське громадянське суспільство зробило важливий висновок з негативного досвіду сусідніх країн. Саме тому історія формування громадянської держави в РФ та РБ не повторилась в Україні (хоча й мала високі шанси до 2004 року) [2].

В 2004 українське суспільство відповіло революційними діями та змінами на спроби незаконного встановлення влади, що стало поворотним моментом у формуванні світогляду та ментальності українців, особливо молодого покоління, котре власне і здійснило Революцію Гідності в 2013 році.

В революції прийняли активну участь українські громадські організації, творчі об'єднання, опозиційні партії, іноземні грантові організації, молодіжно-патріотичні рухи та діаспора. Успішна революція надала українському суспільству унікальну можливість змінити негативний потенціал недавнього

історичного минулого і перевести його в здорове політичне русло майбутнього державного ладу, яке базується на:

- конкурентоспроможності,
- справедливої відповідальності,
- опозиційності,
- вмінні йти на необхідні компроміси,
- побудові системи в основу якої закладено можливості розвитку вільного громадянина, як основи соціума [1].

Проте однієї успішної революції недостатньо для формування громадянського суспільства і як наслідок створення моделі вільної, демократичної держави. Процес становлення повноцінної демократії складний і довготривалий, формування якої неможливе без існування громадськості, але і формування громадськості неможливе без свободи слова та думок [2].

Для формування розвинутої, демократичної, прозорої, публічної системи управління потрібна ефективна взаємодія між державою та суспільством, взаємодію можна вивести на високий рівень тільки шляхом публічних консультацій, створення громадських рад, проведення громадських моніторингів та слухань, публічних запитів до виконавчих органів, їхня підзвітність суспільству [3].

Варто пам'ятати, що демократія не є сталою чи данністю, а значить законодавчу модель необхідно постійно вдосконалювати щоб уникнути надмірного впливу групи зацікавлених осіб на політику держави [1]. В цьому криється найбільша загроза українській демократії та розвитку українського громадянського суспільства – кланово-олігархічна система, котра буде гальмувати успішне становлення громадянського суспільства з метою збереження контролю за політичним життям в країні. Щоб цього не допустити необхідно системно вдосконалювати інституційні механізми управління державою, в котрих громадськість буде одним із них [3].

Отже, ми дійшли до висновку, що формування сучасної моделі громадянського суспільства та демократії в цілому є взаємопов'язаними і відбуваються одночасно. Це означає, що в майбутньому політичному керівництву держави необхідно буде запропонувати суспільству ще більш прозору та відкриту модель управління, що базуватиметься на думці самого суспільства, яке уособлюватимуть громадські та політичні організації. Необхідно буде внести зміни до законодавчої бази з метою чіткого визначення місця та ролі громадськості в процесах адміністрування, а також залучати до нової моделі управління громадськість, що зможе встановити в Україні ефективну систему публічного управління.

1. Кононенко В.В., Лапшин С.А. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні [Електронний ресурс] // «Державне управління: удосконалення та розвиток». 2020. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/3.pdf (дата звернення: 08.09.2022).
2. Гончарук, Т. В., Шумка, М. Л. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення та потенціал / Тетяна Вікторівна Гончарук, Михайлина Леонівна Шумка.

Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Матеріали IV Міжнародних філософсько-економічних читань (18–20 травня 2011 року, Львів) / Редколегія. Відп. секретар З. С. Скринник. Львів, 2011. 435 с. С. 185–190.

3. Твердохліб О. С. Вплив громадських організацій на формування та реалізацію державної інформаційної політики [Електронний ресурс] / Олександр Сергійович Твердохліб // Національна академія державного управління при Президентові України. 2014. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/118-Текст%20статті-118-1-10-20160416.pdf> (дата звернення: 08. 09. 2022).

Марія Розік

ЕЛЕКТРОННА ПЕТИЦІЯ ЯК ВИД ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Інформаційні технології сприяли виникненню модерної форми політичної участі – звернення громадян до влади через електронні петиції. У 2015 р. Верховна Рада внесла зміни до Закону України «Про звернення громадян», і в такий спосіб приєдналася до переліку світових держав, що використовують електронні петиції як інструмент комунікації влади і суспільства. Громадяни отримали можливість звертатися з петицією до Президента, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органів місцевого самоврядування. В умовах воєнного стану змін зазнали тематика та кількість зареєстрованих петицій, що спричинені складною соціально-економічною, політичною та військовою ситуацією.

Метою впровадження електронних петицій є зменшення соціального напруження, відновлення діалогу між органами публічної адміністрації та громадянами, оперативне реагування на суспільні виклики та ініціативи. Згідно закону, електронна петиція – це колективне звернення в електронній формі у вигляді тексту скарги (протесту) та/або пропозиції, на яку адресат (суб'єкт владних повноважень) публічно оголошує про свою позицію щодо згоди чи незгоди по суті петиції, інформує про аргументи у разі незгоди та організовує спільну з авторами та їх прихильниками роботу з розроблення та втілення плану реалізації петиції у разі згоди [4]. По суті, громадяни збирають певну кількість підписів за ініціативу, яку бажають реалізувати (обов'язковою умовою голосування є реєстрація та підтвердження своїх даних на сайті органу влади).

Можливість подання електронної петиції до Президента України набуло сили 29 серпня 2015 р., до Верховної Ради України 28 жовтня 2015 р., до Кабінету Міністрів України – 1 жовтня 2016 р. Звернення розглядаються за умови підтримки не менш як 25 тис. підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення. Про підтримку або невідтримку електронної петиції публічно оголошують на офіційному сайті органу влади та інформують її автора. У десятиденний термін відповідні служби зобов'язані надати відповідь про розгляд питання. За результатами розгляду електронної петиції та у разі її схвалення, Президентом України та Кабінетом Міністрів України викладені

пропозиції можуть бути реалізовані шляхом прийняття рішень, віднесених до їх компетенції; народними депутатами України можуть реалізуватися шляхом внесення законопроектів, спрямованих на виконання порушених у петиції питань.

Електронні петиції не є інструментом прямої демократії та не мають безпосереднього впливу на електоральну активність – представники влади не зобов'язані чинити дій для виконання ідей за які проголосували громадяни. Однак вони є дієвим способом публічно дізнатися про позицію органу влади, а часом і політичної волі суб'єктів політики щодо конкретного питання. На сьогодні найбільше звернень громадян через петиції зареєстровано до Президента України – кожного дня реєструється в середньому 20–30 електронних петицій, всього 74 тис. запитів. З початку активних воєнних дій у лютому 2022 р., тематика петицій змістилася з політичних та економічних до питань обороздатності, суверенітету, міждержавних і міжнаціональних відносин: захисту території, заборони діяльності проросійських політиків та їх медіа, заборони в'їзду на території України осіб з російським громадянством, введення візового режиму з росією та білоруссю, запровадження санкцій проти країн, які підтримують агресора (Іран, білорусія, Північна Корея). Розповсюдженими стали петиції про надання систем захисту для окремих прифронтових міст (Харків, Запоріжжя, Миколаїв), нагородження та присвоєння почесних звань (в тому числі посмертно), виїзду чоловіків призовного віку за кордон, скасування заборони виїзду студентів закордонних ВНЗ на навчання за кордон, виділення житла для військових та внутрішньоопереміщених осіб тощо.

Значно менше петицій зареєстровано на сайті Верховної Ради України, їх кількість з часу впровадження системи сягає близько 3 тис. В основному звернення стосуються фінансової, податкової та митної політики (пільгове розмитнення авто, система оподаткування під час та після війни); соціального захисту (відновлення програми е-підтримки, відновлення програм доступного житла); діяльності об'єднань громадян, релігії та міжконфесійних відносин (заборона УПЦ та передача майна УПЦ); обороздатності та суверенітету (строк мобілізації, демобілізація військових, внесення жінок до воєнного обліку) тощо.

До Кабінету Міністрів України станом на вересень 2022 р. зареєстровано майже 3 тис. петицій, з них 60 знаходиться в процесі збору підписів. Їх тематика в умовах воєнного стану здебільшого стосується обороздатності, суверенітету, міждержавних та міжнаціональних відносин: вручення повісток, розширення категорії осіб, чоловіків призовного віку, яким дозволено виїзд за кордон; інформаційної політики та діяльності ЗМІ – свободи слова, підтримки україномовних каналів, заборони професійної творчої діяльності російських громадян; освіти і науки – виключити з навчальних програм авторів, що сповідували шовіністичні, імперські погляди щодо українців та української державності, модернізація системи освіти.

Важливо розуміти, що е-петиції як технологічний прийом та засіб спекуляції на популярних темах, може бути використаний як засіб маніпуляції. Ініціювавши збір підписів та набравши необхідну кількість голосів, петиція перетворюється на законопроект, уже схвалений населенням. Таким чином,

електронні петиції можуть використовувати не лише зацікавлені громадяни та влада, а й держава-агресор для маніпуляцій суспільною думкою.

Отже, інтернет-технології використовують як інструмент для політичної мобілізації, формуючи е-мобілізацію. Як наслідок, малозатратне створення, збирання та розповсюдження інформації через розміщення коментарів, відео та інших матеріалів на веб-сайтах трансформувало політичні технології та політику загалом. Віртуальна поведінка набула нових форм та досягла абсолютно іншого рівня, полегшивши завдання мобілізації масового руху як географічно так і соціально. В умовах воєнного стану та збройної агресії росії, переважна кількість петицій спрямована на зміцнення обороноздатності країни, державного суверенітету, захисту прав військовослужбовців та їх сімей, соціального захисту постраждалих внаслідок війни. Петиції стали важливим засобом впливу на владу та можливістю для громадян бути почутими. Зважаючи на найбільшу кількість звернень саме до президента, можна констатувати про схильність довіряти вирішення проблем саме Главі держави, вважаючи це найдієвішим способом комунікації у вирішенні суспільно значущих питань.

1. Електронні петиції. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://petition.president.gov.ua/?status=active&sort=date&order=desc&page=4> (дата звернення: 21.09.2022).
2. Електронні петиції до Кабінету Міністрів України. *Електронні петиції. Кабінет Міністрів України*. URL: <https://petition.kmu.gov.ua/kmu> (дата звернення: 22.09.2022).
3. Перелік електронних звернень. *Електронні петиції. Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/services/Petitions?aname=published> (дата звернення: 22.09.2022).
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80> (дата звернення: 21.09.2022).

Володимир Химинець,
Анатолій Головка

ІНСТРУМЕНТИ АДАПТАЦІЇ СТРАТЕГУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ-РЕЦЕПІЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

В умовах активної фази російсько-української війни важливою умовою забезпечення стійкості регіонів виступатиме адаптація та збалансованість системи стратегічного планування (стратегування). Затягування бойових дій та збереження систематичних обстрілів цивільних об'єктів та інфраструктури призведуть до згортання економічної активності, подальше посилення внутрішніх міграцій та виїзду населення за кордон, низької інвестиційної привабливості та орієнтації приватного сектору на комерційні ініціативи із

швидкою фондовіддачею, водночас зберігатиметься суттєве навантаження на держбюджет та місцеві бюджети. Адаптація системи стратегування регіонального розвитку до загострення військово-політичної обстановки та економічних, гуманітарних наслідків буде визначати спроможність регіонів забезпечити економічну та соціальну стабільність.

Водночас варто констатувати, що з початком повномасштабних військових дій простежується диференціація між регіонами за рівнем отриманих шкоди та руйнувань. Так зокрема області заходу України (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька) стикнулись із значно нижчим рівнем руйнувань у порівнянні із регіонами на території яких велись активні бойові дії та обстріли з боку російських військ. До того ж на території заходу України навіть в умовах найбільш інтенсивних етапів протистояння було збережено економічну активність та ділові контакти, яка посилилась з прибуттям значної кількості ВПО та переміщенням частини підприємств у рамках релокації.

Водночас варто констатувати, що з початком повномасштабних військових дій простежується диференціація між регіонами за рівнем отриманих шкоди та руйнувань. Так зокрема області заходу України (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька) стикнулись із значно нижчим рівнем руйнувань у порівнянні із регіонами на території яких велись активні бойові дії та обстріли з боку російських військ. До того ж на території заходу України навіть в умовах найбільш інтенсивних етапів протистояння було збережено економічну активність та ділові контакти, яка посилилась з прибуттям значної кількості ВПО та переміщенням частини підприємств у рамках релокації.

В рамках подальшої аргументації ми будемо виходити із наступних припущень:

- бойові дії набувають тривалого характеру (високо ймовірним є сценарій «війни на виснаження»);
- навіть після завершення бойових дій, тривалий період часу (до відновлення інфраструктури, відбудови житлового фонду, розмінування та ін. заходів) ВПО не зможуть повернутись, а релоковані підприємства не зможуть відновити свою діяльність на території свого постійного перебування;
- в короткостроковій перспективі захід України зберігатиме статус регіону-реципієнта ВПО та релокованих підприємств.

Області заходу України прийняли на себе основне навантаження внаслідок вимушених внутрішніх міграцій населення. Це обумовило необхідність вирішення низки завдань, пов'язаних із тимчасовим розміщенням та створенням умов для соціалізації та задовільного рівня життя ВПО, а також пошук інструментів задіяння їх людського капіталу для активізації економічної діяльності у регіоні. До того ж у цьому контексті актуалізувалось питання забезпечення стійкості інфраструктури та об'єктів житлово-комунального господарства громад, їх підготовки до опалювального сезону, в умовах підвищеного навантаження внаслідок різкого збільшення кількості населення та розташування релокованих підприємств. Також йдеться і про гарантування безперешкодного постачання та створення необхідних резервів продуктів харчування, питної води, засобів гігієни та інших життєвоважливих товарів.

Безумовно, з початком поступового визволення тимчасово окупованих територій України відбувся процес реінтеграції ВПО на території свого постійного проживання. Проте, припускаємо що, області заходу України зберігатимуть статус «рецепієнтів» переселення ВПО та переміщення підприємств в рамках релокації. Тому пропонуємо позначати умовно їх як *регіони-рецепієнти* – регіони, в які з початком бойових дій переселяються ВПО в межах внутрішньої міграції та де розміщують евакуйоване виробництво, переміщені підприємства. Паралельно із очевидними перевагами поживлення споживання, господарської та ділової активності, регіони-рецепієнти отримали перевагу розширеного за рахунок ВПО трудових ресурсного потенціалу. До того ж важливо констатувати зміни в структурі економіки, які відбулись внаслідок переміщення підприємств та евакуйованого виробництва.

В нових умовах формуються нові можливості щодо задіяння додаткового людського капіталу та створення нових осередків господарської активності за рахунок релокованих підприємств, евакуйованого виробництва. Перед керівництвом регіонів стоїть завдання грамотного розпорядження цими додатковими можливостями. Загалом, для відновлення існуючих та створення нових осередків економічної активності та зокрема задіяння людського капіталу ВПО необхідною є актуальна та цілісна «картина» трудових ресурсного потенціалу регіону з урахуванням наслідків внутрішніх міграцій.

У цьому контексті необхідним є нормативне закріплення та імплементація відповідних положень в стратегії та програми місцевого та регіонального розвитку. Серед таких положень найбільш важливими доречно вважати наступні:

- Політика підтримки та сприяння швидкій адаптації переміщених підприємств у контексті забезпечення економічної стабільності регіону.
- Запровадження практики створення систематизованих реєстрів ВПО, в рамках яких будуть наявні не тільки персональні дані (ПІБ, місце постійного проживання, вік, стать), але й дані про наявну освіту, професію та посаду, яку особа обіймала до вимушеного переїзду, її контактні дані.
- Сприяння працевлаштуванню ВПО на території місць розташування, суміжних громад або з вторинним переселенням в громади де є попит на відповідних фахівців;
- Взаємодія влади та освітніх установ (університетів, центрів підвищення кваліфікації, професійно-технічних закладів та ін.) в питаннях проведення прискореного тренінгового навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації ВПО, які зможуть бути задіяні в затребуваних громадами видах економічної діяльності або як нові працівники релокованих підприємств.
- Забезпечення якісного надання публічних послуг на рівні територіальних громад, які приймають евакуйованих осіб з врахуванням значного збільшення чисельності населення, з відповідним додатковим кадровим та матеріально-технічним забезпеченням.
- Здійснення заходів щодо надання психологічної допомоги та сприяння соціальній адаптації ВПО в контексті попередження можливих конфліктів. Сприяння згуртованості ВПО та місцевого населення шляхом заохочення їх до

спільної участі в процесах самоорганізації життя в громаді, реалізації соціально значимих ініціатив (збір гуманітарної допомоги, виготовлення необхідних для військовослужбовців речей і т. д.).

– Створення резервів та забезпечення безперебійного постачання продуктів харчування, медикаментів, засобів гігієни та інших життєво важливих речей, із урахуванням зростання кількості населення в громадах.

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ, БІЖЕНЦІ ТА ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ, РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Кристина Червеняк

МАНКУРТСТВО, КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЧИ НЕЙТРАЛЬНІСТЬ – ЩО ГІРШЕ?

*«Найспекотніші куточки в пеклі залишені для тих,
що в часи найбільших моральних потрясінь
зберігав нейтралітет ...» – Данте Аліг'єрі*

У січні 2022 р. Центром Разумкова було проведено соціологічне дослідження щодо оцінки громадянами України загрози агресії з боку Росії. На той час думки з приводу реальності такої загрози у суспільстві розділилися майже навпіл: «Громадяни України, відповідаючи на запитання «Чи варто сприймати накопичення російських військ на кордоні з Україною як реальну загрозу вторгнення на територію України взимку-навесні 2022 року?» приблизно однаково часто відповідають «Так, загроза є реальною» (44,9%) і «Ні, вторгнення найближчим часом не буде» (43,7%)», – ідеться у інформаційному повідомленні на сайті Центру [4]. При цьому, відповіді респондентів варіювалися, як завжди і що не дивно для нашої держави, залежно від регіону. Найбільш нереальною цю загрозу вважали жителі Сходу (55,7%) і Півдня (45,1%), на реальності вторгнення найближчим часом наполягали жителі Центрального (54,9%) і Західного (51,6%) регіонів [4]. Чому ж ті, хто безпосередньо стикнувся у 2014 р. з методами Росії по насадженню влади на територіях, які вона вважає «своїми» (провокування етнополітичного конфлікту, підтримка сепаратистських рухів, іредентизм, відкрита і прихована збройна агресія тощо), досі її підтримують? Чому у питаннях української державності, консолідації українського суспільства усі роки незалежності вони продовжують виступати з наративами, які продукує російська сторона? Вони настільки люблять Росію?

Мені видається, тут (скористаюся фразою, яку так полюбляють російські пропагандисти) не все так однозначно. Я наважуся висловити наступну думку: вони не настільки люблять Росію, наскільки виконують програму, яку насильно заклали їм у голови їхні батьки і оточення, а до них їх батьки і їх оточення. Вони – манкурти – люди-раби, люди-функції, які втратили власну історичну пам'ять і національну ідентичність. Показово, що саме слово «манкурт» придумане киргизько-радянським письменником Чингізом Айтматовим для свого роману «І понад вік триває день ...» і описує він таких індивідів наступним чином: «... Манкурт не знав, хто він, звідкіля родом-племенем, не відав свого імені, не пам'ятав дитинства, батька й матері – словом, манкурт не усвідомлював себе людською істотою... Манкурт, як собака, визнавав тільки своїх господарів» [1].

Сучасні манкурти існують у штучно створеній їхнім господарем саме для них реальності, не несуть відповідальності за власну думку, бо найчастіше такої

думки взагалі не мають. Та й навіть аналізувати, критично мислити і «заморочуватися» якщо пропаганда завжди видає готові відповіді на найпоширеніші запитання (а те, що такі відповіді – часто маніпуляція відірвана від реальності, то не має для них ніякого значення). Вам здається, що у сучасному світі, де безліч інформації і доступ до неї максимально спрощений, неможливо постійно перебувати під чийось маніпулятивним впливом. Натомість, більш правдивим, на мою думку, є твердження, що у такому світі це якраз найлегше зробити, особливо якщо мова йде про людей, у яких міцний фундамент історичної пам'яті власного народу вибито з-під ніг. Таким, на жаль, є велика кількість населення східних і південних областей України. Вони довго чекали приходу свого господаря і дочекалися, а зараз стали цінним ресурсом, з якого беруться колаборанти і зрадники.

Колабораціонізм у одному ряду з манкуртством є ганебними явищами українського суспільства. Ще з 2014 р. були спроби законодавчо закріпити і визначити хто саме підпадає під це визначення, адже офіційною позицією держави було, що не можна усіх жителів тимчасово окупованих територій вважати колаборантами. «Пропонувалося визначити як колаборантів тих, хто обіймав посади в органах окупаційної адміністрації, організував псевдореферендум, брав участь у бойових діях (без убивств та пограбувань – бо це вже кримінал) чи проводив інформаційні кампанії проти української державності» – деталізується у статті Радіо Свобода [3]. За увесь період з 2014 р. до Верховної Ради України було внесено два проекти законів щодо цього питання, проте жоден з них так і не був прийнятий за основу.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії у березні 2022 р. колабораційну діяльність було криміналізовано. Загалом у єдиному реєстрі досудових розслідувань значиться 1200 кримінальних проваджень за фактами колаборації (станом на серпень 2022 року). З них: 549 проваджень розпочато за фактами публічного заперечення вторгнення Росії на територію України, а також озброєної агресії; публічних закликів до підтримки рішень і дій держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, до невизнання державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях; 627 проваджень розпочато за фактами добровільного зайняття громадянином України посад, які були створені незаконно на тимчасово окупованих територіях, а також в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів; добровільного зайняття посад в судових, або правоохоронних органах, або в незаконних збройних чи воєнних формуваннях [3]. І це тільки ті випадки, які дійшли до стадії досудового розслідування, а скільки ще подібних підозр?

Перша група наведених вище фактів, якраз-таки, як на мене, ідентифікує колаборантів-манкуртів, бо як можна публічно закликати до співпраці з агресором або ж публічно заперечувати вторгнення Росії (!) після шести місяців бойових дій, щоденних артилерійських обстрілів, тисяч і тисяч вивезених, депортованих чи безневинно вбитих громадян України? А друга група ідентифікує класичних колаборантів-зрадників. Як перші, так і другі однаково небезпечні. Однак існує ще одна група, про яку усі ладні не згадувати...

Так, 24 лютого 2022 р. гібридна війна Росії проти України фактично закінчилася. Натомість, розпочалася прагматична і чесна у своїй прямоті повномасштабна збройна військова агресія Російської Федерації проти суверенної, незалежної держави-сусідки – України. Усі маски зірвано і, здається, немає сумнівів у тому, що насправді твориться навкруги, якою є ситуація загалом. Однак, що по той, що по цей бік фронту все ще залишаються люди, які не можуть пристати на одну з позицій однозначно, визначитися з ким вони – з нами чи з ними. І якщо у випадку з російським населенням – це викликає жалість і яке-не-яке розуміння, то у випадку з власним – здивування, роздратування, а часом і відверту відразу. Хто вони ті люди, які все ще стоять на позиціях нейтральності? «Я за мир, проти війни, за все хороше, проти усього поганого» – це основні принципи, які вони несуть у маси. Люди, яким байдужа доля власної країни, але у них замало сміливості сказати це вголос, прикриваються тезами про мир, щоб не розписуватися у власному невігластві. Мене завжди цікавило запитання: як з такими принципами взагалі можна жити у сучасному світі? Досі не маю відповіді на це питання і тому впевнена у тому, що саме ця група людей є найбільш небезпечною для подальшого розвитку українського суспільства.

Хотілося б проілюструвати усе наведене вище результатами нещодавнього опитування громадської думки. До Дня незалежності України Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва і соціологічна служба Центру Разумкова у серпні 2022 р. провели соціологічне опитування, яке показало, що понад 90% респондентів пишаються своїм громадянством і вірять у перемогу України у цій війні. Це найвищий показник за весь час соціологічного моніторингу [2]. Водночас, відповіді у формулювання «Важко відповісти» на окремі, здається дуже однозначні питання коливаються від 1% до 17%. Наприклад, скоріше або зовсім не пишаються тим, що є громадянами України 5,4% опитаних («Важко відповісти» – 4,2%). Громадянами колишнього Радянського Союзу все ще вважають себе 1,4%, а громадянами світу – 2,4% («Важко відповісти» – 0,7%). У питанні «Чи вважаєте Ви Україну справді незалежною державою?» на варіант «Важко відповісти» (16,6%) пристало навіть більше опитаних, ніж на однозначну відповідь «Ні» (15,7%). У референдумі щодо проголошення державної незалежності України не брали б участь 5,5% респондентів («Важко відповісти» – 3,9%). 4,1% респондентам важко відповісти хто несе основну відповідальність за війну, а 10,2% опитаним – на питання щодо повного розриву стосунків з Росією після перемоги і деокупації територій [2]. Ложка дьогтю у бочці меду? Але й вона зіпсує цілу бочку...

Мусимо робити висновки і якимось чином на це реагувати, бо нейтральність у цей час більш токсична, ніж відкрите зрадянство. Манкуртів і колаборантів ще можна якимось виправдати тим, що вони заражені інфекцією «руського міра», а з цими як бути? Він, цей «руський мір» існує для таких манкуртів і колаборантів, однак ті, хто все ще не визначився, – його безцінний додатковий ресурс для підживлення. Цей ресурс у вмілих руках майстрів маніпулятивної розпропаганди може стати причиною бродіння і розкладання у широких громадських масах, бо ж здається, що несуть вони високоморальні ідеї цінності і збереження людського життя, пацифізму й якнайшвидшого відновлення миру і порядку, але то все від

Лукавого. Розквіт пацифістських ідей у країні, яка захищається від все ще триваючої збройної агресії проти неї на її ж території – це до послаблення власних позицій, зниження волі до спротиву і потурання ворогові. Не піддавайтеся на провокації і тримайте стрій, шановні українці!

1. Айтматов Чингіз Торекулович / Вікіцитати. URL: https://uk.wikiquote.org/wiki/Айтматов_Чингіз_Торекулович
2. День Незалежності України (серпень 2022 р.) / Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/den-nezalezhnosti-ukrainy-serpen-2022p>
3. «Зрадників ніхто не любить». Як міняють українське законодавство про колабораціонізм? // Радіо Свобода. Дата оновлення: 18.08.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-kolaborant-zminy-zakonodavstvo-koho-pokaryut/31993175.html>
4. Оцінка громадянами України загрози агресії з боку Росії (січень 2022 р.) / Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-ukrainy-zagrozy-agresii-z-boku-rosii-cichen-2022r>

**Валерій Бортніков,
Олена Козюпа,
Алла Бортнікова,
Сергій Байрак**

РЕФЛЕКСІЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ НА АГРЕСІЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ

Євроінтеграційний процес є невід’ємною ознакою та стратегією розвитку України на шляху модернізації як цивілізованої держави з великим геополітичним потенціалом. За твердженням Зб. Бжезинського, з яким важко не погодитися, Україна є важливим простором на євразійській шахівниці, вона є «геополітичною віссю, тому що саме її існування як незалежної країни допомагає трансформувати Росію. Без України Росія перестає бути євразійською імперією» [1, с. 46].

Проте, Україна як держава і суб’єкт міждержавних відносин, існує не для того, щоб якимось чином впливати на своїх сусідів. Її головна мета – забезпечення національного інтересу, безпеки, добробуту і процвітання власного народу. На це спрямовано її зусилля щодо інтеграції з Об’єднаною Європою. Зокрема, у Законі України «Про національну безпеку України» (2018) зазначено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони «спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від

надзвичайних ситуацій (ч. 1. ст. 3) [2]. Саме цей фактор є вирішальним у визначенні концептуальних засад міждержавних відносин України в умовах євроінтеграції.

Військова агресія РФ проти України та анексія Криму позначилися на спрямованості суспільно-політичного життя на Волині. Тема війни стала однією із провідних у політичному дискурсі різних політичних сил: почали виникати нові громадські організації та ініціативи, набув поширення масовий волонтерський рух. 18 липня 2014 р. обласна рада прийняла звернення до Президента України, Верховної ради та Кабміну щодо військово-політичної ситуації, з вимогою негайного ухвалення рішення про введення воєнного стану. 13 березня 2015 р. депутати обласної ради прийняли чергове звернення, яке адресовано вже світовим міжнародним організаціям та парламентам світу, про визнання Російської Федерації державою-агресором. 10 вересня 2020 р. Волинська обласна рада ухвалила рішення про звернення щодо створення тимчасової слідчої комісії з розслідування обставин загибелі українських воїнів під Ілов'яйськом, Дебальцевим та Слов'янськом, а також щодо присвоєння посмертно усім воїнам АТО/АОС, які загинули у російсько-українській війні звання «Почесний громадянин Волині». А це на той час 168 бійців [3].

9 грудня 2021 волинські депутати прийняли звернення до Президента України В. Зеленського, Голови Верховної Ради України Р. Стефанчука, Прем'єр-міністра України Д. Шмигала щодо захисту українсько-білоруського кордону. Як зазначено у зверненні, «міграційна криза на польсько-білоруському кордоні яскраво розкриває суть нових форм і методів міжнародних зовнішньополітичних стратегій та розвитку воєн нового типу, також відомих як гібридні. Штучно створений потік мігрантів та їх концентрація на окремих, найменш захищених ділянках кордону – це стратегія, яку використовують окремі держави заради досягнення політичних та воєнних цілей. Декілька років тому аналогічні методи були використані навколо берегів Італії та Греції (південний фланг НАТО), коли з боку РФ мільйони біженців ринули до ЄС (у результаті на внутрішніх кордонах ЄС довелося відновити контроль та ввести розподіл мігрантів та біженців по країнах-членах ЄС). Тепер така ж стратегія активно застосовується щодо Східного флангу (Польща, Литва). Застосування міграційної зброї, на нашу думку, стало можливим внаслідок панування згубної для Європи ліво-ліберальної ідеології, яка насаджує мультикультуралізм і поборює національну ідентичність.

Із часів минулої міграційної кризи 2015 року, де також чітко відстежувався вплив Російської Федерації, ми спостерігаємо дедалі більший розбрат серед країн ЄС, з якого вже вийшла Велика Британія, а зараз євроскептичні настрої набирають поширення у Польщі, яка, замість підтримки у гібридній війні, отримує моральний удар у спину зі сторони численних німецьких політиків. Міграційна зброя гібридної війни, яку через Лукашенка застосовує Путін, має за мету розхитати європейські країни зсередини та підірвати європейську єдність – знищити Європу як геополітичного гравця.

Як наслідок, Путін прагне спонукати ЄС сісти за стіл переговорів з Росією щодо важливих для себе питань. Зокрема, щодо прискорення запуску

«Північного потоку-2», розміщення у Європі біженців з гарячих точок Близького Сходу, зменшення санкцій проти Росії, визнання належності Росії окупованого Криму, легалізацію терористичних угруповань «ДНР» та «ЛНР» на окупованій частині українського Донбасу. Крім того, кремлівський диктатор намагається покарати Польщу за тверду позицію проти «Північного потоку-2» та послідовний захист традиційних європейських цінностей. Це удар на випередження щодо зростаючого польського лідерства: регіонального, воєнно-політично, загальноєвропейського, морального.

Ситуація надзвичайно серйозна і небезпечна. Для України – насамперед. Використовуючи теперішні події на польсько-білоруському кордоні як відволікаючий маневр, головний удар Путін спрямує по Україні, на кордонах з якою вже концентрує свої війська. Мігранти з території Білорусі, цілком вірогідно, стануть інструментом московської окупації з півночі, так само, як «зелені чоловічки» у 2014 році в Криму. Після відсічі з боку поляків, збільшення кількості нелегальних мігрантів, за допомогою режиму Лукашенка «спеціально навчені люди» – «іхтамнети 2.0» спрямують цей потік мігрантів на Україну. Тисяча кілометрів незахищеного українсько-білоруського кордону, 12 пропускних пунктів, які можуть стати місцями вторгнення, – ідеальна ситуація для прориву. А вже на їхніх плечах будуть заходити російські війська.

Загрозливими є заяви деяких європейських політиків, котрі на догоду Путіну закликають спрямувати потік мігрантів з Білорусі в Україну. Це не вперше, коли провідні держави Європи, висловлюючи «глибоке занепокоєння», торгують інтересами України. Зрештою, приклад Афганістану має навчити нас, що покладатися потрібно на власні сили, щоб не бути заскоченими зненацька. У контексті цих подій неприйнятними є наміри центральної влади виділити понад півмільярда гривень на створення в Україні таборів для афганських біженців. Це не лише ще більше загострить і так напружену криміногенну ситуацію, але є вкрай несправедливо щодо майже півтора мільйона переселенців, тобто українських біженців з окупованих територій Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей. Бо, в першу чергу, українська влада має дбати про наших українських громадян, обпечених війною!

Пора брати приклад з країн, що визнають перевагу національного законодавства та, відповідно, національних інтересів над міжнародними. Саме такий, тверезий державницький підхід, попри численні промігрантські демонстрації у Варшаві та тиск євробюрократів, зупинив проникнення мігрантів до Польщі. Суверенітет не може бути предметом торгів, незалежно від того, кому нам будуть пропонувати делегувати частину своєї самостійності. Президент України та Уряд зобов'язані відстоювати незалежність нашої держави на всіх напрямках. Гібридна війна різноока і може впливати на суспільство, яке стало мішенню атаки. Ми маємо розуміти, що захист кордонів має спиратися на надійний тил. Україні потрібна багаторівнева система національної безпеки, що буде поєднувати в собі: економічну, інформаційну та військову складову.

Враховуючи наведені факти та обставини, з метою захисту національних інтересів України та безпеки громадян, ми, депутати Волинської обласної ради:

1. Звертаємося до Президента України Зеленського В. О:

1) у разі необхідності оголосити надзвичайний стан у прилеглих до українсько-білоруського кордону районах;

2) ініціювати консультації в межах «Люблінського трикутника», який створювався як інструмент протидії гібридним загрозам, ґрунтовно наповнити його діяльність безпечним компонентом («Люблінський щит»).

2. Вимагаємо від Верховної Ради України:

1) ухвалити закон про мораторій на розміщення в Україні таборів іноземних біженців до закінчення російсько-української війни, повернення до складу України Криму і Донбасу та повернення мільйонів вимушено переселених осіб до своїх домівок;

2) ухвалити Постанову Верховної Ради України «Про Концепцію створення обороноздатної Української держави та суспільства», що передбачає, в тому числі, організацію оборони країни за швейцарською моделлю.

3. Закликаємо Кабінет Міністрів України:

1) негайно подати до Верховної Ради України законопроект щодо внесення змін до Державного бюджету України, передбачивши кошти на спорудження фортифікаційних укріплень по всій ділянці кордону з Білоруссю, Росією та окупованими Росією територіями;

2) забезпечити в повному обсязі фінансування створення дієвих сил територіальної оборони Збройних Сил України в прикордонних регіонах;

3) 550 мільйонів гривень, які мали бути виділені на утримання афганських громадян, спрямувати на допомогу сім'ям загиблих на фронтах московсько-української війни, ветеранам цієї війни та сім'ям внутрішньо переміщених осіб із окремих районів Луганської, Донецької областей та Криму.

Не можна гаяти часу, інакше завтра вже може бути запізно!», наголошувалося у зверненні [4].

Під час відкритого військового вторгнення РФ на територію України найнебезпечнішою загрозою стали ворожі атаки з повітря. Відповідно, постала нагальна потреба у захисті повітряного простору України. У цьому контексті показовим є звернення депутатів обласної ради до лідерів провідних країн ЄС та світу. Так, 5 березня.2022 р. вони звернулися до Президента США Джо Байдена, Президента Франції Еммануєля Макрона, Федерального канцлера Німеччини Олафа Шольца про закриття повітряного простору над Україною для ворожих літаків та ракет. Зокрема, у зверненні йшлося про те, що українська нація «мужньо веде боротьбу проти російського загарбника. Легка прогулянка, на яку розраховував Путін, перетворилася у пекло. Ми завдаємо ворогу втрат на землі і у повітрі. Орди окупантів зіткнулися з шаленим спротивом і несуть величезні втрати. У безсильній люті московський агресор вдається до варварських бомбардувань українських міст та сіл, знищує цивільне населення і критичну інфраструктуру, створює гуманітарну катастрофу.

Ворог користується своєю перевагою у повітрі і дефіцитом в Україні авіації та сучасних систем ППО і ПРО. У цій війні український народ захищає не тільки свою державу, а й Європу та весь світ від абсолютного та непередбачуваного зла. Якщо агресор не зазнає поразки в Україні, він піде далі.

Ми, депутати Волинської обласної ради, закликаємо Вас негайно закрити повітряний простір над Україною та надати новітні системи ППО і ПРО, як єдиний варіант гарантувати безпеку мирним мешканцям наших міст та сіл, зберегти критичну інфраструктуру, убезпечити країну та світ від можливих екологічних і техногенних катастроф.

Вважаємо, що зволікання з таким рішенням є сигналом по замовчуванню для агресора безкарно продовжувати бомбардувати наші населені пункти та примножувати численні жертви серед мирного населення, переважно жінок та дітей. Ми очікуємо від Вас рішучих дій, притаманних справжнім лідерам демократичного світу. Ми щиро сподіваємося, що Ви прагнете увійти в історію, як люди, котрі зробили все можливе, аби не допустити геноциду українського народу і захистити основоположні цінності цивілізованого світу.

Ми підтримуємо позицію Президента України щодо термінового закриття неба над Україною. Рішення, яке врятує сотні, якщо не тисячі людських життів, у Вас на столі. Не ховайтеся від історичної відповідальності перед світом, власними народами та великою європейською нацією, якою були і будуть українці. Підтримайте нашу країну у боротьбі з російськими окупантами за право існувати! [5].

Отже, депутати Волинської обласної ради, як справжні патріоти, разом із усім українським народом докладали і докладають багато зусиль, щоб подолати ворога, захистити Європу і світ від «рашистської» навали і наблизити час Перемоги.

1. Бжезінський З. Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / пер. з англ. О. Фешовець: Львів; Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
2. Про національну безпеку України: Закон України. № 2469-VIII від 21 черв. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 12.06.2022).
3. Усіх загиблих в АТО/АОС волинян визнали почесними громадянами області. *СУСПІЛЬНЕ. НОВИНИ*. 2020. 10 верес. URL: <https://suspilne.media/61907-usih-zagiblih-v-atoos-volinan-viznali-pocesnimi-gromadanami-oblasti/> (дата звернення: 02.12.2021).
4. Про звернення депутатів Волинської обласної ради до резидента України Зеленського В. О., Голови Верховної Ради України Стефанчука Р. О., Прем'єр-міністра України Шмигала Д. А. щодо захисту українсько-білоруського кордону: Рішення від 09.12.2021 №10/53. URL: <https://volynrada.gov.ua/session/11/2-2> (дата звернення: 12.09.2022).
5. Про звернення депутатів Волинської обласної ради до Президента США Джо Байдена, Президента Франції Емманюеля Макрона, Федерального канцлера Німеччини Олафа Шольца про закриття повітряного простору над Україною для ворожих літаків та ракет Рішення від 05.03.2022 №14/2 URL: <https://volynrada.gov.ua/session/4/29-2> (дата звернення: 09.09.2022).

Юлія Наконечна,
Ганна Клименко,
Борис Желнов

СОЦІАЛЬНІ ВИПЛАТИ УКРАЇНСЬКИМ БІЖЕНЦЯМ: ДОПОМОГА ЄВРОПЕЙСКИХ КРАЇН ПІД ЧАС ВІЙНИ

Під час військової російської агресії багато українців змушені були шукати прихисток за кордоном. Багато жінок з дітьми, люди похилого віку, інваліди, що виїхали з України отримали житло, їжу, фінансову допомогу та психологічну підтримку від урядів та простих громадян європейських країн партнерів. За національними програмами тимчасового захисту найбільшу кількість біженців з України було зареєстровано у Польщі – 1 152 364 та у Німеччині - 565 821 особа, що зазначено у таблиці 1.

Таблиця 1

Топ-країни за кількістю прийнятих біженців з України, які були зареєстровані за національними програмами тимчасового захисту

Країни	Кількість біженців з України, які зареєстровані за національними програмами тимчасового захисту населення
Польща	1 152 364
Німеччина	565 821
Чехія	366490
Іспанія	118122
Болгарія	113030
Італія	97314
Словаччина	77 141
Австрія	69 760
Нідерланди	62970
Литва	53 891

Джерело: Складено авторами на основі [1].

Польща усвідомлює складність ситуації й активно з перших днів війни допомагає українським біженцям – житлом, гуманітарною допомогою, роботою. Спеціальний закон Польщі про підтримку громадян України.

Згідно зі статтею 1, спеціальний закон визначає особливі правила легалізації перебування громадян України, але це стосується тих, хто прибув до Польщі безпосередньо з території України у зв'язку з бойовими діями, та українців, які мають карту поляка, які разом із найближчими родичами внаслідок військових дій прибули на територію Польщі. Прийнятий Сеймом закон передбачає, що громадяни України, які перетинають кордон Польщі, щоб захиститися від війни, зможуть перебувати тут легально протягом 18 місяців, починаючи з 24 лютого 2022 року. Перебування дітей, народжених у Польщі

українками, які втекли від війни також буде законним. Відповідно до закону, через 9 місяців біженці, перебування яких було визнано законним, можуть подати заяву на отримання дозволу на тимчасове проживання терміном на 3 роки.

Громадяни України можуть претендувати на отримання одноразової грошової допомоги у розмірі 300 злотих на особу. Йдеться, зокрема, про витрати на харчування, одяг, взуття, засоби особистої гігієни та оплату житла. Допомога також надаватиметься у вигляді продуктових наборів або обідів за оперативною програмою «Продовольча допомога 2014–2020», яка співфінансується Європейським фондом допомоги найбільш знедоленим. Люди, які прийняли біженців у свої домівки, згідно із законом, прийнятим у березні, мали право на щоденні виплати в розмірі 40 злотих (8,72 євро). У квітні уряд підрахував, що виплатами скористалися 600 000 українців. Найбільше українців – 470 тис. – 1 квітня перебувало у столичному районі Варшави. На другому місці Катовіце (302 963 особи), за нею йдуть Вроцлав (302 467 осіб) і Гданськ (223 952 особи) [2–4].

Щодо соціальних виплат, то громадяни України мають доступ до соціальної допомоги, допомоги по догляду за дитиною, сімейної допомоги, допомоги на гарний старт, сімейного капіталу або субсидії на зменшення батьківської плати за перебування дитини в яслах, дитячому клубі або дитячому садку.

Сім'ї з України, зокрема особи які прибули на територію Польщі від 24 лютого 2022 року і легально перебувають на території країни та отримали польський ідентифікаційний номер PESEL мають право на наступні соціальні виплати до закладу соціального страхування:

1. соціальна виплата «Сім'я 500+» надається на кожну дитину віком до 18 років.

2. виплата в рамках програми «Сімейний опікунчий капітал» – надається на другу та кожну наступну дитину у віці 12-35 місяців.

3. соціальна допомога для купівлі шкільного приладдя в рамках програми «Добрий Старт 300+» (сума 300 злотих, яка виплачується один раз в рік) – надається на кожну дитину у віці до 20 років (або до 24 років у випадку школяра з інвалідністю).

Також це численні додаткові допомоги:

- допомога при народженні дитини,
- допомога на початок навчального року,
- допомога на одинокє виховання дитини,
- допомога на виховання дитини у багатодітній сім'ї.

Національний фонд здоров'я оплачуватиме кожну медичну послугу громадянина України в системі охорони здоров'я. Фінансування цих пільг буде гарантовано з державного бюджету.

Громадяни України можуть користуватися послугами ринку праці у вигляді, зокрема, працевлаштування, кар'єрне консультування та навчання – на тих самих умовах, що й громадяни Польщі.

На кінець липня вітчизняні роботодавці працевлаштували майже 736 тис. осіб. українців. Лише за спрощеними процедурами (працевлаштування громадян

України) працевлаштовано майже 390 тисяч осіб. Інші не шукали джерела заробітку тому що, наприклад, зберігали повний робочий день в українського роботодавця та виконували свої обов'язки дистанційно, перебуваючи в Польщі [5].

Відповідно до результатів опитування 23,9% українців заявили, що повністю оплачують своє перебування. 22,7% респондентів зізналися, що не платять ні копійки за свою квартиру – їх приймають жителі Вроцлава. Так само 21,4% українців, які не платять за квартиру, але проживання фінансують українські друзі чи родичі, з якими вони проживають. 14,2% респондентів зізналися, що частково покривають витрати на проживання з власної кишені, а у 5,1% респондентів витрати покриває польська держава [6].

Взагалі, за оцінками, у Польщі перебувають від 1,5 до 2 мільйонів українців, які тікають від вторгнення Росії, у тому числі близько 1,2 мільйона тих, хто зареєструвався для захисту. Це більш ніж удвічі більше, ніж у будь-якій іншій країні ЄС.

А прийом українців у Польщі ООН та інші оцінюють як зразковий, особливо в порівнянні з неукраїнським ставленням до шукачів притулку та мігрантів, які перетинають польсько-білоруський кордон.

Найголовніші цілі, на яких побудована система соціального забезпечення ФРН, захист і матеріальна підтримка осіб, які проживають на території Німеччини, не тільки громадян, але і людей з інших країн, які потребують захисту або підтримки. Відповідно до статті 16а Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини статус біженця може бути виданий за конкретних умов: чиниться тиск влади або злочинності на бізнес, існує загроза життю або здоров'ю, порушуються права людини, існує дискримінація, виявляється переслідування за політичними мотивами.

З перших днів війни, Німеччина почала приймати біженців з України, в більшості з них це жінки, люди старшого віку та діти. Відповідно до законодавства, права біженців майже зрівнюють із правами населення приймаючої країни, коли мова йде про права на притулок та інші соціальні забезпечення. Права біженці включають себе право на роботу, допомогу еквіваленту розміру по безробіттю (повнолітні люди 404 євро, діти 14–17 років –376 євро; діти 6-13 років – зараз 311 євро; діти до 5 років – зараз 285 євро) до міграційної кризи ці суми були вищі, можливість навчання та тимчасове житло [7–12].

Щодо процедури отримання статусу, то, насправді, процедура могла би піддатися спрощенню та бути скороченою за часом. Є декілька органів які займаються цим питанням: поліцейська дільниця, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (BAMF) (відомство з питань міграції та біженців) та Ausländerbehörde (відомство яке займається оформленням ПМЖ та громадянства). За інформацією німецьких ЗМІ, статус біженця легше отримати тим людям, які спочатку отримали дозвіл на перебування в країні. За даними ООН, Німеччина до кінці серпня прийняла близько 850000 українців, але більшість з них ще не звернулись за соціальною допомогою. На думку автора, це можна пояснити декількома факторами: це те, що уряд ФРН дозволило українцям залишатись протягом 90

днів без необхідності подавати заяву, та інший фактор це- доволі складна процедура подання, хоча в порівнянні з 2015 роком ця процедура зазнала значного спрощення.

Підсумовуючи, з кожним місяцем уряд ФРН робить все необхідне, щоб українцям створити кращі умови життя. Наприклад, спростили вступ для вищих навчальних закладів та присвоєння державної стипендії. Необхідним кроком, є визнання професійних кваліфікацій українців. Але з іншого боку, це потрібно зробити так, щоб після закінчення бойових дій на території України, спеціалісти мали бажання повертатися додому, в іншому разі це може призвести до кризи працевлаштування у самій Україні. 12 із 16 федеративних земель ФРН з вересня обмежили прийом нових біженців з України, можливо у цій ситуації треба використати досвід інших країн, де біженців розташовують у менш населених регіонах, що не тільки допомагає українцям, але й вирішує певні проблеми самої держави.

Процес інтегрування українських біженців до європейського суспільства з серпня 2022 року набув нових ознак, домінуючою стала тенденція, яка передбачає перехід від соціального забезпечення біженців до сприяння їхньому працевлаштуванню через центри зайнятості. Це можна пояснити тим, що переважна більшість мігрант з України, що змушені були залишити свої домівки через військові дії – це активні жінки середнього віку (працевдатного віку), кваліфіковані працівники, що мають вищу освіту, зокрема і багато «бізнес-вумен» середнього класу.

Перспектива руху міграційних потоків після закінчення війни до цього часу залишається невизначеною і має декілька опцій: або жінки з дітьми повернуться в Україну до своїх чоловіків, або українські чоловіки-батьки скористаються можливістю воз'єднатися зі своєю родиною за кордоном та поповнити кількість заробітчан на європейському ринку праці.

Обнадійливою є інформація про зовнішню міграцію українців на кінець серпня 2022 року, за даними Агентства ООН кількість перетинів кордону з 24 лютого 2022 року з України становила 12 млн осіб, а повернулося до Батьківщини – 5,3 млн осіб [13].

Майбутнє вдосконалення та цілі соціального забезпечення з боку країн-партнерів будуть залежати від умов безпеки проживання в Україні, які будуть створенні після закінчення війни та фінансових можливостей країн Євросоюзу.

1. Добровольський Д., Міщенко М., Пищуліна О. Українські біженці на кордоні: перший досвід спілкування. *Аналітична записка*/ Центр Разумкова, (березень-травень 2022 р.). С. 4-5.
2. Specjalna ustawa o wspieraniu obywateli Ukrainy. URL: <https://www.gov.pl/web/udsc/weszla-w-zycie-ustawa-o-pomocy-obywatelom-ukrainy-w-zwiazku-z-konfliktem-zbrojnym-na-terytorium-tego-panstwa>
3. Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina>
4. Uchodźcy z Ukrainy. W tych miastach i powiatach jest ich najwięcej URL: <https://www.portalsamorzadowy.pl/polityka-i-spoleczenstwo/uchodzcy-z-ukrainy-w-tych-miastach-i-powiatach-jest-ich-najwiecej.391330.am>
5. Zatrudnienie w Polsce URL: <https://www.gov.pl/web/ua/pratsevlashtuvannya-v-Polshchi>

6. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej URL: <https://www.gov.pl>
7. Медія Компанія Deutsche Welle URL: <https://www.dw.com/en/ukraine-war-how-germany-pays-for-refugees/a-61479216>
8. Residence Permit for Refugees, довідник Handbook Germany за підтрмки держави URL: <https://handbookgermany.de/en/right-of-residence>
9. Стаття 16a, законодавство Німеччини URL: https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_16a.html
10. Німеччина прийняла вже понад 850 тисяч українських біженців, Європейська Правда URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/07/3/7142508/>
11. European Council on Refugees and Exiles, Germany: Solidarity with Ukrainian Refugees, Berlin Under Pressure, Other Asylum Seekers Moved Along, Pro Asyl Slams Pre-Deportation Detention URL: <https://ecre.org/germany-solidarity-with-ukrainian-refugees-berlin-under-pressure-other-asylum-seekers-moved-along-pro-asyl-slams-pre-deportation-detention/>
12. Порадник: біженці Німеччини: щастя і нещастя ФРН URL: <https://poradnik.com.ua/kraini-svitu/europe/germany/bizhentsi-v-nimechchyni.htm>
13. Нас - 34,5 млн. Країна –інфо URL: <https://marketer.ua/ru/ukrainian-news-channels-in-viber/>

Володимир Комарницький

ДО ПИТАННЯ ПАРТІЙНИХ ВЗАЄМОДІЙ ЯК ЧИННИКА ПІДВИЩЕННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Спочатку окреслимо напрямки взаємодій, які вважаємо належними до партійних:

- внутрішньопартійна комунікація – передусім, її вертикальний зріз, який переважно є важливішим, аніж специфіка взаємодії на рівні керівництва партії;
- міжпартійна комунікація – взаємодія партій в межах регіону, конкретного представницького органу, частин його структури;
- взаємодія партії з суспільством та його групами.

Останній з указаних напрямків традиційно ототожнюється з формами місцевої демократії у комунікації політичних партій з громадою, більш інтенсивно – з виборцями. І як йшлося у попередньому підрозділі, важливою частиною здійснюваних партійцями компетенцій є зв'язки з громадськістю. Хоч цей аспект зазвичай делегують окремим відомчим структурам або працівниками (пресслужби, комунікаційники, речники тощо), але у політика в публічній площині рано чи пізно виникає потреба комунікувати з суспільством, його окремими верствами, зацікавленою аудиторією у соціальних мережах та ін. Причому важливо вказати, що в сучасних умовах не йдеться виключно про активності під час електорального процесу, навпаки, політики мають реагувати на постійні запити громадян, які отримали доступ до їхніх особистих акаунтів і блогів і часто апелюють до публічних осіб на просторах нових медіа.

Новачії, які просочуються у способи партійних взаємодій, є поодинокими і лише проходять апробаційний період. До прикладу, разом із запитамі,

зверненнями, прийомами, роботою приймалень (у тому числі, віртуальних) і помічників депутатів, форм зворотного зв'язку на офіційних сайтах в Україні починають функціонувати електронні приймальні місцевих депутатів. З травня 2022 р. такий сервіс функціонує у Закарпатській обласній раді, а до того ним послуговувалася Маріупольська міська рада. Ключовою відмінністю від традиційних форм комунікації з представниками місцевого самоврядування є адресність звернення, коли запит не проходить етап сортування із загального списку, що має пришвидшити реагування та оптимізувати інструменти контролю і звітності політика.

Суто у контексті діджиталізації партійної комунікації і загалом залучення мережних форм політичної діяльності акцентуємо ті можливості, які є на місяцях:

- чинник достовірності фактів – у громаді перевірити їх простіше через тісні соціальні зв'язки, зменшені комунікаційні дистанції з представниками місцевої влади;

- чинник унаочнення інформації – забезпечується невеликими відстанями до об'єктів, які представляють суспільний інтерес;

- чинник консолідації інтересів та запитів – організувати громадські слухання, обговорення або ж спонтанний діалог щодо проблемних питань на невеликій території простіше, а проігнорувати очевидну проблему, навпаки, складніше;

- чинник децентралізації – нова реальність, до якої місцеві еліти лише починають призвичаюватися, реагуючи на виклики та недосконалість законодавства, відсутність управлінського досвіду та механізмів об'єктивної оцінки власної спроможності. Однак саме децентралізація уможливила скорочення термінів та процедур реалізації управлінських рішень, уникнувши у багатьох аспектах втручання центральної влади.

Скористатися словна цими перевагами можливо, поглиблюючи та розширюючи компетенції політичних акторів. Очевидно, що разом із розширенням компетенцій партійної еліти відбувається й зміна сприйняття якісних і кількісних показників усієї партійної діяльності. Щодо першого, то його все частіше уособлюють рівень інтерактивності, самовираження, актуальності наративів у публічному просторі, візуалізація активностей партії. У кількісних показниках спостерігаємо більшу увагу до масштабу аудиторії й охоплення її партійними меседжами (контентом), ніж до обсягів членства у партії.

Стабільна комунікація між політичними партіями, як обґрунтовують у спільній монографії М. Палінчак, Ю. Остапеч, М. Лешанич, є обов'язковою умовою для інституціоналізації всієї партійної системи [3, с. 9]. Ця стабільність, зокрема, полягає у сталості обох форм взаємодії – і діалогу, і дискусії. Статус політичного опонента не виключає потреби і необхідності комунікації, однак важливо витримувати принциповість щодо програмних цілей партії, ігнорування яких, по суті, є зрадою інтересів виборців. Лакмусом впорядкованого партійного структурування в межах конкретної інституції може слугувати формат коаліційного будівництва в радах різних рівнів. На відміну від Верховної Ради у

місцевих представницьких органах коаліції – досить мінливі союзи, де домовленості є сильнішими за принципи.

На загальнодержавному рівні ефективність комунікативної взаємодії на міжпартійному рівні визначається можливостями політичної партії об'єднати навколо власних програмних цілей інші політичні партії в межах виборчого блоку, парламентської коаліції та опозиційної діяльності як парламентського, так і непарламентського типу [6, с. 159–160]. Місцевий же рівень вирізняється тим, що тут домінують приватні зв'язки, особисті контакти, неопублічні переконання до об'єднання. Та це не означає, що коаліційні успіхи, досягнуті у таких близьких взаємодіях вирізняються більш тривалим існуванням. Політичний інтерес є мінливим і схильним до трансформацій із подальшою зміною пріоритетів політичних акторів на всіх рівнях політики.

Разом із розглянутими проявами міжпартійних взаємодій звернімо увагу й на комунікації всередині партій. Передусім нас цікавить комунікація зверху до низу, тобто від верхівки партійної еліти до представників низових ланок організаційної структури партії. З одного боку, партія може підтримувати непересічних особистостей, здатних оригінально і влучно презентувати свою позицію, тим самим підтримуючи позитивне ставлення до всієї партії, з іншого боку, не відкидається практика так званих «рознарядок» з центрального офісу, за якими партійні функціонери калькують формулювання з «темників» і позбавляються права дотримуватися власної позиції. Щодо останнього, то згадані «темники» зазвичай використовуються для уникнення розбіжностей у реакції на суспільні запити, виклики, пов'язані зі скандальними ситуаціями, де фігурує партія або її члени, для підвищення уваги до здобутків партії або ж до прорахунків опонентів.

Ще на початку 2010-х вітчизняні учені констатували, що однією з рис українських політичних партій, яка продовжує позначатися на характері політичних комунікацій, є недемократичний характер внутрішньопартійних процесів. Йшлося й про те, що первинні партійні осередки лише розглядають та оцінюють запропоновані керівництвом партійні документи та стратегії, делегують своїх представників на загальнопартійні з'їзди, вносять пропозиції щодо кандидатів у народні депутати України. Але списки кандидатів «пакетно» затверджуються з'їздами партій, а процедура формування списків кандидатів у депутати чітко не прописана ні у статутних документах політичних партій, ні на законодавчому рівні. І якщо в статутах партій можуть бути передбачені широкі повноваження для керівних органів, то лише в деяких випадках вказується, що керівні органи партій формуються з урахуванням регіонального представництва [7, с. 8]. Тут доречно згадати про приклади призначення керівників обласних територіальних осередків парламентських політичних партій на Закарпатті, коли двоє з п'яти посадовців не є мешканцями регіону: киянин М. Тищенко у березні 2021 р. очолив Закарпатську організацію партії «Слуга народу» (політична сила тоді дотрималася аналогічної практики на Донеччині, Житомирщині, Черкащині), киянка, хоч і з закарпатським корінням, І. Климпуш-Цинцадзе у липні 2020 р. – місцеву «Європейську солідарність», змінивши Г. Москаля, який теж не був мешканцем області, а лише тимчасово обіймав там керівну посаду.

Загалом вказані факти не мають негативної конотації, але є приводом для певного кола припущень щодо причини ігнорування місцевого активу партії:

– по-перше, це нівелювання механізмів рекрутування партійної еліти із залученням регіональних її представників;

– по-друге, дається взнаки відсутність ефективних каналів комунікації з обласною партійною організацією, яка б дозволила забезпечити реалізацію поставлених центром задач з урахуванням специфіки регіону;

– по-третє, має місце ототожнення статусу голови територіальної організації партії з функцією «політичного куратора» (як це практикується у партії «Слуга народу» [1]). Кураторство, у першу чергу, це виховання, контроль, наставництво, а не рівноправні відносини з метою погодження цілей та стратегій у реалізації політики на різних рівнях;

– по-четверте, констатуємо стан самої політичної еліти з партійної ланки, яка до того не мала особливих стимулів до самореалізації, а після отримання перших повноважень часто зверталася до конфронтації і внутрішньопартійних протистоянь.

Викремити реальні показники, які дозволили б здійснити оцінку якості, послідовності, консолідованості вертикального зрізу внутрішньопартійної комунікації, складно, але перебіг глобальних політичних подій зумовлює прецеденти, які уможливають такий аналіз. Так, військова агресія Російської Федерації проти України дала можливість дослідити місцевий ребрендинг проросійських партій, діяльність яких було призупинено (20.03.2022 р.), а потім заборонено ухваленим Проектом Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій [4]. Йдеться передусім про партії «Опозиційна платформа – За життя», «Партія Шарія», «Наші», «Опозиційний блок» та под. [5]. Ці політичні сили були представлені у частині місцевих рад за результатами виборів 2020 р. Якщо парламентська «Опозиційна платформа – За життя» офіційно припинила існувати у Верховній Раді з 12 травня 2022 р., утворивши при цьому депутатську групу «Платформа за життя та мир» [2], то у регіональному сегменті реінкарнація отриманих мандатів повсюдно відхилялася від центральної лінії.

Депутатська група «Рідний край» замість фракції «ОПЗЖ» утворилася у Закарпатській обласній раді, «Наш дім – Україна» – в Одеській облраді, «Об'єднання» – у Черкаській, «Відновлення України» – у Харківській, «Опозиційна платформа за життя і за мир» – у Запорізькій, «За життя та Україну» – у Миколаївській обласних радах, «За Україну! За Дніпро!» – у Дніпровській міській раді. Групи позафракційних депутатів замість партійних фракцій «ОПЗЖ» з'явилися у Житомирській, Чернівецькій, Київській, Полтавській, Кіровоградській, Вінницькій, Сумській обласних радах. Також партійці «ОПЗЖ» були позбавлені політичних посад у своїх представницьких органах. Кей політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» показовий тим, що у доволі централізованій структурі не дійшли згоди ні щодо переформатування бренду, ні щодо спільної заяви стосовно ситуації в країні, запит на який, безумовно, був. Така атомізація не гарантує політичних дивідендів, але дозволяє зберегти мандат в межах правового поля. Однак наголосимо, що йдеться про

мандат як юридичне відношення представництва, а не як мірило довіри до політичних актора чи групи.

Підсумовуючи аналіз напрямків партійної взаємодії на регіональному рівні, можна окреслити шляхи підвищення комунікаційної спроможності представницьких органів місцевого самоврядування через вдосконалення партійних комунікацій. По-перше, затребуваною перспективою для громад є доповнення ключового призначення політичної партії – представництва інтересів суспільства та його верств – функцією посередництва в узгодженні вказаних інтересів та підтримки комунікації між їхніми носіями. По-друге, в умовах діджиталізації, у тому числі й партійної діяльності включно з комунікаційною, важливо визнати цей напрям роботи рівноцінним з програмним, ідеологічним та агітаційним. По-третє, політичним партіями варто пришвидшити процес усвідомлення власної повноважності в умовах децентралізації, активізувати розвиток організаційної структури та створити реальні канали оновлення партійної еліти з числа активу партії на місцях, децентралізувати партійне управління, а значить і демократизувати внутрішньопартійні відносини. По-четверте, саморегулюючі механізми всередині політичних партій і далі вимагають зміни ставлення умовного «центру» до «периферії». Місцеві партійні еліти повинні відійти від сприйняття як масовки під час з'їздів партій, а мають стати провідниками регіональних інтересів, носіями бачення локальних стратегій, у тому числі, й електоральних. Не менш важливо, щоб учасники партійних команд у регіонах бачили власні перспективи діяльності, були мотивованими відритими механізмами репутаційного просування за підсумками ефективної роботи. Загалом, це рецепт демократичної трансформації політичних партій для усієї її структури, який неодмінно має спрацювати в Україні за умови продовження системних реформ.

1. В Службі Народу представили перших організаторів передвиборчих штабів на місцевих виборах 2020. *Слуга народу: Офіційний вебсайт партії*. URL: <https://sluga-narodu.com/v-sluzi-narodu-predstavili-pershikh-organizatoriv-peredviborchikh-shtabiv-na-misczevikh-viborakh-2020/>
2. Кравець Р., Романенко В. ОПЗЖ у Верховній Раді перестала існувати. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/12/7345720/>
3. Палінчак М., Остапчук Ю., Лешаніч М. *Особливості процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту: монографія*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2021. 240 с.
4. *Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій*. Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39307>
5. РНБО заборонила низку проросійських політичних партій – Президент. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3434642-rnbo-zaboronila-nizku-prorosijskih-politichnih-partij-prezident.html>
6. Тимченко М. *Партійні комунікації сучасної України: структурно-функціональний вимір*. Дис. на здобуття наук. ст. к.політ.н. Дніпро: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2017. 240 с.
7. Тищенко Ю., Бойор П., Товт М., Горобчишина С. *Моделі політичної комунікації: політичні партії та громадянське суспільство*. Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К.: Агентство «Україна», 2010. 148 с.

СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну виокремило фундаментальну проблему стійкості вітчизняної політичної системи. Саме поняття стійкості тривалий час широко використовується в науковому дискурсі та медійній сфері. В узагальненому вигляді «стійкість» характеризує реакцію об'єкта на певні зовнішні подразники, його здатність адаптуватися до їх впливів без значної втрати функціональності [1, с. 21]. В довіднику ООН стійкість визначається як здатність системи, суспільства, громади, які зазнають небезпеки, вчасно та ефективно протистояти їй, поглинати, пристосовуватись та відновлюватись від її наслідків, у т. ч. через збереження та відновлення основних структур та функцій [2]. Визначальне значення має здатність ліквідувати небезпеку та повернутися до попереднього стану. При цьому зазначається, що стійкість громади щодо потенційно небезпечних подій визначається заданістю використовувати необхідні ресурси та самоорганізуватись для протистояння небезпекам, що дозволяє не втратити свою функціональність і здатність до розвитку.

Саме стійкість стала тим фундаментом, що дав можливість українському суспільству вистояти в перші дні та місяці російської агресії. Коли політична влада на різних рівнях опинилась в прострації, а в окремих регіонах стала на позицію колабораціонізму, саме суспільна активність через самооборону та самоорганізацію забезпечила мобілізацію всіх ресурсів для відсічі агресору. Різноманітні види активності включали стихійне поповнення рядів ЗСУ, створення підрозділів територіальної оборони (часто неформальних), волонтерський рух, забезпечення воїнів їжею, спорядженням, донорство крові та багато іншого. Різноманітні люди швидко об'єднались навколо ідей захисту національного суверенітету, свободи, взаємодопомоги, і це було їхнім усвідомленим вибором. Звичайно велике значення мав досвід набутий ще від 2014 року. Сформувалась розгалужена мережа волонтерських спільнот, велика частка громадян набула військовий досвід і була готова його застосувати. Економічні інститути, у першу чергу банківська система, пройшли оздоровлення через банкрутство неефективних підприємств.

Сформувалось нове пострадянське покоління військових командирів різного рівня з високою кваліфікацією та досвідом співпраці з країнами НАТО. Період пандемії підготував навички роботи закладів освіти, підприємств та установ у дистанційній формі. Україна як ніколи проявила свою цілісність та єдність навколо базових демократичних та цивілізаційних цінностей. Звичайно кожен регіон характеризувався специфічними особливостями в залежності від владної організації та загрози російської військової окупації. Найтяжчі випробовування прийшли на долю тих областей, що знаходяться в окупацію та ті, які були деокуповані ЗСУ. Особлива роль тилових областей, які стають плацдармом для забезпечення стійкості всього українського суспільства. Івано-

Франківська область постала перед необхідністю виконання функцій та завдань, що стоять перед тиловою областю щодо підтримки армії, забезпечення нормальної життєдіяльності регіону, створення умов для ВПО, у першу чергу дітей, підтримка релокованих підприємств.

Відсутність проросійських політичних сил в області та приблизна схожість політико-ідеологічних підходів більшості політичних партій щодо суверенітету та незалежності України зумовили формування консолідованої позиції місцевої влади щодо організації суспільства для відсічі російській військовій агресії. З перших днів широкомасштабного вторгнення відбулась стихійна самоорганізація населення, активізація волонтерського руху для вирішення нагальних проблем оборони, допомоги ВСУ на надання прихистку ВПО. Всього в області зареєстровано 146 тисяч внутрішньо переміщених осіб, релоковано понад 150 підприємств. Реформа децентралізації забезпечила достатній рівень відповідальності та господарської ефективності в нагальних життєвих питаннях керівництва новостворених територіальних громад. Натомість випала ланка районних рад, зменшилась роль РДА. Місцеві військові адміністрації з певним часовим лагом зуміли взяти на себе координацію зусиль громадськості та влади в протидії російському вторгненню. Прибуття значної кількості біженців на територію області привело до певного напруження, проте мобілізувало громадян та владу на вирішення питань прихистку, адаптації та психологічної реабілітації ВПО. Деякі мовно-культурні протиріччя носили епізодичний характер, проявлялись на побутовому рівні та не впливали на загальну ситуацію стійкості громад.

Формується широкий спектр волонтерських спільнот, спрямованих на різні види діяльності із широким набуттям соціального капіталу. Виникають нові практики волонтерської руху. Пролонгуються певні невизначеності та неузгодженості між представницькими та виконавчими органами влади, що не перешкоджає на загал їх спільній діяльності. Населення області посилює рівень консолідованості для забезпечення ВСУ та виконання завдань, що стоять перед тиловою територією. Зберігається конфліктний потенціал стосовно питання остаточної ліквідації парафій УПЦ на території краю. Нагальною метою залишається сприяння релокації переміщених підприємств, створення умов для їх найшвидшого запуску, розширення виробництва товарів подвійного призначення та мілітарного сектору. Формування стійкості вимагає розширення інформаційної діяльності в громадах, утвердження ефективних соціальних практик, удосконалення взаємодії влади різних рівнів.

1. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.
2. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNISDR). UNISDRterminology on disaster risk reduction. URL:https://www.preventionweb.net/files/7817_UNISDRTerminologyEnglishpdf (Дата звернення 11.09.2022)

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНОСТІ ТА НАЦІОТВОРЕННЯ

Прекрасні мрії про свободу супроводжували людство на протязі усієї його історії. Водночас феномен свободи (індивідуальної, суспільно-політичної, національної) має бути не тільки метою, але й показником якісного розвитку суспільства і держави, становища людини в них. Реформа політичного та суспільного життя в Україні надала можливість для творчого опрацювання та практичного використання європейської громадянсько-демократичної традиції та практичного досвіду світової громадянської демократії. Формально це відбувається, але постійне множення та брункування різноманітних «демократичних» об'єднань в Україні вказує не лише на вузькокорпоративні інтереси, які є головною рушійною силою їхнього функціонування, але й на відсутність теоретичного засвоєння знань і світового досвіду та ідейну розмитість їхньої діяльності. Це компенсується голослівним декларуванням зовнішньопривабливих гасел та цілей демократизму, яке приховує відсутність реальних кроків по досягненню останнього хоча б у деяких сферах суспільного та державного життя. Це негативно позначається на суспільному та політико-економічному розвитку України, не дає можливості реально впровадити громадянсько-демократичний механізм розвитку нації, держави та суспільства.

Історія українського державницького, національно-патріотичного, демократичного рухів показує, що акцентування виключно на національному звільненні, без економічної і правової емансипації, духовно-інтелектуального розвитку призводить до політичної самоізоляції і припиненню підтримки з боку народу та моральної і суспільної деградації. Нинішнім політикам краще вчитися на помилках попередників і робити відповідні висновки, аніж компрометувати себе розбратом і відсутністю реальних справ. Слід зрозуміти, що будь-які прекрасні гасла є абстрактними для населення, яке змушене бути рабом власного шлунку, балансує на межі елементарного виживання. Зможуть націотворці, патріоти, державники-політики України запропонувати і здійснити реальні конкретні справи, закласти справжні підвалини суспільного справедливості, економічного суверенітету і особистого добробуту – більшість народу автоматично стане патріотами за уподобаннями і політичними прихильностями. Не зможуть – сезнуть з політичного ландшафту суспільства, перетворяться на кишенькові бізнесово-корпоративні клуби за інтересами.

Жодна людина не народжується з наперед визначеною причетністю до певної нації або держави і вродженою підозрою та ворожістю до інших. Коріння *ксенофобського націоналізму*, нетерпимості і, навпаки, толерантності і взаєморозуміння задаються «культурною програмою» суспільства. Патріотизм, як особливий вид любові до членів тієї ж самої національної чи політичної спільноти, її культури сформувався в європейській традиції на засадах християнської заповіді любові та поваги до ближнього. Патріотизм виникає з любові і до любові повинен вести; будь-яка інша його форма – це моральна та

суспільна деформація. Розквіт ксенофобії, світоглядної нетерпимості та національної мегаломанії обов'язково призводять до маніпулювання масами за рахунок корисливого підігрівання з боку правлячих кланів не в міру роздутій «національній гордості».

В тоталітарній державі, орієнтованій на конформізм, боротьба з усім інакшим, такі людські якості як «відмова від усілякої жорстокості, клановості, непокора тиранії більшості, чутлива інтелігентність, – здаються асоціальними та непатріотичними» [3]. По відношенню до різного роду меншин громадянське плюралістичне суспільство, побудоване за демократичними принципами, очікує від них готовності засвоїти культуру, в тому числі політичну, їхньої нової батьківщини, не відмовляючись при цьому від культурних форм, в яких вони зростали. Меншини обов'язково повинні сприймати засади громадянського суспільства і сформованих ним правової системи та політичної культури. Тобто очікується готовність і здатність виступити членами даного історичного співтовариства, його минулого та майбутнього, форм його життя та інститутів, в рамках яких мислять і діють його члени. Це вимога визнання мови та культури і вимога визнання тих інститутів суспільства, які сприяють формуванню та відтворенню громадян.

Ідентичність громадсько-політичної спільноти, на яку не повинні зазіхати меншини, тримається перш за все на вкорінених в політичній культурі правових принципах, а не на особливій етнічній формі життя. Форма функціонування будь-яких меншин повинна співпадати з принципами функціонування суспільства. В державах, які самовизначаються по національно етнічній ознаці і ставлять інтереси корінної нації вище інтересів особистості, немає місця ні для демократії, ні для права. Тоталітаризм народжується тоді, коли в побудові державності за основу береться виключно національна або класова ознака [6]. Якщо щось і врятувало Європу від всезагального тоталітаризму, так це перемога громадянського, демократичного і правового начала над етнонаціональним, класовим, корпоративно-груповим, усвідомлення наднаціональної цінності демократії як умови для сталого націотворення та суспільно вагомої державності.

Будь-які масштабні та глобальні проекти аж нічого не варті, якщо вони не враховують інтереси кожної людини. Адже «народ», «нація», «спільнота» – це не якісь абстрактні величини. Вони складаються з окремих особистостей і їхні радість та горе, щастя та відчай, обов'язково відображаються і на загальносуспільному рівні. Для нації є згубним шлях дегуманізації, тотального одержавлення людини, яке перетворює її на засіб для побудови того чи іншого типу держави. Мета, задля якої є виправданими будь-які засоби, завжди протистоїть людяності та розвитку особистості, тобто тим факторам, без яких неможлива національна єдність. Найкраща національна ідея – це побудова такої держави, яка б несла щастя та добробут кожній людині, де кожен мав би найширші можливості для саморозвитку. Україна – це не якийсь політичний режим чи етнічна спільнота. Це перш за все Батьківщина, яка надає можливість людині гідно жити та розвиватися.

Громадянська демократія сповідує патріотизм, який є відчуттям відповідальності за власну свободу і обов'язково передбачає вільне мислення людини. Патріотизм, як особливий вид любові до спільних духовних цінностей членів національно-політичної спільноти однаково протистойть як націоналізмові, так і денационалізації. Він сформувався в християнській традиції любові та поваги до ближнього і до любові повинен вести. Будь-яка інша його форма – це ідеологічна, моральна та суспільна деформація. Українська націотворча державницька політика і громадянська демократія має ставити собі за мету комплексну розбудову такої держави, в якій кожен член суспільства бачив би уособлення власних інтересів і, водночас уособлював би у власній особистості саму Україну.

1. Зінченко В.В. Громадянська ідентичність, соціальна стратифікація та націотворення в перспективах державності. *Філософський часопис*: збірн. наук. праць. К.: Київськ.ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. № 1–2. 124 с. С. 35–41.
2. Зінченко В.В. Людина, нація, держава. Від етносу до політичної нації. *Практична філософія*. 2001. №3. С.156–170.
3. Маркузе Г. Одномерный человек. Исследование идеологии Развитого Индустриального Общества. М.: «REFL-book», 1994. 368 с.
4. Bloch E. Das Prinzip Hoffnung. Bd I. Frankfurt am Main.: Suhrkamp, 1993. 1085 s.
5. Habermas J. Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2002. 195 s.
6. Sintschenko V.V. Ethik Weltbild, Moderne Wirtschaft und die Aufgabe der Politik. *Nauka i Studia*, 2013. NR 19 (87). S.76-84

Володимир Тарасюк

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА МОВУ ЗМІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У період російсько-української війни, яка розпочалася 2014 року, мова вітчизняних засобів масової інформації зазнає значного впливу. Зокрема, видозмінюється, насичується специфічною лексикою, отримує нову тональність і відповідно по-особливому впливає на аудиторію. Зокрема, здатна формувати нові естетичні смаки глядачів, слухачів, читачів, більше згуртовувати чи залучати до дискусії, створювати відповідний настроєвий фон тощо. А загалом, як цілком слушно зазначає М. Лисинюк, спостерігається «панівне становище в стильовій системі нашого часу мови ЗМІ, що стало головним чинником продуктивного функціонування української мови, чинником, що визначає її культурно-історичну та історико-лінгвістичну своєрідність. Крім того, мова ЗМІ виконує в інформаційному суспільстві роль своєрідної моделі національної мови, багато в чому формуючи літературні норми, мовні смаки та уподобання, впливаючи на сприйняття політики, мистецтва, літератури тощо» [1, С. 33].

Отож є потреба в дослідженні мови ЗМІ, яка є динамічною, перебуває в постійному розвитку. Про це, власне, свідчить і її функціонування в різних видах медіа під час російсько-української війни. Практика різних друкованих видань, електронних ресурсів дає підстави виокремити кілька чітко виражених тенденцій.

Насамперед слід говорити про збільшення в засобах масової інформації військової лексики. Сказане підтверджує використання таких слів і словосполучень у журналістських текстах, як «зведення Генштабу», «контрнаступ на Херсонщині», «Калібри» у Чорному морі», «утримання Андріївського плацдарму», «зничили штурмових Су-25» тощо.

Іншою помітною особливістю слід назвати появу значної кількості неологізмів. На кшталт: «кіборги» (незламні воїни Збройних сил України), «бандеромобіль» (у значенні бойове авто ЗСУ), «затридли» (нереалістичні терміни, плани), «рашизм» (шовіністична ідеологія росії, спрямована реалізувати «особливу цивілізаційну місію» її влади та громадян, «іхтамнєтити» (ліквідувати ворогів), «кадирити» (видавати бажане за дійсне), «тракторні війська» (неочікувана, особливо вагома допомога цивільного населення захисникам Батківщини) тощо. Аналіз відповідних зразків текстів свідчить, що майже всі вищенаведені та їм подібні слова виступають у ролі дієслів або іменників: «мамкувати» – не здійснювати елементарного для збереження свого життя, «чорнобаїти» — наступати на одні й ті ж граблі, «хлопок» – вибух у росії.... Притому такі неологізми часто мають помітний синонімічний ряд або вживаються в декількох значеннях. Скажімо, коли йдеться про загарбників-росіян: «орки», «русня», «зомбі», «рашисти», «чмоні», «фюзкі»; у значенні знищити ворога: «чорнобаїти» (багаторазово ліквідувати), «україніти» (дати жорстку відповідь загарбникам), «іхтамнєтити», «задвохсотити».

Ще однією особливістю мови ЗМІ періоду російського-української війни є написання назви країни-агресора або її союзників та прізвищ державних і політичних лідерів загарбників із малої літери всупереч правописним нормам: «путін», «росія», «білорусь», «шойгу» ...

Із продовженням війни в Україні ще помітнішою стала тенденція, яку дослідники пов'язують з «інноваційними зсувами в стилях сучасної української мови» [2, с. 7], зокрема з подальшою колоквалізацією літературної мови, спрямуванням її до «стилістичного зниження (з масовими переміщеннями в різні сфери її функціонування елементів субстандартних соціолектів» – просторічних елементів, суржику, жаргонізмів, вульгаризмів [3]. Ця тенденція була помітна ще в кінці ХХ ст., а в умовах російсько-української війни тільки посилилася. І відома фраза з російським кораблем, яка виникла в результаті бойових дій за острів Зміїний («русский военный корабль, иди на х*й») – лише один із багатьох найяскравіших прикладів такої практики.

Вищенаведене дає підстави твердити, що мова ЗМІ в період російсько-української війни постає динамічною, такою, що перебуває в постійному розвитку. Її супроводжує цілий ряд тенденцій, властивих текстовій практиці вітчизняних медіа. Зокрема, слід констатувати збільшення військової термінології,

появу великої кількості неологізмів, написання слів із малої літери всупереч правописним нормам, збільшення просторічних елементів, суржику, жаргонізмів, вульгаризмів. Не всі із цих тенденцій є позитивними, утішними. І завдання журналістів, на нашу думку, – не опускати літературну мову до рівня соціальної дійсності, а мову соціальної дійсності піднімати до рівня норм літературної мови. Тільки в такому разі вона збагачуватиметься повноцінно, із максимальною користю для використання в суспільстві.

1. Лисинюк М. В. Мова ЗМІ як показник мовної культури сучасного суспільства. *Культура і сучасність*. № 2. 2020. С. 33–38.
2. Нові тенденції розвитку української мови: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / уклад. О. В. Бабакова. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 96 с.
3. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.). URL: <http://litmisto.org.ua/?p=3312>.

Антон Радько

КОНСТИТУЦІЯ УНР: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДОСЛІД

Протягом сучасного етапу політичного та соціально-економічного розвитку України актуальним і вкрай необхідним стає підвищення рівня державно-правової свідомості народу. Без глибокого осмислення минулого, яким би складним і суперечливим воно не було, неможливо творити нову державу. Також досить важливим є розгляд історичних особливостей формування та розвитку української державності, а саме головних періодів державотворчого процесу, які вплинули на подальше формування українства. Політика та практика Української революції (1917–1921 рр.) є об'єктом глибокого вивчення і осмислення з метою не лише установлення історичної істини, а й використання досвіду Центральної Ради в справі творення самостійної, незалежної Української держави сьогодні. УЦР свого часу була організацією всеукраїнського масштабу, що стала правомочною стосовно питання прийняття важливих законодавчих рішень, що змінили плин розвитку українського народу та його історії.

Законотворчість є основою демократичного й сталого розвитку держав у модерний період. Вона передбачає цілісний та регламентований процес створення нормативно-правових актів, головна мета яких установлення найважливіших норм життя у різних сферах. Особливістю законотворчості молодих громадських утворень, на кшталт Центральної Ради, є встановлення норм щодо визначення правого статусу територій народу, соціальних структур, які вони представляють. Найчастіше це акти про утворення державних чи автономних одиниць і послідовне розроблення актів щодо формування апарату

влади, які забезпечать їхній вплив і сталість у суспільному житті. Тому розгляньмо ключову ланку будь-якого законодавчого, узагалі життя громадянського суспільства – конституцію вищеописаного зразка української державності.

Конституція – основний закон держави, нормативно – правовий акт вищої юридичної сили, що приймається в особливому порядку та регулює найважливіші суспільні відносини.

Українська Центральна Рада під час засідання 29 квітня 1918 року розглянула законопроект «Статуту про Державний устрій, права і вільності УНР» або, як найчастіше називають цей документ, Конституцію Української Народної Республіки. Конституція є для усіх демократичних держав сучасного періоду двадцятого-двадцять першого століть запорукою сталого розвитку держави в усіх її напрямках діяльності (такі типові властивості конституцій, як «база чинного законодавства» та «установчий та ідеологічний характер» юридично закріплюють за конституцією акт якому мають відповідати усі інші нормативно правові акти і забезпечують вищеописану роль запоруки розвитку.) Після Конституції Пилипа Орлика, прийнятої 5-го квітня 1710-го р., яка до речі теж мала автентичну назву: «Договори і Постановлення Прав і вольностей Війська Запорозького». Конституція УНР стала не тільки важливим нормативно-правовим актом, а й відтворенням прогресивної правової думки української нації, готову увійти в епоху правових та соціальних держав. Перед собою юридичним оглядом акту, звернімося до історичних обставин його прийняття, щоб зрозуміти цілком його цінність, історичні риси його внутрішнього змісту.

29-го квітня 1918-го року відбувалося останнє засідання Української Центральної Ради. Під час засідання вулиці, біля будівлі Центральної Ради, оточили січові стрільці. Тов. голови Центральної ради Аркадій Степаненко, від імені комісії законодавчих пропозицій, оголосив законопроект Конституції України. Цей законопроект, за дорученням Центральної ради, був у терміновому порядку розроблений спеціальною комісією. Після першого читання одноголосно приймається даний законопроект, офіційний заголовок якого звучить: «Статут про державний устрій, права і вольностях Української Народної Республіки» [1]. Після першого читання, негайно починається постатейне читання цього законопроекту. Окремі параграфи Конституції приймаються з невеликими редакційними поправками.

За аналізу й висвітлення юридичного змісту документа практичним буде визначити основні критерії. Зважаючи на тему й завдання роботи, оберімо такий перелік критеріїв: 1) Державний лад Української держави; 2) Статус та організація органів державної влади (детально законодавчої); 3) Права та свободи людей та громадян Української держави; 4) Правовий статус національних меншин. 4) Структура нормативно-правового акту.

Почнімо із структури документа. Конституція складається з восьми частин, які також складаються із вісімдесяти трьох параграфів (надалі слово «параграф» замінимо на слово «стаття»).

Державний лад УНР регламентують стаття друга, третя та четверта. І- «Загальні постанови» та II-ої частини акту дають зрозуміти те, що УНР за

політичним режимом є демократичною. Також дають підставу вважати УНР демократією тези акту, що «суверенне право в Українській Народній Республіці належить народові України». В Основному Законі гарантовано надання широко самоврядування, дотримуючись принципу децентралізації [2]. Щодо адміністративно-територіального устрою держави в тексті акту нічого безпосередньо не зазначено, але можна дійти висновку про те, що УНР – унітарна держава (із статті 4, I-ої частини, де зазначається про неподільність території УНР та VII-ої частини документа про національно-персональні автономії). Із подальшого аналізу документа можна дійти висновку, що УНР – парламентська республіка. У конституції немає нічого про політичний або правовий інститут президентства. Це дає одну з підстав вважати, що Михайла Грушевського у правовому сенсі 29-го квітня 1918-го року не було обрано Президентом УНР, а підтверджений головою УЦР. Можливо планувалося, що він буде головою майбутніх Усенародних зборів і виконуватиме відповідно функції голови держави.

Питання прав та свобод людини регламентує повністю частина II-га «Права громадян України» Конституції Української Народної Республіки. Наведімо за текстом документа основні положення про права громадян:

Стаття 7. *Громадянином УНР вважається кожна особа, яка це право набула порядком, приписаним законами УНР.*

Стаття 8. *Громадянин УНР не може бути разом з тим громадянином іншої держави. Ці статті закріплюють принцип єдиного громадянства.*

Стаття 11. *Актова, громадянська і політична правомочність громадянина УНР починається з 20 літ. Ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає. Стаття закріпила рівність у правах жінок та чоловіків, настання повної правоздатності з 20 років.*

Стаття 12. *Громадяне в УНР рівні в своїх громадянських і політичних правах. Уродження, віра, національність, освіта, майно, оподаткування не дають ніяких привілеїв в них. Ніякі титули в актах і діловодстві УНР вживатися не можуть. Стаття закріпила рівність громадян у правах та обов'язках.*

Стаття 17. *Громадянин УНР і ніхто інший на території не може бути обмежений в правах слова, друку, сумління, організації, страйку, скільки він не переступає при тім постанов карного права. Стаття 17 закріпила свободу слова, друку, сумління, заснувань організацій.*

Стаття 18. *Кожний громадянин УНР і всі інші на її території мають повну свободу перемін місця пробування [2]. Стаття 18 закріпила свободу пресування особи.*

Статті 9 та 10 II-ої частини основного закону закріплюють дві дуже незвичайних норми для сучасних правових систем:

Стаття 9. *Громадянин УНР може зложити з себе громадянські права заявою до Уряду УНР з захованням приписаного законом порядку.*

Стаття 10. *Позбавити громадських прав громадянина УНР може тільки постанова Суду Республіки.*

З цих двох норм впливає можливість громадянином відчужити, з власного бажання, юридичні права, що є незвичним і відповідно до чинної Конституцією України цілком неможливим. Стаття 10-а, що дає регламентує можливість державі позбавити громадянина прав та свобод [2]. У Конституції не зазначається юридичних підстав позбавлення прав.

Згідно з Конституцією УНР, «вищим законодавчим органом влади» є Всенародні Збори, які формують виконавчу та судову владу (стаття 23, частина III), склад яких оновлюється щотрироки за пропорційною виборчою системою (параграфи 27, 31 IV-ої частини). За нормами документу, без ухвали чи постанови Зборів:

- не можуть встановлюватись і визискувати податки;
- не можуть бути зроблені на рахунок УНР ніякі позики;
- громадяни України не можуть бути покликані до обов'язкової військової або міліційної служби інакше, як постановою Всенародних Зборів України;
- війну не може бути проголошено, ніякої згоди не може бути укладено від імені УНР без постанови Всенародних Зборів. Для проголошення війни потрібна ухвала двох третин присутніх членів Усенародних Зборів [2].

Усенародні збори за актом правомочні затверджувати політичні та економічні трактати від імені УНР та установлювати одиниці міри, ваги і монети УНР (Уся інформація за параграфами 44-49 IV частини).

Депутатом Всенародних Зборів УНР може стати громадянин з 20 років, який обирається на 100 тис. населення (параграфи 28,29 IV-ої частини).

Правовий статус національних меншин у нормативно-правовому акті описує частина VII. «Національні Союзи» та параграф 6, I частини акту про надання право впорядкування культурного життя. Конституція УНР у своїй сьомій частині гарантує усім націям УНР право на національно-персональну автономію у формі Національного Союзу. У документі формально можна виділити дві групи національних меншин за процесом реалізації права на національно-персональну автономію. До першої категорії відносяться росіяни, євреї та поляки, для яких них це право дається автоматично, силою Основного Закону. До другої категорії належать білоруси, греки, молдавани, німці, чехи й татари, які можуть реалізувати своє право за особливою процедурою, описаною у параграфі 70 Конституції УНР. Відповідно до параграфів 71–77 нац. меншини утворюють Національні Союзи, які можуть мати свій бюджет та фінансову систему, пов'язану із загальною системою фінансів УНР [1].

На думку, відомого українського історика Ярослава Грицака, забезпечення повною мірою прав та свобод національних меншин, а також надання їм автономії було «екзаменом на демократію» у XX-столітті [3].

Отже, для сучасного періоду української державотворчості є суспільно необхідним ретельно опрацьований досвід минулих поколінь задля створення цілісної доктринально укладеної, наукометрично обґрунтованої моделі організації всіх державних елементів відповідної системи. Тому осмислення

одного з найважливіших взірців, Конституції УНР, є нагально необхідним для цієї важливої справи. Тому виділімо ключові положення, що стануть в пригоді майбутнім державцям нашої Батьківщини за визначеними вище критеріями:

- Конституція за стилем тексту і його будовою є стислою й достатньо зрозумілою як для простих громадян, так і для досвідчених юристів.
- Цей основний закон пропонує фактично державний лад парламентської республіки з децентралізованою умовно унітарною державою, що забезпечує національно-персональні автономії за відносно демократичного політичного режиму.
- Правовий статус особи, за проаналізованим актом, відповідає обсягу майже всіх міжнародних актів із захисту, забезпечення прав людини, що означає випередження змістом документа свого часу. Так само це підтверджує юридичне закріплення в ній гендерної рівності.
- На думку автора статті, особливим чином потрібно відзначити дійсно в душі громадянського, різноманітного суспільства концепцію «національних союзів» з доволі адекватним обсягом і розмежуванням повноважень автономії й центральної влади.
- Але фундаментальний нормативно-правовий акт держав містить і недоліки як явище позбавлення громадянських прав і свобод за певних обставин (військовий стан, надзвичайні ситуації). Також документ не залишив жодних згадок чи принципів безпосередньої демократії як плебісцит або референдум. На які потрібно зважати під час його застосування для вдосконалення сучасності.

Таким чином, з огляду на все вищеописане треба відзначити основоположну роль для конструювання будь-якої державницько-політичної системи детального аналізу минулого, що може містити тоді вирішені схеми наявних сьогодні проблем.

1. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. 272 с.
2. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / Упорядн.: В. Ф. Верстюк. К.: Наук. думка, 1997. 424 с.
3. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.: [Навч. пос.]. К.: Генеза, 2000. 360 с.

**Володимир Гирия,
Ганна Сасин**

«АКЦІЯ ЛОРДА РОТЕРМЕРА» І ЗАКАРПАТТЯ

На середину 20-х років припадає активізація діяльності угорської іреденти на Закарпатті. В цей період вони консолідують свої сили, об'єднуються, формують основні іредентські центри. 9 лютого 1925 р. Президія Мукачівського жупанського управління доповіла Президії Громадянського Управління

Підкарпатської Русі в Ужгороді про обрання Е.Корлата керівником опозиційних угорських сил. «Таємним шляхом, – говорить в донесенні, – було встановлено, що 31 січня 1925 р. зібрались представники виконавчого комітету союзу опозиційних угорських партій на Підкарпатській Русі на таємну нараду в Берегові у секретаріаті партії дрібних господарів. Народою керував Аркі з Ужгороду і вирішувалося питання про шляхи забезпечення єдиного фронту опозиційних угорських партій. На нараді дійшло до гострих суперечностей між окремими учасниками, а також було проведено голосування відносно того, чи має бути висловлене довір'я др. Корлату. Незначною кількістю голосів було проголосовано за таке довір'я» [1].

На активізацію угорської іреденти в краї немаловажне значення мала акція лорда Ротермера по перегляду Тріанонського договору. Начальник чехословацької поліції Воглидал 24 лютого 1928 року повідомляв дирекцію Президії Громадянського Управління Підкарпатської Русі: «... угорські іредентисти розповсюджують різні тенденційні слухи про приєднання Підкарпатської Русі до Угорщини, про вторгнення угорського війська на територію Словаччини і Підкарпатської Русі, як і інші панічні слухи, головним чином з часу виникнення кампанії Ротермера, яку угорські діячі всіма силами використовують проти Чехословацької Республіки, як за кордоном, так і серед населення і війська. За останній час вони спеціалізуються на прикордонній території, де угорський іредентизм набув найбільш широкого розмаху, а прикордонне населення постійно схвильоване цими слухами. Цю угорську кампанію всіма засобами підтримують діячі угорської опозиції на Підкарпатській Русі і в Словаччині, які шляхом таємної дрібної агітації розповсюджують серед своїх прихильників угорський іредентизм і намагаються підтримувати між угорським елементом на Підкарпатській Русі настрій на користь угорської справи» [2]. 18 липня 1927 р. начальник управління Севлюшського округу Главачек повідомляв Президію Громадянського Управління Підкарпатської Русі, що 10 липня «в прикордонних селах Угорщини (Ужко і Магашлігет), а як було встановлено і в інших селах було оголошено, щоб все населення, яке вміє писати, не дивлячись на вік і стать з'явилося в нотарські управління і там підписало меморандум, в якому вимагається перегляд Тріанонської угоди. Меморандум повинен бути переданий англійському лорду (ймовірно лорду Ротермеру), який почне клопотання перед великими державами. Підписка меморандуму продовжувалась до 13 липня 1927 р.» [3].

Акція лорда Ротермера була засуджена переважною більшістю українських політичних партій Закарпаття. Так, 4 серпня 1927 р. була оприлюднена заява ЦК КПЧ про відношення Комуністичної партії до акції Ротермера. «Акція англійського лорда Ротермера, – говорить в заяві, – що зазиває до ревізії тріанонського договору та зміни границь між Чехословаччиною і Мадярщиною в некористь Чехословаччини, розворушила як буржуазний табір чеський, словацький і табір чеських соціальних патріотів, так також буржуазний табір мадярський. Агітація обидвох таборів погоджується в тому, що обидва вони – як чеський, так і мадярський – стоять на тому самому принципі. На принципі

імперіалізму та гніту. Було би помилково думати, що Ротермерів виступ впливає із справедливого огірчення проти імперіалістичних мирових договорів, заключених по закінченні світової війни, котрі не є ні висловом господарських потреб, ні не відповідають засаді національного самовизначення, але йдуть тільки за імперіалістичними апетитами капіталістичних держав» [4]. Однак, важко погодитися з авторами заяви, що «акція лорда Ротермера є ведена мотивами за викликання війни проти Радянського Союзу» [5]. Важко повірити і в те, що Народно-Християнська партія А. Волошина була у великому захопленні від ротермерової акції. Загальновідомо, що А. Волошин чітко притримувався проречословацької орієнтації.

На шпальтах газети КПЧ «Карпатська правда» 14 серпня 1927 р. був опублікований навіть фейлетон «Лорд Ротермер». «Є собі такий англійський магнат, – говориться в фейлетоні, – що закупив більшу частину англійських газет та продає їх для роблення публічної opinii кожному – хто добре заплатить. Сам він розуміється, завзятий консерватист, а його часописи все на услуги різних капіталістичних трестів та концернів. Не хотіла радянська влада продати англійським нафтовим спекулянтам радянської нафти, та давай забирати ту нафту силою. А і взагалі не везе Англії в колоніях і починають твердолобі консерватисти приготовляти похід на Радянський Союз. Думають розіб'ємо ми більшовиків... тоді всі колоніальні раби, всі погноблені народи не будуть хотіти визволитися і будуть в голоді та холоді працювати на славу англійського капіталу, а при цьому і радянська нафта дістанеться в англійські руки. Та й почали приготовляти нову війну проти СРСР, а на чолі цієї акції «публічна opinii» лорда Ротермера» [6].

Ставлення комуністів до ротермерівської акції виклав на шпальтах «Карпатської правди» член ЦК КПЧ О. Гакен. Автор піддав різкій критиці звинувачення органу соціал-демократичної партії ЧСР «Вечернік Права Лїду», в якому КПЧ зображувалася як союзник англійського лорда. Необхідно погодитися з твердженням О. Гакена, що «комуністи є найбільшими ворогами Гортїївського режиму в Мадящині. Становище нашої партії є відоме і патріотичне».

Архівні документи свідчать, що угорські партії Закарпаття активно використовували передвиборну агітацію для підтримки пропаганди кампанії лорда Ротермера. Ужгородська поліція повідомляла Громадянське Управління Підкарпатської Русі, що «угорські опозиційні партії, а саме – угорська національна і християнсько-соціальна партія, які об'єдналися для сільських виборів, намагалися як можна більше пов'язати передвиборну агітацію з іредентською пропагандою. Пропаганда ведеться в глибокій таємниці. Безвідповідальні елементи розповсюджували в районах, населених угорцями, різні тенденційні слухи про скупчення угорського війська на кордонах, про підготовку вторгнення угорців на тутешню територію і т. п. Кампанією Ротермера серед населення викликана невпевненість в існуючому становищі. По цій причині рахуються з тим, що населення буде обирати угорські опозиційні партії із боязні перед переслідуваннями після приходу угорців. Угорські опозиційні партії очікували від сприятливого результату сільських виборів

найбільш сильної підтримки кампанії Ротермера» [7]. У зв'язку з сільськими виборами і кампанією Ротермера на території Підкарпатської Русі проживали у передвиборні дні англійські журналісти Роберт Дональд і Мільдред як гості доктора Е. Корлата» [8].

Угорська шовіністична пропаганда посилилась з підготовкою візиту на Закарпаття сина Ротермера. Начальник ужгородської поліції доповідав Президії Громадянського Управління Підкарпатської Русі, що «редактор угорської опозиційної партії «Русинской Мадьяр Гирлоп» Павло Рац під час таємної іредентської зустрічі в Ужгороді... таємно повідомив присутнім угорцям, що на Підкарпатській Русі буде проведено не пізніше ніж протягом шести місяців плєбісцит під контролем англійської комісії і що найближчим часом в Будапешт приїде син Ротермера, звідки потім поїде на Словаччину і Підкарпатську Русь. Версія ця очевидно з тенденційних міркувань розповсюджується між тутешнім автохтонним населенням, так що проугорські елементи на Підкарпатській Русі до приїзду сина Ротермера підготовлені і чекають його...» [9]. До цього додамо, що син Ротермера був депутатом англійського парламенту.

Виходячи з цього не дивно, що «угорські опозиційні кола на приїзд сина Ротермера в Підкарпатську Русь багато покладають і навіть ходять слухи, що він буде урочисто прийнятий в Ужгороді. Керівництво угорських опозиційних партій, яке знаходиться у постійних зв'язках з Угорщиною, приїзд сина Ротермера тримає до цих пір в таємниці, і намагається всяко використати відомості для схилення угорського населення у Ротермеровській кампанії і розпалює угорський шовінізм. Однак, деякі до цих пір самі не вірять, що син Ротермера приїде на Підкарпатську Русь і використовують це головним чином тільки для пропаганди... До цих пір не вдалося встановити ні одного випадку, щоб деякі тутешні угорці на опублікований в угорській пресі заклик вислати в листах свої домашні адреси підготовчому комітету в Будапешті, що включає в себе кампанія Ротермера» [10]. Директор поліції також повідомляв, що «іредентська угорська організація «Левенте» з часу появи Ротермеровської кампанії дуже посилила свою діяльність, по всій Угорщині організовує свої філіали і при підтримці компетентних діячів і властей користується великими правами і що її іредентська діяльність в значній мірі знаходить певний відгук в прикордонних районах Словаччини і Підкарпатської Русі» [11]. Проугорська агітація знайшла своїх прихильників навіть у такому чисто українському селі як Ясіня. Троє жителів цього населеного пункту були заарештовані чехословацькою поліцією. Газета «Чеське слово» повідомляла, що «результати агітації проявилися хоча б у тому, що декілька осіб із Ясіня вислали лорду Ротермеру листа з проханням про допомогу проти Чехословацького уряду» [12].

23 лютого 1928 р. Президія Мукачівського жупанського управління видала циркуляр окружним начальникам про підривну діяльність угорського «Рутенського Общества Ракоци» та про його зв'язки з лордом Ротермером. Керівник названого «Общества», колишній депутат П. Легеза «звернув увагу лорда Ротермера на русинське питання» [13]. За його ініціативою було проведено збори «Общества», на яких зачитано листа Ротермера і вирішено вислати від імені членів організації йому меморандум. В ньому висловлювалося прохання

відстоювати інтереси русинів Підкарпатської Русі. Меморандум розробляв професор Антонін Годинка. Необхідно відзначити, що представники англійського уряду зацікавилися змістом меморандуму. Зокрема, старший лейтенант Гудвін одержав наказ особисто перевірити настрої русинського народу. Він пробув на Підкарпатській Русі три дні і, розмовляючи з закарпатцями, переконався в їх намірах приєднатися до Угорщини. Не виключено, що члени «Общества» провели відповідну роботу серед своїх прихильників. Меморандум завершувався переконанням, що «чехи ніколи не дадуть автономію русинам, а тому русини просять лорда Ротермера діяти, щоб Ліга Націй організувала плебісцит, який повинен вирішити, чи хочуть русини залишитися в складі Чехословацької республіки чи, навпаки, хотіли б приєднатися до Угорщини. В плебісциті не повинні брати участь ті, які прийшли на Підкарпатську Русь у 1918 р., але потрібно надати право голосу тим, які в 1918 р. виїхали із русинських земель. Голосування повинно відбуватися за Шопронським зразком» [14]. На нараді «Общества» була схвалена ініціатива П. Легези опублікувати в 1922 р. брошуру Куткафалві, в якій містився різкий протест проти окупації Підкарпатської Русі чехословацькими військами і висувалася вимога приєднати край до Угорщини» [15].

25 квітня 1928 р. Гудянська жандармська станція доповідала начальнику Севлюшського окружного управління про нелегальне розповсюдження на Закарпатті листівок з фотографією лорда Ротермера і текстом рабської підлесливості за підтримку в розпалюванні реваншистських устремлень гортистської Угорщини. «Сильні чари твого пера, – говориться в посланні, – будуть творити чудеса. Завтра відкриється могила Угорщини. Хай буде благословенне биття твого серця. Благословенна твоя рука, яка запише нашу правду. Хай супроводжує твою роботу нескінченне благословення і мир. Ці слова шле тобі народ Кошута Лайоша. Портрет лорда Ротермера повинен знаходитися на почесному місці в хаті кожного угорця» [16]. Даний документ був опублікований в англійському журналі «Дейлі Майл» і розмножений в Угорщині, звідки, очевидно, у великій кількості переправляється на Підкарпатську Русь, Словаччину і Румунію з метою пропаганди.

Таким чином, із вищесказаного видно, що так звана «справа лорда Ротермера» підлила масла у вогонь і підбадьорила угорських шовіністів у їх територіальних претензіях на Закарпаття.

1. Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО). Ф. 29. Оп. 3. Спр. 428. Арк. 127.
2. ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 781. Арк. 21.
3. ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 784. Арк. 1.
4. ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 784. Арк. 1.
5. ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 784. Арк. 1.
6. Вегеш М.М., Гиря В.І., Король І.Ф. Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами (1918–1939). Ужгород, 1998.
7. ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 796. Арк. 10.
8. ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 796. Арк. 10.
9. ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 653. Арк. 411.
10. ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 653. Арк. 411.

11. ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 653. Арк. 411.
12. ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 769. Арк. 26.
13. ДАЗО. Ф. 41. Оп. 2. Спр. 154. Арк. 1.
14. ДАЗО. Ф. 41. Оп. 2. Спр. 154. Арк. 2.
15. ДАЗО. Ф. 41. Оп. 2. Спр. 154. Арк. 2.
16. ДАЗО. Ф. 29. Оп. 3. Спр. 733. Арк. 47.

Юлія Юсип-Якимович

МІЖ ВІЙНАМИ: МОВНА СИТУАЦІЯ НА ЗАКАРПАТТІ У 20–40-і РОКИ ХХ ст.

Стаття є продовженням досліджень авторки мовних питань на Закарпатті на початку ХХ ст. (див. пункти 11 та 12 у списку літератури). Мовна ситуація на Закарпатті у 20–40-і роки ХХ ст. була складною, адже з 1921 по 1940 (за 20 років) наші землі пережили, умовно кажучи, три державні утворення.

До складу *Першої Чехословацької Республіки*, проголошеної 28 жовтня 1918 р., Підкарпатська Русь ввійшла після розпаду Австро-Угорщини і майже після тисячолітнього перебування (з 906 по 1918 рік) наших земель у складі неслов'янських державних утворень

Після підписання Версальського, Тріанонського, Сен-Жерменського мирних договорів на території Першої Чехословацької Республіки проживало біля 7-и млн. чехів, 2 млн. словаків, 3 млн. німців, 745 тис. угорців, 461 тис. українців, 28 тис. інших національностей.

Підкарпатська Русь була окремим краєм до 1939 р. Якщо в результаті політики мадяризації у 1917 році угорцями була заборонена навіть кирилична азбука, не було жодної української (русинської) школи, то в ретроспективі можна об'єктивно стверджувати, що включення Закарпаття до складу ЧСР – це була позитивна зміна в усіх галузях життя, особливо, що стосується формування національно-політичної свідомості. Символом свободи, зокрема, може слугувати те, що гімном закарпатських українців став гімн на вірші О. Духновича «Підкарпатській Русини, оставте глибокий сон...». Це був гімн нарівні з чеським національним гімном «Kde domov můj» і словацьким національним гімном «Nad Tatrou sa blýska». Усі три становили державні гімни на всіх землях ЧСР. Окрім гімну, карпатські українці мали свій стяг – синьо-жовтий, що символізувало окремішність від решти держави ЧСР, автономність, яка врешті-решт була реалізована.

Чеський уряд відразу в 1919 році приступив до організації шкільництва, саме шкільництво «вимагало найбільшої опіки, щоб піднести народ духовно, культурно, піднести його національно-політичну свідомість» [Стерчо, 1965, с. 25–26].

17 вересня 1921 року на Підкарпатську Русь був направлений перший представник у галузі освіти – шкільний референт Йозеф Пешек. Першим

завданням для чехословацької шкільної адміністрації було створення народних шкіл. Ситуація була важкою. Не вистачало учителів, приміщень для учнів. Школи не мали визначеної мови навчання – був мовний хаос, не було вчителів, програм, підручників, укладання яких наштовхувалося на мовні труднощі [Pešina, 1936, с. 261]. Із 674 учителів Підкарпатської Русі після 1918 року прийняли присягу на вірність новій державі лише 379. Інші відмовились від праці або переселились в Угорщину. Їх місце зайняли вчителі-емігранти із Галичини та Росії. Розвиток системи освіти на Закарпатті дуже підтримував Перший президент Чехословацької Республіки Т.- Г. Масарик: «Občanstvo na Podkarpatské Rusi musí být vzděláváno», зазначав він [Zatloukal, 1936, с.15].

За сприяння Чехословацької держави вже на 1921 р. у нас було 530 шкіл із них – 357 карпаторуських, 118 угорських, 9 німецьких, 17 – зі змішаною мовою викладання.

У 1936 р. працювало 769 народних (початкових) шкіл. Функціонували чеські, карпаторуські, угорські, німецькі, румунські, єврейські національні школи та циганська школа в Ужгороді. Щодо горожанських (середніх) шкіл, їх було 18.

У контексті мовної ситуації 20–30-х років ХХ століття щодо мов викладання в школах, програм, граматики і т. д., то вже перших днів чехословацької влади на Підкарпатській Русі мовне питання тісно пов'язувалося із політикою та проблемою національної самобутності. Офіційно вирішити мовне питання мав майбутній сейм (парламент), що й було зазначено в 11 ст. Сен-Жерменського договору (вересень 1919 р.), а згодом повторено в «Генеральному статуті» (тимчасовому законі про управління Підкарпатською Руссю, виданому 18 листопада 1919 року). 29 лютого 1920 р. це застереження стало шостим параграфом чехословацького закону № 122: «Сойму, який буде створено в Підкарпатській Русі, належить право унормувати мову для цієї території так, щоб не розривати єдності з Чехословацькою республікою». Однак обіцяний сейм не скликали аж до 1938 р., коли було створено автономний законодавчий орган.

Усе ж слід було вирішити, яка мова вживатиметься як мова освіти та урядування в Підкарпатській Русі. Чеський уряд не встиг докладно розібратись у мовному питанні і його завдання ще більше ускладнювалося плутаними поясненнями чеських урядовців про мову і народ Закарпаття: «Назва місцевого населення неусталена: вони зуть себе *руснаками*, *русинами*, *підкарпатськими русинами*; мову свою називають *російською* [*ruská řeč*]. Мова у них *малоруська* [*українська*], є особним місцевим діалектом, а сам народ етнографічно є *малоруським*. Наведені вище характеристики не дуже точні. Чи була мова населення російською, малоросійською (українською) або особним місцевим діалектом?» [Магочі, 1994. с. 86].

Щоб відповісти на це питання, влада Підкарпатської Русі звернулася за допомогою до чеського міністерства культури. Наслідком була зустріч п'ятнадцяти чеських академіків та лінгвістів, що відбулася 4 грудня 1919 р. у Празі. Вчені підготували звіт про літературну мову, найважливішим висновком якого було те, що 1) питання про літературну мову будь-якого народу або його

парості насамперед повинні розв'язувати представники цього народу. Звіт був спрямований проти створення «штучної нової літературної мови для населення Підкарпатської Русі. Крім того, оскільки «Генеральний статут» уже закликав вживати «місцевий» діалект для освіти, урядування і оскільки вчені погодились, що 2) мова жителів Підкарпатської Русі «безперечно малоруський діалект», то літературною мовою населення треба визнати малоруську літературну мову, якою послуговуються його найближчі сусіди і співвітчизники, тобто «галицьку українську мову».

Академіки прихильно поставились до завезення книг та вчителів з Галичини і вважалися «безпідставними» будь-які страхи, що така політика призведе до поширення визвольних змагань у Підкарпатській Русі. Хоча звіт підтримував запровадження української мови, 3) місцеве населення все ж не повинно було забувати, що воно водночас належить до великого російського народу. – «jako Ukrajinci jsou příslušníci velikého národa ruského». Через те російську мову радилося вводити як окремий предмет у старших класах [Текст листа-відповіді Чеської Академії наук від 20.12.1919 в оригіналі та в українському перекладі подає Микола Мушинка [(<http://zakarpattya.net.ua/Special/93619-Dokumenty-svid%C2%ACchat%E2%80%A6-3>)].

Найпекучішою проблемою у 1919–1920-х рр нової чехословацької шкільної управи в Підкарпатській Русі був брак граматик підручників. Учителі користувалися граматикою для початкових класів А. Волошина, перевиданою 1919 р.

У відповідь на офіційну політику, яка для підкарпатських шкіл визнавала тільки граматику Панькевича, русофільська інтелігенція закликала до запровадження російської граматики, виданої товариством ім.Духновича. Хоча насправді автором граматики був галицький русофіл Олександр Григор'єв, її видали за прізвищем Євменія Сабова. «Настоящая грамматика является грамматикой русского литературного языка в его письменном, а не устном употреблении». Тільки в «необходимых случаях» зважали на «особенности устной речи Подкарпатской Руси», а метою було ліквідувати ті винятки, щоб вивчати мову місцевих карпатурських письменників (Духновича, Павловича, Фенцика, Ставровського-Попрадова) [Магочій, 1994, с. 88].

Грамматика Є. Сабова стала гаслом, що об'єднало російських діячів, які не приймали урядової освітньої політики. На своїх перших зборах русофільське товариство ім.Духновича запропонувало видати десять тисяч примірників граматики. У дальші роки висувалися вимоги, щоб у всіх школах уживалась тільки літературна російська мова, та ще й викладалася за підручником Є. Сабова.

Чехословацька шкільна управа в Ужгороді звернулася до празького міністра культури, а своєю чергою запитав видатного чеського славіста професора Їржі Полівку та А. Волошина, їх думки про граматику Є. Сабова. Волошин відповів, що грамматика не годиться для жодної підкарпатської школи, а Полівка, зауваживши, що, хоч підручник і не спирався на місцеві діалекти і написаний «літературною російською мовою», його все ж можна використовувати в середній школі.

Чеський уряд зволивав, однак 1 жовтня 1936 р. граматику Сабова нарешті було рекомендовано для використання в школах.

Прихильники української мови сприйняли цей як зміну національної орієнтації празьким урядом. Адже таке рішення центрального уряду можна було вважати запізнюю відповіддю на русофільські вимоги, оскільки в лютому 1920 р. Прага отримала першу з численних петицій, де вказувалося на присутність у Підкарпатській Русі «українських сепаратистів з Галичини... [шо] намагалися створити нову руську мову.

Отже, можна стверджувати, що чехословацький уряд, схваливши 1936 р. граматику Сабова, спробував стишити невдоволення і задовільнити численні вимоги про запровадження російської мови в школах Підкарпатської Русі.

Протягом 1930-х рр. поділ між українською та російською орієнтаціями був очевидний. Обидві орієнтації мали вплив на освіту. Педагогічна громада об'єднувала українофільських педагогів (з 1929 року), Учительское общество (з 1921 р.) – русофільських.

Русофіли надавали перевагу граматиці Волошина 1919 р. для початкових шкіл і граматиці Сабова для шкіл вищого рівня.

Прихильники народовецької української орієнтації спершу підтримував «компромісну» мову І. Панькевича, про що свідчать численні граматики й читанки для початкової школи Олександра Маркуша (1891–1971) та Юліана Ревая (1899–1979), схвалені міністерством освіти для використання в місцевих школах. Тенденція вживати місцевий діалект для вивчення літературної української мови проступала в «Мадяро-руському словнику», 1928 рік) Е. Бокшая, Ю. Ревая та М. Брацайка, що спершу подавали місцеві діалектні слова, а потім їхні літературні українські відповідники.

Прага прагнула вирішити складне мовне становище, навіть у 1937 році був проведений шкільний референдум (опитування батьків) щодо використання граматик. У ньому взяли участь не всі школи – лише 427: 73% опитаних надали перевагу русофільській граматиці Євменія Сабова, 27% – українській граматиці Івана Панькевича.

Поворот до української мови став помітніший у пізніших виданнях граматики Панькевича, а надто в п'яти хрестоматіях для середньої школи, що були укладені Володимиром Бирчаком (1881–1952).

Зрештою 1936 р. Франц Агій (1899–1974) опублікував перший у Підкарпатській Русі *підручник української мови* для початкових шкіл, у якому використовувалась сучасна орфографія і майже не було діалектизмів. За ним з'явилася граматика в двох частинах для середніх шкіл Ярослава Неврлі, написана літературною українською мовою і схвалена до вживання урядом Карпатської України в часи автономії в 1938–1939 рр.

Отже, в часи чехословацького врядування не робилося серйозних зусиль для створення окремої руської літературної мови, так що русофільській чи українофільській орієнтації ніщо не заважало.

За чеського міністра шкільництва Дерера до організації шкільництва було включено, окрім ряду українських педагогів, колишніх старшин розбитих українських армій з інших частин України, і чимало російських білогвардійців.

Почався «наш місцевий мовний вавилон» [Черничко, Фединець, 2014]. Російські білоемігранти, галицькі й буковинські москвофіли схилили на свій бік духовенство продовжили справу русофілів, утверджуючи москвофільство в шкільництві та московське православ'я на Закарпатті, отримуючи фінансову підтримку із центрів російської еміграції, з Будапешта, з Варшави, врешті і від Праги.

Погляди «карпаторосів» на мову Підкарпатській Русі найповніше були сформульовані Г. Геровським. Він визнавав єдину російську мову, в якій було три діалектні групи: великоруська, малоруська та білоруська. Підкарпатські діалекти належали до малоруської групи, але на відміну від багатьох учених, які писали про близьку спорідненість між діалектами на північ і на південь від Карпат, Г. Геровський вважав, що, як і решта діалектів, котрі складають південноруську групу, підкарпатські діалекти займають цілком незалежне становище» [Магочі, 1994, с. 84]. Говори закарпатців належать до малоруського варіанту єдиної російської мови, звідси закономірним є використання російської літературної мови на письмі, отже, вивчення її в школах.

«Русофільський напрямок стартував з перевагою, адже російська літературна мова була кодифікованою, мала великий авторитет і високу культурну цінність» [Черничко, Фединець, 2014, с. 104].

Витоки москвофільства на закарпатських теренах датуються, за свідченням П. Стерча, після придушення повстання угорців (революції) проти Габсбургів під проводом Л. Кошута 1848–1849 рр. російськими військами під командуванням російського генерала Пашкевича. Тоді галицькі та закарпатські українці, а також словаки були на боці австрійської влади, яка обіцяла їм всілякі свободи (Стерчо, с. 23).

Участь московських військ у придушенні подій 1849 р. мала пагубні наслідки – ці війська занесли москвофільство на Західні землі України, зокрема на Закарпаття. Першими провідниками стали закарпатські будителі: «Сила заімпонувала провідникові закарпатців Адольфові Добрянському, авторові творення «Руської Країни» з усіх українських земель, що входили до Австро-Угорщини, а за ним пішла частина інтелігенції. Від того часу москвофільство датується на Закарпатті» [Стерчо 1965, с. 24].

Австрійці та угорці дійшли згоди, проголосивши 29.05.1867 р. дуалістичну Австро-Угорщину, закарпатці опинились знову під юрисдикцією Угорщини – відтоді почалася помста угорців за участь закарпатців проти повстання Л. Кошута та за москвофільство: мадяризація населення, економічні утиски.

Василь Пачовський зазначав: «Русина в Угорщині не вважають людиною... На русинів перенесли мадяри всю ненависть, якою палали на росіян за погром 1849 р. Нищити русинів зробилося немов мадярським патріотичним обов'язком» (Історія Закарпаття, Мюнхен, 1946, с. 160). (Цей стан погіршувався і був таким аж до Першої світової війни – змадяризована інтелігенція і духовенство, школи лише угорські).

К. Й. Галас пізніше писав: «...на початку діяльності товариства імені Духновича один із воявничих антиукраїністів, онук А. І. Добрянського, філолог за освітою, Георгій Геровський у листі до правління цього товариства

обурювався, що товариству, покликаному поширювати російську мову на Закарпатті, присвоєно ім'я Духновича, а не Добрянського, бо саме останній, на його думку, має вважатись першим, хто увів на Закарпатті російську мову» [Галас 2021, с. 67]. Знаходимо в К. Й. Галаса й оцінку закарпатських будителів: «Виникає питання, зауважував він, політична й мовна заплутаність наших будителів – це позитивна чи негативна їх риса? Тут же розмірковує, що і не позитивна, і не негативна. Недобра вона тому, що вони, заплутавшись у політичних і мовних проблемах, не об'єднали своїх зусиль із зусиллями тих галичан і наддніпрянців, що прагнули консолідації української нації, і, не маючи спромоги довести цю консолідацію до територіально-державного об'єднання, створювали передумови для консолідації в галузі єдиної літературної мови на живій народномовній основі, щоб творити нею свою спільну національну культуру і тим забезпечити принаймні свою нерозчинність у сусідніх етномовних формуваннях, перевага яких була в тому, що вони мали свою державність. Позитивна в тому, що вони шукали виходу із ситуації, коли офіційна Австрія, а згодом також Угорщина душили будь-які слов'янські ініціативи, через що словаки, українці Галичини, Буковини та Закарпаття шукали якоїсь реальної надійної опори, здатної, на їх думку, протистояти натиску душительських офіційних заходів австрійських, а згодом також угорських правлячих верхів» [Галас 2021, с. 67].

Як відомо, у результаті всього цього, розгорнувся панславізм, москвофільство з орієнтацією на єдину сильну слов'янську державу – царську Росію. А «звідси, підсумовує К. Й. Галас, і тенденція до піднесення російської літературної мови до всеслов'янського застосування» [Галас 2021, с. 68]. За неї як за мову загальнослов'янську ратували навіть словацькі, чеські тощо інтелігенти. То як же було не захопитись цим усім купці галичан, буковинців та закарпатців, які, належачи до східного слов'янства, не мали ще змоги належно розібратись у спекуляціях навколо етимології та історії таких слів, як *Росія, Русь, русин, русняк, руска, руский, руський, русскій*, через що дехто й вирішив, що це все одне і те ж? – запитує К. Й. Галас [Галас 2021, с. 68].

Місцеві русофіли, у свою чергу, наголошували, що в Підкарпатській Русі — ні в минулому, ні в сучасному, — не існувало мовного питання: місцева інтелігенція завжди прагнула писати так званою *общерусской* літературною мовою. Теоретично ця *общерусская* мова вважалася продуктом злиття великоруської, малоруської та білоруської мов, але практично це була здебільшого літературна російська мова з додатком численних місцевих діалектних елементів. Першу кодифікацію *общерусской* мови для вжитку в Підкарпатській Русі було подано в «Русско-мадярском словаре» Олександра Митрака (1881). Як стверджували русофільські теоретики, мова О.Митрака була тим ідеалом, до якого мали прагнути підкарпатські письменники. Відповідаючи тим критикам, які доводили, що *общерусская* мова чужа місцевому населенню, один полеміст процитував уривок із Л. Толстого і зробив висновок: «Этот образчик «москальской» речи содержит в себе около 80 слов и мы убеждены, что не найдется у нас ни один, даже неграмотный крестьянин, который бы сказал, что он хотя бы 3 % этих слов не понимает». Русофільська течія була

представлена Андрієм Гагатком (галицький москвофіл), Іларіоном Цуркановичем (буковинський москвофіл), Антоном Бескидом, братами Кміщикевичами, Камінським та іншими.

Це та частина інтелігенції, що потрапила під вплив російських емігрантів, які хлинули вчителями в школи і групувалася навколо «Общества имени Духновича», партії А. Бродія та С. Фенцика і так званого «Учительського товарищества». Вони видавали свої газети і журнали російською мовою і домагалися того, щоб у школах мовою навчання була російська (не «руська» і не «русинська», а російська). «Общество им. Духновича» проводило в селах так звані «дни русской культуры». Основними теоретиками цього напрямку можна вважати Олексія Геровського (1938), Ігоря Гусная (1921), Костянтина Стрипського (1930).

Місцевих консервативних «карпаторуських патріотів» представляв Євменій Сабов. У своїх дуже стислих і не дуже ясних міркуваннях на мовні теми Сабов визнавав, до *общерусский язык* цілком годиться для Підкарпатської Русі.

Місцеві народовці і національно свідомі українці з Галичини, що оселились на Підкарпатській Русі заявляли, що *українська мова* незалежна від російської, і, відповідно, не тільки діалекти Підкарпатської Русі належали до української мови, а й самі Карпати не становили лінгвістичний бар'єр, оскільки діалекти, якими розмовляли на північних схилах гір, близькоспоріднені з тими, якими розмовляли на південних схилах. Звичайно, підкарпатські руські діалекти були «зіпсовані» численними мадярськими і словацькими словами, так що верховинські діалекти, якими розмовляють у найпівнічніших гірських регіонах, вважалися найчистішими. Українофіли вітали політику чехословацького уряду, який закликав до вживання рідної мови, що, звісно, була для них діалектом української мови.

Українська мова у першій третині ХХ ст. мала декілька літературних норм та правописів, які відрізнялися один від одного. Українські землі були розділені між кількома державами і можливість розвитку української літературної мови були різними в кожному з регіонів.

У першу публічну дискусію з русофілами вступив А.Волошин, який однозначно був переконаний у необхідності української як літературної мови місцевого слов'янського населення. Дискусія відбулася у 1921р. після того, як Пришівський шкільний інспектор Ігор Гуснай опублікував невелику брошуру «Языковой вопрос в Подкарпатской Руси». Він рекомендував введення на Закарпатті російської літературної мови: «Литературный язык Пушкина, Гоголя, Тургенева был и литературным языком карпатороссов, великоросс пишет по-нашему...». Українську мову вважав німецько-австро-польською вигадкою, українську орієнтацію – сепаратизмом [Гуснай, 1921, с. 5].

А. Волошин свої аргументи виклав у праці «О письменном языке подкарпатских русинов» (1921), де зумів дати об'єктивну оцінку тодішній мовній ситуації.

Глибоко вникаючи в історію розвитку слов'янських народів та їхніх мов, посилаючись на точку зору відомого славіста В. Ягича, А. Волошин шукає історичні причини поділу на великоруську та малоруську мови.

А. Волошин територіально розмежував великоросів та малоросів.

І. Гуснай писав, що слово «рутени» вигадав у Галичині Стадіон і «накинув галицьким русинам у 1848 р., а в Угорщині (русинам) – вже після 1861 р.» [Волошин, 1921, с. 8]. Спростовуючи цю точку зору, А. Волошин посилається на «Граматику слов'яно-руську» М. Лучкая (1830), де Лучкай розрізняв *linguam polonicam, russicam* і *ruthenicam* та окреслював кордони, де говорять *lingua ruthenica*.

К. Й. Галас називає цю граматику «церковнослов'янсько-українською» і зазначає: «Слов'яно-руська граматика» Лучкая, нехай і не зробила революції, такої потрібної на свій час, стала все-таки свідченням того, що українці на південних схилах Карпат бережуть, як уміють і можуть, свою мову, зберегли відчуття своєї співприналежності до загальноукраїнської цілості всупереч тій диявольській роздробленості, яку нам нав'язано історичною нашою долею, що ми досить довго змушені були дивитись одне на одного із-за чужодержавних шлагбаумів, будучи гнобленими й упосліджуваними на нашій, але сторіччями не своїй, землі, розгубивши по чужих неволях чимало і своїх людських талантів, і різного роду матеріальних цінностей, і територій» [Галас, 1998, с. 43].

Пам'ятки уже в XV ст. і в XVI ст. добре відрізняють назву *Ruthenus* від *Moskowitza*. А. Волошин зазначав, що граматики XVI ст. добре фіксують відмінність між «нашим язиком і москальським» і посилається при цьому на найстаршу слов'янську граматику Адама Богоровича з 1584 року, де «наші руські князі називалися «*duces Ruthenorum*» [Волошин, 1921, с. 10].

Істинні вчені-філологи Підкарпатської Русі, наголошував А. Волошин, «всі держалися тої думки, що наш язик – малоруський, і що великоруський ніколи не може бути в нас літературним язиком і ...«про це багато писали галицькі, українські (східні), буковинські письменники Р. Смаль-Стоцький, І. Верхратський, К. Михальчук, А. Кримський та ін. Та й сама Петербурзька імператорська Академія наук дійшла висновку, «что малорусское население должно иметь такое же право, как и великорусское, говорить публично и печатать на родном своем языке» [Волошин, 1921, с. 10].

На початку XX ст. велася боротьба за національне прозріння нашого народу. Упродовж 1903–1918 А. Волошин був редактором єдиної в Угорщині української газети «Наука» (за часів Чехословацької Республіки (1920–1938) вона виходила під назвою «Свобода»), систематично проводилась робота через товариство «Просвіта», ініціатором створення якого теж був А. Волошин (засноване в травні 1920 року), а пізніше через молодіжну організацію «Пласт» і «Учительську громаду»).

У 20-і – 30-і роки до течії народовців, прибічників української мови з елементами місцевої народної стихії належали, окрім А. Волошина, закарпатці Микола Долинай, Віктор Желтвай, Петро Бокшай, Павло Яцько, Михайло Григаші, Августин Штефан, Омелян Бокшай, Іван Грига, Лука Дем'ян, Юлій і Михайло Брящайки та ін. Уся здійснена робота дала свої результати – у 20–30-і на Закарпатті виходили українською мовою газети: «Карпатська правда», «Вперед», «Свобода», «Учительський голос», «Пробоем»; журнали: «Наша земля», «Земля і воля», «Пічка», «Наш рідний край», «Віночок», науковий

збірник «Підкарпатська Русь», календарі «Карпатської правди» і «Просвіти». Письменник В. Гредка-Донський, який стояв біля колиски нової української літератури на Закарпатті, вже під кінець 20-х років почав писати з орієнтацією на *загальнонародну літературну українську мову*.

Протягом перших років чехословацької влади в Підкарпатській Русі офіційна політика сприяла використанню *místní* (місцевої) мови в початкових школах.

Представники *русинської орієнтації* закликали до створення незалежної слов'янської підкарпатської руської мови, основаної виключно на одному або кількох місцевих діалектах. Спочатку ця орієнтація була найменш визначеною і в багатьох випадках її обстоювали розчаровані представники, яким уже остогидло те, що вони називали пустими мовними суперечками.

Іван Панькевич (1887–1958), український лінгвіст з Галичини, що працював в Ужгородській шкільній управі, розглядаючи мовну проблему, спробував удатися до систематики. 1920 р. він виробив стандартні форми кодифікації лінгвістичного матеріалу і звернувся за допомогою до всіх учителів, інтелігенції і священників, що живуть серед народу допомогти шкільному відділу і сумлінно надсилати матеріали.

Та попри численні нагадування, місцева інтелігенція не виявляла майже ніякого інтересу до наукових досліджень. Панькевичеві зусилля свідчили лише про його власний науковий інтерес до підкарпатських діалектів і аж ніяк не були спробою створити окрему літературну мову. Отже, в часи чехословацького урядування бажання деяких діячів підняти *наш діалект* до рівня літературної мови залишалось нездійсненою надією поодиноких осіб.

Серйозний інтерес до створення окремої підкарпатської руської мови виявив проугорський учений Гіядор Стрипський. Він підготував кілька руських діалектних підручників. Живучи пізніше Будапешті, Стрипський і далі намагався створити унормовану русинську літературну мову. Він наголошував, що існує «велика різниця» між русинами-верховинцями, які жили в горах, і русинами-долішнянами, які жили на невисоких схилах та рівнинах. Останні були давніші, отже, і найчистіші русини цілої Притисянської Русі, тобто й долишнянський діалект, дарма, що на нього значно вплинула мадярська мова, повинен слугувати основою руської літературної мови. Після ретельного аналізу давніх документів і місцевих говірок Стрипський дійшов висновку, що руський діалект досить багатий, щоб стати літературною мовою.

Ситуація цілком змінилася після того, як у березні 1939 р. Підкарпатська Русь увійшла до складу Угорщини. Пригадавши, що українофільський автономний уряд суперечив угорським політичним цілям, Будапешт не шкодував зусиль, щоб знищити будь-які сліди українських симпатій на новоздобутій території. У 1939 р. видали закон, який проголошував, *що мадярська і угро-руська мови є офіційними мовами*. «Угро-руська» мова відображала угорську концепцію про окрему угро-руську національність, і цю мову всіляко підтримували політичними заходами, знову були висунуті теорії і плани, щоб на території Закарпаття говорений народний язык... розвинути в літературну мову.

Рада міністрів у Будапешті «визнала необхідним мати задовільну руську граматику», яка сприяла б підтримці «патріотичної руської орієнтації» і переконала нас, що ми не українці, а русини. Першим кроком у цьому напрямі стало створення в Ужгороді комісії з дванадцяти чоловік, яка 1940 р. опублікувала граматику угро-руської мови для середніх шкіл, де повернулися до принципів, покладених у основу граматики Волошина 1907 і 1919 рр.; уникли вживання *общерусских* і галицькоукраїнських форм та забезпечили природне право народу вживати свою рідну мову, отже, й можливість застосовувати найважливіший педагогічний принцип: навчати народ його рідною мовою. Мова підручника була діалектна (пересипана русизмами), базувалась на центральних долішнянських говірках, використовувалась традиційна орфографія з додатком літери (фіти).

Через рік новостворене Подкарпатское общество наук опублікувало нову угро-руську граматку» Івана Гарайди (1905–1944). Як і комісія, що видала свій підручник 1940 р., Гарайда сподівався покласти край пануванню російської, а надто української мови в закарпатських школах. Головною прикметою граматики Гарайди було вживання численних діалектних слів і традиційної орфографії. Граматики комісії й Гарайди були доповнені серією з п'яти читанок для перших-восьмих класів загальної школи.

Головними виданнями, що пропагували руську мову, стали тижневики «Карпатська неділя», згодом «Неділя» (1939–1944) і «Літературна неділя» (1941–1944).

У підсумку можемо констатувати, що мовна ситуація на Закарпатті у 20–40-і роки ХХ ст. справді була складною як і сама історія нашого краю у складі трьох державних утворень, під час яких українська мова та українськість викристалізувались у боротьбі з русофільським, русинським напрямом з тими чи іншими перевагами в різні періоди історії.

1. Волошин А. О письменном языке Подкарпатских Русинов. Ужгород: Просвіта–Унію, 1921. 40 с.
2. Галас Кирило. До перекладу церковнослов'янсько-української граматики Михайла Лучкая. Суботній Ужгород. Науково-мистецький альманах. Ужгород: Гражда–Карпати, 1998. 224 с. С. 43–59.
3. Галас Кирило. Чи перекладав себе на російську Духнович? *Із роздумів про наше*. До сторіччя від дня народження, Ужгород, Гражда, 2021. С. 58–77.
4. Гуснай І. Языковой вопрос в Подкарпатской Руси – Пряшев, 1921.
5. Достал Ярослав. Підкарпатська Русь (Закарпаття періоду Чехословацької Республіки 1919–1938 рр.). Путівник-довідник. Переклад, упорядкування та доповнення Юрія Фатули. Ужгород: Карпати, 2014. 312 с.
7. Історія Закарпаття, Мюнхен, 1946.
8. Магочій Павло Роберт. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). Авторизований переклад з англійської. Ужгород, 1994. 294 с.
9. Мушинка Микола. Текст листа-відповіді Чеської Академії наук від 20.12.1919 в оригіналі та в українському перекладі подає Микола Мушинка. Доступно: <http://zakarpattya.net.ua/Special/93619-Dokumenty-svid%2%ACchat%E2%80%A6-3>.
10. Стерчо Петро. Карпато-українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 рр. Торонто: наукове т-во ім. Шевченка, 1965. 286 с.

1. Черничко С., Фединець Ч. Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території сучасного Закарпаття у першій половині ХХ століття (до 1944 року). Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Піра», 2014. 236 с.
11. Юсип Ю.В. Августин Волошин і мовна дискусія 20-х років ХХ ст. на Закарпатті. *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*. Матеріали науково-практичної конференції, Ужгород 5–6 травня 1992 р. Ужгород, 1993. С.150–159.
12. Юсип-Якимович Ю.В. Світоглядні основи Августина Волошина: національно-мовний та культурологічний аспекти. // Міжнародна наукова конференція «Карпатська Україна – незалежна держава», до 80-річчя проголошення незалежності Карпатської України, Ужгород, 14–15 березня 2019. С. 314-324.
13. Pešina J. Národní školství na Podkarpatské Rusi / Josef Pešina //Podkarpatská Rus 1936 /Otázky hospodářské, sociální, historické / Vydal klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě roku 1936. С.259 - 266.
14. Zatloukal J. Podkarpatská Rus v Masarykových projevech / Jaroslav Zatloukal //Podkarpatská Rus 1936 /Otázky hospodářské, sociální, historické / Vydal klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě roku 1936. С.14 - 17.

**Станіслав Данко,
Олексій Шафраньош**

КОВНЕРІВСЬКІ ПРОЦЕСИ 1942 РОКУ НА ЗАКАРПАТТІ

Історія має властивість повторюватися. Саме тому так важливо її вчити і пам'ятати. Пам'ятати, щоб не дивуватися ані людській жорстокості, ані людському героїзму. І першого, і другого доволі багато в українській історії. Наша боротьба за свободу проти тиранії розпочалась не 24 лютого, а триває вже кілька сотень років та передається наче своєрідна естафета з покоління в покоління.

Нещодавно минуло 83 роки з чину Карпатської України та героїзму її захисників, карпатських січовиків. Як сьогодні, так і тоді, українці на Закарпатті першими дали збройну відсіч фашистському агресору в Європі, що розв'язував світову війну.

Ковнерівські процеси

Після поразки Карпатської України у березні 1939 року, попри жорстокі репресії угорської окупаційної влади, розстріли січовиків, все ще залишались молоді люди, які намагалися відновити її традиції. Була створена підпільна організація, доволі значна за кількістю учасників. В документах угорської розвідки – більше 160 осіб. Серед них були такі відомі особи, як Дмитро Бандусяк, Андрій Цуга, Степан Пап (Пугач), Василь Худанич.

За словами доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша, ці молоді люди намагалися повернутися до правдивої історії Закарпаття, робили акції, зокрема по підняттю синьо-жовтого прапора над Хустським замком, видавали газету «Чин». Учасники українського підпілля діяли невеликими групами – це робилося для того, щоб у випадку викриття учасники групи не мали змогу

розповісти багато інформації. Одна група знала свого провідника, але загальну організацію не знала.

Детально про ті часи та переслідування української патріотичної молоді на Закарпатті згадує у своїй книзі «За українське Закарпаття» (1994 р.) вже на жаль покійний професор Василь Худанич (1922–2006 рр.), один із безпосередніх учасників тих подій. Наразі це поки що перше і єдине донині видання у справі наукового дослідження судових процесів над українською молоддю Закарпаття у липні 1942 року.

«Закарпаття було нащиповане угорською розвідкою, контррозвідкою, жандармами і поліцією. В тому числі і політичною поліцією. Організації викривались, молодь масово арештовувалась. Всі арештовані негайно виключались із шкіл із забороною відновлення навчання в будь-якій іншій школі Угорщини. Прихильники Горті (угорського регента-диктатора – ред.), його намісники на Закарпатті, п'яніли від шовінізму. Україна була загарбана німецькими і угорськими окупантами, друга угорська армія знаходилась на Дону, інші виконували ганебну місію окупації на Україні. Гортисти у 1942 р. вирішили ліквідувати український визвольний рух на Закарпатті» – так описує події напередодні Ковнерівських процесів Василь Худанич.

Ковнерівські судові процеси – це жорстоке судилище угорської профашистської влади проти українського національного руху в 1942 році на території окупованої Карпатської України.

«Судовий трибунал» було здійснено в три етапи у липні 1942 року. Безправному судилищу загалом піддалося близько 120 осіб віком від 16 до 48 років, переважно чоловічої статі. Більше половини з них – це юнаки – гімназисти, семінаристи, студенти. Інші – службовці, вчителі, священники, робітники, селяни тощо.

Підвальні приміщення палацу стали місцем катувань. Крик катованих не було чути на вулицю, оскільки парк, який знаходився поруч «поглинав» стогін жертв. В залах, де колись проводилися бали для аристократії, квадратно-рядовим способом сиділи політв'язні, а над ними в бойовій готовності стояли жандарми. Суворо заборонялось дивитись вправо чи вліво. Сиділи в'язні в позиції струнко, зміна рук і ніг могла відбуватися тільки по команді старшого по наряді жандарма. В цих приміщеннях і спали «валетом». Звідси виводили і на допити.

Були підібрані слідчі з великим досвідом. Це були два поляки, які пройшли німецьку фашистську школу катувань на Західній Україні, місцеві німці-шваби, які знали історію Закарпаття, його традиції і звичаї, колишні вчителі-русини, віддані святостефанській короні, які ненавиділи все українське, а також угорці, з яких мало хто знав українську мову. Для одержання бажаних для слідства матеріалів об'єдналися всі антиукраїнські сили. Один і той же в'язень передавався з рук одного до рук другого ката. Не питаючи прізвища, кожний з них починав свою діяльність через застосування так званого бойового хрещення, тобто бив політв'язня куди попало, примушував з опухлими ногами танцювати. Тільки після цього починався допит. Незважаючи на всі тортури, ковнерівці тримались мужньо.

Як відмічалось у вироку військового трибуналу від 17 і 22 липня 1942 р., всі підсудні належали до однієї групи, яка поставила перед собою мету революційним шляхом визволити Закарпаття від Угорщини і створити самостійну Українську державу. У мотивах вироку дослівно записано: «Підсудні проголошували, що Закарпаття завжди було українською територією, такою і залишиться, у зв'язку з чим Закарпаття, якщо треба, то збройним повстанням і революційним шляхом необхідно відірвати від Угорщини і приєднати до України».

Стратегія підпільників була ясна. Та докази, на які опирався військовий трибунал, були тільки зізнання підсудних, велика кількість літератури, яка була вилучена під час арешту та обшуків. Військовий трибунал всіх без винятку засудив до різних строків ув'язнення в тюрмах Шаторойоуїгеля та Будапешта.

Палац Ковнера

Назва процесу походить від будівлі у Мукачеві, відомої як «Каштель Ковнер» (будівля замкового, палацового стилю (палац Ковнера). Вона була обрана угорським каральним режимом через вдале територіальне розміщення (на окраїні міста, в не людному, проїзному місці, посеред паркової зони) та особливості архітектурної будови (невисока одноповерхова будівля з великими і глухими підвалами).

Палац Ковнера – палац кінця XIX століття в Мукачеві, збудований угорським бароном єврейського походження Адольфом Ковнером. Він був колекціонером європейського мистецтва, у будівлі були цінні скульптури та картини, зокрема полотна Клода Моне, Ежена Будена, Поля Гогена, Вінсента ван Гога і Альфреда Сіслейя.

У різні роки тут містився жупанат, угорська контррозвідка, в'язниця для політичних в'язнів.

До середини 1990-х років тут розміщувалися військові. Після того як вони пішли будівля повільно занепадала. Зникла меморіальна табличка репресованим та закатованим.

На даний момент будівля знаходиться в приватній власності.

Історичне значення

«Згадка про подібні події в минулому наголошують нам на неприпустимості їх забуття. А навпаки – на формуванні відповідних «маркерів історичної пам'яті». Таким маркером повинен стати і «Ковнер-42» – свідок нелюдського поводження з українцями Закарпаття, незабутня трагедія і жертвна дорога, по якій в історії українського державотворення проходили наші патріоти. І саме сьогодні про це забути неможливо» – наголошує Маріан Токар, директор Науково-дослідного інституту політичної регіоналістики УжНУ, професор.

Українська громадськість Закарпаття щороку відзначає світлі й трагічні водночас події Карпатської України, пов'язані з проголошенням її незалежності 15 березня 1939 року. Визнання цієї події одним із етапів українського державотворення на загальнодержавному рівні – знаковий символізм соборності

всіх українських земель. Згадка ж про «ковнерівські процеси» повинна актуалізувати ціну національних звитяг і постійно нагадувати про готовність до боротьби, жертвність у досягненні цілей. «Ковнер-42» – це і нагадування ворогам, що наша пам'ять – наш щит і меч.

Маріан Токар переконаний, що важливо відновити пам'ятний меморіал, знову встановити меморіальну табличку репресованим і закатованим жертвам. «Патріотичні громадські організації, наша установа, інші інституції, впевнений, підтримають ініціативу й «КОВНЕР-42» має стати загальновідомим маркером на карті історичної пам'яті Українського Закарпаття» - додає науковець.

У 2012 році були опубліковані архівні дані, що містять інформацію про засуджених під час Ковнерівських процесів, а також тексти вироків.

СПИСОК
ПРИТЯГНУТИХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
17 ЛИПНЯ 1942 р.

1. Цуга Андрій – народився в с. М. Березний 1914 р., українець, службовець; мати – Тирпак Ганна.
2. Бандусяк Дмитро Михайлович – нар. в с. Ясіня 1919 р., українець, службовець; мати – Клепуш Марія.
3. Погоріляк Петро Васильович – нар. в с. Верхній Арад 1909 р., русин, священник; мати – Ренуська Марія.
4. Пап Степан Васильович – нар. в с. Березові 1917 р., русин, священник; мати – Біляк Ганна.
5. Габовда Михайло Дмитрович – нар. в США 1918 р., українець; мати – Балка Марія.
6. Маркуш Василь Васильович – нар. в с. Бедевля 1922 р., українець, студент; мати – Банка Марія.
7. Тегза Федір (Ференц) Іванович – нар. в с. Березному 1915 р., українець, службовець; мати – Росоха Пелагія.
8. Мордованець Василь Васильович – нар. в с. Дубриничі 1920 р., українець, безробітний; мати – Козулич Терезія.
9. Бандусяк Юрій Михайлович – нар. в с. Ясіня 1923 р., українець, службовець; мати – Клепуш Марія.
10. Немеш Іван Михайлович – нар. в с. Вайнагі 1919 р., українець, зав. магазином; мати – Іляшко Марія.
11. Ігнатко Іван Олексійович – нар. в с. Білки 1894 р., русин; мати – Шестак Марія.
12. Тамаш Юрій Миколайович – нар. в с. Дубриничі 1911 р., русин, службовець; мати – Кидора Юлія.
13. Шимоняк Василь Миколайович – нар. в с. Росішка 1923 р., русин, студент; мати – Мигалюк Ганна.

14. Грицак Андрій Андрійович – нар. в с. Росішка 1919 р., русин, студент; мати – Мишко Софія.
15. Ліба Василь Васильович – нар. в с. Старе Давидково 1920 р., русин, студент; мати – ГерельГанна.
16. Сюч Іван Йосифович – нар. в м. Хусті 1917 р., русин, землероб; мати – Поштак Ганна.
17. Ляшко Степан Іванович – нар. в с. Вайнагі 1908 р., українець, учитель; мати – Гросич Цецілія.
18. Заяць Іван Ілліч – нар. в с. Нижня Нересниця, русин, робітник; мати – Костелич Гафія.
19. Хромей Іван Васильович – нар. в с. Кекенешд 1909 р., українець, землероб; мати – Мажур Ілона.
20. Небола Йосиф Васильович – нар. в с. Тересва 1918 р., русин, службовець; мати – Премак Марія.
21. Небола Михайло Васильович – нар. в с. Тересва 1920 р., українець, безробітний; мати – Примак Марія.
22. Моркляник Василь Михайлович – нар. в с. Талаборфалві 1909 р., русин, учитель; мати – Чопик Ганна.
23. Заяць Михайло Михайлович – нар. в с. Дубриничі 1923 р., русин, студент; мати – Мацо Марія.
24. Лендел Юрій Юрійович – нар. в с. Старе Давидково, русин, студент; мати – Гунак Марія.
25. Рац Іван Михайлович – нар. в с. Мирча, русин, студент; мати – Косулич Марія.
26. Звонар Василь Юрійович – нар. в с. Олагчертес 1923 р., русин, студент; мати – Роман Марія.
27. Шваб Михайло Михайлович – нар. у с. Великі Лучки, русин, студент; мати – Зозуля Софія.
28. Мадяр Петро Іванович – нар. в с. Білки 1920 р., русин, студент; мати – Фірцак Магда.
29. Фаркаш Юрій Васильович – нар. в с. Буштино, русин, студент; мати – Гайович.
30. Молодший Білінець Юрій – нар. в с. Білки, русин, студент; мати – Цагла Юлія.
31. Бісун Василь Іванович – русин, студент; мати – Міня Марія.
32. Комар Федір Іванович – нар. в м. Хусті 1922 р., русин, студент; мати – Ченко Верона.
33. Тимошук Петро Іванович – нар. в с. Требушани (Требушфегерпатак) 1922 р., русин, студент; мати – Петрецька Марія.
34. Грицюк Юрій Михайлович – нар. в с. Буштино 1922 р., русин, студент; мати – Стан Ганна.
35. Костюк Юрій Васильович – нар. в с. Буштино 1920 р., русин, землероб; мати – Берец Цецілія.
36. Хромей Юрій Петрович – нар. в с. Кекенешд 1909 р., русин, землероб; мати – Сабадош Ганна.

37. Сабадос Андрій Петрович – нар. в с. Кекенешд, русин, землероб; мати – Велега Цецілія.
38. Палко Василь Іванович – нар. в с. Кекенешд 1914 р., українець, робітник; мати – Левко Ганна.
39. Янчі Василь Семенович – нар. в с. Кекенешд 1900 р., русин, робітник; мати – Ровжі Олена (Ілона).
40. Куцин Михайло Миколайович – нар. в с. Кекенешд 1921 р., русин, робітник; мати – Церківняк Марія.
41. Гайду Михайло Васильович – нар. в с. Вайнагі 1900 р., русин, робітник; мати – Ципко Марія.
42. Добос Василь Миколайович – нар. в с. Вайнагі, русин, робітник; мати – ОлагМарія.
43. Мікіцей Юрій Іванович – нар. в с. Уйбард, русин, землероб; мати – Толвай Юлія.
44. Мікіцей Михайло Іванович – нар. в с. Уйбард, русин, землероб; мати – Лар Марія.
45. Цока Василь Юрійович – нар. в с. Уйбард 1922 р., русин, робітник; мати – Добос Марія.
46. Лар Василь Васильович – нар. в с. Уйбард 1913 р., русин, землероб; мати – Алексій Марія.
47. Сасін Юрій Васильович – нар. в с. Уйбард 1921 р., русин, робітник; мати – Гелебан Ганна.
48. Фаркаш Михайло Юрійович – нар. в с. Буштині 1920 р., студент; мати – Мирявець Юлія.
49. Гаврилка Микола Васильович – нар. в с. Буштині 1914 р., русин, землероб; мати – Гайович Ганна.
50. Гранчак Михайло Іванович – нар. в с. Старе Давидково 1924 р., русин, студент; мати – Черепаня Марія.
51. Маргітич Михайло Іванович – нар. в с. Вишні Ремети, русин, студент; мати – Калинич Марія.
52. Папарига Микола Михайлович – нар. в Рахові 1923 р., студент; мати – Попович Ганна.
53. Петричко Михайло Петрович – нар. в с. Чинадієво, студент; мати – Бубряк Марія.
54. Пагіря Іван Дмитрович – нар. в с. Кальник 1922 р., студент; мати – Булеца Марія.
55. Копій Андрій Андрійович – нар. в с. Арданово 1922 р., русин, студент; мати – Фегер Марія.
56. Лозан Василь Іванович – нар. в с. Урмезиві 1924 р., студент; мати – Патаняк Марія.
57. Паш Юрій Михайлович – нар. в с. Буштино 1924 р., студент; мати – Ігнат Ганна.
58. Гаврилка Іван Петрович – нар. в с. Буштино 1924 р., русин, студент; мати – Долиняк Ганна.

59. Чапа Іван Васильович – нар. в с. Ільниця 1923 р., русин, студент; мати – Вашкеба Олена.
60. Худанич Василь Іванович – нар. в с. Берегкішфалу 1922 р., русин, студент; мати – Лупак Ганна.
61. Бокотей Іван Ілліч – нар. в с. Білки 1922 р., русин, студент; мати – Пелчарська Юлія.
62. Бісун Юрій Іосифович – нар. в м. Хусті 1924 р., русин, заняття не вказано; мати – Орос Ганна.
63. Тегза Микола Михайлович – нар. в Березному 1922 р., русин, студент; мати – Пап Марія.
64. Сочка Іван Федорович – нар. в с. Кішчонгова 1922 р., русин, студент; мати – Онисько Ганна.
65. Сливка Іван Васильович – нар. в с. Итишфалва 1925 р., русин, студент; мати – ЛевкоХристина.
66. Летка Іван Миколайович – русин, студент; мати – Маханець Ганна.
67. Шутка Степан Юрійович – нар. в м. Хусті 1924 р., русин; мати – Семак Ірина.
68. Копинець Михайло Іванович – русин, студент; мати – Паш Юлія.
69. Данко Йосиф Андрійович – нар. в с. Тисашашва 1922 р., студент; мати – Куруц Юлія.
70. Попович Іван Іванович – нар. в с. Урмезиво 1923 р., русин, робітник; мати – Антал Олена.
71. Грабар Іван Миколайович – нар. в с. Урмезиво 1922 р., русин, робітник; мати – Петечук Софія.
72. Бузаш Михайло Миколайович – нар. в с. Урмезиво 1921 р., русин, помічник продавця; мати – Майор Юлія.
73. Козичка Іван Васильович – нар. в с. Умезиво 1923 р., русин, робітник; мати – Чопик Олена.
74. Попович Юрій Васильович – нар. в с. Стеблівка 1921 р., русин, службовець; мати – Філіп Олена.
75. Марчук Василь Васильович – нар. в с. Тисалонка 1922 р., русин, студент; мати – Руснак Цецілія.
76. Марушкай Іван Юрійович – нар. в с. Секленце 1919 р., русин, службовець, молодший сержант УІ-ої моторизованої частини угорської армії; мати – Майош Ганна.
77. Кришеник Михайло Петрович – нар. в с. Білки 1913 р., русин, землероб; мати – Попдякуник Марія.
78. Дірей Петро Петрович – нар. в с. Білки, русин, землероб; мати – Кришеник Марія.
79. Левко Василь Іосифович – нар. в с. Білки 1920 р., русин, студент; мати – Галич Олена.
80. Попович Іван Петрович – нар. ус. ВеликіЛучки 1926 р., русин, студент; мати – Рубіш Олена.
81. Потушняк Василь Михайлович – нар. в с. Сайково 1914 р., русин, безробітний; мати – Варцаба Ганна.

82. Хромей Василь Васильович – нар. в с. Кекемешд 1917 р., русин, продавець; мати – Мазур Олена.

83. Руснак Михайло Ілліч – нар. в с. Кекемешд 1917 р., ру-син, робітник; мати – Мазур Олена.

84. Цирикус Михайло Юрійович – русин, вчитель; мати – Продай Олена.

СПИСОК
ПРИТЯГНУТИХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА СПРАВОЮ №Г. 227/42,
РОЗГЛЯНУТОЮ 22 ЛИПНЯ 1942 р.

1. Желтвай Олександр Аладарович – нар. в с. Сент-мігалькертвелеш 1924 р., русин, студент; мати – Чепегі Ганна.

2. Петрачко Петро Васильович – нар. в с. Містіце 1895 р. . русин, землероб; мати – Світлик Ганна.

3. Садварі Михайло – нар. в с. Алшокороло 1922 р., русин, продавець; мати – Хіманець Ганна.

4. Кубіні Юлій Юрійович – нар. в с. Ілонакуйфал 1925 р., русин, студент; мати – Кубік Ганна.

5. Маргітич Іван Антонович – нар. в с. Надьчангова 1921 р., русин, студент теології; мати – Костак Терезія.

6. Фушич Василь Федорович – нар. в с. Берекішфалуд 1920 р., русин, службовець; мати – Фушич Марія.

7. Ковач Петро Васильович – нар. в с. Лоза 1921 р., русин, студент; мати – Бабота Юлія.

8. Фенчак Дмитро Дмитрович – нар. в с. Великі Лучки 1904 р., русин, зав. магазином; мати – Глагола Софія.

9. Гливікаїван Андрійович – нар. в с. Ставне 1921 р., русин, студент; мати – Сідей Марія.

10. Повч Іван Іванович – нар. в с. Горяни 1924 р., русин, студент; мати – Барковц Ганна.

11. Соломон Петро Андрійович – нар. в с. Ворочево 1923 р., русин, студент; мати – Опаленик Ганна.

12. Хома Василь Станіславович – нар. в с. Ставне 1924 р., русин, студент; мати – Гайданка Ганна.

13. Пекар Василь Юрійович – нар. в с. Перечин 1923 р., русин, студент; мати – Мониц Ганна.

14. Білинець Юрій Юрійович – нар. в с. Білки 1910 р., русин, вчитель; мати – Зейкан Ганна.

15. Хромовчук Олександр Степанович – нар. в с. Коро-лево 1925 р., студент; мати – Дудинська Етела.

16. Сочка Андрій Васильович – нар. в с. Білки 1911 р., русин, землероб; мати – Сенінець Олена.

17. Прокоп Дмитро Іванович – нар. в с. Вульшинки Перечинського р-ну, русин, студент; мати – Беда Марія.

18. Бейреш Петро Петрович – нар. в с. Білки 1911 р., робітник; мати – Гльницька Олена.

19. Добоні Василь Юрійович – нар. в с. Чорний Мочар 1920 р., русин, службовець; мати – Лакатош Марія.

20. Желтвай Олександр Вікторович – нар. в м. Ужгороді 1925 р., русин, студент; мати – Елеш Маргарета.

21. Фізер Іван Михайлович – нар. в с. Мирча 1925 р., русин, студент; мати – Бал аж Марія.

22. Пекар Андрій Атанасович – нар. в с. Перечин 1925 р., студент; мати – Василина Марія.

23. Хрипак Іван Михайлович – нар. в с. Горяни 1921 р., русин, студент; мати – Мацканич Марія.

СПИСОК ОСІБ,
МАТЕРІАЛИ ЗА СПРАВОЮ №Г. 227/42
НА ЯКИХ БУЛО НАДІСЛАНО ЗА ПІДВІДОМЧІСТІЮ

1. Галиця Юрій Юрійович
2. Гаджега Йосиф Іванович
3. Янота Петро Петрович
4. Черешня Юрій Юрійович
5. Козуб Михайло Васильович
6. Волошин Йосиф Іванович
7. Ганич Михайло Олексійович
8. Мандзулич Юрій Юрійович
9. Качій Юрій Юрійович
10. Палько Василь Людвикович

Примітка:

На першому процесі, що відбувся 16-17 липня 1942-го року, військовий трибунал представляли підполковник др. Октав Петрі та капітан д р. Вільмош Домініх. Протокол вів старшина Ференц Палатош. Обвинувачення підтримував ст. лейтенант др. Енев Ровнаї. Підсудних захищали військові адвокати д р. Бейла Ваш та др. Бейла Гавел. Другим процесом, що відбувся 22 липня 1942-го року, керували підполковник Ласло Гажлінські та всі вищезазвані, крім адвоката др. Ваша.

(Публікацію архівних матеріалів підготував Василь Ганчин)

СУД УГОРСЬКОГО КОРОЛІВСЬКОГО
НАЧАЛЬНИКА ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ
ЯК СУДОВА ІНСТАНЦІЯ.

№ Н.194/42.

Іменем угорської священної корони!

Суд уг. кор. начальника генерального штабу, як судова інстанція, Маркуша Ласло, який народився в Бедевлі, там на-лежить і мешкав, 19-річного (27. 12.

1922 р. народження), г р. католика, неодруженого, ученика, української національності, не-маєтного, батько якого: Василь, мати: Банка Марія, підсудного N 8, арештованого 6 травня 1942 року, від 15 липня 1942 р. в слідчому ув'язненні на підставі п. 4 59 Закону 1930 р. ПІ. визнав винним в злочині невірності тому, що він разом з іншими підсудними на території Закарпаття, починаючи від липня 1941 р. аж до весни 1942 р., вірніше до його арешту, який мав місце в літі 1942 р., тобто під час війни, по місцю мешкання і знаходження, з метою відірвати Закарпаття від Угорщини, на випадок потреби і революційним шляхом, і приєднати його до самостійної української держави, за ініціативою організації, керованої і матеріально підтримуваної з закордону (Братіслави, Кракова і Львова), приймав активну участь, об'єднався з іншими в менші і більші групи для того, щоб Закарпаття відірвати і якщо потрібно зі зброєю воювати проти угорської держави, уряду або армії, в інтересах організації виготовляли листівки і нелегальну друко-вану літературу (Чин, 10 заповідей і ін.), в якій давались рево-люційні вказівки, публікувались ганьбліві і підбурюючого ха-рактеру висловлювання проти угорців, уряду, державної структури і традиції, розповсюджували їх серед ор-ганізованих членів, керівники руху створювали територіальні комітети, залучали до організації в першу чергу навчаючомуся молодь української національності, проводили збори і зустрічі, на яких проводилась військова і революційна підготовка з метою відірвати Закарпаття революційним шляхом і скоювання диверсійних актів, тобто в інтересі виконання цього організували т. зв. партизанські групи, збирали зброю, муніцію, ручні гранати і накопичували їх, вносили членські внески, тобто в інтересі руху збирали гроші, чим самим у війні, що проходить, угорській і союзній арміям навмисно шкодили, навмисно допомагали ворогові і тим самі були небезпечними для ведення війни.

Саме тому Маркуш Ласло засуджується до позбавлення волі на строк п'ять років.

Рішенням начальника уг. королівського генерального штабу вирок змінено і міру покарання визначено – три роки позбавлення волі.

Процес проходив в м. Мукачеві в днях 16 і 17 липня 1942 р.

Головуючий: Др. Домініх Вільмош, в/суддя, полковник.

Секретар судового засідання: Палаташ Ференц, старшина.

За цією кримінальною справою до відповідальності було притягнуто 98 підсудних.

(Вирок виявлено в Будапешті у Воєнно-історичному архіві в серпні 1990 р.).

ЗГАДУЮЧИ ВАСИЛЯ ХУДАНИЧА

Цими днями виповнюється 100 років від дня народження відомого вченого, педагога, активного громадського діяча та патріота Срібної Землі та України – Худанича Василя Івановича. Василь Іванович був славним сином Срібної Землі, котрому, незважаючи на нелегкі випробування долі, вдалося пройти справжній тернистий, насичений різними подіями, життєвий шлях.

Народився Василь Іванович 28 березня 1922 року в селі Сільце на Іршавщині у багатодітній сім'ї. З молодих літ проявивши неабиякий хист до науки навчався у Берегівській та Хустській гімназіях, котрі справили неабиякий вплив на формування світогляду майбутнього вченого. Серед вчителів, котрі навчали Василя Івановича, були В. Пачовський, С. Ляшевич, К. Заклинський, К. Феделеш, Е. Ретій, М. Фушич, А. Артимович та інші. Дані педагоги зробили величезний внесок у формування першого покоління української інтелігенції Закарпаття, привили любов до української мови та історії. Все це згодом дало свої плоди.

В роки доленосних державотворчих змагань Карпатської України В. Худанич активно проявив себе у середовищі національно-свідомої молоді, через що згодом ледь не настала розплата. Молодого українця було схоплено представниками угорських окупаційних властей та відправлено на лаву підсудних Ковнерівського процесу. Відбувши деякий час ув'язнення, В. Худанич був відправлений на «перевиховання» до спортивно-оздоровчого табору в Сентендре, неподалік Будапешту. Після цього було навчання на історико-філологічному факультеті Будапештського університету (1943–1944), а потім і навчання на історичному факультеті Львівського державного університету ім. Івана Франка, котре В. Худанич екстерном закінчив з відзнакою у 1950 р; а 1955 р. було завершено навчання в аспірантурі цього ж закладу.

Трудову діяльність розпочав Василь Іванович у 1944 р. вчителем історії Берегівської середньої школи, згодом був завучем та директором цього навчального закладу. Деякий час очолював Берегівську семирічну школу №4 та районний відділ народної освіти, а з 1962 р. його життя нерозривно зв'язане з Ужгородським національним університетом.

У 1962 р. успішно захистив кандидатську дисертацію, а через 11 років і докторську. Працював викладачем, старшим викладачем та доцентом кафедри загальної історії; доцентом, професором та завідуючим кафедри політології. Був спеціалістом із Центральної та Східної Європи, викладав такі навчальні дисципліни, як «Нова історія», «Новітня історія», «Історія південних і західних слов'ян», «Економічна історія країн світу», «Вступ до політології», «Основи політології», «Становлення і розвиток української політичної думки» тощо.

Після відновлення незалежності України В. Худанич не стояв осторонь державотворчих процесів. Так, неодноразово чітко заявляв про свою громадянську позицію, активно працював над відновленням та збереженням історичної пам'яті на Закарпатті, а також брав активну участь у вихованні нового

покоління молодих українців. Так, практично щороку 15 березня їздив на Красне Поле біля Хуста, де виступав із власними спогадами про буремні події Карпатської України. Активно досліджував історію Карпатської України та Карпатської Січі, з фактами в руках доводив внесок підпільників у боротьбі із зовнішнім ворогом, домагався реабілітації репресованих, спряв розбудові Закарпатського об'єднання «Просвіта», Народного Руху України, братства «Карпатська Січ» та ін.

16 березня 2006 року перестало битися серце видатного закарпатця. Добрий педагог, знаний науковець, патріот своєї землі та України, просто добра і щира людина – таким запам'ятали В. Худанича студенти, колеги по роботі, побратими, родичі, друзі та знайомі. Не дивлячись на нелегкі випробування, котрі спіткали його долю, В. Худанич був твердий у свої поглядах та переконаннях та завжди оптимістично дивився на життя, а доброта та щирість буквально сяяли з його уст. Дуже радів розбудові незалежної Української держави, і сьогодні, напевно, мав би достатньо приводів для гордості.

Володимир Піпаш

ШАНДОР ФОДО – УГОРСЬКИЙ ПАТРІОТ І ДРУГ УКРАЇНИ

Засновник Товариства угорської культури Закарпаття Шандор Фодо народився 26 лютого 1940 р. у селі Вишково, у 1967 р. закінчив факультет фіно-угорської філології Тартуського університету (Естонія), на початку 70-х рр. ХХ ст. певний час працював викладачем кафедри угорської філології УжДУ, однак був звільнений за відстоювання національних прав угорської меншини краю, позаяк це уважалося «антирадянською» діяльністю. У ГУЛАГ не відправили, однак змушений був працювати кочегаром. Поновлений на викладацькій роботі у «перебудовчі» часи.

21 січня 1989 р. у приміщенні обласного лекторію Товариства «Знання» в Ужгороді відбулася установча конференція обласної організації Товариства української мови імені Т. Шевченка (наразі Закарпатське ОО ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка, яке я наразі маю честь очолювати). У її роботі взяли участь сотні людей зі всього Закарпаття, у т. ч. угорці, зокрема Шандор Фодо та Ласло Балла, котрі підтримали створення організації (Л. Балла з цим і виступив на зібранні). Заснування в області Товариства української мови зрушило і процес утворення національно-культурних організацій меншин Закарпаття. Так, 26 лютого 1989 р. у приміщенні обласного лекторію Товариства «Знання», за участі близько 350 учасників відбулися установчі збори «Підкарпатського товариства угорської культури» (надалі: Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ)). Було обрано раду, чисельністю 47 осіб та її президію (правління), затверджено статут. Очолив організацію викладач УжДУ Шандор Фодо.

Хочу підкреслити, що Ш. Фодо займав дружню до українства, до відновлення української державності позицію, був прихильником і навіть членом

Народного Руху України, що створювався. Тривалий час така лінія домінувала в і в очолюваній ним організації. Так, хустські рухівці ще у червні 1989 р. налагодили зв'язки з угорським товариством. У серпні, разом із Вишківським осередком цього товариства, вони спільно очистили і впорядкували на Замковій горі м. Хуст могили карпатських січовиків, які загинули у березні 1939 р. та солдатів австро-угорської і російської армій часів Першої світової війни. У вересні того ж року поклали до могил вінки та спільно біля них помолилися.

Шандор Фодо взяв участь в Установчій конференції Закарпатської крайової організації Народного Руху України, яка відбулася в Ужгороді 23 вересня 1989 р., виступив на ній, підтримавши необхідність надання українській мові статусу державної, а ще, й прикріпив до синьо-жовтого прапора, що був на сцені, угорську національну триколірну стрічку. Делегація ТУКЗу на чолі із Ш. Фодо взяла участь у Четвертій сесії Великої ради НРУ, що відбулася 24 – 25 березня 1990 р. у м. Хуст, яка зокрема була присвячена і річниці Карпатської України, вшануванню її творців та захисників. 24 березня Ш. Фодов і виступив на сесії. Ведучий зібрання – Голова НРУ І. Драч оголосив пр. виступ «гостя із Будапешта Томаша Манковича», котрий, зокрема, мовив (цитую за стенограмою, опублікованій у «4 сесія Великої Ради Руху (Хуст. Вісник Руху. Часопис Секретаріату. Київ. 1990. ч.4 (частина друга). С. 9.): *«Шановні пані, панове! Вітаю вас на вашому з'їзді. Дозвольте мені від імені народу Угорщини схилити голову перед вашими вежами. (оплески) І щоб історія, подібна тій, що трапилась тоді, не повторилась. В надії на це, хочу передати вам ці два прапори (оплески). На знак єднання демократичної України і всіх вільнолюбних сил Угорщини даруємо їм, нашим братам по боротьбі, як символ незалежної України! (оплески, овації) (скандують «Єдність»)».*

Надалі Т. Манкович передав слово Ш. Фодові. Той закликав до дружби українців та угорців, а знищення Карпатської України та убивства її захисників поуважав великою трагедією, злочином, вина за які лежить на гортіївському режимові. Прочитую його окремі фрази (за вказаною стенограмою): *«Дорогі друзі! Дозвольте сказати декілька слів від імені угорського населення Закарпаття. Я є головою Товариства угорців Закарпаття і хочу звернутися до вас з таким проханням: коли ви задуєте з боєм у серцях ваших предків, тих, котрі загинули за вільну Україну, ніколи не забувайте, що це були жертви не угорського народу, а того режиму, який панував в той час, надалі просимо це запам'ятати й передати дітям, щоб історія більше ніколи не повторилась... Націонал-шовінізм тут з'явився під час диктаторських режимів. Як прояв морального і навіть фізичного нищення інакодумців. Ми за тих, хто прагне докорінного перетворення суспільства, хто за побудову правової демократичної держави. Усі ми повинні увійти у спільний європейський дім разом — як рівноправні національності. Хто сіє вороженечу між народами Закарпаття, той підтримує старе — командно-адміністративну систему... Кожен народ має право вшанувати пам'ять своїх героїчних синів, які стали жертвами свавілля, і ми схилиємо голову перед їх священною пам'яттю... Однак усі повинні знати: винні не нації чи народи, а власті та їхні підлі прислужники... Об'єднаймо наші*

зусилля для досягнення спільних цілей, для демократизації нашого краю, за вільний перехід кордонів між сусідніми державами для всіх жителів області, за збереження цілісності нашого багатонаціонального краю у межах суверенної демократичної України! (оплески).».

Під час меморіального мітингу, що відбувся наступного дня – 25 березня на Красному Полі, делегація ТУКЗУ поклала вінок до Хреста пам'яті карпатських січовиків. Я мав честь бути особисто знайомим із Шандором Лайошовичем. Познайомилися в Києві 8 вересня 1989 р., коли я приїхав на Установчий з'їзд НРУ. Учасників з'їзду поселяли напівтаємно по гуртожитках освітніх установ, керівники яких виявляли прихильність до створення НРУ. Мене поселили у кімнати якогось училища. Іншим ще одним її мешканцем виявився Ш. Фодо. Для знайомства, незнайомих перед тим чоловіків, часто необхідна одна річ. Ця річ – «четвертушка» горілки у Фодова знайшлася. В мене ж були бутерброди, споряджені моєю дружиною. У товариській, дружній розмові, ми знайшли надзвичайно багато спільного. З прекрасною промовою, як голова ТУКЗу, Ш. Фодо виступив на з'їзді. Подаю її текст за стенограмою з'їзду (Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову. Київ, 2000. С. 75): *«Шановні друзі! Дозвольте мені від імені правління Спільки угорської культури Закарпаття щиро вітати вас із нагоди цього історичного з'їзду. (Оплески). Ми дуже вдячні за те, що нам дали можливість бути присутніми на цьому з'їзді. Присутність представників різних національностей дає змогу спростувати твердження апаратчиків, що Народний Рух України — це націоналістичний рух. Наша присутність говорить, що це не так. (Оплески). Мені дуже приємно чути скандування слова «Єдність», нам було дуже приємно чути з вуст Володимира Яворівського, що Народний Рух України на шляху до єдності хоче крокувати з нами разом. Було приємно чути слово «угорці». Я з великим задоволенням хочу доповісти, що ми на Закарпатті почали крокувати на цьому тернистому шляху, у нас дуже тісні стосунки з Товариством рідної мови (української – прим. В. П.), з осередками Руху на Закарпатті. Ми були учасниками мітингу у Хусті (перший рухівський мітинг у Закарпатті, організатором якого був М. Джанда відбувся у Хусті 2 вересня 1989 р. – прим. В. П.), де наші представники теж виступали. Ми підтримуємо вимогу Руху про надання статусу державної українській мові в Україні. (Оплески). Ми привітали опублікування «Проекту закону про мову». Але думаємо, що цей проект потребує ще доробки. Хочу сказати, що строк, який там надається, – 10 років – це занадто багато. (Оплески). Мені, угорцю, мадяру, мова якого далека від української, і то не знадобилось стільки років. (Оплески). На закінчення хочу запевнити від імені закарпатського угорського населення, що у важкій боротьбі за побудову вільної демократичної України угорці Закарпаття з вами! (Оплески). І ми переконані, що на Україні угорське населення Закарпаття зможе зберегти свою мову, національну культуру, національну гідність. Дякую. (Оплески)».* Зазначене дуже чітко засвідчує світоглядну позицію тодішнього голови ТУКЗУ.

Надалі ми ще кілька разів зустрічалися, як приятелі та однодумці. На жаль, у правлінні ТУКЗу на початку дев'яностих почали домінувати люди, які сіли на

фінансову та, відповідно і політичну «голку» політиків шовіністичного та ревізійністського спрямування Угорщини, через що ТУКЗ, взявши у союзники «общество карпатських русинів», яке було створене за вказівкою КДБ, почав перетворюватися на ірридентську організацію. Шандор Лайошович із-за цього страшенно переживав, хворів, відмовився у 1996 р. надалі очолювати організацію, а у 2005 р. і помер, проживши всього шістдесят п'ять. Шандор Фодо, гадаю, може стати символом дружби між угорським та українським населенням Закарпаття, символом дружби між Україною та Угорщиною.

Також, гадаю, Товариству угорської культури Закарпаття варто злізти із вище зазначеної «наркотичної» голки та повернутися до закликів та ідей свого «Батька-засновника» – Шандора Фодова. Тим паче, чому б нам не жити у дружбі та братерстві. Думаю – ми просто-напросто мусимо жити так, на нашій спільній землі – прекрасному Закарпатті! Та й що нам ділити? Я сам маю чимало друзів серед угорців краю та за його межами. Приміром, зберігаю добрі почуття до угорського патріота та угорського державника, котрий, водночас, виступав за дружбу та співпрацю між нашими народами та державами – заступника Генерального консула в Ужгороді Ендре Саліпського (див: <https://zakarpatya.net.ua/Blogs/111801-Batkivshchyna-natsiia-i-mova—perozdilni!>). У нас дійсно чимало спільного, у господарстві, культурі тощо, включно із родинними зв'язками. Боронь Боже, щоб я цурався того, що на одну восьму я є угорцем, чи на одну шістнадцяту – німцем. Коли чую «Чардаш», іншу угорську народну чи класичну музику – «мурашки» бігають по тілі, маємо спільного не лише в господарюванні, але й кухні. Так є у багатьох закарпатських українців. А чимало угорців мають значний шмат української крові. Що є особливо зворушливим, є важливою запорукою дружби – захищаючи Україну від російської агресії вже кілька угорських хлопців віддали за неї найдорожче – свої життя...

Валентин Буркало

ЗОВНІШНЯ ТА ВНУТРІШНЯ СВОБОДА В ПРОЦЕСІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ДУАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ Й НАБУТТЯ ХРИСТОСВІДОМОСТІ І РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА

Еволюція індивідуальної, елітарної й масової свідомості має свої циклічні піки злетів та падінь. Мир і війна – зовнішні вияви свідомості. Мир – якісний, війна – неякісний вияв. Мирні і немирні періоди розвитку свідомості суб'єктів взаємодії засвідчують про хиткий психічний баланс їх внутрішніх станів свідомості та взаємного сприйняття і відношення один до одного. Демократія гарантує певну суспільну міру свободи. Однак сама демократія залежить як від міри і якості внутрішньої свободи громадян, їх спільнот, інститутів, так і від міри її усвідомлення носіями свідомості. Простір свободи за демократії потребує

узгодження свободи волі кожного. Нічим не обмежена свобода перетворюється в сваволу. Сваволя веде до війни. Війна кладе край миру. Свобода є жаданою цінністю, ідеалом та потребою кожної зрілої громадянської свідомості. В цьому її атрибутивна онтологічна властивість для громадянина. Втрата свободи призводить до втрати суб'єктності своєї свободи волі. Наявний простір свободи для носія свідомості є простором свободи вираження власної волі ним. Свобода волі дозволяє здійснювати вибори в процесі самовираження. Обрані вибори стають причинами, які матимуть наслідки, впливаючи на долю. Вибір суб'єкта є його самовизначенням. Власне суть позитивної свободи полягає в контролі над власним життям і власною долею [4, с. 219]. Людська свобода тоді є розгортанням, реалізацією власної природи людини «безвідносно будь-яких меж і границь», а «це і є трансцендування у напрямі нескінченного розвитку» [13, с. 292]. Самовираження власної свободи волі без врахування чи всупереч свободі волі іншого/ої порушує свободу волі іншого/ої, обмежує простір його/її свободи. Незгода обох, того, хто обмежує і кого обмежують, на обмеження власної свободи – причина і привід для конфліктів. Тому свобода та її сприйняття і розуміння – це те внутрішнє, оприявлення (екстеріоризація) якого може бути як основою миру і співпраці політичних акторів, так і війни між ними. Тоді істинне та ілюзорне сприйняття, розуміння, інтерпретація свободи відображають відмінні модуси, якісні стани свідомості з протилежними наслідками для доль мільйонів. Свобода як сваволя є егоїзмом і неминуче веде до війни. Свобода як добра воля, узгоджена з доброю волею інших – запорука миру і співпраці.

Отже, свобода і мир взаємопов'язані всередині психіки індивіда через свободу волі. Вона дозволяє приймати власні рішення. Добра воля є мирною волею, яка дає свободу вибору мирної співпраці з іншим. Недобра воля – егоїстична воля, яка легко переростає в агресивну волю для утвердження своєї егоїстичної свободи і війну з «чужинцем». Свобода волі є простором свободи вибору доброї або недоброї волі, мирної або немирної, агресивної волі. Спектр вибору – між полюсами доброї і войовничої волі. Це вибір всередині індивіда і, здавалося б, вказує на внутрішній конфлікт. Це конфлікт між «добрим» і «недобрим» (агресивним, злим, лихим) в мені. А воля вибирає між ними. Вибираючи «добре», воля стає «доброю», а вибираючи «зле» – «недоброю». Тоді воля є нейтральною щодо «доброго» і «злого», і лише вибір нею того чи іншого робить її зі знаком «+» чи «-».

Якщо воля сама вибирає, тоді вона наділена свідомістю, яка здатна розрізнити «добро» і «зло». Отже, сама воля вже є свідомою волею, що розрізняє. Але здатність розрізнити людина має найперше завдяки розуму. Розум в його вищих виявах є мудрістю, втрата розуму є божевіллям (вільний від бога) – психічним розладом. Таким чином, розум наділяє волю розрізненням вибирати «+» чи «-». Єдність розуму і волі дозволяє набувати досвіду якісних виборів. Бажані наслідки множини виборів перетворюються в «позитивний» досвід, небажані – в «негативний» досвід, що закріплюється в пам'яті. «Позитивний» досвід стає мудрістю, коли розширює поле свободи без конфліктів з іншими. Мудрість направляє волю на добро, яке неможливе без любові. То ж мудра любляча воля дає свободу. «Негативний»

досвід зовнішніх зіткнень і конфліктів звужує поле свободи, посилюючи внутрішню напругу і внутрішні конфлікти.

«Добре» і «недобре» в людині складає тканину психічного. Тканина змісту психічного є живою, бо все є тканиною життя [8, с. 202–203]. «Недобре» – «тінь» в інтерпретації психоаналізу, «грішне» в релігії, голови змія в казці, низькочастотні вібрації енергій страху, гніву, ненависті, заздрощів, гордині, жадібності, хіті та інших подібних емоцій й почуттів в тлумаченні новітніх духовних практик та науки. «Добре» в своєму вищому виразі уособлено: в самоті за К. Юнгом, яка символізована Христом [14, с. 61]; святістю в релігійній інтерпретації; витязем (Кирилом Кожум'якою) в символічно-смысловому просторі казки; високочастотними вібраціями любові, мудрості, чесності, щирості, правдивості, лагідності, миролюбності, радості, милосердя, терплячості, мужності, сміливості як вияв добродетельності свідомості.

«Тінь» – продукт виборів на основі незрілого розуму і незрілої волі его, «святість» – продукт виборів провітленого «чистого» розуму і волі. «Тінь» є «князем світу цього», дияволом [14, с. 67], «evil» («зло») – «energy veil» («енергетична завіса») [8, с. 109], яка осліплює зовнішній розум, і люди не можуть налаштуватися на свій Вищий Розум [8, с. 110].

У К. Юнга внутрішні і зовнішні психічні розколи і єднання в процесі індивідуації супроводжуються зовнішніми конфліктами чи інтеграційними процесами, змінами духовних (світоглядних), астрологічних та історичних циклів і пов'язані з приливами дії Святого Духу, який проявляє себе в революційній та анархічній турбулентності [14, с. 125]. Тож психічні і політичні процеси обумовлені і астрологічними конфігураціями та циклами, зокрема переходом на межі II і III тисячоліть від еону Риб, символом якого є Христос, до ери Водоля [14, с. 135]. Для Риб архетиповим є мотив «ворогуючих братів», для Водоля – мотив поєднання протилежностей [14, с. 126], бо це «ера співтовариства, епоха Святого Духу» [8, с. 100]. Христос (Христосвідомість) як більш високоорганізована структура свідомості людини є «посередником і поєднувачем протилежностей» [14, с. 125–126] Духа і Матерії, Єдності Єдиного Життя і Індивідуальності Єдиного Життя. Водночас він є поза межами дуальних протилежностей, як от капіталізм-комунізм, сталінізм-нацизм, наука-релігія, праві-ліві, церква-держава, християни-магометани, глобалісти-антиглобалісти, матеріалізм-ідеалізм. Ворожість подібних дуальних протилежностей «політично розриває світ... і розколює також серця окремих людей» [14, с. 125] – це результат осліпленості ілюзіями індивідуального его (антихриста, диявола в християнстві) чи колективного его (трікстер в психоаналізі), проявленого зокрема в діях В. Путіна та імперській матриці росіян, що підтримують диктатора [3]. «Не осягнувши... філософської Суті» питання війни і миру «людство, як таке, існувати, не зможе» [2, с. 10–11].

Его через свій егоїстичний інстинкт самовиживання продукує в структурі свідомості нижчу, егоїстичну, відокремлену від цілого волю [8, с. 32], яка бажає контролювати людину, обмежуючи творчі здібності людини до самоперевершення і звільнення від обмеженої ілюзіями его ідентичності [5]. Ілюзії его внутрішньо утримують людей в тілесних рамках свідомості, тобто

суб'єкти ідентифікують себе зі своїм тілом, а тіло, як відомо – в'язниця душі (Платон), а душа – ентелехія (внутрішня сила з потенціалом мети і результату) для організму (Аристотель). Душа – це наші невидимі оболонки (три верхніх тіла щодо фізичного (плотського) тіла): ефірна (тіло ідентичності), ментальна, емоційна, астрологічно і міфологічно символізованих як стихії вогню, повітря, води та землі. Через ці оболонки (тіла) ми сприймаємо світ і себе. Їх чистота чи непрозорість й становлять ті лінзи, які дозволяють: а) пропускати чи обмежувати Світло Сонця Христа (сотера) до нашої зовнішньої свідомості; б) нашої самосвідомості робити відповідні вибори її (самосвідомості) власної свободи волі під впливом ілюзій его чи приймати рішення через інтуїтивні підказки Логоса – Божественного Розуму в нас.

Самосвідомість («свідоме ви», чисте усвідомлення) [10, с. 6–9] «не може бути змінене нічим на Землі, ...але може прийняти на себе ілюзії, які зафарбовують те, як воно дивиться на себе [8, с. 161]. Коли самосвідомість налаштовується на Вище Я (архетип «самості» за К. Юнгом, уособлений символом Христа), тоді пробуджується в людині її божественне дитя, йде налаштування на Волю Бога, волю, узгоджену з цілим, з глибшою візією [8, с. 32], волю самоперевершення і подолання обмежень «світу цього». Власне в цьому проявляється головна динаміка сил в свідомості людей, коли «їх роздирають в різних напрямках оманлива воля їх его та істинна воля їх душі і Я ЄСМЬ Присутності» [5]. Воля его обумовлена ілюзіями его. Ілюзії его – це ілюзії ідентичності, ілюзії ментальні (концептуальні), ілюзії емоційно-почуттєві та тілесні. Воля его – невільна і веде до драм, воля Христосвідомості – вільна. Воля «свідомого ви» (самосвідомості) має свободу ідентифікувати себе з богоприродою в собі або ж з его та його ілюзіями. Війна як драма – це наслідок відображення переконань, образів, почуттів, які люди утримують в своєму розумі [9, с. 237].

Функція ж почуттів – виявляти вібрації фізичного всесвіту. А ці вібрації розділяються і створили відокремлені, розділені форми, що різняться між собою. Его бере таке сенсорне сприйняття відокремленості і базується на ньому та створює свідомість дуальності, яка стверджує, «що ви відокремлені, позаяк ви – не більше ніж тіло, почуття і зовнішній розум чи навіть душа, яка також відокремлена від інших душ».

Однак одна із функцій Христосвідомості, вселенської свідомості Христа полягає у відокремленні реального від нереального, дозволяючи душі «розпізнавати дуальні ілюзії его і сили світу цього» [5]. А самосвідомість має здібність пізнати, що ми є більше, ніж тіло, ніж почуття, і що є дещо понад те, що досяжно нам через наші почуття. «І суть всієї духовності, всіх істинних релігій і всього особистого зростання полягає в подоланні дуальних ілюзій его і відновлення зв'язку з Богом» [5]. Й «істинний ключ до правильних виборів – усвідомлення, що рішення, які ведуть до зростання, є правильними» [5].

Таким чином, маємо ієрархічні рівні полів (тіл) свідомості, розуму, почуттів ідентичності та субстанції цих тіл, а відтак ієрархічні інформаційно-енергетичні рівні організації свідомості з можливістю руху самосвідомості по спектральній драбині сфер свого множинно-цілісно-єдиного «Я», всеєдиного з

Єдиним. Его роз'єднує з Єдиним, зв'язує з нижчими аспектами свідомості, обумовлюючи внутрішню дисгармонію і конфлікти, звужуючи сферу свободи. І в цій роз'єднаності сутність анти-свободи [12]. Логос гармонізує всі структури свідомості, фіксує самосвідомість на вищих принципах функціонування у єдності з Єдиним, розширюючи сферу внутрішньої, а, відтак, і зовнішньої свободи. Нижчі принципи – це принцип виживання, вищі – це принцип служіння і єдності. Сутність свободи і означає самовідречення заради свободи [12]. Саму Свободу можна знайти тільки в одному місці – в єдності, в єдності зі своїм Вищим Я, в єдності з вашими співбратами, єдності з нескінченністю [7, с. 71. 76–77, 122].

Отже, зовнішня свобода/несвобода детермінована розпізнаванням / нерозпізнаванням та усвідомленням/неусвідомленням ілюзій его, його обмеженого набору переконань, які виходять із дуалізму поділу его (диявола, тирана, змія) [6, с. 232, 242], підкріплені дуалізмом і поділом сил світу цього. Саме розуміння того, як его використовувало почуття для створення ілюзії поділу дозволяє відокремлювати себе від ототожнення з відокремленістю. В цьому і полягає завдання – відокремитись від волі его і возз'єднатись з Волею Бога в собі. Коли домінує его, то рішення приймаються зовнішнім бажанням, яке може легко змінюватися під впливом збудь-якого зовнішнього імпульсу. Якщо сфери «я» прозорі, то Світло Вищого струменить і сіяє через нижчий розум, несучи внутрішнє рішення, внутрішнє усвідомлення завдяки внутрішній свободі від ілюзій его [12].

Свободу забирає ілюзія, що можна досягти чогось забравши силою [12]. Подібні ілюзії его й становлять дуальну свідомість з її крайнощами відносного добра і відносного зла, коли є парні протилежності, які конфронтують між собою. Такими дуальними ілюзіями є, зокрема, матеріалістична ілюзія, що «сьогоднішні умови були створені безпристрасними, об'єктивними законами природи, які жодна людина не владна змінити» та ідеалістична, що «світ... і сьогоднішні умови...на Землі були створені Всемогутнім Творцем. ...людський розум ...не має влади змінити це» [8, с. 68], т. ін. Стати вільними, набути свободу – це піднятись над дуальністю, яка відбирає свободу. Це вихід навіть за межі інтелекту як аналітичної здібності, яка завбачує протилежність до миру – анти-мир. «Тому багато...навіть серед інтелектуалів...вірять навіть на підсвідомому рівні, що не існує ніякого способу зупинити війни на цій планеті» [12]. Але християнське: «І мир Божий, що вищий від усякого розуму, хай береже серця ваші та ваші думки у Христі Ісусі» [1, Фл 4:7] дозволяє вийти за межі інтелектуальних оман і через внутрішній зв'язок з Вищим Я бути в мирі, не піддаючись впливам его еліт [12].

Таким чином, самосвідомість людини («Свідоме Ви») – це та структура в нашій свідомості, яка робить вибори. Самосвідомість може ототожнювати себе або з его, або з Вищим Я. Его формує дуальну свідомість з її протилежними парними крайнощами. Ілюзії дуальності его обумовлюють оману само сприйняття себе як відокремленої від сущого істоти, яка протистоїть іншим. Усвідомлення своєї відокремленості – суть ілюзії дуальності. Ототожнення з его призводить до ототожнення з ілюзією відокремленості, притаманне для

меншого «я». Звідси виникають чисельні ілюзії, упередження, фобії, стереотипи, омани. Вони звужують самосвідомість, обмежують внутрішній простір свободи, фруструють психіку, створюють внутрішню напругу і внутрішні конфлікти між різноспрямованими компонентами – бажаннями, переконаннями, емоціями, ролевими ідентифікаціями, нормативними приписами, ціннісними орієнтаціями, врешті формують ментальну (концептуальну), почуттєву, ідентичнісну «в'язницю» свідомості суб'єкта. Як інформаційно-енергетичні утворення всі ці складники є «мікросуб'єктами», «відокремленими духами», «відокремленими я» в енергетичному полі свідомості людини. Вони формують енергетичну завісу («energy veil» – «evil» «зло»), вуаль спотворених енергій, крізь яку людина дивиться на суще. Ба більше, всі ці деформовані складники є «доріжками», «енергетичними дротами», якими тече лібідо (психічна енергія в психоаналізі, Святий Дух в християнстві, шакті в індуїзмі, енергія ци, космічна енергія), роблячи людину нецілісною, травмованою, переповненою комплексами істотою, внутрішньо невольною, з відповідним досвідом автоматизму стереотипності реагування й упередженим відношенням до інших і до себе. Внутрішня несвобода робить людину рабом своїх оманливих переконань, вірувань, пристрастей, ілюзорних очікувань, продукуючи прийняття відповідних рішень. Оприявлення цього дуального конгломерату змісту психічного і є його дуальною екстеріоризацією. Внутрішні спотворення дуальної свідомості виходять на поверхню, внутрішня дуальна несвобода намагається формувати зовнішню свободу, яка апіорі не може бути недуальною. Іманентна дуальність ілюзій его оприявнює власну внутрішню конфліктність, маскуючи її проєкціями, дуальною логікою «гібридних» суджень і «постправди», маніпулятивна природа якої і є пропагандистким інструментарієм путінізму. Дуалістичний стан свідомості неминуче викликає низку нескінчених конфліктів. Вони є закономірним наслідком незакономірності дуалізму свідомості. Їх не усунути ні політикам, ні дипломатам, допоки політичні актори не розпізнаватимуть ілюзії дуальності, поступово відмовляючись від них і дуальної свідомості. Розототожнення з его і його ілюзіями, іграми та драмами відкриває путь до усвідомлення себе Вищим Я і звільнення від дуальної свідомості, що передбачає усвідомлення і розпізнавання в собі відокремлених «я». Свобода «немає ніякої дуальної протилежності, але є самовідреченням заради єдності зі всім життям, єдністю з Рікою Життя» [12; 10, с. 16], з потоком Дао в даосизмі, з Отцем в християнстві [Я й Отець Ми одне! ... Отець у Мені, а Я ув Отці! [1, Ів 10:30, 38], потоком свідомості в буддизмі, з Єдиним Життям Єдиного в Науці Єдиного Життя [11]. Навіть несвобода – це нереальність, позаяк вона реальна тільки для дуальної свідомості, яка є тимчасовим, за космічними мірками, утворенням на тканині Життя в Житті Єдиного. Даосизм так само передбачає звільнення від дуальної свідомості як відмову від суб'єкт-об'єктного сприйняття дійсності, до чого схиляються і деякі інтерпретатори квантової фізики.

Коли світло і енергія від Духа (Я ЄСМЬ Присутності=Отця=Атмана=Яхве=самості) струменить через три тонкі тіла, вона приймає форми будь-яких структур, образів, символів, форм, які людина має в цих тілах [8, с. 23]. В свідомості диктатора Путіна і його імперських послідовників зміст їх психічного

збурюється в умовах циклічних хвиль «вітрів Святого Духу», коли приливи колективного імперського лібідю зустрічаються з потоками святості. Посилення еманцій Христа як прояв дії Святого Духу (Любові Єдиного Життя) і його безперешкодної течії (Ріки Життя=потокі свідомості) активізує інформаційно-енергетичні поля всіх політичних акторів, викидає, мов вулкан і виносить на поверхню всю лаву змістів психічного для їх усвідомленої рефлексії індивідуальним, соціальним і планетарним інтелектом з осмисленим опрацюванням етично неприйнятної духовної зрілості і закріпленням більш досконалих практик людської взаємодії. Все це і становить можливість доступу до нових форм демократичної зрілості на основі більш високих рівнів Христосвідомості або ж скокування до вже пройдених форм свідомості з їх опорою на силу, свавілля, диктат, брехню, маніпуляції, обмеження прав і свобод громадянина і громади, загострюючи конфлікти і обумовлюючи війну як крайню форму психічної нестабільності і втрати внутрішньої свободи бути в мирі з собою та світом. Бо коли світло від Вищого Я сіяє через нижчий розум, останній через власне просвітлення може ставати просвітленим чистим розумом («Нехай у вас будуть ті самі думки, що й у Христі Ісусі! [1, Фл 2:5], звільняючись від спотворень его, адже «зійде Сонце Правди та лікування в проміннях Його» [1, Мал 4:2].

Уроки для демократій: 1) світоглядний: російсько-українська війна є проявом активізації духовних енергій (Святого Духу) з їх циклами, які збурюють змісти психічного всіх людей, виносячи на поверхню свідомості із глибин підсвідомого всі приховані інтенції для їх свідомого осягнення, інвентаризації і звільнення себе від всього деструктивного в кожному; 2) психологічний: свобода – це звільнення себе від ілюзій власного індивідуального й колективного его та набуття більш досконалих форм організації свого Я аж до святості і Христосвідомості як норми функціонування свідомості в Єдиному Житті Єдиного. Внутрішня свобода від ілюзій его уможливорює зовнішню інституційну свободу; 3) фізичний: усвідомлення в собі, в своєму енергетичному полі наявності як низькочастотних, так і високочастотних еманцій (енерговібрацій), які: а) є руйнівними або гармонізуючими щодо свого та «іншого» фізичного, психічного, ментального здоров'я і добробуту; б) формують енергетичну завісу «зла» ілюзій его або уподібнюють людину до кристалічної чистоти «надпровідності» (роблячи її відкритими дверима для Духу Святого); 4) інституційно-аксіологічний: в психологічному відношенні демократія покликана: а) ціннісно та інституційно приборкати его і унеможливити агресивно-войовничі розв'язання розбіжностей інтересів та конфліктів; б) спрямовувати зусилля урядів, інститутів громадянського суспільства, соціуму, міжнародної спільноти на сприяння не тільки матеріальному, але і психічному й ментальному здоров'ю всіх громадян; 5) етичний: доброта, любов, мудрість, справедливість, чистота мотивів, цілісність, істина, правдивість, милосердя, мужність, свободолюбивість, рівність, миролюбність є ознаками, умовами, енергіями-якостями добродійностей не тільки психічної чи етичної зрілості громадянина, але і функціональності демократії та її інститутів; 6) політичний: в перехідний період між ерами загострення суперечностей між демократіями та

автократіями вимагає консолідації демократій, переходу до глибшого осягнення християнських засад західної ліберальної цивілізації для унеможливлення автократіями розпочати будь-яку війну; 7) філософський: сучасні філософські, релігійні та наукові інтерпретації Світобудови потребують осягнення основних Філософських положень Єдиного Життя для людини-людства-людини.

1. Біблія в перекладі І.Огієнка.
2. Беседы наедине с Единым. Борьба Миров. Чернівці: Видавничо-інформаційний центр «Місто», 2022. 176 с.
3. Буркало В. Імперська матриця свідомості пушкінського вірша «Наклепникам Росії» і її паралелі та декодування в Україні / Психологічні виміри культури, економіки, управління : Науковий журнал / [відповід. редакц. к. пс. н. Олег Лозинський]. Україна, Львів. Випуск 24, 2022. С.19-33. [210 с]. URL:https://znc.com.ua/ukr/news/2016/202203_psych.pdf
4. Дворкін Р. Свобода, самоврядування та воля народу. Чи можлива демократія сьогодні? / Філософія прав людини / За редакції Ш.Госепата та Г. Ломанна; Пер. з нім О. Юдіна та Л. Доронічевої. К.: Ніка-Центр, 2016. С.213-226.
5. Присутствие Воли Бога. Воля Бога Есть ваша Воля.
6. URL: <https://www.universalpath.org/article/627>
7. Майклс К. Внутренний Путь Света. Пер. с англ. К., 2020. 273 с.
8. Майклс К. *Искусство Не-войны* / пер. с англ. Ю Старикова. Новосибирск: ООО Издательство «Звезда Свободы», 2016. 224 с.
9. Майклс К. Мистические Посвящения Свободы. Пер. с англ. К., 2019. 327 с.
10. Майклс К. Свобода от драм эго / пер. с англ. Апышко Т. К., 2019. 237 с.
11. Майклс К. Свобода от иллюзий эго / пер. с англ. Ходас И. К., 2019. 239 с.
12. Медитация Единой Жизни / Книги Единой Жизни. Т. 3. Чернівці: Видавничо-інформаційний центр «Місто», 2016. С.763-767.
13. Свобода означает самоотречение ради Единства. URL: <https://www.universalpath.org/article/406>.
14. Шаповал Ю. Трансцендентальні горизонти свободи. К.:ПАРАПАН, 2010. 312 с.
15. Юнг К. Aion: Нариси щодо символіки самості / Пер. з нім. К. Катюк; науковий редактор українського видання О. Фешовець. Львів: Видавництво «Астролябія», 2016. 432 с.

ОСВІТА, НАУКА, КУЛЬТУРА ТА РЕЛІГІЯ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Андріана Зан

ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДИСКУРСИ РЕЗУЛЬТАТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Постановка питання. Спілкування є однією з форм людської взаємодії, істотною ознакою життєдіяльності особистості як соціальної істоти. Ще починаючи з доби Античності філософи розглядали спілкування як соціальне явище, що уособлює потребу людини стосунках з її подібними. Саме в процесі спілкування людина опановує світ власного буття. Отож, спілкування є об'єктивним процесом у ході якого індивіди «творють один одного»; спілкування сприяє соціальній інтеграції та взаємодії між людьми.

Спілкування – це й своєрідний індикатор соціального здоров'я людей, міри його цивілізованості, один із вимірів суспільної культури. Суб'єктами спілкування виступають окремі індивіди, соціальні групи, спільноти. Поряд із цим спілкування не тільки соціальне, але й психологічне явище, адже визначається характером, темпераментом, вольовими властивостями суб'єктів спілкування. Тобто, спілкування є багатофункціональним соціально-психологічним явищем.

Проблема спілкування була об'єктом уваги багатьох учених. Зокрема, феномен спілкування знайшов своє відображення у філософській спадщині відомого екзистенціаліста К. Ясперса (концепція «волі до екзистенціальної комунікації»), інтерсуб'єктивізму Е. Гуссерля, біхевіоризмі Б. Скіннера, концепції діалогіки М. Бахтіна, «діалогічному персоналізмі» М. Бубера, символічному інтеракціонізмі Дж. Міда та ін.

Актуальність проблеми вивчення теорії та практики результативного спілкування зростає на сучасному етапі у контексті гуманітаризації системи вищої освіти України. Сучасному фахівцю соціогуманітарного спрямування потрібно орієнтуватися не тільки в окремих царинах власного предмету, але й бути готовим до ділового спілкування, уміти знаходити діалог серед колег, добиватися успіху в житті завдяки вивченню вербальних (словесних) і невербальних (жестових) методик. Особливої актуальності такі якості набувають у роботі працівника закладів культури України.

Метою статті є висвітлення основних теоретичних концепцій та практичних рекомендацій для результативного спілкування у середовищі майбутніх працівників культури.

У контексті поставленої загальної мети авторка прагне вирішити наступні **завдання:** 1) з'ясувати основні засоби вербального (словесного) спілкування через призму аналізу методик переконливого впливу на співрозмовника; 2) охарактеризувати найбільш відомі засоби невербального (жестового) спілкування через висвітлення категорій «кінесика», «проксемика»,

«фізіогноміка», «нейролінгвістичне програмування»; 3) розглянути теоретичні та практичні рекомендації щодо результативності спілкування у контексті індивідуально-психологічного зростання та підвищення професійного рівня сучасного працівника культури України.

Аналіз досліджень і публікацій. Для осмислення складної проблематики результативності спілкування ми орієнтувалися як на вітчизняні, так і зарубіжні наукові праці. Серед українських дослідників відзначимо навчальні посібники «Етика ділового спілкування» Т. Чмут та Г. Чайки [13], «Етика ділового спілкування» Й. Гаха [3], «Мистецтво гречності» О. Корніяки [7]. Окремі методики результативності вербального спілкування представлено у праці Н. Сергієнко «Психологічні прийоми в політиці» [10]. Нашу увагу, зокрема, привертає той факт, що більшість з названих авторів – жінки, які, очевидно, на інтуїтивному рівні краще усвідомлюють феномен спілкування, ніж чоловіки (? – А.З.). Робота Я. Бронштейна «Відмовкознавство» має науково-популярний характер [2], а праці В. Сухарева мають важливий прикладний аспект у плані становлення «етики та психології ділової людини» [11; 12].

Плідно вивчають проблематику спілкування російські дослідники-психологи, які комплексно висвітлюють проблеми фізіогноміки [5], кінесики [8], «мови тіла», «бесід про самовиховання» [1]. Увагу привертає студія «Своя розвідка» Р. Роніна, де представлено широкий спектр методик проникнення в психіку та форсованого впливу на особистість [9]. Вивчаючи проблематику результативного спілкування ми не оминули й класику світової психологічної думки – книги «Як завоювати друзів і справляти вплив на людей» Д. Карнегі та «48 законів влади» Р. Гріна [6; 4].

Виклад основного матеріалу. Вербальна (словесна) комунікація відбувається тоді, коли суб'єкти мовної взаємодії за знакову систему використовують мовлення, словесні засоби. Як відзначають дослідники, у комунікативному акті прийнято виділяти орієнтувальну та виконавчу складові [13, с. 107]. Орієнтувальна або попередня частина мовленнєвого спілкування містить: 1) аналіз ситуації взаємодії; 2) формування плану дії (стратегії спілкування); 3) передбачення нейтралізації негативних результатів. Виконавча або безпосередня складова мовленнєвого (вербального) спілкування реалізується через: 1) мовленнєвий етикет; 2) самоподання (пряма мова); 3) зворотний зв'язок і результат спілкування.

Для успішного спілкування на рівні вербальних знаків важливо чітко дотримуватися всіх вищезгаданих аспектів комунікації. Як правило, вербальна та невербальна комунікація тісно пов'язані. Тому, ми окремо виділяємо деякі аспекти психологічної «невербальної підготовки» до вербальної комунікації, які потрібно використовувати у практичній роботі працівника закладів культури. Зокрема, вдалі поради у плані підготовки до мовної вербальної комунікації надає класик світової психологічної думки Д. Карнегі. У праці «Як завоювати друзів і справляти вплив на людей» він формулює шість базових правил, які сприяють встановленню позитивного ефекту спілкування: 1) щиро цікавтесь іншими людьми; 2) посміхайтесь; 3) пам'ятайте про ім'я співбесідника; 4) будьте хорошим слухачем; 5) говоріть про те, що цікавить вашого партнера по

спілкуванню; 6) викликайте у вашого співрозмовника усвідомлення його значимості і робіть це широко [6, с. 82–131].

Вітчизняна дослідниця політичного іміджу Н. Сергієнко окремо відзначає про створення сприятливого психологічного клімату для ділового спілкування. Суть її підходу полягає в наступному: 1) починаючи з першого контакту потрібно привітати партнера широко посмішкою, доброзичливим поглядом та міцним рукоштовпанням, легко вклонитись убік; 2) постійно демонструвати бажання розуміти позицію партнера; 3) дотримуватися дружжелюбного тону бесіди; 4) драматизувати свої ідеї, погляди, подати їх ефектно, зачіпаючи партнера «за живе» тощо [10, с. 97–98].

Дослідник В. Сухарев так само вказує про: 1) надання «можливості висловитися» співрозмовнику; 2) «не критикувати»; 3) «бути нейтральним» в конфліктних ситуаціях. Дослідник акцентує увагу на вмінні «задавати питання» співбесіднику, звертає увагу на «повторенні останніх слів» співрозмовника, підкресливши свій інтерес до нього [11, с. 289–302].

Отож, вивчення спеціальної літератури, яка присвячена етиці ділового спілкування, дає нам підстави констатувати, що дослідники фактично повторюють один одного, час від часу «прикрашаючи» свій виклад цікавими історичними прикладами. Зокрема, дуже вдало це робить Р. Грін у праці «48 законів влади» [4].

Важливими для працівника закладів культури є психофізіологічні аспекти цілеспрямованого конструювання результативного спілкування, які чітко виділяє Р. Ронін. Він твердить, що для бажаного ефекту спілкування потрібно розуміти особливості людського сприйняття. Тому справжньому фахівцю своєї справи вкрай необхідно знати про наступні аспекти: 1) сенс фраз, складених із більш як 13 слів (інші дослідники зазначають лише про 7 слів – А.З.) свідомість людини зазвичай не сприймає, тому фахівцю не варто усно формулювати якісь «складносурядні чи складнопідрядні речення» (це необхідно для наукових текстів, а не для практики усного спілкування – А.З.); 2) мову можна розуміти при швидкості не більше 2,5 слів за секунду (отже, треба говорити чітко, лаконічно, без «скоромовок» – А.З.); 3) фраза, яка сказана без паузи довше за 5–6 секунд не усвідомлюється співрозмовником; 4) чоловіки (жінки слухають в середньому краще за чоловіків – А.З.) слухають 10–15 секунд, а потім розмірковують, що можна додати до предмету розмови; 5) чоловіки найкраще люблять говорити про власні успіхи, жінки – про чужі успіхи; 6) людина тримає в пам'яті не більше $\frac{1}{4}$ того, що було сказано декілька днів назад; 7) пам'ять найкраще працює між 8–12 годинами ранку та після 9 годин вечора, найгірше – після обіду; 8) найкраще запам'ятовується остання частина сказаної інформації [9, с. 121–125].

Вербальна комунікація передбачає оперування деякими словосполученнями, які допомагають привернути увагу співрозмовника, виявити реальний стан речей. Відзначимо, окремий «перечень» подібних фраз: 1) «Подумати тільки, я думав інакше, можливо, я помиляюся»; 2) «Давайте перевіримо факти»; 3) «Сподіваюся, що Ви виправите мене, якщо я в чомусь буду

неправий»; 4) «Мені здається...», «Я гадаю...», «Я думаю...»; 5) «Я Вас розумію»; 6) «Ви маєте рацію» та ін. [10, с. 99–104].

Встановлюючи контакт із співрозмовником спеціалісти пропонують ряд методик (прийомів) початку спілкування. Так, український дослідник Й. Гах визначив три методи: 1) зачіпки – ви розповідаєте жарт, курйоз, якусь історію а потім відразу переходите до суті справи; 2) стимулювання гри уяви – ставиться багато запитань з певних проблем, а потім відбирається те необхідне, що треба обговорити; 3) прямого підходу – коротко викладається мета зустрічі й відразу відбувається перехід до суті справи [3, с. 53].

Спеціалісти відзначають цілу низку прийомів переконливого впливу на співрозмовника: 1) інформування (образний виклад суті справи); 2) роз'яснення (інструктивно, розповідаючи, міркуючи, формулюючи проблему); 3) доказ (за чотирима законами логіки: тотожності, суперечності, виключення третього, достатньої підстави); 4) спростування [10, с. 102–103].

Фахівці виділяють наступні прийоми переконання: 1) вербальні форми навчання (вказівка, розпорядження, заборона); 2) непряма похвала; 3) метод Сократа (примусити сказати «так»); 4) прийоми на основі «грайливого настрою» (натяк, комплімент). На наш погляд, в окремих випадках, не варто обходити увагою й так звані «спекулятивні прийоми» вербального спілкування. До них відносять: перебільшення, анекдот, використання авторитету, дискредитація співрозмовника (критика особистості, а не критика доказів), зміна напрямку бесіди, введення в оману, відстрочка (затягування, пояснення дрібниць для виграшу в часі), апеляція до почуттів тощо [10, с. 105–106]. У цікавій, науково-популярній формі про мистецтво «відмовкомовлення» як «секретну зброю чиновників» пише Я. Бронштейн [2]. Вивчивши вказану літературу й підтвердивши теоретичні постулати практикою, можна констатувати, що сказане вище аж ніяк не є софізмом, а дійсно мистецтвом, якому необхідно тривалий час учитися.

Таким чином, вербальне спілкування – це комплекс лексичних засобів, які використовуються для ефективних наслідків міжособистісної взаємодії людей. Вербальне спілкування тісно пов'язане з невербальними (жестикулятивними) аспектами спілкування. Тому виділяють ряд попередніх психологічних прийомів для реальної ефективності спілкування. Дослідники вирізняють окремі методики словесного впливу на співрозмовника, що є важливим для фахової підготовки працівника закладу культури. Втім вивчивши та проаналізувавши всі підходи варто пам'ятати настанову давньогрецького філософа-стоїка Епиктета, який твердив, що «будь-яка звичка від вправи тільки закріплюється та посилюється. Наприклад, щоб стати хорошим ходоком, треба часто і багато ходити; щоб бути хорошим бігуном, треба часто і багато бігати... Те саме із властивостями нашої душі...» [1, с. 57]. Отож, у практичній роботі працівника закладів культури необхідно не лише вивчати теорію, але й практикувати всі вищезгадані методики вербального спілкування.

Невербальна (жестова) комунікація – це система знаків, що використовуються у процесі спілкування й відрізняється від мовних особливими засобами та формою вияву. Тобто, це – жести співрозмовників, інтонація, паузи,

рухи тіла тощо. Науковці довели, що за рахунок невербальних засобів відбувається від 40 до 80 % комунікаційних зв'язків. При цьому доведено, що 55 % повідомлень відбувається через вирази обличчя, позу, жести, а 38 % – через інтонації та тембр голосу людини [13, с. 132]. Тому за останні роки значно зріс інтерес до вивчення проблематики невербальної комунікації. Про це свідчать чисельні посібники з «мови тіла» фізіогноміки, нейролінгвістичного програмування і т.д. Насправді ця проблема є надзвичайно пізнавальною і, що найголовніше, практичною. Адже вивчивши невербальні сигнали, можна «читати» свого співрозмовника «немов книжку», навіть не говорячи про це вголос.

Ведучи мову про невербальну комунікацію окремо варто наголосити на етнопсихологічних чинниках подібного спілкування. Зокрема, існує ряд невербальних сигналів, які різняться у різних типах суспільств. Вони несуть різне смислове навантаження. До прикладу, більшість європейських народів показують свою згоду з співбесідником, хитаючи головою згори донизу. Болгари навпаки, цим жестом показують незгоду, а японці тільки стверджують, що уважно слухають свого співрозмовника. Популярний жест «ОК» (коло, утворене пальцями руки) в англійських народів означає, що «все гаразд». В Японії ж цей жест означає «гроші», у Португалії – непристойний жест.

Цікаві приклади етнокультурної сутності жестикуляції дає Голландія (Нідерланди). Якщо в цій країні ви повернете вказівним пальцем біля виска, розуміючи якусь дурість, то вас не зрозуміють, твердять у своїй праці «психологія народів і націй» дослідники Сухареви. Тут цей жест означає дотепно сказану фразу [12, с. 42]. Якщо італієць стукає вказівним пальцем по носу, то це означає: «Бережись, попереду небезпека», а в Голландії цей самий жест означає «Я п'яний» або ж «Ти п'яний». Німець, б'ючи себе по скроні рукою немов би говорить: «Ти зійшов з глузду», а голландець роблячи те ж саме й витягуючи вказівний палець доверху «говорить», що оцінив співрозмовника досить високо. У мусульманських народів особливого значення надають жестам лівої руки, що сприймається з певним збентеженням та острахом [12, с. 43].

Важливе значення для оперування невербальною лексикою має соціальний статус співрозмовника. На практиці доведено, що представники середнього й перш за все вищого класу у своїх розмовах використовують значно менше жестів, аніж представники нижчого класу (робітники, селяни). Інша діаметрально протилежна залежність: чим більш високий рівень освіченості має людина, тим вона менше використовує жестів. Це, зокрема, підтверджується й нашим досвідом роботи в Ужгородському інституті культури і мистецтв.

Серед невербальних засобів спілкування психологи виділяють так звану оптико-кінетичну систему, що складається з жестів, міміки і пантоміміки, рухів тіла (кінесика). Окремо виділяють паралінгвістичну (якості голосу, його тональність, діапазон) та екстралінгвістичну (плач, сміх, кашель тощо) системи. Серед невербальних засобів спілкування визначають систему організації простору і часу спілкування – проксеміку. Йде мова про розташування учасників бесіди, доцільність визначення часу для діалогу, монологу і т.д. Специфічною

знаковою системою у невербальній комунікації є контакт очей – основний засіб візуального спілкування [13, с. 134].

Дослідження засвідчують, що тільки 7 % інформації передається за допомогою слів (тобто, вербально), 30 % – через тональність, інтонацію голосу, а більше 60 % – за допомогою жестів, міміки, погляду тощо. Таким чином, виявляється, що вивчення невербальних каналів спілкування має ще більше практичне значення. Ведучи мову про кінесику (жестикулювання) можна з'ясувати основні типи «читання» жестів людей. Американські дослідники Д. Ньєренберг і Г. Калеро рекомендують щоденно виділяти біля десяти хвилин для «читання» жестів. Науковці визначили наступні групи жестів і поз людини: 1) жести відкритості та щирості (розкриті руки долонями вгору; розстібування піджака); 2) жести захисту, оборони (руки, схрещені на грудях; стиснуті кулаки); 3) жести оцінки (рука біля щоки; нахилена голова; почухування підборіддя; жести з окулярами); 4) жести потайності, підозрілості (погляд убік; потирання повіки, носа); 5) жести домінування/підлеглості; 6) жести самоконтролю (руки за спиною); 7) «дзеркальні» жести [7, с. 60–65; 8, с. 116–146].

Зауважимо, що практика жестикулювання є настільки поширеним явищем, що люди їх використовують навіть під час телефонної розмови. Тобто, у той час коли співрозмовника немає поряд, людина поводить себе так, немов він є присутнім. Для цього достатньо «потренуватись» спостерігаючи за окремими людьми, які розмовляють по мобільному телефону. Відтак можна «прочитати» хто саме розмовляє: «пунктуальний працівник», «залежний підлеглий», «самопевний бізнесмен», «романтичний коханець» тощо.

Антрополог С. Холл у 1960-х роках запровадив термін «проксеміка» для позначення просторових потреб людини. Він виділив чотири територіальні зони спілкування: 1) інтимна зона (15–46 см); 2) особиста зона (46–120 см) – відстань, на якій люди розміщуються під час прийомів, вечорів, дружніх зустрічей тощо; 3) соціальна зона (120–360 см) – відстань з малознайомими людьми; 4) громадська зона (понад 360 см) – відстань, яку варто тримати промовцю тощо [13, с. 139].

Важливого значення для успішного ведення спілкування загалом має візуальний контакт, міміка обличчя. Ще у другій половині XVIII ст. вийшов чотирьохтомник І. Лафатера під назвою «Фізіогномічні проекти». Фізіогноміка – це «читання» людського характеру за обличчям. Вчені розподіляють обличчя людини на три зони: 1) верхня частина, що включає чоло до лінії брів (інтелектуальний потенціал людини); 2) середня частина, до якої входять очі, ніс, щоки (відображає емоції людини); 3) вітальна частина (губи, підборіддя) відповідає за людські інстинкти (закоханість, сексуальність) [5, с. 4–5]. Відтак фахівці-фізіогномісти «читають» людей за формою, кольором обличчя, типом шкіри, формою чола, морщинами, бровами, очима, вухами, носом, ротом, губами, зубами, щоками, підбородком, щелепами, волоссям, родинками на обличчі. До прикладу, широке та високе чоло характеризує витончених, потаємних, спокійних людей; такі люди дещо егоїстичні, примхливі, уперті; у старих друзів користуються авторитетом і важко завойовують нових друзів [5, с. 15].

Окремі дослідники навіть співвідносять риси обличчя із знаками Зодіаку. Наприклад, О. Хомич твердить, що Риби (Ф. Шопен, А. Ейштейн, В. Гюго, Дж. Вашингтон, М. Горбачов) виділяються своїми губами, зазвичай верхня губа менша за нижню. Риби постійні у своїх поглядах, цілеспрямовані робітники, уважні співрозмовники. Вони тактовні, виділяються живим почуттям гумору. Часто Риби звертаються до порад [5, с. 63]. Безперечно, що до подібної інформації варто ставитися критично.

На сучасному етапі досить перспективним постає так зване нейролінгвістичне програмування (НЛП). Суть цього напрямку зводиться до вивчення аудіальних (слух), візуальних (зір) і кінестетичних (дотик, смак, нюх) систем людини. На основі цього вчені виділяють візуалістів (людей, які мислять образами), аудіалістів (мислять словами) та кінестетиків (мислять відчуттями) [9, с. 150–151]. «Переробляючи» інформацію під час спілкування візуалісти рухають очима наліво-вверх або направо-вверх, також прямо-вверх або по центру (на місці). Аудіаліст – наліво-вбік або направо-вбік, також наліво-вниз. Кінестетик – направо-вниз і прямо-вниз. Отже, вміння слухати й визначати рефлекторні рухи очей, глибинні переживання надають можливість встановити довірливу атмосферу бесіди та спрямовувати її у потрібному руслі [9, с. 152]. Дослідники переконують, що опанувавши НЛП, можна маніпулювати, впроваджувати у свідомість та підсвідомість людини потрібну інформацію. Зокрема, подібні техніки для задоволення власних меркантильних інтересів використовують представники так званих деструктивних релігійних культів (Церква Живого Бога, «Перемога» тощо), про що неодноразово йшлося у багатьох засобах масової інформації України.

Отже, невербальна (жестова) комунікація справляє найбільший вплив на людей. Жести, міміка, пантоміміка, рухи тіла з'являються у дитини раніше за мову. Тому саме невербальні знаки на 90 % відображають зміст спілкування. «Прочитування» людини, поряд із умінням грамотно говорити, в цьому аспекті складає найбільш важливе завдання для майбутнього працівника закладів культури.

Висновки. Підводячи загальні підсумки, можна констатувати, що результативність спілкування залежить від ефективності вивчення вербальних та невербальних методик. Вербальне спілкування є системою мовних комунікаційних засобів взаємодії людських індивідів. Відтак комунікаційних систем є стільки, скільки є мов або ж діалектів. Саме тому потрібно чітко знати, що означає те чи інше слово навіть у рамках однієї загальноприйнятої системи комунікації, наприклад, української мови.

На наш погляд, майбутньому працівнику закладів культури України важливо опанувати психологічні прийоми для ефективності спілкування. Дослідники виділяють ряд методик словесного впливу на співрозмовника (інформування, роз'яснення, доказ, спростування). Важливими є так звані вербальні форми навчання (вказівка, розпорядження, заборона); непряма похвала; метод Сократа (примусити сказати «так»); прийоми на основі «грайливого настрою» (натяк, комплімент). У ряді випадків не можна й оминати «спекулятивними прийомами» вербального спілкування (перебільшення,

анекдот, використання авторитета, дискредитація співрозмовника, зміна напрямку бесіди, введення в оману, відстрочка, апеляція до почуттів тощо).

Жестова комунікація справляє ще більший вплив на людей, аніж словесна комунікація. Міміка, пантоміміка, рухи тіла й жести на 90 % відображають зміст спілкування між людьми. Вивчаючи жести, варто пам'ятати про етнопсихологічні відмінності жестикулювання різних етнічних спільнот. На сучасному етапі популярності набувають вивчення «мови тіла», кінесики, проксемики, фізіогноміки, НЛП. Все це, на наше глибоке переконання, має важливу практичну мету як для фахівців із зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації, державних службовців, політиків, бізнесменів, так і працівників закладів культури. Таким чином, навчити «читати» співрозмовника вербальними та невербальними методиками є одним із важливих дидактичних завдань у контексті підготовки майбутнього працівника закладів культури України.

1. Алякринский Б.С. Беседы о самовоспитании (Изд. 2-е, перераб. и допол.). М.: «Знание», 1977. 176 с.
2. Бронштейн Я.Н. Отговорковедение: Секретное оружие чиновника: Инструмент для производства убийственной негативной аргументации и манипулирования. Симферополь: ИД «Квадранал», 2005. 480 с.
3. Гах Й.М. Етика ділового спілкування. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 160 с.
4. Грин Р. 48 законов власти / Пер. с англ. Е.Я. Мигуновой. М.: РИПОЛ классик, 2005. 768 с.
5. Как читать мысли человека по лицу: Физиогномика / Авт.-сост. Е.О. Хомич. Мн.: Харвест, 2007. 64 с.
6. Карнеги Д. Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей / Пер. с англ. Рыбинск: ОАО «Рыбинский Дом печати», 1997. 800 с.
7. Корняка О.М. Мистецтво гречності: Чи вміємо ми себе поводити? К.: Либідь, 1995. 96 с.
8. Курс практической психологии, или как научиться работать и добиваться успеха: Учебное пособие для высшего управленческого персонала / Автор-сост. Р.Р. Кашапов. Ижевск: Изд-во Удм. ун-та, 1999. 448 с.
9. Ронин Р. Своя разведка: способы вербовки агентуры, методы проникновения в психику, форсированное воздействие на личность, технические средства скрытого наблюдения и съема информации: Практическое пособие. Мн.: «Харвест», 1998. 368 с.
10. Сергієнко Н.С. Психологічні прийоми в політиці: Навч. посіб. К.: МАУП, 2006. 112 с.
11. Сухарев В.А. Этика и психология делового человека. М.: Агентство «ФАИР», 1997. 400 с.
12. Сухарев В.А., Сухарев М.В. Психология народов и наций. Д.: Сталкер, 1997. 400 с.
13. Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Етика ділового спілкування: Навч. посіб. 5-е вид., стер. К.: Вікар, 2006. 223 с.

Віктор Петрінко

КАРЛ РІТТЕР: ГЕОПОЛІТИЧНЕ БАЧЕННЯ СВІТУ

Геополітика, як і будь-яка наукова галузь, пройшла шлях від думки до чітко обґрунтованої теорії стосовно сутності власного об'єкту, предмету та методів досліджень. Загальновизнаним фактом «батьківства» геополітики як

науки вважається німецький географ Фрідріх Ратцель (1844–1904 рр.). Однак у «тіні» цієї величної постаті «прихована» фігура його попередника, визнаної особистості у науковому середовищі Європи – Карла Ріттера, німецького вченого-географа, професора, голови Берлінського географічного товариства, іноземного почесного члена Санкт-Петербурзької академії наук (з 1835 р.), іноземного члена Лондонського королівського товариства (з 1848 р.).

Карл Ріттер народився 7 серпня 1779 р. у місті Кведлінбург, німецькому курфюрстві Саксонія, шостою дитиною в академічній сім'ї доктора Ф.В. Ріттера. Однак батько помер, коли Карлу було два роки. З п'ятирічного віку він навчався у натуралістичній школі Шнепфентала Зальцмана. Після закінчення навчання у школі Карл з 1798 р., протягом п'ятнадцяти років працював наставником дітей банкіра із Франкфурта-на-Майні Бетман-Гольвега. Одночасно банкір запропонував К. Ріттеру навчатись в університеті в Галле, за рахунок патрона. Вивчаючи ґрунтовно географію Карл Ріттер з 1798–1814 рр. здійснив декілька мандрівок до Швейцарії, Савойї, Франції та Італії [1].

По закінченню університету в 1819 р. він отримав місце вчителя історії у франкфуртській гімназії, а згодом, з 1820 р., перейшов працювати до Берлінського університету де до самої смерті завідував кафедрою географії. У 1821 р. К. Ріттер захистив докторську дисертацію. Він багато подорожував і відвідав майже всі країни Європи, окрім Іспанії та Росії. Помер Карл Ріттер 28 вересня 1859 р. в Берліні, тодішньої Пруссії [2].

Свої географічні та геополітичні погляди К. Ріттер виклав у фундаментальній праці «Землезнавство у відношенні до природи та історії людства або Загальна порівняльна географія», що була розпочата в 1817 р. За життя автора вийшло 19 томів, присвячених Азії й Африці. Значну увагу К. Ріттер приділяв дослідженню географії Російської імперії та Персії. Розвиваючи порівняльний метод у географії дійшов висновку, що завдання географії полягає у виявленні зв'язків і встановленні причин явищ і процесів природи. Вчений розвинув ідею географічного посибілізму стосовно адаптації людського суспільства до природних умов, що стало предтечею теорії посибілізму французького географа Відаля де ля Блаша. Йдучи у руслі теорії географічного детермінізму, що була популярна в наукових колах у XVIII–XIX ст., К. Ріттер констатував про визначальну роль природи стосовно її впливу на долі народів і націй. Вчений писав: «Фізико-географічна будова кожної країни є визначальним чинником історичного прогресу кожного народу», «... фізико-географічна основа є підґрунтям для розвитку суспільства, вона в якості фізичної основи визначає хід життя суспільства та людини» [3].

З геополітичних позицій К. Ріттер розділив Землю на два великі регіони або дві напівсфери: 1) водну (морську, таласократичну); 2) сухопутну (континентальну, телурократичну). Межу між цими мегаплощинами вчений-географ провів через південну частину Азії та Перу в Південній Америці у вигляді великої півкулі (чи півмісяця). У континентальній, північній напівсфері (півкулі) переважає суходіл, а в південній – домінує водний простір. У межах континентальної (північної) півкулі К. Ріттер, на основі широтного принципу (по горизонталі) виділив два мегарегіони – Старий і Новий Світ [4, с. 14].

Порівнюючи ці два мегарегіони, він зазначив, Старий Світ через свою горизонтальну (широтну) протяжність характеризується великою кліматичною одноманітністю, а другий – маючи вертикальну (меридіальну) протяжність із півночі на південь обумовлений значним кліматичним розмаїттям, що підтверджено наявністю природно-кліматичних поясів. На думку вченого, така відмінність між цими мегарегіонами здійснила вагомий вплив на менталітет і відносини народів, які населяють ці великі регіони. Природа чинить активний вплив на різні сторони людського життя – на працю, стереотипи, мораль. К. Ріттер переконаний, що земний простір впливає «на світ неорганічний, на живі організми взагалі й успіхи людських особистостей і народів» [5, с. 644]. Оскільки простір змінний, він реагує на дії людей, він уже не є перепорою для людини, а стає засобом і плацдармом для взаємодії. «Тепер моря вже не відокремлюють, як раніше, землі та частини світу, вони, навпаки, об'єднують народи, вони пов'язують їх долі найзручніше, навіть дедалі правильніше, відтоді як мореплавство дозріло до ступеня найдосконалішого мистецтва... Удосконалення плавання океанами змінило навіть справді взаємне розташування частин світу, материків і всіх островів порівняно з колишніми часами». І далі вчений продовжує: «...Хоча фізична природа і розміри залишилися ті ж самі, але елемент історичний за допомогою новостворених органів... навчає народи рухатися з більшою незалежністю від природних умов. Сила людини і народів все дедалі більше оволодіває цими умовами і видозмінює їх» [5, с. 644].

Карлом Ріттером було сформульоване поняття «географічного індивідууму» який представляє певну географічну територію свого існування як одне ціле з природними кордонами та зв'язком із природою даної території. У подальшому це поняття було трансформоване в закон геополітичної індивідуалізації держав, коли кожна держава намагається контролювати не лише свій геопростір, але й проникати зі своїми інтересами на територію інших держав.

Виведена К. Ріттером концепція органічної моделі держави передбачала необхідність власної території для зростання державного утворення, тобто так званого «життєвого простору» («Lebensraum») [1]. Відповідним чином, насильницьке захоплення та поглинання території іншої держави чи народу розглядалося німецьким вченим як біологічна потреба держави у своєму геопросторі, а від так і економічному, і військовому зростанні.

Таким чином, Карл Ріттер продовжив європейську, особливо французьку XVIII ст., традицію обґрунтування ідей географічного детермінізму для пояснення суспільних процесів у поєднанні з природно-кліматичними факторами. А введений ним уперше в геополітичний лексикон поняття «життєвого простору» («Lebensraum») у подальшому активно використовували у власних теоріях геополітики держави Фрідріх Ратцель і Карл Гаусгофер. Фактично К. Ріттер був першим у німецькій геополітичній думці, який поєднав географію землі, простору з людиною та суспільством. Він здійснив першу спробу на шляху відокремлення геополітики від політичної географії, заклавши підвалини нової науки, що поєднала геопростір з політикою. Такий погляд

німецького вченого-географа сприяв поступовому формуванню геополітики як науки про контроль над простором.

1. Hanno Beck. Carl Ritter – Genius der Geographie (1779–1859). Hanno Beck. Grosse Geographen. Pioniere – Aussenseiter – Gelehrte. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1982. S. 103–120.
2. Риттер Карл. *Большая советская энциклопедия*: в 30-ти т. / под ред. А.М. Прохорова. 3-е изд. Москва: Советская энциклопедия, 1969–1978.
3. Риттер Карл (географ). URL: [ru.wikipedia.org/wiki/Риттер, Карл \(географ\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Риттер,_Карл_(географ)) (дата звернення: 18.09.2022).
4. Ашенкамф Н.Н., Погорельская С.В. Современная геополитика: учеб. пособие. Москва: Академический проект, 2005. 208 с.
5. Геополітика: енциклопедія / за ред. чл.-кор. НАПН України, д-ра філос. наук, проф. Є.М. Суліми. Київ: Знання України, 2013. 919 с.

Віталій Малімон

КУЛЬТУРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Стратегією національної безпеки України, затвердженою указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392 [4], стійкість визначено як здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей, а запровадження національної системи стійкості віднесено до основних напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки.

По суті, справжня національна стійкість в сучасному світі є стратегією недопущення переростання викликів у загрози, а загрози — у кризи. Проте це є певним ідеалом; рано чи пізно кризові явища можуть виникнути у будь-якій країні та її державі. Тому національна стійкість повинна означати і здатність ефективно відновлюватися після криз. В результаті можливе більш розгорнуте визначення, яке пропонують С. Пирожков і Н. Хамітов: «Національна стійкість країни — це така стратегія її існування, коли вона здатна зберігати збалансованість розвитку та успішно відповідати на зовнішні і внутрішні виклики, протистояти загрозам і кризам, більше того, зусиллями політичної та інтелектуальної еліти вчасно передбачати й ефективно реагувати на них заради гідної самореалізації та гуманістичного розвитку людини, які забезпечує держава в балансі з громадянським суспільством» [3, с. 19].

Україна має запровадити національну систему стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз, що передбачатиме:

оцінку ризиків, своєчасну ідентифікацію загроз і визначення вразливостей;

ефективне стратегічне планування і кризовий менеджмент, зокрема впровадження універсальних протоколів реагування на кризові ситуації та відновлення з урахуванням рекомендацій НАТО;

дієву координацію та чітку взаємодію органів сектору безпеки і оборони, інших державних органів, територіальних громад, бізнесу, громадянського суспільства і населення у запобіганні й реагуванні на загрози та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій;

поширення необхідних знань і навичок у цій сфері;

налагодження та підтримання надійних каналів комунікації державних органів із населенням на всій території України.

«Зміцнення національної стійкості» у якості окремого розділу виокремлено у Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя від 11 березня 2021 р. [5]. У Стратегії наголошується, що Україна впроваджує гуманітарні, соціальні проекти, спрямовані на підвищення рівня соціальної взаємодії та партнерства, посилення національної стійкості, громадської безпеки та цивільного захисту. Крім того, там зазначається, що наша держава протидіє спробам використання етнічного та релігійного чинників для легітимізації окупаційної діяльності Російської Федерації, її окупаційної адміністрації на тимчасово окупованій території чи штучного створення розколів в українському суспільстві [2, с. 16].

Указом Президента від 27 вересня 2021 р. було затверджено Концепцію забезпечення національної стійкості, розраховану до 2025 р. [6]. Метою Концепції є визначення основних принципів, напрямів, механізмів і строків запровадження та функціонування національної системи стійкості, спрямованої на забезпечення здатності держави і суспільства своєчасно ідентифікувати загрози, виявляти вразливості та оцінювати ризики національній безпеці, запобігати або мінімізувати їх негативні впливи, ефективно реагувати та швидко і повномасштабно відновлюватися після виникнення загроз або настання надзвичайних та кризових ситуацій усіх видів, включаючи загрози гібридного типу, але не обмежуючись ними.

Основними короткостроковими (першочерговими) завданнями є:

- розроблення та прийняття законодавчих, інших нормативно-правових актів з питань забезпечення національної стійкості;
- аналіз наявних спроможностей щодо ресурсного, кадрового та фінансового забезпечення функціонування національної системи стійкості, визначення відповідних потреб та шляхів їх забезпечення;
- визначення органів, відповідальних за координацію діяльності суб'єктів забезпечення національної стійкості на державному, регіональному та місцевому рівнях;
- налагодження ефективної координації та взаємодії суб'єктів забезпечення національної стійкості [6].

Серед чинників впливу на формування національної стійкості слід назвати ті, що характеризують процеси суспільного розвитку, а саме: особливості національного менталітету; загальний рівень освіти населення; рівень життя; поширеність і доступність ЗМІ та інших джерел інформації; розвиненість

соціальних зв'язків; рівень самоорганізації суспільства тощо. Усі ці чинники можуть як посилювати процеси забезпечення національної стійкості, так і знижувати їх кінцеві результати [7, с. 78].

Розроблення й реалізація комплексної державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та стійкості має відбуватися з урахуванням змісту концепту національної стійкості та відповідних закономірностей. Зокрема, важливим є визначення елементів і характеристик основних об'єктів та їхніх складників, які повинні залишатися незмінними з метою забезпечення їх цілісності та виконання основної функції, і тих, що можуть бути скорельовані з метою зміцнення національної стійкості [7, с. 91].

Одним з інструментів національної стійкості виступає культура.

Російська агресія проти України та її використання культурної ідентичності як зброї посилили потребу в перегляді культурної політики, і це дало поштовх для формування політичного лобі в українському парламенті, яке просувало стратегію прихильників реформ у цій галузі. Воно видало низку ключових законодавчих ініціатив та сприяло створенню двох абсолютно нових установ, які отримали статус незалежних агентств «на відстані витягнутої руки»: *Українського культурного фонду* (УКФ) — установи, яка забезпечить підтримку державою грантових проектів та підпорядковується Міністерству культури та інформаційної політики, та *Українського Інституту*, створеного для просування «позитивного іміджу України на міжнародному рівні» та підпорядкований Міністерству закордонних справ.

В умовах військового конфлікту на Донбасі, який торкнувся життя мільйонів людей, мистецтво та культура виявилися важливими інструментами відновлення довіри, зцілення емоційних та психологічних травм та розбудови громад. Культурні ініціативи, який прийшли у регіони, особливо у східні області, вражені наслідками війни, супроводжували і полегшували процеси набуття суб'єктності місцевими громадами, зміцнювали їхню згуртованість та допомагали формувати місцеву програму розвитку. Культура дедалі більше стає важливим фактором економічного розвитку в Україні. Її сектор креативних індустрій, який бурхливо розвивається, не лише створює робочі місця і робить внесок у ВВП, але часто й стимулює інновації, поєднує отримання прибутку із соціальним підприємництвом та освітніми ініціативами, і таким чином зміцнює соціальний капітал та стійкість [1].

З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, цифрова трансформація культури набула нового значення. Інформаційна та комунікаційна складові діджиталізації стали важливими елементами спротиву окупантам. Серед основних напрямків, над якими зараз працює Міністерство культури та інформаційної політики:

- сама цифрова трансформація, яка має на меті реінжиніринг існуючих алгоритмів та послуг, зокрема, зміна порядку ведення обліку культурних цінностей та спадщини з паперового на електронний;
- безпосередня оцифровка наявних експонатів та об'єктів в музеях, а також всіх культурних цінностей;

- цифрові-онлайн проєкти, наприклад — онлайн музеї або інформаційні портали [8].

Аналіз основних науково-правових розробок дає розуміння того, що культура як інструмент національної стійкості стає в нашій країні однією з основних передумов для забезпечення територіальної цілісності держави, її національного суверенітету. В сучасних умовах зростає актуальність системного наукового дослідження понять «культурна стійкість», «культурна безпека», розробки параметрів та критеріїв культурної стійкості, внесення змін і доповнень у чинне національне законодавство у сфері національної безпеки.

1. Культурне відродження та соціальна трансформація України. Роль культури та мистецтва у зміцненні стійкості постмайданної України. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2020-11/2020-11-16-cultural-policy-and-social-transformation-in-Ukraine-pesenti-ukr.pdf>.
2. Національна стійкість України та національна безпека. Аналітична записка. / За ред. О. М. Майбороди. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 40 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/Analit.zapyska-2022.pdf>.
3. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь. / Ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стосцький. / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя»: указ Президента України № 117/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2021#Text>.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості»: указ Президента України № 479/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181>.
7. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 456 с.
8. ЮНЕСКО підтримуватиме діджиталізацію культури в Україні. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7395.html>.

Василь Левкулич

НАУКОВО-ОСВІТНЯ СФЕРА У СИЛОВОМУ ПОЛІ ПОТРЕБИ АДЕКВАТНИХ ВІДПОВІДЕЙ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Прискорена динаміка розвитку суспільства сучасного формату цілком об'єктивно й закономірно призводить до загострення проблемних аспектів найширшого діапазону. Здебільшого посилення проблемних тенденцій є

наслідком невміння чи неготовності своєчасно й адекватно відреагувати на динаміку змін, забезпечити нові потреби й визначити нові орієнтири. Другий за обсягом кластер проблематики постає наслідком тих вад і недоліків різних сфер суспільної життєдіяльності, які існували завжди, а теперішня карколомна динаміка тектонічних зрушень лише загострила їх і увиразнила хронічну складову.

Окреслений стан речей інколи призводить до непередбачуваних, курйозних випадків і тенденцій, у межах яких навіть фундаментальні основи цивілізаційного поступу й прогресивного розвитку суспільства на кшталт освіти, науки й культури можуть виконувати стагнаційні й деструктивні функції, сприяючи варваризації як локального, так і глобального статус-кво. Зазначена специфіка розвитку сучасного суспільства потребує насамперед ґрунтовного рефлексійного осмислення наявної проблематики в максимально поліаспектному й системному форматі.

Найбільш адекватну дослідницьку й аргументаційну перспективу для забезпечення окреслених потреб забезпечує дихотомія «виклик-відповідь» Арнольда Джозефа Тойнбі (англ. challenge and response). Вона має вирішальне значення не лише для формування пріоритетів політики в науково-освітній сфері та визначення доцільних управлінських стратегем: це предметне та проблемне поле самим фактом свого існування генерує дискусійне середовище й осередок рефлексійних зусиль, необхідних для поступального еволюціонування світосприйняття.

Лаконічний аналітичний екскурс у означену дослідницьку сферу констатує наявність таких проблемних факторів, як поверховість теоретико-концептуального рівня оперування аспектом викликів (а відтак – відповідей на них), недостатню критеріальну об'єктивність та аргументаційну збалансованість оцінок як фактичного стану справ, так і перспектив оглядового майбутнього. Ключова проблема полягає в тому, що, незважаючи на формальну наявність повноцінної комунікативної взаємодії, **сучасна науково-освітня сфера функціонує за умов відчутного дефіциту самоосмислення (автореферентності)**. Не випадково автор бестселера «12 правил життя» Джордан Пітерсон акцентує увагу на необхідності «повноцінної дискусії про ієрархію смислів» та відповідальне прийняття рішень на основі усвідомлення ймовірних наслідків смислової архітектоніки [21].

За логікою речей, у ситуації загострення проблемних аспектів найширшого діапазону мав би бути присутнім якщо не філософський, не рефлексійний, то, принаймні, рефлекторний скепсис [16; 23; 24].

Однак в абсолютній більшості випадків він відсутній – повністю, в принципі й беззаперечно. Це можна було б відрекомендувати різновидом інтелектуального збочення, якби не одне «але»: до сфери інтелекту окреслений кейс не має жодного стосунку. Відсутність панорамного огляду є фундаметальною світоглядною проблемою і цілком закономірним наслідком войовничого антиінтелектуалізму. На жаль, такий вердикт уже втратив ознаки алармізму й перейшов у фазу тривіальності: «У науковому середовищі тепер діє негативний механізм самоочищення і саме він призводить до того, що рівень

наукових вимог постійно знижується. Хто б пробував у цьому середовищі діяти в інший бік, робить це на свій власний страх і ризик, а також усупереч власним матеріальним інтересам. Відтак, у певному сенсі це нерозсудливе діяння» [1, с. 256].

Почасти вада кричущого антиінтелектуалізму є закономірним наслідком такої атрибутивної і навіть імперативної ознаки епохи постмодерну, як «кліпове» мислення: йдеться про перманентне перестрибування на різні предмети й об'єкти, неспроможність надовго зосередитися на будь-чому, а тим більше – на справді істотному й визначальному. Досліджуючи фрагментованість уваги й мислення сучасної людини, Елвін Тофлер зауважив неспроможність поєднати уявлення про світ в логічну сукупність і причинно-наслідкову послідовність. Цей аспект також переконливо висвітлений Реєм Бредбері у його легендарній книзі «451 за Фаренгейтом». Зрештою, наведені пояснення лише з'ясовують причинно-наслідкові зв'язки проблемного явища, проте аж ніяк не виправдовують його існування.

Ніколай Гартман стверджував, що для ефективного функціонування науки й освіти ключове значення мають два типи мислення – системний та проблемний. У резонансній книзі «Мисліть системно: мистецтво стратегічного планування, ефективного розв'язання проблем і довготривалих результатів» Зої МакКі звернула увагу на феномен адекватності мисленнєвого інструментарію формату осмислюваного буття: якщо ми застосовуємо звичайне мислення до складних проблем, то часто підживлюємо проблеми, які намагаємося виправити [19].

Авторка ґрунтовно проаналізувала особливості системного мислення й навички, якими користуються провідні дослідники і світові лідери. З. МакКі має рацію: наше життя – це система, а відтак усе, що ми робимо, впливає на систему, і разом із тим усе, що робить система, впливає на наше життя. Попри позірну простоту цієї істини, її часто ігнорують, що призводить до загострення проблем. Якщо ж узяти цю істину на озброєння, то це рівнозначно тому, щоб зробити великий крок у напрямі адекватного сприйняття дійсності й ефективного розв'язання проблем.

У книзі «Як мислити по-Шекспірівськи» Скот Ньюсток аналізує практики, які можуть зробити навчання максимально приємним, творчим і продуктивним [20]. На багатьох переконливих прикладах автор ілюструє, як розумова гра виникає внаслідок інтелектуальної напруги, творчість – на підставі натхненного наслідування, інновації – завдяки ресурсним обмеженням, а свобода – як результуючий ефект дисципліни. Саме ці практики й принциповий дискурс щодо них культивують якість мислення найвищого гатунку – своєрідний мисленнєвий еталон Шекспіра.

Сутність наукової проблеми полягає в нестачі наукових знань, у їх неповноті, неточності, в протиріччі між встановленими фактами та їх теоретичним осмисленням, між різними інтерпретаціями наявних емпіричних даних. Наукова проблема – це, так би мовити, знання про незнання, про недостатність наявного рівня знань. Додаткові труднощі зумовлені тією обставиною, що статус практично кожної науково-освітньої проблеми не є

константним і остаточним – тобто проблема може видозмінюватися, зазнавати мутацій, загострюватися й переходити в хронічну фазу (на таку перспективу ми прирікаємо проблемну дійсність насамперед тоді, коли ігноруємо її чи дистанціюємося від неї).

Проблеми підлягають розв'язанню за посередництва причинно-наслідкового, системного та критичного мислення. Як слушно зазначав Альберт Ейнштейн, **ми не можемо розв'язувати проблеми засобом того ж мислення, яке використовували, коли лише спостерігали за генезисом проблем.** Мав рацію також Вернер Гейзенберг: **коректно сформульована проблема може рівнозначною її розв'язання наповнину.** Зрештою, не розминувся з істиною і Джим Керрі: проблеми потрібно розв'язувати, а не запивати пігулками.

Попри очевидну значущість проблемно орієнтованого дослідницького підходу, питома вага його використання є незначною. Напрошується очевидне запитання: чому? Коректна відповідь містить принаймні дві складові. По-перше, виявлення та ієрархізація проблем належить до переліку найскладніших за критерієм інтелектуальної насиченості дослідницьких процедур, а якщо, перепрошую за іронію, проблемою є рівень інтелекту, то на проблемне картографування дійсності годі сподіватися. По-друге, в абсолютній більшості випадків проблемно орієнтований дослідницький підхід передбачає вихід зі звичної зони комфорту, позаяк кожна проблема передбачає виявлення її витоків і, зокрема, витоків персоналізованих, а також формулювання пропозиційної частини – в який спосіб проблему слід розв'язувати.

Зрозуміло, що тягар таких дослідницьких чи інтерпретаційних обов'язків не викликає захоплення у багатьох науковців і освітян, тому проблемно орієнтований інструментарій продовжує залишатися незадіяним навіть у тих випадках, в яких доцільність його використання, здавалося б, є очевидною. Та оскільки вибір на користь того чи іншого теоретико-методологічного засобу належить до переліку виняткових прав і свобод кожного автора (дослідника, інтерпретатора, коментатора), то досі не існує надійних спонук, які змусили б вдаватися до послуг проблемно орієнтованого підходу. На жаль, ні доречність застосування проблемної методології, ні підбадьорливі аплодисменти публіки до переліку надійних спонук не належать.

Сукупність зазначених причинно-наслідкових факторів призвела до того, що при аналізі наукового доробку сучасності доводиться констатувати наявність хронічного недоліка безпроблемного й загалом реферативного способу подання матеріалу. І попри те, що зазначена вада доволі поширена, вона не перестає бути вадою, адже наукова праця такого рівня передбачає не лише констатацію того, що умовний Іванов сказав ось так, а Петров – дещо інакше: монографічне дослідження (як і дисертація) має атестувати спроможність автора а) бачити теоретико-праксеологічну проблему, б) виразно її сформулювати, в) запропонувати аргументаційно переконливе авторське розв'язання окресленої проблеми. За відсутності тріади таких а, б, в стверджувати про наявність повноцінного монографічного (чи дисертаційного) дослідження можна лише за дуже великого бажання. Більше того, за відсутності проблеми (сукупності проблем) відпадає сама потреба в проведенні монографічного та дисертаційного

дослідження, тому його розгляд можна припиняти на стадії виявлення відсутності проблеми.

Також не слід ігнорувати той факт, що статус практично кожної науково-освітньої проблеми не є остаточним: він визначається динамікою ієрархій значущості конкретно-історичної та соціокультурної морфології. Особливо фактор значущості конкретно-історичного та соціокультурного контексту позначається на гуманітарних дослідженнях – зокрема, на такому їхньому атрибуті, як актуальність: один і той же феномен, явище та процес у різному епохальному та соціокультурному середовищі можуть мати індекс значущості у гранично широкому діапазоні – від життєво важливого до вельми несуттєвого.

Зрозуміло, що за таких умов і обставин претендувати на консенсус чи хоча б конвенціоналізм не доводиться. Зазначена особливість практично перекреслює можливість конституювання інваріантних проблем. Між іншим, ідея актуальності (те, що англійською позиціонується терміном «just-in-time») апіорі проблемна, а в багатьох випадках навіть тупикова, якщо взяти до уваги некогерентність, а почасти й несумісність потреб і пріоритетів різних дослідницьких середовищ та соціокультурних ойкумен.

Варто враховувати, що «істотне (якщо не вирішальне) значення для перспектив ефективного мислення має критичний перегляд стереотипів, значна частина яких є або неадекватними буттєвим реаліям, або комплексні наслідки їхнього впливу мають більше недоліків, ніж переваг» [2, с. 105]. Треба розуміти, що світ, у якому ми живемо, стає все більш складним. Гідно впоратися з цією прогресуючою складністю можна лише за умов, що ми навчимося сприймати дійсність критично. Книга Маркуса Дюсона «Критичне мислення та аналітичний розум: мистецтво приймати рішення та розв'язувати проблеми» ознайомлює якраз із ефективними методами розвитку критичного мислення, а також пропонує стратегії оптимізації аналітичних навичок для досягнення максимальної продуктивності [14]. Зрештою, навіть попри те, що з часу опублікування фундаментальної праці Паоло Фрейре «Формування критичної свідомості» минуло вже два десятиліття, вона також продовжує залишатися аргументаційним і критеріальним взірцем значущості критичного мислення [8].

Коли кажуть, що наукова й освітня політика опинилися в пастці хибних цільових пріоритетів, то мають на увазі насамперед сукупний негативний ефект недооцінки та ігнорування інструментарію системного, проблемного й критичного мислення. Саме цими причинами пояснюється невинуватене превалювання в офіційних реляціях наївного оптимізму, який є не просто небезпечним, а й може мати загалом фатальні наслідки [10; 15].

Принагідно зауважимо, що професор соціології освіти Лондонського університету Безіл Бернштейн привертає увагу до значущості соціокультурної, символічної та ідентифікаційної складових освіти й науки сучасного формату [13]. Автор слушно наголошує, що зазначений зв'язок повинен функціонувати в обох напрямках – тобто освіта й наука мають не лише враховувати «побажання» соціокультурного, символічного та ідентифікаційного трендів, а й бути спроможними формувати концептуально-аргументаційний порядок денний у цих сферах суспільної життєдіяльності – інакше такий порядок денний

формуватиме хтось інший, хто не володіє належним рівнем світоглядної культури або ж володіє такою культурою, проте нехтує цим регулятивом, керуючись егоїстичними та корпоративними резонами.

Як зазначає Олена Слюсаренко, «оскільки освіта не наділена суб'єктивним статусом, то цілком закономірно, що вона не може визначати мету, а приречена на те, щоб виконувати функції інструмента, засобу досягнення мети, визначеної повноцінними суб'єктами – управліннями, політиками, суспільством і людством у цілому» [5, с. 545]. Ключове запитання книги професорки Університету Лоранса Рокфеллера та засновника Університетського центру людських цінностей Принстонського університету Емі Гутман є таким: хто має бути наділений повноваження формувати освіту громадян у демократичній державі? [17]. Авторка наполягає, що науково-освітня політика – це насамперед посередницька функція держави, яка покликана гармонізувати й забезпечити імплементацію на рівні суспільної практики трьох суб'єктів: 1) держави, 2) науковця (освітняка), 3) споживача наукового know-how і освітніх послуг.

Формування переконливих відповідей на виклики сучасності – це основна передумова функціонування сучасної науки й освіти на принципах ефективності. Такі відповіді мають базуватися на фундаментальних цінностях науки й когерентних їм принципам наукової діяльності. На жаль, доводиться констатувати, що взаємодія і взаємозумовленість науково-освітньої сфери та середовища суспільної свідомості сучасної України відбувається на не надто ефективних принципах. Так само з прикрістю можна стверджувати про незапитаність надбань науки політико-управлінською вертикаллю України. Політико-управлінському середовищу загалом притаманні суцільні компроміси на тлі відсутності хоч би якихось принципів. Однак, ні: один принцип усе-таки наявний – він стосується намагань утриматися при владі якомога довше.

Згідно з Робертом Кінгом Мертоном, науковий етос є сукупністю норм, засвоєння яких створює необхідні передумови для залучення індивіда до наукового співтовариства, а також забезпечує узгоджену діяльність науки як соціального інституту й постає одним із визначальних факторів ефективності наукових досліджень. У 1942 році Мертон сформулював концепцію наукового етосу у вигляді чотирьох фундаментальних основ: універсалізму, колективізму, безкорисливості та організованого скептицизму. Через десятиліття професор соціології Колумбійського університету Бернард Барбер поповнив імперативну скарбничку наукового етосу раціоналізмом та емоційною нейтральністю [12]. Проте практика наукової життєдіяльності оперує сотнями прикладів невідповідності реалій зазначеним імперативам. Це свідчить, що насправді Мертон і Барбер концептуалізували сукупність і принципів функціонування *ідеальної моделі науки, а не її реального втілення*, яке здебільшого має істотні відмінності від ідеалу.

Характерною особливістю науково-освітньої сфери сучасного формату (принаймні, її гуманітарної складової) вважаються case studies як рецептурно-технологічний спосіб функціонування. Ключовою ознакою case-методу є приділення пріоритетної уваги конкретним інструкціям і рекомендаціям щодо застосування різних інструментів та методичних рекомендацій. Такий підхід

багатьма дослідниками ототожнюється з «практичною спрямованістю науки», з її функцією «забезпечення потреб практики» і т. ін.

Однак не варто забувати, що **рецептурний метод не володіє науковим статусом**, оскільки він концентрує свою увагу не на знаходженні глибинних причинно-наслідкових зв'язків та закономірностей, а на вмінні користуватися, застосовувати на практиці ефективні шаблони, на вдосконаленні утилітарних навичок (skills) та формулюванні рецептурних рекомендацій. Такий набір сутнісних особливостей має набагато більше спільного з кулінарною енциклопедією, ніж із критеріями функціонування науки.

Також слід враховувати неоднозначність утилітарної ефективності навичок: річ у тім, що ефективність на індивідуальному рівні не гарантує ефективності на інституційно-освітньому та загальносуспільному рівнях. Лінійна екстраполяція в даному разі недоречна з огляду на свою некоректність, відсутність гарантованого ефекту в усіх ситуаціях (кейсах) і за всіх обставин.

Не варто абсолютизувати, а тим більше – надавати статусу безальтернативної парадигми, жодному концептуальному й критеріальному підходу, оскільки кожен із них наділений лише обмеженою, сегментативною сферою повноважень, є ефективним лише в певному діапазоні сприйняття й тлумачення (аналізу, структуризації, ієрархізації, вимірювання тощо) дійсності. Чи не найбільш виразною ілюстрацією цієї тези є результатний підхід: здавалося б, його критеріальна ефективність бездоганна – не випадково теза «пізнаєте дерево за плодами його» в різних стилістичних варіаціях увійшла в сакральні тексти й книги мудрості ледве не всіх народів світу. Проте, навіть у цьому випадку доводиться мати справу з деякими істотними «але», адже інструмент, продукт чи засіб, який забезпечує високий результат сьогодні, вже завтра може виявитися неефективним або й узагалі завести на манівці розвитку.

Стереотипно узвичаєною є теза про те, що «результативність освіти визначається суспільною продуктивністю науки, яку можна елементарно презентувати таким простим показником, як кількість Нобелівських лауреатів. Абсолютно провідне місце серед країн світу за цим критерієм посідають США. Таким чином, США є тією країною, яка здатна максимально забезпечити розвиток людини, а головне – реалізацію її природних задатків та набуття відповідного матеріального добробуту» [3, с. 128]. В даному разі ми маємо приклад сумнівної чи хибної кореляції, коли непереконливий логічний засновок тягне за собою достеменно некоректний висновок. Зрештою, до такого умовиводу можна прийти, рухаючись у зворотному напрямі: оскільки згідно з усіма рейтинговими даними США не є тією країною, яка максимально забезпечує розвиток людини, то некоректною є або кореляція розвитку людини з кількістю Нобелівських лауреатів, або об'єктивність визначення Нобелівських лауреатів перебуває на неналежному рівні.

Найкоротший шлях до потрапляння здорового глузду в пастку кривих дзеркал – це надання гіпертрофованого значення сумнівним критеріям наукової значущості й статусності. Зокрема, виразні кафкіанські сюжетні лінії вимальовуються в ситуації оперування такими хибними орієнтирами науково-освітнього реноме, як *індекс цитування*: за цим показником ключові позиції в

гуманітарній сфері належать авторам, які або мають доволі віддалений стосунок до науки, або часто нехтували фундаментальними принципами й критеріями наукової діяльності.

Тавром незбагненої фантазмагорії позначена практика виділення грантових коштів, що виділяються на будь-що, крім по-справжньому значущих тематичних напрямків. Власне, масштаб проблеми ще ширший: за великим рахунком, *грантова модель функціонування сучасної науки* у форматі найбільш поширених 3-річних дослідницьких циклів – це класична імітація, профанування науки. Як аргументовано доводять респектабельні дослідження, грантова модель функціонування науки призводить до контрпродуктивного накопичення того, що мовою бізнеса має назву «непрофільний актив» [6; 9].

Що ж стосується більш тривалих і претензійних дослідницьких проєктів (на кшталт клонування, стовбурових клітин, холодного термоядерного синтезу, мітохондріальної ДНК, графену тощо), то вони містять виразні ознаки фальсифікації – і це незважаючи на те, що під егідою цих програм освоєно мільярди доларів, а їхні фронтмени удостоєні регалій Нобелівських лауреатів. Також не виправдовують грандіозних витрат амбітні проєкти генного редагування та дослідження у галузі штучного інтелекту. Результати цих та їм подібних дослідницьких програм можна адекватно охарактеризувати саркастичним висловом «гора народила мишу».

Чи не найбільша проблема науки сучасного формату пов'язана не з нею, а з неадекватним сприйняттям її можливостей і функцій, зі сцієнтистським обожнюванням її можливостей, з наданням їй статусу ледве не панацеї. І це при тому, що науці притаманний такий фундаментальний для гуманітарної життєдіяльності недолік, як «неспроможність ставити перед життям переконливі цільові орієнтири» [11, с. 45]. Зрештою, насправді ситуація ще гірша, оскільки «наука неспроможна навіть сформулювати відповідь на запитання щодо свого смислу» [11, с. 45]. Це вочевидь іронічно й курйозно, проте факт: глибинні мотиви й визначення місії науки перебувають поза сферою наукової доказовості.

Як і наука, сфера вищої освіти також не позбавлена апіорних та апостеріорних проблемних аспектів. Показово, що навіть із приводу такого очевидного цільового орієнтиру, як поступальне нарощування якості освіти, триває жорстке теоретико-концептуальне протистояння. Неоднозначний інтерпретаційний статус мають і «верстові стовпи» сучасної вищої освіти на кшталт наукометрії, стандартизації та рейтингування. Втім, найгостріше проблемне вістря спрямоване на несумісність стратегем «модель ринку» та «модель культури»: ритуально віддаючи належне ідеалу творчої особистості, освітня реальність сьогодення практично фетишизує ідеал «економічної людини», який здебільшого співвідноситься з повноцінним особистісним розвитком за принципом мимобіжних прямих – тобто є чимось у кращому разі етіологічно іншим, а в гіршому разі – інструментальним антиподом і функціональним антагоністом, тобто принципово несумісним.

Фундаментальна й стратегічна перевага творчої особистості полягає в тому, що вона «не просто повторює те, що було зроблене до неї, не лише адаптується до вже зробленого – в своєму бутті вона нерозривно пов'язана з

інноваційною діяльністю. Ідеальною моделлю, цільовим взірцем сучасної освіти має стати не певна сума знань і вмінь, а світоглядний, ціннісний і цілепокладаючий фундамент, який визначає абсолютну більшість чинників буття людини в сучасному світі і є основою її самореалізації» [4, с. 56]. Рівень переконливості й збалансованості наведеного концептуального акценту не потребує ні корекцій, ні доповнень [7; 18; 22].

Формат викликів, з якими має справу науково-освітня сфера сучасності, окреслює **першочергову значущість високої світоглядної культури, бо саме вона створює передумови для належного усвідомлення масштабу проблем і загроз, їх систематизації та ієрархізації, щоб, використовуючи медичну термінологію, визначитися з ефективними методами й пріоритетами лікування хвороби. Як писав з цього приводу Карл Ясперс, «кожна наука філософська настільки, наскільки вона за засобами не забуває про мету, не переходить у словниковість, в механізми, в колекції, в технічність. Йдеться про філософський імпульс, який слугує першопоштовхом дослідження, про ідею, яка керує дослідженням, а також сенс, який надає йому цінність і статус значущої цілі» [11, с. 72].**

Дотримуючись таких принципів, можна розраховувати не лише на адекватне сприйняття викликів на адресу науково-освітньої сфери, а й на оптимізацію управлінської парадигми, на перехід від констатативного менеджменту, який реагує на певний status quo (так би мовити, лише за фактом, а на додаток ще й зі значним запізненням) до менеджменту проєктного та превентивного, що враховує справжній формат проблем і рівень загроз, а також генерує ефективні сценарні плани найбільш імовірного розвитку.

1. Вольневич Б. Наукова критика та критерії науковості: (пер. Олег Гірний). *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2020. № 26 (1). С. 250–259.
2. Левкулич В. Вища освіта сучасності крізь призму концептуальних пріоритетів. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2021. № 12. С. 100–116.
3. Помагайбо В. Філософія життя в успішних спільнотах. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2019. № 24 (1). С. 128–141.
4. Самчук З. Ф. Причинно-наслідкові зв'язки світоглядної зрілості та якісної освіти // *Автономія та врядування у вищій освіті: збірник наукових праць* / Авт.: О. І. Бульвінська, М. В. Гриценко, В. І. Рябченко, З. Ф. Самчук, Л. М. Червона / За ред. З. Ф. Самчука, М. В. Гриценка. К.: ІВО НАПН України, 2015. 236 с.
5. Слюсаренко О. Когерентність науки та освіти в діапазоні від інструментального потенціалу до проблемних факторів функціонування // *Modern problems in science. Proceedings of the XIX International Scientific and Practical Conference*. Vancouver, Canada. 2022. P. 544–550. URL: <https://isg-konf.com/modern-problems-in-science-two>. Available at: DOI: 10.46299/ISG.2022.1.19.
6. Смит Дж. Псевдонаука і паранормальні явлення: критичний погляд. М.: Альпина нон-фікшн, 2011. 566 с.
7. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее. М.: Классика-XXI, 2011. 430 с.
8. Фрейре П. Формування критичної свідомості / П. Фрейре. К.: Юніверс, 2003. 307 с.
9. Хорган Дж. Конец науки: пер. с англ. М.: Жуковой; СПб.: Амфора, 2001. 479 с.
10. Шиллер Р. Дж. Иррациональный оптимизм. Как безрассудное поведение управляет рынками. М.: Альпина Паблишер, 2017. 424 с.

11. Ясперс К. Идея университета / Карл Ясперс ; пер. с нем. Т. В. Тягуновой ; ред. перевода О. Н. Шпарага ; под общ. ред. М. А. Гусаковского. Минск : БГУ, 2006. 159 с.
12. Barber B. Science and the Social Order. *Glencoe*, IL: Free Press, 1952. 288 p.
13. Bernstein B. *Pedagogy, Symbolic Control, and Identity*. London : Rowman & Littlefield Publishers, 2000. 256 p.
14. Dawson M. P. *Critical Thinking and Analytical Mind: The Art of Making Decisions and Solving Problems. Think Clearly, Avoid Cognitive Biases and Fallacies in Systems. Improve Listening Skills. Be a Logical Thinker*. Independently published, 2020. 300 p.
15. Eliade M. *Myth and Reality*. New-York : Harper & Row, 1963. 408 p.
16. Gross R. *Socrates' Way: Seven Keys to Using Your Mind to the Utmost*. Jeremy P Tarcher; Reprint Edition, 2002. 304 p.
17. Gutmann A. *Democratic Education: Revised Edition*. Princeton University Press, 1999. 368 p.
18. Johnston C. *Creative Systems Theory: A Comprehensive Theory of Purpose, Change, and Interrelationship in Human Systems*. ICD Press, 2021. 646 p.
19. McKey Zoe. *Think in Systems: The Art of Strategic Planning, Effective Problem Solving, And Lasting Results (Cognitive Development)*. Independently published, 2019. 265 p.
20. Newstok S. *How to Think like Shakespeare: Lessons from a Renaissance Education (Skills for Scholars)*. Princeton University Press, 2020. 200 p.
21. Peterson J. B. *12 Rules for Life: An Antidote to Chaos*. Random House Canada, 2018. 448 p.
22. Ross A. *no respect. Intellectuals and Popular Culture / A. Ross*. N. Y., London : Routledge, 1989. 269 p.
23. Seeskin K. *Dialogue and Discovery: Study in Socratic Method*. State University of New York Press, 1987. 179 p.
24. Trepanier L. *The Socratic Method Today: Student-Centered and Transformative Teaching in Political Science*. Routledge, 2017. 180 p.

Павло Павленко

«РАДЯНСЬКИЙ ФОРМАТ» ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ. ЄВРАЗІЙСЬКИЙ ДИСКУРС БАПТИЗМУ Й АДВЕНТИЗМУ В УКРАЇНІ

Якщо західні протестанти і неопротестанти, проповідуючи про «вселенське християнське братство», в такий спосіб є носіями постмодерної глобальної культури, ратують за скасування національних кордонів своїх церков, прагнуть до об'єднання у трансконтинентальні союзи та транснаціональні місії, то в межах пострадянського простору це виражене у створенні міжнаціональних євразійських міжцерковних проектів – різного роду євразійських союзів чи слов'янських місій, які, так чи інакше, мають проросійський політичний підтекст, оскільки спрямовані на відновлення колишнього радянського простору, з російськомовною і російськокультурною домінантою і, як наслідок, передбачають русифікацію культурного і державного простору «пострадянських народів». Місіонери з країн так званого «близького зарубіжжя», об'єднуючись в різного роду євразійські інститути, семінарії, союзи, місії, служіння, конференції, об'єднання, зорієнтовані на підтримку зв'язків на рівні колишнього СРСР, а відтак на розбудову імперськості Росії — Росії як Євразії, «Росії-Євразії».

Євразійство як політична ідеологія ніколи не було однорідним – у ньому завжди перемелювались різні політичні точки зору щодо майбутнього Росії в політичному, географічному, адміністративному, економічному, етнокультурному, мовному, релігійному. Що стосується релігійного, то в євразійстві у різні його періоди часом поєднувались, здавалось б, непоєднані позиції – від антикомунізму чи антибільшовизму в емігрантсько-білогвардійській версії євразійства 20–30-х рр. м. ст. до неосталінізму (необільшовизму) в його (євразійства) нинішній путінській редакції, від сакралізації арійської релігійності до захоплення російським язичництвом, від ідеалізації російського православ'я до відвертого антихристиянства, від неприйняття католицизму й протестантизму до бажань перетворити їх на дієвих учасників євразійського руху.

Сьогодні путінське євразійство свідомо здійснює ставку головним чином на традиційні протестантські церкви як ті, які вже здатні бути носіями імперської ідеології. Підготовка до політизації російських протестантів почала здійснюватись практично зразу з розвалом СРСР, коли російська влада на місці всесоюзних керівних органів спішно підсовувала їм альтернативні – «євроазійські» чи «євро-азіатські», аби не відлякувати на рівні назв їхнім фактичним «російським» чи «всеросійським» статусами. Таким чином, колишній (даруйте за умовний термін) «радянський протестантизм», будучи інституційно організований навколо Росії, став «євроазійським» чи «євро-азіатським» [1]. Показово, що й ряд міжрелігійних та громадських організацій у Росії також змінили свої назви, зокрема, засноване у 1992 р. Російське відділення Міжнародної асоціації релігійної свободи з 2002 р. стало називатись «Євразійським».

Незважаючи на те, що євангельський протестантизм у СРСР зазнавав серйозних утисків, його розвал, як це не видається парадоксальним, більшість протестантів сприйняли, як трагедію. Тому після розпаду Радянського Союзу саме протестанти виявились першими, хто подалися створювати свої наднаціональні структури з тим, щоб хоч у такий спосіб продовжити для себе існування відносин у «радянському форматі» [2]. Так, паралельно з утворенням на пострадянських теренах незалежних країн «зі своїми кордонами, митницями, законами, валютами, для того щоб підтримувати духовне спілкування євангельських християн-баптистів», у 1991 р. створюється «Євро-Азіатська федерація союзів євангельських християн-баптистів», яку один з її лідерів — В. Нестерук, президент ЄАФ з 2008 р. — навіть порівняв із «Радянським Союзом», що існує на рівні пострадянського баптистського братства [3]. Це свідчить про те, що мова йде про творення у межах пострадянського протестантизму свого «євразійського» союзу.

Відтак переважним чином баптистські й адвентистські церкви та місії в Україні після розвалу СРСР були ініціаторами утворення на пострадянському просторі різного роду «євроазійських» міжхристиянських спільнот як аналогів колишніх «всесоюзних», а нині є їхніми активними членами (приміром, «Євроазіатський союз євангельських християн-баптистів», «Євро-азіатська федерація союзів євангельських християн-баптистів», «Євро-азіатська акредитаційна асоціація», «Євразійська християнська асоціація студентів»,

«Євро-Азіатський дивізіон», в який входить Церква Адвентистів Сьомого Дня в Україні, «Місія Євразія» та ін.).

За утворенням на пострадянському просторі протестантських євразійських інституцій стоїть не просто збереження існуючих зв'язків ще з радянських часів, а відродження СРСР бодай на рівні пострадянського протестантизму і розбудова такого собі протестантського євразійського «собору народів». Протестантські конфесії в Україні (передусім це баптисти й адвентисти) маючи свої керівні центри в Росії або входячи вже у пострадянський час до якихось наднаціональних релігійних структур із центрами в Росії, перебувають під потужним російським впливом, а відтак інерційно становлять частку російського політичного протестантизму, як наслідок, постають учасниками політичних сил, як у самій Росії, так і за її межами.

Не випадково ідеї, на зразок євразійської чи рускоміровської вже на початку 90-х років м. ст., тобто зразу після розвалу Радянського Союзу, склали осереддя політичної ідеології Російської Федерації. Найлегшим і водночас найдієвішим шляхом поширення і впровадження подібних світоглядів на тодішньому пострадянському просторі мусили стати релігійні організації, які і в пострадянський час продовжували напряму підпорядковуватись колишнім «всесоюзним» центральним органам, які діяли в Росії. Так, сфера пострадянського православ'я й протестантизму цілком залишилась підконтрольною Москві, тому спускати для реалізації на місцях потрібних директив із центру не складало особливих зусиль.

Але оскільки першоосною кіріло-путінського «русского мира» оголошувалося російське православ'я, то для протестантів той із суто релігійних мотивів був неприйнятним [2]. Альтернативу протестанти (якщо не сказати — протестантам) віднайшли з допомогою російських владних структур у «всеїдній» [4] концепції євразійства, яка, в сучасній її версії, чітко спрямована «мобілізувати народ на відродження російської чи «радянської» імперії» [4]. Це реально виявилось передусім у тих змінах/замінах керівних осіб, які пройшли за однаковим сценарієм у легально існуючих і в радянські роки християнських спільнотах православних, баптистів і адвентистів. Так, в Україні, усуваючи на початку 90-х років м. ст. від керівництва Української православної церкви проукраїнського митрополита Філарета (Денисенка), заміну йому знайшли в Росії, направивши до Києва митрополита Ростовського Володимира (Сабодана). В цей же час на зміну баптистському проукраїнському лідеру Якову Духонченку в Україну прислали з Росії Григорія Коменданта (також українець за національністю), а на місце Президента Церкви Адвентистів сьомого дня Миколи Жукалюка приїхав із Росії українець Михайло Мурга. У такий спосіб російськими спецслужбами було збережено неподільність фактично російських відповідних конфесій. Як УПЦ, так і всеукраїнські спільноти баптистів і адвентистів з утворенням незалежної України продовжували свою діяльність в євразійському (або «євроазійському», як називають у протестантських колах) конфесійному просторі, центри яких знаходилися в Росії. Не вдався цей трюк із Церквою Християн Віри Євангельської (п'ятидесятників). Тодішній їхній президент Микола Мельник розгадав задум російських спецслужб і вивіз із підпорядкування Москві свою Церкву.

Примітно, що протестанти цілком усвідомлюють політичну суть євразійства, тому для себе, для свого самозадоволення, обрали інші терміни — «євроазійство»

або «євро-азіатство», у такий спосіб формально відмежовуючись від євразійства як такого. Однак подібна видозміна так і не позбавила ідеї протестантського «євроазійства» чи «євро-азіатства» їхнього політичного забарвлення, євразійського змісту. Відтак «євроазійство» пострадянських протестантів особливо не змінило їхньої проросійської належності – вони традиційно продовжували мислити себе у колишній «всесоюзній» системі координат.

Як зауважує київський баптист М. Черенков, «Євразія» у протестантському дискурсі чітко означає «пострадянський простір, зорганізований довкола Росії», простір, «де Росія зберігає провідну роль» [1]. Тому найвно вважати, що протестанти, скажімо в Україні, не знають значення свого «євроазійського служіння», не усвідомлюють отого свого «євро-азіатства». Більшість протестантських церков в Україні й понині підпорядковані євроазійським керівним структурам. Показово, що колишня Всесоюзна рада євангельських християн-баптистів не була за шаблоном «Росія – спадкоємиця СРСР» змінена на «Всеросійську», а стала «Євро-азіатською федерацією спілок євангельських християн-баптистів», зафіксувавши в такий спосіб свій колишній «загальноімперський» статус.

Гортаючи сьогоднішній сайт Євро-Азіатської Федерації Союзів ЄХБ, відчувається ностальгія за радянським минулим, пробільшовицьке ставлення до утворення на пострадянському просторі незалежних держав, бо ж, кажучи тут словами Сталіна, «люди почали розходитися по національних квартирах» [5, с. 290]. Читаємо: «Восени 1991 року після розпаду Радянського Союзу утворилися незалежні країни зі своїми кордонами, митницями, законами, валютами, у кожній із колишніх республік СРСР організувався свій Союз церков. Для того щоб підтримувати духовне спілкування євангельських християн-баптистів цих країн та для взаємної допомоги Союзів у благовісті народам, які населяють ці країни, була створена Є-А Федерація Союзів ЄХБ, що було організаційно оформлено на з'їзді у 1992 році» [6].

З огляду на сайти та періодику Церкви АСД в Україні відсутня проукраїнська позиція й у цієї конфесії – вона доволі схожа на ту, яку обстоюють баптисти. Загалом ряд адвентистських інтернет-ресурсів (як і баптистські) в Україні є виключно російськомовними. Слід наголосити, що Церква АСД в Україні визнала Крим російською територією, про що свідчить мапа, яка наводиться на офсайті конфесії. Згідно з нею, «структурно Церква адвентистів сьомого дня в Україні представляє собою Українську уніонну конференцію, яка об'єднує в собі 8 конференцій і Крим, що доводить наведена мапа України в кордонах конференцій. От тільки інформація про Крим, подібно до інших конференцій, відсутня [7]. А все тому, що Крим, за інформацією офіційного сайту російських адвентистів, є Росією [8], входить до Євро-Азіатського дивізіону як «Кримська місія» [9].

Показово, що з 2014 р. і особливо вже після 24 лютого 2022 р., тобто з початком широкомасштабної агресії Московії проти України, головні баптистські й адвентистські ресурси, у тому числі й в Україні, ігнорують згадок про Росію як країну-терориста, обмежуються реалізаціями суто гуманітарних програм для постраждалих «внаслідок триваючих бойових дій», зокрема «надаючи рятувальну допомогу найвразливішим людям в Україні та за її межами» [14]. Загалом російсько-українська війна розуміється «конфліктом» [10; 15]. То ж не називаючи війну війною, уникаючи згадок про Росію та її участь у війні проти України,

баптистська й адвентистська спільноти наразі висловлюють лишень абстрактні заклики «до миру для людей України» [11; 16].

То ж не дивуємося, що в Україні ось вже на четвертому десятку її незалежності не існує, власне, українських протестантів, українського протестантизму, оскільки їхня «українськість» здебільшого є географічною. Натхненні «євразійською місієністю» пострадянські протестанти, зокрема і в Україні, називають себе «християнами Євразії» [12, с. 114].

Сповнені ідеєю теоретичного євангельського пацифізму, вони в умовах російсько-української війни обстоюють такий собі абстрактний «мір во всьом міре», оскільки жодним чином не називаючи хто є агресором, а хто жертвою, подаючи таку «нейтрально-універсальну» позицію в якості «моделі примирення». Але примирення кого з ким? – Агресора з жертвою чи жертви з агресором? Примирення на умовах кого, окупанта?

Подібна ідея про «примирення» надто суголосо тій, яку озвучують у Кремлі. То в чому ж різниця? — А лише в тому, що, на відміну від кіріло-путінської, протестантська ідея формально подається у євангельських тонах. До речі, у схожих «миротворчих» координатах розглядає російську-українську війну й офіційний Ватикан: з 2014 року, від часу анексії Криму Росією й окупації нею частини Луганської й Донецької областей, і понині понтифік уникає визнавати РФ розпалювачем війни в Україні, уникаючи називати війну в Україні війною, натомість молитовно закликаючи сторони «конфлікту» чи «збройного протистояння» до миру.

Показово, що бодай чимало протестантів в Україні засуджують російсько-українську війну, багато хто став волонтерами. Однак керівництва провідних традиційних конфесій (баптисти, адвентисти, п'ятидесятники, низка неопротестантських церков) станом ось вже на 6-й місяць війни так і спромоглися осібно на офіційному рівні засудити військову агресію Росії проти України, натомість повторюють заявлену ще з 2014 р. кремлівську мантру, що їхні віруючі, мовляв, є поза політикою, що не росіяни, бач, винні у війні, і тим паче не віруючі, а виключно політичне керівництво РФ і російська армія. При цьому нехтується той факт, що протестанти в Україні, за прикладом своїх російських одновірців, потужно зорієнтовані на «простори Євразії», є членами різного роду «євроазійських» чи «євроазіатських» союзів з центрами в Росії і, таким чином, активно включені в євразійські інтеграційні процеси під орудою Москви, діють у фарватері російського політичного протестантизму.

У реалізації протестантського євразійського проекту російський політичний протестантизм здійснює ставку передусім на російськомовних вірян за межами Росії. Задля цього протестантам за межами Росії нав'язується російськомовність як у церковному, так і позацерковному середовищах. Наприклад, у нашій країні переважна більшість перекладів Біблії, Нового Завіту, біблійних коментарів, богослужбової літератури друкується і поширюється серед протестантів переважно російською мовою, богослужбові заходи здійснюються, як правило, російською, проповіді здебільшого виголошуються російською, тому більшість протестантів в Україні є, а новонавернені україномовні з часом стають, російськомовними. Російська мова, домінуючи на релігійних заходах, у подальшому стає нормою і в буденному житті [13]. Тому більшості протестантів і неопротестантів в Україні дуже

легко прищепити вигідне Кремлю євразійське мислення, використовуючи їх як носіїв своєї політичної програми, як інструментарій для її (програми) поширення й утвердження, як знаряддя розбудови Росії як Євразії.

Якщо рашизм російського православ'я проявляє себе у прагненні підпорядкувати весь пострадянський простір неоімперському проекту «русского мира», то у межах пострадянського протестантизму російський неоімперіалізм розкриває себе у прагненнях до утворення чогось на зразок «євразійських союзів» чи «слов'янських місій», які в той чи інший спосіб спрямовані на утримання колишнього радянського простору в російському політичному полі і передусім зорганізовані таким чином, аби стати центрами у справі русифікації релігійного і передусім етнокультурного простору «пострадянських» народів.

Євразійську ідеологію Кремль підкинув протестантам із далекоглядною метою. Російськомовність, радянська ментальність, широка розгалуженість організаційних зв'язків, чітка ієрархічна структура і, як наслідок, вплив керівних органів на підпорядковані інституції, рядових віруючих – все це перетворює протестантів на пострадянських теренах, і передусім в Україні, на потенційних популяризаторів євразійства, а значить – пропагандистів ідей про реанімацію Російської імперії, на носіїв рашистської ідеології у «християнській обгортці». Подібні тенденції вкрай небезпечні особливо зараз, коли Росія веде не просто війну проти України – вона здійснює проти українців геноцид. То ж якщо протестанти в Україні найближчим часом не зміняться – не стануть в Україні діяти на її користь, не стануть поважати її державну незалежність, не стануть на захист української мови, не стануть утверджувати українськість своїх громад, зрештою, не стануть патріотами України, вони й надалі будуть допомагати Кремлю нищити Україну.

1. Черенков Михайло. Євангельські протестанти Євразії: активна місія в умовах обмеженої свободи // РІСУ. 12.10.2016. URL: https://risu.ua/yevangelski-protestanti-yevraziji-aktivnami-sviya-u-umovah-obmezhenoji-svobodi_n81567
2. «Форум 20» подвёл итоги двадцатилетия активной евангельской миссии после распада СССР // Ассоциация «Духовное Возрождение». URL: http://asr-rm.org/?page_id=1277&paged=14
3. “Русский мир” глазами протестантов // Слово для тебя. URL: <http://www.word4you.ru/publications/10779/>
4. Современная концепция евразийства // Конституции государств (стран) мира. Библиотека конституций Пашкова Романа. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=1112>
5. Сталин И.В. Сочинения. Т. 2. М.: ОГИЗ; Государственное издательство политической литературы, 1946.
6. Братство ЕХБ | Е-А Федерация Союзов ЕХБ. URL: https://eafecb-com/?page_id=514
7. Структура церкви // Adventist.ua. URL: <https://adventist.ua/structure/>
8. Унионы, входящие в ЕАД // Церковь Христиан Адвентистов Седьмого Дня. URL: <https://esd.adventist.org/church-structure/unions-belonging-to-esd/>
9. Евро-Азиатский дивизион (ЕАД) // ESDA. URL: <https://encyclopedia.adventist.org/article?id=BD91&lang=ru>
10. Россия, Третья мировая война и библейские пророчества // Логос инфо. 12 марта 2022. URL: <https://logosinfo.org/2022/03/12/rossiya-tretya-mirovaya-vojna-i-biblejskie-prorochestva/>
11. Жизненные истории о войне, которая не имеет смысла // Логос инфо. 18 марта 2022. URL: <https://logosinfo.org/2022/03/18/zhiznennye-istorii-o-vojne-kotoraya-ne-imeet-smysla/>

12. Черенков М., под ред. Гореньков Д., Карпицкий Н., Матюхин Д., Мелешко А., Тетерятников К. Целостная миссия в условиях войны. Пакет идей (Миссия в Евразии: опыт и новые инициативы евангельских церквей. Часть 5). Исследовательская инициатива «Re-Vision». Киев, 2017.
13. Романюк М. Українські баптисти і мовне питання // Scripta - блог Миколи Романюка. Листопад 9, 2016. URL: <http://www.rmikola.com/pohlyad/ukrayinski-baptysty-i-movne-pytannya.html>
14. ADRA Partners with Southwestern Adventist University for Ukraine Benefit Concert // ADRA. March 1, 2022. URL: <https://adra.org/adra-partners-with-southwestern-adventist-university>
15. ESDA | Евро-Азиатский дивизион (ЕАД). URL: <https://encyclopedia.adventist.org/article?id=BD91&lang=ru>
16. ADRA Calls for Peace for the People of Ukraine and Mobilizes Relief for Millions of People Impacted by the War | ADRA. February 26, 2022. URL: <https://adra.org/adra-calls-for-peace-for-the-people-of-ukraine-and-mobilizes-to-relief-for-millions-of-people-impacted-by-the-war>

**Наталія Фіалко,
Ігор Олексін**

ВИЩА ГУМАНІТАРНА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Формування української нації відбувалося в умовах багатоміжової бездержавності, що було зумовлено не в останню чергу численними кризами української ідентичності, які були спровоковані спольщенням, а потім зросійщенням українських еліт.

Після проголошення незалежності, Україна постала перед вибором нової ідентичності, яка би сприяла процесам формування політичної нації співгромадян. На жаль, навіть після Революції Гідності та початку першої стадії воєнного вторгнення росії на територію України у 2014 році український соціум вчергове перебував у гострій кризі ідентичності, що супроводжувалося протистоянням українського і російського націоналізму, конкуренції ліберальної і націоналістичної ідеології, і лише повномасштабне військове вторгнення росії на територію України у лютому 2022 року зрушило з місця цю кризу.

Вища гуманітарна освіта виступає важливим інструментом в подоланні кризи ідентичності: завдяки освітньому процесу формується інтелектуальний потенціал нації, адже освіта – це інструмент, за допомогою якого формується не лише високопрофесійна особистість, а й патріот своєї країни. Після 2015-го року в політиці МОН України намітилася стійка тенденція недооцінювання значення гуманітарної освіти, незважаючи на інформаційну, ідеологічну і військову агресію росії проти України. Недооцінювання значення вищої гуманітарної освіти приведе до формування несамостійної особистості, яка буде позбавлена критичного мислення та сформованої власної ціннісно-мотиваційної системи, а

тому й більшості особистісних якостей і зокрема – здатності бути відповідальним громадянином демократичного суспільства.

Вища гуманітарна освіта є рушійною силою становлення повноцінної національної спільноти, одним із інструментів формування дієздатного громадянського суспільства, вона формує національну гордість, вчить взаємній толерантності незалежно від етнічного походження, синергує патріотизм, консолідує націю.

Тривале ігнорування владою належного розвитку гуманітарної складової вищої освіти вже призвело до знецінення мовної ідентичності, деконсолідації нації, міжрегіональних протистоянь. Саме засобами вищої гуманітарної освіти ми можемо допомогти молоді, майбутньому нашої держави, ліквідувати дуалізм поглядів на минуле, сформувати цілісне бачення національної історії, прибрати недостовірні або розмиті уявлення про походження та розвиток нашої держави.

Роль і значення гуманітарного знання до 2022 року були недооціненими. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти 21 червня 2022 року нарешті прийняло необхідне рішення про історико-культурну складову освітнього процесу. Національне агентство аргументувало своє рішення тим, що «... нині українська вища освіта довела свою спроможність бути вагомим світоглядотворчим чинником, адже український народ показав високу самосвідомість в умовах навальної агресії російських загарбників. Новий етап кривавої війни росії проти Української держави привернув увагу суспільства до гострої необхідності піднесення ролі історико-культурної складової на всіх рівнях вищої освіти. Стало остаточно зрозуміло, що минуле, сучасне й майбутнє нероздільні. Ідеологічним підґрунтям російської агресії є нав'язування фальсифікованих псевдонаукових історичних постулатів, що спираються на імперську концепцію «одного народу» [1]. Безумовно, Національне агентство апелює до того, що вони ще в 2019 році наголошували на важливості гуманітарної складової освіти, однак гуманітарні дисципліни з «обов'язкових» все частіше переходили до «вибіркової» компоненти.

Загальна криза освіти, незадовільний рівень її якості постає закономірним результатом ефектом світоглядної кризи, невиразності, ігнорування аргументаційно переконливих підходів. Адекватне бачення, розуміння, усвідомлення суті справи і рівня викликів – вкрай необхідна умова подолання негативних явищ і тенденцій як у сфері освіти, так і на рівні суспільства загалом.

Сфера освіти, що найбільшою мірою детермінує рівень розвитку людини, має стати загальнонаціональним пріоритетом. Іншим ключовим завданням повинна стати модернізація освіти відповідно до вимог XXI століття і потреб української державності.

Вища гуманітарна освіта сприяє подоланню штучної відокремленості вузькопрофільних природничих, економічних і техніко-технологічних знань від людинознавчих. Тим паче, що духовно і морально людина набуває такі звички, які дають їй можливість чинити так, як підказує сумління, коригувати свою поведінку згідно з інтересами суспільства й держави, досягати своїх особистих цілей у нерозривному зв'язку із суспільними.

Характерною особливістю сучасного суспільства є поступова втрата духовно-моральних, історичних та культурно-гуманітарних пріоритетів і цінностей. Прогрес сучасної цивілізації багато в чому обмежив можливості всебічного розвитку людини, поступово відбувається процес деформування загальнокультурної підготовки молоді, що призводить до стандартизації особистості.

Вища гуманітарна освіта за таких соціально-економічних умов покликана сформуванню особистість студента та сприяти розвитку його індивідуальних якостей і особливостей. Саме завдяки тому, що гуманітарна підготовка спрямована на виховання молоді як активного і вольового суб'єкта, здатного до самостійних зусиль у навчанні, тобто до самоосвіти, духовної самостійності, критичної спрямованості мислення, вона (вища гуманітарна освіта) виступає тим механізмом, який сприяє соціалізації української молоді в умовах втрати моральних і духовних цінностей.

Незважаючи на всі ці аргументи, в системі вищої освіти існує багато прихильників думки, що лише практикоорієнтовані, тобто інструментальні і вузькопрофесійні, а не гуманітарні, знання важливі і корисні. Відбувається підміна понять, ніби гуманітарні знання не можуть мати практичне значення поза межами самих гуманітарних наук [2].

Місію гуманітарного блоку освіти по формуванню світогляду, ціннісних орієнтацій, загальної культури особистості, її громадянської позиції важко переоцінити – вона унікальна й безальтернативна.

1. Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 21 червня 2022 року про історико-культурну складову освітнього процесу: веб-сайт. URL: <https://naqa.gov.ua>
2. Фіалко Н. А. Гуманізація вищої освіти: змістовно-функціональні аспекти. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2015. С. 138–169.

Світлана Ісаєвич

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНІВ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Проблема адаптації студентів першого курсу до середовища вищого навчального закладу широко обговорюється в системі вищої освіти, адже від успішності цього процесу багато в чому залежить подальша професійна кар'єра і особистісний розвиток майбутнього фахівця. Результати аналізу наукової літератури (Т. Алексєєва, Н. Герасимова, В. Скрипник, І. Соколова, Т. Рогацова) з теми дослідження дозволяють стверджувати, що питання адаптації студента першого курсу необхідно розглядати як процес його входження в нове соціальне

середовище, засвоєння та відтворення соціальних норм та цінностей, притаманних цьому середовищу, оволодіння відповідними ролями та функціями [2]. Це двосторонній процес, який передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію в умовах соціально-педагогічної співтворчості всіх учасників процесу. У соціально-психологічній літературі розглядають такі форми адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі: формальна адаптація, соціально-психологічна адаптація, дидактична адаптація, особистісно-психологічна адаптація [1, 3].

Мета дослідження. Теоретичний аналіз та емпіричне дослідження психологічних особливостей станів дезадаптації першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі.

Методи та методика дослідження. Для проведення дослідження було використано соціально-психологічне опитування (анкетування), методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда (СПА), контент-аналіз висловлювань. В емпіричному соціально-психологічному дослідженні брали участь студенти-першокурсники, що навчаються на спеціальності «Психологія». Вибірка складала 22 респондентів (3 юнаки і 19 дівчат).

Рівень адаптованості студентів до умов ВНЗ нами вимірювався з використанням інтервальної шкали, зокрема за допомогою наступних підшкал: шкали соціальної адаптації (освоєння соціальної позиції, прийняття норм і цінностей, що пов'язані з роллю студента); соціально-психологічна адаптація (загальне ставлення до вишу, спеціальності, групи тощо); психологічна адаптація (переживання емоційного комфорту, пов'язане з навчанням у ВНЗ). Після статистичної обробки даних було виділено п'ять рівнів адаптованості першокурсників: низький (4%), нижче середнього (23%), середній (41%), вище середнього (28%), високий (4%). Характер і зміст труднощів студентів вивчався за допомогою методу незавершених речень. Першокурсникам пропонувалося закінчити фразу: «Найважче для мене...». В процесі контент-аналізу висловів були виділені дві групи труднощів: труднощі самоорганізації (55%), причому локус контролю зміщений у бік екстернальності майже в 2 рази; труднощі засвоєння навчальної діяльності – таких виявилось 36%; не зазначають труднощів – 9 %. Таким чином, найбільш значущим фактом для першокурсників є сам навчальний процес, що свідчить про стійку мотивацію до навчання. Разом з цим підкреслюється цінність спілкування, самореалізації особистості в університеті. Отже, рівень загальної адаптованості першокурсників можна визначити як середній і високий, який визначається такими чинниками, як: позитивне ставлення до навчального процесу, позитивна оцінка викладачів, позитивне ставлення до вищого навчального закладу як престижної соціальної організації. Для уточнення показника рівня психологічної адаптації студентів-першокурсників в дослідженні було застосовано психодіагностичний інструментарій – методику дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р. Даймонда (СПА). Середньогрупові значення за методикою соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда не відхиляються від норми і мають середній рівень.

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що основною соціально-психологічною проблемою, що виникає у студентів-першокурсників є комплексна проблема пристосування до нових умов життя та навчання в усій сукупності їх проявів. Аналіз результатів проведеного нами соціально-психологічного дослідження дозволяє визначити рівень загальної адаптованості студентів I курсів, що навчаються на спеціальності «Психологія» як середній. Причини недостатньої адаптованості до умов навчання, в разі її наявності, першокурсники перш за все пов'язують із зовнішніми чинниками, особливостями дистанційного навчання.

1. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрів і аспірантів. К.: ТОВ «Філ-студія», 2006.
2. Бохонкова Ю. О. Соціально-психологічна адаптація першокурсників до умов вищих навчальних закладів: монографія / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2011. 199 с.
3. Ісаєвич С.І. Особливості організації психопрофілактики в освітньому просторі. *Надання соціальних послуг в умовах децентралізації: проблеми та перспективи*: Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції (м.Ужгород, 25 вересня 2020 р.) / За ред. О. Бартош, С. Литвинової, В. Панка, Ф. Шандора. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. С. 44–46.

Олеся Стойка

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Діджиталізація вищої освіти передбачає впровадження цифрових технологій в освітній процес ЗВО. Питання діджиталізації вищої освіти в Україні залишаються не до кінця вирішеними і все ще не реалізованими на найвищому рівні. Доцільно зауважити, що діджиталізація вищої освіти також залежить від фінансових можливостей окремих ЗВО. Так, діджиталізація вищої освіти потребує оновлення матеріальної бази, комп'ютерної техніки, забезпечення безперервного доступу до мережі Інтернет.

Цифрова трансформація в сфері вищої освіти вимагає побудови екосистеми цифрових рішень у цій сфері, таких як створення безпечного середовища електронного навчання, забезпечення цифрової інфраструктури, необхідної ЗВО, а також підвищення рівня цифрової компетентності тощо [1].

В умовах сьогодення вища освіта зазнала фундаментальної цифрової трансформації та має йти в ногу зі світовими тенденціями цифрового розвитку, щоб кожна людина могла успішно реалізувати свій потенціал. Сьогодні все більше робочих місць вимагають передових цифрових навичок і володіння новими технологіями. Цю потребу також поглибили наслідки пандемії коронавірусу COVID-19, що загострило проблему розвитку та освоєння

технологій у системі освіти для забезпечення права громадян на якісну освіту. І це особливо важливо зараз, коли через війну в Україні виникають перешкоди в організації освітнього процесу в закладах освіти, зокрема і у ЗВО.

Так, ЗВО зіткнулися з багатьма викликами, а саме [2]:

1) пошук моделі цифровізації кожним ЗВО в межах визначеної автономії;
2) необхідність формування оптимальної структури ЗВО, об'єднання складових цієї структури в ефективну систему та формування на її основі цифрового ЗВО;

3) об'єднання наявних елементів інформаційно-комунікаційних технологій в систему, на основі якої формуватиметься цифровий ЗВО, де технічні засоби навчання повинні стати ефективним мережевим інструментом;

4) виокремлення ролі, завдання та видів діяльності наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників таких ЗВО;

5) зміна традиційного освітнього простору на віртуальний мережевий простір;

6) пошук методів та прийомів дистанційного навчання;

7) налагодження ефективної комунікації всіх учасників освітнього процесу в мережевому середовищі.

З початком повномасштабної війни в Україні виклик діджиталізації системи вищої освіти став ще більш актуальним. На практиці доведено, що діджиталізація дозволяє проводити освітні процеси в ситуаціях, коли матеріальна інфраструктура серйозно пошкоджена, а фізична присутність викладачів та студентів в аудиторіях не може бути забезпечена. Обов'язковою умовою використання сучасної цифрової комп'ютерної техніки є наявність у студентів та викладачів гаджетів (смартфонів, ноутбуків тощо) з доступом до мережі Інтернету. Ефективне навчання можна організувати з використанням сучасної комп'ютерної техніки, відповідного програмного забезпечення та інформаційної бази. Ці умови сьогодні виконуються в ЗВО, тому зараз активно впроваджують системи заходів з цифрової трансформації освітньої діяльності у ЗВО.

Вплив війни на вищу освіту в Україні спричинив появу низки проблем, вирішення яких передбачено в рамках Плану відновлення за напрямом «Вища освіта» [3], зокрема:

1) багато викладачів та студентів втратили доступ до місць роботи та навчання через те, що виїхали чи знаходяться в окупації, з огляду на те виник ризик втрати цих людей в українській системі вищої освіти;

2) проблема не достатнього рівня інтернаціоналізації української вищої освіти до світової, особливо до європейської системи вищої освіти, оскільки є недостатнім для залучення іноземних викладачів до навчання та іноземних студентів для навчання в Україні за програмами обміну, існують також перешкоди у стажуванні;

3) попри дуже позитивні сторони ЗНО (подолання корупції та підвищення інклюзивності при вступі до ЗВО), цей інструмент потребує реформування, тому що, з одного боку, значний відсоток абітурієнтів проходить в обхід ЗНО, щоб отримати доступ до вищої освіти, а, з іншого – змушує абітурієнтів

зосереджуватися на певних обмежених навичках і пригнічує креативність для вирішення більш творчих завдань;

4) система вищої освіти в Україні є надмірно розгалуженою та не відповідає фінансовим можливостям держави її підтримувати.

До цього переліку додаються ще проблеми руйнування і переміщення ЗВО, зокрема [3]:

– більшість ЗВО мають серйозні проблеми з інфраструктурою (такі проблеми пов'язані із утриманням та реконструкцією освітніх приміщень для задоволення потреб інклюзивності, будівництвом нових сучасних будівель і гуртожитків, а також застарілим дослідницьким обладнанням в лабораторіях, відсутністю пояснень втрати інфраструктури ЗВО, зазваної внаслідок війни тощо);

– через низький рівень фінансової автономії ЗВО не можливо швидко контролювати наявні кошти та майно, встановлювати власну систему оплати праці, гнучкість щодо базової та додаткової освіти та інших послуг; неможливо також забезпечити дотримання політики ціноутворення та залучити корпоративні інвестиції чи гранти від фондів; існує також проблема фінансування галузевих ЗВО поза конкуруючим полем загального розподілу державного фінансування;

– в Україні також відсутня юридична свобода навчатися за автономною освітньою траєкторією безстроково.

Відповідно до проекту Концепції цифрової трансформації освіти і науки [4] у рамках діджиталізації вищої освіти передбачено такі цілі:

1. Ціль «Заклади освіти забезпеченні технікою для створення цифрового освітнього середовища», досягнення якої можливе через забезпечення комп'ютерною технікою, мультимедійним обладнанням та сучасними засобами зв'язку ЗВО.

2. Ціль «Стандарти освіти з педагогічних спеціальностей містять сучасні вимоги щодо формування цифрових компетентностей», досягнення якої можливе через постійне оновлення стандартів вищої освіти щодо педагогічних спеціальностей.

3. Ціль «Громадянам забезпечено доступ до якісних зручних послуг та сервісів у сфері освіти і науки та переведено їх в онлайн», досягнення якої можливе через розробку та впровадження на практиці Єдиної міжвідомчої інформаційної системи України для вступу іноземних студентів до ЗВО України.

4. Ціль «Процеси управління та регулювання оптимізовані та автоматизовані», досягнення якої можливе через запровадження електронних систем управління навчанням у ЗВО.

Варто зауважити, що діджиталізація у вирішенні зазначених вище проблем, які сьогодні виникають у вищій освіті в умовах кризових ситуацій, відіграє особливу роль. Так, для вирішення проблеми «Несистемне сприйняття, недовіра до інституційних механізмів забезпечення якості вищої освіти» пропонується запровадити цифрові рішення підтримки процедур виявлення порушень академічної доброчесності. З огляду на те, передбачено у перспективі розробити та апробувати стандартизований цифровий продукт для

інструментальної частини перевірки на академічну доброчесність. Для забезпечення привабливості ЗВО для навчання і академічної кар'єри передбачається цифрова трансформація процесів управління, регулювання та моніторингу в ЗВО та ефективне використання цифрових (дистанційних) технологій в освітньому процесі [3].

Головною метою діджиталізації є досягнення цифрової трансформації всіх сфер вищої освіти з метою підвищення якості вищої освіти. Ця мета зумовлена ідеями, діями та ініціативами, пов'язаними з цифровізацією, яка інтегрована у Концепцію цифрової трансформації освіти і науки, законодавство, освітньо-методичне забезпечення та діяльність кожного працівника ЗВО.

З огляду на пришвидшення цифрової трансформації освіти, у тому числі вищої освіти, 24 вересня цього року набуває чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування інтегрованих інформаційних систем у сфері освіти» [5]. Відповідно до прийнятого Закону, в Україні запроваджується цифрова взаємодія між органами управління освітою, установами, закладами всіх рівнів та учасниками освітнього процесу, що являє собою комплекс програмно-технічних засобів під назвою «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» (АІКОМ).

Завдяки такій взаємодії учасники освітнього процесу мають змогу швидко та ефективно приймати управлінські рішення, формувати та реалізовувати освітню політику. Зокрема, щодо питання розподілу та перерозподілу міжбюджетних трансфертів з державного та місцевих бюджетів, навчання, вступу, відрахування та переведення студентів.

Важливе значення у процесах діджиталізації вищої освіти в умовах кризових ситуацій відіграє участь України у міжнародних програмах та проєктах. Так, Україна у співпраці з Міжнародним банком реконструкції та розвитку, що входить до групи Світового банку, з 2021 по 2026 рік реалізує проєкт «Удосконалення вищої освіти України заради результатів». Реалізація проєкту забезпечить підвищення кваліфікації та знань випускників ЗВО, які відповідатимуть очікуванням роботодавців, вимогам ринку праці та суспільства загалом, подолають виклики освітньої сфери та підвищать якість вищої освіти. Зокрема, це забезпечить стабільність системи освіти та створить умови для продовження навчального процесу в умовах карантинних обмежень, спричинених пандемією COVID-19 [6].

Необхідно зауважити, що цей проєкт спеціально передбачає фінансування для: підтримки довгострокової стабільності системи та управління змінами; модернізації інформаційно-аналітичних систем вищої освіти; проведення національних студентських опитувань, запуск та вдосконалення цифрових рішень для освітнього вимірювання освітніх результатів; розробки та запуску цифрової інфраструктури, електронних систем управління навчанням для навчальних організацій ЗВО для забезпечення безперервності освітніх процесів з використанням технологій дистанційного навчання.

Таким чином, слід ствердити, що процес діджиталізації вищої освіти в Україні триває і має велике значення для забезпечення освітнього процесу у кризових ситуаціях, зокрема зараз в умовах війни. Усі ЗВО мають бути

забезпечені доступом до швидкісної мережі Інтернет, комп'ютерного обладнання та програмних продуктів для створення цифрового освітнього середовища. Успішне впровадження цифрових технологій вимагає високого рівня цифрових знань серед викладачів системи навчання. Процес діджиталізації відкриває можливості та вимагає модернізації всього змісту освіти. Це повинно відповідати потребам підготовки кадрів за технологіями останньої промислової революції та побудови цифрової економіки в Україні, необхідної для забезпечення військової та економічної безпеки країни. Проте в умовах війни важко самотужки здійснити цифрову трансформацію системи освіти, тому тут доцільне залучення підтримки іноземних партнерів, участь у міжнародних програмах та проєктах.

1. Цифрова трансформація освіти і науки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/cifrova-transformaciya-osviti-ta-nauki>
3. Арешонков В. Ю. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді. Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Шляхи і механізми підвищення конкурентоспроможності університетів України» 19 листопада 2020 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2(2), 1-6. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-2>
4. Проєкт Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Освіта і наука». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>
5. Концепція цифрової трансформації освіти і науки: МОН запрошує до громадського обговорення. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/konceptsiya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproschuye-do-gromadського-obgovorennya>
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування інтегрованих інформаційних систем у сфері освіти: Закон України від 27.07.2022 № 2457-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2457-IX#Text>
7. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf>

**Любов Маляр,
Марія Кухта**

ПЕДАГОГІКА М. МОНТЕССОРІ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО І МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Нова українська школа, реформування якої співпало в часі з незворотними суспільними трансформаціями, потребує переосмислення традиційних підходів до виховання й соціалізації, а нова генерація майбутніх учителів, сучасних студентів, – професійної готовності до їх реалізації в освітньому просторі, мета якого не обмежується інтелектуальним розвитком вихованців, а полягає в

підготовці до особистісного самовираження за принципом здоров'язбереження. Адже складна інформаційна епоха, визначальними характеристиками якої є техногенні виклики й жорстка конкурентність, вимагає спрямування діяльності кожної людини на збереження життя на планеті.

Свого часу С. Русова зазначала, що в основі педагогічної концепції М. Монтессорі закладена турбота про здоров'я майбутніх поколінь, оскільки «висловлює домагання фізичним вихованням зміцнити нашу расу, поліпшити організм, повернути нормальну міць і красу виснаженому тілу» [1, с. 374]. В цьому сенсі педагогічні ідеї М. Монтессорі з виховання здорової у фізичному й моральному розумінні нації набувають особливої актуальності і, на думку українських дослідників, «мають увійти до активного арсеналу гуманізації навчально-виховних закладів як складова частина проблеми культивування в людини ноосферної свідомості» [2, с. 101]. Тим більше, що за рішенням ЮНЕСКО (1988 р.) ім'я М. Монтессорі внесене до списку педагогів (Джон Дьюї, Марія Монтессорі, Антон Макаренко, Георг Кергенштейнер), чії теоретичні постулати й практичні рекомендації визначали фабулу педагогічного мислення ХХ ст., і, з точки зору міжнародних експертів, залишаються актуальними надалі [3].

Провідні педагоги Європи та світу відзначають універсальність та дієвість застосування «Монтессорі-педагогіки» як однієї з найрезультативніших за критерієм якості виховання та розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, мета якої – спрямованість на розвиток особистісного потенціалу вихованців і самоактуалізацію через набуття індивідуального практичного досвіду, а не нав'язування чужого: «Діти, які формуються тільки в інтелектуальній сфері і змушені дорослими штучно пристосовуватися до своєрідного соціального оточення, помітно відрізняються від дітей, які змогли пристосуватися до соціального життя на основі власного досвіду» [4, с. 217]. Це означає, що дитинство не повинно синхронізуватися з безліччю заборон і пересторог, а виховання – обмежуватися розвитком інтелекту. Засвоєння знань має доповнюватися збагаченням соціального досвіду та формуванням моральних якостей, які в комплексі сприяють особистісному становленню і розвитку адекватної поведінкової моделі [5].

Саме тому виховну роботу М. Монтессорі пропонує розпочинати з підготовки дитини до життя: «Піклування про себе, про свій зовнішній вигляд, догляд за навколишнім середовищем, засвоєння норм соціальної поведінки та взаємодії» [6, с. 523]. Така робота спрямована на адаптацію до навколишнього середовища, засвоєння й формування соціально позитивних ціннісних орієнтацій. У процесі виконання вправ синхронізується кілька потреб дитини: в руховій активності, самоствердженні, самостійності, що посилює почуття власної гідності, сприяє розвитку відповідальності, організованості, дисциплінованості та інших позитивних якостей вихованців і є стимулом до виконання складніших завдань.

Важливим аспектом педагогіки М. Монтессорі є «вільне виховання»: кожна дитина має волю робити що хоче, але не порушувати своїми діями

свободу й комфорт оточення. Такий підхід формує не рабську психологію підкорення, а розкату й самодостатню особистість з найраннього віку.

В зазначений контекст вписується тлумачення принципу «виховання дисципліни через свободу», при якому «дисципліна здобувається непрямым шляхом: «Мета її досягається не тим, що ми, побачивши помилку, боремося з нею, а тим, що ми сприяємо розвитку діяльності в добровільній праці дитини. Перші проблески справжньої дисципліни проявляються саме в діяльності. У певний момент у дитини зароджується справжній інтерес до роботи, про що свідчить передусім вираз її обличчя, напружена увага, постійність і наполегливість у вправах. Ця дитина вже стала на шлях справжньої дисципліни, при цьому байдуже, в чому полягає її праця – чи це вправління відчуттів, чи застібання і розстібання гудзиків, шнурування чи миття посуду» [6, с. 536].

На основі власних спостережень за поведінкою дітей М. Монтессорі обґрунтовує доцільність упровадження в педагогічну практику принципу вільного вибору діяльності за умови використання різних видів дидактичного матеріалу в одному примірнику. Саме ця умова сприяє зародженню в дітей соціальних навичок взаємодії, здатності розуміти потреби й інтереси інших членів колективу, надавати підтримку, допомагати й навчати молодших за віком дітей. Спостереження штучно створеної ситуації дозволяє виявляти відмінності в розвитку дітей, їх потребах та спрогнозувати зону найближчого розвитку [6].

Отже, свобода виховання й дисципліни – це розвиток внутрішнього індивідуального потенціалу дітей, а не «ламання природи дитини», яка в силу вікових особливостей стоїть ближче до тих ідеалів, до яких її намагаються підтягнути дорослі.

1. Русова Софія: 3 маловідомого і невідомого. Частина 1: «Несторка української педагогічної літератури...» / Упорядники О.Джус, З.Нагачевська. Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. 456 с.
2. Дичківська І.М. «Будинок вільної дитини» М.Монтессорі. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. С. 79 –101.
3. Про Марію Монтессорі. URL: <https://montessori.ua/uk/pro-mariju-montessori/>(дата звернення 10.08.2022).
4. Монтессорі Марія. Через ребенка – к новому миру. Социальное и нравственное воспитание. URL: http://montessori.Ru/montessori/publication/ to_a_new_world.php (дата звернення 15.11.2021).
5. Мальяр, Л., Кухта, М. Актуальність форм і методів соціального виховання М.Монтессорі в педагогічному процесі НУШ. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2022, Вип. 1, т. 2, С. 121–126.
6. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки, застосовуваний до дитячого виховання в «Будинках дитини»/Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки: Хрестоматія. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. С. 520–537.

ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: БАЗОВІ ПОНЯТТЯ

Перенасичений інформаційний простір вимагає нагального переосмислення як методології сучасної освіти, так, зокрема, й технологічних та методичних підходів. На старті 2000-х років на цьому аспекті майбутнього європейської освіти зауважувала польська дослідниця: «Освіту чекає революція, а можливо вона вже й розпочалася. З Інтернету, нових методів навчання, іншої філософії уявлень про себе, із зовсім нового визначення поняття знань» [1, с. 9]. Проте практика використання інформаційних комунікативних технологій у середніх і вищих закладах освіти поки що є обмеженою. Результати дослідження фахівців Міжнародної програми з оцінювання навчальних досягнень (Programme for International Student Assessment) показали, що учні українських шкіл набрали лише 466 балів із 1000 можливих за показником здатності використовувати й оцінювати письмовий текст задля поглиблення своїх знань, досягнення відповідних цілей та розвитку читацької компетентності [2]. Зазначені результати актуалізують «соціальний запит розширення дидактичних і методичних аспектів використання інформаційних технологій, які, реалізуючи освітні цілі, сприяють формуванню інформаційної компетентності як важливої особистісно-професійної якості» [3, с. 38], а формування інфомедійної грамотності має розглядатися в комплексі з «оволодінням сучасними інформаційно-цифровими технологіями, оскільки в державних стандартах середньої освіти України з-поміж обов'язкових практичних умінь виокремлюється здатність опрацьовувати інформацію з друкованих та цифрових, в т. ч. аудіовізуальних джерел» [4, с. 5].

В цьому сенсі актуалізується проблема інфомедійної грамотності й культури сучасних студентів, а в майбутньому фахівців освітньої сфери діяльності, про що свідчить тематика праць українських учених і педагогів-практиків, у яких розглядаються різні аспекти виховання інфомедійної грамотності здобувачів усіх рівнів освіти: інфомедійна грамотність у проєктуванні візуального контенту освітнього середовища (Т. Водозька, Т. Устименко); специфіка аналізу візуальної інформації в дослідженнях соціальної комунікації (О. Ковтун, С. Баранова); медіаграмотність як складник превентивної культури вчителя-словесника (В. Микитенко); блог викладача як освітній медіаресурс та його роль у формуванні інфомедійної грамотності майбутніх фахівців (О. Кучерук) та ін.

За визначенням ЮНЕСКО, інформаційна грамотність – це «здатність усвідомлювати необхідність отримання інформації, а також знаходити, оцінювати, ефективно використовувати і поширювати інформацію в різних форматах» [5]. Бібліотечно-інформаційна асоціація Великої Британії ототожнює інформаційну грамотність зі здатністю до критичного мислення і вдумливого оцінювання та інтерпретації використовуваної інформації.

Відносно фахівців освітньої галузі інформаційна грамотність – це інтегрований результат особистості педагога, який відображає:

а) знання про інформацію і способи її кодування, передавання та зберігання;

б) уміння отримувати інформацію навчального характеру з різних джерел, критично осмислювати її, створювати на її основі дидактичні матеріали та використовувати в професійній діяльності;

в) здатність поширювати здобуту інформацію в освітньому середовищі [4].

Не варто ототожнювати поняття інформаційної й комп'ютерної грамотності. Вони співвідносяться як загальне й часткове, тобто останній термін передбачає опанування комп'ютера та його програмне забезпечення.

Широко вживаним є також термін «медіаграмотність», який має схожі ознаки як з інформаційною грамотністю (уміння виокремлювати необхідну інформацію, адекватно її сприймати і критично оцінювати), так і з комп'ютерною грамотністю (уміння користуватися інформаційно-цифровою технікою). Поняття медіаграмотності для представників різних професійних груп має різні визначення. Традиційно вважали, що медіаграмотність цілеспрямовано формується в процесі медіаосвіти, результатом якої є медіакультура фахівця-журналіста. В інформаційному соціумі другої пол. ХХ ст. медіаграмотність трансформувалася в здатність представників різних сфер діяльності оцінювати й використовувати для виробничих та інших цілей друковані форми комунікації, кіно, радіо-/ телепрограм, контент інтернету. Автор американських підручників з медіаосвіти James Potter підкреслює важливість медіаграмотності для сучасних студентів, яка насамперед стосується здатності особистості контролювати споживання медіапродукту.

Сучасна стратегія ЮНЕСКО об'єднує інформаційну і медіаграмотність спільними компетентностями, необхідними сучасній людині для життя, професійної діяльності й особистісного становлення, що відображаються в її знаннях, практичних навичках і організації відносин. Саме тому в наукових дослідженнях, в тому числі й проєкті «Вивчай та розрізняй», який впроваджується в Україні за підтримки Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Посольства США та Посольства Великої Британії в Україні, у партнерстві з МОН України та Академією української преси (АУП), з'явилося інтегроване поняття «інфомедійна грамотність». Мета зазначеного проєкту – просвітницька діяльність щодо впливу медіа на особистість та підготовку педагогічних працівників до інтегрування інфомедійної грамотності в сучасний освітній простір [6]. Типова модель медіаграмотності характеризується чотирма групами компетентностей, зокрема:

а) розуміння медіа;

б) використання медіа;

в) комунікація з допомогою медіазасобів задля досягнення поставлених цілей;

г) застосування медіа [7].

Вирішення проблеми інфомедійної грамотності в контексті освітнього простору має важливе соціальне значення, оскільки суспільні чинники

інформаційних загроз не зменшуються, а навпаки – загострюються. І те, як майбутнє покоління сприйматиме навколишній світ, закладається в цьому освітньому просторі вже зараз і не в останню чергу залежить від комунікації з медіа.

1. Dzierzowska I. Nauczanie nauczycieli. Podrecznik dla edukatora. Warszawa, Wyd. Fraszka Edukacyjna, 2001. 173 s.
2. PISA 2018 Insights and Interpretations 2018 Andreas Schleicher Retrieved from. URL:<https://www.oecd.org/pisa%202018%20Insights%20and%20Interpretations%20FINAL%20PDF.pdf> (дата звернення 20.09.2022).
3. Чейпеш І.В. Дидактичний потенціал інформаційної модернізації іншомовної освіти студентів. *Перспективи та інновації науки*. Серія «Педагогіка». 2022. № 4 (9). С. 346 – 354.
4. Антонченко М. Медіаінформаційна грамотність як складова інформаційно-цифрової компетентності педагога. *Інформаційно-цифрова компетентність педагога: теорія і практика : збірник наукових праць*; випуск 3-й; за заг. редакцією Л.Г. Петрової. Суми: ВВП «Мрія», 2019. С. 2 – 10.
5. UNESCO опублікувала п'ять принципів медійної та інформаційної грамотності. URL: <https://ms.detector.media/mediaprosvita> (дата звернення 23.07.2022).
6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (2016). URL: <https://cutt.ly/fhd0x75> (дата звернення 23.07.2022).
7. Курмишева Н. Інфомедійна грамотність у педагогічній суб'єкт-суб'єктній взаємодії. URL: <https://medialiteracy.org.ua> (дата звернення 23.08.2022).

**Анатолій Ключкович,
Тетяна Ключкович**

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Пошук стратегії розвитку інклюзивної освіти є одним з інноваційних напрямків сучасної державної політики. В контексті сучасних тенденцій суспільного розвитку важливості набувають проблеми соціальної інтеграції, задоволення освітніх потреб і можливостей різних груп населення. В основі ідеї інклюзивної освіти лежить прагнення забезпечити всім дітям найбільш адекватний рівень освіти з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей і потреб, що дозволило б їм інтегруватися в суспільство. Особливо ця проблема потребує уваги в аспекті розширення освітніх можливостей дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Інклюзивне навчання як комплексний процес забезпечує доступ до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і застосуванням особистісно орієнтованих методів. Вивчення закордонного досвіду освітньої інклюзії, зокрема словацького, створює передумови для модернізації вітчизняної системи освіти.

Державна політика Словаччини в сфері освітньої інклюзії – це багатовимірний процес, який охоплює діяльність на міжнародному, національному та інституційному рівнях.

Вимоги щодо доступності освіти та впровадження інклюзивної освіти проголошуються в документах міжнародного рівня. Словаччина підтримала положення Саламанської декларації (7–10 червня 1994 р.), Лісабонської стратегії (23–24 березня 2000 р.). Ціль щодо забезпечення інклюзивної освіти є юридично обов'язковою для Словаччини з 25 червня 2010 р., коли країна приєдналася до документа ООН «Конвенція про права осіб з інвалідністю». Міжнародна стратегія у цій сфері спрямована на реалізацію права кожної людини на освіту та формування інклюзивного освітнього простору. Розвиток інклюзивної освіти передбачає трансформацію національних освітніх систем і модернізацію професійної підготовки вчителів. Європейські документи націлені на популяризацію міжнародних стандартів, стимулювання політичних зрушень, необхідних для розбудови системи інклюзивної освіти та формування законодавчої бази. Відповідно до міжнародних стандартів вдосконалюється концептуальне осмислення та нормативне регулювання питань інклюзивної освіти на загальнодержавному рівні Словаччини.

Інклюзія як один з основних принципів виховання та освіти закріплена в «Законі про виховання та освіту (закон про школу)» [4]. Запроваджуючи принцип інклюзії в освіті, словацькі розробники виходили з ідеї, що інклюзія стосується кожного в освітньому середовищі, тобто учнів, студентів, учителів, вихователів, батьків та інших акторів навчально-виховного процесу. У ширшому контексті інклюзія стосується також й інших дотичних видів державної діяльності, напр. політики підтримки молоді, зайнятості та ін.

«Національна програма розвитку виховання та освіти», схвалена Урядом СР у червні 2018 р., проголосила необхідність посилення дії принципів інклюзивності та інтеграції в освітній системі Словаччини – від дошкільної освіти до подальшої освіти дорослих [1, с. 14]. Програма акцентує на підвищенні інклюзивності шкіл для учнів з особливими освітніми потребами та вадами здоров'я, а також дітей із соціально незахищених верств населення і маргіналізованих ромських громад [1, с. 37–39].

У своїй «Програмній заяві на період 2021–2024 рр.» Уряд СР проголосує необхідність розуміння різноманітності освітніх потреб учнів і студентів, при цьому акцентуючи на навчанні дітей, як з особливими освітніми потребами, так і обдарованої молоді. Ціллю державної політики в цій сфері – допомогти учням і студентам шляхом якісної освіти ефективно інтегруватися в суспільне життя чи ринок праці, й таким чином стати повноправними членами соціуму. З цієї метою Уряд СР зобов'язався розробити та ухвалити стратегію інклюзивного підходу до освіти (розділ «Рівність можливостей в освіті») [2, с. 76].

У 2021 р. Уряд СР прийняв ключовий документ у сфері інклюзивної освіти – «Стратегію інклюзивного підходу у вихованні та освіті до 2030 р.» (далі – «Стратегія») [3]. Стратегія є рамковим документом, який через пріоритетні цілі визначає спрямування державної політики у сфері інклюзивної освіти. В «Стратегії» зазначено, що її головна ціль спрямована на розбудову системи

інклюзивної освіти. Водночас інклюзивний підхід спрямований на підтримку та розвиток кожної суб'єкта, що бере участь у розвитку дитини. «Стратегія» підкреслює важливість того, щоб інклюзивна система навчання була прийнята та підтримана всіма учасниками, адже тільки так можна забезпечити її гармонійність та динамічність розвитку [3, с. 4]. У «Стратегії» визначено шість пріоритетних сфер довгострокового розвитку інклюзивного підходу до виховання та навчання у Словаччині: 1) інклюзивний навчальний процес; 2) консультативна система в освіті; 3) десеґреґація в навчанні та вихованні; 4) дебар'єризація шкільного середовища; 5) підготовка професійних кадрів; 6) соціальна дестигматизація [3, с. 10–40]. Для розвитку та підтримки інклюзивної освіти в Словаччині Міністерство освіти, науки, досліджень і спорту планує збільшити підтримку та фінансування інклюзивних шкіл, а також створити ефективну систему моніторингу, яка охоплюватиме як загальнодержавний рівень, так і рівень мікрореґіонів та окремих муніципалітетів [3, с. 43].

Реалізація «Стратегії» опирається на інші нормативні урядові документи: «Нульовий план дій стратегії інклюзивного підходу в освіті в 2021 р.», «Національна програма розвитку освіти та навчання», «Перший план дій з реалізації стратегії інклюзивного підходу у вихованні та навчанні в 2022–2024 рр.», «План відновлення та стійкості». Зв'язок «Стратегії» з цими документами доводить, що Уряд СР налаштований поетапно і комплексно впроваджувати інклюзивний підхід в освіті.

Отже, Словаччина взяла стратегічний курс на організаційну перебудову освітньої галузі в напрямку впровадження інклюзивного підходу. Для реалізації стратегії розвитку інклюзивної освіти створено відповідну нормативну та концептуальну базу. Словаччина приєдналась до міжнародного законодавства в цій сфері, а також ухвалила ряд важливих концептуальних і нормативно-правових документів загальнонаціонального рівня. Цільовими пріоритетами державної освітньої політики СР у сфері інклюзивної освіти є: формування нормативної бази для розвитку інклюзивної освіти; удосконалення системи управління освітою; реалізація заходів з підтримки освітньої інклюзії; розширення кадрових можливостей для інклюзивної освіти; популяризація ідей інклюзивної освіти; десеґреґація в освіті та вихованні.

1. Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania (2018–2027). Bratislava: MŠVVŠ SR, 2018. 59 s.
2. Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021–2024. URL: <https://www.nrsr.sk/>
3. Stratégia inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní. Bratislava: MŠVVŠ SR, 2021. 45 s.
4. Zákon z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, č. 245/2008 Z.z. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245>

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ В ХУДОЖНЬОМУ СЛОВІ

Відома дослідниця українського фольклору Таміла Висіцька у передмові до своєї книги написала такі рядки: «За радянського періоду усі історичні події були переглянуті та висвітлені виключно з позиції радянської ідеології. З часу розпаду СРСР на теренах колишніх радянських республік розпочався зворотний процес: усе, що раніше вважалося позитивним, стало негативним, що вважалося незаперечною істиною, тепер тлумачиться в протилежному аспекті. Тож скільки ще разів історія буде переключуватися, вивертатися, шліфуватися? Однозначно, що стільки, скільки разів буде змінюватися в країні ідеологія правлячої верхівки, яку цікавить лише збереження своєї влади, а для цього потрібне утвердження «закономірності» даної ідеології. І, безперечно, завжди знайдуться «науковці», які будуть перевертати знову і знову все «з ніг на голову» в угоду владі. Кожен має право на власну думку, але ніхто не повинен цю думку оголошувати як вирок суду в останній інстанції. Люди мають право знати усі факти тих чи інших подій. Лише це дасть можливість запобігти помилкам у майбутньому» [5, с. 3]. Цілком щирі й правдиві слова.

Щось подібне можемо сказати про Августина Волошина і Карпатську Україну. «Кілька десятиліть потрібно було для того, щоб український народ, в першу чергу молоде покоління, знали правду про Карпатську Україну, – стверджує, наприклад, відомий український фольклорист і літературознавець Іван Хланта. – Ціле півстоліття нам заборонялося не тільки говорити, але й згадувати про неї. Мужні захисники молодого держави – Карпатської України та її президент Августин Волошин зображувались винятково як українські буржуазні націоналісти, запродавці і зрадники нашого народу. Найгіршим було те, що сфальсифікована історія Карпатської України проникла в школу, і наші діти повторювали за своїми вчителями фальшиві трактування тих подій. І тільки сьогодні, у нашій незалежній державі маємо можливість по-справжньому усвідомити тогочасні події і зовсім іншими очима подивитися на ті, одночасно далекі і близькі, часи» [18, с. 3]. На Закарпатті збереглися різноманітні легенди, перекази й пісні про князя Корятовича та Ілону Зріні, про Олексу Довбуша та карпатських опришків, неймовірні оповідання про місцевого силача Кротона, який гнув підкови і мав надприродну силу... Народ складав легенди про тих, кого найбільше любив, не звертаючи увагу на позицію комуністичних чиновників та офіційне трактування радянської історії. Хоча історія Карпатської України порівняно молода, та й тривала вона протягом короткого відрізка часу, проте залишила свої сліди в народній пам'яті [46].

Український народ Закарпаття швидко збагнув, що призначення прем'єр-міністром уряду Підкарпатської Русі Андрія Бродія не буде тривалим, що він та його найближчі соратники швидко зійдуть із політичної сцени краю, бо немає в них справжнього українського духу. Проугорська орієнтація першого

автономного уряду краю знайшла своє відображення в одній із коломийок, яку на Рахівщині записав С. Вівчар:

«Не pomoже Фенцик Пішта, ні Бродій, ні Іштен (по угорськи Бог – Авт.),
Що казали «Українців карайте та ріжете».

Фенцик Пішта дістанеться свині сокотити,
Бродій піде з циганами здохлі пси лупити» [6, с. 177].

Очевидець тих історичних подій М. Могорита пригадував: «Пристрасті в краї стали вирувати ще з більшою силою, а особливо, коли нависала агресія з боку фашистської Угорщини. Пригадується свіжий, із заморозком, березневий ранок. В будинку, де до цього часу розміщалась чехословацька жандармерія, вирувало життя січовицької сотні. Федір та Михайло Шури, Федір Тацинець, Іван Іванчи та Василь Івашко, Іван та Василь Ковалі й десятки інших селян з саморобними макетами гвинтівок під керівництвом Миколи Глеби та Михайла Синиці, які кілька днів тому повернулись з війська, відпрацьовували бойові вправи. Враз над нашими головами загуркотів аероплан, що потім був прозваний «кукурузником», з якого летіли сріблясті листівки. Кожному з нас вдалось заховати в пазуху по кілька з них. Хоч ще й не був школярем, але складами я прочитав:

«Маляр, німець нам не брат,
Фенциківців вон із хат.
Наш Волошин батько милий,
Не жаліє для нас сили,
Він працює для нас всіх,
Дай Боже йому успіх» [19, с. 67–68].

На відміну від А. Бродія і С. Фенцика, Августина Волошину закарпатці давали високу оцінку, про що свідчить добірка народних пісень, зібрана вже згадуваним вище Іваном Хлантаю. Ось, для прикладу, фрагменти із пісні «Ой у жовтні в тридцять восьмим (почалося нове життя)»:

«Ой у жовтні в тридцять восьмим сталася новина:

Автономію дістала Карпатська Україна.
В листопаді блискавкою розійшлася слава:
Верховина – незалежна Карпатська держава!
Уже сніжок наші гори мало припоросив,

Прем'єр-міністром Уряду став Августин Волошин» [18, с. 70–71].

Пісня «Та ходила раз до Хуста», яку записав І. Панкевич, передавала споконвічні прагнення закарпатських українців до возз'єднання з Великою Україною. Люди вірили, що А. Волошину вдасться здійснити цю важливу місію У 2004 р. І. Хланта у с. Лоза Іршавського району Закарпатської області записав пісню «Волошин – наш батько рідний», крізь яку червоною ниткою проходить впевненість краян, що саме Августин Волошин принесе їм свободу. Звичайно, сьогодні не все вдається записати із тих пісень про Карпатську Україну, що побутували в кінці 30-х років ХХ століття. Чимало їх уже понесли в могилу ті, що їх співали й пам'ятали [44, с. 395]. До таких слід зарахувати пісню «В тисяча дев'ятсот тридцять дев'ятому році», записану І. Хлантаю в с. Оглядів Радехівського району Львівської області від І. С. Іськіва [18, с. 73]. Коли у

Келечині – рідному селі президента Карпатської України – співали пісню «Там над Хустом ворон кряче» – оплакували двох видатних односельчан Августина Волошина і Федора Тащинця [29, с. 219–220].

Оксана Кузьменко в упорядкованій нею ґрунтовній праці «Стрілецькі пісні» опублікувала варіант цієї пісні, записаний у с. Яворові [40, с. 372]. «Стрілецькі пісні» О. Кузьменко, і це справедливо, присвячені подіям 1918–1920-х рр., тобто національно-визвольній боротьбі українців доби ЗУНР і УНР. «До циклу історичних стрілецьких пісень зачислено декілька творів, – констатує дослідниця, – що хронологічно не відповідають зазначеному періоду. Однак тематично ці пісні дуже близькі до стрілецьких, бо стосуються оборони Карпатської України у 1938–39 рр. («Замахнула мечем, запалала вогнем», «В Карпатах сум і жаль настав»). Типологія спорідненості виявляється у згадуванні січових стрільців як поборників державності цієї часточки української землі, і навіть варіативно через актуалізацію зачинів власне стрілецьких текстів («Там над містом Хустом висока могила», «В Закарпатті радість стала»)» [40, с. 23]. Пісня «Замахнула мечем, запалила вогнем» записана О. Кузьменко у с. Делева Тлумецького району Івано-Франківської області [40, с. 373].

До найвідоміших пісень, які присвячені Августинові Волошину і Карпатській Україні слід зарахувати «Ой не змогли січовики», «Ой ви, хлопці, не журіться», «З Арданова до Хуста», «Це герої України», «Коби гори говорили», «Ой спустився сірий туман», «Ой там під дубочком», «Вже весна воскресла», «Ой ішла дівчина», «Бодай ті мадяри», «У неділю рано...», «Ой хто матір забуває...», «Карпатські січовики», «Колоситься Красне Поле», «Знає Тиса», «Могила січовика» та багато інших. На мелодію «Тече вода каламутна» була написана пісня «Заспіваймо про руїну» (Записав В. Піпаш-Косівський у серпні 1991 р. у м. Калуші Івано-Франківської області):

«Заспіваймо про руїну,
Про Карпатську Україну,
Де Січ славно воювала,
За свободу життя дала» [18, с. 83].

11 березня 1939 р. чоловічий хор учительської семінарії в Севлюші (Виноградіві – Авт.) в програмі Урочистої академії під керівництвом професора Юрія Костюка, що родом із Сірми, виконав «Пісню січових стрільців». Це сталося за чотири дні до трагедії на Рокосівському полі [15, с. 165–166].

Є підстави вважати, що саме в добу Карпатської України актуалізувалася пісня «Пливе кача по Тисині», окремі версії якої зафіксовані на Хустщині, Воловеччині, Тячівщині, Іршавщині та Сколівщині. Перші два куплети цієї пісні під назвою «Плавле кача...» опублікував у 1923 р. в збірці «Квіти з терньом» Василь Гренджа-Донський:

«Плавле кача по тисинь:
– «Мамко моя, не лай нинь,
Залаєш ми в злу годину
Сам не знаю, де погину».
Лає мати сына, лає
Сын до дому не вертає... –

Серед поля на долинь

Лягло серце у тернинь!» [10, с. 19].

Згодом текст пісні опублікував у збірнику «Народні пісні підкарпатських русинів» український композитор і фольклорист Дезидерій Задор в 1944 р. «Плине кача» входила в репертуар Заслуженої артистки УРСР, солістки Закарпатського державного академічного хору Віри Баганич [45]. Найвідоміша зараз версія виконання – від «Пікардійської терції», хоча раніше її виконували також інші гурти та хорові колективи, скажімо, «Плач Єремії», капела імені Д. Ревуцького, хор Київської Православної академії, семінаристи якої були безпосередніми учасниками Революції Гідності в Києві. Пісня була і на міжнародному фестивалі «Virgo Lauretana» в Італії [39]. Сьогодні кожен українець знає пісню «Пливе кача по Тисині», оскільки її справедливо вважають гімном-реквієм за загиблими активістами Євромайдану, які увійшли в історію під назвою «Небесна сотня»

Сучасний український дослідник Василь Сокіл переконаний, що пісня «Пливе кача по тисині» має не народне, а літературне походження: «1) Незаперечний факт, що автором вірша «Пливе кача по тисині» був В. Гренджа-Донський; 2) Літературний твір фольклоризувався у різних варіантах; 3) Прив'язка до конкретної назви річки Тиси чисто умовна, адже скоріше йдеться про тиху, заплавну воду (озерці); 4) Мотив загибелі сина актуалізувався у часи Карпатської України, тому виявлені народні варіанти розповсюдилися за принципом концентричного кола (Хустщина, Воловеччина, Сколівщина); звичайно, хвилі можуть заходити і далі; 5) Тема загибелі захисників Вітчизни стала на часі і сьогодні, надто ж у момент поховання «Небесної сотні» [39, с. 820]. У своїй статті «Про пісню «Пливе кача по тисині» В. Сокіл навів різні варіанти цієї пісні: запис з початку 1940-х років Д. Задора із Волівця на Закарпатті; запис з початку 1960-х років В. Гошовського від Івана Тебзи, 21 рік, із с. Березове Хустського району Закарпатської області; запис 1982 року В. Сокола від Агафії Коруд, 1921 року народження, у с. Ялинкуватому Сколівського району Львівської області; варіант у виконанні Пікардійської терції (аранжування В. Якимця, поклав на ноти І. Шульга) [39, с. 817–821].

Сучасний закарпатський мистецтвознавець Валерій Падяк притримується думки, що вперше пісня (близька до змісту до згадуваної нам пісні) фіксується у писемних джерелах другої половини XIX століття. Ще у 1864 р., на переконання В. Падяка, Яків Головацький опублікував уривок з народної пісні, а в 1885 р. Григорій Де-Воллан теж зафіксував її текст на сторінках збірника «Угро-русскія народныя пьсни». Один з варіантів пісні також зафіксував на Мараморощині фольклорист Михайло Врабель (опублікована в Будапешті в 1900 р.). Необхідно погодитися з висновком дослідника, що «у нових драматичних реаліях в Україні, яка виборює своє право на незалежність від імперської влади російського Кремля, саме підкарпаторусинська пісня «Пливе кача по Тисині» стала символом української Революції гідності – не лише виявом скорботи та пам'яттю за соратниками, що загинули за Незалежність та відходять у вічний спокій, але й джерелом мужності тих, хто продовжує розпочату боротьбу» [24].

Визначний український мовознавець Василь Німчук переконливо довів, що пісня «Пливе кача...» виникла далеко до 1939 р., коли січовики боролися за Карпатську Україну на рідних теренах: «Мабуть, її склали закарпатці, що мешкали в долині Тиси або її допливів, у період воєн Австро-Угорщини з Туреччиною або в час Першої світової війни, коли багато закарпатських юнаків було мобілізовано в астро-угорську армію, і вони перебували на фронтах в чужих краях. В інтернеті на сайті Українського військово-історичного клубу «Ukrainische Legion. 1914–1918» поміщено «Українські пісні часів Першої світової війни та Визвольних змагань». Починають добірку цих пісень закарпатські «Кедь ми прийшла карта» і «Пливе кача». Перед текстом пісні «Кедь ми прийшла карта» є примітка: «Ймовірно, за основу взято текст і ноти з книги: Сурма. Збірник воєнних пісень. Львів – Київ, 1922. 142 с.». У цьому збірнику («Сурма...») пісня «Кедь ми прийшла карта» справді є, але не відомо, звідки на сайт залучено пісню «Пливе кача» і на якій підставі її віднесено до періоду Першої світової війни» [20, с. 81]. Та, якби там не було, «скромній закарпатській народній пісні «Пливе кача по Тисині» судилося ввійти в історію Революції Гідності в Україні. В річницю події реквієм по героях Небесної Сотні «Пливе кача по Тисині» знову звучав на Майдані Незалежності» [20, с. 85]. Сучасний дослідник історії Першої світової війни Юрій Фатула в своїй монографії помістив текст пісні «Пливе качур по Дунаю», яка дуже подібна до «Пливе кача по Тисині» [41].

Про карпатських січовиків також написав пісню славнозвісний Яр Славутич, який згодом про це висловився у своїх спогадах: «Уперше я зацікавився Карпатською Україною 1939 р., коли в якомусь гумористичному журналі (в київському Червоному перці чи в московському Крокодилі – докладно не пригадую) побачив карикатуру, на якій маленький українець, що репрезентував Срібну Землю, намовляв кремезного велетня, себто УРСР, приєднатися до його самостійної держави. Підпису, на жаль, не пам'ятаю. Це було кремлівське віддзеркалення подій, що хвилювали всіх українців. У Запоріжжі, де тоді навчався в педагогічному інституті, я не міг знайти по книгозбірнях багато матеріалу про предмет мого нового зацікавлення... Усе ж таки знайшов за допомогою знайомої бібліотекарки кілька книжок із Заходу, зокрема й тих, що надруковані з дашками над літерою «о». Це були видання галицької «Просвіти», а між ними й книжечки з Ужгорода, про який я тоді мало що знав. Запам'яталось мені прізвище о. А. Волошина, може, через те, що я вже читав Максиміліяна Волошина (псевдонім українця Кирієнка, який писав прекрасні поезії російською мовою, зокрема, геніально переклав ще до першої війни сонети Ередія). Під час Другої світової війни, опинившись у Берні на нелегальному становищі, я поширив свої знання про Підкарпаття – завдяки тому, що там жило тоді немало українців. У емігранта Ю. Колларда, колишнього міністра УНР (що вивіз із Карпатської України молоденьку й гарненьку дочку) я прочитав навіть одну п'єсу о. А. Волошина і якусь його статтю з галузі мовознавства чи шкільництва» [15, с. 224–225]. Ось таким чином, через знайомство із літературною спадщиною А. Волошина Яр Славутич підійшов до розуміння ним подій 1938–1939 років у Карпатській Україні. Народилася пісня

«Карпатські січовики» (Прага, 1944 р.) [18, с. 90]. Під час боїв Карпатської Січі була створена пісня «В Карпатах сум і жаль настав», яку опублікували на сторінках Альманаху «Гомону України» [2, с. 144].

Бурхливі події в Карпатській Україні привернули увагу відомого українського поета О. Олесь (Кандибу). У 1920–30-х роках він друкувався у закарпатських періодичних виданнях «Пчілка», «Наш рідний край», народних календарях. У журналі «Дозвілля» він опублікував драматичну поему «Ніч на полонині», наскрізь просякнуту гуцульськими мотивами. 3 січня 1939 р. О. Олесь приїхав до Хуста. «Від імені українського громадянства, – писав В. Гренджа-Донський, – привітав О. Олесь і я... В моїй промові я його вітаю у нашій новій скромній столиці, від імені літераторів, акторів та від самого громадянства» [9, с. 8]. На честь приїзду О. Олесь хустський театр «Нова сцена» вирішив поставити його драматичну поему «Над Дніпром». Перебуваючи у цьому старовинному місті, О. Олесь написав невеличку збірку поезій «Цвіте трояндами» [22], присвячену Закарпаттю, а також вірш «Хуст»:

«Так – Хуст... О Хуст, чудесне, місто,
Як нам ти сяєш променисто!
Парижі, Лондони, Брукселі
Хай відмінюють пустомелі,
А з українських ширих уст
Звучить єдине місто: «Хуст».

Відвідав Карпатську Україну відомий український письменник С. Черкасенко, уродженець Черкащини, У. Самчук, Ю. Горліс-Горський, Є. Маланюк, М. Аркас, М. Михалевич та ін. «Нова свобода» повідомляла, що на зустріч з У. Самчуком прийшло «багато українських селян з довколишніх сіл» [21]. Варто зазначити, що Улас Самчук уважно спостерігав за подіями на Закарпатті в попередні роки, підтвердженням чого є річні комплекти газети «Українське слово», що виходила в Ужгороді за 1936–1937 роки, які збереглися у його архіві. Майже щоліта Улас Самчук виїжджав на Підкарпаття – до Ясіня, Сваляви, Шаркаді, Голубиною та інших місць [12, с. 7]. Будучи знайомим з Августином Волошином та багатьма закарпатськими літераторами, У. Самчук активно включився в культурницьке життя краю, що незабаром вилилось у знамениту його книгу «Репортажі з Карпатської України». Уже самі назви нарисів, які увійшли до книги, свідчать про глибоке знання тогочасної ситуації та життя в Карпатській Україні (Пряшів – Хуст; Український Клондайк; село Буштино; Гуцульщина; з святочних днів Карпатської України; Волівщина; чеський генерал – міністром Карпатської України; Хуст тривожний і Хуст святочний; 12 лютий Карпатської України; Свалява; вибори в Карпатській Україні; Січ іде!; генерал Курманович в Хусті; дві непевності; наростання трагічного; з кривавих днів Карпатської України).

Олександр Олесь яскраво описав Хуст у поезії, а Улас Самчук в публіцистиці: «Тим часом Хуст чепуриться. Його обідрані, заляпані болотом будиночки поспішно обновляються. Для мулярів, малярів кімнат кон'юнктура, якої ще не було. Вулицями проїжджають навантажені відповідним знаряддям вози... Хідники заляпані вапном і різними барвами. А де тих людей стільки

набралося? Всі їдальні, ресторани, готелі, каварні набиті. На вулицях вічний натовп. І коли до всього долучиться ярмарка, коли з околичних сіл стягнуться селяни зо своїм живим та мертвим крамом, тоді Хуст – муравлище. Це якесь своєрідне збіговисько різних рас та мов, і навіть якось дивно стає, коли думаєш, що це головне місто єдиної української свобідної держави» [28, с. 162].

Перші поезії про Августина Волошина побачили світ ще за його життя. Відверто кажучи, президент Карпатської України був людиною надзвичайно скромною, не занадто намагався їх публікувати на шпальтах своїх друкованих органів. Але, все одно, їх виходило чимало. У 1939 р. Ярослава Бандурович написала вірш «Закарпатська Україна» [18, с. 228]. Того ж року Осип Мускур опублікував присвячений Августині Волошину вірш «Перший президент» [18, с. 220]. У вірші «Про Закарпатську Січ», написаному Михайлом Качуряком, згадуються А. Волошин, С. Клочурак, брати Реваї та Дмитро Климпуш. В березні 1924 р. вчитель хустської горожанської школи Іван Устіянович з нагоди 50-річного ювілею Августина Волошина присвятив йому вірш «Славний Руси Син» [1, с. 45]. Автор збірки поетичних творів і оповідань «Прощайте, рідні Карпати» Федір Микита у вірші під назвою «Вінок», на наш погляд, зробив досить вдалу спробу охарактеризувати зміни, які відбулися на Закарпатті наприкінці 30-х років [17, с. 47].

Імена цих поетів мало що скажуть сучасному читачеві. Але ж у Карпатській Україні жили і працювали талановиті й добре знані письменники Василь Гренджа-Донський, Севастіан Сабол (Зореслав), Юлій Боршош-Кум'ятський та багато інших.

Серед письменників Закарпаття кінця 1930-х років особливе місце займає уродженець Волового (Міжгір'я), селянин за походженням В. Гренджа-Донський, якого справедливо вважають основоположником новітньої української літератури. У 1938 р. він уже був автором багатьох збірок поезій, історичних повістей і п'єс. Наприкінці 30-х років вийшла його чергова збірка поезій «Тобі, рідний краю». В одноіменному вірші цієї збірки поет пише, що вірить, що настане час, коли «сонце свободи» буде світити з небес «на наші зелені Карпати». В. Гренджа-Донський з великим захопленням зустрів звістку про проголошення незалежності краю і в 1939 р. написав нову редакцію (перша – 1928 р.) вірша «Марш молоді Карпатської України». Куплет, яким завершується цей твір, ніби підсумовує багаторічну боротьбу закарпатців за свою свободу:

«Повстав наш край із крові, із руїн,
Хай пропадуть роздори, ряд незгод,
Нехай живе Карпатська Україна,
Нехай живе свободно наш народ!»

Протягом 1938–1939 рр. В. Гренджа-Донський опублікував поезії «Цей день для нас гіркий, нещасний...», «Мені в наруччі умирав», «В світ за очі», «Вістка з тюрми», «Думки за ґратами», «Мойй донечці», «Юнацькі могили», «Ой, похмуро небо», «Ходить стара ненька», «Ще б'ються хлопці...», «І доки ще?...», «Криваві квіти», «Смерти не боюся!», «Лиш смерть вирве з рук мій олівець», «Велика п'ятниця в тюрмі», «Христос воскрес...», «Остання куля», «Рідний вітре», «У

прокурора» та ін. У них поет яскравими фарбами змалював героїчний опір захисників Карпатської України, її трагічний кінець у березні 1939 р.

Протягом 1928–1939 рр. уроженець с. Великі Ком'яти на Виноградівщині, вихованець Мукачівської учительської семінарії Ю. Боршош-Кум'ятський пройшов еволюцію від русофільського до українського поета. Ще перед наданням краю автономних прав, у 1938 р., Боршош-Кум'ятський пророкував:

«Ми діждемо днів великих,
Привітаєм слави час;
Ми з вогнистого насіння
І суворе серце в нас».

Важливу роль в літературному житті Карпатської України займав уроженець Пряшева Степан Сабол (Зореслав), який виховувався в духовних навчальних закладах, у тому числі і в Григоріанському Католицькому університеті в Римі. Поет належав до українофільської течії. Через його твори проходить ідея єдності Підкарпаття з Україною. Він бачив «пророка» й «месію» на Сході, де Київ блукав співом осанни. Поет кликав «величну, святу авреолу Україну» повстати. В. Бірчак відзначав, що світогляд Зореслава «динамічний, західноєвропейський. Він був духовною особою, але закликав до боротьби, вірив у її успіх. Він будить приспані сили, підносить людям голови». Прикладом патріотичної лірики Зореслава є збірка поезій «Зі серцем у руках» [18, с. 149].

Короткочасне існування Карпатської України зробило величезний вплив на формування національної самосвідомості сотень і тисяч закарпатців, які пройшли своєрідну еволюцію від карпатських русинів до закарпатських українців. Немаловажну роль у цьому сенсі відіграла патріотична поезія Зореслава:

«Минулося,
та не забулось! Хуст
Остався спомином
живим понині:
Розстріляний стрілець,
а з його уст
Останній покрик:
«Слава Україні!»

А. Патрус-Карпатський – один з небагатьох русофільських письменників, який почав писати в 30-х роках російською мовою, а згодом під впливом дальших подій перейшов на українську. Автор «Весняних квітів», «З мого руського краю» (1929), збірки «Плетью по совести», в 1938 р., коли політичні сили краю виборили автономні права, писав:

«Ми всі одні, одні, одні,
в Карпатській Україні,
В Києві, в Буковині,
В Пряшеві, Галичині,
Ніхто не зможе нас
Розбити в грізний час».

До історії Карпатської України та постаті Августина Волошина звертаються також сучасні українські письменники і поети. Окреме місце, безперечно, належить лауреату Державної премії імені Тараса Шевченка Петрові Скунцю. Маємо на увазі, перш за все, його диптих «Карпатська Україна» [33–36]. Перу Петра Скунця належать поезії, присвячені двом найближчим соратникам Августина Волошина – В. Гренджі-Донському та Зореславу. Скунцева пряма мова у ліричному портреті «Гренджа-Донський» така природна [27, с. 40]:

«Бо наша правда – для тюрми.
А на свободі надто гречна.
Збагне Америка, не ми,
що є поет високий Гренджа».

Петро Скунець дякує своєму духовному пораднику Зореславу, присвятивши йому поезію «Дорога до Бога» [27, с. 75]

Чільне місце тематика Карпатської України посідає у творчості талановитої української поетеси Софії Малильо [23, с. 141].

Розбираючи архів відомого закарпатського письменника Івана Долгоша, його донька Одарка віднайшла машинопис першої частини роману «Заплакала Тиса кров'ю» – «Гуцульська республіка», а також великий фрагмент рукопису другої частини – «Карпатська Україна», що суттєво доповнює варіант журнальної публікації (журнал «Тиса», 1992, № 1–2; 1993, № 1–2). Таким чином, стало відкриттям, що І. Долгош протягом 1975–1990 років працював над романом-диалогом, осягаючи державотворчі процеси на Закарпатті. «Заплакала Тиса кров'ю» – історична епопея про період найвищого піднесення національного духу на Закарпатті 1918–1939 рр., яка поряд із романом Уласа Самчука «Гори говорять» і його публіцистикою, щоденником та романом В. Гренджі-Донського «Сини Верховини» подає панорамну й багатопланову картину життя Гуцульщини і Карпатської України загалом, величного часу державотворчого Чину, художнього слова, про яких сьогодні, як ніколи, потрібно говорити у дискурсі виховання національносвідомого покоління. Твір підпадає під жанр художньо-документального політичного роману. У ньому поряд з художніми образами діють історичні персоналії – Августин Волошин, брати Бращайки, Степан Клочурак, Василь Гренджа-Донський, Микола Бандусяк та ін. У порівнянні з відомим романом С. Скляренка «Карпати» [32], в якому постать А. Волошина було грубо сфальсифікована, роман І. Долгоша був спробою об'єктивно відтворити постать президента Карпатської України.

Відома дослідниця життя і творчості І. Долгоша Наталія Ребрик зробила ґрунтовний аналіз вищезазначеного роману. Ми ж зупинимось лише на порівняльній характеристиці постаті А. Волошина в романах І. Долгоша та У. Самчука: «Особливою аурою огорнутий образ Августина Волошина. Два більші епізоди, пов'язані з ним, вкраплені в канву твору з тих новелок, що готувалися до друку в журналі. Іван Долгош прагнув показати Президента державним мужем – у філософських роздумах, при непростих рішеннях, у злагоді з сумлінням... Проте герой вийшов явно не вивершеним, на жаль, не позбавленим штучності. Йому бракує життєдайності, переконливості, рішучості. Можливо, тут справа у відсутності повної авторської версії діалогії... Проте з

роману Уласа Самчука «Сонце з заходу» теж відомо тільки два уривки, що друкувалися в часописі «Пробоем». Але з цих коротких шкідів Волошин постає живою людиною: темне, з бобровим коміром пальто, фетровий капелюх, важка хода, поважний вік, заглиблений погляд з-під окулярів, внутрішня впевненість, шаноба супроводжуючих – усе це творить справжню сутність, робить значимим кожен рух, наповнює його смыслом, і це при тому, що Президент не зробив жодного слова...» [26, с. 97–116].

Іншим побачив у романі І. Долгоша Августина Волошина закарпатський краєзнавець Іван Сенько: «Образ Августина Волошина Іван Долгош змалював досить правдиво. Використав для цього форму досє, вузлові епізоди політичної біографії голови уряду Підкарпатської Русі (Карпатської України), авторську характеристику. Але робить наголос на кількох характеристиках Августина Волошина: скромність, патріотизм, гуманізм... Коли йому довірили очолити автономний уряд, розмірковує: «Хіба він, директор учительської семінарії, лінгвіст, теолог, хай і керівник християнської партії, зможе стати на рівень вимог європейської цивілізації? Хіба під силу, скажімо, діалог з Гітлером, Гортієм, Сталіном, Пілсудським... Престиж? Найбільший престиж – то робити користь для рідної землі. Він її робить». У розмові з Гофманом, консулом Берліна у Празі, який часто бував на Закарпатті, Августин Волошин постає перед нами як політик-дипломат, захисник інтересів свого народу. Обставини змушують його рахуватися з тогочасною політичною дійсністю. Він зізнається Реваєві: «Я охоче б поговорив із паном Дейчем-режисером, а Гофмана би взагалі не прийняв. Але я змушений робити навіть те, що не хоче серце». Прийнявши Гофмана, він відхилив його пропозицію про припинення економічних зв'язків із Прагою, відмовився продавати ліс Німеччині» [30].

Закарпаття після трагедії Карпатської України та окупацію краю угорськими військами описав Михайло Томчаний у романі «Тихе містечко» (1969). Олександра Ігнатович звернула увагу на автобіографічний характер твору: «Юрко Телегазі, головний герой роману, проходить той самий життєвий шлях, що й сам автор, і стає письменником. Та прискіпливий читач розуміє: М. Томчаний максимально широко намагався (як тільки це можна було зробити в радянський час) розповісти про історичні події (у творі йдеться про Другу світову війну й окупацію краю гортіївськими військами), життєві обставини, зустрічі і прощання, що мали вплив на його долю, а відтак і на перебіг життя його сучасників. Така сповідальність роману, певно, була покликана «інтересом» до життя письменника, який він відчував постійно, про що свідчив й відомий донос на нього, і ставленням деяких знайомих. Отже, автор зробив свою долю відкритою для багатотисячної аудиторії» [13, с. 21]. Цікаві фрагменти з біографії М. Томчания навів у своїй статті відомий літературознавець Юрій Балега: «Я маю великий гріх на душі за те, що в скрутні для Томчания хвилини, коли він важко захворів, я лише раз відвідав хворого в обласній лікарні, а раз удома. А він, як розповідали мені спільні знайомі, чекав мене, виглядав... На жаль, нині каятися – пізно. Яка причина моєї душевної глухоти? Причини були аж дві. Перша – напередодні захворювання письменника дізнався, що 15 березня 1939 року М. Томчаний разом з кадровим чехословацьким офіцером Іваном Чучкою на

залізничному мості біля Королева з кулеметами в руках стримували угорсько-фашистські орди, що рвалися до столиці Карпатської України – Хуста. Я став розпитувати про це письменника, але він від відповіді ухилився. Натомість розповів мені таку бувальщину. Оразу після окупації один із шпіців, як тоді називали стукачів, утяв на Томчанія письмовий донос, що нібито Михайло на Красному полі під Хустом танком чавив угорських гонведів. Справу розглядав найвищий суд у Будапешті. Від концтабору врятувало письменника тільки те, що усім було відомо – січовики танків не мали. Йому дали навіть виправдну довідку, я її бачив, але вглиб Угорщини для перевиховання і асиміляції переселили. Як максималіст, відмову письменника вести розмову про буремні дні 1939 року я сприйняв за нещирість і збирався «провчити» друга. Тижнів за два до його смерті я розповів про це Павлові Чучці, коли ми йшли до хворого додому. Вислухавши мене, професор Чучка дорікнув: «Ей, Юрку, на місці Томчанія і ти ухилився б від розмови на таку тему. Чоловік добре знає, що коли б «старші брати» дізналися про його січовицьку епопею в 1939 – відправили б на 25 на Колиму. Навіщо гратися з долею?» [3, с. 175–176].

Яскраво і об'єктивно змалював щасливі й трагічні дні Карпатської України лауреат Шевченківської премії Мирослав Дочинець у романі «Вічник: Сповідь на перевалі духу» (2013). Заслуговує на увагу оцінка історичної постаті президента Карпатської України, яку зробив Мирослав Дочинець: «І був «батько» Волошин, доконечно чесний, шляхетний, всіма поважний і в публічному житті надто народний. І народ сим без міри користався. Міністри не могли добитися до нього, бо прем'єр весь час приймав простолюду, вислуховував жалування, розраджував, роздавав посади, гроші, відміняв покари. Батько є батько» [11, с. 182–184, 178].

Оригінальною у всіх відношеннях є книга відомого закарпатського журналіста, письменника і драматурга Олександра Гавроша «Нескорена Карпатська Україна», до якої увійшли численні його публікації про Августина Волошина і Карпато-Українську державу. Окрім журналістських розвідок, книжка містить і п'єсу автора «Останнє танго в Хусті», прем'єра якої з успіхом відбулася 14 березня 2019 року в рамках святкування 80-річчя Карпатської України. Додамо, що це перший драматичний твір про ті героїчні й трагічні події на українській професійній сцені [8]. Письменнику вдалося об'єктивно передати ту атмосферу ейфорії, яка панувала в середовищі прихильників Августина Волошина після перемоги на виборах 12 лютого 1939 р. Однак попереду були надзвичайно складні події, які дослідники трактують величчю і трагедією Карпатської України.

Постать Августина Волошина посідає чільне місце на сторінках епохальної «Галицької саги» відомого українського письменника, неодноразового лауреата Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова» Петра Лущика. Перш за все, йдеться про історичний роман «Ante Bellum» (Перед війною), в якому автор зобразив президента Карпатської України на фоні міжнародної ситуації, що склалася в Європі напередодні Другої світової війни. Лаконічною є оцінка письменником історичної хронології тих подій: «... був сформований наступний уряд, на чолі котрого став греко-католицький священник місцевої єпархії

Августин Волошин. Уже перші рішення очолюваного ним уряду показали, що просто так слухатися слабкої центральної влади у Празі тут не налаштовані: Підкарпатська Русь офіційно стала називатися Карпатською Україною, українська мова була оголошена державною, а прапором став синьо-жовтий. Безперечно, це зустріло неймовірне піднесення поміж членів ОУН, котрі, власне, за це боролися. Коли ж через місяць, другого листопада тридцять восьмого року у Відні арбітраж дозволив угорцям зайняти три найбільші міста Карпатської України – Ужгород, Берегово та Мукачево, уряд Августина Волошина залишив окуповану територію і перебрався до Хуста. Так місто несподівано стало столицею Карпатської України [16, с. 276]. На сторінках роману фігурують історичні постаті часів Карпатської України – члени ОУН Роман Шухевич, Лев Ребет, Юрій Лопатинський, Михайло Колодзінський, тобто ті, які спричинилися до формування збройних сил молодій державі – Карпатській Січі.

Великий резонанс викликала художньо-документальна повість закарпатського письменника і науковця Сергія Федаки «Карпатський кросворд», присвячена Августину Волошину і Карпатській Україні. Це своєрідна епопея українського державотворення, що розгортається на теренах Закарпаття з 13 жовтня 1938 по 18 березня 1939 рр. Твір є мозаїкою з десятків епізодів боротьби усередині та навколо Карпатської України. Книгу, яка перемогла на традиційному конкурсі «Книга на Миколая 2009», високо оцінив закарпатський журналіст і письменник О. Гаврош [7]. У повісті С. Федаки дуже багато епізодів, де в центрі перебуває Августин Волошин. Архівні джерела і спогади активних учасників подій, зокрема тих із них, що брали участь у нараді, яку провів А. Волошин (С. Єфремов, Ю. Брашайко та ін.) підтверджують концепцію С. Федаки щодо відмови чехів чинити опір угорським військам. Однак, якщо поглянути на цей факт більш глобально, то далеко не все залежало від позиції Л. Прхали, адже 15 березня до Праги увійшли німецькі війська, що свідчило про державний розпад Чехо-Словаччини. Чеські військові частини розпочали організований відступ з Карпатської України, залишивши карпатських січовиків віч-на-віч з озброєним до зубів агресором. І Карпатська Січ дала бій... [43].

Серед закарпатських драматургів необхідно виділити творчість уродженця Перечинщини Івана Козака. Відомий український літературознавець Дмитро Федака відзначав, що «картинність, сценічність художнього мислення є, може, найприкметнішою рисою його таланту... Вершиною драматургії Івана Козака досі є його історична драма, в центрі якої постать Президента Карпатської України Августина Волошина, – «Судний час» (2007) [14]. Твір відзначений крайовою премією Президента Карпатської України Августина Волошина (2007) та літературною премією імені Федора Потушняка в номінації «Драматургія» (2009). Головними дійовими особами виступають ув'язнений у Москві Президент Карпатської України Волошин та кат-слідчий Вайндорф. Дія відбувається в останні півтора місяця життя Президента. Але її часові і просторові рамки значно розширюються спогадами героя, дикторським текстом, органічним вклиненням сценок закарпатських народних дійств. Прем'єра п'єси відбулася на сцені Закарпатського обласного українського музично-драматичного театру в Ужгороді напередодні 70-річчя Карпатської України 13

березня 2009 року. Після цього відбулося ще кілька постановок в Ужгороді, дві у Мукачеві та районних центрах Закарпаття – Перечині, Великому Березному, Міжгір'ї, Волівці, Хусті, Тячеві, Рахові. Вийшла на загальноукраїнську сцену успішними постановками тамтешніх театрів у Рівному, Запоріжжі, Дніпропетровську та Харкові. Завдяки цьому правда про Карпатську Україну та її Президента сягнула всієї України. За мотивами «Судного часу» автор у 2009 році створив радіовиставу «Витязь мужності» – більш деталізований показ останнього, 71-го, року життя Августина Волошина у московських Лефортовській та Бутирській катівнях у відроджуваному українським радіо жанрі радіоп'єси» [42, с. 9]. Роль Августина Волошина у п'єсі «Судний день» на сцені Закарпатського обласного музичного драматичного театру імені братів Юрія-Августина та Євгена Шерегіїв блискуче зіграв Народний артист України Анатолій Філіппов.

1. Августин Волошин. Два ювілеї / Упорядник – Ігор Ліхтей. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2017. 296 с.
2. Альманах «Гомону України» на 1986 рік. Бібліотека видавництва «Гомін України» / Зредагував С. Фіголь. Число 62. Торонто, 1986.
3. Балега Ю. Гріх на душі. *Література Закарпаття в реценції Юрія Балеги* / Упорядкування та передмова Надії Ференц. Ужгород: Гражда, 2021. С. 173–176.
4. Вегеш М. Карпатська Україна в портретах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. 352 с.
5. Висіцька Т. Опришки. Легенди і дійсність. Ужгород: Поліграфцентр «ЛПРА», 2007. 312 с.
6. Вівчар С. Ліс шумить. Карпатська Україна в боротьбі за незалежність. Львів: Видавництво «Світ», 2001. С. 167–186.
7. Гаврош О. Карпатський «Штірліц». *Україна молода*. 2009. 22 квітня.
8. Гаврош О. Нескорена Карпатська Україна. Тернопіль: Богдан, 2019. С. 286–289.
9. Гренджа-Донський В. Твори. Том X: Спогади. Листи / Літературна редакція: проф. д-р. Василь Лев. Друге видання. Зібрала і впорядкувала Зірка Гренджа-Донська. Вашингтон: Видання Карпатського Союзу, Інк.; Відділ у Вашингтоні, Д. К., 1988. 518 с.
10. Гренджа-Донський В. Твори. Том 1: Шляхом терновим. Поезії / Літературна редакція: проф. д-р. Василь Лев. Друге видання. Зібрала і впорядкувала Зірка Гренджа-Донська. Вашингтон: Видання Карпатського Союзу, Інк., 1990. 456 с.
11. Дочинець М. Вічник: Сповідь на перевалі духу. Мукачево: Карпатська вежа, 2013. 290 с.
12. Живюк А. «Сонце з Заходу»: феномен Карпатської України в публіцистиці Уласа Самчука. *Самчук Улас. Репортажі з Карпатської України*. Тернопіль: Богдан, 2019. С. 3–39.
13. Ігнатівич О. Покликаний любов'ю. Передмова. *Томчаний М. Вибрані твори*. Ужгород: Видавництво ТІМРАНИ, 2014. С. 5–25.
14. Козак І. Ю. Гомін Срібної Землі: Драматичні твори. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2009. 240 с.
15. Красне Поле. Частина 1. Про Карпатську Україну / Упорядники: Юлія Зейкан, Віра Копейко. Ужгород: Патент, 1999. 320 с.
16. Лущик П. Галицька сага. Ante Bellum: роман. Харків: Фоліо, 2021. 315 с.
17. Микита Ф. Прощайте, рідні Карпати: оповідання. Карпатський дослідний центр: Накладом Українського Видавництва «Пробоем», 1986. С. 47.
18. «Минулося, та не забулось...». Карпатська Україна у піснях, легендах, переказах, бувальщинах та літературних творах / Упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття та примітки Івана Хланти. Ужгород: Карпати, 2009. 272 с.

19. Могорита М. Синівська пам'ять. *Отець Августин Волошин в документах та пам'яті народній* / Автор-упорядник В. І. Матейко. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2017. С. 67–68.
20. Німчук В. До питання про походження пісні «Пливе кача по Тисині». *Слово і час*. Львів: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2014. Випуск 7. № 655. С. 81.
21. Нова свобода. 1938. 8 грудня.
22. Олесь О. Цвіте трояндами. Прага: Видавництво «Задруга», 1939. 14 с.
23. Отець Августин Волошин в документах та пам'яті народній. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2017. 176 с.
24. Падяк В. Балада «Пливе кача по Тисині» – русинський символ української Революції гідності. URL: <https://goloskarpat.info/society/58aae822f1962/> (дата звернення: 27. 05. 2022).
25. Ребрик Н. Новий погляд на творчість Івана Долгоша. *Ерделівські читання*. Ужгород, 2012. С. 97–116.
26. Ребрик Н. Першорядна літературна подія Закарпаття за останнє чверть століття. *Закарпаття онлайн*. 2020. 3 березня.
27. Салига Т. Петро Скунець. Всесвіт, гори і він. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2007. 120 с.
28. Самчук Улас. Репортажі з Карпатської України. Тернопіль: Богдан, 2019. 256 с.
29. Сенько І. М. Келечин – рідне село Августина Волошина: Історико-етнографічний нарис. Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. 376 с.
30. Сенько І. Українська романістика другої половини XX століття про Карпатську Україну (частина 2). *Срібна Земля*. 2015. 6 травня.
31. Сім цікавих фактів про пісню «Пливе кача по тисині». URL: https://tvoemisto.tv/news/7_tsikavyh_faktiv_pro_pisnyu_plyve_kacha_po_tysyni_67022.html (дата звернення: 27. 05. 2022).
32. Скляренко С. Твори в чотирьох томах. Том 1. Карпати: роман. Книга перша / Авторська передмова З. С. Голубєва. К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1990. 408 с.
33. Скунець П. Нічні портрети. Ужгород: Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво «Карпати», 2003. 152 с.
34. Скунець П. Один. Ужгород: Два кольори, 2000. 536 с.
35. Скунець П. Твори. Книга 1 / Упорядкування та підготовка текстів Наталії Скунець; передмова Тараса Салиги. Ужгород: Гражда, 2007. 272 с.
36. Скунець П. Твори. Книга 2 / Упорядкування та підготовка текстів Наталії Скунець. Ужгород: Гражда, 2008. 248 с.
37. Славутич Яр. Як я написав пісню «Карпатські січовики». Красне Поле. Частина 1. Про Карпатську Україну / Упорядники: Юлія Зейкан, Віра Копейко. С. 224–225.
38. Сокіл В. Про пісню «Пливе кача по Тисині»: обласна премія у галузі журналістики ім. М. Бабидорича присуджена професору УжНУ С. Федаці, а обласну премію ім. В. Гренджі-Донського творчому колективу ТВО «Студія експеримент за телепроект «Світ Закарпаття». *Новини Закарпаття*. 2014. 7 червня.
39. Сокіл В. Про пісню «Пливе кача по Тисині». *Народознавчі зошити*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2014. Випуск 4. № 118. С. 817–821.
40. Стрілецькі пісні / Упорядкування, запис, вступна стаття, коментарі та додатки О. М. Кузьменко. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2005. 640 с.+32 с. іл.
41. Фатуга Ю. «Я ще гадав газдувати, але мушу воювати...». Бойовий шлях 66-го Унгварського піхотного полку австро-угорської армії. 1914–1918 / Передмова М. Вегеша; переклад віршів з угорської В. Тимчука. Ужгород: ТДВ «Патент», 2021. 368 с.
42. Федака Д. Творчі обрії Івана Козака. *Козак І. Ю. Гомін Срібної Землі: Драматичні твори*. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2009. С. 3–12.
43. Федака С. Карпатський кросворд: художньо-документальна повість. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2009. 224 с.

44. Хланта І. Карпатська Україна у народних піснях та переказах. *Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців* / Під редакцією М. М. Вегеша. Ужгород: Видавництво «Карпати», 2002. С. 392–411.
45. Як пісня «Плине кача» стала реквієм загиблим героям Небесної Сотні. URL: <https://7days-ua.com/news/yak-pisnya-plyne-kacha-stala-rekvijemom-heroyam-nebesnij-sotni-video-foto/> (дата звернення: 27. 05. 2022).
46. Як то давно було: Легенди, перекази, бувальщини, билиці та пригчі Закарпаття у записях Івана Сенька / Запис та підготовка текстів, упорядкування, передмоваЮ примітки та словник – Іван Михайлович Сенько. Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2003. 368 с.

Анастасія Вегеш

СВОЄРІДНІСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО АНТРОПОНІМІКОНУ В СУЧАСНИХ РОМАНАХ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ

На нашій землі триває масштабна боротьба з російськими окупантами, війна, якої світ не бачив із часів Другої світової. Українці стали на захист своєї Вітчизни. Тисячі військових та цивільних, на жаль, уже ніколи не повернуться додому. Усі вони люди з різними професіями, долями, статусом, іменами.

Про війну росії з Україною, починаючи з 2014 року, написано багато. В основі романів українських письменників є різні історії, різні персонажі, різні події. Та головне в них – це боротьба за долю України.

У кожному творі важливими є всі мовні засоби. Літературно-художні антропоніми (назви героїв) є також важливою складовою твору, адже саме в назву героя автор укладає величезний характеристичний потенціал. Дослідження літературно-художньої антропонімії романів сучасних авторів дозволяє виявити індивідуально-стильові особливості власних назв персонажів, на творення яких впливають як естетичні, так і інші екстралінгвальні чинники. Назви персонажів, що наділені багатством стилістичних функцій, значними виражальними можливостями, виступають невід’ємним елементом літературно-художнього тексту. За іменем стоїть людина. Імена в художньому тексті приваблюють своїм наповненням. Кожен автор по-своєму добирає назви персонажам. С. Жадан писав:

«Я хотів давати всьому імена.

Оскільки мова завжди одна.

І ім’я для всього завжди одне.

Саме воно й хвилювало мене» [11, с. 42]

Вибір імені хвилює кожного автора, це підтверджує наше дослідження, здійснене на основі романів С. Жадана, М. Дочинця, В. Шкляра, С. Дзюби та А. Кірсанова, І. Роздобудько. Добираючи імена своїм героям, автори вдивляються в доонімну семантику назви, подають словесну характеристику персонажа, наповнюють різними конотаціями.

Роман Сергія Жадана «Інтернат» – роман про страхіття війни, про понівечені людські долі, про вибір «свого орієнтування» на межі зіткнення.

Роман, де превалює чорний колір біди, де головний герой опиняється в горнилі військових дій, де важливим є вижити, вистояти (не впасти духом), виконати місію, розставити пріоритети. Головного героя звати *Пашею* (Павлом). Йому 35 років, він учитель української мови, хоча українською розмовляє тільки на уроках. Він звичайний громадянин, маленька людина, така, як тисячі інших на Сході країни. У цьому випадку неабияку роль зіграло доонімне значення імені героя, яке дисонує з портретом його носія. Ім'я Павло в перекладі з латинської мови означає «малий» [17, с. 278]. Він малий не за ростом, а такий, який «позбавлений внутрішньої глибини» [6, с. 640]. Отже, це слово використовується в переносному і зневажливому значенні, про що й пише автор: «*Я з документом, – ображено відповідає Паша й відчуває, що ось-ось заплаче, і всі побачать, і сміятимуться, що ось цей – великий, здоровий, із бородою – стоїть і плаче*» [12, с. 68]. Головний герой, переборюючи страх, позбавляючись нерішучості, відправляється в дорогу за племінником. «І ця його подорож стає провідною ниткою сюжету. Його дорогу-мандрівку можна трактувати своєрідною прощею, під час якої він мусить очиститися, спокутувати гріх «невтрючальності», себто байдужості як захисної реакції на небезпеку», – зазначає Н. Данчишин [7].

Як бачимо, Паша вже не малий, він «росте». Тепер напрошуються асоціації з апостолом Павлом. Жаданові вдається актуалізувати й символічне значення імені Павло – «учитель», яке сформувалося в українській літературно-художній антропонімії на базі Нового Завіту. Герой «Інтернату», шкільний учитель Пашка, еволюціонує. Він крок за кроком починає брати на себе відповідальність: допомагає кільком жінкам вибратися з вокзалу, забирає з інтернату племінника, заносить пораненого бійця до лікарні і навіть трохи асистує хірургові при операції [4].

Малий – племінник Паші, якого мати-одиначка віддала в інтернат. Племінник має ім'я Саша, хоча в тексті роману ми фіксуємо частіше використання автором назви *малий* («*Малий спить по-дитячому глибоко...*» [12, с. 221]; «*Малий до того ж навчався погано, поводився ще гірше...*» [12, с. 123]; «*...вони з малим якимось надто жорстоко посварились*» [12, с. 124]; «*Малий обертається*» [12, с. 131]; «*Однак малий не відповідає*» [12, с. 132]; «*У спортзалі на Пашу вже чекає малий*» [12, с. 142]). Так, Саша малий, він неповнолітній, але, на відміну від Паші, він рішучіший, вольовий, має свою точку зору, політично зорієнтований. Це підтверджує доонімне значення імені Саша (Олександр), що в перекладі з грецької мови означає «захищаю», «допомагаю», «чоловік», «мужчина» – захисник людей; мужній» [17, с. 260].

Як бачимо, засобом вираження номінації може бути не лише антропонім, але й апелювати на позначення особи (замінник імені). Натрапляємо і на інші апелювативні назви. Прізвисько *молодий* отримує один із бійців ЗСУ, але автор називає його ще й *пінгвіном*, *бійцем-пінгвіном* («*З-під намету виходить один із бійців – молодий, років двадцять, русявий, акуратний. ...Білий маскхалат, чорна пухка куртка. На пінгвіна схожий, думає Паша: чорний верх, білий низ*» [12, с. 239]).

Привертає увагу прізвисько лікаря – *уважаємий*. Лікарів поважали завжди, у всі часи, адже вони лікують, дають надію на одужання, на життя. Паша сам так називає лікаря, заносючи пораненого до лікарні («*Лікар, розуміє, точно, лікар. – Ей! – кричить. – Ей! Уважаємий! Уважаємий озирється – і Паша аж заточується: білий лікарський халат залито кров'ю, і вигляд у нього – ну зовсім не уважаємий*» [12, с. 312]). Лікар втомлений, вимотаний, вимазаний кров'ю, йодом, землею, але роботу свою виконує справно: оперує, допомагає пораненим бійцям, тому він – шанована людина (уважаємий). Вибір засобу номінації насамперед залежить від контексту, умов, ситуації, у якій перебуває іменований персонаж. Якщо особа невідома оточенню, то здебільшого переважає апелювання номінації.

Роман М. Дочинця «Діти папороті» цікавий своїм наповненням, але найперше тут йдеться «про дім, у якому живе душа». Це твір «про жало війни в серці».

Головний герой має незвичне наймення – Бальзак. З тексту роману дізнаємося, що персонаж є письменником. Відомо, що багатьох авторів називали іменами відомих майстрів слова. Але в юності герой відкрив для себе Бальзака, він став його кумиром («*А потім випадково (ну, звісно!) мені трапилася книжка Бальзака. І я збагнув, що слова можуть бути як тепленька вода, як дотик дорогої руки, як цвіт вишні, як виляск батого, як сонячний удар, як запах нічної фіалки, як щем під серцем на похороні, як несподіваний опік чи шматок льоду на язичі... А між ними – мовчання, як автентична форма слова. Бо мовчить лиш той, хто здатний щось сказати... Бальзак тоді відкрив мені головне: що все нібито другорядне – і є головне, що все звичайне і є незвичайне. ...Вже пізніше я довідався, що Бальзак спрагло цікавився усім, що міг йому дати, ні – подарувати цей світ*» [10, с. 104]). «...Бальзак – це пристрасть і дух. ...Мені Бальзак відкрив закон двосвіття. Душа торжествує над матерією і прагне відокремитися від неї» [10, с. 295–296] (Більше див. [2]).

Чисто випадково ми дізнаємося справжнє ім'я автора. У сні до Бальзака приходила душа *Філософа* (товариш по зброї), вона запитувала: «*Павле, це ти? Це я, Костику*» [10, с. 127]. Ім'я Павло автор часто вибирає для своїх героїв. Так названий головний персонаж роману «Горянин». Павло – ім'я святого, що стало іменем-символом. В одному з інтерв'ю, презентуючи роман «Вічник», М. Дочинець зізнається, що апостол Павло – «улюблений прозаїк, до речі, і не треба нічого більше читати» [14]. Бальзак так звик до свого псевдоніма, що автономі згадував на обкладинці своєї книжки, напруживши пам'ять.

Ми зафіксували цілу низку псевдонімів (позивні, псевда) воїнів АТО. Ми вже досліджували особливості та функціонування прізвиськ козаків (В. Шкляр «Характерник»), вояків УНР (В. Шкляр «Чорний Ворон», «Маруся»), повстанців УПА (В. Шкляр «Троща», А. Кокотюха «Червоний», «Чорний ліс», «Багряний рейд», «Біла ніч») та ін. У всіх випадках маємо справу з літературно-художніми псевдонімами.

Відома дослідниця Н. Павликівська пише про особливості псевдонімів (позивних) учасників АТО: «...вони є самодостатніми псевдонімами, оскільки використовуються передусім для того, щоб приховати справжнє іменування

особи, або з причини самоідентифікації. Виконуючи номінативну функцію, вони обов'язково позначені ще й езотеричністю, мають достатній ступінь «таємності». Псевдоніми українських воїнів, крім основної функції, можуть мати додаткові: характеристичну, експресивну, оцінну, символічну, функцію вираження самоіронії» [15, с. 242].

Бальзак контактує зі своїми друзями, згадує пережите на Сході, зрозуміло, що називає їхні псевда: *комбат Бут, «ротний Тур, Зозуля, Вовк, Гуцул, Кацо, Салага, Кінь, Бобер, Філософ, Дідо, Чебурек, Хаща, Сова, Русин, Сірко...»* [10, с. 50]. Мотиви називань побратимів були найрізноманітніші, до деяких із них автор подає характеристику. Воїн *Хаща*, що за професією був лісником, отримав і назву («*Любив казати: «Я людина хащі» – так і псевдо приліпилося. У мирному житті лісвник, еколог...»*) [10, с. 25]; («*Зіп'явся на ноги, обхопивши стовбур. Так і помер, не розвільняючи рук. А може, це тримала його шкарубка кора сосни. Помер як дерево, стоячи і без притомності»*) [10, с. 26]. І смерть не змогла розлучити людину з деревами. Псевдо *Філософ* військовий отримав через постійні філософські роздуми, суперечки («*Всі називали його Філософом, бо без увагу, без втоми і огляду на слухача торочив свої розмисли, виводив сентенції, що були одна за другу дивнішими. Сократ у гумових пантофлях із автомобільної шини»*) [10, с. 72]. Боець із позивним *Бугай* вперто відбивав наступ танків («*я бачив, як стрілець Бугай викурив цілу пачку, прикурюючи сигарету від сигарети. І лише тоді зронив якусь фразу. І їхній танк, єдиний уцілілий танк без боєприпасів, теж називався Бугай. Вони вцілили двоє – чоловік і танк»*) [10, с. 280]. Напевно, такий позивний чоловік отримав через міцне здоров'я, фізичну силу, не випадково однаково називається людина і танк.

Багато псевдонімів є іменами реальними людей, можливо з розмовними вкрапленнями: Валера («*Пригадую висоту 307.5, її ще називали «Валера», за іменем першого командира цього опорника»*) [10, с. 279], Шева («*яким командував молодий лейтенант Шева»*) [10, с. 279], Піт («*на чолі з бороданем Пітом, шляхетним інтелектуалом»*) [10, с. 279], Вася («*Підібрав мене той же танкіст, лейтенант Вася. ...Йому дали Героя. Я запам'ятав прізвище того сина людського – Божок. Василь Божок»*) [10, с. 282], Марат («*У розташуванні дудаєвців мене знайшов Марат, «вовк донецького степу»»*) [10, с. 278], Салават («*Тебе знає кримчак Салават, мій земляк»*) [10, с. 278], Сашко («*Сашко Василенко, так його звали»*) [10, с. 280]. («*Вже не було Гнома, Лисого, Дикого, Пушкіна, Гарика, Будулая, Ангела, Баяніста, Долара. За інвалідністю комісували Зозулю. Салават подався в Сирію...»*) [10, с. 323]. Ми звернули увагу, що багато схожих позивних є в повісті В. Шкляря «Чорне Сонце». Шкляр зберіг позивні реальних людей [див. 3]. У М. Дочинця вони також мають реальну основу.

Як бачимо, позивні можуть бути онімного походження; можуть утворюватися від назв тварин, птахів, рослин, від назв професій чи якихось занять денотатів; можуть характеризувати особу за зовнішніми, фізичними чи психічними рисами, за соціальним статусом, місцем проживання. Серед них трапляються «готові лексичні одиниці, вжиті в новій функції» [15, с. 243], запозичення, регіоналізми, оказіоналізми.

Головні герої повісті В. Шкляра «Чорне сонце» – бійці полку «Азов» – мають позивні (псевдоніми, псевда) замість справжніх імен. Літературно-художній антропонім *Маляр* не тільки є вказівкою на професійні якості персонажа. Герой веде оповідь, змальовує події, бере участь у створенні людських характерів та їх стосунків, одним словом, *маляр – майстер*. Не менш цікавими є позивні інших героїв.

Найкращими друзями Маляра є *Єгер і Сіроманець*. Ці літературно-художні антропоніми є інформаційно-оцінними. Автор подає інформацію про героїв устами Маляра. *Єгер* був найкращим стрільцем чоти. Його «тонке ремесло» (професія) виробило легку ходу («... ходив він по-особливому, я б сказав покотячому» [19, с. 12]; «Підійшов своєю котячою ходою Єгер...» [19, с. 22]). За тлумачним словником дізнаємося, що єгер – це: «1. Спеціаліст-мисливець, що керує полюванням. 2. Спеціаліст, що веде облік фауни у лісах, національних парках та здійснює нагляд за нею. 3. Спеціально тренований солдат для ведення воєнних дій у природних умовах, переважно в горах» [6, с. 360]. Війна спонукала героя взяти до рук снайперську гвинтівку, він справний солдат, але любов до фауни закладена в його професії. Як бачимо, доопісля значення літературно-художнього антропоніма в тексті спрацьовує, розкриває характер та вчинки персонажа.

Літературно-художній антропонім *Сіроманець* теж промовляє. Назва утворена від апелювання *сіроманець*, що означає «вовк». «Уживається як сталий епітет вовка, часто у прикладці вовк-сіроманець» [6, с. 1325]. Маємо поєднання несполученого: єгер і вовк. Але герої були друзями, вони доповнювали один одного. Єгер був дуже обережним, управним, ходив «сторожко, мов ступав по холодному льоду», а Сіроманець був вайлуватим, ходив, «як ведмідь у малинник». Але у «гарячому ділі» йому не було рівних.

В. Шкляр називає чотового *Гризла* «справжнім націоналістом» («Для нього свято – це бій» [19, с. 25]). Сам автор радіє з того, що воїн взяв собі гарний позивний: «от хто взяв собі позивний із розумом – за прізвиськом холоднорьського отамана Семена Гризла» [19, с. 16]. Назвався персонаж іменем історичної особи.

За професією, родом занять, улюбленою справою отримують прізвиська воїни: *Адвокат, Танцюрист, Маєстро, Ідеолог, Санітар, Солдат, Оберіг, Футболіст* та ін.

Автор описує воїнів, що йдуть у бій. Серед них виділяється *Танцюрист*, ходьба якого нагадує танець, ритуал («...ех, якби ви побачили, як красиво йшов у цей танок Танцюрист – часом зигзагом, часом навприсядки, сумішшю бойового гопака і танго смерті...» [19, с. 40]). *Футболіст* ішов дриблінгом, *Турист* «вирушав у цей веселий похід», «ішов із власним жеребом у кишені *Фортуна*, ішов – не летів – *Вертоліт*» [19, с. 40].

Літературно-художній антропонім *Маєстро* належить сорокасемирічному чоловікові, котрий воював вже на четвертій війні. Він «грав на всіх інструментах – від гітари до банджо» [19, с. 42], тому й отримав псевдо *Маєстро* («Шаноблива назва видатного музиканта, композитора, художника» [6, с. 636]). Але його поважали також за вік, за вміння вести бої («*Хлюпці*, – сказав *Маєстро*, – *моє*

місце там, бо ви ж, старі лиси, знаєте, що, крім воювати, я більше нічого не вмію робити» [19, с. 108]).

Ідеолога автор називає серйозною фігурою, він має захищати якийсь світогляд, якісь ідеї. У повісті «Ідеолог – це заступник командира з питань ідеології» [19, с. 26]. Він має ще один позивний *Одноріг*. Як зазначає автор: «За твердою лінією, з якої його не зрушиш і танком. В однорогів нема або-або. Тільки – так!» [19, с. 42]. Ці два позивні тільки доповнюють один одного.

Хоча солдатами на війні є всі, хто воює, та не всім дають позивний *Солдат*. А персонаж «дістав такий позивний, бо недавно відбув строкову в саперних військах» [19, с. 73]. За видом спорту та зовнішнім виглядом одночасно отримує позивний *Ядро* («Позивний Ядро він дістав за те, що був металіником ядра» [19, с. 30]). Його тіло нагадувало ядро: був здоровим, м'ясистим. Мав круглу голову («Його круглу, як ядро, пику я намалюю під циркуль») [19, с. 30], навіть посмішка нагадувала ядро («Усмішка на його круглому обличчі теж була кругла як ядро») [19, с. 31]. Але був він дуже добрим, людяним.

Привертає увагу літературно-художній антропонім *Ангел*, що є скороченням імені. Таке прізвисько має наречена *Маляра*, про це він говорить сам: «Ангелом я називаю свою наречену – і не тільки тому, що обожаю це небесне створіння, а через те, що вона так зветься насправді. Ангеліна. Ангеліна, погодьтеся, трохи задовге ім'я, тому я називаю її Ангелом. Вона часто прилітає до мене на крилах із Кривого Рогу, де викладає фортепіано в музичній школі. Прилітає завжди перед сном і грає мелодію, якої не існує ніде в природі – вона живе тільки в мені. Цю мелодію народила в мені Ангел» [19, с. 61]. Ангел додає сили і віри.

У результаті дослідження ми виявили, що позивні (псевдоніми) воїнів АТО утворювалися шляхом трансонімізації онімної лексики та апелятивів. Серед літературно-художніх псевдонімів виділяються прізвища відомих людей (*Гризло, Шухевич, Моцарт, Ленін* (за схожістю), *Сократ, Борман, Троян, Табала* (військовик)), літературних героїв (*Бендер, Буба* (мультгерой), *Айболіт, Акела, Картман* (американський мультгерой)); імена (*Вовчик, Аксьон, Хома, Олег, Петюня, Сидор, Ярик, Кузя, Боб, Вітальос, Макс, Піт*); релігійніми, міфологічними (*Апостол, Фортуна, Леший*), топоніми (*Мілан, Муром, Сиваш*).

Велику групу становлять позивні відапелятивного походження: похідні від назв тварин (*Бобер, Бізон, Вовк, Кіт, Крот, Ліс, Сіроманець*), птахів (*Сова, Сокіл*), комах (*Муха*), плазунів (*Гюрза* (гадюка), *Змій, Черв'як*); похідні від назв рослин (*Береза, Редіс, Фінік*).

Найпоширенішими є позивні, що походять від назв професій чи якихось занять денотатів (*Адвокат, Білаз* (машина), *Десант, Єгер, Ідеолог, Ковбой, Ліфтер, Маєстро, Маляр, Маршал, Метро, Моджахед* (борець), *Оберіг, Палій, Партизан, Солдат, Стратег, Танцюрист, Турист, Футболіст, Хімік, Хунта* (установа), *Шахта, Ядро*).

Ми зафіксували також велику кількість позивних етнічного походження (*Гал, Білорус, Кельт, Лемко, Молдаван, Русич, Серб, Хорват, Черкас, Чечен, Чилієць*).

Серед інших тематичних груп виділяємо такі, які характеризують особу за зовнішніми, фізичними чи психічними рисами (*Блондин, Борода, Буїний, Вертоліт, Дерзкий, Джигун* (баламут), *Злий, Золотий, Лисий, Мокрий, Рижий, Світляк, Сліп, Тінь*); за соціальним статусом (*Босяк, Глядач, Негідник*). Літературно-художні антропоніми повісті В. Шкляра «Чорне сонце» мають широкі виражальні можливості для розкриття образів, їх етимологія збігається із сутністю персонажів.

Головний герой військового детективу С. Дзюби та А. Кірсанова «Позивний «Бандерас» та «Позивний Бандерас. Операція «Томос» – капітан *Антон Саєнко*. У романі Саєнко має позивний *Бандерас*. Назва *позивний Бандерас* містить велике смислове навантаження, тому автори і виносять її в заголовок. Художнє значення такого заголовка – це виділення одного з персонажів. Такий заголовок – «найголовніша власна назва художнього твору, центр його ономастичного простору» [13, с. 260].

Бійці АТО для зручності вибирали позивні, когось називали самі бійці. Про те, чому в Саєнка такий позивний, дізнаємося зі сторінок роману. Генерал-майор Яременко пропонує Саєнкові: *«Вам потрібно мати позивний, за яким будете виходити на зв'язок. – Бандерас, – майже без роздумів відповів я. – Це щось націоналістичне? – Ні, Антоніо Бандерас – голівудський актор, – пояснив я. – Так мене колись дівчина прозвала за запальну вдачу... Ще у Веселому... В іншому житті. – Бандерас так Бандерас, – підсумував генерал-майор»* [8, с. 11]. Найперше хочеться асоціювати позивний із прізвиськом провідника націоналістичного руху Степана Бандери. Відомо, що серед псевдонімів воїнів ОУН-УПА, АТО виділялися прізвиська відомих людей, історичних осіб, артистів, спортсменів, літературних героїв. Але прізвисько Бандерас герой отримав ще до війни. Так його назвала дівчина Яна: *«Ти мій Антоніо Бандерас... Мій улюблений актор. Сміливий і непереможний»* [8, с. 41]. Як бачимо, назвала влучно, бо Антон і сміливий, і непереможний. Але, ймовірно, не тільки за цими рисами, адже імена артиста та Саєнка однакові – Антон/Антоніо. До речі, у тексті розкривається і первісне значення імені: «неоціненний, гідний похвали» [17, с. 37]. Таке ім'я мав святий Антоній – захисник міст, що допомагав людям у поверненні втраченого, творив чудеса. Наш герой є саме таким («*Бандерас повернеться, щоб захищати інші села і людей, із якими навіть незнайомий. Бо Україна єдина! Це його рідна земля, яку потрібно захищати ціною власного життя»* [8, с. 238]; *«Допоки ворог не згине, як роса на сонці, він боронитиме рідну землю»* [9, с. 252]). Він рятує життя людей, міжнародний авторитет України, культурні та духовні цінності держави. Саме тверезий, обережний і зважений підхід до справ робить його серйозним і відповідальним. Не можемо заперечувати той факт, що позивний Бандерас все-таки сприймався і бійцями, і ворогами як такий, що мав стосунок до прізвиська Бандери. Босць Чорний пропонує сходити до села, а Бандерас відповідає: *«Куди ж я піду? Тепер я для них бандерівець... – У тебе ж і позивний Бандера... – Не Бандера, а Бандерас, як кіноактор, – уточнив я. – Мене так іще у школі прозвали за запальний характер»* [8, с. 65–66]. Василь Цирій запитує: *«А який у вас позивний? – Бандерас. – Та ви що?! На честь Степана Бандери? – Не Степана Бандери, а Антоніо Бандераса.*

Голівудського актора іспанського походження» [9, с. 146]. Боєць із таким позивним наводив жах на ворогів. Сьогодні росія весь український народ називає бандерівцями, ми всі стали «загрозою для її існування». «Феноменальною є людина, що змогла дати назву цілому народові – бандерівці. Ймовірно, прізвище роду запрограмувало його Долю і стало знаком Свободи і Незалежності поневолених українців. Своім походженням воно сягає латинської мови, з якої поширилося у романську, германську та слов'янську групу мов. ...Якщо в польську це слово потрапило з французької, то в українську очевидно, з польської зі значенням «прапор». Справді, сам Бандера став прапором змагань за свободу українців. І досі символ цього прапора затьмарює декому розум...» [18, с. 4]. Бандерас стає також стягом, короговою, узивши такий псевдонім. Значний інформаційний потенціал має і справжнє прізвище персонажа *Саєнко*, що утворилося від давньоєврейського імені Ісаї («допомога Ягве (бога)», «спасіння, послане богом» [17, с. 158]). Бандерас – людина, яка бездоганно виконує свою роботу, вміє витримати і не впасти в боротьбі з могутніми силами, надає допомогу і захист тим, хто цього потребує. Черниця Соломія не випадково назве його ангелом-охоронцем («*Твоє ж прізвище – Саєнко? ...Це прізвище походить від імені християнського пророка – Ісаї. ...Старець Макарій віщував, що в дорозі зустріну ангела-охоронця, який допомагатиме мені під час подорожі. І ось він знайшовся!*») [9, с. 57–58]). Як бачимо, ім'я, прізвище і позивний героя мають майже однакове значення і неабиякий інформаційний заряд.

До четвірки військових розвідників, крім Бандераса, входили *Говерла*, *Мореман* та *Індіанець*. Це були двадцятирічні бійці з різних куточків України. Боєць із позивним *Говерла* був родом із Карпат, тому топонімна назва найвищої гори Карпат стала літературно-художнім антропонімом (позивним). Але не тільки за місцевим топонімом утворився псевдонім, а й за зовнішнім виглядом: боєць був високим та міцним («*Західняк із Верховини рядовий Сергій Коржук із позивним «Говерла», високий на зріст, потужної статури...*») [8, с. 4]; Сам Сергій Коржук (справжнє ім'я та прізвище) розповідає про себе, що інструктор його хвалив за міцне здоров'я: «*На Говерлу можеш вибігти, маючи по дівчині на кожному плечі. От і прозвали мене побратими Говерлою*» [8, с. 17]. До речі, справжнє ім'я героя Сергій походить із латинської мови й означає «високий», «статний» [17, с. 335]. Його побратим Мореман каже: «*Із цим івано-франківським велетнем хоч у вогонь, хоч у воду*» [8, с. 30–31]. Апелятив велетень дуже часто поєднується з позивним – велетень Говерла. Як бачимо, не тільки позивний, але й справжнє ім'я героя мають однакові значення.

Побратимом Говерли був *Мореман* («*Його побратим Максим Горшков із позивним «Мореман» був родом із Одеси. Хлопець середнього зросту, він мав міцну статуру, був веселуном і заводієм*») [8, с. 4]). Позивний Мореман, як і позивний Говерла, утворився за місцем проживання героя. Місто Одеса розташоване на березі моря, тому в основі позивного є апелятив море. Друга частина прізвиська – коротка форма дієслова манити. Максим був тим, кого вабило море, він був закоханий у нього. Автори пишуть, що душа Моремана відлітала «*просто в синє небо, схоже на море, яке він так любив*» [8, с. 216]. Під час підриву мосту Мореман не дуже хотів лізти у воду: «*Ти що, плавати не вміси,*

Моремане? – підбивав друга Говерла. – Вода ж твоя стихія! – Моя стихія – море, а не ця калюжа» [8, с. 35]. Доонімне значення справжнього імені Моремана також у тексті розкривається. Максим у перекладі з латинської мови означає «найбільший» [17, с. 206]. Символічним є те, що автори найкращими друзями зробили Говерлу та Моремана. Найвища гора України та найбільше море тісно поєдналися.

Четвертим із групи бійців був сорокарічний сержант Андрій Башков із позивним *Індіанець*. Колишній київський бармен, інтелігент про себе каже: «*До АТО я працював звичайним барменом у київському рок-пабі. Там я навчився безпомилково читати по обличчях відвідувачів їхні невдоволення та бажання. Вивчати людей, більше слухати, ніж говорити – завжди було моєю усталеною нормою поведінки. Саме тому друзі і прозвали мене мовчазним та уважним Індіанцем. А ще тому, що я нерідко полюблю палити люльку з веселою «травичкою». Так прізвисько Індіанець до мене і пристало, а вже в АТО стало моїм позивним»* [8, с. 12]. Говерла називав його вдумливим та зосередженим: «*Для мене Індіанець був ідеальним розвідником, та й у контррозвідці він би не загубився»* [8, с. 30]. Андрій був дуже кмітливим, умів відчувати якісь події, розбирався в нумерології. Говерлі здавалося, що він навіть вмів читати думки. Саме талановитий Індіанець кидається на гранату, рятуючи інших. Промовистим є ім'я героя. Первісне значення імені Андрій – «мужній», «хоробрий» [17, с. 33] розкриває основні риси характеру героя. Прізвище Башков, яке утворилося від російського розмовного апелятива башка (голова), вказує на те, що носій такого прізвища є тямущою, розумною людиною. Інформаційний заряд, як бачимо, має і позивний, і реальна назва героя. Отже, літературно-художні антропоніми, що є найменуваннями персонажів романів, виконують певні стилістичні функції [5].

У романі І. Роздобудько «Тут і тепер» кримська татарка *Ельміра* стала обличчям плаката «Крим – це Україна». Головний лікар Сергій Іванович, підписуючи заяву на Схід, назве Ельміру *Ксеною-воїном*. Ім'я Ельміра походить з іспанської або арабської мови, означає «княгиня», захист, оберег. Є й інші версії щодо походження імені: німецьке коріння, а перекладається як «справедлива, прихильна, доброзичлива, істинна». Її чоловік *Андрій* був добровольцем цілий рік на східному фронті, де складав по частинах поранених хлопців. Ім'я Андрій походить із грецької мови, означає «мужній», «хоробрий» [17, с. 33]. Але по відношенню до Ельміри мужності йому бракує. Про ім'я-символ Андрій писав Л. Белей: «Як інший приклад власне українського ЛХА-символу можна навести ім'я Андрій, яке після «Тараса Бульби» М. Гоголя набуло репутації зрадницького» [1, с. 90]. Андрій зрадить Ельміру. Сильний характеристичний заряд має ім'я сина Ельміри – *Олександр* («чоловік», «мужчина» – захисник людей; мужній» [17, с. 261]). Він захищає маму, допомагає іншим. Усе сімейство Зваричів авторка наділила іменами, що мають майже однакову семантику. Можливо, це їх об'єднувало, принаймні спочатку.

Отже, назви персонажів значною мірою визначають «обличчя» художнього твору, тому автори вкладають у літературно-художній онім певну оцінку. Літературні назви героїв сучасних романів про війну мають величезний характеристичний заряд. Тут спрацьовує авторська характеристика та

етимологічне значення. Літературно-художні антропоніми увиразнюють різні конотації (національну, хронологічну, емоційно-експресивну та ін.).

1. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород: Патент, 1995. 120 с.
2. Вегеш А. Роль літературно-художніх антропонімів у романі Мирослава Дочинця «Діти папороті». *Записки з українського мовознавства*. Випуск 28. Збірник наукових праць. Opera in linguistica Ucrainiana. Fascicullum 28. Одеса, 2021. С. 120–130.
3. Вегеш А. Роль літературно-художніх антропонімів у створенні образів героїв повісті Василя Шкляра «Чорне сонце». *Карпатська Україна – етап українського державотворення: історія і сучасність*. Матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення незалежності Карпатсько-Української держави і 145-річчю від дня народження видатного закарпатського політика і громадсько-культурного мислителя Августина Волошина. Ужгород, 2019. С. 182 – 188.
4. Вегеш А. Семантичне навантаження літературно-художніх антропонімів у романі «Інтернат» Сергія Жадана. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Випуск 2 (40). Ужгород, 2018. С. 16–20.
5. Вегеш А., Лавер О. Літературно-художня псевдонімія в романах С. Дзюби та А. Кірсанова. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 23. Том 2. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 282–287.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
7. Данчишин Назар [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://artefact.org.ua/literature/v-intermarni-nikogo-ne-shkoda-retsenziya-na-roman-sergiya-zhadana.html>
8. Дзюба С., Кірсанов А. Позивний «Бандерас». Військовий детектив. Х.: Вид-во «Ранок»: Фабула, 2019. 240 с.
9. Дзюба С., Кірсанов А. Позивний Бандерас. Операція «Томос». Детективний шпигунський роман. Х.: ВД Фабула, 2021. 256 с.
10. Дочинець М. Діти папороті [Текст]: роман. Мукачево: «Карпатська вежа», 2020. 328 с.
11. Жадан Сергій. Життя Марії. Книга віршів і перекладів. Чернівці: Meridian Czernowitz; Книги – XXI, 2015. 184 с.
12. Жадан Сергій. Інтернат Текст : роман. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2017. 336 с.
13. Карпенко Ю.А. Заглавия приведенный В.П. Катаева (ономастические наблюдения). *Літературна ономастика*: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 259–266.
14. Олійник Євгенія. Письменник Мирослав Дочинець презентував нову книгу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24463287.html>
15. Павликівська Н. Українська громадсько-політична псевдонімія ХХ (1929 – 1959 рр.) – поч. ХХІ століть / *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Мовознавство. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27) 2017. С. 239 – 243.
16. Роздобудько Ірен. Тут і тепер. Роман. К: Нора-Друк, 2016. 348 с.
17. Трійняк І. І. Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. 509 с.
18. Фаріон І. Д. Степан Бандера – практик, теоретик, містик націоналістичного руху: Лекція. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 36 с.
19. Шкляр В. Чорне сонце: збірка; худож. Маріанна Пашук. 2-ге вид. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 304 с.: іл.

Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 23 вересня 2022 року) / Ю. Остапець, М. Палінчак (голови редкол.); відповідальні за випуск: М. Вегеш, В. Гиря. Ужгород: ТОВ «Рік-У», 2022. 357 с.

У-45 До наукового збірника увійшли доповіді учасників міжнародної наукової конференції, присвяченої актуальним проблемам російсько-української війни 2014–2022 рр. Вітчизняні та зарубіжні науковці висвітлюють як причини, хід та можливі наслідки російського широкомасштабного вторгнення для України і світу, так і діляться думками про нові геополітичні реалії.

Видання розраховане на широкий читацький загал.

УДК 94 (477. 87)

Наукове видання

**ФОРМАТ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН УКРАЇНИ
ТА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ У КОНТЕКСТІ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

**МАТЕРІАЛИ VII МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

ISBN

Матеріали друкуються в авторській редакції

Підписано до друку 25.09.2022 р. Формат 60x84/16.

Наклад 100 прим. Ум.друк.арк. 20,7. Зам. No

ТОВ «РІК-У» 88000, м.Ужгород, вул.Гагаріна, 36.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 р.